

مکتوبات معصومیہ

منزار مبارک حضرت خواجہ محمد معصوم رحمۃ اللہ علیہ - سریند

مِثْلُ كُلِّ طَيْبَةٍ كَثْرَةُ طَيْبَةٍ أَصْلُهَا وَفَرْعُهَا فِي السَّمَاءِ

لله الحمد ہر آن چیز کہ خاطر بخوبت + آخر آمد ز پس پر وہ تقدیر بدید

آغی

بفضل رحمانی و انداد یزدانی

حضرت خواجہ محمد معصوم قدس سرہ

بآمین فی

باہتمام

محترم لالہ اسرار محمد خاں صاحب

۳۷ گارڈن ویسٹ - کراچی

مکتوبہ

پولینڈ ملٹری ہسپتال لیٹ ڈاکرچی

فہرست مضامین کتاب مستطاب مکتوبات معصومیہ فتراول

صفحہ	مضمون	صفحہ	مضمون
۱۲	مقدمہ		نمودہ اول آنکہ بموجب سبقت رحمتی غضبی
۱۹	حالات د کوائف حضرت عروۃ الوثقی قدس سرہ		باید کہ اہل رحمت از اہل غضب زیادہ پوند و معاملہ
۵۴	خطبہ		برعکس است۔ دوم آنکہ حساب عمر قلیل را در مدت
۵۶	مکتوب اول در قطع مراتب ظلال و عروج بمعارج		پنجاہ ہزار سال گرفتن از عدالت بعید می نماید
۵۸	نہایت النہایت بہ پیر بزرگوار خود		سوم آنکہ بحکم جف القلم باید کہ اوسمانہ مجبور بود
	مکتوب دوم در بعضی اذواق مخصوصہ بایمان		چہارم آنکہ سرور عالم علیہ الصلوٰۃ والسلام با وجود
۵۹	شمول عنایات اوسمانہ نیز بہ پیر بزرگوار خود		محبوبیت چون خواہش حیرت نمودہ اند بنعم آنکہ
	مکتوب سوم در انکشاف نسبت عزیزی بہ پیر		یا لیت رب ہمد لم یخلق محمد ا بکدام
	بزرگوار خود رضی اللہ سبحانہ و تعالیٰ عنہ		معنی است ششم آنکہ روز سوم بروحانیت میت
	مکتوب چہارم در حصول مقام عالی کہ باصل		طعام و گل دادن اصل داردیانہ ہفتم آنکہ شیخ زادہ
	لااصل متعلق است نیز بہ پیر بزرگوار خود		کہ بارت بجائے بدر نشیند مجوز است یانہ۔
۶۰	مکتوب پنجم در اشارت بحصول نسبت سابقین	۷۳	مکتوب دوم از دہم بخواجه مومن جذبی در تحقیق
	بامعارف متعلقہ آن نیز والد بزرگوار خویش		فنا و عدم و وجود فنا و وجود عدم و فرق در آنہا۔
۶۱	مکتوب ششم در فناء اتم و بقاے اکمل نیز بہ پیر	۷۶	مکتوب سوم سیزدہم بحافظ محمد شریف در عظمت
	بزرگوار خود رضی اللہ سبحانہ و تعالیٰ عنہ		مطلوب و بزرگی اسم مبارک اللہ۔
۶۲	مکتوب ہفتم در عظمت مطلوب و عجز از ادراک آن	۷۸	مکتوب چہار دہم در ذکر بعضی نصائح کہ طالب
	نیز بہ پیر بزرگوار خود رضی اللہ تعالیٰ عنہ۔		این راہ لایدی است و بیان برخی از کمالات نماز
۶۳	مکتوب ہشتم بحجاب ارشاد پناہ میر محمد نعمان قدس سرہ	۸۰	مکتوب پنجم پانزدہم بمیر ضیاء الدین حسین در آنکہ
	در اذواق و تلویح ظاہر و تمکین و بی رنگی باطن۔		اعظم حجب این راہ نفس طالب است۔
۶۶	مکتوب نهم بشیخ عبد اللطیف شکر فانی		مکتوب ششہم سائزدہم بمیر معصوم در معنی
	فی الوعظ والتذکیر والنصیحة۔		الصوفی کائنات۔
۶۷	مکتوب دہم بخواجه دینار در نعت سرور کائنات		مکتوب ہفدہم بحجاب ارشاد پناہ میر
	و ترغیب بر اتبلاع خیر البریات علیہ وآلہ الصلوٰات		محمد نعمان قدس سرہ در دید قصور اعمال و ہشتم دہم
	و التسلیات۔		نیات بایمان بعضی اذواق و واردات مخصوصہ خود
۶۸	مکتوب یازدہم بقلع اللہ در جواب اسولہ کہ		و اشارت بحجت و محبوبیت ذاتیہ

صفحه ۸۸	مکتوب ۱۸ ہر دہم بمولانا محمد صدیق پشاور در جواب عرائض وے کہ مشتمل بر احوال و دقائق بود۔	در آنکہ ہر بقعہ را حکے است خاص و ہر سرزمین را فیض است مخصوص۔
✓ ۹۰	مکتوب ۱۹ نوزدہم بکافظ عبدالرشید در بیان مکاشفہ حضرت مجدد الف ثانی پیر شکر خود رضی اللہ تعالیٰ عنہ	۱۰۷ مکتوب ۲۶ بست و ششم بجاجی حسین در بیان مرتبہ جمع کہ کفر حقیقی است و ترغیب بر تحصیل مرتبہ فوق کہ اسلام حقیقی است۔
✓ ۹۱	مکتوب ۲۰ بست بجاجی محمد جان تالہانی در اشارات بچنے اسرار مضبوطہ قلبیہ۔	۱۰۸ مکتوب ۲۷ بست و ہفتم بشاہ نعمت اللہ قادری در آنکہ ذات ممکن عدم است و حسن و جمال عاریتے است۔
✓ ۹۲	مکتوب ۲۱ بست و یکم بشیخ محمد جان اکبر آبادی در ذکر خواص محبت۔	۱۰۹ مکتوب ۲۸ بست و ششم بشیخ محمد علیم جلال آبادی در شرح احوال وے و احوال یاران کہ در بعض وے مندرج بود۔
✓ ۹۳	مکتوب ۲۲ بست و دوم بملا محمد حنیف در تخریص براجائے سنت و امانت بدعت و ترغیب بر متابعت و محبت سید المرسلین علیہ علیہم السلام و جواب کتابت وے کہ مشتمل بر احوال او و یاران او بود۔	✓ ۱۱۰ مکتوب ۲۹ بست و نہم بمیرزا عبید اللہ بیگ در رد جماعہ کہ مذہب صوفیہ علیہ را کہ ترک تعرض دانستہ اند باسقاط عمل و مفاسد دیگر قابل نشتر باز کراہدیت کہ در فرضیت امر معروف و نہی منکر وارد شدہ است و ذکر احادیث فضائل جہاد
✓ ۹۵	مکتوب ۲۳ بست و سوم بجانان یکم در بیان اقسام توحید و شرح ہر مرتبہ با ذکر معارف متعلقہ آن مع التوضیح و الایجاز۔	۱۳۸ مکتوب ۳۰ سی ام بیادیت و افادت دستگاہ میرک شیخ در اسرار کریمہ ما عند کمہ بینقد و ما عند اللہ باقی۔
✓ ۹۷	مکتوب ۲۴ بست و چہارم بمیرزا امان اللہ بر بیان پوری در جواب عرائض وے کہ متضمن حالات و اشواق و دقائق وے و یاران وے بود با ذکر معارف متعلقہ ہر مقام و بیان حقیقت کعبہ معظمہ و شرح حدیث لی مع اللہ وقت و تفصیل حقیقت سرور کائنات علیہ الصلوٰۃ و السلام بر حقانین دیگران۔	✓ ۱۳۹ مکتوب ۳۱ سی و یکم بیکے از اہل زیانہ در جواب کتابت او کہ تعرض بحال درویشان نمودہ بود۔
✓ ۱۰۶	مکتوب ۲۵ بست و پنجم بمیرزا عبید اللہ بیگ	✓ ۱۴۱ مکتوب ۳۲ سی و دوم بیار محمد در آنکہ در آنحضرت عز سلطانہ دین خالص بے شرکت مطلوب است۔
		✓ مکتوب ۳۳ سی و سوم بجاجی محمد افغان در آنکہ مدار کار بر محبت شیخ کامل و متابعت سنت سنیہ است۔

۱۴۲	مکتوب ۳۲ سی و چهارم بحافظ عبدالکریم در فرق میان حیوة دنیوی و حیوة بزرخ صغری -	۱۵۲	مکتوب ۲۵ چهل و پنجم بشاه خواجہ در ذکر بعض مکاشفات حضرت پیر دستگیر خود -
"	مکتوب ۳۵ سی و پنجم بحامع العلوم شیخ بدالدین سلطان پوری در بیان آنکہ در قرب ولایت فناء علم و ارادت در کار است و در قرب نبوت فناء این اوصاف در کازنیت و حل شبه کہ بریں تحقیق وارد می شود -	۱۵۳	مکتوب ۲۶ چهل و ششم بمیر مغل در ترغیب بر اتباع سنت سنیه و رسوم بر محبت شیخ -
۱۴۵	مکتوب ۲۶ سی و ششم بشمس الدین خوشگی در بیان ظاہر اتم و باطن اتم -	۱۵۸	مکتوب ۲۷ چهل و ششم بمیر محمد خانی در ترغیب بر التزام ذکر -
"	مکتوب ۳۷ سی و هفتم بغلام محمد افغان در آنکہ ذکر از مقاصد اولی نیست و آنچه دوام ندارد اعتبار ندارد -	۱۵۹	مکتوب ۲۹ چهل و نهم نیز بمیر محمد خانی در آنکہ موالج امراض استیفاء لذات قانیہ بدوام مثال او امر و فوایست حل شانہ -
۱۴۶	مکتوب ۳۸ سی و ششم برفعت بیگ در ترغیب بر اتیان امورے کہ طالب این راہ ناگزیر است -	۱۵۹	مکتوب ۳۰ چهل و دهم بشیخ اسد اللہ افغان در اجوبہ اسولہ کہ نموده اول آنکہ توحید دوام پذیر دیانہ دوم آنکہ بعد از حصول سیر انفسی بجهت سیر آفاقی تعجب کن دیانہ سوم آنکہ خوارق افضل است یا موارف - چہارم آنکہ قانی اشرف فناء فی الشیخ صورت بند دیانہ پنجم آنکہ مقرر طلب است کہ ہر ساعت منزل تو باید بسبب محبت باطنی است یا بطاعات ظاہر یا در کشوف یا در فنا و بقا اگر آخراست پس ترقی قانی بچہ معنی است ششم آنکہ چون حالت مرید بجای رسد کہ ہر گاہ خواہد صورت مرشد حاضر شود ویرالزام است کہ در حضور آید دیانہ ہفتم آنکہ چون سالک را وقت در خلوت و انجمن یکسان باشد خلوت نشین دیانہ ہشتم آنکہ شہود اردلج در مرتبہ بہتر است یا در معائنہ -
۱۴۷	مکتوب ۳۹ سی و نهم بملاحسن علی در دفع شبه کہ بر مکتوب میرزا عبد اللہ نموده بود -	۱۵۹	مکتوب ۳۱ چهل و دهم بشیخ اسد اللہ افغان در اجوبہ اسولہ کہ نموده اول آنکہ توحید دوام پذیر دیانہ دوم آنکہ بعد از حصول سیر انفسی بجهت سیر آفاقی تعجب کن دیانہ سوم آنکہ خوارق افضل است یا موارف - چہارم آنکہ قانی اشرف فناء فی الشیخ صورت بند دیانہ پنجم آنکہ مقرر طلب است کہ ہر ساعت منزل تو باید بسبب محبت باطنی است یا بطاعات ظاہر یا در کشوف یا در فنا و بقا اگر آخراست پس ترقی قانی بچہ معنی است ششم آنکہ چون حالت مرید بجای رسد کہ ہر گاہ خواہد صورت مرشد حاضر شود ویرالزام است کہ در حضور آید دیانہ ہفتم آنکہ چون سالک را وقت در خلوت و انجمن یکسان باشد خلوت نشین دیانہ ہشتم آنکہ شہود اردلج در مرتبہ بہتر است یا در معائنہ -
۱۴۸	مکتوب ۴۰ چهل و دهم برفعت بیگ در نصیحت -	۱۵۹	مکتوب ۳۲ چهل و دهم بشیخ اسد اللہ افغان در اجوبہ اسولہ کہ نموده اول آنکہ توحید دوام پذیر دیانہ دوم آنکہ بعد از حصول سیر انفسی بجهت سیر آفاقی تعجب کن دیانہ سوم آنکہ خوارق افضل است یا موارف - چہارم آنکہ قانی اشرف فناء فی الشیخ صورت بند دیانہ پنجم آنکہ مقرر طلب است کہ ہر ساعت منزل تو باید بسبب محبت باطنی است یا بطاعات ظاہر یا در کشوف یا در فنا و بقا اگر آخراست پس ترقی قانی بچہ معنی است ششم آنکہ چون حالت مرید بجای رسد کہ ہر گاہ خواہد صورت مرشد حاضر شود ویرالزام است کہ در حضور آید دیانہ ہفتم آنکہ چون سالک را وقت در خلوت و انجمن یکسان باشد خلوت نشین دیانہ ہشتم آنکہ شہود اردلج در مرتبہ بہتر است یا در معائنہ -
۱۴۹	مکتوب ۴۱ چهل و دهم بولیم بملاح محمد شریف کابلی در آنکہ مسترشد را استزفاء مرشد ناگزیر است -	۱۵۹	مکتوب ۳۳ چهل و سوم بخواجه عبدالصمد کابلی در ذکر محصلات قرب الہی حل شانہ -
"	مکتوب ۴۲ چهل و دوم بملاح محمد وفادر جواب کتابت دے کہ از تنگی معیشت نوشتہ ذکر احادیث فضائل فقر -	۱۵۱	مکتوب ۳۴ چهل و چهارم بمحمد صادق بخاری در معنی ہدایت بصراط مستقیم -

از عدم علم بحال نفی حال نباید کرد و آنکه اجازت
تعلیم طریقه برد و نورع است۔

مکتوب شصت و دوم بملا محمد قلی در آنکه در
مقام رضا و اعتبار است۔

مکتوب شصت و سوم بحضرت محمد و مراده بلند
در جمع کلمات صوری و معنوی شیخ محمد صنته الله
سلمه به در بیان نسبت حق با خلق بر وجه تمثیل
باز کر بعضی معارف مناسبه آل۔

مکتوب شصت و چهارم بشا هنراده دین پناه
سلطان محمد درنگ زیب سلمه الله تعالی در بیان
فضائل جهان صغیر و شرح معارف جهاد اکبر۔

مکتوب شصت و پنجم بمولانا حسن علی در ترغیب
بزرگ تسلیف و نفی ارادت۔

مکتوب شصت و ششم بمولانا محمد صدیق پشاور
در جواب عرضیه که مشتمل بر وارد عظیم بود۔

مکتوب شصت و هفتم بحضرت محمد و مراده عالی قدس
جامع علوم ظاہری و باطنی خواجہ محمد نقشبند سلمه به
در بیان مذہب علماء در مسئلہ کلام الہی جل شانہ و
تأقیقہ کہ درین مسئلہ حضرت مجدد الف ثانی راست۔

مکتوب شصت و هشتم در بیان بعضی مراتب اصول
بطریق اجمال کمینہ خادمان محمد عبداللہ عفی عنہ

مکتوب شصت و نهم بحقایق آگاہ خواجہ محمد صدیق
کشمی و خواجہ محمد صالح کولابی در آنکہ عارف حری
بکمال الکمال رسد نصیب او از بعضی وجوہ ذات
باشد تعالی باشد و بعضی از کمال باشند کہ نصیب
شان از جمیع وجوہ ذات بود سبحانہ۔

۱۶۷ مکتوب پنجاه و یکم بمحمد مقیم قصوری در اعراض
از فضائل صوری و ترغیب تحصیل کمالات باطنی
مع بیان بعضی منها۔

۱۶۸ مکتوب پنجاه و دوم بخواب ارشاد پناه میر محمد نعمان
قدس سرہ در تاویل کریمہ یا ایھا الذین امنوا اتقوا
الله حق تقانہ

۱۶۹ مکتوب پنجاه و سوم بحقایق و معارف آگاہ
خواجہ محمد ہاشم کشمی در اشارات بعضی کمالات
خواجہ و ایما بسرے از اسرار خصوصہ خود۔

۱۷۰ مکتوب پنجاه و چهارم بجانان بیگم در حسن
ایلام محبوب و اسرار عشق۔

۱۷۱ مکتوب پنجاه و پنجم بمولانا محمد حنیف در جواب
حال یارے کہ نوشتہ کہ خطرہ از دل و دماغ او
بر طرف گشتہ۔

۱۷۲ مکتوب پنجاه و ششم بمولانا محمد صدیق در
کثرت ظہور کیفیت در غیر مراقبہ۔

مکتوب پنجاه و ہفتم بمیرزا عبداللہ در جواب
بعضی مواجید کہ نوشتہ۔

۱۷۳ مکتوب پنجاه و هشتم بمولانا اللہ داد در تحریر
بر محافظت نسبت باطن۔

مکتوب پنجاه و نهم بمولانا محمد صدیق پشاور
در ترغیب بر التزام نیاز و نفی وجود۔

۱۷۵ مکتوب شصتم خواجہ محمد فاروق در آنکہ شریعت
اصل جمیع کمالات است چہ کمالات نبوت و چہ
کمالات ولایت۔

۱۷۶ مکتوب شصت و یکم بمولانا حسن علی در آنکہ

۱۸۹	مکتوب ہفتاد و ہفتم بملا محمد افضل ولد شیخ بدرالدین سرمندی در معنی حدیث القبر و وصیۃ من ریاض الجنۃ بامیان بشارتے کہ حضرت مجدد الف ثانی رضی اللہ تعالیٰ عنہ بآن بشر گشتہ بودند	۱۹۹	مکتوب ہشتاد و ہفتم بمیرزا محمد فاروق در تضاد بندگی بارادت و ملاجی روضۃ مبارک حضرت ایشان خود و شرافت بلدہ سرمند۔
۱۹۰	مکتوب ہفتاد و یکم بمومن بیگ کابلی در آنکہ تعلق بماسوی از اشہار امراض است۔	۲۰۰	مکتوب ہشتاد و یکم بہ رفعت بیگ در آنکہ ترک کثرت شرط این راہ است۔
"	مکتوب ہفتاد و دوم بملا محمد مسافر در تخریص بر رضا بقضائے الہی جمل شائد۔	۲۰۱	مکتوب ہشتاد و دوم بہ محمد کاشف در آنکہ و صوم بمطلوب بے گذشتن از خود ممکن نیست۔
"	مکتوب ہفتاد و سوم بمولانا حسن علی در جواب سوالے کہ در مکتوب میرزا عبد اللہ نموده بود۔	"	مکتوب ہشتاد و سوم بخواجه عبدالصمد در آنکہ نفاذ اسباب صوری محمد معاملہ باطنی است۔
۱۹۲	مکتوب ہفتاد و چہارم بحقایق آگاہ شاہ نعمت اللہ قادری در آنکہ سبقت از اصل است و در ظل ہرچہ بہت مستفاد و مستعار از اصل است و نصیب ظل اضمحلال است۔	"	مکتوب ہشتاد و چہارم بمولانا محمد صدیق نیشاوری در آنکہ شوق و ذوق و مشاہدہ و حضور و امثالہا ہمہ در توسط است در انتہا خوف و حزن است شرح کلمہ کہ در ضمن بشارت عالی بآن ملہم شدہ است
۱۹۳	مکتوب ہفتاد و پنجم بمیرزا طاہر بیگ در آنکہ ذکر امشوب بیچ غرض سازد حتی المواجید لا حول مکتوب ہفتاد و ششم بمیرزا امان اللہ بیہ پوری در تاویل سورۃ اخلاص۔	۲۰۳	مکتوب ہشتاد و پنجم بحضرت پیرزادہ خواجہ محمد عبید اللہ در حل شبہاتے کہ بر کلام حضرت مجدد الف ثانی رضی اللہ تعالیٰ عنہ نموده و تحقیق ندیب حضرت در منزل از حضرت ذات تعالیٰ عینا کان اور انداد و تحقیق تقدم حیوۃ بر علم و ذکر تعین وجودی و حی مع الحقیقات اللانفہ کل مقام۔
۱۹۵	مکتوب ہفتاد و ہفتم بمفتی محمد علی پوری در آنکہ وصول بدرجہ کمال را علامات است۔	۲۲۳	مکتوب ہشتاد و ششم بمولانا محمد حنیف در حصول نسبت قیومیت و حصول بہرہ اصالت و محبوبیت ذاتی و کمال انفعالی۔
"	مکتوب ہفتاد و ہشتم بمیرزا محمد ابراہیم ولد سیادت دستگاہ میر محمد نعمان در ترغیب بر تحصیل رابطہ و فنائی الشیخ و اتبلاع سنت و اختیار صحبت شیخ کامل و فنائی اللہ کہ قدم اول این راہ است۔	۲۲۵	مکتوب ہشتاد و ہفتم بمیرزا محمد منصور در بیان امورے کہ ابلاغ آن ضروری است۔
۱۹۸	مکتوب ہفتاد و نهم بخواجه محمد حنیف در تحقیق مقام بندگی و ذکر رموز و اسرار قل خود بر البلس۔	۲۲۶	مکتوب ہشتاد و ہشتم بمولانا محمد حنیف در بیان معارف اقربیت و تفصیل سیرے کہ ورای آفاق

۲۳۳	و انفس است و دقائق فنا و کشف مرغیہ عز و حیرت در طریقہ علیہ آنحضرت سلمہ اللہ تعالیٰ	۲۳۳	مکتوب ہشتاد و نہم نیز مولانا محمد حنیف در اشارت بجامعیت عارف -
۲۳۴	مکتوب نودم خواجہ دینار در عذبت عارف مکتوب ۹۱ نود و یکم شیخ طاہر بدخشی جو پوری در اظهار محبت حضرت پیر دہلی خرد و محبت اصحاب آنحضرت رضی اللہ تعالیٰ عنہ -	۲۳۴	مکتوب صد و دوم یا حبہ لکبر آباد علی الخصوص ارشاد پناہ میر محمد نعمان در تذکرہ تحصیل معرفت صانع حل و عز و تذکرہ از حریان آن -
۲۳۵	مکتوب ۹۲ نود و دوم شیخ حمید احمدی در ترغیب بر تحصیل طریقہ بندگی و بیان معاملہ عجیبہ اعمال مکتوب ۹۳ نود و سوم بحقائق پناہ شیخ نور محمد پٹنی در حل آنکہ بر تقدیر فنا علم بفساد چگونہ باشد -	۲۳۵	مکتوب صد و چہارم بمیرزا عبید اللہ در تحقیق فنا نفس و دلالت بر التزام آداب شرعیہ و رایت مطاوب حل و علا -
۲۳۶	مکتوب ۹۴ نود و چہارم بحقائق و معارف آگاہ شیخ عبدالحی پٹنی در دفع شبہ صاحب نزہت کہ بر مقرر قوم نموده کہ بر تقدیر گم شدن یافت چگونہ باشد	۲۳۶	مکتوب صد و پنجم شیخ محمد صالح تھانیسری در فضیلت فقر و ترغیب بر تحصیل فنا -
۲۳۷	مکتوب ۹۵ نود و پنجم خواجہ مومن جنبی در ترغیب بر تحصیل نسبت این بزرگواران -	۲۳۷	مکتوب صد و ششم خواجہ محمد فاروق در آنکہ در محبت ذاتی جلال زیادہ از جمال لذت بخش است -
۲۳۸	مکتوب ۹۶ نود و ششم خواجہ محمد کاظم در نصیحت مکتوب ۹۷ نود و ہفتم - بارشاد پناہ میر محمد نعمان در اظہار کلمہ دوستانہ	۲۳۸	مکتوب صد و ہفتم بمیرزا فضل اللہ بر پوری در عظمت مطلوب بزرگی طالب صادق -
۲۳۹	مکتوب ۹۸ نود و ہفتم مولانا حسن علی در بیان طریقہ مرضیہ عہدیت -	۲۳۹	مکتوب صد و ہشتم بہ محمد فاروق ولد خواجہ عبد الغفور سمرقندی در نصیحت -
۲۴۰	مکتوب ۹۹ نود و نہم خواجہ محمد فاروق در تحریر بر تحصیل معرفت و ضبط اذقات -	۲۴۰	مکتوب صد و نہم خواجہ محمد فاروق در بیان حالات کہ در قیامت و موت و نوم رود ہر نسبتی کہ دریں دار اہل شود و در قیظہ رود ہر چنانچہ در دنیا عالم امر اہل است و عالم خلق تابع در آخرت عالم برعکس است و بعضی مکمل ہونہ کد نیلے ایشان را حکم آخرت بود -
۲۴۱	مکتوب صد و یکم بمیرزا لطف اللہ در بیان حال طریقہ علیہ صوفیہ و ذکر بعضی نفعات -	۲۴۱	مکتوب صد و دوم بمیرزا عبید اللہ عفی عنہ

در شرح رباعی عارف باند سیرت شیخ ابوسعید الوائلی

۲۵۷ مکتوب ۱۱۲ صد یازدهم بمولانا محمد صدیق پشاور
در شرح احوال او۔

۲۵۹ مکتوب ۱۱۳ صد دوازدهم شیخ محمد شریف کابلی

در تنبیه بر موقع خطا و آنکه مستر شدرا استر ضا
مرشد ناگزیر است۔

۲۶۰ مکتوب ۱۱۳ صد سیزدهم بحضرت مخدوم زاده

عالی قدر جامع علوم ظاہری و باطنی خواجہ
محمد نقشبند سلمہ یہ در تاویل کریمہ اللہ نور
السموات والارض۔

۲۶۳ مکتوب ۱۱۴ صد چاردهم بمولانا محمد صدیق

پشاور در فضیلت علوم و محبت سوزن

۲۶۴ مکتوب ۱۱۵ صد پانزدهم شیخ عبداللطیف

شکرفانی در تشریح محبوب حقیقی حل شانہ

مکتوب ۱۱۶ صد شانزدهم بمیرزا عبید اللہ در

بیان وراثت حق سبحانہ و تعالیٰ۔

۲۶۵ مکتوب ۱۱۷ صد مقدم بملا شہداد در ترغیب

بر تحصیل فناء قلب و نفس۔

۲۶۶ مکتوب ۱۱۸ صد ہر دہم بمولانا محمد صدیق پشاور

در رعایت مقام مشیخت ذکر بعضی از لوازم آن

۲۶۷ مکتوب ۱۱۹ صد نوزدهم بمولانا محمد امین در جواب

کتابت او کہ متضمن ارادات بودہ و وجہ توفیق

در بیان کریمہ قل کل من عند اللہ و کریمہ

ما اصابک من حسنۃ الا یہ و بیان حضور

نقشبندیہ در جواب اسولہ دیگر۔

۲۷۰ مکتوب ۱۲۰ صد بیستم بمولانا محمد حنیف در جواب

عرضہ و کے کہ مشتمل بر حالات ایقانہ روشن بودہ

مکتوب ۱۲۱ صد بیست و یکم بحضرت پیرزادہ خواجہ

عبید اللہ در آنکہ سبقت از اصل است و ظل

سچ چیز مستقل نیست۔

مکتوب ۱۲۲ صد بیست و دوم بمولانا محمد صدیق

پشاور در شرح احوال و جواب استفسار ہا

کہ نمودہ و تحسین احوال یاران او۔

مکتوب ۱۲۳ صد بیست و سوم بمیرزا عبید اللہ در

ترغیب بر اعلائے ہمت و تفضیل شہودی کہ در

احکام شرعیہ و نماید بر شہادت دیگر۔

مکتوب ۱۲۴ صد بیست و چہارم بمولانا محمد صدیق در

فرق میان ایمان عوام و خواص خاص خواص

مکتوب ۱۲۵ صد بیست و پنجم بمولانا حسن علی فی التذکرۃ

مکتوب ۱۲۶ صد و ششم بشاہ خواجہ تریزی

فی بیان الاستجابۃ المذكورۃ فی الآیۃ الکریمہ

استجیبوا للربکہ الآیۃ و بیان جمیع الکمالات

مندرجۃ فی الشریعۃ الغرا۔

مکتوب ۱۲۷ صد بیست و ہفتم بافادت دستگاہ شیخ

میرک در بیان حقیقت و بیان فناء حقیقی۔

مکتوب ۱۲۸ صد بیست و ہشتم بحافظ عبد الغفور

در آنکہ طالب مواجہہ طالب باسوی است۔

مکتوب ۱۲۹ صد بیست و نهم بمولانا محمد صدیق

در تعبیر واقعہ عالی کہ نوشتہ۔

مکتوب ۱۳۰ صد سی ام خواجہ محمد حکیم لد قاضی السلام در

جمیع کمالات منحصراً در اتباع در کائنات علیہ السلام

و بیان آنکہ استفاضہ از باطن مرشد باندازہ محبت مرید

۳۲۵	تعبیر ظاہر سبب تخریب باطن است در آنکه حالتی که در نماز و دیگر محضر از آنهاست۔	۱۶۵	مکتوب صد و شصت و نهم بہ شیخ الیاس در شرح بعضی کمالات مصطلحہ این طریقہ علیہ۔
۳۱۲	مکتوب صد و پنجاه و ششم بحجاب پیرزادہ خود خواجہ عبد اللہ در آنکہ در ای فناء و در ای توجید و کلی ذات معاملات دیگر بسیار است بیان بعضی کمالات صلوة و شرح کلام حضرت خواجہ بزرگ قدس سرہ کہ فرمودہ اند ظہور روح و سادس بعد از فنا مضربست۔	۲۲۹	مکتوب صد و شصت و ششم بحافظہ عبد الکریم در شرح احوال
۳۱۶	مکتوب صد و پنجاه و ششم بمولانا عبد الغفور سمرقندی در اظهار احوال محبت پرستگیر و اصحاب آنحضرت و در آنکہ این وقت تابہ طور نسبت شریف ایشان ندارد۔	۳۳۰	مکتوب صد و شصت و ششم نیز بحافظہ عبد الکریم در تفسیر مطلوب دلائل بر اعلائے ہمت۔
۳۱۸	مکتوب صد و پنجاه و ششم بمولانا محمد حنیف در اظهار در دو مورد دلائل بمطالع بقادر آخرت۔	۳۳۱	مکتوب صد و شصت و ششم بہ آغاز شید در آنکہ شرط نخستین این راہ فناست۔
۳۱۹	مکتوب صد و پنجاه و ششم بہ شیخ حسن در دلائل بر شکر نعمت و تحذیر از مکر الہی جل جلالہ۔	۳۳۲	مکتوب صد و شصت و ششم بمیرضیاء الدین حسین در آنکہ یاس از عمل مستلزم اعتماد بر کرم است۔
"	مکتوب صد و شصت و ششم بہ شیخ عبد اللطیف لشکریانی در آنکہ باید کہ ظاہر در رنگ باطن بدوام حضور موصوف بود۔	۳۳۳	مکتوب صد و شصت و ششم بمولانا محمد حنیف در آنکہ باید کہ ذکر بہیچ غرض مشوب نہ باشد حتی الاحوال و المہاجیر۔
۳۲۱	مکتوب صد و شصت و یکم بحقائق آگاہ خواجہ محمد صدیق کشمی در عظمت مطلوب حل و عزہ و دلائل بر اعلائے ہمت۔	۳۳۴	مکتوب صد و شصت و ششم بحاجی محمد افغان در نصیحت۔
۳۲۲	مکتوب صد و شصت و دوم بحجاب ارشاد پناہ میر محمد نعمان در اشارت بعضی اسرار غامضہ و مذاق خاصہ خود۔	۳۳۵	مکتوب صد و شصت و ششم بحاجی محمد کاشف در آنکہ در حق کامل ظاہر در رنگ باطن بدوام حضور موصوف است۔
۳۲۳	مکتوب صد و شصت و سوم نیز بحجاب ارشاد پناہ میر محمد نعمان در اشارت بعضی اسرار غامضہ و مذاق خاصہ خود۔	۳۳۶	مکتوب صد و شصت و ششم بحاجی محمد کاشف در آنکہ در حق کامل ظاہر در رنگ باطن بدوام حضور موصوف است۔
۳۲۴	مکتوب صد و شصت و چهارم بہ تربیت خان در آنکہ طالب حق حل و علا درین دار ہموارہ باید دو گذار است و در زممت دنیا۔	۳۳۷	مکتوب صد و شصت و ششم بحاجی محمد کاشف در آنکہ در حق کامل ظاہر در رنگ باطن بدوام حضور موصوف است۔
		۳۳۸	مکتوب صد و شصت و ششم بمولانا حسن علی در ترغیب بر کسب علوم شرعیہ و احیائے سنن مصطفویہ علی مصداق الصلوٰۃ والسلام والتحبہ با ذکر فصل دیگر۔

۳۴۱	مکتوب صد و هشتاد و نهم خواجه محمد صدیق درالانت بر طلب استقامت بر شریعت و بر محبت مرشد در آنکه حصول نسبت دیگر است و علم بآن دیگر و کشف بر آنکه حال باشد و علم بآن نباشد۔	شیخ محمد صبغة الله سلمه الله تعالى در شرح کلمه طیبہ کہ حضرت محمد الف ثانی امام ربانی و ربان ملہم باشند کہ دنیا سے ترا آخرت گردانیدم۔
۳۴۲	مکتوب صد و ہشتاد و نهم بکھتر خفایق و معارف کا جامع علوم ظاہری و باطنی شیخ محمد یحیی دامت برکاتہ در ذکر خصائص حضرت محمد الف ثانی بطریق اجمال و تعرض بر احوال درویشی۔	۳۶۷ مکتوب صد و نودم بخدوم زادہ محمد سیف الدین در ذکر معرفت مسموعہ از حضرت پیر دستگیر۔
۳۴۳	مکتوب صد و ہشتاد و یکم بمولانا جمال الدین در بیان مقام جمع و ترغیب بر تحصیل فرق بعد الجمع۔	۳۶۸ مکتوب صد و نود و دوم تیر بفقیر خیر محمد عبید اللہ عفی عنہ در کمالات ذات مویوب عارف تام المعرفت۔
۳۴۴	مکتوب صد و ہشتاد و دوم بمیرزا عبید اللہ در شرح احوال و جواب اسفسار و تحقیق حیات و موت حضرت خضر علیہ السلام	۳۶۹ مکتوب صد و نود و سوم بکھتر محمد زاده بلند مرتبہ خواجہ محمد نقشبند سلمه الله تعالى در ذکر بعضی مکاشفات حضرت محمد الف ثانی رضی اللہ تعالی عنہ بطریق اجمال۔
۳۵۵	مکتوب صد و ہشتاد و سوم بکیمینہ خاک نشینان این دگاہ مقدس فقیر خیر محمد عبید اللہ عفی اللہ تعالی عنہ زلزلہ در ذکر بعضی اسرار غامضہ و حل شہلے کہ بر بعضی تحقیقات حضرت محمد الف ثانی وارد می شود۔	۳۷۰ مکتوب صد و نود و چهارم بمولانا محمد افضل در ذکر بعضی مقامات عالیہ حضرت ایشان سلمه الله تعالى با اشارت بآنکہ آن مقام عالی مروط باصالت محبوبیت است
۳۶۲	مکتوب صد و ہشتاد و چهارم بارشاد پناہ میر محمد نعمان در دید قصور اعمال خود و انکشاف نسبت و ع۔	۳۷۱ مکتوب صد و نود و پنجم بکھتر محمد زاده خواجہ محمد نقشبند در کشف مراتب حضرت خیر البر علیہ السلام بر ملت حضرت ابراہیم را علیہ السلام با ذکر بعضی اسرار خفیه این معرفت از ملفوظات حضرت محمد الف ثانی در دست۔
۳۶۳	مکتوب صد و ہشتاد و پنجم بمیرزا امامان اللہ در آنکہ در قرب ولایت ہر چیز اطمینان نفس است اما کمال در قرب نبوت است۔	۳۷۲ مکتوب صد و نود و ششم بکھتر محمد زاده عالی مرتبہ شیخ محمد صبغة الله در بیان مقامی فوق کہ مقام رضا است مکتوب صد و نود و ہفتم بملا سجاد در جواب بعضی فی کہ مثل پروازات بود و جواب بعضی اسولہ کہ پرسیدہ بود
۳۶۴	مکتوب صد و ہشتاد و ششم بانکار شہر در آنکہ مقصود از خلقت انسان تحصیل معرفت حق است جل شانہ	۳۷۳ مکتوب صد و نود و ہفتم بانکار شہر در آنکہ دریں طریقہ عالیہ افز قیوس برابطہ و محبت شیخ است تحریر بر رعایت آداب شیخ در دوام ذکر و بیان فائق قلب و نفس۔
۳۶۵	مکتوب صد و ہشتاد و ششم خواجه عبد الصمد کابلی در آنکہ مرید رات کمالات پیر است و ذکر نصائح۔	۳۷۴ مکتوب صد و نود و ہفتم بجاجی حسین در شرح اذواق و مواجیر او کہ نور شہد بود۔

۳۷۶	مکتوب دوم بصوفی نور بیگ در تخریص بردار ذکر اختیار عزالت و تخریص تعلیم طریقه مرافقا و آنکه آنچه در وقایع رومی دہا اعتبار ندارد۔	۳۸۹	مکتوب دوم در صد و دوازدهم بمنازل محمد مفتی شادری در دلالت بر عزائم امور۔
۳۷۸	مکتوب دوم در صد و یکم بمولانا محمد حنیف در بیان نسبت دے و ذکر نصائح۔	۳۹۰	مکتوب دوم در صد و سیزدهم بحاجی محمد عارف در بیان درجات ولایت و لطائف عالم امر و مناسبات
۳۷۹	مکتوب دوم در صد و دوم بحافظ محمد شریف در نصائح مکتوب دوم در صد و سوم بارشاد پناه میر محمد نعمان در اسرار غامضہ فنا و بقا و دقائق قیومیت جامعیت انسان کامل۔	۳۹۱	مکتوب دوم در صد و چہاردهم بمولانا محمد صدیق در مولانا حسن علی در تذکیر۔
۳۸۲	مکتوب دوم در صد و چہارم۔ اسد اللہ بیگ در فقر ممکن و غنای واجب عزوجل۔	۳۹۲	مکتوب دوم در صد و شانزدهم بمیرزا خاں در ترغیب بر تحصیل فنا۔
۳۸۳	مکتوب دوم در صد و پنجم بمیرزا امان اللہ بریانپوری در وراثت حق سبحانہ و تعالیٰ و ذکر بعضی کمالات ولایات ثلاثہ صغری و کبری و علیٰ و کمالات نبوت کمالی کہ فوق آنست بطریق اجمال و اختصار۔	۳۹۳	مکتوب دوم در صد و ہفدهم بارشاد پناه میر محمد نعمان در بیان مذہب علما و صوفیہ در عنایت و زیادتی و جہل و بیان مختار خود درین مسئلہ شریفہ۔
۳۸۵	مکتوب دوم در صد و ششم بحقایق آگاہ خواجہ محمد ہاشم کشمی در دریافت در اشارت بعضی کمالات خود و کمالات دے قدس سرہ۔	۳۹۵	مکتوب دوم در صد و ہشدهم بہمت خان در آنکہ عارف را جمیع امور زینہ ترقی می گرد و تاویل کر میہ و اذکر ربک اذانیت۔
۳۸۶	مکتوب دوم در صد و ہفتم بشیخ عبداللطیف شکر خانی فی الوعظ و التذکیر و النصیحہ۔	۳۹۶	مکتوب دوم در صد و نوزدهم بکترین درویشان محمد علیہ اللہ در معارفی کہ بنزدک متعلق است و انفصیل شہود بشیر بشہود ملک۔
۳۸۷	مکتوب دوم در صد و ہشتم بہ محمد یوسف خادم در مکارم حضرت مجدد الف ثانی در۔	۳۹۷	مکتوب دوم در صد و بیستم بمولانا محمد صدیق در آنچه کفایت را در روز جزا وفاق است و ذکر اشارت فی۔
۳۸۸	مکتوب دوم در صد و نهم بمیرزا اسماعیل خان بیگ در نصیحت و ہدای طریقیہ علیہ نقشبندیہ قدس اسرار اربابہا۔	۳۹۸	مکتوب دوم در صد و بیست و یکم بارشاد پناه میر محمد نعمان در بیان علو بہمت عارفی کہ از محبوبیت بہرہ و بہر است باز کر معارف مناسب آن۔
۳۸۹	مکتوب دوم در صد و دہم بمیرک عباد اللہ ولد قاضی محمد زاہد کابلی در انقسام علم بدو قسم در تمیز علمی کہ متعلق واجب گرد و تعالیٰ علمی کہ تعلق ممکن گردد۔	۴۰۱	مکتوب دوم در صد و بیست و دوم نیز بارشاد پناه میر محمد نعمان در تاویل کر میہ و قد منہ الآیہ و غیر آن
	مکتوب دوم در صد و یازدهم بمیر محمد خانی در نصیحت۔	۴۰۲	مکتوب دوم در صد و بیست و سوم بشیخ فیض اللہ بنگالی

۴۲۲	مکتوب دوم صدوسی و یکم بحقایق و معارف گاه محمد زاده گرامی شیخ محمد صغیر سلمه الله تعالی در مکاشفہ حضرت مجدد الف ثانی	۴۰۳	در حل شبهاتی کہ بر کلام امام ربانی مجدد الف ثانی نموده بود در کیفیت انکشافات معاملات بخوبی - مکتوب دوم صد و بیست و چهارم بمیرزا عبد الشریک در شرح بعضی مواجید حل استفسارها -
۴۲۳	مکتوب دوم صدوسی و دوم بمیرزا شمس الدین علی خلیلی در تحقیق کمالات فناء نفس -	۴۰۵	مکتوب دوم صد و بیست و پنجم بحاجی محمد عارف در تفصیل بعضی حالات و مقامات
۴۲۴	مکتوب دوم صدوسی و سوم بشیخ عبد الهادی بدونی در فضیلت خدمت در ایشان و محبت ایشان -	۴۰۶	مکتوب دوم صد و بیست و ششم بمولانا محمد صدیق در ذکر بعضی لوازم مشیخت -
۴۲۵	مکتوب دوم صدوسی و چهارم بخواجه محمد کاظم در عزله والد او خواجه محمد هاشم و اشارت تحصیل کمالات و ذکر نصائح -	۴۰۷	مکتوب دوم صد و بیست و هفتم بمیرزا امان الله در فضیلت در و محبت و آنکه هر که بتعمیر آخرت مشغول است باین ردوالم و محبت موصوف است -
۴۲۶	مکتوب دوم صدوسی و پنجم بخادم زاده محمد سیف الدین در حدیث نعمت حق سبحانه و دید قصور اعمال -	۴۰۸	مکتوب دوم صد و بیست و هشتم بمولانا محمد صدیق در تحلیل بر اجزاء سنت امانت بدعت و آنکه الهام ظنی است و طریق مرصیہ عبودیت -
۴۲۸	مکتوب دوم صدوسی و ششم بفقیر حقیر محمد عبد الله عفی در روضه با سمر حقیقت صلوة بطریق اجمال -	۴۰۹	مکتوب دوم صد و بیست و نهم بحضرت محمد زاده خواجه محمد اشرف در ذکر بعضی بیانات حضرت پیر دستگیر خود رضی الله تعالی عنه
۴۲۹	مکتوب دوم صدوسی و هفتم بخدمت محمد زاده خواجه محمد نقشبند سلمه رب در اشارت بعضی مقامات حضرت ایشان سلمه الله تعالی -	۴۱۰	مکتوب دوم صدوسی ام بحضرت پیرزاده خواجه محمد عبید الله در جواب مکتوب آنجناب و اعتراض بر بعضی معاملات آن مکتوب در رفع قول حکما که موجود معدوم نشود معدوم موجود نگردد و ذکر کمالات نماز و تحقیق آنکه وجود زاید است یا عین -
۴۳۰	مکتوب دوم صدوسی و هشتم بخادم زاده خواجه محمد اشرف در حصول بعضی بشارات درباره حضرت ایشان -		
	مکتوب دوم صدوسی و نهم بمیرزا عبد الله ولد قاضی محمد زاید کابلی صدور یافت در شرح معرفت مسموعه از حضرت مجدد الف ثانی رضی الله عنه -		

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

مقدمہ

بفضلہ تعالیٰ این مجموعہ مکتوبات شریفہ از حضرت عروۃ الوثقیٰ خواجہ محمد معصوم سرہندی قدس سرہ (دم ۷۹۰ھ) ابن حضرت امام ربانی مجدد الف ثانی شیخ احمد فاروقی سرہندی قدس سرہ (دم ۷۳۲ھ) بحسب ارشاد صاحب ارشاد شیخنا و سنا الحافظ الحاج سید قاری حسین شاہ صاحب دامت برکاتہ، صورت الطباع دیدہ نشرمی شود۔

حضرت مولانا حافظ محمد ہاشم جان مجددی مدظلہ خیرہ شفق فرمودہ نسخہ ہائے خطی فراہم نمودند و از کابل نیز نسخہ ای آورده تصحیح و تزیین شرف دادند و در معیت حضرت مولانا عبدالرشید نعمانی مدظلہ و مولانا غلام محمد عارفی مدظلہ تصحیح دفتر اول فرمودند و برادر روحانی مولانا ڈاکٹر ابو الفتح محمد صغیر الدین مد مجرہ در تصحیح دفتر دوم سعی فرمودند و لے این ہمہ را حضرت شیخنا دامت برکاتہ در نظر ثانی تصحیح فرمودند۔ ہر اَلہم اللہ فی الدارین احسن الجزاء

ترتیب دفتر اول از نسخہ ای کہ در ۱۳۲۲ھ از کان پور (بسی یکے از معقدان حضرت فضل الرحمن نقشبندی گنج مراد آبادی رحمۃ اللہ علیہ) طبع شدہ بود ہم مطابق کردہ شد۔ و دفتر سوم کہ از تصحیح و ترتیب مولانا نور احمد امرتسری علیہ الرحمہ طبع شدہ بود حال ابعد از چند حواشی بطراز عکسی شامل کردہ می شود سنین مکتوب الیہم چند آنکہ از انتخاب این مکتوبات (از مولانا نسیم احمد مروہوی) ہم استفادہ می شود درج کردہ شد و در آخر این مجموعہ اشارہ INDEX ہم اضافہ کردہ می آید۔

چند اشارات کہ قابل توجہ مورخان باشند این است :-

دفتر اول — مکتوب اول : ذکر آن مجموعہ مکتوبات (دفتر سوم مکتوبات مجددیہ)

آیا کہ خواجہ محمد ہاشم کشمیری ترتیب نمودہ بود و از مکتوبات (از دفترینا) ایراد شدہ است ۔

کہ او ہم نسخہ ہائے خطی مرحمت فرمودہ بود بر مذبح شبہ ۲ ذی الحجہ ۱۳۹۵ھ بر وقت روانگی بلا سرج وفات یافت ۔

طہ انوس کہ او بعد از تصحیح بروز و شبہ ۲۲ رمضان المبارک ۱۳۹۵ھ وفات یافت ۔ وہم مولانا محمد اسحاق جان مجددی سرہندی

ہم درین مکتوب اشارہ ای از مکتوبات امام ربانی (در قلم مکتوب) کرده شود کہ چگونه اسرار یکشودند۔
 مکتوب ۳۔ ذکر وفات میاں شیخ فرمل آید (شب شنبہ ۲۶ ربیع الآخر ۱۰۲۶ھ)
 مکتوب ۵۔ سفر حج مولانا محمد صدیق (کشمی) مذکور می شود (۱۰۳۲ھ)
 مکتوب ۱۴۔ ذکر ادراد و وظائف است کہ مولانا محمد حنیف (خلیفہ حضرت عروۃ الوثقی) جمع نموده بود۔

مکتوب ۸۶۔ ذکر ایام وصال حضرت مجدد ہم آید۔
 مکتوب ۱۱۲۔ فرمودہ اند کہ مکتوب ایہ چرامولانا محمد صدیق پشاورئی رانا خوش کرده است۔
 مکتوب ۱۸۲۔ ذکر انزوای خود فرمودہ اند۔
 مکتوب ۲۳۲۔ تعزیت تواجہ محمد ہاشم کشمی
 مکتوب بمعنی مجدد الف ثانی۔

دفتر دوم

مکتوب ۱۳۔ بہ شب دوشنبہ ہفتم ذی الحجہ (۱۰۵۵ھ) والدہ ماجدہ حضرت تواجہ محمد معصوم قدس سرہ رحلت فرمودند۔ مکتوب رنگی برے حج۔ مکتوب رسالہ اذکار۔ مکتوب طریقہ ذکر

دفتر سوم

مکتوب ۷۔ مصرعہ ای از ہندی درج است (چونے کی سی کانگری جب چہڑکوں تب آگ)
 مکتوب ۹۔ طریقہ ذکر بیان فرمودہ اند کہ مکتوب طریقہ نفی و اثبات مکتوب معنی یاد کرد و یادداشت وغیرہ۔
 مکتوب ۶۷۔ کمالات اولی العزم بیان فرمودہ اند کہ مکتوب مکاشفات امان شریک مکتوب ۹۳ کمالات صلوٰۃ
 مکتوب ۱۵۵۔ فرمودہ اند کہ حقیقت کعبہ تعلق بہ لطیفہ قلب دارد و حقیقت قرآن بہ لطیفہ روح متعلق است و حقیقت صلوٰۃ بہ لطیفہ اخفی مناسبت دارد۔

مکتوب ۱۵۶۔ مصرعہ ای از حضرت امیر خسرو درج است (ہل خسرو گھر اپنے سانجھ پڑی سبائیں)
 الفانی ہندی ہم استعمال شدہ است۔ مثلاً ڈاک چوکی (۳۲)۔ ڈولی (۱۰۸)۔ ۲۲۔ ۱۶۳۔ ۱۶۴۔ ۱۶۵۔ گھڑی (۱۶۳) وغیرہ۔

سین عہدِ معصومیہ

- ۱۰۰۷ھ - ولادت خواجہ محمد معصومؒ
(دوشنبہ ۱۱ شوال)
- ۱۰۰۸ھ - حضرت مجددؒ در خدمت خواجہ باقی باشرؒ
(بیاراول)
- ۱۰۰۹ھ - حضرت مجددؒ در خدمت مرشدؒ (بار دوم)
- ۱۰۱۱ھ - قتل ابوالفضل
- ۱۰۱۲ھ - وفات خواجہ باقی باشرؒ
- ۱۰۱۳ھ - وفات اکبر بادشاہ
جہانگیر تخت نشین شد
- ۱۰۱۱ھ - حضرت مجددؒ در رفاقت فرزند محمد صادقؒ
بہ دہلی از یکم جمادی الاولی تا رجب
- ۱۰۱۸ھ - وفات خواجہ محمد صادق کابلیؒ
- ۱۰۱۹ھ - تصنیف رسالہ مبداء و معاد (حضرت مجددؒ)
- ۱۰۲۰ھ - تکمیل مسودہ تعلیقات بر شرح رباعیات
خواجہ باقی باشرؒ
- ۱۰۲۴ھ - ولادت دارا شکوہ
- ۱۰۲۵ھ - ترتیب دفتر اول از مکتوبات مجددیہؒ
(طاعون در سرمنہ و خواجہ محمد سارق و محمد فرخ
و محمد عیسیٰ و ام کلثوم) (اولاد حضرت مجددؒ)
- ۱۰۲۵ھ - وفات نواب مرتضیٰ خان (شیخ فرید بخاری)
- ۱۰۲۶ھ - وفات مولانا احمد برکیؒ
- وفات ملا محمد معصومؒ
- وفات شیخ منزل (شب شنبہ ۲۶ ربیع الآخر)
- ۱۰۲۷ھ - ولادت اورنگ زیب عالمگیرؒ
- ترتیب قدم از مکتوبات مجددیہؒ
- ۱۰۲۸ھ - حضرت مجددؒ اگرہ رفتند وارحسد غمازان
مقید شدند۔ (جمعہ یکم رجب)
- ۱۰۲۹ھ - حضرت مجددؒ از قید رہا شدند (جمعہ ۱۱ رجب)
(دو لے در ہمراہی لشکر تادوسال ماندند)
فتح قلعہ کانگرا
- ۱۰۳۱ھ - وفات میر محمد مومن بلخیؒ
- وفات شیخ عیسیٰ برہان پوریؒ
- ۱۰۳۲ھ - جہانگیر در سرمنہ صیافت حضرت مجددؒ قبول کرد۔
وفات میرک شاہ بخاریؒ
- ۱۰۳۳ھ - ترتیب دفتر سوم مکتوبات مجددیہؒ
- وفات دارا خان فرزند عبدالرحیم خان خانان۔
وفات خان اعظم
- ۱۰۳۴ھ - وصال حضرت مجددؒ (دوشنبہ ۲۸ صفر)

۱۰۵۰- وفات والدہ ماجدہ خواجہ محمد معصومؒ

(شبِ دو شنبہ ۷ ذی الحجہ)

۱۰۵۱- وفات خواجہ محمد صدیق بدخشیؒ

(تخلص ہدایت)

۱۰۵۲- وفات تاج الدین سنہلیؒ (مکہ معظمہ)

وفات شیخ عبدالحق محدث دہلویؒ

وفات میر محمد یعقوب شمشیر خان ابن

شیخ میر ابن محمد جان خوانی۔

۱۰۵۳- ترتیب ککاشقات عینیہ (حضرت مجددؒ)

۱۰۵۴- وفات محمد ہاشم کشمیریؒ (برہانپور)

وفات شیخ آدم بنوریؒ (مدینہ منورہ)

۱۰۵۹- وفات میر محمد نعمان درآگرہ (۸ صفر)

۱۰۶۳- ترتیب دفتر اول مکتوبات معصومیہؒ

۱۰۶۸- وفات ملا عبدالحکیم (سیالکوٹ)

۱۰۷۰- وفات خواجہ محمد سعید ابن حضرت مجددؒ

(۲۷ جمادی الاخری)

وفات جانان بیگم بنت عبد الرزیم خان خانان

(زوجہ دانیال ابن اکبر بادشاہ)

۱۰۷۱- وفات محمد ابراہیمؒ ابن

میر محمد نعمانؒ

۱۰۷۲- وفات خواجہ احمد بخاریؒ

۱۰۳۴- وفات حاجی خضر خانؒ

وفات یوسف برکیؒ در جالندھر

۱۰۳۶- وفات عبد الرزیم خان خانان

۱۰۳۷- تصنیف زبذۃ المقامات (محمد ہاشم کشمیریؒ)

وفات میاں میرؒ در لاہور

وفات جہانگیر

تخت نشینی شاہ جہان "زینت شرع"

۱۰۳۸- وفات غلام اللہ محدثؒ

وفات محمد صالح کولابیؒ

(مصنف ہدایت الطالبین)

۱۰۴۰- تکمیل دفتر سوم مکتوبات مجددیہؒ

(بہ اضافہ دو مکتوبات)

وفات مولانا طاہر در لاہور

وفات سید محمود گجراتی

۱۰۴۳- وفات خواجہ حسام الدین بدخشی (یکم صفر)

۱۰۴۶- ملا یار محمد (قدیم) برج رفت

۱۰۴۷- وفات شیخ طاہر بدخشی (جون پور)

۱۰۴۹- وفات شیخ الہ دادؒ

تصنیف سفینۃ الاولیاء (داراشکوہ)

۱۰۵۰- وفات شیخ حمید الدین بنگالی (منگل کوٹ)

وفات کریم الدین (حسن ابدال)

- ۱۰۷۲ھ - وفات شاہ نعمت اللہ قادری ابن
عطاء اللہ تارنولیؒ
- ۱۰۷۳ھ - وفات رعایت خان (فوجدار سیستان)
ترتیب دفتر دوم مکتوبات معصومیہؒ
ہم ترتیب دفتر سوم
- ۱۰۷۴ھ - وفات ابوالمعالی ابن میرزا والی
وفات اسلام خان (ضیاء الدین حسین)
- ۱۰۷۵ھ - وفات مولانا محمد حنیفؒ - کابل
(دیہ مانا خاتو)
- ۱۰۷۹ھ - وصال حضرت خواجہ محمد معصوم رح
(۹ ربیع الاول) "نور عالم ہفت"
- ۱۰۸۳ھ - وصال خواجہ محمد عبید اللہ "مروج الشریعت"
(جمعہ ۱۹ ربیع الاول)
- ۱۰۹۱ھ - وفات حاجی میر غصنقر "بگہ تاز" دراجمیر
- ۱۰۹۲ھ - وفات ہمت خان میر عیسیٰ المتخلص میرن
ابن اسلام خان بدخشی (۵ محرم)
- ۱۰۹۵ھ - وفات تربیت خان (فوجدار جون پور)
(۲۷ شعبان)
- ۱۰۹۶ھ - وصال حضرت خواجہ سیف الدینؒ
(۲۰ جمادی الاول)
- ۱۱۰۸ھ - وفات ابوالمظفر الخفنی برہان پوری پیر
وفات نور بکر بارہہ "سیف خان"
- ۱۱۱۵ھ - وصال خواجہ محمد نقشبند ثانیؒ
- ۱۱۱۶ھ - وفات حافظ عبدالغفور پشاور
(۱۴ شعبان)
- ۱۱۱۷ھ - وصال خواجہ شیخ محمد اشرفؒ (۲ صفر)
- ۱۱۱۸ھ - وفات بادشاہ اوزنگ زیب عالمگیرؒ
- ۱۱۱۹ھ - وفات سید علی بارہہ (سید نور الدین
علی خان ابن سید عبداللہ خان)
- ۱۱۲۱ھ - وصال خواجہ محمد صبغة اللہؒ
- ۱۱۲۶ھ - وصال خواجہ عبدالاحد وحدت
شاہ گلشن (۲۷ ذی الحجہ)

حاصل سعی شاریہ یارے کردم

ع

احقر - غلام مصطفیٰ خان

سندھ پوٹی ورثی جید آباد (سندھ)

حالا از عمدة المقامات کہ تصنیف تواجہ فضل اللہ فاروقی مجددی علیہ الرحمۃ است

حالات و کوائف حضرت عروۃ الوثقیٰ قدس سرہ

نقل می شود:۔

حضرت عروۃ الوثقیٰ تواجہ محمد معصومؑ فرزند ثالث حضرت مجدد الف ثانیؒ و قائم مقام ایشان چنانکہ حضرت مجدد الف ثانیؒ ایشان را بر سایر فرزندان خود فصل می دادند و برادر بزرگ ایشان حضرت خان الزمخدر رضی اللہ عنہ با وجود کلاں سالی خود ایشان را از خود ممتاز دانستہ مستشار شاد را بایشان مسلم داشتند و نیز منصب قیومی کہ از جمیع مناصب کمال فائق است بایشان رسیدہ چنانچہ حضرت مجدد الف ثانیؒ بایشان می فرمایند کہ اشیا از قیومیت من بتو را رضی زیند چنانچہ در مجلس تذکرہ گردانید اللہ تعالیٰ و بشارت اصالت نیز بایشان داده اند جائے کہ فرمودہ اند کہ بقیۃ از خلقت سرور دین دنیای علیہ آله و صحبہ و البرکات العلی مائدہ بود آنرا اولش گویان بیک فردے از دو لقمندان امت او عطا فرمودند و نجیر طینت او

لے بر وصال تواجہ فضل اللہ مولانا عبدالباقی مجددیؒ یک قطعہ تاریخ نوشتہ است:۔
 آہ بگذشت شیخ فضل اللہ
 عالم و فاضل و ولی اللہ
 با کسے غیر حق نبودش کار
 کرد عمر شریف خویش تمام
 عملش بار رعایت رخصت
 خاطر ہر کسے بدش ظاہر
 روز مشغول دیگران بودے
 گر شقی ہم شدے بخدمت او
 کہ مثالش درین زمانہ نبود
 مبداء فیض و فضل و معدن جود
 ہمہ دم بود غرق بحر شہود
 صرف اندر عبادت معبود
 ہمہ اوقات بر عزیمت بود
 چہ دہم شرح از کشف شہود
 ہمہ شب بود در قیام و سجود
 می شدش فیض خاص او مشہود

کرد باقی سوال تاریخش

عقل گفتا در بہشت کشود

۱۲۴۱ھ

و لے بر لوج مزار ایشان در قندھار سالی وفات ۱۲۳۸ھ درج است۔

(باقی حاشیہ بر صفحہ آئندہ)

از آن نمودند و ازین راه آن فرد را از اصالت بهره ور ساخته اند۔ از آن بقیہ ابی بنیر طینت آن فرد نیز بقیہ
 قلیله مانده بود آن بقیہ نصیب یکے از منتسبان آن فرد آمده است و تخمیر طینت او از آن فرد مانده اند و
 باندازه آن خط از اصالت نیز یافته است رَبِّكَ وَاسِعُ الْمَغْفِرَةِ۔ انگارم کہ نصیب کہ حضرت مہدی موعود
 راعلیہ الرضوان از اصالت است از راه حضرت عیسیٰ علی نبینا وعلیہ السلام و نیز خطاب فرمودہ بکسرت
 عروۃ الوثقیٰ فرمودہ اند کہ ہر قدر کہ نصیب از اصالت داری موافق آن نشاء محبوبیت در تہاد تو مودع
 است یعنی محبوبیت ذاتی و کمال انفعالی در حق ایشان دادہ اند لہذا فضل ایشان علی العموم چہ فرزندان
 و چہ اصحاب یعنی بر سایر مستفیضان و الدرایشان در رنگ قطعی است چنانکہ حضرت مجدد الف ثانی
 بکرات و مرآت بایشان خطاب می فرمودند بیت

بعد ازین ہرگز نہ بیند بیچ خارے دگر   ہچومن می خوارے و مثل تو سرشارے دگر
 و نیز فرمودہ اند کہ محمد معصوم محمدی المشرک است و نیز در مکتوبے بزنگاشتنہ اند کہ از فرزندری محمد معصوم چہ نویسند
 کہ وے بالذات قابل این ولت است یعنی ولایت خاصہ محمدی علی صاحبہا الصلوٰۃ والتخیم۔ چون
 ایمان از فضائل ایشان نمودہ شد الحال از ابتداء تولد مبارک ایشان تا انقضائے مدت عمر شریف
 ایشان بطریق ایجاز و اختصار چیزے نوشته می شود بگوش ہوش استماع نما۔ ولادت کثیر السعادت
 ایشان در موضع بستی ملک حیدر کہ قریب بدوسل خام کہ از دارالارشاد سرہند است واقع شدہ
 یازدہم شہر شوال المکرم در حدود سنہ یکہزار و ہفت ہجری بود کہ ابواب فتوح و برکات کا کہ
 اہل عالم از آن روضے داد۔ فرد

(بقیہ حاشیاء صفحہ گذشتہ) ۱۳۵۲ھ در مقامات خیر (مطبوعہ دہلی ۱۳۵۲ھ صفحہ ۳۳) مولانا شاہ ابوالحسن زید قاروقی مدظلہ
 نسب نامہ حضرت مجدد الف ثانی قدس سرہ بدین طور درج کردہ است:-
 مخدوم عبدالاحد۔ زین العابدین۔ عبدالحی۔ محمد۔ حبیب اللہ۔ امام رفیع الدین۔ نصیر الدین۔ سلیمان۔ یوسف۔ اسحق
 عبداللہ۔ شعیب۔ احمد۔ یوسف۔ شہاب الدین علی فرخ شاہ۔ نور الدین۔ نصیر الدین۔ محمود۔ سلیمان۔ مسعود۔
 عبداللہ الواعظ الاصفہر۔ عبداللہ الواعظ الاکبر۔ ابوالفتح۔ اسحق۔ ابراہیم۔ ناصر۔ عبداللہ۔ عمر۔ حفص۔
 عاصم۔ حضرت عبداللہ۔ حضرت عمر القاروقی رضی اللہ تعالیٰ عنہم اجمعین۔

سرتند از نور حق خاک او   بود چون بنی طینت پاک او
 بنی نیست لیکن برنگ بنی   بخوشد ز کوبش هزاران ولی
 حضرت مجدد الف ثانی فرمودند که قدم میمنت لزوم محمد معصوم یعنی ولادت او مبارک و
 همایون آمد که بعد از تولد او بچند ماه به ملازمت حضرت خواجه خود مشرف شدیم و دیدیم آنچه دیدیم فرمود
 اقبال کشود در برویم   کافتاد ترا گذر بسویم
 و نیز فرموده اند که از اقتضای علو استعداد و بود که در ایام سه سالگی بجامعیت استعداد
 و حقیقت تجلی ذات و حرف توحید لب کشود می گفت من آسمانم من زمینم من فلامن و من فلان
 یعنی از ارض و سما و سقف و جدران و وحوش و طیور و حجر و نباتات هر چه در نظر او می آمد می گفت
 آن منم آن منم. فرمود

چون زلیخا از سپندان تاب عود   نام جمله چیز یوسف کرده بود
 آنچه اکابر سلف عمر را در سلوک و جذبات گذرانیده حاصل نموده و کمال دانسته می در اول قنوت
 بسیر مرادی قطع نموده متوجه فوق الفوق گشته خواهان مطلبی شده که دست ادراک اکثری از اهل التدر
 از دامن آن کوتاه مصرعه ساله که نکوست از بهارش پیراست
 می آرند که زبان زد ایشان در ایام طفولیت کلمه از سلوک بود و هر کرامت بدیده می فرمودند از سلوک
 یعنی الزام السلوک و این کلمه جامع و مشعر است بر کمال التزام سلوک در حق خود و در حق غیر خود که بمقام
 دعوت و ارشاد مناسبت کمال دارد و از شفقت عام که خاصه مقام دعوت است خبر میدهند
 بدلائل بهدایت کلی می نماید ذلک فضل الله یؤتی من یشاء و الله ذو الفضل العظیم ط
 مصرعه   قیاس کن ز گلستان من بهار مرا

نام و
 تعبیر

و اسم مبارک ایشان که چون ذات شریف شان معصوم است نیز مدلل است بعصمت ذاتی و محاط
 جلی اما لقب ایشان مجدد الدین است و شیوه ایشان ثبات و تمکین و مشهور به عروة الوثقی یعنی
 دست آویز محکم چون فقیر بجز ایشان در وسائل دست آویز ندارم لهذا در این کتاب هر جا اسم ایشان یا

عروۃ الوثقی می آم و از ادب و زبان خود را لائق تکرار اسم ایشان نمی آم۔ اما سعادت زبان را نیز در ذکر اسم ایشان می شمارم لله در القائل قطعه

آنکه نامش بزبان بروم از بے ادبیت	گرچه ذرات تنم جمله بنامش گویا ست
لیک ز اینجا که زبان نیز سعادت طلب است	گر باین نام شریفش ز سرانم ز جفا ست
قطب حق هادی دین خواجه محمد معصوم	آنکه پیشش تو اضع قد افلاک و تاست
ظاہرش جمله بانوار شریعت روشن	باطنش جمله با سرار حقیقت انا ست
قطع شد برق و خلعت قیومیت	آیے این خلعت فخر چنین قدریاست

قد سنا الله تعالى بسره وافاض علينا وعلى العالمين فيوضه وفتوحه فرخ

رشته عمر قلم بسیار بایسته دراز تاوشی شرح آن پیچیده کاکل اندک
حضرت مجدد الف ثانی فرمودند که اقتباس محمد معصوم نسبت به ما را یونانیوناً انا فانا بصاحب شرح و قاف
می ماند که در خطبه کتاب خود آورده الفها جدی الوقایة سبقا سبقا و کنت اجری فی میدان حفظها
طلقا طلقا حتی اتفق اتمام تالیفها مع اتمام حفظه حضرت و حدت قدس سره فرموده اند مشنوی

مجدد به توصیف اولب کشاد	بفرمود کای طفل عرفان نثراد
ز عرفان تو شتم ورق در ورق	همه خواندی از من سبق در سبق
تو یک نقطه زین لوح نگذاشتی	هر آنچه نهادم تو برداشتی
تو آخر چو من قطب دوران شوی	ز من این بشارت بیاد آوری

چون در نهاد ایشان آثار رشد و رشاد و علو استعداد از زبان صغیر سن مشا هره می فرمودند و نظر غایبات
شامل حال ایشان مرعی داشتند و منتظر ظهور کمالات خفیه که در کمن استعداد ایشان مودع بود
می بودند و می فرمودند که چون علم مبدع حال است از تحصیل آن چاره نبود از آن جهت تحصیل
علوم از معقول و منقول دلالت می نمود و از کتب دقیقه بقرات صفی صفی ورق ورق امر کرد و میفرمودند
که بابا زود از تحصیل علوم فارغ شوید که ما را بشما کارهای عظیم است و اکثر علوم از خدمت

والد خود را خد فرموده اند چنانچه حضرت مجدد الف ثانی^۲ نوشته اند کہ درین ایام فرزندی محمد معصوم، جو اہر
شرح مواقف اتمام کردہ در اثنائے سبق اوقبات ہائے این بے خردان بوضوح آمدہ و فائدہا بر آن
مرتب شد الحمد للہ الذی ہدانا لہذا و ما کنالہتدی لوکات ہدنا اللہ لقد جاءت رسل
ربنا بالحق بالجملة بعضہ از علوم راز خدمت برادر اکبر خود قدوة الاولیا حضرت شیخ محمد صادق و بر خے
را از شیخ محمد طاهر لاہوری کہ از فحول علمائے واعاظم خلفائے والد ایشان بودہ اند حاصل نمودہ اند و از
اماکن دیگر نیز مستفیض شدہ اند و از کتب حدیث را نیز از والد خود با حدیث مسلسل یافتہ اند بتوجہ تشریف
مجددی و مہبت ایزدی بہ سنت والد بزرگوار خود و اخوین عالی مقدار خود در سن شانزدہم سالگی از
تحصیل علوم فراغ کلی یافتہ و در ضمن این علوم ظاہری اکثر کمالات باطنی را نیز حاصل نمودہ اند اما بعد
از فراغ یہ مہمگی ہمت و تمامی قوت باقتباس انوار والد عالی مقدار خویش مقدار مشغول شدند و آثارا
بامرار خاصہ معاملات مختصہ و مقامات فخمہ و درجات عظیمہ کمالات بلند و حالات ارحمہد ایشان
محقق شدند در رنگ حضرت مجدد الف ثانی^۲ بحمیم فضائل ایشان منصب گردیدند۔ نظم

ہست این حضرت ایشان امام معصم کہ چنان است مہراز تلوث یکسر
صورت شرع مجسم بکمال تقوی خلعت فاخرہ ستش آمد در بر
در کمالات مجدد کہ تقرب بگذشت کام بر کام بہر مرتبہ اش کرد گذر
و نسبت محبوبیت آن قدر ایشان غلبہ داشت کہ تقریر و تحریر را بر نمی تابید۔ فرد
توازی خوبی نمی گنجی بعالم مرا ہرگز کجا گنجی در آغوش

لیکن ایمائے ازان در این معنی یافتہ می شود کہ خدمت حضرت والد ایشان ہر چند برائے نکاح
آن مخدوم زادہ متوجہ می شدند کہ مازون گردند بدان مامور نمی شدند نہ ہائے در این اندیشہ بودند
تا آنکہ روزی برائے بول بالائے بائی برآمدند بعد از نشستن دیدند کہ چندانہ گندم آنجا افتادہ
است از رعایت رعایت ادب آنجا بول نمودند با وجود غلبہ آن در این اثنا ہم شدند کہ در نکاح
فرزند توادن دادیم و مشکف ساختند کہ منع از این امر از کمال غیرت الہی جل شانہ کہ در حق

حصول کمالات
با طغی

اجازت نکاح

این نوآباده بوستان محبوبیت است بود بیت

بوتے گل را نسیم می آرد زان بغیرت زان تمام توام

بعده بدالات مولانا طاهر لاهوری قدس سره که از خلفاء والدار ایشان بودند صبیحه حضرت سید سید
میر سفا احمد که حضرت ایشان از روم تشریف آورده بودند از جمله سادات کرام و خلیفه عالی مقام حضرت
مجدد الف ثانی بودند برای حضرت عروۃ الوثقی خواستند میرند کور بجان منت نهاده قبول فرمودند آن
بدر فلک سیادت را با آفتاب برج ولایت اقتران دادند و ازین اقتران تا مادام قیامت کو اکب هدایت
در بوستان عالم مانند آن قریب فحیم و جناب والذکر گوار ایشان با وجود حقوق شتی که در
ایشان داشتند آن قدر در تعظیم ایشان می کوشیدند که مافوق آن متصور نباشد می آرند که در ایام صغیر ایشان
خدمت حضرت مجدد الف ثانی در دہلی تشریف داشتند و حضرت عروۃ الوثقی ہم رکاب ایشان بودند
روزے در محل اضطجاع قبلولہ والدخیر خفته بودند خدمت والدار ایشان جهت قبلولہ تشریف
فرما شدند بدر حجره چون رسیدند دیدند که حضرت عروۃ الوثقی در مقام ایشان آرام دارند خادم خواست
که خدمت ایشان را بیدار سازد آنرا منع فرمودند و گفتند که دوستی از دوستان خدا جمل شانه در استراحت
است بمبادا موجب بلال او شود در بیرون آن حجره نشستند با وجودیکه ایام گریا بود و قرش صحن از
سنگ چون تابی آتشی حرارت داشت باین ہمہ مدتے آنجا ماندند تا حضرت عروۃ الوثقی بطور خود بیدار
شدند و مطلع شدہ آداب بجا آوردند آن زبان حضرت مجدد الف ثانی اندرون حجره تشریف بردہ قبلولہ
نمودند می آرند که خدمت ایشان در سن چارہ سالگی بودند کہ بعض والد خود رسائیدہ بودند کہ من از
خود نورے می یابم کہ تمام عالم از ان منور است چون آفتاب اگر آن نور فرورد عالم ظلمانی است۔
حضرت مجدد الف ثانی بشارت قطبیت بایشان دادند و فرمودند کہ تو قطب وقت میشوی و این
سخن را از من یاد آرد خدمت حضرت عروۃ الوثقی در بعضی مکاتیب خود بعد از نقل بشارت مسطورہ
نوشته اند اللہ سبحانہ الحمد کہ موعود منبر گشت و اثر بشارت بحصول پیوست کذلک نور انوار ایشان
در اطراف و کثافت عالم منتشر شد چنانچہ این نوشته ایشان بر این مدعا شاہد عدل است

بر حال تو ہم حال تو بر بیان و دلیل

ع
بکریم خداوند جلّ شانہ بطیفیل رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ و صحبہ وسلم و ہمین توجہ حضرت پیر و شکر
قدس اللہ تعالیٰ بسرہ معاملہ تسلیک و تکمیل بغایت سہولت پذیرفته و راہ وصل اقرب گشته و کار دہو
بایام و شہور مقرر شدہ ہر چند بحسب کمیت مستریشان این معاملہ قلت دارد چہ این وقت کثرت
آنرا بر تابد لیکن از روی کیفیت افزون و بیش از پیش است یکے از مستریشان بواسطہ درہفت
روز از ابتدائے تعلیم طریقہ فناے قلبی در خود نشان میداد و چیز بایمان می نمود کہ گویا بحوالی فناے
نفس رسیده و قَدْ اَدَّيكَ عَلَى اللَّهِ بِعَزِيزٍ و اکثر مجازان فقیر کہ از احوال مستریشان خود بیان می کنند
و قصص سرعت وصول کہ می گویند عقل خفیل در تحیر می ماند فرج

اگر بادشہ بر در پیر زن بیاید تو ایے خواجہ بسلت مکن

نم کلامہ الشریف

بعضے از خصوصیات ایشان در احوال حضرت عازن الرحمۃ ذکر یافتہ چنانچہ

از خوانندگان مخفی نخواہد بود حضرت عروۃ الوثقیٰ در بعضے مکتوبات خود نوشته اند کہ در نماز عصر بوم بسط
عظیم روئے داد و منزلت عالی و کیفیت بس شگرت کہ ہرگز مثل آن رونداہد بود بلکہ مخطور و متصور
ہم نگشتہ شرف و رود یافت و امورے در میان آمد کہ مصداق لا عین رأیت ولا اذن سمعت
تواند بود نہ زبان را یا رائے گفتن و نہ قلم را تاب نوشتن فرج

فریاد حافظ این ہمہ آخریزہ نیست ہم قصہ غریب و حدیث عجیب است

حصول

انگاہ کہ وصول آن وابستہ بنشار اصالت و محبوبیت ذاتی است تا نا کہ آن مقام را خصوصیتے
بہ کاتب بود کہ در آن بارگاہ خود را منفرد دیدن تاج کلمہ طیبہ و سایر الفاظ ذکر مثل تسبیح و تحمید و
تکبیر را در آن حریم قدس گنجایش نیافت اگر گنجایش است قرآن را و نماز را ہم بعلاقہ آن سوائے
تلاوت قرآن مجید و ادائے نماز نسبت بآن مقام تعطیل می نماید و می فہم کہ بیچ کسب و عمل را
در حصول این نسبت علیہ دخل نیست بویست صرف است سابقہ غایت می باید دیگر بیچ

مانا کہ ریاضات و مجاہدات در مبادی قرب ولایت دخل دارد تا زمانے کہ سیر در اصول است اعمال
 سودمند و تنلیج بخش است کہ بوسیله آن سالک مستعد ترقیات می فرماید و از تکرار کلمہ نفی و اثبات از
 ظل باصل راہ می کشاید و از اصل باصل عروج می نماید و آنچه مذکور شد آنجا اصل اصل را در رنگ ظل
 در راہ باید گذاشت بر ریاضات شاقہ در حوالی آن بارگاہ معلی را ہے نمی کشاید و اصل بآن منوط بموہبت
 محض است یا محبت صرف خصوصیت و عدم شرکت اعدی کہ بالا مذکور شدہ چون نیک تامل دید
 از این راہ گذراست کہ ہر کس کہ باین منزلت رسیدہ است مقامی از خود دارد کہ دیگرے را باصالت
 بآن شرکت نیست ہر چند واصلان آن مقام اقل قلیل اند از انجملہ حضرت ایشان را در آنجا ملاحظہ
 نمود بغایت عظمت و نہایت ابہت و علو شان در نظر درآمد چنانکہ عقل دروہم و ادراک آن حیران
 و سر اسیمہ است و زبان قلم و قلم زبان در بیان آن عاجز و قاصر باید دانست کہ آن عالم را ظل حضرت
 حق جل سلطانہ دانستن یا مرات او تعالی تصور نمودن و موہوم دیدن و کمالات منعکسہ ظل را
 باصل سپردن و ظل را خالی بلکہ معدوم فہمیدن بعد از آن آنرا بکمالات اصل متحقق بودن ہمہ در
 قرب لایات است کہ از ظل باصل پیوستن است می فہمید بعد از آن کہ اصل را در رنگ ظل در راہ
 گذارد و بکوالی آن حریم اقدس برسد ازین امور بیج در کار نیست بلکہ متصور نبود آنجا ظل دانستن
 نیست اوصاف را باصل دادہ خود را فانی و مستہلک دیدن و ثقل تحقق باصل پیدا کردن مشہود نمی
 گردد و وصول آن موطن را راہ جداست ازین بہ آن مقام رسیدن دشوار است تم کلامہ الشریف -
 و نیز خدمت حضرت عروۃ الوثقیٰ بعضی مخلصان در مکاتیب شریف خود نگارش فرمودہ اند
 کہ از شمول غنایات کہ در بارہ این عاصی واقع است چہ نویسد مصرعہ

داد او را قابلیت شرط نیست

قبل من قبل بلا علۃ اگر تفصیل آن پردازد بحمل کہ قلم تاب آن نیارد و کاغذ بسوزد و مستمع از
 ہوش روند بعد از آن کہ گوید و کہ شود خوش گفت بیت
 سراپا آتشے امشب قدر ح کو دیگرے پر کن کہ خواہد سوخت مجلس تا تو می در جام خواہی کرد

عہ فہم

ایشان طافت و علو زبان را می گیرد یضیق صدری و لا یطلق لسانی مصرعه

سخن از لب تو گفتم به لبم سخن گره شد

که مستمعان تمکلم را معذور دارند پیدایی آخر کلامه الشریف مذکور فی زبده المقامات و نیز از مرقیات ایشان
دارند است نقل از جناب حضرت مجدد الف ثانی که روزی حضرت ایشان قدسنا الله تعالی بسره الاقدس
پیش از آنکه بسفر اجمیر روانه شوند حاجی آب چناب در صوبه پنجاب همراه خلیفه عصر دیره بودند و موسم اعتدال
خریفه در ایام تشریق دقایق اسرافنا و بقا و زوال عین و اثر بطرز خاص خود بیان می فرمودند و سخن از
وصول بکعبه مقصود و نشان آن بر زبان مبارک داشتند و زیاده از یکماه شده بود که همیں قسم معارف
در میان بودند و روز غراتب دقایق آن کشور و این فقر غواصی بحار آن اسرار می نمود آنحضرت همواره
در تبیین و تفتیش حال بایں بی پروبال می بودند و ترقیب ترقی و س داشته توجه بر آن می گماشتند
تا آنکه در آن وقت که بیان دقایق مسطور می نمودند غیر از این فقر دیگر در خدمت شریف نبود
بعد از استفسار حاصل روزگار و درازین کار نواز شهادت حق و فرمودند و بشارت حصول معاملات
ناروره فرمودند حمد الله سبحانه علی ذلك و علی جمیع نعمائه.

حضرت مجدد الف ثانی کلمه چند در مکتوبی در حق ایشان و برادر بزرگ ایشان رقم نموده اند
که در روز بعد از نماز یا در مجلس سکوت داشتیم ظاهر شد خلعتی که داشتیم از من جدا شد و خلعت دیگر
بمن متوجه که بجای آن خلعت نشیند بخاطر آمد که این خلعت زائله را یکسے خواهم داد یا نه آنروز
آن شد که آنرا بفزند از حمید محمد معصوم بر بند بعد از آن دید که بفزند و محبت فرمودند و آن خلعت
اورا بتمام پوشانیدند آن خلعت زائله که کثایت از معامله قیمیت بوده است که بتزبیت و تکمیل تعلق
داشته و باعث ارتباط باین عرصه محبته او بوده است و این خلعت جدید را چوں معامله بانجام
رسد و تحقق خلع گردد امید است که از کمال کرم آن را بفزند و ساعزی محمد سعید عطا فرمایند این فقر
بتضرع مسئلت این معنی می نماید و اثر اجابت می فهمد و فرزندی را مستحق این دولت می یابد.

با کریا کار بادشوار نیست

ع

اگر استعداد است ہم داداوست تعالیٰ قرح

نیاورم از خانه چیزے نخست تودادی همه چیز من چیزتست

وباین تقریب حضرت خازن الرحمة و حضرت عروة الوثقی رضی اللہ عنہما ہر دو را بشکر دالالت نمودند و
نوشته اند قال اللہ تعالیٰ اعْمَلُوا آلَ دَاوُدَ شُكْرًا وَقَلِيلٌ مِّنْ عِبَادِيَ الشَّكُورِ۔ میرا نیکہ شکر

عبادت از صرف عبادتست جمیع ما انعم اللہ علیہ من بالجوارح والقوی الظاہرة والباطنة تالی ما
خلق اللہ واعطاه لاجلہ لولاہ لما حصل الشکر واللہ سبحانه الموفق۔ و ہر دو مخدوم زادگان
بحصول این معاملات شکر در یادہ خود ہا تصریح نموده اند چنانچہ در مجلس تذکرہ شواہد اللہ تعالیٰ۔

محقق نماںد کہ شہ از علوم و معارف ایشان ذکر یافت اول و اعظم خوارق معارفی اند کہ موافق
کتاب سنت واقع شوند و تعظیم و توقیر کتاب سنت و دین و شریعت کما ینبغی لاحد از مرقوبات مکتوبات
ایشان (کہ انشا اللہ زود طبع شود) واضح و لائح گردد کہ ما فوق آن متصور نباشد پس ذکر خوارق عادات

و تصرفات و کرامات کہ تعلق بعالم کون و فساد دارد بپایہ ادنیٰ است بآنها و حاجت نوشتن آن نیست
اما چون عادت مولفان احوال بزرگان چنین جاری شدہ کہ از انہا برخیزے نیز می نویسند لهذا این فقیر نیز
تبعیت آتہا نموده برخیزے از خرق عادت و تصرفات و کرامات جناب عروة الوثقی ثبت می نمایم و ہر

نقطہ کہ تعلق بخرق عادت داشتہ باشد ابتدا بآں بسرخی منخرق عادات می نویسم و ہر ذکرے کہ مشعر از
تصرف ایشان بود افتلاح آن من تصرفاتہ بسرخی می نگارم مے آرند کہ جناب حضرت قیوم زمان
شیخ محمد صبغة اللہ رضی اللہ تعالیٰ عنہ کہ فرزند اکبر و خلیفہ اول و قائم مقام بے بدل ایشانند و منصب

قیومیت فی سائر احوال بطریق اصالت بایشان رسیدہ و ممتاز تمامی فرزندان و مستفیضان والد
بزرگوار خود اند از ایشان مروی شدہ۔

من خرق عاداتہ:- کہ روزے حضرت عروة الوثقی باہل خانہ خود کہ والدہ فرزندان

ایشان باشد خطاب نموده فرمودند کہ امروز ظہور روح پر فتوح قطب المحققین وارث المرسلین شفا
دل ہائے درد مند حضرت خواجہ بہاؤ الدین نقشبند رضی اللہ تعالیٰ عنہ شدہ اشارت فرمودند کہ امروز

یکے از نبات من بچن واسطہ درخانہ شما ورودی فرماید باید کہ در تعظیم و توقیر او کما ینبغی کوشش رود
اگر کسی از روی نادانی بچشم حقارت در لباس او کہ از وراثت فقر است دیدہ بخندہ پیش آید موجب
مخاطرہ ایمان او خواهد بود حضرت ام المردین از استماع این کلام از اول روز بدروازہ حرم سہل
رفتہ انتظار قدم برکت لزوم آن مخدومہ نمودہ شستند تا ورود سعادت نمود آن مخدومہ گردید
بہ ادب و تواضع بسیار پیش آمد نمودہ لوازم نیاز مندی بجا آوردہ و خدایات شائستہ نمودہ تا مدت
اقامت در بلازم خدمت خود پیچ دقیقہ نامری نداشتند و چون ایشان توجہ بر فتن فرمودند آنچہ
لوازم خدمت گاری است ہمیا ساختہ رخصت فرمودند حضرت ام المردین شکرانہ خداوندی جل شانہ
بجا آوردند کہ امر حضرت خواجہ بزرگ رضی اللہ عنہ بجا آمد و نیز مخدومہ محترمہ از خدایات ایشان راضی
مسرور رفتند۔

من تصرفاتہ می آرند کہ در وقت عبور عسکر سلطان زبان ایشان از دارالارشاد سرمند
واقع شدہ بود سلطان وقت اورنگ زیب عالمگیر بود کہ از جملہ مریدان ملک زمرہ مستفیضان و
نسبت یافتگان ایشان بود چنانچہ دیکتویات ایشان بطرف سلطان مذکور بسامکاتبات ورود یافتہ
و بشارات عالی و اشارات متعالی در بارہ او مندرج شدہ بلکہ بشارات قنای قلب قنای نفس
نیز مذکور گردیدہ و بطرف کشمیر عثمان توجہ ظل اللہ مصروف بود چون سلطان منسلک طریقہ شدہ بود
و بہرہ کلی یافتہ اہل عساکر تمام را رجوع نمودند و اکثر دست ارادت در فتراک ایشان زدہ و از فیوض
باطنی و تصرفات ظاہری کامیاب مطالب دو جہانی گردیدند از ان جملہ یک شخصہ راسا آوردند
پدرش کہ از مریدان قدیم بود بعرض حضرت عروۃ الوثقی رسانید کہ این فرزند من گرفتار جنگ عشق
مجازی شدہ دست از خدمت سلطان وجاہ و منصب خود برداشتہ اسیر و بقرار دیوانہ وار لیل و
نہار در یاد قد و خسار معشوق صوری گردیدہ اگر تصرف در بارہ او رود تا خود آید موجب آسائش
این مخلص صمیمی خواهد بود خدمت ایشان خطاب بآن بقرار نمودہ فرمودند کہ از این اندیشہ باطل و
خیال لا طائل در گذشتہ روی ہمت بمرغزار حقیقت آری و ازستان معرفت نمریابی ہر آئینہ بہتر خواهد بود۔

بیت عشق حقانی شعار خویش کن عشقِ صوری را بطفلان واکذار

آن گرفتار بند باری الحال زیان را مترحم این فرد حضرت تواجبه عافط شیرازی نمود فرمود

در کوئے نیک نامی مارا گذرندادند گرتو نمی پسندی تغیر کن قصارا

ایشان در آن وقت بکذب فرمودند که تغیر کردند قصارا بجز استماع این کلام عقل رفته بپیش خود کرد

و عشق مجازی مبدل بحقیقی شده و سعادت ارادت مشرف شده از فیوضات عام ایشان بهره حاصل نموده در مره اولیا و صلحا در آمد و کامل و مکمل گردید.

من خرق عاداته :- روزی جناب ایشان در تناول قواکه بودند و بر غبت تمام میخوردند

می آرند که آن انبه بود که اعلای میوه های هندوستان است صا که از مخلصات بریارت آمده بود

بخاطرش خطور نمود که اهل الشراکلی باین رغبت می باشد تا و چشم چه بود فی الحال از اشراف

خاطر دریافته فرمودند و چشم آنست که هر چه اولیا تناول می فرمایند همه نور می شود پس نور هر قدر

که بیش بود مرغوب است.

نمایند

من تصرفاته :- آورده اند که یکی در خانقاه عالم پناه ایشان آمده مشاهده کثرت

اخراجات ایشان نموده استفسار و وجه داخل از صوفیان کرد گفتند وجه مقرا صلا مقبول امام

معصوم قیوم نیست غیر از توکل خالصه سبای منظور خدمت ایشان نمی افتد آن مرد وقت خلوت

ایشان را ملاحظه نموده معروض داشت که این مخلص اراده حج دارم و این داعیه دامگیر شده در

تزد من از عنایات ایزدی سنگ است که خاصیت آن دارد که مساس آن آهن اسود را طلا را احمر

می سازد آنرا همراه نمی توانم برد و اینچون شما منظور نیست و نیز موجب سعادت این مخلص است

که آنرا بخدمت عالی گذارم که تا مراجعت آنچه جهت اخراجات فقر ازان سنگ طلا نموده شود و

بکار رود موجب رفاهیت ملازمان عالی باشد اگر حیات باقی بود و مراجعت نصیب شود بمن

عنایت نماید و الا نه بخدمت حضرت باشد ایشان در حضور آن شخص سنگ را گرفته بر طاقچه انداختند

و آن مرد مرخص شد مدت دوسه سال که آن عزیز ازان سفر مراجعت نمود و بارالار شاد مسر می رسید

فرمایند

و بملازمت عالی باریافت فرمودند کہ سنگ شمار ہمان طاقچہ کہ در حضور شما انداختہ بودیم افتادہ است
بردارید سبب گاہ داشت آن بود کہ این سنگ اگر درین سفر از نزد شما می رفت مرغ روح شما
از مفارقت آن پرواز می کرد آن گاہ بخارے امر فرمودند کہ سنگ کلوخ بسیار حاضر سازد چوں
حاضر نمود فرمودند کہ ہمہ طلائی شوید و مجرد فرمودن طلاے ناب شدت بعد از آن فرمودند کہ کسے
را کہ این کمال عنایت شدہ باشد اورا نمی رسد و نمی مترد کہ باین چیز با اگرید قدر لمحورہ

در مس قلب من لے مظهر حق کن نظرے زانکہ اکسیر اثر زر گس شہلا داری
من تصرفاتہ صاحب کتاب برکات معصومی می آرد و از والد خود نقل می نماید کہ روز
خدمت حضرت عروۃ الوثقیٰ بعد از بلا حظہ یک سال مدخل خود را کہ یک لک شدہ بود و مصرف
خانقاہ علی کہ یک لک و پنجاہ ہزار گردیدہ در ادای احسان حضرت رحمان تبارک و تعالیٰ بزبان
مبارک آورده اند کہ مدخل جناب حضرت خواجا احراقدر سہرہ یک لک و پنجاہ ہزار بودہ و مصرف ایشان
یک لک ثابت شدہ مدخل بایک لک و خرچ یک لک و پنجاہ ہزار و باوجود آن قرضدار نہ ایم
باک کشائش کاملہ و رفاہیت تام شامل حال است زیادہ چہ تصرف باشد۔

من خرق عاداتہ: چوں ایشان غریب سفر حرمین الشریفین نمودند بایشان بکشوف
ساختند کہ بعد خروج تو از دیار ہند انواع بلا ہائے مختلفہ بر زمین ہند روے خواہد داد و انتقامات
کلی از اینہا خواہند نمود و تغیرات عظیم روے خواہد داد کہ بوجد تو در این دیار این ہمہ اطوار معوق
می بود بہ نسبت پیغمبر علیہ الصلوٰۃ والسلام چہ تابع کامل را از جمیع کمالات متبوع نصیب است
بموجب آیہ کریمہ مَا كَانَ اللَّهُ لِيُعَذِّبَهُمْ وَأَنْتَ فِيهِمْ وَچوں باز مراجعت نمائی موجب رفاہیت
امن و امان خواہد شد و توقع کما کُشِفَ لَہِ آئند کہ باعث باین مقدمات آن شرکہ چوں خدمت
ایشان بارادہ مذکور تا بہ اراسلطنت رسیدند یکے از سادات بخدمت ایشان آمد و عیان نمود کہ
مرازو جہ جمیلہ بود کہ بسیار مطبوع و مقبول من بود و روزے را تا نام ہندو کہ از رؤسائے فرقہ ہندو بود
و مقرب سلطان اورا بدید و فریقہ او شدہ و جبراً اورا از من ستاند از این ممر ہر جا استغاثہ بردم

کشف

نظر بجمشت او نموده کس عرض مرا سلطان نرساند و غور من نمود خدمت حضرت عروۃ الوثقی با
 برادر بزرگ خود خواجه حضرت خازن الرحمۃ رضی اللہ تعالیٰ عنہما از اسماعیل ابن مقدمہ از کمال غیرت کہ
 تو ارم ولایت است متغیر شدند و فرمودند نزد سلطان رفتہ احوال ترا اظہار خواہم ساخت اگر بغور
 تو رسید قہا و الائنہ تغیر سلطنت او خواہم کنانید و در آن وقت نزد سلطان رفتند در آن وقت
 داراشکوہ سلطان بود احوال سید مذکور باورسایتند و طلب غور فرمودند سلطان بنا بر خاطر انا کہ
 یکے از اعظم امر بود در غور این مقدمہ تساہل نمود و گفت بخاطر یک زن نمی توان چنین امیرے معتبرے
 را قضیت نمود بآن سید بنا بر خاطر شما مبالغہ کثیری دہم کہ دیگر ترویج نماید حضرتین از این سخن متغیر
 شدہ فرمودند کہ ہر گاہ بغور این سیدی می و آن کافر را بستر انہی رسانی مایان از این سفر کہ در پیش ارم
 ہرگز مملک ہند مراجعت نخواہیم کرد تا تو بادشاہ باشی در جواب ایشان گفت حضرات مجاہد من در
 این ایام عزیمت لشکر بطرف اوزنگ زیب ارم بجانب دکن کہ از من یاغی شدہ باین امور نمی توانم
 پرداخت و نمی توانم مثل رانا امیرے را از خود رنجانیدن حضرت عروۃ الوثقی رضی اللہ تعالیٰ عنہ در
 جواب فرمودند کہ تا رانا و اعوانش بستر از ستر اللہ تعالیٰ مایان بہند نخواہیم آمد و از مجلس سلطان
 برخاستند بہیت باطنی ایشان آن قدر بر و غلبہ کرد کہ ہیچ نوع ادبیت بایشان نتوانست رسانید
 ایشان چون ببلاد دکن رسیدند و اوزنگ زیب بدان طرف بود از اجازہ قدم ایشان بارادہ سفر حریم
 و مشاہرت ایشان بداراشکوہ باخبر گردید از این معنی امید قوی حاصل روز کار خود دانستہ خود را بخدمت
 حضرت عروۃ الوثقی رسانید و مرید شد و معروض داشت کہ نسبت من بداراشکوہ ہیچ گونہ متفاوت
 را بر نمی آید الا بدست آویز محکم ایشان کہ عروۃ وثقی جہان جہانیان اند ایشان فرمودند باک مدار
 بموجب آیہ کریمہ کہ من فیتۃ قلیلۃ غلبت فیتۃ کثیرۃ یا ذین اللہ بعنایات ایند تعالیٰ تا سلطنت تو
 مقرر شدہ ہرگز رجوع ما بہند واقع نخواہد شد از این بشارت اوزنگ زیب قوی دل گردیدہ تہیہ عساکر
 نمودہ و مقابلہ داراشکوہ را مستعد شد چون خدمت ایشان زیارت روضہ منورہ جناب اقدس
 کامیاب شدند و وعدہ کہ باوزنگ زیب فرمودہ بودند معرض داشتند چنان مامور گردیدند کہ سلطنت را

متغیر

بپاس خاطر

اعظم

بپاس خاطر

بر نمی آید

باورنگ زیب عنایت فرمودیم۔

اما چون داراشکوه خود را در مریه مریدان حضرت غوث صمدانی محبوب سبحانی جناب شیخ شاہ سید عبدالقادر جیلانی رضی اللہ تعالیٰ عنہ آورده است و خدمت ایشان جانب او را در نزد محمد صبیحہ فرزند اکبر خود را بہ بغداد فرست کہ رفتہ بایشان مقصود ترا حاصل سازد۔ تا بخاطر ایشان از طرف داراشکوه دست بردارند لهذا حضرت عروۃ الوثقی موجب فرمودہ امر شریف حضرت قیوم زبان شیخ محمد صبیحہ اللہ را بہ بغداد شریف فرستادند و ایشان بشرف زیارت مبارک مشرف شدہ مطلوب امعروض داشتند حضرت جناب غوث الحق والانس مقصود را قبول نموده علاوہ بر آن خلعت غوثیت خود بحضرت قیوم زبان شیخ محمد صبیحہ اللہ عنایت فرمودند چنانچہ در احوال ایشان مشروح نوشتہ خواہد شد۔

بر سر اصل سخن رویم کہ بعد رسیدن حضرت عروۃ الوثقی رضی اللہ عنہ در بلاد عرب بلدان ہند و بلاد مختلفہ گرفتار شدند از قسم قحط و وبا و زوال سلطنت و تغیر آن قتل و تہیب انواع ابتلا سبب ہلاکت و ذلت اہل آن گردید چون خبر زوال سلطنت داراشکوه و تسلط اورنگ زیب عالمگیر رسید حضرت عروۃ الوثقی از احکام حج و زیارت خلاص شدہ بودند عنان مراجعت ہند آوردند با ہزاران انعامات ایزدی منوجہ وطن گردیدند کہ تفصیل آن در رسالہ یواقیت الکمرین مذکور است فی الجملہ ورود ایشان در بلدان ہند موجب نزول رحمت ایزدی گردید و اہل آن از ہالک نجات یافتند و اورنگ زیب از استماع مراجعت ایشان چند منزل استقبال نموده انواع خدمتکاری بجا آورده مدت متمکن تخت سلطنت فیروزی مہینت بود چون او در بلاد ہند سلطان مستقیم بانواع دینداری و خدای پرستی و ظاہر آرائی و استحکام سلطنت نگذشت چنانچہ این معنی مشہور اہام است حاجت بیان ندارد۔

من خرق عاداتہ۔ خدای پرست خان نام مردے از امراء از جہت تطبیق اسم با سمنی

ترک امارت ظاہری نموده بہ تنویر باطنی ملتزم خانقاہ عالی شان حضرت عروۃ الوثقی بودند در آن هنگام کہ در ظل ہما آثار آن دیار میگذاشتند اتفاقاً روزے شش نفر ہمان از اعزہ زبان کہ بآن خان نسبت قرابت و معرفت داشتند در حجرہ او ورود نمودند خان ندوہ از مہر افلاس کہ از لوازم فقر است در

ظاہر

ہمانداری آہنا مشوش شد و اظہار احوال خود را بہ متصدیان خانقاہ از غایت تمکین نتوانست نمود
 و وقت ختم مقررہ حضرت عروۃ الوثقی شہ از خوف فوت آن وقت ہمانان را بجای خود گذاشتہ خود را
 بہ مکان ختم بخدمت عالی رسانیدہ در ختم شریک شد اما در خاطر اندیشہ مذکور مرکوز بود بعد از ادا ختم بدستور
 معمول فواکہ حاضر آوردند و تقسیم نمودند قاسمان را عادت چنان جاری بود کہ اہل ختم را دہ دانہ انبہ
 می دادند و غیر حضار را پنج پنج دانہ تقسیم می کردند بجان مذکور نیز بدستور معمول دہ دانہ دادند ہمانا در خاطر
 خان مزبور ہمانان عبور کردند فی الفور حضرت عروۃ الوثقی خان را طلب داشتہ و یک سدانہ را بخود
 قریب فرمودہ از دست مبارک خودہ انبہ جدا کردہ دادند و فرمودند کہ این تقسیم یک صیف شما و دہ دانہ دیگر
 جدا نمودہ فرمودند کہ این رسد صیف دوم شما ہمیں قسم شش رسد را جدا کردہ عنایت کردند کہ جملہ
 شصت دانہ انبہ شد و شش اشرفی نیز پوشیدہ در دست او دادند و فرمودند کہ شما بجای فرزند ما تیسر
 ہر گاہ در وقت بودن خانقاہ ہمانی ورود فرمایید با تہاشی عیان مینمودہ باشند بعد از مخص شدن
 شما از خانقاہ کشایش بسیار حاصل روزگار شما خواهد شد فوقہ کما اخبر رضی اللہ تعالیٰ عنہ این قصہ
 از زبان خان مذکور در برکات مکتوب است۔

انبہ

من خرق عاداتہ :- مخدوم زادہ فاس حضرت شیخ محمد سیف الدین قدس سرہ کہ فرزند
 پنجم ایشان بودند در مکاتیب خود در مکتوب صد و چیل و یکم کہ بنام شیخ باقر لاہوری ورود یافتہ نگارش
 فرمودہ اند و بعینہ عبارت آن مخدوم زادہ ایرادی رود در بلکہ کابل عزیزی حضرت ایشان را یعنی حضرت
 عروۃ الوثقی رضی اللہ عنہ را بخواب دید و آن حضرت اورا نیمہ ترکی عنایت فرمودند چون با فاخت آمدہ
 آن نیمہ را در بیداری پیش خود یافتہ تم کلامہ الشریف۔

من تصرفاتہ :- از حضرت امام العارفین شیخ محمد اسماعیل قدس سرہ منقول می نویسند
 کہ روزی حضرت عروۃ کا لوثقی بیوضو نماز اشتغال داشتند در عین وضو افتاد کہ در دست مبارک
 داشتند بچوش تمام بردیوار زدند خادمہ کہ حاضر بود رفتہ آفتابہ دیگر را حاضر آورد از این مقدمہ ہم بداشتہ
 بخدمت حضرت ام المریدین رفتہ عرض این ماجرا نمود ام المریدین احوال خوف خادمہ را بعضی رسانید

فرمودند باو گوئید خوف نکند در آن اثنا یکی از مخلصان بارادر صحرای شیر غرنده مقابل شده بود
 و قصد ملاک او کرده او از کمال عجز متوجه باطن شده استخلاص خود خواست نزد او آنوقت جز آن
 آفتاب اسلحه حاضر نمود بر پشته آن شیر زدیم و آن بیچاره را از شر آن سباع نجات دادیم تا روزی که
 میر محمد طاهر که یکی از مریدان حضرت عروۃ الوثقی بود از سفر بنگاله آمده بحضور جمع کثیر از تصرفات عالی
 ایشان بیان نمود که در صوبه بنگاله بجائے می رفتیم یا گاه شیر غرنده رسید در آن اثنا یاد پیر بزرگوار خود
 کردم فی القور به چشم سربلغ سین دیدم که حضرت عروۃ الوثقی رسیدند آفتاب که در دست مبارک ایشان
 بر آن شیر زدند که زهره آن شیر زقید و از نظر من غائب شدند و مرا نجات از شر شیر دادند بعد از آن
 پرچم آفتاب مبارک را تبرکاً برداشتم و تا حال در پیش من است چونکه میر بزرگوار بحضور پر نور
 یافت بے آنکه او عرض نماید فرمودند الله سبحانه و الحمد که مدد بروقت در حق شما واقع و الاله
 شیر کار شمارا با آخر رسانیده بود.

من تصرفاته: از زبان بادشاها مراده گوهر آراییم که مرید مخلصه ایشان بود می نویسند که
 در آن ایام که حضرت عروۃ الوثقی رضی الله تعالی عنه بابرادم داراشکوه مناظره روے داد و بشارت
 سلطنت را ببرادم اورنگ زیب غایت کردند بدستخط مبارک خود بشارت مذکور نوشته باورنگ زیب
 دادند و متوجه سفر حجاز شدند حضرت اورنگ زیب بشارت مسطور را بوالده خود اظهار نمودند من حاضر
 بودم بیقین می دانم که ببرادم محمد عالمگیر سلطنت هندوستان انصرفت حضرت عروۃ الوثقی
 رسیده رضی الله تعالی عنه.

من تصرفاته: می آرند که سعد الله خان در حضور شاه جهان بمقریبه تکذیب حضرت
 عروۃ الوثقی رضی الله تعالی عنه نمود فی القور بدر دقونج بتلاش و بر قیج کلمه ناشائسته خود متنبه شده
 مبلغ پانصد و پیه نیاز و کوزه آب فرستاد و از خدمت ایشان عفو تقصیر خود خواست که آب را
 دمیده بفریستند که بخوردن آن شفا یابد هرگز در معرض قبول نیفتاد چون حضرت مخدوم زادگان
 بشفاعت بسیار نمودند ایشان بغضب فرمودند دروغگویان دم نمی کنند با دمیان او گفتند زود برویم

کہ روح او منتظر ہمیں جواب ست خادیاں او بایوس شدہ گردیدند و بسعد اللہ خان آنچہ شینہ بودند
معروض داشتند فی الفور حلت نمودن خود بآلہ من غضب اللہ تعالیٰ و غضب اولیائہ بیت

این قوم چون تیغ آید آید جان از تن بے ادب برآرند

من تصرفاتہ :- می نویسد کہ روزے یکے از امرای ایران کہ مذہب رقص داشت متوجہ
دارالسلطنت ہند بود و عبور بدارالارشاد ہند نمود و از روزے استہزا فام بخدمت ایشان فرستاد کہ من
بزیارت حضرت می آیم ایشان از روزے اکرموا الضیف و لوکلن کاقل امرتاری اسباب ہمانداری
نمودند تا نماز عصر منتظر بودند کہ خبر رسید کہ امیر مذکور سوار شدہ رفت غرض او استہزا بود اتفاقاً در آن اثنا
خدمت عرفان پناہ خواجہ محمد حنیف کابلی کہ از اعظم خلفائے ایشان بود از کابل رسید و با حضری کہ
ترتیب دادہ بودند برائے ایشان حاضر آوردند خواجہ مذکور تحف نیاز کہ ہمراہ داشت در خدمت گذارید
و آن ہا چند عدد کار دیو لاتی بود حضرت عروۃ الوثقیٰ یک کار در برستہ نمودہ فرمودند تریوزے حاضر آورد
تریوزہ حاضر گردید بان کار تریوزہ را بریدند و فرمودند کہ در شانے تریوزہ محسوس شد کہ سیرافضی را بریدیم
ہیچان شد کہ از این طرف بریدن تریوزہ و از آن طرف جدا شدن سیرافضی مذکور بیت

آوردند
بریدن

مکن بازی کہ سر اینجا بازی در این میدان نشاید تریکازی

من تصرفاتہ :- می آرند کہ شخصے در بلدہ اکبر آباد بودہ در وقت احتضار خود خواہر دادہ
خود را طلبید و فرمود کہ احوال تو ناتمام ماندہ باید کہ بخدمت عروۃ الوثقیٰ رفتہ سلوک نمائی تا بکمال
رسی بعدہ بزبان آورد کہ چنان معلوم می شود کہ بعد از دوازده سال باین دولت مستعد خواہی شد
اتفاقاً در این مدت ہر چند اورا سفر ہا دست دادید و دارالارشاد ہند نتوانست خود را رسانید تا کہ
مدت موعود بسر آمد بیت

شیخ

گل بختش شکفتن کرد آغاز ہمارے دولتش آمد پرواز

خود را بسر ہند مبارک رسانید و بشرف زیارت حضرت عروۃ الوثقیٰ مشرف شد ایشان چون اورا
دیدند فرمودند کہ دوازده سال از وصیت پیر شما ہمین امروز پورہ شد چوں آن عزیز حساب نمود

و شمع در حضور ایشان می سوزد همان شخص که در خواب او را دلیل کعبه مقصود شده بود بخواجه ملاقی
 شده او را بخدمت حضرت عروۃ الوثقی رسانید خواجه مذکور در خدمت عالی مشغول شده در اندک مدت
 بدرجات کمال فائز شد و بخلافت ممتاز شده مراجعت وطن مالوت یافت بعد از رسیدن بطن
 و اظهار خلافت اهل وطن متفق الکلمه بانکار برخاستند و باستہرامی گفتند کہ خواجه از پیر خواجے خود
 ارشاد آورده آخر الامر چندی متفق شده خواجه گفتند کہ مایان بغیر دیدن خارق بنو نمی گردیم مایان
 تیاری مہمانی پیرنومی کنیم امروز وقت طعام او را بجاگو اگر وقت موعود بدعوت ما حاضر شد
 مایان ہمہ مریدان تو می شویم و اگر حاضر نشدند پس اظهار کمال خود نزد مایان منما خواجه از کمال اعتقاد
 و غلبہ جذبہ کہ لوازم بتدیان است قبول نموده فرمود کہ غالباً وقت طعام ایشان بعد از نماز
 عشاء می باشد شما مایان تیاری طعام بکنید امید است کہ ایشان حاضر شوند جماعت تسخر
 کتان بہ تیاری طعام پرداختند و استیعاذ می نمودند کہ پیر خواجه در یکروز از سر بندہ کابل چگونہ
 خواب آید ہمہ کابر کابل از اہالی و موالی وقت حاضر شدند و منتظر وقت بعد عشاء بودند و خواجه
 بعد از نماز عشاء مراقب شد۔ اہل دعوت طلب بر آوردن طعام از خواجه کردند۔ فرمودند طعام
 بر آید کہ وقت طعام خوردن ایشان ہمین است آنہا بر آوردن طعام مشغول شدند ناگاہ از
 فراز بام آواز پانے بگوش غفلت زدگان رسید دیدند کہ از زاد بنہ حضرت خواجه عروۃ الوثقی با
 حضرات مخدوم زادہ گان لصحن خرامیدند و برستند یکہ برانے ایشان فرش کرد و بودند نشستند و
 مخدوم زادگان عالی شان گرداگرد والد مذکور خود حلقہ بستہ نشستند جماعت مرضار القلوب از
 مشاہدہ این حال متحیر شدہ بقدم مبارک افتادند و عذر تقصیر خواستند ایشان فرمودند کہ محض برانے
 خاطر داری خواجه آمدہ ایم والا ما را سراطہار کرامت نیست زیہار بار دیگر از اولیائے طلب کرامات
 نمی نمودہ باشند کہ ضرر خالص است۔ القصہ طعام تناول فرمودہ و شب را با جماعت بسر بردند و اکثر
 آن جماعت داخل طریقہ علیہ شدند قریب صبح باز بالائے ہمان بریام برآمدہ فواکہ تازہ کہ بخدمت گذرا بید
 بودند حضرات مخدوم زادگان برداشتند و فواکہ خشک و غیرہ تحف کہ تیار نمودہ بودند خواجه غایت

فرمودند کہ از پشاور و لاهور بخدمت برسانند و خود در یک لمحہ ہزار الارشاد سر نہر رسیدند ہر چند آن مردم
عرض نمودند کہ چند روز اقامت نمودہ باز برای متوجہ وطن شوید فرمودند کہ خبر یکے نکرده ایم از این واقعہ
مبارک اضطرابی در متعلقان واقع شود با کجملہ نماز با برادری مسجد خود یا یاران ادا نمودند و فواکہ مرطوبہ را
بزدی القربی وغیرہ مہمان تقسیم نمودند۔ فرد۔

چہ شود گر بسر وقت من خستہ جگر قدرے رنجہ نمائی و دلم شاد کنی

من تصرفاتہ :- از خدمت اخوند موسی صاحب ساکن بھٹی کوئی منقول است کہ چون
حضرت عروۃ الوثقی با جازت مرا متاز کردند و خلعت خلافت عنایت فرمودند و رخصت بطن بالوف
کردند معروض ایشان نمودم کہ اکثر مردم آنجا افاغندہ و شدید۔ بے آنکہ تصرف ظاہر معائنہ نمایند
ارادت نخواہند آورد بلکہ استہزا خواہند کرد اگر از تصرف عالی چیزے بہ بندہ عنایت شود کہ دران
سرزمین اقاغی گزندہ بسیار است و اینداعے کلی از انہا بخلق متعدی ست در انہا نوعی توجہ شود
کہ مطیع من شوند نہ آئینہ موجب خلاص از انہا خواہد بود فرمودند کہ نام شما بر سر گزندہ کہ مذکور گردد
سراطلاعت شما نہ بردارد دیگر ہر امراض دم شما موجب شفا است وجائے دوا و ہمہ مردمان آن جا
بشما مخلص و مطیع خواہند شد فوقہ کما اخبر رضی اللہ عنہ

من تصرفاتہ :- از صوفی پایندہ ملا کاہلی منقول است کہ دقتیکہ این مخلص را
مجاز نمودہ رخصت فرمودند بعض اقدس رسانیدم کہ مشیخت را خرچ خانقاہ می باید و این روش
بجز نام خدا چیزے ندارم امر فرمودند کہ صوفی قدرے کاغذ سرخ و سفید بسیار بید فقیر تجسس نمودہ
پارہ کاغذ سرخ و سفید ہم رسانیدہ بخدمت حاضر نمودم بدست مبارک خود از آن کاغذ بطور
روپیہ و اشرفی مدور قطع نمودند و بلعاب دہن مبارک خود آلودہ بدست بندہ دادند و پیہ اشرفی
شدہ بودند بخاطر فقیر خطور نمود کہ اگر این تصرف بہ بندہ عنایت شود خوبتر خواہد بود از ان روپیہ
اشرفی بہ مجرد این خطور امر نمودند کہ این تصرف بشما عنایت نمودیم بشرطیکہ زیادہ از احتیاج
نکنید بعدہ ہر وقت کہ محتاج می شدم کاغذ سرخ را مدور نمودہ بلعاب دہن فرمائی بر آوردم اشرفی

اخوانہ موسی صاحب ساکن بھٹی کوئی منقول است کہ چون حضرت عروۃ الوثقی با جازت مرا متاز کردند و خلعت خلافت عنایت فرمودند و رخصت بطن بالوف کردند معروض ایشان نمودم کہ اکثر مردم آنجا افاغندہ و شدید۔ بے آنکہ تصرف ظاہر معائنہ نمایند ارادت نخواہند آورد بلکہ استہزا خواہند کرد اگر از تصرف عالی چیزے بہ بندہ عنایت شود کہ دران سرزمین اقاغی گزندہ بسیار است و اینداعے کلی از انہا بخلق متعدی ست در انہا نوعی توجہ شود کہ مطیع من شوند نہ آئینہ موجب خلاص از انہا خواہد بود فرمودند کہ نام شما بر سر گزندہ کہ مذکور گردد سراطلاعت شما نہ بردارد دیگر ہر امراض دم شما موجب شفا است وجائے دوا و ہمہ مردمان آن جا بشما مخلص و مطیع خواہند شد فوقہ کما اخبر رضی اللہ عنہ

بہ برادر

می شد و اگر کاغذ سفید را می برآوردیم رویه می شد و این تصرف او مشهور بوده لهذا ملقب
بصوفی پائنده ملاکاتبی شده بود۔

من تصرفاتہ: کذلک صوفی پائنده کرباس نیز از مجازان ایشان بوده در وقت رخصت
با و پاره کرباس عنایت نموده بودند و فرمودند که در این کرباس برکت است صوفی مذکور مدت عمر
خود از آن کرباس می فروخت و خرج مایحتاج خودی نمود و از کرباس بیچ کم نمی شد تا انقضاے
مدت حیات او بعد از آن حال صوفی مذکور همان کرباس را با مراد تکفین او نمودند و صوفی مذکور مشهور بصوفی
کرباس پائنده بوده این قدر از خوارق و تصرفات که مذکور شد درنگ آنست که از کربے پایاں بحرء آب
اکتفا رود بیت

بحر اگر آوری در کوزه چند گنج قسمت یکروزه
اگر کتب و رسائل که در احوال ایشان و فرزندان و خلفائے ایشان جمع شده و در آنها آنچه ذکر یا
جمع نمایم از قسم خوارق و تصرفات هر آینه از احصاے آن عاجز ایم شرح
ذکر حالاتش نیاید در شمار عاجزم گر یک نویسم از هزار

ذکر احوال حضرت عروۃ الوثقی | می آیند که خدمت ایشان دوسه سال قبل از انتقال آثار
قرب احوال را از فرست معنوی دریافته به تہیہ سفر اخروی

مستعد شده دست حق پرست از جمیع بااست دنیابر داشته بترتم الرفیق الاعلیٰ مترجم بودند و
اظهار این مقدمه جانگاہ اشارۃ و علانیتہ بانواع بہ اجابا و اقربا می نمودند چنانچہ کتب خانہ کہ کلان تر
ترتیب سرکار معرفت مدار بود و محبوب ترین امتغای آن قدوۃ ابرار و مشتمل بر کتب متداولہ و غیر متداولہ از
غرائب علوم و عجائب فنون مجتمع بوده کہ در جاهائے دیگر یافتہ نمی شد آنرا بفرزندان گرامی خود و غیرہ
و بجان و مخلصان و مستحقان قرض انداختہ بموجب آن تقسیم فرمودند و نیز شب پانزدہم شعبان در سال
انتقال امر فرمودند کہ تفحص از نور قمر نمایند کہ بدستور معمول منور است یا در شعلہ و ضیائے آن فتور
است ہر چند بینندگان غور می نمودند اصلادر قمر اثر نمی دیدند با وجودیکہ اثر از آثار ابرار بر اطراف

فلک پیدا نبود حتی که شب بنصف رسید بینندگان عاجز شده معروض داشت که ماه چون رنگ سیاه
 بر روی فلک انجم سپاه ایستاده و اثر ضیاء در روی مشاهد نمی شود فرمودند که نام قطب از صیغه هستی محو
 نموده اند که ماه از غم آن کاهیده اهل آسمان را نیلگون ساخته است اما هیچ یک از حضار محفل فلک
 مشاغل دریافت معنی این مقوله نمود تا آنکه واقعه این رحلت آن قیوم وقت روی داد بعد از آن
 از سر آن مطلع شدند و نیز می نویسد که در آن نزدیکی روزی دریا غیبه عالی که مدفن متعالی ایشان شد
 تشریف فرما شدند و جائی که مرقد مقدس قرار یافته ساعتی مراقب بودند و فرمودند که نزدیک است که
 مکان فقیر از فقیران صاحب کمال گردد و مردم از استماع این مقوله گمان بردند که مگر ورود کلام بزرگ
 در آنجا خواهد شد و در آن ایام در واقع بشرف زیارت حضرت مجدد الف ثانی رضی الله عنه مشرف شدند
 از آن جناب استفسار احوال آنجانی نمودند ایشان در جواب فرمودند که این جا مال همه رحمت است فردا
 آن مخلصان را بنویسد فرحت جاوید خبردار گردند مثل ما عاصیان را امیدوار ساختند می آرند که قبل از
 وصال ایشان شبش ماه این رویاها که دست داده بود می آرند که ایشان در این ایام تمام جمال
 صرف شده بودند که بوسه از جلال در ایشان دریافت نمی شد گویا وجود شریف ایشان منظر رحمت عام
 شده بود و هر کس را بکمال شفقت و مهربانی و شایستگی تمام پیش آمدی نمودند و کثرت ارشاد آن قدر
 عالم گیر شده بود که بموجب کرمیه إِذَا جَاءَ نَصْرُ اللَّهِ وَالْفَتْحُ وَرَأَيْتَ النَّاسَ يَدْخُلُونَ فِي دِينِ اللَّهِ
 أَفْوَاجًا کثرت خلائق در اطراف اکناف عالم بمنزله رجوع یافته که افواج رجال و نساء و پیر و صغیر و
 کبیر و بزرگان و برنجی و رودی نمود که تعداد آن جز در علم علام الغیوب نگنجد و در فیض و برکات بر صلحای
 و عصات اینرسان ریزان شده بود که هر که بدان درگاه رحمت اشتباه وارد می شد از خوان الوان رحمت
 ایزدی بقیض و برکات سرمدی می رسید و با وجود این فیاض از خوف قَالِ لَكَ يَوْمَ الدِّينِ لَيْلٌ وَ نَهَارٌ
 بناله زار میگذاشتند و در مکاتیب مبارک نیز از این مقوله مذکور می بود.

منها در مکتوبی بزرگداشتند آنکه افسوس که اشرف عمر در هوا و هوس رفت و در جریان معصیت
 گذشت و در دیوار بر کردار این دوران کار گریان و زار را راست و سر سنگ و سفال بزبان حال

قربا می کنند ما لهذا خلقت وما لهذا امرت بیت

هر دو عالم در لباس تعزیت اشک می بارند و تودر معصیت

أَذْكُرُ وَاللَّهِ وَتَوْبُوا إِلَى اللَّهِ جَاءَتِ الرَّاحِلَةُ تَتَّبِعُهُ الرَّاحِلَةُ جَاءَتِ الْمَوْتُ بِخَدَائِفِهَا انْتَهَى كَلَامُهُ

آورده اند که شروع مرض مبارک ایشان چنان بود که در عین عاقبت و کمال صحت روزی
بدرس کتاب مشکوٰۃ المصابیح اشتغال داشتند در عین قرائت این حدیث مبارک الحدیث هذا
عن جابر قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم يود اهل العاقبة يوم القيمة حين
يعطى اهل البلاء الثواب لو ان يخلو دهم كانت قرصت في الدنيا بالمقادير روى الترمذي وقال
هذا حديث غريب بهمانا از روی ابتلا در اطراف طرطور نمودی الفور و جمعی بساق مبارک بهم رسید
بدست شریف ساق مبارک راست گرفتند و درس را موقوف فرمودند و معلوم اهل مجلس را شد که جمعی
بساق ایشان لاحق شده اما بزبان مبارک نیاوردند چه آن متمنا بوده. القصه آن وجع بحدی غلبه
نمود که از ساق و زانو متجاوز شده تمام بدن او جاع میگردید و در وقت غلبه او جلع اکثر تلاوت
کلام مجید شغل می نمودند و بنماز جمعه و جماعت خمسہ حتی الامکان از دست نمی دادند و بصبر و شکیبائی
بسر می بردند و این شعر عربی در آن او جلع اکثر بزبان مبارک می رانند و شعر

ان قال لي ميت ميت سمعنا وطاعة وقلت لدا عي الموت اهلا و مرحبا

و دیگر اشعار شوق انگیز بزبان تازی و فارسی نیز بزبان مبارک میگذشت از آن های که این است. بیت

گر بجان دادن میسری شری کس را وصال طالب وصلش بدی هر کس که جان داشته

و نیز تکرار این شعر می نمودند و شعر

ليتك تحلو الحيات مريرة ليتك ترضى والانس غضاب

ليتك الذي بيني وبينك عا مر و بيني وبين العلمين خراب

القصه وجع بر نهج مستولی شد که روزی دست یکم از خدمه بعضوی از بدن مبارک رسید

تمام بدن در عرشه در آمد آن عزیز از غایت تعجب معروض داشت که مجروح یک جزو بدن مبارک است

کہ زانو و ساق باشد و از دست رسیدن بدیگر اجزائے بدن چراموجب لرزہ کل بدن کرد فرمودند کہ
 کرام عضو است کہ مجروح نیست از کمال صبر و وقار ہرگز بلب مبارک حرف صادر نمی نمودند کہ فجر
 از شدت وجع باشد بلکہ در حسن غلبہ آن تلذذات فراوان حاصل روزگار ایشان می شد چہ بمشرب
 مجددی و معصومی ایلام محبوب الذی ترف فرمودہ اند از انعام او چہ در انعام رضائے محبت محبوب است
 و در ایلام رضائے خالص محبوب است پس نزد محب راسخ المحبت رضائے خالص محبوب از رضا
 مشترک جانبین لذت و دلپذیر است آوردہ اند کہ بتقریب بیان نمودند کہ سجدہ من فوق العرش واقع
 می شود بلکہ خادمہ کہ در این وقت مرام تذکر و سجود است سجدہ او نیز فوق العرش واقع شدہ
 از مہربان اسرار ایشان منقول است کہ شش ماہ قبل از وفات می فرمودند کہ ہر سجدہ کہ بوقوع می آید
 خواہ از فرصت خواہ از نفل فوق العرش واقع می شود بلکہ تمام نماز آنجا کہ لفظ جاد را آن بارگاہ از تنگی
 میدان عبارت است وقوع می یابد بحکم کلام صادق سید البشر علیہ علیہ الصلوٰۃ والسلام
 الساجد یسجد علی قدمی اللہ فلیسجد والیرغب می آرند کہ خدمت حضرت مخدوم زادہ بر جادہ شیخ
 ابوالقاسم کہ فرزند حضرت قیوم زبان اندونمیرہ حضرت عروۃ الوثقی رضی اللہ تعالیٰ عنہم از مشاہدہ دیدار
 پیرانوار در شدت او جلع و آزار اکثر صبر و وقار ایشان را ملاحظہ نمودہ می فرمودند کہ ہر کر آنروے دیدار
 سیدالابرار باشد باید کہ مشاہدہ جمال باکمال حضرت عروۃ الوثقی نماید و از ان جا پے بوقار صوری استقلال
 معنوی جناب نبوی برد علیہ علیہ آله الصلوٰۃ والسلام آوردہ اند کہ حضرات مخدوم زادہ گان کہ ہمہ
 بدرجات کمال فائز بودند و تصرفات عالی داشتند از غایت ملاحظہ آزار و الدیر خود ہمہ در توجہ دور
 جذب آزار و او جلع مشغول می بودند ساعتی تخفیف لاحق می شد و لے بدستور سابق عود میکرد چہ عافیت
 صوری بحقیقت تمام شدہ بود و معاملہ بعافیت معنوی کشیدہ آوردہ اند کہ در ایام عرس جناب حضرت
 مجدد الف ثانی رضی اللہ تعالیٰ عنہ کہ بجهت نیاز عرس ایشان طعام تیار میکردند و جناب حضرت عروۃ الوثقی
 در شدت مرض بودند چہ عرس جناب حضرت مجدد الف ثانی بیست و ہشتم شہر صفر المظفر واقع است و
 وفات حضرت عروۃ الوثقی انہم شہر شریف ربیع الاول و رود یافتہ در میانہ زیادہ از یازدہ روز مقاصد نمود

وایشان از کثرت شدت مرض در وقت تقسیم طعام حاضر نمی توانستند شام نمودند کہ مردم مدعور اطعام
 بدیند چون طعام بر آوردند و نزد مردم گذاشتند و مردم بخوردن طعام مشغول بودند حضرت عروۃ الوثقیٰ
 با وجود شدت مرض در محفہ محفوف خود نشسته در مجلس حاضر شدند اما از کثرت ضعف نتوانستند کہ از
 محفہ مقدسہ بیرون شوند و در آن محفہ نشسته ماندند و شلہ پرمیزانہ کہ برائے ایشان تیار نموده بودند حاضر
 آوردند ایشان در مجلس عرس باند عنوان در تناول پرمیزانہ مشغول شدند در آن اثنا یکے از حضار مجلس را
 بنیاطر خطور نمود کہ اگر از پرمیزانہ خاص این قدوی را تبرکے عنایت شود موجب سعادت غیر مترقب
 خواهد شد ازین طعمہ متلون کمال مجلس تناول می نمایند آن پرمیزانہ کہ الوش ایشان است در کام این
 مخلص عزیز است خدمت ایشان از انشرف باطن خطرہ را فہمیدہ نام او را بزبان مبارک آورده
 طلب نمودند چون قریب ایشان شد فرمودند کہ این شلہ بے روغن طبیب برائے من تجویز نموده است
 اگر مرغوب شما افتاده بگیرند آن مرد آن پرمیزانہ را از مواہب جلیلہ ایزدی تصور نموده اظهار خطرہ خود کرده
 از خدمت تشریف برداشته بارفقا و احباب خود لقمہ لقمہ تقسیم نموده بر غبت تمام خوردند و از برکات آن
 کہ دوسہ لقمہ از آن تناول جناب ایشان بود امیدوار ترقیات بسیار شدند و ہذا من ادقی تصرفاتہ
 رضی اللہ عنہ می نویسند کہ بہ قرب ارتحال خدمت ایشان رفات بطرف فقرائے گوشہ نشینان کہ
 در دارالارشاد بودند نوشته اند و آن رفات اکثر این عبارت مے بود کہ فقیر محمد معصوم از دنیای روی
 باید کہ بدعائے خیریت خاتمہ ممد و معاون باشد ہر یکے از اہل بموجب حوصلہ خود چیزے در جواب رقمہ
 مبارک نوشته اند از اہل سبید میرزا نام عزیزے صاحب کمال بودہ مے نویسند کہ مزار آن عزیز در وسط
 بازار دارالارشاد واقع است در جواب رقمہ ایندوبیت نوشتہ اند نظم

درے ہر پیرہ زن می زد عزیزے کہ اے زن در دعا ہا یادم آور

یقین می دان کہ شیران شکاری در این رہ خواستند از مور باری

یکے از نبات طہرات ایشان روایت نموده کہ روزے در حجرہ خلوت ایشان در این ایام آخرت ایشان
 باریاب شدم این فرد را بشوق تمام تکرار می نمودند و فرج

تو دستگیر شوائے خضر پے نخت کہ من پیادہ می روم و ہریان سوار اند
 آوہ اند کہ یک و قبل از رحلت مبارک ایشان عبد الملک کہ یکے از فقرائے مبتدع بود اما تسخیرات و شت
 بموجب آن قبولی ہم رسانیدہ بود و از جہت حفظ مشیخت خود از خدمت ایشان دوری بود خلافت
 عادت جہت عبادت آیدہ نخدمت ایشان باریاب شد ایشان چون بطرف او دیدند و اثر فرحت درو مشاہدہ
 کردند یعنی ایشان را شدت مرض دید چون مریض القلب بود از آن فرح خاک گردید ایشان آن معنی را درو
 مشاہدہ نمودہ از راہ غیرت کہ لوازم ولایت است فرمودند ازین قبولیت کہ از خواندن اسمائے سیفی
 ہم رسانیدہ و آنرا کمال نشاتین تصور نمودہ و اہل روزگار را مستحکم و متقاعد ساختہ از دریافت کمالات
 ولایت کہ ثمرہ اش حضور و مشاہدہ است بخر حصول مشیخت کہ عین مباحثہ است مطلب کار نہ ہمیدہ و
 استغنا از صحبت اکابر اولیاء اہل حضور اندر پیدا نمودہ غمقریب فرزند سیف الدین اورا منہدم و ناچیز
 خواہد نمود فوقہ کما اخیر در اندک مدت رواج مشیخت جناب حضرت شیخ محمد سیف الدین چنان شد کہ
 از مشیخت او نام و نسلے نمازد لغو ذبا اللہ من غضبہ و غضب اولیائہ بیت

این قوم چو تیغ آب دارند جان از تن بے ادب بر آرند

فقیر بعضے از اولاد او را دیدم کہ در بند آمدہ اند و اسیر مردم اند بیت

ہر آن کہتر کہ با ہنر ستیزد چنان افتد کہ ہرگز بر نخیزد

مے آرند کہ روز وصال مبارک خود بحضرت مخدوم زادہ بزرگ قیوم زبان شیخ محمد صبغۃ اللہ رضی اللہ تعالیٰ عنہ
 کہ حاضری خدمت بودہ اند و خدمات ادویہ و غیرہ می نمودند بلو خطاب نمودہ فرمودند کہ نزدیک آے با وجود
 نزدیکی نزدیک تر شدیہر اپا گوش گشتہ تنظر مواہب شستند کہ رضا اللہ فی رضا الوالدین زیادہ متوجہ
 شدند از استماع این کلام فرخندہ مال بمصدق این مصرعہ

ہمہ گوشیم تا چہ فرمائی

غایت نمودہ گفتند کہ وضع بے نظیر شمار ہمہ وجوہ ہمیشہ مقبول و محبوب با است تغیر و تبدیل را در آن
 تجویز نخواہد بود دوم برادران و ہمیشہ ہاے شما ہما از شما خورد اند اگر از آنہا تقصیر و کوتاہی سر برزند

فقیر گوید کہ

بر آن نخواہید گرفت دل خود را از آنها رنجہ تمامید کہ برائے آنها ضرر است رشتہ اتفاق را مضبوط تر
خواہید ساخت بمصحت سلاطین را بضرورت اختیار نخواہید نمود خدمت ایشان آداب بجا آورده
از جناب قدس خداوندی جل سلطانہ توفیق بران مسئلت نمودند تا آنکہ در حین صیایا منصب عالی و
نسبت متعالی خود کہ کنایہ از معاملہ قیومیت باشد بر ایشان غایت فرمودند صاحب برکات معصومی
می نویسد کہ در آن شب کہ فردائے ایشان از دنیا رحلت می نمایند بر سر درے از درہائے دارالارشاد
ہاتفی ندائی کرد کہ فردا قیوم وقت از این ہر اے فانی رخت بدار البقاے جاوداتی می کشد ہر کس سودا
جمال با کمال او در سر بود بشاید و نقد وقت را در یاد فرم

غنیمتے شمر اے شمع وصل پروانہ کہ این معاملہ تا صبح دم نخواہد ماند
و نیز می نویسد کہ در قصبات سرہند مبارک و غیرہ بلدان بعیدہ مثل لاہور و پشاور کہ وقوف این
ماجرانداشتند بایشان نیز این ندر رسیدہ بود و آن شب را نوشتہ گذاشتہ بودند کہ اثر این آواز و شورش
این نداد کہ پرتوانند از خواہد شد چون این قضیہ انتشار یافتہ تاریخ آن ندر اوفات ایشان برابر آمد و
تیز در آن روز زلزلہ عظمی واقع شدہ حتی کہ اشیاء ہائیکہ بر طاقچہ ہا افتادہ بر زمین شکستند گویا قیامت
برپا شدہ بود لاشک کہ مقدمہ قیامت بودہ چرا کہ قیوم عالم و عالمیان بودند از انتقال ایشان در قوا
عالم شکست آمدہ موجب ان زلزلة الساعة لشيء عظیم شدہ چنانکہ می نویسند کہ یکے از نباتات
طاہرات ایشان در آن ساعت بدو گانہ نماز شغل داشتند چون از نماز فارغ شدند می بینند کہ
پشت بقبلہ اندر سمانا کہ زلزلہ ایشان را منقلب نمودہ یاد رجواس ایشان از کثرت غم و اندوہ فتور
راہ یافتہ از آن تشخیص قبلہ تا نمودہ مشرق را از مغرب فرق نمی کردند چنانکہ در بارہ قیامت صادر است
کریمہ و توری الناس سکارا و آخر کلام ایشان سلام بودہ یعنی فرمودند السلام علیکم یا انا کہ حضور
سراپا سر و جناب نبوی علیہ الصلوٰۃ والسلام با ملائکہ کرام و اولیائے عالی مقام شدہ باشد بیت
چہ خوش بود کہ بسر وقت من رسد دلدار رخس بہ بنیم و جان را فدائے او سازم
وصال مبارک ایشاں نصف یوم السبت ہنم شہر رفیع القدر ربیع الاول ہزار و ہفتاد و نہ ہجری

بِعَالَمِ رُوئِدَادِ اِنَّا لِلّٰهِ وَلَئِنَّا اِلَيْهِ رَاجِعُونَ بیت

نه چندی که جان را رایگان داد فروغی روی جانان دید و جان داد
بعد ازین واقعه جانگاه آنقدر در دو آفات و بلیات بلا ایات بر کافه اهل جهان رخ نمود که شرح آن از
تحریر و بیان بیرون است گویا که رحلت ایشان و تولد غم و محن توانان افتاد بیت

تا تو رفتی ز چمن لاله رخان خارشند نرگس و سوسن گل این همه بیمار شدند
تو ازینج وصال ایشان اهل فضل زبان چه شروح نظم که بیان نموده اند نه آن قدر است که درین منتخب
گنجایش یابد اما بعضی از آن ها ایراد می نمایم. منها حضرت وحدت قدس سره فرموده اند نظم

ازین دنیای فانی در گذشته	شبه کین نه طبق را بود سرپوش
بنات المعش شد امروز مهیات	همان مجمع که پروین دیدمش دوش
برسم ماتی از سازنا هیس	فلک از ابر کرده پنبه در گوش
خروش از نشیبت بر خاست اندم	که مرغ گلشن حق گشت خاموش
جهانرا آتش در خرمن افکند	خود اندر خلوت وصلش هم آغوش
بساکس خاماں بر باد دادند	بساکس رفته رفته گم شد از هوش
ز داغ غم بصحرای و نهی دادند	چو لاله نازنینان خانه بردوش
پئے تابوت آن قطب زمانه	چو رعد نعره زن اجاب در جوش
در پیرمغان بستند افسوس	کنون کورند؟ کومی خانه؟ کونوش؟
چنان مرآت دل را حیرت افزود	که گشته صورت حالش قراموش
چو پنهان شد ز چشم مردمان او	چو جان در جسم تربت گشته روپوش
ندادند که آن معصوم مطلق	بلوے وحدت آمد دوش بردوش
بگو سال وصالش غیبی ان بود	که بود از جام غیب عشق مدحوش
اگر خواهی نشان سال عمرش	بگو والله دیگر باش خاموش

حضرت اورنگ زیب عالمگیر فرمودہ اند نظم

رفتم ز جهان امام معصوم
قیوم جهان خلیفۃ اللہ
دائندہ راز ہائے مکتوم
در دائرہ وجود تا بود
تاریخ وصال او خرد گفت
رفتم ز جهان امام معصوم

ناصر علی سرسندی کہ ملک الشعراء وقت بود و از جملہ مخلصان چین گفت: بیت

نظام زنت معصوم
چراغ خاندان نقشبندان
فروغ دین احمد خواجه معصوم
بسوی گلشن جنت قدم زد
ازین ویران رباط کہتہ بوم
طلب کردم ز دل سال وصالش
ند آمد ز عالم رفتہ معصوم

حضرت مروج الشریعہ یافتہ اند: بحیات خوابید

نیر عزیزی یافتہ: نقشبند ثانی بود

نیر عزیزی گفت: "أَمُوتُ جَسَدًا بِمُؤَصِّلٍ بِالتَّحْيِيَّةِ إِلَى الْحَيِّبِ"

قدوة الواصلین امام العارفین محبتی رب الجلیل حضرت شیخ میان محمد اسماعیل فرمودہ اند: خدیو ولایت بود
و عدد سنین عمر مبارک ایشان ہفتاد و دو سال کامل آمدہ چنان کہ از اہل حساب بشمار
تواریخ مبارک ایشان پوشیدہ نیست: غسل مبارک ایشان را آخوند (عبدالحق) سجاوہ کہ از
فحول علمائے زمان و استاد فرزندان ایشان بود و از مریدین قدماے و صاحب نسبت والہ
بود یاذن حضرت مخدوم زادگان دادہ می آرد کہ چون بمضمضہ رسید عرض نمود کہ مرا قدرت کشود
دہن مبارک نیست خود دہن مبارک را برنگ اجا کشودند و قبول آب نمودند بعینہ بطریق اجبا
مضمضہ فرمودند کہ حاضران متحیر ماندند ازین معنی مخلصان را موجب از دیار عقیدت گردیدہ و غیر
مردم را باعث اخلاص شدہ کفن مبارک بموجب مسنون سہ جامہ دادند کہ از ازل و لقاء قمیص باشد
و عمامہ ندادند چہ مسنون نیست بلکہ بدعت است و نزد حضرات مجددی در ہیج بدعتی حسن نیست
اگر چہ اورا حسن نامند و مقدم بر نماز ایشان برادر اصغر ایشان حضرت شاہ جویبار حضرات

مخدوم زادگان بودند و گویند که بنوعی اجتماع خلایق شده بود که از تعداد بیرون بود حتی که بار خفجه که
از سدرل پوره که محل ایشان بود مسافت کثیر دارد همه مملو از خلایق بوده در وقت دفن مبارک
آسمان بتو غم گریان شده که از شدت باران خیمه برمدن مبارک برپا نمودند تا دفن صورت بتدوین
ایشان همان باغچه قرار گرفت که در حیات خود فرموده بودند که اینجا محل یکے از فقراء صاحب کمال
خواهد شد چنانکه در ابتداے این تذکره مذکور شد هر چند که گفتگو بسیار شد و مرضی حضرت مخدوم زادگان
آن بود که در روضه حضرت مجدد الف ثانی رضی اللہ تعالیٰ عنہ بگذارند اما مخلصان عرض نمودند که ایشان
را که مثل حضرت مجدد الف ثانی اند باید که مسافت از ایشان گذاشته شود۔ مصرعہ

یک تخت دو شاه بر نشاید

تا در باین این دور روضه قدس محل وافر از برای قبور خلایق حاصل گردد که در آن امید است که موجب
رحمت ایزدی گردد و از عذاب مامون ماند و قرب چار موجب شفاعت و سبب مغفرت جمیع کثیر شود
نوشته اند که قبر مبارک ایشان خواہر حضرت اوزنگ زیب عالمگیر قبہ مرتفع عالی بنا نموده که
از مسافت بعید برنگا۔ قبہ خضر اے نبوی علیہ الصلوٰۃ والسلام ظاہر و مبرہن است بسہ آشیانہ
قرار داده اند قبر مبارک ایشان و قبور اکثرے از فرزندان آن قبہ صفا کیشان در آن مکان عالی شان
اتزان یافته۔ بیت

رفع قبش از تارک اِفلاک بلند	چار دیواریے و مہشت جنان شرمسار
طریک بار تجلی گہ سبحان گردید	ہست ہر لحظہ برین روضہ تجلی دگر
صورتش لؤلؤے صافی چو قصور حبت	خاک آن پاک مین است چو مشک اذفر
ہر کہ از فیض ازل شد بجاوش مدفون	یافت در روضہ رضوان بجنات مقسّر

ذکر خلفاء حضرت عروۃ الوثقیٰ | مخفی نہ اند کہ ارشاد حضرت عروۃ الوثقیٰ رضی اللہ تعالیٰ عنہ
بتمام عالم منتشر شدہ بود و اطراف اربعہ جہان چہ

شرق چہ غرب چہ جنوب و چہ شمال از فیض عام ایشان مالا مال مسموع شدہ کہ عزیرانیکہ
از نسبت عالی ایشان بدرجات ولایت رسیدہ اند زیادہ از یک لک و پیل ہزار اند و جماعت
مردان ایشان از حیث تحریر و تقریر بیرون است اما مکمل خلقائے ایشان کہ بدرجہ کمال و
اکمال رسیدہ اند و از زمرہ کمابین شدہ اند زیادہ از چہار صد پودہ اند چوں و شیخ این رسالہ
انتخاب است بذکر اسمک بعینے از انہا التفارقت و تفصیل احوال آہنما نمود۔

خلیفہ اول و ملقب ببدل و قائم مقام مکمل و بشریہ السالت و متحقق بکالات نہایت
الہیات و صاحب منصب قیویت و فردیت و ارث کالات قطیبت و غوثیت قباہ جہان و
جہانیان حضرت قیوم زیان شیخ محمد صبیح اللہ رضی اللہ تعالیٰ عنہ کہ تفسیل احوال ایشان
بأحوال قرآن و بردارن ایشان توالہ بالا شدہ انشاء اللہ تعالیٰ از آنجا قریب نوشتہ خواہ شد۔

و خلیفہ ثانی فرزند ثانی آن قبلہ دو جہانی است مسمی بحضرت محمد نقشبند مشہور
و ملقب بحضرت حجتہ اللہ رضی اللہ تعالیٰ عنہ

و خلیفہ ثالث ایشان فرزند ثالث ایشان است مسمی بحضرت محمد عبید اللہ مشہور
و ملقب بمروج الشریعت رضی اللہ تعالیٰ عنہ

و خلیفہ رابع فرزند رابع ایشان حضرت محمد اشرف قدس سرہ
و خلیفہ خامس ایشان حضرت شیخ محمد سیف الدین قدس سرہ
و خلیفہ ششم ایشان حضرت شیخ محمد صدیق قدس سرہ

این ہر شش مخدوم زادہ بر جادہ باعلی درجات کمال و اکمال مشرف شدہ اند و از
نسبت ہائے خاصہ والد شریف خود با حظ وافر و برخ کامل یافتہ و این ہر شش بہ قطیبت
جہات ستہ فائض بودند تفصیل احوالات ایشان انشاء اللہ تعالیٰ در منتخب خامس چنانچہ

ایمان رفته است خواهد شد۔

خلیفہ ہفتم ایشان نبیرہ ایشان حضرت شیخ ابوالقاسم کہ فرزند حضرت قیوم زمان
شیخ محمد سبغۃ اللہ اند و حضرت عروۃ الوثقی بنی اللہ تعالیٰ عنہ ایشان را داخل فرزندان گرفته اند
وارث ظاہری در رنگ فیوض باطنی و افق فرزندان خود داده اند چنانکہ تفصیل آن در ذکر
ایشان خواہد شد انشا اللہ تعالیٰ۔

حضرت وحدت برادر زادہ ایشان اند ہر چند اول بخدمت والد خود حضرت خازن الرحمۃ
مشرف شدہ اند اما در ثانی از خدمت حضرت عروۃ الوثقی و نیز تشریفات یافتہ اند و از صحبت حضرت
حجتہ اللہ تبریرہ ور شدہ اند۔

خواجہ محمد حنیف کابلی بعد از حضرات مخدوم زادہ گان در سائر مجازان ممتاز اند و بعد از
ایشان خواجہ محمد صدیق پشاوری ولد خواجہ عبد الغفور سمرقندی کہ از جماعہ مجازان جناب حضرت
مجدد الف ثانی و پورہ است در باقی خلفائے امتیاز تمام دارند و این دہ نفر کہ مذکور شد از جماعہ طبقہ
اولیٰ خلفائے حضرت عروۃ الوثقی و اند در رنگ عشرہ مبشرہ کہ در اصحاب نبوی صلی اللہ علیہ وسلم
امتیاز داشتند نیز اینہا از اکثر خلفائے معصومی ممتاز اند و العلم عند اللہ سبحانہ بحقیقۃ الحال۔
و سوائے ایشان برخی از خلفائے جناب حضرت عروۃ الوثقی رضی اللہ عنہ نیز مذکور نمائیم واسمے
مبارک ایشان را ثبت می کنیم بگوش ہوش استماع نما

منہا حضرت میرا بان اللہ برہان پوری - شیخ ابوالمنظر برہان پوری - شیخ علیم
جلال آبادی - مولانا حسن علی پشاوری - مولانا شیخ باقر لاہوری - سیادت و ولایت مآب
آخوند موسیٰ بہٹی کوٹی (جلال آبادی) - مولانا بدر الدین سلطان پوری - شیخ بایزید بہار پوری
ولد شیخ بدیع الدین - حاجی حبیب اللہ حصاری ثم بخاری - مخدوم شیخ آدم تہی - شیخ ابراہیم
بکری - شیخ یوسف گردیزی ثم ملتانی - میر شرف الدین حسین لاہوری - شیخ انور اللہ لاہوری
شیخ حسین منصور جالندری - آخوند عبد الحق سجاول سرہندی - میر ذمت بیگ گزہ بردار۔

شاہ حسین عشاق - خواجہ عبدالصمد کابلی - شیخ عبدالکریم کابلی - شیخ ابوالقاسم کابلی ولد صوفی
 مغربی کہ الحال مقبیلین واعزہ کابل انداولاد اویند - مولانا محمد امین حافظ آبادی - شیخ
 عطار اللہ سورتی - شیخ نور محمد سورتی - حافظا محسن سیالکوٹی - محمد شریف لاہوری - حاجی
 امان اللہ لاہوری - شیخ محمد فاروق لاہوری - شیخ فیضان لاہوری - شیخ محمد مسکیم -
 مولانا محمد حکیم - مولانا محمد امین بخاری ثم پشاور - شیخ ابوالکیم بلخی - شیخ حاجی عاشور
 بخاری - شیخ حافظ صادق کابلی - سید اسماعیل - مولانا احسن - خواجہ مہار دہلوی -
 میر غنفر داراشکوہی دہلوی - میر عبدالفتاح و شیخ محمد جان ولدان میر محمد نعمان قدس سرہ
 میر عارف نبیرہ حضرت میر محمد نعمان قدس سرہ - میر عماد ہروی الحسینی - میر شرف الدین
 حسین ولد میر عماد نذکور جامع جلد ثانی مکتوبات سامیہ صوفی - میر غفر حسین الہینا
 ولد میر عماد نذکور - میر محمد زمان - ملا محمد شریف - صوفی مشہور بسو فی پایندہ طسلا کابلی -
 صوفی عبدالرؤف مشہور بسو فی پایندہ کرباس کابلی - صوفی عبدالرحمن - میر مہار عرب -
 صوفی سعاد اللہ کابلی - میان شیخ محمد عبدالخالق بنگالی - شیخ رحیم داد افغان - شیخ
 غلام محمد افغان - شیخ حاجی خان افغان - شیخ احمد خان افغان - خواجہ عبداللطیف
 پشاور - شیخ عبداللطیف شکر خانی - شیخ میر محمد خان - شیخ شاہ خواجہ نرمدی -
 شیخ اسد اللہ افغان - خواجہ محمد فاروق - مولانا جمال الدین - مولانا محمد افضل -
 شیخ حاجی حسین - صوفی نور بیگ - مولانا قایم - ملا فیض محمد فتح آبادی - میان دینار
 کہ خواجہ سرای شاہ جہاں بودہ - شیخ محمد یار ملقب بخدا پرست خان - مولانا احمد
 ترک کہ بارشاد اہل حرمین کامیاب شدہ بودہ - مولانا محمد یوسف - میر محمد معصوم سرہندی
 خواجہ محمد مومن جذبی - شیخ حاجی محمد خان طالقانی - مولانا مومن بیگ برہان پوری -
 میر فضل کابلی - شیخ مومن بیگ کابلی - ملا خواجہ مسافر - شیخ عبدالحمید برہان پوری -
 مولانا محمد کاشف رحمۃ اللہ تعالیٰ علیہم اجمعین -

و از حجاب اغنیا که تشریفات معصومی مشرف شده اند و از برکات مجددی
 کامیاب گردیده اند اول و اعظم آن با حضرت اورنگ زمیں، عالم گیر است رحمۃ اللہ تعالیٰ
 علینہ و ترواسہ تردد ذکر مسائل اور مستحق کتاب غلیبہ است یعنی خصوصیات او
 باحوال یعنی خلفاء مذکور در برکات معصومی بافته می شود فان شئت فارجع الیہ۔

الحمد لله العلی الاعلی والصلوة والسلام علی رسول محمد کما یحب ربنا ویرضی وعلی
 الہ وصحبہ کما یلیق بعلو شانہم ویمجری اہا بعد ابن لابی ست منشورہ و جوامع است منشورہ
 شناوران بحر عرفان از قعر غیب ہوتیت بغواصی جذبات احدیت بر آورده و گوہن ان غواشی
 امکان از کان سراوقات و احدیت پیشہ ریاضت بل پیا بقہ موہبت کشیدہ مکتون در صرف
 جوامع الکلم و مرموز در کمن مجامع الحکم متضمن اسرار خفیہ و علوم بدیعہ و مشتمل بر شواہد عجیبہ و معارف
 غریبہ گلزار انوار کمال بوستان ازہار وصال شکوفہ گلستان علی و نو بادہ باغستان ہدی صلال
 حقائق تشبیہ و منقول و دقائق تنزیہ شرح مراتب ولایت و تبیین کمالات نبوت توضیح شریعت
 و تنقیح حقیقت تعبیر بیانات محکمت و تاویل آیات تشاہبات اطوار علما از مبادی آن پیدا و احوال
 صوفیہ کبری از مقدمات آن ہویدا منازل متاخرین مرعروج آنرا زینہ و مدارج متقدمین یا یک
 نکتہ از ان نگیںہ دائرہ نقطہ اصول نقطہ دائرہ وصول تفصیل مقامات قیومیت خلقت و اجمال
 مراتب محبت و محبوبیت شعر

ففی کل لفظ منہ فرض من المنی و فی کل سطر منہ عقد من الدار

ادام الله تعالی ظلال مظهرہ و بركات مظهرہ و هو الانسان الكامل الفرد الجامع ایت الاولیاء و
 معجزة الانبیاء سلطان ملک الولاية و مالک سریر النہایة فارس مضمار الکمال و حارس اسرار
 الجلال و البجمال فہم سماء الہدایة و شمس افق النہایة باسط الایدی بافاضة الاذواق و

ناشر الایادی من الوجد والاشواق الجوهر من بین الاعراض والذات للعالم الذی
هو ظل الصفات رباعی

لے آنکہ چو ذات خود سراپا آئی بر سر خلافت بشر بر ہانی
عالم عرض و ذات تو آنرا جوهر لے جوہر والا زکد امین کانی

قوام العالمین وارث الانبیاء والمرسلین شعر

لا یدرک الوصف المظہر خصائصہ وان یکن سابقانی کل ما وصفا

الفاروقی النسب المجدی الحسب القدسی الماخذ والسرہندی المولد وهو الشیخ

محمد المعصوم ابن الامام الربانی والاویسی الرحمنی کاشف اسرار السبع المثانی

والمجد للالف لثانی النائب مناب رسول اللہ والمہدی بھدی حبیب اللہ کمال الشیخین

ورتبة الختین صاحب لولایت الاصلیة وفخر الا نوار الالوہیة خزینة الرحمة ودقیقة الحکمة

الصلة بین المحبین والمصلح بین الفتنین رباعی

لے ناطقہ زاکیل کمال توکیل بر حال تو ہم حال تو برہان دلیل

حسنت نمک حبیب رافی آبیخت با قدر مصفا یسخران خلیل

الامام الھمام حجة اللہ فی الانام الشیخ احمد رضی اللہ تعالیٰ عنہ ورضی عنہ سبحانہ

برطالان ذی یقین و سالکان راہ متین ہویدا است کہ دوستان حضرت ذوالجلال و باده نوشان

خمنانہ وصال بکم تخلقوا باخلاق اللہ و باشتال فاتبعوننی دحبکم اللہ بروفق کلام الہی

جل نشاء و برطبق سنن مصطفوی علی مصدرہا الصلوٰۃ والسلام تمکلم اندو چون صفت کلام

ربانی یصل بہ کثیرا و یھدی بہ کثیرا آدر لاجرم در حدیث نبوی یحسان اضلال و اہدا ظہور

فرمود و در کلام اولیاء کبار کہ متابعان آن خواجہ اختیارند نیز بر آن طبق کلمات افتاد بلکہ امین برگزیدہا

بحکم جاهد وافی سبیلہ وجود بشریت خود را در راہ اوسمانہ دریاختہ بوجود محبوب حقانی بقا

یافتہ اند و زبان شان حکم شجرہ موسوی گرفتہ مصرع زبانے زیبا بود گویندہ او۔

مکتوبات
معصومیہ

الحق ینطق علی لسان عمر آنرا گواہ است پس ہوشمندان اولی البصائر ناگزیر است کہ کلمات این اکابر را بایمان و اذعان پیش آیند و مترصد ثمرات آن باشند و آنچه ازین علوم و معارف از کمال نازگی و لطافت بفہم شان نہ آید و اگر در فہم آن قصورے یا بند پس این کلمات را در رنگ تشابہات قرآنی تاویل جویند یا علم آنرا بر قائل آن مفوض دارند تا از نتائج ایشان بہرہ و برگردند و ہذا هو الحق فہذا بعد الحق الا الضلال و چون تا یسخر اختتام این قدسی آیات بگوش ہوش از سر و ش غیب جمع کمالان نبوت میرسد اگر این "درۃ التلج" را ہمین نام خوانند می شاید۔

مکتوب اول

در قطع مراتب ظلال و عروج بمعارج نہایت نہایت بہ پیر بزرگوار خود رضی اللہ سبحانہ و تعالیٰ عنہ۔
عرضداشت بندہ کترین محمد معصوم بندہ عرض خاک نشینان آستانہ علیامی رساند
احوال او ضلع خدمہ این حدود مستوجب حمد است سرفراز نامہ عالی کہ بمصوب ممریز خان مرسل بود
و بدان این عاصی ہجورنا قابل دوزخ کار را با انواع غیبات سربلند ساختہ بودند شرف از ورود
آن یافت۔ بیت

من کہ باشم کہ بر آن خاطر عاطر گذرم لطفہامی کنی اے خاک دلت تاج سرم
قبلہ گاہا از احسانہاے او تعالیٰ چہ توان نوشت و بکدام جوارح مکافات شکر و سبحانہ توان بجا آورد
مگر آنکہ خود را خاک سازد بلکہ از خود نامے و نشانے نگذارد ہنوز حق آنرا بجانیان واردہ باشد چہ ہر
عبادتے کہ باین طرف منسوب بود البتہ قاصر است و بعیب نقصان تقسم۔ اللہم لا احصی ثناء علیک
انت کما انتیت علی نفسك۔

مکتوبات و معارف شریفہ جدیدہ را اخوی خواجہ محمد ہاشم از اگرہ فرستادند علودرجہ آن
نہ بآن مشابہ است کہ فراخور فہم ہر بے سراجانی باشند و آنچه اندراج یافتہ کہ افراد عالم ہمگی ظلال
اسما و صفات اجبی است عزتشان پس ہمہ اعراض بوند کہ جوہرے در میان آنها کائن نباشد

تأقیام آنها بآن جو هر بود پس از ذات اقدس ایشان خبر حیران نصیب نبود و نصیبشان غیر از صفات
 نباشد مگر یک ذات عارف الهی، شبے در نماز تراویح در مراقبه و مطالعہ این معنی افتاد دید کہ اعراض
 کہ ذات اینکس بودند باصل خود عود کردند و هیچ نایم و نشانی از ان نماند و تمام مضحک و محو
 متلاشی در اصل خود گشت، هر چند می رود ہمہ در اصل خود می رود و در اصول اصول الی ما شاء
 اللہ تعالیٰ و مشہود گشت کہ تا ہر جائہ می وی ہمہ در وجہ و اعتبارات می روی کہ اصل اصول اند
 و ازین اصول و اصول اصول بذات مجرد رسیدن محال است اصول ہمہ انقطاع می پذیرد و
 ذات عز شأنہ ماوراء ماوراء است چہ اطلاق اصل در آنحضرت جل سلطانہ ساقط است آخر الامر
 معاملہ بیاس رسید و یقین یقین معلوم شد کہ ہر گاہ اصل توصفات و اعتبارات باشند نہایت
 سعی آن خواهد بود کہ خود را در اصول خود مضحک و متلاشی سازی و بعد از اضمحلال در اصل از
 اصل گذشتن معنی ندارد امرے دیگر باید کہ نصیب از حضرت ذات فراگیرد جل سلطانہ در ان وقت
 بخاطر رسید کہ شیخ محی الدین ابن العربی قدس سرہ خوش می فرماید و ما بعد هذا الا العدا المحض
 یعنی نیست بعد از فنا و اضمحلال در اصول، مگر عدم محض چہ اصول را در آنحضرت لیس نیست
 غیر از انقطاع و ذات مجرد ماوراء ماوراء است تا این را ذات عطا نفرمایند بذات تعالیٰ رسیدن
 محال است و آنچه حضرت ایشان نوشته اند کہ این قسم بزرگ در یک عصر متعدد نمی شود علاوہ
 یاس مذکور شد و آنقدر غم و غصہ رے داد کہ چہ نویسید در ان یاس گاہے بخاطر می رسد کہ تابع
 کامل را از جمیع کمالات متبوع نصیب است، پس عدم تعدد بکدام اعتبار خواهد بود آیا فرق
 اصالت و تبعیت باشد اما این قسم خواطر مسکن آن اضطراب نمی شد محرے نبود کہ باوے در
 دل توان در میان آورد، آخر الامر بروفق کریمہ حتیٰ اِذَا اسْتَبَاسَ الرُّسُلُ وَظَنُّوْا اَنْهُمْ قَدْ
 کُنُوْا جَاءَ هُمْ نَصْرًا مِنْ رَّبِّهِمْ اَمَّا مَكِّيَّةٌ مِنْ رَّبِّهِمْ فَهُمْ لَا يَمْنُوْنَ
 اطلاع دادند ہر چند مکر بر آن مکتوب گذشتہ بود اما گویا ازین ستر اطلاع دادن مصلحت نبود
 کہ چشم پوشیدہ ازین حرف می گذشتہ الحال بتوجہ شریف امیدوار است کہ ازین معادسے بکشاید

چون در عین نوشتن بر این امر اطلاع یافت تفصیل در خود مطالعہ نتوانست نمود انشاء اللہ
تعالیٰ بتوجہ آنحضرت بہرہ ور گردد۔

مخفی نہ اند کہ امری کہ آنحضرت طلب آن می نمودند و آن وصول بذات بخت بوده
بلکہ حصول نصیبہ از آن مرتبہ علیا بعد از چند گاہ از نوشتن آن مکتوب بآن بشر و متحقق گشت چنانچہ
در مکتوب ہشتاد و ہشتم کہ بنام خواجہ محمد حنیف درین جلد مرقوم است تصریح باین معنی
رفتنہ است والعبودیتہ ۔

مکتوب دوم (۲)

در بعضی اذواق مخصوصہ بایمان شمول عنایات اوسبحانہ نیز بہ پیرزاد گوار خود رضی اللہ تعالیٰ عنہ
عرضداشت کمترین بندہ محمد معصوم ذرہ وار بموقف عرض باریافتگان علیہ علیہ میرساند
احوال دعاگویان این حدود دہمین توجہات علیہ مستوجب حمد است غیر از آلام فرقت مہاجرت
اندوہی واقع نیست بیت

خیال وصل تو تا حال زندہ می دارد و گرنہ با غم ہجران حیات یعنی چہ

سفر از نامہ ہائے گرامیہ بامعارف اسرار سامیہ پے در پے می رسند و معاملہ را از حسیض
با وجہ می برند مکتوبی کہ متضمن تجلیات ثلاثہ است درین اوان رسید بقدر استعداد خود
از آن بہرہ ور گردید و حفظ فرما گرفت و بجا از آن مکتوبی کہ مشتمل بر معارف نور صرف ذاتی است
شرف ایراد یافت در حین مطالعہ آن شعورے از نور صرف یافتہ بود بلکہ فنا و بقائے
بآن نیز ہمیدہ و ناند تے در آن استغراق داشتہ ہر چند در وقت کتابت آن نسبت مستور است
تا و ہمیش چہ باشد حضرت سلامت از عنایات و تعالیٰ چہ نوید و از احسانہاے اوسبحانہ
چسان بیان نماید کشان کشان می برند ہر چند ندانند کہ کجای می برند و کجای رسانند اما لذت ذات
کیفیات کہ درین میان رے می دہند بیان آن نمی تواند کرد ذوقی است نہ بیانی ۔ بیت

من نہ باختیار خودی روم از قفای او آن دو کمند عنبرین می برم کشان کشان
حضرت حق سبحانہ علم و تمیز کامل بتوجہ عالی عطا فرماید رت زدن علیاً قبل ازین بموجب
قاصدے واقعہ نوشتہ فرستادہ است اگر بصحت و سقیم آن ممتاز شود کمال بندہ پرری مست البعدیہ

مکتوب سوم

در انکشاف نسبت عزیزی بہ پیر بزرگوار خود رضی اللہ سبحانہ و تعالیٰ عنہ
عرضداشت احقر الخدمنہ محمد معصوم بذروہ عرض آستان بوسان می رساند از ان روز
کہ از شرف سعادت حضور مجرگشتہ است خبرے از خادمان آن در گاہ باین شکستہ بال نرسیدہ
بے نگران است احوال خادمان اینجائے مستوجب حمد است و اوقات را بجمیعت بسرمی بند
حضرت سلامت امشب کہ شب شنبہ بیست و ششم ربیع الثانی است میان شیخ فرمل ازین دار
رحلت نمودند خوب رفتند در وقت دفن کلاہ تیر کے آنحضرت را کہ پیش بندہ بود و رلے کلاہے کہ
آنحضرت بندہ را بتخصیص عنایت فرمودہ بودند بر سر ایشان پوشانیدیم بجز پوشانیدن یا بعد
از لمحہ دید کہ نسبت خاصہ علیہ آنحضرت در ایشان جلوہ گرگشت تمامے این عزیز را در بر گرفت
بعد از ان تمام مقبرہ را بستش فرو گرفته بلکہ تمامے آن گرد و نوا سے را از نور مال ساخت
من قبل قبل بلا علة۔

مکتوب چہارم

در حصول مقام عالی کہ باطل الال متعلق ست نیز بہ پیر بزرگوار خود رضی اللہ عنہ
عرضداشت نیازمند در گاہ والا محمد معصوم بعض اقدس می رساند احوال این شکستہ بال
بہمین توجہ آن کعبہ امانی و آمال بروجہ استقامت است و سچ گوئے در عزیمت امور فتور راہ نیافتہ
امیدی دارد کہ بطویل نظر عنایت آنحضرت در چہد نفس عاریتے کہ ماندہ نیز فتور راہ نیابد۔

ثانیاً معروض می دارد کہ فقیر تائید تہا مقبوض و مغموم می بود آخر الامر توجہ عالی بسط عظیم
رئے داد و دران بسط مقام عالی بس شکر نمودار شد دران وقت چنان معلوم شد کہ این مقام
فوق جمیع مقامات ظلال است و مقام اصل الاصل است کہ شائبہ ظلمت بآن راہ نیافتہ است
خود را بتمام داخل آن مقام یافت و سر خود را داخل مرکز آن مقام دید باقی خود را تہ آن مرکز جاری
بآن بعضی چیز بای دیگر ہمدان وقت مشہود بود اگر در حضور می بود بچشم کہ بعضی می رساند۔

مکتوبات پنجم

در اشارت بحصول نسبت سابقین با معارف متعلقہ آن نیز بوالد بزرگوار خویش رضی اللہ عنہ
عرض داشت بندہ کترین محمد معصوم بذروہ عرض خاک نشینان در گاہ عرش شہناہ می رساند
کہ سرفراز نامہ گرامی کہ از سر اے ہودل مرسل بود رسید جاہلے افسردہ را سرور کامل بخشید و لہے
مردہ را حیات جاودانی از سر نو از زانی فرمود، حمد اللہ سبحانہ کہ متعلقان این جہے ازان مہلکہ بعافیت
مانند سفرے کہ مولانا محمد صدیق اختیار کردہ بودند و اائل ہم در نظر فقیر چندان زیانی نمود۔ بیت
باپری روئے اگر در خانہ باشد کسے میل بیرون گر کند دیوانہ باشد کسے
از استعداد و بلند ہمتی مولانا این عزم عجب نمود با یستی کہ امرے کہ پیش گرفتہ بودند بانصرام رسانید
متوجہ امر دیگری گشتند۔

ثانیاً احوال شکستہ خود را بعضی می رساند حضرت سلامت این فقیر را ازان باز کہ بعالم
فرود آورده اند نشان آن نسبت را کہ در وقت عروج بآن مشرف ساختہ بودند میانہ می یابد کہ از
بیمین و بسیار بیگانہ ایست، بیمین و بسیار ازین نسبت قلیل النصیب اند بلکہ هیچ مناسبے ندارند
این نسبت مخصوص بہ سابقان است اصحاب بیمین در رنگ اصحاب بسیار ازین کمال چہ در بایند
و ارباب ظلال در رنگ عوام مؤمنان ازین معما چہ فرا گیرند محبت ذاتیہ کہ در آنجا ایلام محبوب
از یاد محبت بخش است نسبت بانعام او اینجا متحقق می گردد و چون بذوق و وجدان خود

رجوع می کند بے تکلف می یابد که حفظ و حلاوتی بلکه از یاد محبتی که در وقت ایلام محبوب است
در هنگام انعام اوست توان گفت که تصور ایلام محبوب فرمے و

سرے می بخشد که در نفس انعام آن فرح و سرور ثابت نیست چه در محبت ذاتیه هر چند فرح و سرور
از شائبه نفسانیه منزله و مبرا باشد اتمیت و اکملیت پیدای کند عالم را بتمامه اعراض می یابد که بوی
از جوهریت نیافتة است قیام بذاته در حق آن ثابت نیست قیوم جمیع اشیا باوست سبحانه مشارالیه
بجمیع اشارات هم اوست تعالی چه ممکن را ذات نیست و اشارت بعرض عین اشارت بقیوم اوست
ممکنات را اشباح بیش نمی داند و زیاده از ارادت خارجی در آنها تصویری نماید قدرت کامله او تعالی
را باید ملاحظه نمود که این ارادت را که محض در مرتبه حس و سم است بر هیچ ثبات استقرار داده است که
از زوال مصون و محفوظ است و معامله ابدی باین مربوط و قیام اعراض را بر هیچ می یابد که از شائبه
حالت و محلیت پاک و مبرا است بیش ازین نیست که ثبوت و تقرر اشیا باوست تعالی۔

چون قلم را در بیان احوال می گیرد آنقدر پیش می شود که در که از ضبط و برداشت آن عاجز
می شود لاجرم اقتضای بر قلیل می نماید باقی را موقوف بر وقت دیگر می دارد و العودیه۔

مکتوب ششم

در قنای اتم و بقای اکمل نیز به پیر نیر گوار خود رضی الله سبحانه و تعالی عنه
عرض داشت بهجور ملازمت عالی محمد معصوم بذروه عاکفان آستانه عالی شان می رساند
حسن و جمال که متوهم می شد چون عاریتے و امانتے بود باطل امانت منصرف گشت و غیر از شرف و نقص
بسیچ چیز باقی نماند حضرت سلامت در آستانه این تخریر حالتے رفتے داد دید که آن عدم که غیروے
بسیچ چیز ظاهر نبود و با ستار آورد آن کمالات که باطل خود رجوع کرده بود جلوه گر شدن گرفت
درین اثنا غیبیے روئے داد می بیند از بس که طعام پر خورده است در طبیعت برسم زدگی پیدا شده است
و فتنے بشدت رفتے داده می یابد که از هر گز پوست حتی که از یک ناخنهایم ماده می کشند و می بر آرند

چون بافاقت آمد دید کہ عدم را بتمامہ برآورده اند و غیر از ان کمالات کہ باصل خود رجوع کرده بود چیزے دیگر ظاہر نیست خود را بغایت نورانی و لطیف یافت بعد از ان دید کہ آن کمالات کہ بآن بقا بخشیده اند باصل خود رجوع کردن گرفتند و باصل الاصل ملحق گشتند و ظہور در ان حضرت بطریق اصالت و حقیقت پیدا کرده اتصال بے کیف حاصل نمودند، این زبان انا کہ از عدم بتمام کشیده بآن کمالات ملحق شدہ بود آنجا اطلاق یافت و نسبت ظاہر با مظهر چون نسبت عالم خلق با عالم امر یافت حقیقت کمالات انفعالی آنجا ظاہر می شود و بعضی امور دیگر نیز این جامع معلوم بود نتوانست نوشت انشاء اللہ تعالیٰ چون بدولت حضور مشرف گردد بعرض رساند۔

مکتوب ہفتم

در عظمت مطلوب عجز از ادراک آن نیز بہ پیر نرگوار خود رضی اللہ تعالیٰ عنہ

عرضداشت کمترین بندہ محمد معصوم بذروہ عرض باریافتگان آستانہ علیامی رساند کہ احوال و اوضاع خدمتہ این حدود مستوجب حمد است ہموارہ تر صد استماع اخبار فرخندہ آثار سلامتی خدمتہ عنبہ علیہ امنگیست اشتیاق دریافت دولت حضور را چہ شرح دہد و سوز و گداز جدائی را چسان و انما ید بیت

در و نم خون شد آخر چند چشم می اندر آہگینہ چند نوشم

قبلہ گاہا بعب کار و بار است و طرفہ غنج و دلال در عین آرام حیران ست و در نفس وصل ہجران می یابد و نمی یابد و نمی داند کہ چہ می یابد و چہ نمی یابد تضاد در تضاد است و تناقض در تناقض آراء می بینند و لذت می بخشند کہ ہزاران لذات و آراہہا در جنب آن بجوے نخرند و در عوض آن بہ پیشیری نگیرند۔ مصرع

آنجا کہ باشد نقل و مے بیکاری است این کار ہا

نمی خزند

اگر عمر بادشکر آن صرف نماید بیچ نکرده باشد و اگر عہد باد طلب آن بگذرانند بے سابقہ فضل الہی
بیچ حاصل نموده مع ذلک حیران ہوتے وقت دامگیر است دوری و محوری ہموارہ دشگیر بہیت
نہ حسرت غایتی دارد نہ سعدی اسخنی پایان بیدار نشہ مستقی و دریا سمچنان باقی
چہ مطلب در غایت تیرہ و رفعت طالب در نہایت پستی و منقصت نہ این را بادے شرکتے و نہ
اورا با این نسبتے این از ادراک آن عاجز و آنچه از و درک شود قاصر فلما لم یوجد بینہما نسبتہ ولو
بالوجه الشرکۃ ولو بالاسم فلا جرم یكون العجز عن درک ادراکہ ادراکا و الجھل عن کنہ
معرفۃ معرفۃ و چون این معنی را بدوق و وجہ ان خود دریافتہ و تعمق نظر ہمیدہ نہ از رے
تکلف و تصنع بنا بران جرأت گستاخی نمود چہ توان کرد کہ علو ہمت مطلبے را میخواید کہ دست
ادراک از دامن آن کوتاہ ست زیرا کہ ہر چہ از و حاصل شود نہ اوست بلکہ شبہ و مثال او و گرفتاری
ظل گرفتاری بغیر ست اگر چہ نمودار اصل است اما بے شائبہ ظلیت نخواہد بود و گرفتاران اصل را
نقطہ ظلیت کوہ عظیم ست لہذا از مشاہدات روفاۃ متوجہ احدیت صرف ست اِنِّی وَجَّهْتُ
وَجْهَیَّ لِلَّذِیْ فَطَرَ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضَ حَنِیْفًا وَمَا اَنَا مِنَ الْمُشْرِکِیْنَ۔

مکتوب ہشتم (۸)

بجناب رشاد پناہ میر محمد نعمان قدس سرہ در اذواق و تارین ظاہر و تمکین و پیرنگی باطن۔
بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ مخدوم از خوردی باز شوری و ولولہ در نہاد این بیچارہ
ایداغ کردہ اندواز پیشگاہ طینت این آوارہ را مخمر بخمیر عشق و شراب جنون نمودہ لیکن بہت ضعف
در کہ و غلبہ شہوات طبعی آن طینت اصلی کا مستور بود گاہ گاہ سرے می کشید و اکثر اوقات مختفی
اما یقینے باین معنی ازان باز حاصل بود ہموارہ از سر او این ندا سر میزد بہیت
دل آرمے کہ داری دل درو بند و گر چشم از ہمہ عالم فرو بند
و آن معنی رفتہ رفتہ بروز طور کردن گرفت و قوی شدن پذیرفت و حکم فَاِنَّ حِزْبَ اللّٰهِ

ہم الغالبون۔ دین ایاں آن نشہ از سر نو تازہ گشتہ ست با چندین طبل و غیر سر کشیدہ
شوریدگی خاص در دل غہم رسیدہ است و سوداے تازہ در سر پیدا گشتہ

ع در سر سوداے شیرین دلبری ست ع جنونی من حبیب ذی فنون

گزشت است آنکہ چون افسردہ چند بیت لم بودے بخواب و خورد خورد

کنون دل رازبان حق پرستی است حریف عشق را آغاز مستی ست

از ان ست کہ ہر گاہ قلم بدست می گیرد کہ بجزیری چیزے نو لید و در یوزہ توجہ و دعا نماید جوشستہ

از اندر ول بر روی کاری آید و قلم را بجای دیگر می اندازد۔ بیت

بلے چون دل گرفتار ہواے ست مے دیگر بچشمش از دہائے ست

و چند چیز نامر بوطرے نامہ را سیاہ می کند و وقت و حال متکلم و مخاطب را تعقل ناکردہ عمل کردہ

می شود۔ بیت

حروف
میل

یسی و مے مشکبو ہر کس کہ دیدش موبو داند کہ زنجیر از چہ رود گردن مجنون بود

پس باید کہ مخاطبان از روی کرم این قسم شوریدہ کار را معذوری داشتہ باشند و سیاہ کردہ او نظر

نکنند بچارہ مشتاق چہ کند کہ بآن مغلوب ست و بآن مفتون ست۔ بیت

مجنون عشق را در گرام روز حالت ست کاسلام دین لیلی و دیگر ضلالت ست

نی داند کہ ہر کس را ہولے دیگر است و ہر دیدہ را بینا دیگر جمعی را منظور مخرقات دنیا ست

و سائقہ را مطلع نظر تنعمات عقی ست و فرقہ را ہمت مقصور بر مولی ست بیت

تو و طوبی و ما و قاست یار فکر ہر کس بقدر ہمت اوست

بر سر اصل سخن رویم مشتاق مسکین گاہے مغرور وصل است و گاہے مفتون فصل زمانے

نظر بالطاف و عنایات دوست مہاسی و متفخر ست و زمانے دیگر نظر بر کردار و اعمال خود مناجی و

بالتفات

مستغفرین گاہے بملاحظہ کمال بے مبالغہ فی خود یا بجناب مقدس مقبوض و یا یوس ست۔ بیت

شدیدتے کہ گفت و شنو با تو رو نداد اے بے نصیب گو شتم و اے بے نوالیم

دلم

وہنگام نظر بشوق خود و اشد شوق او مبسوط و امیدوار بیت
 آمادہ گشتہ ام دگر امشب نظارہ را پیوند کردہ ام جگر پارہ پارہ را
 اگر شادان است با و شادان ست و اگر غمگین ست با و غمگین بیت
 جانان غم خورد و اندر بر من من شادی خود فدائے جانان کردم
 یا بجمہ نظر بخود بعید است و نظر با و قریب فی نفسہ ہالک لاشیئ است و نظر با و محی و قائم یشعر
 انی لاصم اذا نو دیت با سدی و اذا نو دیت بعدی لا سمع
 ہنگامے قاصد است ہنگامے مقصود ہم طالب است و ہم مطلوب ہذا قلم او متلون ست بالوان
 واداہائے او متناقض باہام عبارات او پیچ در پیچ است و معالما او پیچ در پیچ ازین پیچ چہ کشاید
 و ازین پیچ چہ آید بیت

بگوئے باد آن بہمان مارا کہ آخر چند سوزی جان مارا
 از روی طالبی فاقد ست از روی مطلوبی واحد چہ دین صورت او درین نیست در صورت اولی در میان بیت
 بوصلش تار سم صہ بار از پا افکند شوقم کہ نو پروازم و شاخے بلندی آشیان دارم
 باید دانست کہ این ہمہ اختلافات بمقتضائے کل یوم ہوقی شأن نسبت بصورت و
 ظاہر اوست حقیقت باطن او بموجب اکان کماکان ممکن و یک رنگ است بلکہ از تمکین و یک رنگی
 گذشتہ بہ بیرنگی پیوستہ است سبحان اللہ می خواست کہ قلم گرفتہ عذر تقصیرات نماید تقصیر بہ
 تقصیر افزود و استغفارہ یخلاج الی استغفار کثیر بیت

یک آتش می نشاندا از چشم خوں ریز کہ سوئے دیگرے ز د آتش تیز
 چہ کند مرض اولاد و است و علت او نہ قابل شفا ما بالذات لا یتفک عن الذات تا بجای
 اظنا ب نماید و وقت شریف را تباہ کند بیت
 عمر بگذشت حدیث در دما آخر نشد شب با خرد کنوں کوتہ کنم افسانہ را
 والسلام علیکم وعلی من لدیکم

مکتوب (۹) نهم

شیخ عبد اللطیف لشکر خانی فی الوعظ والتذکیر والنصیحة۔

الحمد لله العلی الاعلیٰ کما یحب ربنا ویرضی والصلوة والسلام علی سوله محمد
المصطفیٰ صاحب قاب قوسین او ادنیٰ، وعلیٰ اله وصحبه البررة التقی النقی، اما بعد فانی ادعوك
الی الرفیق الاعلیٰ واتباع الهدی ان الی ربك الرجعی، واعلم ان العذاب علی من کذب وتولى،
فعلیک بمحاربة النفس والشیطان والهوى، فانذر رتکنا راتلظی، لا یصلها الا الاشقی
والزمر الورع والتقوی، والتفقه علی المسکین وذی القربی، وسیجئها الا نقی الذی یوتی
ماله یتزکی، ولا تمدن عینیک الی زینة الدنیا، ولا تری الی الذی ظلم والذی غوی،
ولا تنس المقابر والبلى، والجنة وما حوی، والنار وما یصلی، وتفکر فی الیل اذا یغشی، و
النهار اذا تجلی، وسارع الی امتثال اوامر الله تعالیٰ وانتہ عما نهی، وابتغ الشفاعة الکبریٰ
فی یوم لا ینفع المال ولا البنون للذکر والانتی، ان هذه تذکرة لمن یحشى، والی الله
المشتکی، من قلب معرض عن الهدی، منهمک فی الهوى، الم یعلم بان الله یرى، والیه
الرجعی، وانه یعلم السر واخفی، فیا جذ المن ارتقی عن السفلی، متوجها الی العلی، وعلی
خطیئتک فی ظلم الدجی، واعلم ان الی الله المنتقم، وانه علی العرش استوی، وما رای،
تأثیر قد زلت لوری، واستیقن بان الله هو اعنی واقنی، واصحک وابکی، وانه هو امات و
احیی، فحیثئذ فنی عن نفس ویریه بقی، فصارشد ید القوی، ما زاع البصر وما طغی،
لا یجزئه الطامة الکبریٰ وجوزی بالجزاء الاوفی، یوم یتذکر الانسان ما سعى، و
ان له قریات وزلفی، اذا برزت الجحیم لمن یری، وفی ذلک فلیتنافس التقی، ویبذل
جمهده النقی، والسلام علی من اتبع الهدی، والتزم متابعه المصطفیٰ، علیه علی اله
الصلوات العلی، الی یوم الجزاء۔

مکتوبات (۱۰) دم

بخواجہ دینار در نعت ہر و کائنات و ترغیب بر اتباع خیر البریات علیہ آلہ الصلوٰت و التسلیات۔
 الحمد لله و سلام علی عباده الذین اصطفیٰ تقدیر سعادتی دارین وابستہ بتابعیت
 سید کونین است علیہ علی آلہ الصلوٰۃ و السلام اگر نجات از نار است مربوط بتابعیت
 سید ابرار است و اگر دخول بدر القرار است ہم منوط بتابعیت قدوة الاخیار است و اگر رضاے
 پروردگار است نیز مشروط بہ پس روی سید مختار است توبہ زہد و توکل و بتل بے تبعیت او
 نامقبول است و از کار و افکار و اشتیاق و اذواق بے توسل بے غیر یا مول انبیا بقدرے از حشر تہ
 آب حیات و سیرات متمتع و اولیا بکرمہ از بحر بے پایاں اوقاف و منتفع بیک طفیلی اوست و
 فلک حویلی اورشتہ وجود با و مسلوک است و سلسلہ ایجاد بے مربوط و ظہور ربوبیت با و منوط۔
 کائنات جملگی در قفای و نیز ملکون کائنات تعالی طالب رضائے او کما و حرا انا اطلب رضائک یا محمد
 بیت نمائد بعضیان کہے در گرو کہ دارد چنین سیدے پیش رو
 شعر فان رسول الله نور يستضاء به مهند من سيف الله مسلول
 صلوات الله تعالى و تسليماته و تحياته سبحانه عليه و علی له و صحبه کما ذکره الذاکرون کما
 غفل عن ذکره العاقلون صلوة تكون لك رضا و محقة اداء پس بر جوانان سعادتمند و
 طالبان ہوشمند لازم است کہ ظاہر و باطناً در اتباع او کوشند و ہر چہ منافی این دولت بود چشم
 سر و ہزاراں پوشند و یقین یقین بدانند کہ اگر شخص ہزاراں ہزار فضائل و خوارق داشتہ باشد
 و در متابعت مداین بود صحبت و محبت او سیم قاتل است و شخصے کہ پیچ ازین خوارق و فضائل
 ندارد و در اتباع قدم راسخ دارد صحبت و محبت او تریاق نافع بیت
 محال است سعدی کہ راہ صفا تو را رفت جز در پے مصطفیٰ
 علیہ علی آلہ الصلوٰت و التسلیات و البرکات العلی۔

شان معصومہ
 صلی اللہ علیہ
 وسلم

مکتوب یازدهم (۱۱)

تقلید الله در جواب اسوله که نموده اول آنکه بموجب سبقت رحمتی غضبی باید که اهل رحمت از اهل غضب زیاده بوند و معامله بر عکس است، دوم آنکه حساب عمر قلیل را در مدت پنجاه هزار سال گرفتن از عدالت بعید می نماید سوم آنکه بحکم جف القلم باید که او سبحانه مجبور بود چهارم آنکه سرور عالم علیه الصلوة والسلام با وجود محبوبیت چون خواستش حیرت نموده اند پنجم آنکه یا لیت رب محمد لم یخلق محمدا بکدام معنی است، ششم آنکه روز سوم بروحانیت میت، طعام و گل دادن اصل دارو یانه، هفتم آنکه شیخ زاهد که بارت بجای پدر نشیند مجوز است یا نه.

بسم الله الرحمن الرحیم الحمد لله رب العالمین والصلوة والسلام علی سید المرسلین
واله اجمعین، صحیفه تشریفه که متضمن اسوله و اشعار دلکش بود مشرف گردانیدر باندازه فهم قاصد
در حل هر کدام چیزی نوشته آمد و الله سبحانه الموفق للسداد.

حاصل سوال اول آنکه مقتضای سبقت رحمتی غضبی آنست که اهل رحمت پیش از اهل غضب بوند و حالا آنکه معامله بر عکس است چه عصاة انس و جن پیش از صلیحی را اینها اند و اهل تکلیف همین دو نوع اند پس سبقت رحمت چگونه راست آید و چه اثر بر آن مترتب شود.

جواب، در دنیا رحمت خداوندی جل سلطانة شامل حال مومن و کافرست کریمه و رحمتی وسیع کُل شئی دال بر آنست و فردای قیامت رحمت مخصوص بمؤمنان باشد و کافران از آن محروم بوند کریمه فسا کثیرها للذین یتقون و یؤتون الزکوة الایه شاید آنست و سبقت رحمت بر غضب در دنیا همه را شامل است در آخرت همه مخصوص اهل ایمان است جماعه از مؤمنان که بحسب معاصی مستحق غضب شده اند از کمال رافت رحمت آنها را خواهند بخشید و به بهشت خواهند برد و در داده آنها رحمت خواهد سبقت کرد بر غضب، اگر سبقت رحمت بر غضب نباشد امثال باگنا همکار را در دنیا و آخرت امید رستگاری نبود از سبقت رحمت است که باین بارگناه بر روی زمین میگردند

و هلاک نمی شویم و با انواع نعم منتعم ایم و فردا امیدوارنجائیم و اگر سبقت رحمت بر غضب باعتبار عدد
 مرحومان و معصومان بگیریم چنانکه ذهن سائل بآن رفته هم درست می شود چه اهل رحمت اهل طاعت اند
 از انس و جن و تمام فرشتگان و اهل غضب کفار انس و جن و شک نیست که عدد ملائکه بچندین اصناف
 زیاده است از مجموع عدد انس و جن و اهل رحمت را مخصوص به اهل طاعت از انس و جن نمودن و
 ملائکه کرام را از ان برآوردن معنی ندارد که همه مأمور بامر الهی اند تعالی و اهل طاعت اند لا یَعْصُونَ
 اللَّهَ مَا أَمَرَهُمْ وَفَعَلُوا مَا يَأْمُرُونَ و هر کما مأمور امر الهی است تعالی از اهل تکلیف است و
 اهل تکلیف را باین معنی قرار دادن که در افراد و مطیع و عاصی باشد ممنوع است بر تقدیر تسلیم حصول اهل
 تکلیف درین نوع غیر مسلم است ظاهراً حق تعالی را بندها باشند از اجناس مختلفه و رای انس و
 جن که متضمن مطیع و عاصی بودند و اندازه عمل خود معذب و مثاب باشند چنانچه در اخبار آمده است
 و زیادتی عدد اهل رحمت باندازه آنها باشد و ما یَعْلَمُ جُنُودَ رَبِّكَ إِلَّا هُوَ

حاصل سوال دوم آنکه روز قیامت پنجاه هزار سال خواهد بود تا آن روز تمام نشود هیچ
 یکی نه از انبیاء علیهم الصلوٰة و نه از غیر ایشان به بهشت نخواهند رفت حساب عمل قلیل دنیاوی را
 در مدت پنجاه هزار سال گرفتن خصوص مؤمنان را از عدالت بعید می نماید.

جواب آنکه حساب در مدت قلیله خواهد شد قال فی البدن السافرة ان فصل لقضاء فی
 ذلک الیوم فی قدر ساعة و بیروی انه علیه السلام سئل عن محاسبة الخلق فقال كما یرزقهم
 فی غداة واحدة کذلک یحاسبهم فی ساعة واحدة و فی تفسیر قاضی بیضاوی فی تفسیر
 قوله تعالی و هو אשר هم الخاسرین یحاسب الخلاق فی مقدار حلب شاة لا یشغله حساب عن
 حساب و این همه طول روز قیامت از راه عظمت و بزرگی و جاه و جلال و استغنا عی حضرت
 مالک یوم الدین است بر دیگرگان انتظار ناگزیر است انتظار باندازه استغنا و جاه و جلال است
 مانند شدت و عذاب آن روز که خاص بکفره و فسقه است قال الله تعالی و کان یوماً علی الکافرین
 عسیراً مفرحاً از انبیاء علیهم الصلوٰات و البرکات و اولیاء سائر اهل طاعت و تقوی در آن روز

از ان شدت عذاب بمن باشند که لا یخزهم القرح الا کبر و تتلقاهم الملائكة بعضه از آنها
در سایه عرش بودند و بعضه از آنها در منابر نور بودند و بعضه بر کرسیها و بعضه بر کتب مسک و بعضه
در مساجد با جمله درجایان آراسته در لذت قرب متلذذ بودند و باید که از طعمه جنت ابریه
از اثر بهشت با ایشان رسد و مردم در شدت باشند و بعضه در بهشت روند و باز عرصات
بیایند و بعضه را آن روز بان شدت درازی مقدار وقت نماز فرض کوتاه گردد و هر چند اهل طاعت
نیز در آن روز رواست که زمانه بیاید که هولناک گردند اما هول پیوسته و عذاب سختی دائم نصیب
اهل طغیان است معامله ابرار جداست هر جا که باشند در عرصات یا در منبر یا در بهشت در
مراتب قریب بر ملائکه هست بر جان اهل عصیان است. آنچه نوشته اند که تا آن روز تمام انشا
یح کس از بنی آدم نه از انبیاء علیهم الصلوات و البرکات و نه از غیر ایشان بخت نرود عجب است
از کجا نوشته اند آنچه از ظاهر قرآن و احادیث مفهوم می شود خلاف آنست اما القرآن فقوله تعالى
اِنَّ اَصْحَابَ الْجَنَّةِ الْيَوْمَ فِي شُغْلٍ فَاكِهُِونَ. وقوله تعالى اَصْحَابُ الْجَنَّةِ يَوْمَئِذٍ خَيْرٌ مُّسْتَقَرًّا
وَ اَحْسَنُ مَقِيلًا قاسمی بیضاوی و تفسیر اس کریم می نویسند و می روی انه یفرغ من الحساب نصف
ذلك اليوم فقیل اهل الجنة و اهل النار فی الناس. و احادیث در باب بسیار است بعضه از
آنها ایرادی نماید در رد و السافره می آرد و اخرج ابن المبارک الطبرانی و ابن حبان عن ابن عمر
عن النبی صلی الله علیه وسلم قال تجمعون یوم القيمة فیقال این فقراء هذه الامة فیقومون
فیقال لهم ماذا عملتم فیقولون ربنا ابتلینا فصدنا و ولیت الامور و السلطان
غیرنا فیقول الله صدقتم فیدخلون الجنة قبل الناس بزمان و ینقی شدة الحساب علی
ذوی الاموال و السلطان قالوا فاین المؤمنون یومئذ قال یوضع لهم منابر من نور یظل
علیهم بالغمام و ینزل علیهم المطر و ینزل علی المؤمنین من ساعته من نهار الضیافة و اخرج
ابن جریر عن سعید الصواف قال بلغنی ان یوم القيمة یقصر علی المؤمنین حتی ینزل کما
بین العصر الی الغروب انهم لیقیلون فی ریاض الجنة حتی یفرغ الناس من الحساب

فذلك قوله تعالى اصحاب الجنة يومئذ خير مستقرا واحسن مقيلا وتقدير بنجاه هزار سال می تواند که باعتبار شدت باشد بر کافران. قال القاضي بیضاوی فی تفسیر قوله تعالى فی يوم کان مقداره خمسين الف سنة واستطالتهما اللشدة علی الکفار و لکثرة ما فیہ من الحالات والمجاسبات اولانه علی الحقیقة كذلك وفی تفسیر الکواشی کان مقداره علی الکافرین لشدته خمسين الف سنة وهو علی المؤمن کصلوة مکتوبة وقید ایضا فی تفسیر قوله تعالى فی يوم کان مقداره الف سنة مما تعدون او المعنی يرجع امر الخلاق وتندبیرهم الیه فی يوم القيمة ومقداره الف سنة فمعنی خمسين الف سنة علی هذا انه یشتد علی الکافر حتی یكون خمسين الف سنة فی الطول و یسهل علی المؤمنین حتی یكون کقدر صلوۃ مکتوبة فی البیدور والسافرة اخرج احمد ابو یعلی وابن حبان والبیہقی بسند حسن عن ابی سعید قال انه سئل رسول الله صلی الله تعالی علیه وسلم عن يوم کان مقداره خمسين الف سنة ما طول هذا اليوم فقال والذي نفسی بیده انه لیخفف علی المؤمن حتی یكون اھون من الصلوۃ المکتوبة یصلیها فی الدنیا وفی رایتہ علی المؤمنین کمقدار ما بین الظهر والعصر و بر تقدیر سلیم گویم کہ نسبت بحق تعالی هیچ چیز خلاف عدالت و ظلم نیست اگر ہمہ را بدوزخ فرستد هیچ ظلم نباشد کہ این نصف در ملک و ملک خود است در ملک دیگرے تصرف بے اذن او کردن ظلم است و هو سبحانه فالك علی الاطلاق یتصرف فی ملکہ کیف یشاء لا یسئل عما یفعل و هو سبأ النون۔

حاصل سوال سویم آنکہ بمقتضای حدیث نفیس جفا لقلم بما هو کائن باید کہ حق تعالی مجبور تقدیر خود بود پس کار بتعطیل کشد و نیز کلّ یوم فی شأن و تمحو الله ما یشاء و یتثبت بکے معنی باشد بدانند کہ حق تعالی در انزل تقدیر فرمودہ کہ بارادت اختیار خود در اوقات مختلفہ چنین و چنان خواہم کرد بر طبق تقدیر ازلی حق تعالی ہمیشہ با اختیار خود در کار است و تعطیل نیست و هیچ جبرہ این تقدیر ازلی کہ با اختیار خواہم کرد مؤید اختیار است نہ منافی آن و

کتاب محو و اثبات لوح محفوظ است و محو و اثبات آن نیز در ازل مقدر است و قلم خشک نشد
و آنچه نوشته اند و عِدَّةُ عِلْمِهِ الْکِتَابِ بنای اعتراض بر آن نمودن خطا است و قرآن مجید
و عِدَّةُ اَمِّ الْکِتَابِ است، یا آنکه گوئیم که جف القلم نسبت بماست که در قید زبان مقیدیم
حق تعالی که زبان برده جاری نیست ماضی و مستقبل و ازل و ابز و تعالی آن واحد است
پس تقدیر و خلق در یک آن واقع است تقدم و تاخر در آنحضرت گنجایش ندارد.
حاصل سوال چهارم آنکه سید عالم علیه و آله الصاوة والسلام با وجود حصول مقام
محبوبیت چرا آرزوی مقام حیرت کرده اند فرموده رب زدنی تحیرافیک.

بدانند که حیرت کنایت از معرفت است اعرفهم بالله اشد هم تحیرافیه پس سوال
زیادتی تحیر سوال زیادتی معرفت است که معرفت ایایانی نیست مبحان و محبوبان همه طالب زیادتی
معرفت اند یا آنکه گوئیم که بر تقدیر تسلیم که حق معرفت واقع است و معرفت را ایایانی هست
می تواند که بعد از این سوال بدرجه کمال از معرفت رسیده باشند که فوق آن متصور نباشد یا این
و عابراین تعلیم امت بود.

حاصل سوال پنجم مخدوم مقتضای کمال محبت دفع اثبیت است میان محب و
محبوب انخلایع نام از بشریت امکان و احکام آنها چه هر قدر از امکان و بشریت در ممکن باقی
است همانقدر حجاب مطلوب است انخلایع دفع اثبیت ممکن چنانچه شیخ عطار فرموده بیت
نمی بینی که شاهی چون پیمبر   نبرد او فقر کل تورنج کم بر

بنابر آن امر فرموده باشند بابت رب محمد لم یخلق محمداً و نیز فرموده کلا حصی ثناء علیک
انت کما اثبتت علی نفسك چه هر قدر که امکان از ممکن باقی است از ثناء واجب لذاته کمابو
عجز دارد چون معرفت فنا فی المعروف است پس حق معرفت حاصل نیاید چه کمال فنا بر حق
اثبیت است که مستلزم وجوب ذاتی است لاجرم ما عرفنا الحق معرفتک وارد گشته یا آنکه گوئیم
در ثبوت این حدیث از سرور کائنات علیه و آله الصلوات و التسلیمات سخن است و کلمینی یا حمید

ہنگام ورود و اورد قوی است کہ این وجود طاقت برداشت آن ندارد و در آن وقت خود را با مویر
دیگر میخوابد کہ مشغول دارد تا از آن بار ساعتی تخفیف یابد و بدک و فک نکشد مولوی گوید بیت
این تکلف ہائے من در شعر من کلمینی یا حمیراے من است
منقول است کہ عبداللہ اصطخری ہمراہ سگبانان برائے تماشا بصحرا می رفت تا ساعتی از
بار وجود آسایش یابد۔

حاصل سوال ششم آنکہ طعام بر حائیت میت و زسوم یا دم و گل دادن روز سوم از کجا است
مخدوم طعام دادن شد تعالیٰ بے رسم و ریا و ثواب آنرا بمیت گذرانیدن بسیار خوب است
و عبادت بزرگ اما تعین وقت را اصل معتمد علیہ ظاہری نمی شود و روز سوم گل دادن در میان
بدعت است آری در زمان خوشبوئے آوردن روز سوم آید است برائے رفع سوگ کہ
غیر از منکوحہ را از اہل قرابت زیادہ از سہ روز سوگ داشتن مشروع نیست پس روز سوم
خوشبوئے بیارند تا از نان دیگر غیر از منکوحہ میت از سوگ بر آیند۔

حاصل سوال ہفتم از شیخ زادہا کہ بارت بجلے پدری نشیند و دم را مرید میگردد پر سیدہ بودند۔
مخدوم اوجا نشینی پدر مقتدی وراثت معنوی می باید کہ منوط بولادت معنوی است
کہ عبارت است از تحقق بحالات پدر و ولادت صوری را نتیجہ وراثت صوری است کہ خدایا
و متاع پدر است نہ وراثت معنوی کہ ارشاد و تکمیل باشد پس بچہ ولادت صوری در وراثت معنوی
دخل نمودن خطر است از پیری و مریدی رسمی کارے نمی کشاید و آنچہ از طفل سوال کردہ بودند اگر
کالیے بفارس و ریابد کما زین طفل بعد بلوغ انتظام این معاملہ خواہ شد و بولادت معنوی خواہد
رسید یا و بیعت بکناند و اوجا نشین خود سازد گنجایش دارد و السلام علیکم۔

مکتوب (۱۲) دوازدہم

بحواجہ مومن جذبی در تحقیق فنا و عدم و وجود فنا و وجود عدم و فرق در آنها۔

بعد الحمد والصلوة و تبلیغ الدعوات بجناب کمالات الکتاب خواجہ محمد مومن جذبی میسرانہ
 بمطالعہ صحیفہ شریفہ مبتنیج و سررگہ دیدار اندراج یافتہ بود کہ حضرت صاحبزادہ کلان بشارتے
 بمن نوشتہ اند تو نیز دران باب متوجہ شدہ چیزے بنویس۔ مخدوما جائے کہ ایشان نوشتہ باشند چہ
 احتیاج کہ دیگرے دران امر بنویسند و یا توجہ نماید کسے کہ بصحبت و قدمت قطب الاقطاب قدس سرہ
 سبحانہ بسرہ الاقدس بصدق رسیدہ است این قسم امر و همچنین امور دیگر کہ نوشتہ اند و صحت و سقم
 آنرا استفسار نمودہ در حق او چہ استبعاد دارد و شما خود از مقبولان آنحضرت ہستید زیادہ ازان
 دربارہ شما متوقع است ہمت را بلند دارند و اوقات را معمولاً بعضے چیز ہا کہ امروز پردہ کشودہ
 است امیدست کہ فردا پردہ از روی آن بکشاید از سیائے قبضہ ہا دل تنگ نشوند موطن بسط
 و لقا بروجہ کمال در پیش است امیدوار باشد فان مع العسر یسرا ان مع العسر یسرا
 ابن عباس رضی اللہ تعالیٰ عنہ می فرماید لن یغلب عسر یسرین دین ایام معرفتے در تحقیق معنی
 فنا و عدم و فرق در میان این ہر دو مسودہ نمودہ بود کہ دانستن آن طالب این راہ را از ضروریات
 است چون مناسبست بمطلب شما داشته آنرا نیز درین کتاب اندراج نمود استملع فرمایند عدم کہ
 در عبارات اکابرین سلسلہ علیہ اقع می شود عبارت از ورود ہستی اسم الہی است جل سلطانہ کہ
 مبدا تعین عارف ست از پس پردہا از راہ جذب محبت برسد کہ سالک کہ ہستی سالک در جنب
 آن مستور گردد و سالک خود را و اوصاف خود را گم کند و نیابد وجود عدم عبارت از تحقق بآن
 ہستی است یعنی وجودی و بقائی کہ بر عدم آن مترتب است و احتمال دارد کہ وجود عدم عبارت
 از تحقق بحالت عدمیت باشد یعنی پیدا شدن وصف عدم در سالک این عدم و این وجود
 عدم بمعنی اول فنا و بقا است در جہت جذبہ این ظہور را دوام نیست پس فنا و بقا کہ بر آن
 مترتب بود نیز دائمی نباشد و از عود بوجہ بشریت این نبود تا آن ظہور کاہن ہستی سالک
 منواری است چون ظہور منواری گشت وجود بشریت عود نمود فناے حقیقی عبارت از استیلا
 ہستی مطلوب است بر عارف کہ عارف اوصاف اخلاقی خود را پر تو اوصاف و اخلاق

مطلوب باید بجدیکہ ہمہ درست با آنجناب قدس حوالہ فرماید و از جمیع منتسبات ہی گردد و
 بیچ نسبت با و راہ نیاید، وجود فنا عبارت از بقائے ست کہ برین فنا مترتب شود بولادت ثانیہ
 بوجود مویوب موجود گردد این فنا و این بقا را دوام لازم است و از عود بوجود بشریت ایمن در صورت
 اولی استتار سالک است و در صورت ثانیہ انتقائے او و شتائے مابینہما لان المستتر قد یظہر
 و یعود الزائل لا یعود اولی از مطالب نیست ولایت بآن مربوطہ و ثانی از مطالب است ولایت
 بآن مشروط بہا است کہ طالب اول را بثنائی مختلط سازد و خود را بوجود عدم فانی حقیقی انکار دہد
 کامل داند و باین فرق ہند نہ گردد و این از جملہ مزال اقدام سالکان است درین جابعتایت الہی
 حل سلطانہ پیر کامل مکمل باید کہ ہر دو طریق جذبہ سلوک پرورش یافتہ بہ نہایت سیدہ باشد
 تا این پیارہ دست پاگم کردہ را ازین ورطہ برآرد و دلالت بنقصان او نماید و بقائے حقیقی رنمونی فرماید
 اگر گویند ہر گاہ ظہور مستی مطلوب در ہر دو صورت باشد چرا یکے را دوام بود و دیگرے را نہ
 و یکے از الہ منتسبات از عارف نماید اثبات ولایت فرماید و دیگرے نہ۔

گوئیم در صورت اولی کہ تعبیر از ان بعدم می نماید طالب ہنوز واصل مطلوب نگشتہ است
 و چون جذبہ سلوک ضم نشدہ است از مقام قلب ترقی نمودہ بمقلب قلب پیوستہ است
 حجب در میان دارد لیکن از راہ جذبہ محبت بطریق اندراج الہایت فی البدایت پرتوے از
 مطلوب از پس پردہ باطنش می تابد و او را ازوے می رباید و چون حجب در میان است دوام
 نمی پذیرد و از عود بوجود بشریت ایمن نیست و ظہور دیر پردہ می آید و نیز چون ظاہر ظلی از ظلال
 مطلوب است نمودگی از نمودجات او نہ نفس مطلوب و ظل نمودج را آنقدر قوت نیست
 کہ اوصاف منتسبات سالک را تواند سلب نمود و بقائے حقیقی تواند رسانید لا جرم سالک از
 اوصاف و منتسبات خود درین ہنگام نمی برآید و بقائے حقیقی نمی رسد و ولایت چونکہ مربوط
 بمجموع جذبہ سلوک است نہ جذبہ فقط اکیم ولایت برے صادق نمی آید و در صورت ثانیہ
 عارف از مقام قلب برآیدہ بمقلب قلب پیوستہ است و معاملہ جذبہ سلوک ابا انجام رسانیدہ

مطلوب الی پرده در آغوش کشیده است لاجرم ظهور در حق او دائم است از عود مذکور باین
چہ پرده در میان نمانده است تا محویت متصور گردد و چون وجود و کمالات کہ ممکن انتساب
دارد ظلال وجود و کمالات مطلوب است کہ هنگام غیبت از مطلوب ممکن آن کمالات را از
خود ہمیدہ و خیانت در ایانت نموده دعوی ہمسری پیدا کردہ بود و در وقت طلوع اصل ظل را
غیر از محویت تلاشی و بحق باصل چارہ نیست عارف نیز درین هنگام ظلال را باصل حوالہ
نمودہ و از ہمہ منتسبات خالی گشتہ رخت بصحرائے عدم کشیدہ و بفنائے حقیقی مشرف گردیدہ و
باین فنا و بقا کہ بر آن مترتب شود اسم ولایت را بر خود درست خواهد کرد و این دید عاریت و
سپردن باصل از تجلی صفات است و کمال آن مربوط بتجلی ذات است چہ تمامی ہر مقام
متوسط است بگذشتن از آن مقام۔

سری

مکتوب ۱۳ سیزدہم

بحافظ محمد شریف در عظمت مطلوب و بزرگی اسم مبارک اللہ۔
حضرت حق سبحانہ و تعالیٰ باعلیٰ مرتبہ کمال برساند شفقت آثار مطلوب حقیقی چون کہ
ورای ادہام و افہام است و ورای تفکر و تعقل معرفت دران حریم اقدس نکارت است و
علم جہل چون او جلوہ فرماید مشتاق بیچارہ رو بعدم آرد۔ بیت
گیرم کہ بغمخانہ مایار خراںد کو حوصلہ و طاقت دیدار کہ دارد
پس طالب او غیر از آنکہ خود را بہر قرار دہد و بہ یاس آرام گیرد چارہ ندارد۔ بیت
عاشقان را نصیب از معشوق جز خرابی و جان گدازی نیست
و اگر بعد وجود مہو بہ علم و شعورش باز آرند مطلوب را با اندازه استعداد و یافت خود خواهد دریا
و بیرون از حوصلہ و طاقت نخواہد شناخت کہ مفید ہر چند بزم خود از ہمہ فیور وار بہر مطلق حقیقی
نگردد پس تا یافت ہمہ وقت را منگیر آمد و ناامیدی نقد وقت۔ بیت

ہم صبح وصل جویان من و شام ناامیدی کہ سیاه بخت ہجرم شب من سحر ندارد
عاشق درد مندر آرام نیست و بیج گوئے قرارے ندارد از پیش دوری ہموارہ سینه سوزان ست
واز سوگ ہجوری پیوستہ جگر دوزان ہر گاہ سرور جیبان علی آلہ الصلوٰۃ التسلیمات
بدوام حزن و تو اصل فکر موصوف بود از دیگران چہ گوید و آرام بظلال و اعتبارات نہ آرام
باوست محب ذات بآن خورسند نشود نام سامی آنحضرت کہ لفظ مبارک اللہ است گوینا
اشعار بعدم دریافت مسماے خود دارد لام معرفت چون بالام آلہ رسیدہ دران لام مدغم و
ناچیز گشتہ است وہمان لام اللہ باقی ماندہ مانا کہ درین ضمن ایمار بآن است کہ چون معرفت
با آنحضرت ہستی گردد وفائی و مستہلک شود جز معروف نہ ہیچ نہاند بے کمی و زیادتی و چون معرفت
رفت عارف نیز بعدم پیوست چہ علم را با عالم اتحاد است از بزرگی این اسم مبارک است
کہ فحول علماء دران متخیر رفتہ اند و بکنہ آن پے نبرہ بکنہ مسماے آن چگونہ پے برند رخ

چونام این ست نام آورچہ باشد

جمعے گویند کہ این نام سریانی است و جمعے دیگر برآنکہ اسم عربی ست و بر تقدیر عربی بودن
بعضے برآنند کہ جاہل است و بعضے می گویند کہ مشتق است و اگر مشتق است تحقیق معلوم نیست
کہ اشتقاق آن از آلہ بفتح لام است بمعنی عبد یا از آلہ بکسر لام بمعنی تخیر یا از اکہنت ای فلان
ای سکنت الیہ یا از آلہ اذا فرج من امر نزل علیہ یا از آلہ الفصیل اذا ولع بامہ یا از ولہ
اذا تحیر و تخبیط مشتق است و جمعے گویند کہ اصل اولاد است مصدر کاہ یلیہ لیرھا اذا
احتجب و ارتفع بعضے برآنند کہ علم ذات است و بعضے برآنکہ صفت است در اصل بر ذات
تعالی غالب آمدہ است و حکم علم گرفتہ است چنانچہ الشریا یا بجمہ بزرگی و عدم یافت
آن دلیل بزرگی و عدم یافت مسماے اوست بیت

اللہ چہ لفظ یا چہ تام است

کو در دیزبان خاص عام است

مکتوب چہارم

در ذکر بعضی نصائح کہ طالب این راہ را لابدی ست و بیان برخی از کمالات نماز۔

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ اَسْتَجِیْبُوْا لِرَبِّکُمْ مِّنْ قَبْلِ اَنْ یَّآتِیَ یَوْمٌ لَا مَرَدَّ لَہٗ
مِّنَ اللّٰهِ مَا لَکُمْ مِّنْ مَّلْجَا یَوْمَئِذٍ وَمَا لَکُمْ مِّنْ تَنْکِیْرِہٖ صِحْفَہٗ تُثَرِّفُہَا بِمَصْحُوْبٍ اَوْحٰی
مولانا محمد حنیف فرستادہ بودند و این فحول زاویہ فحول را یاد آوری نمودہ مطالعہ آن فرحت
قراوان رسانید و چون نبی از حرارت طلب و شوق مطلوب بے ہمتا بود فرحت بر فرحت
افزود چہ نعمتے است کہ حق سبحانہ و تعالیٰ دین طور او ان کہ آخر الزمان است سوائے جناب
قدس خویش در سربندہ پیدا آورد و آتش محبت خود در ستر او بیفزورد و بسوزد بحیرانش سرفراز
سازد شکر این نعمت عظمیٰ بجا باید آورد و ممنون این عطیہ باید بود و کمر ہمت را چست بست
ہَلْ مِّنْ قَرِیْدٍ کُوْیَانٍ اَزْ دِیَادِیْنِ رَا جُوْیَانٍ بَا یَدِیْنِ وَ حِشْمِ اَنْتَظَارِہٖ رَا بَرَّانٍ بَا یَدِیْنِ
کہ سودائے مذکور بسر حد جنون برسد و از اسوی مطلوب بیگانہ سازد و از کشاکش لاطائل و ارباب
و از نائرہ محبت منارہ انانیت را کہ از علو سرکشی امارہ بریاست پاک بسوزد تا با نوار کمال لا یرال
انارث اضرارت پیدا آید لَیْنٌ شُکْرَتُہٗ لَا زَیْدٌ تَکْمُ سَعَادَتِ اَنَارِ اَوْ جَوْنِ شَمَارِ اَشَوْقَہٗ بِطَرِیْقِ
این اکابر ہمہ رسیدہ است باید کہ در رعایت شرائط و آداب این طریقہ عالی ہما الکن بکوشند
و اتبلع سنت و اجتناب از بدعت لازم گیرند کہ مدار این راہ بر آن ست و بفتویٰ علماء متدین
در اقوال و افعال و اخلاق زندگانی نمایند و سیر صالحین را شعار خود سازند و فقر را دوست
دارند و در خفتن و خوردن و سخن کردن صداقت را رعایت کنند و سحر خیزی را ہما الکن از
دست نندہند و نماز و استغفار و گریہ و زاری آن وقت را مختتم شمارند و بصحبت صلحا را غیب باشند
دین المرء دین خلیلہ شنیدہ باشند و بدانند کہ طالب آخرت را از ترک دنیا چارہ نیست ترک حقیقی
اگر پیسر نشود ترک حکمی لابد ست تا امید نجات صورت پذیرد و ترک حکمی عبارت از ان ست

محبت عظمیٰ

اور

اسکات

شرائط

دربارہ

ترک دنیا
حکمی

کہ در اموال نامیہ و انعام سامیہ و اموال تجارت زکوٰۃ را کہ تقدیر آن در کتب شرعیہ مبین است
بمنت بمصارف، آن بدین صلاہ رحم و حق جار و سائل و مستقرض و غیرہ را رعایت کنند و مال را
ببجا صرف نکنند و اسراف در آن نمایند و آنرا وسیلہ ہمو و لعب زینت خلق و تفاخر و تکاثر
نکنند چون چنین شود مال از مضرت برآید و دنیا با آخرت جمع شود بلکہ دنیا نماند و نیز بدانند کہ نماز
ستون دین است اگر آنرا بر پا کرد دین را بر پا داشت و اگر آنرا ہدم کرد دین را ہدم کرد پس باید
کہ نماز را در اوقات مستحبہ با شرائط و آداب آنکہ در فقہ بیان یافتہ است با جماعت ادا نمایند
و کوشش کنند کہ بتحریمہ اولی برسند و در صفا و دل جابجا بند و ترک یکی ازین امور را تم دارند مصلی
کامل در وقت ادائے آن گویند از دنیا کہ از دولت قرب قلیل نصیب است و اگر نصیبی دارد
قرب ظلی دارد می برآید و با آخرت کہ موطن قرب اصلی است می پیوندد و دولتی کہ بآن نشأ مربوط
است مناسبت آن فرامیگیرد و متعظشان بوادئ حیرت و فراق دین نشأ از سر چشمہ زلال نماز
مانوس و سیراب اند و متولہان بیدائے کربانی و جلال امروز در سراپردہ محفل عروسی او مدہوش بو
وصال - رسول خدا صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ وسلم فرمودہ است اذا قام العبد فی الصلوۃ فتحت
لہ ابواب الجنان و کشف الحجب بینہ و بین ربہ و استقبلت الحور العین مالہ یتمخضون
تاریخین بصحبت شیخ کامل و مکمل این طریقہ اوقات را ابتلاوت و طائف طاعات و اوراد کہ از کتب معتبرہ
احادیث ثابت شدہ است بسر برند بعضی ازین قسم و طائف اوراد و اعمال را این فقیر جمع نمودہ است
تلا محمد حنیف ظاہر داشتہ باشند و اکثر اوقات را بتکرار کلمہ طیبہ لا الہ الا اللہ معمور دارند کہ در
طہارت باطن اثر تمام دارد و اگر عدد معین را ازین کلمہ طیبہ مبارکہ و روز سازند نیز گنجایش دارد و بطہارت
و غیر طہارت می گفتہ باشند و محبت این کابر را سرمایہ سعادت دانند و مدار کار را بر آن تصور نمایند بیت

و ادیم ترا ز گنج مقصود نشان گریان ز سیدیم تو شاید برسی

والسلام علیکم و علی سائر من اتبع الہدٰی و التزم متابعت المصطفیٰ صلی اللہ علیہ و آلہ الصلوٰت و
البرکات و علی جمیع الانبیاء و المرسلین و الملائکۃ و سائر الصالحین آمین۔

مکتوب پانزدہم (۱۵)

بمیر ضیاء الدین حسین درانکہ اعظم حجب این راہ نفس طالب است۔

الحمد لله وسلام على عباده الذين اصطفى انت الغمامة على شمسك بزرگترین حجب
میان طالب و مطلوب نفس طالب است و اشتغال او بتدبیر و مرادات او مصرع
در تو یک یک آرزو ابلیس تست دغ نفسک و تعال مصرع
بما رسیہ نشین و با خود منشین والسلام اوکلا و آخرًا۔

مکتوب شانزدهم (۱۶)

بمیر معصوم در معنی الصوفی کائن باشن۔

سَلَامٌ عَلَيْكُمْ طِبْتُمْ فَادْخُلُوا خَالِدِينَ قُلِ اللَّهُ ثُمَّ ذَرْهُمْ۔ طالب حق جل و علا
تا از محبت ماسوی او تعالی بلکه از دید و دانش او ترید بمطلب اعلیٰ نرسد الصوفی کائن و باشن
بهمین اعتبار گفته اند کہ صوفی از روی صورت ظاہر سرچند با خلق است لیکن از راہ باطن و
معنی از ہمہ گسسته و وارسته است بالجملہ آمیخته باش و آویخته بمباش والسلام والا کرام۔

مکتوب ہفدهم (۱۷)

بجناب ارشاد پناہ میر محمد نعمان قدس سرہ در دید قصوٰء اعمال و متہم داشتن نیات با بیان بعضی
اذواق و واردات مخصوصہ خود و اشارت بحجت و محبوبیت ذاتیہ۔

خدام سیدی سندی ازین عاصی مجبور سلام و تحیت در معرض قبول آرند از بے توفیقی
بے حالی خود چہ و انما ید کارے کہ شایستہ قبول پروردگار بود در حق این گناہگار غفکار و زکار است
و علم کہ سزاوار نظر کردگار باشد صد و آن ازین مغرور و دوار کار حاصل کار او خود کاٹے ہوں والی است

دید قصور

وہم روزگارِ او خود ستائی و ظاہر آرائی طاعت و اطاعتِ ہواست و عبادتِ او سمعہ ریاست
 کلامِ او بے غرض نفسانی نیست و سکوتِ او بے وسوسہ شیطانی نہ استغنائے او طمعِ آمیزست
 و انزوائے او کبرِ انگیز ہمتش استیقلے تنعمات و لذات است و ہمتش تفوقِ بر اقران و اتبع
 شہوات اگر استغفارِ بر زبان دارد چہ دین گناہ در دلش مرکوز است و اگر چشمِ سراز محارم فرو بستہ
 است نامحرمِ بسیار چشمِ متر منظور است اگر بزرگوار و اشتغال دارد صاحبِ لور و ملعون را
 مورد است و اگرے اوراد و اذکار است تارکِ لور و ملعون را مصداقِ بالجملہ طالبِ دنیا است
 و تارکِ عقبی معاملہ او بصاحبِ خویش معاملہ مخادع و مستہزی است۔ بیت

کس نکند با کس بیگانگان آنچه تو با حضرت حق می کنی

بظاہر مدعی محبت است و بحقیقت معاملہ او معاملہ کافر فرنگ است خیال باید نمود کہ این نوع
 دعوی راجع جزا بود و این قسم معاملہ راجع مکافات عصاة دیگر را باین چنین سیاه کار نیست نیست
 و کذب در معاملت را با سایر معاصی کدام مساوات رباعی

میخوارہ و خود پرست فاسق بودن در کوئے خرابات موافق بودن

بر کامِ ہوائے نفس عاشق بودن بہ زانکہ بخرقہ در منافق بودن

مقصود از تصدیع و املال التماس آنست کہ چون اغزہ اجبہ این شرمندہ کار را از روے

کمال حسن ظن با و ضلع صلاح یقین کردہ اند و غولنے برے قرار دادہ الحال بعد از ملاحظہ

این سطور چون از حقیقت کسادین مخرور و اطلاع بواقعہ یابند خیال سابق را کہ در بارہ این

آوارہ داشتند از سر نہند و اورا بعنوان مسطور قصو قریبند و از آشنائی او ہراسان باشند مصرع

صد مرحلہ بگریزیدلے اہل جہان از من

چون ستر حال خویش از کسانیکہ در گمان کمال اویند داخل خیانت بود بنا بران حقیقت خود را

کما یبغی و نمودار دوستان آگاہ باشند و سادہ دلان چند را آگاہ سازند تا از مجر و دشبیدن

نام یکے از جہانروند و مردم را از جہانبرند۔ بیت

شیرین مثلے است گشته مشہور
آواز دہل خوش ست از دور
والا کسے کہ معاملہ او باین سرحد باشد ویرا سرو برگ قلم گرفتن و سخن پردازی کردن کجا است قطعہ
گر عاقلی حدیث خود کم کنے
تقلے در گفت و گوے محکم کنے
ما تم زردہ چند فراہم کنے
برگفتہ بگریے و ماتم کنے
والسلام علیکم وعلیٰ من لدیکم۔

فصل بانجیر بعد از تخریر نیاز نامہ بخاطر رنجت کہ چون از حقیقت کساد خود نوشتی اگر
نمختے از نعمت حق جل و علی کہ در بارہ خود مشاہدہ کردہ درین رقمہ اندراج نہائی مبادا داخل
کفران بود بتا بران بموجب وَاَمَّا بِنِعْمَةِ رَبِّكَ فَحَدِّثْ شمه ازان نیز اطہاری نماید۔
مخدوم با این ہمہ خرابی و تباہ کاری اینقدر می دانکہ از پیشگاہ در طینت این خاک
معنی تعبیه کردہ اندوائی و دلایت تہادہ کہ آن معنی منظور نظر خاص اوست تعالیٰ و عنایت
خفی در بارہ آن واقع است زیادہ ازین نمی تواند تعبیر نمود و تفصیل نمی تواند پرداخت کہ تمکلم و
مستمع را تاب نکلم و ہوش استماع آن نیست ازان است کہ در زبان سابق پیش از ظهور آن معنی
جذب و کشش معنوی و عشق و محبت بے کیفی در خود می یافت طبیعت او از خلق گریزان بود و بخلوت
و صحرار اغب با خود می گفت مثنوی

بہ تنہائی دلم مائل چنین چسیت
درین تنہا نشستن عالم چسیت
و آن محبت را هیچ متعلق سر نمی کشید و نمی دانست کہ این عشق کدام کوست و این ہمہ کشش
بکدام کوست۔ شعر

می دید بچشم خود غبارے
در دیدہ نہفتہ غبارے
آگہ نہ کہ گرد دامن کیست
وین غنچہ زخار گلشن کیست
در چپ گلشن کہ این خشک رنجت
در چشم دلش کہ این نمک بخت
آتش کہ بسقف خانہ در زد
وین فتنہ ز دامن کہ سر زد

این تلوسہ چسپت در شکبش
شورے است ز عشق در میرا و
از جنبش غمخای خونی
جانے بسر خیال می داشت
سر مست نظاره سوسو بود
هم دیده براه آرزو باز
کز قافله رسد صدائے
آواز برون دہر و رائے
جادوے کہ می دہد فریش
نیغیست نہان بگوہر او
دارد نگرا نی درونی
چشمے برہ شمال می داشت
در رقص نشاط موبو بود
هم گوش نمیش بر آواز
آواز برون دہر و رائے

و نام نہا مغلوب این حالت بود و آرزو میکرد کہ این عشق را متعلق ظہور فرماید و این شورش
و تلوسہ را معشوق معین پدید آید و ہر چند آن عشق را بمعشوقیت سطحی فرو می آورد و فرو نمی آمد
سوداے بود جنون آمیز و شوق بود آتش انگیز هیچ معلوم نہ کہ جنون انگیز کیست و این آتش لغزنی
بہر چسپت حیران کار خود بود و باین بیات زبان حال او گویا شد

دارد ز کہ موبویم آزار
تنہا نہ بدل خلد کز اں سوے
در دیدہ من کہ می زند برق
از سوز کہ این شرار بر خاست
بر سر مژدہ ام جدا نگار نیست
آن کیست کہ در درون سینه
این باد زد ا من کہ بر خاست
این مرغ کہ می پرد برین بام
این عشق ندانم از کجا خاست
آن روز کہ خاک من سرشتند
وز ناخن کیست جنبش تار
دارد خلہ بہر بن موے
وز شعلہ کیست دشنہ رفرق
وز راہ کہ این غبار بر خاست
در ہر نگہم جدا بہار نیست
بشکست ہزار آہ بگسہ
وین دود ز خرمن کہ بر خاست
وین بوسہ کہ می دہد بہ پیغام
کز ہر گز ریشہ ام بلا خاست
سوداے جنوں بسر نوشتند

از طره بتی فکنده دام ست
تا عشق که شد مساعد من
از خنده کیست نو بهارم
این عشق ز عاشقان عجب نیست
لے عشق خوش آمدی چنین چیست
بنشین بنشین شمیم از تست
روناز تو و شب سیه مرا بس
بپذیر بتحفه جان و بنشین
بنشین و ز عقل جوش نشان
از آمدنت چو گل شکفتم
گل کرد بهار بختم امروز

لیکن نشنا سمش کدام ست
و اندر کف کیست ساعد من
و از تازی که خار خارم
معشوق شناسی از ادب نیست
در دل بنشین که منزل تست
جان و خرد و دل و تن از تست
تخت از تو و خاک ره مرا بس
بکشا کمر از میان بنشین
و از خون هوس خروش نشان
دامن دامن بهار رفتم
بر گل بنهید تخم امروز

بر سر اصل سخن رویم، بعد از آنکه آن معنی بکنون بمرور شهر بر تو انداخت پیش از آنکه در معرض ظهور
کامل آید معلوم شد که متعلق آن محبت که بود و آن انجذاب کشش بکدام طرف وابسته محبوب
پدید آمد در غایت حسن و خوبی و در نهایت رفعت و مرغوبی که فوق آن غایت در جمال و حسن
متصور نیست بلکه نزاکت منزلتش بمشابه ایست که اطلاق حسن و جمال بر آن حرم متعال گرانی
دارد و همچنین هر کمال و جمال از آن بارگاه در راه است هر جا کمال نمایان است اثر کمال او
یافت و هر طرف که حسن جمال متصور است نمودار حسن و جمال او دید یقین دانست که محبوب
لا و شایان است و مطلوبی را هم او سزاوار از همه رویت یافت و عنان غایت بجانب او یافت
و کمر همت را در خدمت او چست بر بست دید که عنان تابی آنجا را می کشاید و این خدمت
شایان آن حرم مقدس نیست و هیچ کوشش و سعی را به فعل او بار نیست سابقه عنایت
می باید پس کشش او در کار است دیگر هیچ از همه در ماند و معامله را باو گذاشت خوش گفت

بیت مرا گر تو سن دل نیست در راه کمند زلف او ہم نیست کوتاه
 عنایت ازلی از پی او در رسید و بالطف خود این دور از کار را بنواخت و بسابقہ فضل و کرم
 این خاک افتادہ را در حوالے حریم قدس خود جاد و ہذا آن معنی مضمون این آن مستور در آن
 بارگاہ پر نور بروز و طہوار و بصداب و تاب در صحن گلزار امید در قص و نشاط جاوید است
 قدمے باناز بر میدارد و قدمے بانیا زمی نہد و با کمال خرمی و فرخندگی ہم آغوش بوے وصال
 با وجود بندگی سر مست بادہ لایزال و باین ترانہ مترنم ست. نظم

ہم از در باز گرداے باد نوروز کہ من بوے گل خود دارم امروز

مدہ پیش شب از مہ یادم اکنون کہ من با مہوش خود شام اکنون

گراؤں می ربود از گریہ آہم کنون خوش می برد در باد خوابم

اگر بر خود نیز عاشقی نماید می سزد کہ نواختہ محبوب ست و اگر شیفۃ حسن خویش تن بود نیز بر محل

کہ منظور مطلوب ست اے عزیز آن متعبر کہ بابوے معبر ست با این بدن چہ کہیں چہ نسبت آن

معنی علوی را باین پیکر سفلی و پس ماندہ آوارہ بیچارہ کہ از یار جدا ماندہ و گرفتار دیار اعدا گشتہ

کدام مساوات این پیکر عنصری ست کہ در باد یہ حیرت و حسرت سرا سیمہ سر گشتہ بادل پریشان

موی آویزان باد دورے از شش طرف بروے طپا پنچہ زنان گرد حجاب حواس خمسہ افرو گیران بیت

ہم باد زدہ طپا پنچہ بر روے ہم خاک فشر دہ پنچہ در موے

و از کار و از کار فرو ماندہ و از شوق و سر گرمی دست افشانہ مخمول زاویہ بے حلاوتی و افسردگی

گشتہ عنان ہمتش از دست رفتہ و کمر خد متش فرو شکستہ از غایت حیرانی بچیزے جمع نمی تواند شد

و از بس سرا سیمگی از کس درویزہ نمی تواند نمود ہر چند آن معنی از آن این بود لیکن آنرا دلبری برگزیدہ

لاجرم بمراحل ازین دوری گزید و بعد المشرقین میان این و آن افتادہ رباعی

از باد صبا دلم چو بوے تو گرفت بگذاشت مرا و جست جوے تو گرفت

اکنون زمن خستہ نمی آرد یاد بوے تو گرفتہ بود خوے تو گرفت

آن بر تخت مرصع انس نشسته و این پیکر در خاک تیره فرو رفته، آن از
ہم آغوشی مراد شاد و فرخنده، و این از نصرت سینہ حسرت برخوردار، این با چندین
زاری و نیاز، و آن با صد استغنا و ناز، این با ہزار آرزو و ازان راز جویان، آن از کمال
بے نیازی با خود راز جویان، این پیکر سفلی بآن معنی علوی گوید۔

شعر

من بے تو بخاک رہ مژہ باز	تو خواب گزین بہ بستر ناز
من بے تو ز خون دیدہ گلزار	تو خندہ زنان بصرین گلزار
من بے تو بخون کشیدہ دامان	تو رفتہ بنطع گل خرامان
من بے تو بخاک غصہ پامال	تو قص کنان بیانگ خلخال
من بے تو چورشتہ تاب در تاب	تو رشتہ کسل چودر نایاب
من بے تو بسوز دل گدازی	تو عاشق خود بحسن بازی
من بے تو گرفتہ ترک ہستی	تو کردہ بخویش ناز و ہستی

تنبیہ: اے عزیز اول کتاب را با آخر آن کسے متذرع نفہم و بظاہر متناقض انگار
زیرا کہ ہر چہ منسوب بممکن است ازین روئے کہ ممکن ممکن است قابل رد و طعن است شایان
آنحضرت چگونہ بود معاملہ فضل جداست این قسم دور از کارے را اگر بنوازند کمال بندہ نوازی
اوست و بندہ فی نفسہ و عمل او ہمان ست کہ مسطور شد و عنایت و کرم او بکردار این کس وابستہ
نیست، یا آنکہ گوئیم آنچه دریا سبق ذکر یافت وارد است از واردات چون این وارد غالباً بد
جمیع اعمال و طاعات خود را قابل لعن و طعن انگارد در نفس الامر چہ باشد و آنچه در آخر کتابت
مسطور است نیز واردے است یک وارد را با وارد دیگر هیچ تذرع و تناقض نیست اول مغلوب
آن دید بود بعد از ان مغلوب این دید گردید موافق دید اول بزرگے گفتہ است کہ کاتب شمال من
ہمیشہ در کار راست و کاتب بین حسنہ نمی یابد تا بروئے کاغذ ثبت نماید این کار خانہ در دید

باش

عارف است و پس این دید را منشاء است و معاملات بآن وابسته است که شمه از آن ظاهر
در ذکر آمد قاصد مستعجل است تفصیل آن نمی تواند پرداخت و موافق دید آخر همان بزرگ درجائی
دیگری فرماید که کاتب شمال خود نمی یابم و شمال حکم نمین پیدا کرده است بحکم کلتایدیه سبحان
یمین زیرا که شمال از مقتضیات عدم بوده و چون عدم بعین اثر از عارف زایل شود شمال در
حق او نماند و بحکم تخلق و یا اخلاق الله شمال حکم یمین گیرد و آنچه گفتم که این دید را منشاء است
و معامله بآن وابسته است. باید دانست که هر چه با بجناب مقدس منسوب است همه خیر و کمال
است خیر و کمال را آئینه باید تا ظهور خیریت آن بآن شود و آنچه نمی باشد الا در مقابل شئی و مقابل
خیر و کمال شر و نقص است اذ بحد هاتمتبیین الاشیاء و ظاهراست که مرآت هر چند در مرآت
خود کامل تر بود ظهور صورت منعکسه در آن اتم باشد پس هر چند دید شریعت عارف بیشتر بود
ظهور خیریت درک زیاده تر باشد زیرا که ممکن فی نفسه منشاء بر شر و نقص است چه ذات او
عدم است مَا أَصَابَكَ مِنْ حَسَنَةٍ فَمِنْ اللَّهِ وَمَا أَصَابَكَ مِنْ سَيِّئَةٍ فَمِنْ نَفْسِكَ و
ظهور خیریت را دید شریعت کافیست من تواضع لله رفعا لله با جمله هر خیر و کمال و هر حسن
جمال که در صفحه کائنات هویدا است همه مستفاد و مستعار از مرتبه و جوبست ذات ممکن
عدم است هیچ نیست از هیچ غیر از هیچ چه آید. شعر

از تست طلسم این خزان	من هیچ نیم درین میان
از شیشه تست این می ناب	من خاک بلب در آتش و آب
هم گنج ز تست هم تو گنجور	من دست تهی فشاندم از دور
معنی تو دهی چنین شکر فم	من جلد کتاب صوت و حرفم
من ذره خاک آستانم	تو می طلبی بر آسمانم
از موج فیض تست این جوش	من مهر بلب نهاده خاموش
از جوش و خروش خود چه گویم	این باده تویی و من سبویم

ولیکن هذا اخر المکتوب رتالاً نواخذنا ان نسينا و اخطانا الحمد لله اولاً و آخراً و الصلوة
 و السلام لا تمن الا کملاً ن علی رسوله محمد دائماً و سروراً و علی الاله اطهار و صحابته الاخیار
 و علی جمیع الانبیاء و المرسلین و علی ملائکته المقربین و علی اهل الطاعة اجمعین آمین
 حاجی الحرمین شیخ حسین نجفست می رسد امید که از توجیحات بهره وریا شد بیت
 این دم که تراست باده در جوش از خشنا لبان نان فراموش
 و همچنین یاران دیگر می باید که از صحبت سیراب متمتع باشند و مردکی نصیب عدا بار بیت
 از گرمی مجلس است بس دور تو ساقی داهل بنرم مخمور
 و السلام علیکم و علی سائر من اتبع الهدی -

مکتوب ششم (۱۸)

مولانا محمد صدیق پشادری در جواب عرض می که مشتمل بر احوال و وقایع بود -

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ وَ بِسْتَعِينِ الْحَمْدُ لِلَّهِ وَالسَّلَامُ عَلَى عِبَادِهِ الَّذِينَ
 اصطفی. و مکتوب مرغوب عقب یکدیگر رسیده خوشوقت ساخت دیدن سرور کائنات علیه
 و علی آله فضل الصلوات اکمل النجیات رحمت بشارات است و رسیدن سبب خوف عین
 تسلیه نوید تسلیه لسانی فریاد دین و مَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا رَحْمَةً لِّلْعَالَمِينَ نوشته بودند که این خوف و
 اندیشه و حزن بر نیچه استیلا یافته است که قوت و همت را بالکل سلب نموده و بغیر از ادله قرآنی
 و سنن عبادات دیگر نمی تواند پرداخت خوف خاتمه اندیشه اخروی باید که در توفیق طاعات
 بیفزاید و سبب زیاد نوافل اعمال گردد موجب انتقاص آن چون شود هر چند نفس این خوف
 و اندیشه از عبادات است و مانع غفلت و معاصی می آرند که عطار شبلی رحمه الله سبحانه چهل سال
 بگریست و بجانب آسمان ننگریست سبب گریه او پرسیدند فرمود که از ترس گور و هیبت
 قیامت آنگاه سبب ناگریستن بجانب آسمان پرسیدند فرمود که از شرم گناه بسیار که کرده ام

خوف

حکایت

گرمی

و در مجلسا بے خندیده ام و قہقہہ نموده از شرم آن چشم بالا نمی کنم۔

منقول است کہ فتح موصلی شصت سال بگریست گوشت و پوست از خساره مبارکش بریزید بعد از نقل او را خواب دیدند گفتند خدای تعالی با تو چه کرد گفت پیامرزیما آن زبان کہ مرا بالا بردند فرمان آمد کہ بالا ترا آرید چون زیر عرش برین سجده کردم اما لرزان و نرسان خطاب آمد کہ ای فتح چیست کہ چندین بگریستی مرا غفار مگر ندانستی میر سجده نہادم گفتم الہی ترا غفار دانستم اما از ترس گور و ہیبت قیامت درشتی ملک الموت می گریستم کہ در آن تنگناے کج حال من چگونه خواهد بود فرمان آمد کہ چون می ترسی پیامرزیم ترا بیان گریہ این گریہ این خوف کہ نصیبہ شماست از نعم ہنیہ ست میمون و مبارک است ترقی بخش و نور باطن شکر خداوندی جل شانہ بجا آرید و از استیلا بر آن دلتنگ نہ شوید در حدیث آمده است کہ دو خوف در آدمی جمع نہ شود خوف در دنیا و خوف در عقبی یعنی خوف آخرت کہ در دنیا نصیب شود خوف آخرت را برپاید این دیوانگیہا و این شورشہا و صیحا و نعرہا و گریہا و شوقہا کہ نصیب وقت شماست و بخواست از شما مری زند مردم آرزو دارند کہ لمحہ این قسم وقت رئے دید و از قوت جذب شوق و جنون غالب آید و ساعتی ظاہر و باطن را از ماسوی بیگانہ سازد و وارہا نماں مثال ماسکد لان خشک چشمان از این معنی بمر اہل اند۔ مصرع فہنشا لا رباب النعیم نعیمہا

نوشتہ بودند کہ روزے نشسته بود کہ جوشے از نہاد این کس برخاست نزدیک شد کہ صبحاے پرورد از نہاد او برآید بتکلف تمام از صیحا نگاہداشت ازین سبب درد سینہ و درد پهلوی برخاستہ است شکر کنند کہ دین طور جوش و شورش جان سلامت ماند بسیارے از صوفیہ دین طو وقت قالب را از جان ہی کردہ اند می آرد کہ ابراہیم خواص قدر سرہ روزے بر جمعی بگذشت کہ بذکر الہی جل سلطانہ اشتغال داشتند از ذکر آن جماعہ در ابراہیم چنان ذوق اثر کرد کہ در رقص شد ہفت شب تا روز بدین متوال بود چون بہوش آمد تجرید و ضو نمود و دکانہ ادا کرد و سر سجده نہاد سہ بار یا اللہ یا اللہ یا اللہ گفت و سر بر کرد و جان برادہ بیت

عاشق بہوانے دوست بہوش بود   وزیر محب خویش مدہوش بود

نوشتہ بودند کہ در کتاب تو مندرج بود کہ اصل کار محبت است بے محبت کجا رسد الخ ازین
معنی بسیار بسیار متالم است و در غم و اندوہ بنوعی فرو رفته است کہ سر بر نمی تواند برداشت
مجد و ما عجب است کہ در یادہ شما کہ در محبت متفردید این کلمہ نوشتہ باشیم ہر خیز تامل می کنم
بخطائی آید کہ این کلمہ نوشتہ باشیم لیکن چون نوشتہ اید البتہ خواہد بود تا چہ طور از قلم بر آیدہ است
و کلام معنی مراد است بہر حال سبب تالم شما گردیدہ است۔ مصرع

بلاے درد مندان از درد یواری آید

پیچ بخاطر نیارند محبت شما بدیہی است جائے سخن ندارد والسلام علیکم

مکتوب ۱۹ نوزدہم

بحافظ عبدالرشید دریان مکاشفہ حضرت مجدد الف ثانی پیر شکیں خود رضی اللہ تعالیٰ عنہ
بسم اللہ والسلام علی رسول اللہ در اخبار نبوی علی مصدرہا الصلوٰات و
السلام والتجیہ آیدہ است کہ چوں شخصے بمیرد و برے حقے از حقوق عباد مثل دین و غیر آن
باشد روح او را بالائے آسمان نمی برند و از ترقی ممنوع می گردند تا زمانے کہ از جانب آن
میت اداے حقوق نشود و چون حقوق ادا شد ازین جس خلاصی یافت حضرت ایشان
رضی اللہ تعالیٰ عنہ دین معنی بسیار متفکری بود تا آخر کار بفضل پروردگار جل سلطانہ بر آنحضرت
چنان منکشف ساختند کہ این حکم مخصوص شخصے ست کہ روح او را دین دارد دنیا ترقی
واقع نشدہ است اما اگر بکرم الہی جل شانہ در دار دنیا با وجود این تعلقات روح او را
ترقی شدہ است بعد موت او را نیز ترقی شود ہمیشہ سبحانہ بکلاف شخصے کہ دین دار
مجبوس و در قفس بود ترقی وے بعد وفات موقوف است بر خلاصی وے ازین تعلقات
والسلام

ایکصدین
کے تشریح

حمد اللہ سبحانہ کہ بعافیت اندو از یاد فقر فارغ نیند و محب این طائفہ باین طائفہ است
 عزیزے گفته است خداوند مرا ازین قوم گردان یا از نظارگیان این قوم گردان کہ قوم دیگر
 طاقت ندارم حتی سبحانہ محبت کامل باین طائفہ علیہ کرامت فرماید تا از فیوض و برکات
 شان بہرہ تمام بخشد و از اسرار و معانی خفیہ ایشان سیراب شد و اب گرداندر رابطہ محبت است
 کہ محبے اہموارہ با محبوب می دارد و بصفات کاملہ او موصوف می سازد و طالب اہل بزرگ مطلوب
 می برآرد و جوش عشق است کہ سالک را از وجود بشریت سبکبار می کند و از تنگنای انانیت
 می رہاند و از ازموی ریاد و بے او در حریم قدس جامی دہد و بمنازل قرب می رساند بے از
 پیشگاہ چین آمدہ است محبت است کہ سبب وجود گشتہ است و سلسلہ ایجاد را جنائیدہ
 و حب است کہ باعث ظہور اظہار گردیدہ و گنج مکنون را در عرصہ بروز آوردہ اول چیزے کہ قبول
 تعین کردہ حب است کہ حقیقت سرور کائنات است علیہ علی الصلوٰۃ والسلام باین حب
 حبیب رب العالمین شدہ و سائر کائنات از اقتضای حب جوش محبت بوجود ظہور آمدہ است بیت
 گر عشق نبودے و غم عشق نبودے چندین سخن نغز کہ گفتے کہ شنودے
 والسلام توقع کہ این دو را زکار را گاہے بدعا یاد فرمایند۔

مکتوب ہست و دوم (۲۳)

بملا محمد ضیف در تخریص برا حیلے سنت امانت بدعت و ترغیب بر متابعت و محبت سید المرسلین
 علیہ علی الصلوٰۃ والسلام و جواب کتابت دے کہ مشتمل بر احوال او و باران او بود۔
 بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ حَمدًا لِلّٰهِ وَ مَصْلٰیً عَلٰی رَسُوْلِهِ الْکَرِیْمِ اَمَّا بَعْدُ فَجَارِی کَاوَمٌ
 مشکورۃ المسئول من اللہ سبحانہ عافیتکم و استقامتکم علی جادۃ الشریعۃ العلیۃ و السنۃ
 السنیۃ المصطفویۃ علی مصدرها الصلوٰۃ والسلام و النجۃ مخدوم ہنگام قرب قیامت است
 و وقت تراکم ظلمات عالمے در گرداب این ظلمات فرو رفتہ می روند جو امری باید کہ درین طو

نہان اچانے سنتی فرماید و ابانت بدعتی نماید بے انوار سنن نبوی راہ راست یافتن بے محال است
و بے التزام اطوار نبوت نجات حجت محض خیال ساوگ طریقہ صوفیہ و وصول بحبت ذاتیہ بے اتباع
حبیب عالمین صورت ندارد کہ یہ قُلْ اِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللّٰهَ فَاتَّبِعُونِي يُحْبِبْكُمُ اللّٰهُ شایہ
صدق است درین باب سعادت خود را دران باید دید کہ در امرے از امور تشبہ بان سرور دین دنیا
موردہ آید علیہ علی الصلوٰۃ والسلام چہ در عادات و چہ در عبادات چہ در معاملات در عالم مجاز
شخصہ کہ محبوب کسے تشبہ پیدامی کند در نظر محب چہ بلا محبوب زیامی در آید و مرغوب رعنا
می نماید و چنین دوست ازان محبوب نزد محب محبوب عزیز اند و مبغضان او مبغوض و مغضوب
پس کمالات صوری و معنوی مربوط بحبت اوست علیہ علی الصلوٰۃ والسلام و متزن بمیزان
آن لهذا افضل طاعات موالات اولیا و عادات اعدا آمد چنان معنی ناشی از شرط محبت است
چہ در دوستی و در ستیزان و ست دشمنان او این کس بے اختیار است و درین باب جنون دارد
لن یومن احدکم حتی یقال انه محبتون ہر کہ چنین نبود از محبت بے نصیب است و توئی بے تبرا
نیست ممکن را این جا کار باید فرمودہ در صحابہ کبار چنانچہ بعضے گمان بردہ اند کہ موالات
حضرت امیر کرم اللہ وجہہ بے تبری از اکابر صحابہ صورت ندارد و غلط فہمیدہ اند چہ تبری از
اعدا شرط موالات مت نہ تبری از احباب چہ حضرت حق سبحانہ اصحاب کرام را رَحْمَاءُ بَيِّنَةٌ لَهُمْ
فرمودہ است و رَحْمَاءُ جمع رحیم است کہ از صیغہ مبالغہ است پس باید کہ این بزرگواران بکمال مہربانی
بایکدیگر موصوف باشند و چون صفت مشبہ لالت بر استمرار دارد باید کہ این صفت کمال مہربانی
در میان این بزرگواران بر دوام و استمرار بود بغض و کینہ و حسد و عداوت کہ منافی رحم است
بر سبیل دوام از ایشانان با ہم دیگر مفقود باشد در حدیث آمدہ است ارحم امتی بامتی ابو بکر
کسے کہ ارحم بود از و کینہ و عداوت نسبت بامت چگونہ منصور بود

بر سر اصل سخن رویم کہ مویدا نیست کہ مذکور شد کہ موالات اولیا و عادات اعدا افضل
طاعات است چنانچہ در اخبار آمدہ است ان اللہ تعالی قال لموسیٰ علیہ السلام هل عملت

موالات اولیا
و عادات اعدا

شان صحابہ

لی عملاق قال الہی صلیت لک وصمت وتصدقت و ذکرک فقال اللہ عز وجل
 اما الصلوة فک برهان والصوم جنة والصدقة ظل والذکر نور فای عمل عملت لی
 فقال موسی الہی دلنی علی العمل الذی هو لک قال یا موسی هل والیت لی ولیا او
 عادیت لی عدو فاعلم انہ المحب فی اللہ والبغض فی اللہ۔ در کتابے کہ ملا تیمور آورده بود
 مندرج بود کہ شبے برخاستہ بود بعد از شکر و صودست برداشتہ بجز تمام دعا کردہ در ویزہ نسبت
 خاص حضرت ایشان فلان عزیز نمود آنے نگذشتہ بود کہ نسبتہ ظاہر شد کذا و کذا قریب
 یک نیم گھڑی در طغیان بود بعد ازاں کم کم فرو شد شکوہ و اندنا جل سلطانہ بجا آریکہ بجز
 دعا کردن اثرے از اجابت مفہوم شد و نسبتہ خاص ظہور نمود لیکن عجب مت کہ با نسبت
 پیوستگی نسبت عزیز دیگر ہم آرزو گردیدہ آنکہ مقرر است کہ اگر از جائے دیگر نسبتہ برسد آن را
 راجع بہ پیر باید داشت و قبلہ توجہ را پریشان نباید ساخت، مانا کہ مراد شما آنست کہ نسبت
 خاص آنحضرت و نسبت آن بزرگ کہ بآن حضرت رسیدہ است، پس برین تقدیر ہر دو نسبت
 حضرت ایشان ما باشد۔

نسبت

منتشر

و نیز نوشتہ بودند کہ یاران و خوشیان تکلیف خانہائے خود کردند آن حلاوت التذات
 نماں در حضور ہم شما اظہار این معنی می کردی می پرسید کہ درین باب چه باید کرد۔ مخدوم اجاب
 دعوت خود سنت است باتیان سنت فتور در حلاوت چگونہ رود لیکن آنرا شرائط است
 کہ کتب شرعیہ میں است مثل آنکہ طعام بر یا و سمعہ نمود از وجہ حلال باشد و در مجلس ہوا
 نبود و دعوت عام نباشد مانند آن اگر دعوت مستجمع ہمہ شرائط بود و بہ نیت اقامت سنت
 اجابت واقع شود و خوردن طعام و خصوصیت منظور نہ بود امید است کہ در نسبت باطل
 فتور نہ آرد در روایت آردہ است و محضر الولیمتینہ اقامۃ السنتدون اکل الطعم
 وعن سفیان الثوری من دعا احدا لی طعام بغیر نیت کتبت علیہ خطیئۃ فان اجاب
 کتبت علیہ خطیئتان و اگر یکے از شرائط مفقود بود اجابت آن مسنون نیست چہ در کار

اجابت دعوت
کے شرائط

کہ دراز کتاب آن در صلاوت باطن خلل نمایند. نوشته بودند کہ یاران آنجائے از نیستی کہ درین سفر عنایت کرده بودند بہرہ یافتند چہ عجب وللارض من کاس لکرام نصیب و آنچه شیخ عوض در بارہ این دو راز کار و قانع بشترہ دیدہ و از آن صبر و علی الہ الصلوٰۃ والسلام و از مشلخ دیگر عنایتہا و التفاتہا دیدہ و شنیدہ کہ در کتابت ملائم و کتابت ملائم نور و نور مندرج بود امیدوار گشتہ و شکر خداوندی جل شانہ بجا آورده و آنچه از احوال جوان احمدی و جوان دیگر نوشته بودند صیل و عالی ست اللہم اکثر اخواننا فی الدین از احوال فرزند جگر گوشہ نوشته بودند اِنَّا لِلّٰہِ وَاِنَّا اِلَیْہِ رَاجِعُونَ حق سبحانہ نعم البذل عنایت کند و صبر و رضا بقضا بدہر فاما المحرم من حرم الثواب در حدیث آمدہ است کہ عجبت من قضاء اللہ للمؤمن ان اصابہ خیر حمد ربہ و شکروا ان اصابہ مصیبتہ حمد ربہ صبر و یجر المؤمن فی کل شیء حتی اللقمة التي یرفعها الی فی امراتہ والسلام علیکم وعلیٰ من لدیکم۔

مکتوب بہست و سوم (۲۳)

بجائمان بگیم در بیان اقسام توحید و شرح ہر مرتبہ با ذکر معارف متعلقہ آن مع التوضیح والايجاز۔

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ حمدا للہ العظیم و مصلیا علی رسولہ الکریم اللہ تعالیٰ ذات بابرکات مخدومہ محترمہ مشفقہ مکرّمہ را مشمول الطاف بے غایت خویش داشتہ در مقامات قرب ترقی دہاد مصرع از ہر چہ می رود سخن دوست خوشتر است
استماع فرمایند توحید بر دو گونه است توحید عوام و توحید خواص توحید عوام تصدیق است بمضمون کلمہ طیبہ لا الہ الا اللہ و نفی معبودات باطلہ کفرہ و اثبات معبود حق با وجود شریک حق جل و علا با سوائے او در محبت و گرفتاری و دید و دانش و با وجود انکار و منازعت نفس امارہ کہ در جبلت او مورع است و در توحید خواص با وجود تصدیق مذکور و درجہ است

بہترین
فرزند

درجہ اولیٰ

درجہ اولیٰ یگانہ گردانیدن دل است از محبت گرفتاری با دون حق سبحانه و از دیدن نشان بیت

توحید بعرف صوفی صاحب سیر تخلیص دل از توجہ دست بغیر
بیانش آنست که چون سالک رشید مدامت بزرگرو فکر نماید و از لہو و لعب آنچه
متنافی دوام اقبال و توجہ است اعراض کند و غایت ازلی شامل حال طالب بود بتدریج
سلطان ذکر بر باطن او استیلا می نماید بحدی که ذکر باطن دوام پیدامی کند و از تکلف یاد کرد
می راند و غفلت ظاہر در باطن سرایت نمی کند ظاہر بہرچہ مشغول بود غافل بود یا حاضر بیدار
بود یا در خواب باطن ہمواره در ذکر و حضور است خلوت جلوت نسبت باطن یکساں است بیت

از بیرون در میان بازارم و در درون خلوت نیست پیامم

و چون باطن بدوام حضور و آگاہی موصوف شود محبت و گرفتاری ماسوی آہستہ
آہستہ روبرو ال خواهد آورد و تعلق علمی و حبی او را با دون او تعالی کہ بعلم حصولی تعلق دارد
گستہ خواهد شد بحدی کہ نسیان ماسوی و انقطاع کلی از باعدا خواهد نمود بنوعی کہ اگر تکلف
یا دماسوی نماید بیادش نیاید در دل خطور نکند این زمان نہ از شادی جہان شاد بود نہ از
غمگینی آن غمگین بواسطہ نسیانی کہ دل را از ماسوی حاصل شدہ است این حالت معبر
بفنائے قلب است و کمال اول است از کمالات ولایت باید دانست کہ درین کمال ہر چند
باطن را دوام حضور است از گرفتاری ماسوی وارستہ لیکن نفس حاضر و علم حضوری او برہا
و منازعت و انانیت او برپاست۔

فنائے قلب
کمال اول

درجہ دوم

درجہ دوم در توحید خواص آنست کہ نفس حاضر و علم حضوری او با خود روبرو ال گردد
و انانیت دعوی ہمسری و شریکت او خلل پذیرد و از خود بہ آنا تعبیر تواند نمود کہ انانیت و
خودی از وی زائل شدہ است این زبان اگر توجہ و حضور است از خود بخود است کہ از
عارف نامے و نشانے نماندہ بآن معنی کہ عارف درین وقت عین حق گشتہ و بذات او
سبحانہ یکے گشتہ انا الحق گفتن از نا رسیدن است باین مقام چہ بر تقدیر فنا و نیستی و

زوال انا الحق گفتن معنی ندارد و به سبحانی نمی تواند تکلم نمود. بیت

خیال کج مبر اینجا و بشناس کسے کو در خدا گم شد خدا نیست

این حالت را فناے نفس گویند حقیقت فنا درین موطن است، حاصل فناے اول تخلیه مرات باطن است از نقوش ماسوی و از حصول صور باعدا مساوا خواه آفاق بود خواه انفس این کمال وابسته به تجلی افعال است و فناے ثانی که انتقائے عارف است بانتقائے علم حضوری او مربوط بتجلی صفات مست کمال آن منوط بتجلی ذات مست اینست حاصل سیر و سلوک اهل الله و نسخه حال اهل کمال هنوز مجال سخن بسیار است.

مکتوب بست و چهارم^(۲۴)

بمیرزا امان الله برهانپوری در جواب عرائضی که متضمن حالات اشتیاق و قانع و یاران می بود باز ذکر معارف متعلقه هر مقام و بیان حقیقت کعبه معظمه و شرح حدیث لی مع الله وقت و تفصیل حقیقت سرور کائنات علیه الصلوٰۃ والسلام برحقائق دیگران.

بسم الله الرحمن الرحیم حامداً لله العظیم ومصلياً على رسوله الكريم

صحیفه شریفه جناب اخوی اغری سلم الله تعالی سبحانه عن الزلل واکافات بایر ایام محترمه برادر میرزا الدین حسین رسانیده خوشوقت ساخت حق سبحانه ابواب فیوض را همواره مفتوح دارد و بعنایات و جذبات خویش سر بلند کناد و آنچه در باب مولانا ابوالمظفر نیرة شیخ علم الله رحمة الله تعالی رحمة واسعة دیده اند که گویند حضرت ایشان با و متوجه گشتند اواز لباسی که داشت عریان شد و لباس دیگر پیشانیدند و آنحضرت فرمودند که ورق این را گردانیدند و در واقع دیگر فرموده اند که ما این را بخود گرفته ایم ازین باز کار این دیگر است بسیار اصل است امید که باز نسبت خاصه آنحضرت نصیب وافر فرمایند و از عنایات که درین واقعه نسبت بشما بوقوع آمده شکر خداوندی صل علیا بجا آرند که بشارت عظمی است و آنچه از

فناء نفس

حاصل سیر و سلوک

الرزائل

استیلائے عجز و عدم رک اظہار نموده بودن و نوشته بودن که حالت دیگر باین مناسبته ندارد
از همه و راست بے نسبتی که پورا الورا متعلق است از سائر نسبت و راست و غیر از عجز از رک
آن چه نصیب افعالتی که محمد شاه دیده روشن است ظاہر بالتطبیق وقت خیل مناسبته
و از انوار و برکات و امید و راست حق سبحانہ از قوه بفعل آرد و قانع بشرات اند بزرگان ما
بر ان اعتماد تمام نہ ہارہ اند آنچه در لفظہ رود ہر ازان این کس است بیت
چو غلام آفتابم ہمہ ز آفتاب گویم   نہ شبم نہ شب پرستم کہ حدیث خواب گویم
و واقعہ کہ در ان پیغامبر خدا صلی اللہ تعالیٰ علیہ آلہ وسلم و سائر حضرات شمارا بالائے کعبہ
معظمہ گرفتند با تمام دیوار کعبہ فرمودند و فرمودند کہ بتو تعلق دارد و بعد از اتمام فرمودند کہ جامہ اسیم تو
پوشان باید از حضرات جامہ بکعبہ بکمرہ ایشان بید بعد از ان ہمہ حضرات مبارکباد دادہ مصافحہ
کردند بے عالی ست مناسبہ تمام ازان بکعبہ معظمہ مفہوم می گرد و حق سبحانہ از حقیقت آن
نصیبہ از زانی کناد حقیقت کعبہ بزرخ است میان حقایق مخلوقات و حقیقت حاجی جل سلطانہ
کہ مرتبہ احدیث است تعالیٰ چہ کعبہ مسجد الیہ خلایق است حقیقت آن از حقایق سائر خلایق
البتہ باید کہ ممتاز باشد چون مسجد ذات حق است سبحانہ کعبہ باید کہ ناشی ازان مرتبہ مقدسہ بود
حضرت ایشان ما قد سنا اللہ تعالیٰ بسرہ الا قدس در مکتوبے کہ داخل سہ جلد مکتوبات نیست
نوشته اند کہ حقیقت کعبہ ذات واجب است تعالیٰ چہ مسجد فی الحقیقہ همان مرتبہ مقدسہ است ہذا
باید دانست کہ مسجد ہر چند ذات بیچون است لیکن اعتبار مسجدیت باو ملحوظ گشتہ است
لا جرم از مرتبہ احدیث ذات کہ منحراست از نسب اعتبارات متمزل باشد در دید و دانش و
گفتاری متمیز بود و در واقعہ دیگر نوشته بودند کہ حضرت ایشان سرفقیر را برداشتہ بر پیشانی فقیر
بوسیدہ می فرما ند کہ خبر دار شو فقیری بیند کہ توجہ تمام عالم چہ آقائی و چہ انفسی تمام بفقیر است
چنانچہ اگر ازان توجہ بماند ہمہ متلاشی شوند می بینم کہ حلیہ فقیر ہو ہو حلیہ حضرت ایشان است
و این حالت بمشافہ می بیند حیرت بیشتر کہ اینکہ می بیند و اینکہ شاید است چیست

پیغمبر

حقیقت کعبہ

شمار مجدد

مبرا

خدمت ن فرمایند، الحقیقت ہر دو یکے ست چنانچہ می نماید۔ مخدو یا آنچه در واقعہ دیدہ اند اگر در خارج چین بود مقام قطب الاقطاب ست و توجہ تمام عالم بدین طریق تعلق باو دارد بابت مانی الباب گاہ باشد کہ مرید صادق بحکم فتاویٰ الشیخ حالت مخصوصہ شیخ را در خود احساست نماید در وقت اتحاد شیخ و سرت، خواش کمالات شیخ مطالعہ نماید معنی قطبیت کہ شیخ او بان موصوف درین وقت اگر در خود بیاورد چه عجب و گاہ بود کہ اعوان قطب این معنی را در خود شاید کنند ہر چند بالاصالت این خدمت ثابت بقسط است لیکن تبعیت طفیل او اعوان او نیز دران خدمت شراکت دارند چنانچہ در عالم مجاز این معنی در وزراء و سلاطین ثابت است منصب وزارت از بادشاہ بیک شخص است اما ارکان دولت او در رنگ و مرجع خلایق اند۔

باید دانست کہ جمع در جواب واقعہ خود را بادشاہ یا قطب وقت می بیند و در لفظہ میچ کلام ازینہا ثابت نیست و چشم آنست کہ معنی بادشاہت یا قطبیت در آنہا کائن است لیکن تبعیت مت شایان آن نیست کہ در عالم شہادت ظہور یا بعد از ان از دو حال خالی نیست اگر آن معنی قوت پیدا کرد و شایان آن گشت کہ نہ عالم شہادت ظہور پیدا کند بقدرت اللہ سبحانہ در عالم شہادت ہم بادشاہ می شود و ہم قطب می رود اگر آنقدر قوت پیدا نکرد بہمان ظہور مثالی کہ اضعف ظہورات ست کفایت می افتد و بقدر قوت ظہوری یا بدین قبیل است افتخار کہ طایبان این راہ می بیند و خود را در مقامات عالیہ می یابند و می بینند کہ بمناسب ارباب لایت سرفراز گشتہ اند شخصہ از اصحاب حضرت ایشان با تیر سنا اللہ سبحانہ بسرہ با آنحضرت عرض داشت نمودہ کہ بشارت قطب الاقطابی کہ از عالم غیب می آید اصل دار دیانہ آنحضرت در جواب آن نوشتند کہ این بشارت حصول کمالات مقام قطبیت است نہ منصب قطبیت کہ مشروط بعلم است چه صاحب منصب صاحب علم است نہی۔ در ذیل این واقعہ نوشتہ بودند کہ حقائق و معارف بسیار روی دہد و می گذرد و بر حقیقت ہر یکے اطلاع می دہند اگر شئمہ از ان علانیہ شود خلل نظام عالم شود۔

مصرع قلم این جا رسید و سرشکست

قطب الاقطاب

جلیسہ کا علم

بل بر خواص بندگان چیز باطاهری شود که برون از حوصله عوام است ستر آن از عوام ناگزیر است
 اگر ظواهر باید سبب فتنه و فساد شود بعضی امور از آن قبیل است که ستر آن از خواص نیز در کار است
 که مخصوص بعضی خواص است مگر باذن نوشته بودند که آنچه ذره برین بمقداری گذرد بکدام
 زبان عرضه داشت نماید آنچه از قول فعل صادر می شود می بیند که همه صفات قوی و فعلی و
 و حرکتی استری و علانیته از جائی دیگر است این سبک و سبک را بآن مناسب نیست این عالم
 جاست و درک این نیز از قالب جداست عدیت این و همه عالم هویدا است و چشم در درک
 این معنی اعمی مانا که مراد از قالب پیکر مجموع ظاهر و باطن انسان داشته اند ظاهر صرف
 چنانچه بنیاد از قالب است چه این صفات فی الحقیقه قائم بباطن است نه بظاهر و چون علم
 بر عدیت ذاتیه خود دانا و بینا می گردد و بحالت فنا موصوف می شود بباطن را نیز در رنگ ظاهر
 از صفات می یابد و می صرف جماد محض خیال می کند و درک شعور از هر دو سلوب می بیند
 فی الحقیقه فنا و بقا از صفات باطن است و بس ظاهر عارف همواره بر صفات بشریت است
 و از دو بینی نرسیده است و توحید نه پیوسته بباطن در مراتب قرب است و ظاهر بر اصل ازان دو
 کمال در حق ظاهر آنست که بر احوال باطن اطلاع یابد احوال مر باطن است و علم بر احوال مر ظاهر
 اگر سالک از باب علم است چون ظاهر ازین علم خالی باشد در قلق و اضطراب بود الی ان
 الکتاب اجله نوشته بودند که در جای فرض باید دوارده آمد که در هیچ وقت دیگر نبود چنان در
 نمودند که این آن حالت است که مخبر صادق صلی الله علیه و آله و سلم به بی مع الله وقت ازان خبر داد
 بودند و چنان دانانیدند که این حالت نسبت خاتم النبیین صلی الله علیه و آله الصلوة والسلام که قوه
 حالت و درجه ملک مقرب نبی مرسل است که در آنجا اطلاق اسم هم کرده نمی شود و نصیب این دولت
 با دلی الغرم است آنهم بطیفیل آنحضرت عایه علی آله الصلوة والسلام از امت هر کرا باین دولت
 بنوازند نواله ازان نعمت می رسد انچه
 مخدوم با جائز است که بعضی افراد کمال امت را از دولت خاصه نبی خود علیه السلام بطریق

مساسی

صورت ک
توضیح

حیث و انت نصیب باشد که خادمان خواص از اولش خاص صاحب خود امید دارند لیکن گاه
ست که این معاملہ بر سبیل حقیقت بود و گاه بر سبیل اشتباه ظل باطل باشد بیانش آنست کہ ہر
مع اللہ وقت آنست کہ حقیقت آنسر و علیہ علی آلہ الصلوٰۃ والسلام ہر حقان سائر موجودات
مکنہ تفوق دارد چہ عائق انبیاء مرسل و چہ عائق بالائکۃ المقربین ایضاً آن حقیقت بمنزلہ کل است
سائر حقان در رنگا جزائے اوست اول چیزے کہ از کمن غیب بعرضہ ظہور آورده و صدور پیوستہ
یقین اوست صلی اللہ تعالیٰ علیہ آلہ وسلم تعین نخستین مرتبہ لا تعین ہم اوست کہ تعین حی است
بود و ایجاد ہم متفرع بر حیات است و گفت شنود و محبت محبوب ہم نلشے از دے چہ حب است کہ
غل غیب الغیب اکشودہ و کارخانہ وجود و ایجاد را بہن ساختہ و گنج مکنون را بظہور آورده و
ش محبت است کہ سرار محبوب اتمجلی ساختہ و سرودش عشق است کہ جمال و کمال او را زپردہ کتم
آورده اگر نہ این عشق بودی پردہ اندر جمال لم یزلی کہ کشودی و آوازہ کمالش بگوش جان و جہانیان
رسائیدی بیت

گر عشق نبود غم عشق نبودے چندین سخن نغز کہ گفتے کہ شنودے

نیجاست کہ حسن بے پردگی میخاہد و جمال برستورے ندارد۔

پری رو تاب مستوری ندارد چو در بندی زہر وزن سر بر آرد

حسن عشق ناگزیر است و جمال را محبت دامگیر بیت

ہر کجا حسن می نماید رودے می نہد سر بسجده عشق آنسوے

بر سر اصل سخن رویم و گوئیم کہ ازین بیان مقرر شد قرے کہ حقیقت آنسر و است

علیہ علی آلہ الصلوٰۃ والسلام با ذات اقدس تعالیٰ حقیقت دیگرے را نیست لاجرم وقت او

علیہ علی آلہ الصلوٰۃ والسلام ممتاز باشد و بیچ پیغمبرے و فرشتہ را در ان گنجایش نبود آری اگر

حقیقت یکے را با آن حقیقۃ الحقان بطفیل یا تبعیت الحقائق و انطباقے حاصل شود می تواند کہ

بطفیل شریک آن دولت گردد لیکن چون فرق اصالت و تبعیت ہمراہ باقی است ثنکت من

جميع الوجوه متفی است بلکه اگر شرکت است شرکتی است و بی است و فی الحقیقت شرکت نیست خادم
 با مخدوم چه شرکت طفیلی را یا عییل چه مساوات این لحاق و اتحاد حقیقت در افراد از کمال کمال
 ثابت است و چون این حقیقه الحقائق در مراتب تنزلات ظلال است ظهورات تمثیلات چون
 مساوی بطلان از ان ظلال می رسد و نیز میان ظل و اصل نمی تواند کرد خیالی می کند که بان حقیقت
 رسیده است شرکت در آن وقت خاص پیدا کرده نه چنین است این از قبیل اشتباه ظلمیست
 اصل سوال ظل مقام لی مع الله نیز خصوصیت با تسرور و ادعیه علی آله الصلوٰۃ والسلام
 دیگر را با شرکت نیست پس کسی که بطل آن مقام برسد باید که در مقام خاص و صلی الله علیه
 و آله وسلم حقیقه شریک باشد جواب گوئیم که فضل او علیه علی آله الصلوٰۃ والسلام بر سایر انبیاء
 و ملائکه عظام علیهم الصلوٰۃ والسلام باعتبار اصل آن مقام است که فوق همه مقامات قرب است
 نه بطل آن مقام که این فوقیت آنجا مفقود است زیرا که تواند بود که اصول مقامات انبیاء و
 ملائکه فوق آن ظل بود هر چند ظلال مقامات ایشان دون آن ظل است اگر گویند که تفوق آن
 ظل بر آن ظلال نیز موجب فضل اوست بر دیگران علیه علی آله الصلوٰۃ و البرکات.

گوئیم تفوق ظل بر آن ظلال با وجود تفوق اصول دیگران بر آن ظل موجب فضل جزئی است
 نه فضل کلی که از بحث خارج است چه هر کس باعتبار خصوصیت مقام خود بر دیگران فضل دارد
 اما این فضل جزئی است هر چند از فضل جزئی تا فضل جزئی فرق است چه این ظل فوق سایر ظلال است و جامع
 است ازین ها مع ذلک نظر با سول این فضل جزئی است تسرور علیه الصلوٰۃ والسلام که لی
 مع الله وقت فرموده است باعتبار اصل فرموده است که بر این مقامات تفوق دارد نه باعتبار
 ظل که این تفوق در آنجا نیست پس الا که در مقامات ظل توهم شرکت پیدا کند از قبیل اشتباه
 ظل با اصل خواهد بود.

سوال حقیقت بر یک ازین اکابر از حقیقت دیگر ممتاز است هیچ کس را بالا صراحت
 و حقیقت دیگر شرکت نیست پس هر کدام از وقت ممتاز باشد در وقت خاص او دیگر را

بطیفیل

سوال

ما قبل نبود پس پیغمبر را علیه علی آله الصلوٰۃ والسلام کدام خصوصیت است کہ باعتبار آن لی
مع الله وقت فرموده۔

جواب ۱

جواب گوئیم کہ در وقت خاص ہر کدام دیگران بہر چند شرکت شخصی مفقود است اما شرکت
نوعی ہست کہ موجب مماثلت است زیرا کہ ہر حقیقت را با حقیقت دیگر یا بہ الاشتراک ہست و ہم
حقائق مندرجہ در حقیقۃ الحقائق است و حقیقۃ الحقائق را با سایر حقائق ما بہ الاشتراک نیست
تا آنرا با بیان شرکت نوعی و در تمامات ثابت باشد پس در وقت خاص او علیہ الصلوٰۃ والسلام
دیگران را نہ شرکت نوعی است نہ شرکت شخصی۔ جواب دیگر گوئیم کہ حقیقت آنسر و علیہ علی آله الصلوٰۃ والسلام
کہ حقیقۃ الحقائق است کل است حقائق دیگران بمنزلہ اجزاء و است مقرر است کہ ہر کمالے
کہ جزو را ثابت است کل را نیز ثابت است نہ عکس پس در کمالات دیگران پیغمبر را اصلی اللہ
علیہ وسلم شرکت ثابت شد و در کمالات او علیہ علی آله الصلوٰۃ والسلام دیگران را شرکت نبود
و حدیثی ماحدث اللہ وقت صادق و ثابت بود۔ بلکہ گوئیم کہ کسانی کہ حقائق شان جزئیات
اسمائے کلی است یا جزئیات جزئیات آن اسم است پیغمبر را نیز علیہ علی آله الصلوٰۃ والسلام
در ان نہکت است چہ صاحب اسم جزئی جزئی در تحت اثرہ صاحب اسم جزئی است و ہمیں نسبت
است صاحب اسم جزئی را با صاحب اسم کلی فافہم۔ یا آنکہ گوئیم کہ بنیاد ازین قسم عبارت تفوق
وقت صاحب عبارت است از دیگران و عدم مماثلت مشارکت خصوصیت محضہ در صدور
این عبارت کافی است پس مصدر این عبارت آنسر و علیہ علی آله الصلوٰۃ والسلام نہ دیگر
کہ تفوق و عدم مماثلت و مشارکت مفقود است ہر چند خصوصیت ہست۔

نہکت

نوشتہ بودند کہ روزی در حلقہ نشسته بودم می بینم کہ در مجلس آنسر و علی اللہ علیہ وسلم
حاضر امیر الخضر علیہ السلام می فرمایند کہ مراست کہ امروزہ عقد تست را با حق سبحانہ تعالیٰ
عقد می کنم در ان وقت فقیر را حالیست انہی تواند بیان نمودی فرمایند کہ دنیا و آخرت را در ہر
ادیم انہی۔ باید دانست کہ مراد از عقد با و تعالیٰ یحتمل کہ عقد با اسم او باشد تعالیٰ کہ مبدء تعین

آنکس است یا اصول آن اسم که منتی بشیون اعتبارات ذاتیه شود و مراد بقصد وصول است
 با اسم یا اصول آن اسم و وصول آن اسم حصول قنای و بقا است با آنکه حصول ولایت و اسلام
 حقیقی منوط بآنست چنانچه شیخ شرف الدین محیی میری قدس سره فرموده تا بمادر خود حجت
 نشوی مسلمان نشوی یعنی تا اسمی که بمدر تعیین تست متحقق نشوی مسلمان نشوی با کلمه تا معامل
 با اصول یا اصول اصول است حصول نسبت از قنای و بقا و حصول و تحقق متصو است و چون کار
 از اصول بالا رود و اصول در رنگ ظل در راه ماند و معامله بغیبت است افتد تعالی هیچ از نسب
 مذکوره آنجا متصور نبود لَمْ یَلِدْ وَلَمْ یُولَدْ وَلَمْ یَكُنْ لَكَ فَوْءٌ اَحَدٌ ثَانِ آن موطن است بیت

لا وهوزان سرائ روز بهی باز گشتند جیب و کیسه تهی
 و آنچه فرموده که دنیا و آخرت در مهر تو دادند یعنی آنچه مناسبت با اسم دارد و فراخور جاه
 آن اسم است چنانچه حضرت ایشان ما نوشته اند که بهشت هر شخصی عبارت از ظهور اسم الهی است
 تعالی که بمدر تعیین اوست بکسوت انهار و اشجار و حور و قصور باندازه تفاوت اسماء در علو و
 سفلی در جامعیت عدم جامعیت تفاوت در درجات و جرات چنان است و عقد بانسرو و صلی الله
 تعالی علیه علی آله الصلوٰة والسلام می تواند که چون او علیه علی آله الصلوٰة والسلام منظر شرایع
 و احکام الهی است جل علا پس این عقد بشریعت بود بظاهر شرعیات یا بظاهر و باطن هر دو عقد
 کنایه از تحلی با حکام شرعی و تزیین بستن مرغیه باطن شرعیات اسلام حقیقی است و تحقق بآن منتهای
 اقدام اولیا است می تواند عقد کجوق بود بحقیقت او علیه علی آله الصلوٰة والسلام که حقیقت
 الحقائق است چنانچه تفصیل آن بالا مذکور شد.

در جای دیگر نوشته بودند که در آن حالت معلوم نمودند که این مقام لا تعین است
 معلوم شریف باشد که تا هر جا سیر و سلوک است ترقی و عروج همه در مراتب تعینات است
 فوق مراتب تعینات قدم گاهی نیست هر چند در وقت عروج بلا تعین ظاهر شود فی الحقیقه
 بے پرده تعین نیست در لا تعین محض قدم نهادن بوجوب متحقق شدن است که محال است.

آرے وصول نظری در آنحضرت بحتمل که محال نبود — از انکشاف معامله قبر اندراج نموده بودند و نوشته بودند که در قبر عم حالتی است که بتحریر و تقریر نمی آید از تشریح و بیان بیرون است وقت حال آن دیگر است که باین عالم نمی ماند و سرور و حضور در آنجا از آن عالم است که از عالم دنیا طاق ظهور و خبر نیست ببله قبر منزل اول است از منازل آخرت من مات فقد قامت قیامت معامله که با آخرت تعلق دارد آغاز آن قبر است القبر اما روضه من ریاض الجنة او حفرة من حق النیران دنیا تمام محل ظهورات ظلیه است نمودجات مثالیه لایشفی علیلا ولا یری عطشا نشان آنست نه طالب صادق را از آن سیری و نه نشئه را سیرانی کسراپ یقیعة یحسبه الظمان ماء محل کشت و کار است جائے طاعت و عبادت پیش از مزرعه نیست مرا آخرت را آخرت است که محل ظهور اصل است و موضع لقاب و وجه کمال و شروع این معامله از برزخ صغری است که قبر است مَنْ كَانَ يَرْجُوا لِقَاءَ اللَّهِ فَإِنَّ أَجَلَ اللَّهِ لَآتٍ پس معامله قبر بمعاملات دنیاوی نمی ماند هر چند برزخ است اما معاملات آن موطن غالب است آرے نماز است که در دنیا نشانے از اصل دارد از ظهورات ظلیت معرض در حدیث آمده است حجابی که میان بنده و حق سبحانه است در نماز برداشته می شود و نیز آمده است الساجد یسجد علی قد فی الله فلیسأل ولیرغب نماز بحسب صوت هر چند از دنیا است اما فی الحقیقه از آخرتست زیرا که معراج مؤمن است و نصیب از آنچه با آخرت تعلق دارد بدست می آرد

مخدوم الکاتبی از شما بعد ازین کتابت که میرضیا را الدین حسین آورده بود رسید در آن کتابت مندرج بود که درین ایام احوال می گذرد که در تحریر و تقریر آن عاجز است اکثر در نماز فرض حالتی روی دید که از تشریح و بیان بیرون است از لیفیت و رابست امور اسرار غریبه و عجیب وارد می شود انچه ببله نماز فرض از سایر نمازها از کمال آنکه که بالاندک و رشده ممتاز است قرب فرائض را با قرب نوافل چه نسبت در آغاز آنها بنوافل نماز ملتزمی سازند و در نهایت این حالت مقصور بر فرائض صلوٰة است و در بیرون آن گوئیم معطل و بیکار است حدیث ارحمٰنی یا بلال

گوینا مشعر باین کمال است چه فرائض است که مربوط بدعوت بلال است رضی اللہ تعالیٰ عنہ
که راحت خود را در آن فرموده علی آلہ الصلوٰۃ والسلام دائرہ نوافل وسیع است تفقید
بدعوت بلال ندارد و بدلائلی او موقوف نہ دلائلی و مشاطگی او بفرائض است که نشانے از
بے نشان دارد و خبرے از مطلوب می آرد۔ مصرع

در صبح از گریہ ناغم گری آن مه در کنار آید

باید دانست که آداب نوافل که متمم و تکمل فرائض اند و معدود از فرائض اند هر چند رعایت
آن بیشتر می نماید نتیجہ فرض بیشتر آید بلکه رسن رواتب نیز این نسبت سرایت می نماید که گوینا
لکمالات فرائض اند و لیکن هذا آخر المکتوب الحمد لله اولاً و آخر الصلوٰۃ والسلام علی رسولہ
محمد و آلہ دائماً و سرمداً و جمیع الانبیاء والمرسلین و علی ملائکتہ المقربین و سائر
الصالحین اجمعین آمین۔

فرائض و
نوافل

مکتوب بست و پنجم (۲۵)

بمیرزا عبید اللہ بیگ در آنکہ ہر بقعہ را حکے ست خاص ہر سرزمین را فیضے است مخصوص۔
بعد الحمد والصلوٰۃ و تبلیغ الدعوات بجناب خوی اعز می میرزا عبید اللہ بیگ می رساند
صحیفہ شریفہ کہ بمصوب میرضیاء الدین حسین فرستادہ بودہ و در رسید چون متضمن احوال و اذواق
سنیہ و دلذات معنویہ بخشید اللہ تعالیٰ ہموارہ بترقیات دارد و بر اتباع سنت سنیہ استقامت
بخشد و فعل الحکیمہ تعالیٰ لا یخلو عن حکمتہ در فن صوبہ دکن ظاہر اہکتے باشد ہر زمین را
فیوض مختلفہ است و ہر بلکہ را خاصیت علیحدہ و با ہر قریہ معاملہ جدا اہل بصائر از ہر بقعہ فیض
خاص می گیرند و از ہر سرزمین کمالے بدست می آرند حضرت ایشان ما قدسنا اللہ سبحانہ بسره
القدس در آن ہنگام کہ بتقریب سلطان وقت در بلکہ لاہور تشریف داشتند اول یک دو
ماہے در گذر حاجی سوای مدح و ثناء کہنہ خواجہ قائم تشریف داشتند در آنجا اسرار و معارف

بیشمار که اکثر آن تعلق بمکالات فنا و عدمیت اشیا و حقوق عارف بعدم صرف دارد فائض می
گشتند و بیان فرمودند مکتوبی که معنون به هَلْ أَتَى عَلَى الْإِنْسَانِ حِينٌ مِّنَ الدَّهْرِ لَمْ يَكُنْ شَيْئًا
مَّذْكُورًا است با چند مکاتیب که گرد و پیش آنست هما نجا نگارش یافته است چون آن حویلی
بسیار گه نه بود اراده انتقال بحویلی دیگر که در گذر تملک بود نمودند پیش از آن که با نحوی انتقال فرمایند
فرمودند که در اینجا معارف اسرار که متعلق بمکالات بقا است خواهند فائض شد انشاء الله تعالی
بعد از انتقال همچنین شد و اسرار و نازکیهای مقام بقا فاضله فرمودند و آن مکتوب که در آن این
عبارت مندرج است که بر عکس مرایای دیگر بکلیت خود تشخیص و مرآتیت خود را و اینماید فهم من فهم بیت
قیامت میکنی سعدی بدین شیرین سخن گفتن مسلم نیست طوطی را بدورانت شکر خانی
با چند مکتوب دیگر که در اطراف این مکتوب است هما نجا تحریر یافته است مامول از دوستان
دعا و توجه ظہر الغیب است والسلام -

مکتوب بیست و هشتم (۲۶)

سجای حسین در بیان مرتبه جمع که کفر حقیقی است ترغیب بر تحصیل مرتبه فوق که اسلام حقیقی است
الحمد لله و سلام علی عباده الذین اصطفی مکتوب مرغوب رسیده خوشوقت ساخت
از ذواق و مواجید که از جوش سکر و استیلائے محبت رفته داده مندرج ساخته بودند بوضوح انجامید
نیکت مبارک است زادم الله سبحانه شوقا و ذوقا و جاذبه عشق است که صفات لطیفه و کشف و زریله
شریفه را یکسان نموده است و سکر محبت است که اسلام و کفر را برابر ساخته و قبح و قبلت را مستوی
گردانیده این گلهای است که از انجمن جمع شکفته است این حیرت و عدمیت از عین الیقین آمده
که موطن فنا و بے شعور است چیزهای خوب سجیده است لیکن اقامت دین موطن مستحسن نیست
فنا فی نفسه هر چند کمال است اما زینت مکالات دیگر است شرط عروج است و مقامات قرب بیت
بیچ کس را نماند و رفت نیست ره در بارگاه کبریا

از جمع بفرق بعد الجمع باید آید از عین حق و از فنا به بقا باید ارتقا نمود و از عدم بوجود
 و از جہل بعلم باید رسید تا حسن اسلام منجلی گردد و قبح کفر و فسق ہوید شود کریمه و لیکن اللہ حبیب
 إِلَيْكُمْ الْإِيمَانُ وَرَيْتَهُ فِي قُلُوبِكُمْ وَكَرَّهَ إِلَيْكُمُ الْكُفْرَ وَالْفُسُوقَ وَالْعِصْيَانَ أُولَٰئِكَ
 هُمُ الرَّاشِدُونَ فَضْلًا مِّنَ اللَّهِ وَنِعْمَةً يُؤَدُّونَ مَعْنَى است نوشته بودند که منبع یکے است بے
 همه صنع و خلق او است جل و علا لیکن حق سبحانہ از بعضے مصنوعات و مخلوقات خود راضی است
 و آنرا حسن ساخته و از بعضے دیگر راضی نہ و آنرا قبیح گردانیدہ عارف کامل متخلق باخلاق اللہ
 تعالیٰ بعد از گذشتن از ان معرفت کہ نوشته آمد چنین می یابد و حسن شرعی را حسن و قبح شرعی را
 قبیح می بیند۔ اللهم ارنا حقائق الاشياء كما هي وخلصنا عن الاشتغال بالملاهي
 والسلام عليكم وعلى من لديكم۔

مکتوب بست و مفت (۲۷)

بشاه نعمت اللہ قادری در آنکہ ذات ممکن عدم ست و حسن و جمال عاریتے است۔

بسم اللہ الرحمن الرحیم حامداً للہ العظیم و مصلياً علی رسولہ الکریم اما بعد
 این ذرہ حقیر ہر چند بحسب صورت از شرف حضور دور است و از در یافت صحبت ہجور لیکن
 نسبت خاکساری بابل اللہ دارد و در حضور و غیبت از حلقہ بگوشان شان است امیدوار
 کہ گاہ گاہ ہے این دور از کار را بگوشہ خاطر عطر آورده بقبوض و برکات معنویہ می نواخته باشند و از
 اذواق خاصہ نصیبے ارزانی داشته فقیر قلیل البصاعت غیر از احتیاج چہ اظهار کند و بجز در پوزہ گری
 چہ و انما بد چہ کند کہ فقر او ذاتی است فاقہ او سرمدی نصیب او از مطلوب حقیقی استہلاک است
 و حظ او از ان ذرہ علیا صمحلال پس از کمال او چہ در یابد و بحسن جمال او چگونہ بے برد ذات
 عدم است بود او نا بود و خیر و کمال در حق او عاریتے است حسن جمال انعکاسی باین کمال
 عاریتے و باین جمال انعکاسی خود را خیر و کمال خیال نموده است بنیاد در از برین نمود بے بنیاد

القول کو
 ط بکلف
 بہترین
 موند

نہادہ وائے اگر رحمت و شگیری نفراید و سابقہ کرم امداد نماید کمال در حق او انتفاع کمال است
و خیریت در سلب خیریت خوش گفت . بیت

معشوق اگر چه گشت ہمخانه ما ویران ترا ز اول است ویرانه ما

اگر نسبت خیر و کمال بخود نماید فائز بود و دعوی ہم سری باهل پیدا کند الا ان يوجد بعد
العدم و یولد بالولادة الثانية فحينئذ لا يحمل عطایا الملك الا مطایاه الله تعالى امثال
ما هجوران را ایمانے باین معانی دیاد و بطفیل امثال شما شاہبازان شربے از این مشرب بخشاد
بالنبی الدالاحجاد علیہ علیہم الصلوات والتسلیمات والتحیات والبرکات۔

مکتوب بست و ششم (۲۸)

بیشخ محمد علیم جلال آبادی در شرح احوال فی و احوال یاران کہ در عریضہ فی مندرج بود۔

الحمد لله وسلام على عباده الذين اصطفى صحیفہ تشریفہ اخوی اغزی شیخ محمد علیم رسیدہ
خوشوقت ساخت نوشته بودند کہ رفع خطرہ قلبی بنوعی شدہ است کہ تبکلف ہم خطرہ نمی گذرد
مخدوم این معاملہ معبر بقناے قلبی است کمال اول ست و شرط کمالات دیگر است . و نیز نوشته
بودند اختیار و رضاے خود را در اختیار و رضاے او سبحانہ گم می یابم این دیدیم از شعب فقا است
چون این معاملہ با انجام برسد چنانچہ بیچ مرادے در ساحت سینه نماند و ارادت نیز در رنگ
مرادات رخت بصحراے عدم کشد بعد از ان از قنابہ بقا آید این زبان اورا صاحب ارادت
می کنند و از نزد خود ارادت عطای فرمایند۔

نوشته بودند کہ غایت و کرم حق عز اسمہ بسیار مشاہدی شود پیش ازین چند گاہ ذات خود را
منظر ذات او تعالی می دانست صفات و در منظر صفات او سبحانہ الحال معلوم می شود کہ
من بیچ نیستیم و ہمہ از وست انج . این معاملہ وابستہ بقاست لیکن آنچه پیشتر می دانستید
مشابہت بقاب قوسین اشته آنچه الحال معلوم می شود ملائمتی با و ادنی دارد حق سبحانہ

افکار و

صاحبان

می نماید

از حقیقت او ادنی نصیب از زانی فرمایید چه آنچه نوشته اید بطریق اندراج ظاهر می گردد شکر خداوندی
جل شانہ بجا آرید که با وجود قلت صحبت و در این نوع واردات گشته اید و در احوال یاران خود
نوشته بودید که چندی در قلب یادداشت دارند مانا که از یادداشت دوم آگاهی قلب خواسته اید
نه یادداشت که حضرت ایشان با قدسنا الله سبحانه بسر آنرا در بعضی از مکاتیب خود نوشته اند
که مخصوص بکمل متنبیان است۔

یادداشت

بکمل

و آنچه در باب مولانا یار محمد نوشته بودید که خطره از قلب و بنوعی مرفع گشت است که بکلف
هم یاد نمی آید و می گوید که در قلب خود مثل ذرات آفتاب می بینم که جوش میزند اکثر اوقات خود را
کم می یابم و قلب خود را گاهی بنوعی وسیع می یابم که اگر عالم و باقیه ابگنجانندی گنج را نه بخود
رفع خطره قلبی باین طریق بنظر اتوار اسمائی و صفاتی نیست تا نیایی نرسد بهی مشابیه مثل ذرات
آفتاب در دل ازین ریگزار است و وسیع یافتن قلب نیز ازین است چنان عالم را در جنب آن
اتوار چه اعتدال است این دیدار بلند فطرته و وسعت استعداد آن یار خبر می دهد العلم عند الله
سبحانه اگر این یار چندگاه درین نواح بگذرانند و سرسبز نماید ظاهر این باشد دیگر پیش از این فقیر
در کتابت ملا حسن علی نوشته بود که عدی که بآن ماذون بودید و چندان عذر را اذن است
الحال نوشته می شود که چهار چندان عذر را طریقه بگویند و السلام۔

مکتوب بیست و نهم (۲۹)

بمیرزا عبید الله بیگ در رد جماعه که مذمب صوفیه علیه ترک تعرض دانسته اند باسقاط عمل
و مفاسد دیگر قائل گشته با ذکر احادیث که در فرصت امر معروف و نهی منکر وارد شده است
و ذکر احادیث فضائل جهاد۔

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ وَالصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ عَلَى سَيِّدِ

الْمُرْسَلِينَ مُحَمَّدٍ وَآلِهِ وَصَحْبِهِ أَجْمَعِينَ مَنْ رَوَى عَنْهُ لَمْ يَزَلْ زَبَانُهُ زَوْجًا وَشَلَحَ شَدِيدًا

مشرّب صوفیه علیہ ترک تعرض است بحال خلق و بربا بودن با کسی چون این کلمه خلاف واقع است
و متضمن مفاسد کثیره بخاطر رسید که دریں باب چیزے توپ و مفاسد آنرا ظاہر سازد و بدین تقریب
احادیثی که تعلق با امر معروف و نہی منکر و حب فی اللہ و بغض فی اللہ و فضیلت جہاد فی سبیل اللہ
و علو رتبہ مجاہدان و درجات شہدادار دایرہ نماید و بعضی نقلها از صوفیہ کرام کہ مناسبتے باین مقام
دارد و بنی از استقامت بر جادہ شریعت عز است و رد جمائے ایت کہ خود را منتسب باین طائفہ
علیہ می سازند و سر از رقبہ شریعت حتمی آری نیز درج نموده بدوستان ارسال دارد و من اللہ
سبحانہ العصمتہ و التوفیق مکرما سے کہ معتقدین معنی است حادیم نیست کہ از صوفیہ کرام
جماعہ را می خواہد طریقہ پیران مالہ مشائخ نقشبندیہ ان خود اتباع سنت و اجتناب از بدعت است
چنانچہ از کتب رسائل شان ظاہر و ہویدا است و امر معروف و نہی منکر و بغض فی اللہ و جہاد
فی سبیل اللہ از سنن مقررہ مصطفویہ است بلکہ از واجبات و فرائض دین او علیہ من الصلوٰات
افضلها و من التحيات اکملها پس ترک امر معروف ترک این طریقہ علیہ بود حضرت خواجہ نقشبند
قدس سرہ می فرمودند کہ طریقہ ما عودہ و ثقی است چنانچہ در ذیل متابعت حضرت رسالت صلی اللہ
عالیہ وآلہ وسلم دست زدن است و اقتدا با آثار صحابہ کرام علیہم الرضوان کردن سنت دریں طریقہ
بآنکہ عمل فتوح بسیار است اما رعایت متابعت سنت کار بزرگ است و ہرگز ازین طریقہ با
رفے گردانہ خطر عظیم دارد اگر مشرب صوفیہ علیہ ترک تعرض بودے چرا حضرت خواجہ نقشبند کہ از
رؤسائے صوفیہ اند و اس این طریقہ علیہ بہر خود حضرت امیر کمال کہ جائے ادب بود و واقعی
بودند بعد تعرض در باب ذکر چہر کہ طریقہ حضرت امیر بود امر معروف و نہی و علمائے بخارا را
جمع نموده پیش ایشان بردند و ایشان از راہ حسن نشاء مسلمانان و کمال حقانیت گفتہ حضرت
خواجہ را قبول کردند و چہر از دل گذاشتند چنانچہ منقول است و طریقہ سلف و صوفیہ و مشائخ
مستقیم نیز ہمیں بود صوفیہ کرام کہ این ہمہ دفاتر در سلوک ریاضت و موعظت نوشتہ اند
و مہلکات و منجیات قرار داده امر معروف و نہی منکر است یا چیز دیگر و تعرض است یا

طریقہ نقشبندیہ

خواجہ نقشبند
الدرمیشال

الحججی

بحر ابر

تصحیح
مستادباز
بل الله

ترک تعرض حضرت خواجہ معین الدین چشتی^۲ از پیر خود نقل می فرمایند که فرمود راه دوستی تاریک
 و تاریک است می باید که خلق را نصیحت کنی و تبرسانی. شیخ محی الدین بن العربی قدس سره که
 پیشوائی اهل وحدت و جود است چر صوفیہ وقت خود را که طریقه سماع و رقا صی داشتند مانع
 آمد و دالت ترک آن نمود و بعضی از آنها بگفته شیخ باز آمدند و طریقه خود را گذاشتند و بعضی باز
 نگشتند لیکن اعتراف بنقص و قصور خود کردند چنانچه شیخ در بعضی از رسائل خود نوشته است
 غوث صمدانی شیخ عبدالقادر جیلانی قدس سره العزیز در بعضی رسائل خود باب بزرگ در امر معرفت
 دینی منکر آورده است و ذائق آزار بیان فرموده و احتیاطا در آن امر خطیر رعایت نموده همانجا
 می آرد. فاذا ثبت انه لا يجب عليه الا نكار اى النهى عن المنكر عند عدم القدرة فهل
 يجوز انكاره اذا غلب على ظنه الخوف على نفسه فعندنا يجوز ذلك وهو الا فضل اذا كان
 من اهل العزيمة والصبر فهو كالجهاد في سبيل الله تعالى مع الكفار وقد قال الله
 تعالى في قصة لقمان عليه السلام وَاْمُرْ بِالْمَعْرُوفِ وَانْهَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَاصْبِرْ عَلَى
 مَا اَصَابَكَ اِنَّ ذَلِكَ مِنْ عَزْمِ الْأُمُورِ لا سيما اذا كان عند سلطان جائرا ولا ظهار
 الايمان عن ظهور كلمة الكفر لان الفقهاء اتفقوا على ذلك وانما الخلاف بيننا وبينهم
 في غير هذين الموضعين. انصاف باید داد اگر مشربا ایشان که پیشوائی اهل ولایت و مقتدا
 صوفیه بودند ترک تعرض بوردی اینهمه مبالغه در امر معروف کی کردند و نیز حضرت شیخ فرموده الذی
 يؤمر به وينكر على ضربين فكما وافق الكتاب والسنة والعقل فهو معروف وكلما
 خالف ذلك فهو منكر ثم ذلك ينقسم قسمين احدهما ظاهر يعرّفه العوام والخواص و
 هو كوجوب الصلاة الخمس وصوم شهر رمضان والزكاة والحج وغير ذلك ومن المنكر كشيء
 الزنا وشرب الخمر والسرقة وقطع الطريق والربوا والغصب وغير ذلك فهذا القسم
 يجب انكاره على العوام كما يجب على الخواص من العلماء والقسم الثاني ما لا يعرّفه
 الا الخواص مثل اعتقاد ما يجوز على الباري عز وجل وما لا يجوز عليه فهذا المختص

بالعلماء انکاره فان اخبر واحد من العلماء ذلك احب من ان حوام جاز له ذلك ووجب على
العامة انكاره عند القدرة۔

فضیل عیاض

فضیل عیاض کہ ازاکابر صوفیہ است فرمودہ من احب صاحب بدعتہ احبطا للہ
عملہ و اخرج نور الایمان من قلبہ و اذا علم اللہ عزوجل من رجل انه مبغض لصاحب البدعت
رجوت اللہ تعالیٰ ان یغفر لہ وان قل عملہ و اذا رايت مبتدعا فی طریق فخذ طریقا اخر
قال فضیل سمعت سفیان بن عیینہ رضی اللہ تعالیٰ عنہ یقول من تبع جنازة مبتدع لم یزل فی سخط

اللہ عزوجل حتی یرجع وقد لعن النبی صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم فقال صلی اللہ تعالیٰ علیہ و

آلہ وسلم من احدث حدثا وادی محدثا فعلیہ لعنة اللہ و الملائکة و الناس جمعین

لا یقبل عنہ صرف ولا عدل یعنی بالصرف لقریضۃ و بالعدل النافلہ در حدیث آمدہ

یا عائشة ان الذین فرقوا دینہم و كانوا شیعا لسا أصحاب البدع و اصحاب لاهواء

لیس لہم توبتا تا متہم بری و ہم منی برأطسی عن جہم۔ اگر مشرب صوفیہ کرام ترک تعرض

بودی چرایکے از رؤسائے صوفیہ فرمودی آن روز در میان صوفیان بنقارنگزد آںرا خیر نہ اند

شیخ الاسلام فرمودہ کہ نقار صوفیان کن مکن است پس حاصل معنی چنان شد کہ روزے صوفیان

میان خود ہا امر معروف و نہی منکر نہ مابین و مراہمت بکنند آن خیر نیست نیک تامل باید نمود جماعہ

کہ بعد تعرض قائلند عذاب ثواب اخروی و مواعد شدیدہ کہ در باب اعمال سورہ در قرآن مجید

و احادیث صحیحہ وارد شدہ است قبول دارند یا نہ اگر قبول دارند پس چرا امرادی را از مہلکہ عظیمہ

نہ برزن و طریق نجات را از عذاب سخت با و نہ نمایند اگر بر سر راہ نابینائی چاہی یا مارے بود یا کسے

در مہلکہ دنیاوی دیگر می افتادہ باشد ظاہر آنست کہ این جماعہ اورا متنبہ خواہند ساخت و

راہ نجات خواہند نمود و تعرض حال او خواہند کرد چرا بر مہلکہ اخروی کہ اشد و باقی است

متنبہ نہ سازند و راہ نجات نہ مابین یقین است کہ قبول ندارند و معتقد قیامت و حشر و نشرو ما فیہ

نہند اعاذنا اللہ سبحانہ عن اعتقاد ہم السوء اگر ترک تعرض خلق مرضی حق بودی حل و علا

شیخ الاسلام

چرا بعثت انبیاء علیہم السلام نمودی و تشریح شرائع فرمودی و دعوت بدین اسلام و بطلان
ادیان دیگر و راس اسلام کردی و سہرہ دعوت این بزرگواران قبول نکرد در اہم سابقہ بعد اہم
گوناگون گرفتار نموده بلا اہم استیصال شان نمودی بایستے خلق را بطور انہامی گذاشت و
ہیچ تعرض نمی نمود و منکران اجہزی عذاب و ہلاک نمی فرمود و نیز برین تقدیر جہاد را بر اے چہ
فرض می ساخت کہ ہم متضمن ایند و قتل سلمانان است و ہم ایند و قتل کفار و اینہم فضیلت
و عزت جہاد را و مجاہدان و شہدائے فی سبیل اللہ را کہ بنصوص قطعہ ثابت شدہ است
چنانچہ بعضی ازان خواہد آمد چون باشد کہ بنا حق تعرض مردم می نمایند و ایند و ایزامی رسانند و نیز
نفس انسانی کہ از مخلوقات حق است بجانہ چرا کرب و معانات او امر نمود و جہاد او را
جہاد اکبر فرمود و قرب خود را باین جہاد مربوط ساخت کہ ماورد عاد نفسک فانھا انتصبت
بمعاداتی اورا ہم بوضع او بانستی گذاشت پس معلوم شد کہ اینبا اعداد اللہ اند حق سبحانہ و تعالیٰ
کہ انتقام از اعدائے خود بگیرد و اللہ عز و جل و انتقام از کمال رحمت انبیاء را بالاصالت و
اولیاء را بتبعیت بدعوت فرستاد و اعلام عذاب و ثواب بر زبان آنہا فرمود و حجت را بر مخالفان
درست ساخت و زبان عذرشان بند نمود لئلا یكون للناس علی اللہ حجة بعد الرسل
بچشم پوشی و خواب خرگوشی این کارخانہ عظیم القدر متفع نمی شود ہیچ کس آنرا نمی تواند
دفع کرد ان عذاب ربک لواقع مآلہ من دافع اگر می خواست ہمہ را براہ راست
ہدایت می نمود و بدار اسلام می فرستاد و لو شاء لهداکم اجمعین لیکن ارادت ازلی
چنین خواست و حکمت لم یزلی ہمچنین اقتضا نمود و لیکن حق القول منی لا ملئ جہنم
من الجنة و الناس اجمعین بولاء حقیقی حل شرانہ جائے پرش نیست کہ چرا چنین کرد و
چنان نکرد لا یسئل عما یفعل و ہم یسئلون بیت

کرا زہرہ آنکہ از بیم او کشاید زہریں جز بتسلیم او

قال اللہ تعالیٰ قل ہذہ سبیلی اذعو الی اللہ علی بصیرۃ انا و من اتبعنی

پس متابعان او علیہ علی آلہ الصلوٰۃ والسلام باو در دعوت و امر معروف و نہی کہ
 تارک امر معروف و است تابع نیست انصاف باید داد اگر فساق و کفار مغرض و اعدای حق
 جل و علا بودندی بغض فی اللہ از واجبات دین نیامدی و از فضل مقربات و مکمل ایمان نگشتی
 و سبب حصول ولایت رضا و قرب خداوندی جل سلطانہ نشدی عن عمر بن الجموح انه سمع
 النبی صلی اللہ علیہ و علیٰ آلہ وسلم یقول لا یحق العبد حق صریح الا یمان حتی یحب اللہ
 تعالیٰ و یبغض اللہ تعالیٰ فاذا احب اللہ تبارک و تعالیٰ و ابغض اللہ تبارک و تعالیٰ
 فقد استحق الولاية من اللہ عز و جل رواہ احمد و عن ابی امامۃ قال قال رسول اللہ
 صلی اللہ تعالیٰ علیہ و آلہ وسلم من احب اللہ و ابغض اللہ و اعطی اللہ و منع اللہ فقد
 استكمل الايمان رواہ ابوداؤد و عن ابی ذر قال قال رسول اللہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ و آلہ وسلم
 افضل الاعمال الحب فی اللہ و البغض فی اللہ رواہ ابوداؤد و عن معاذ بن جبل انه
 سأل النبی صلی اللہ تعالیٰ علیہ و آلہ وسلم عن افضل الايمان قال ان تحب اللہ و تبغض
 اللہ و تعمل لسانک فی ذکر اللہ قال و فاذا یارسول اللہ قال ان تحب للناس فاحب لنفسک
 و تکرہ لہم فاتکرہ لنفسک رواہ احمد و ہم در حدیث آیدہ است تقریبا الی اللہ سبحانہ
 ببغض اهل المعاصی و لقومہم بوجہ مکفہرة و التمسوا رضی اللہ تعالیٰ بسخطہم تقریبا
 الی اللہ عز و جل بالتباعد منهم رواہ ابن شاہین و الدیلمی عن ابن مسعود و فی الکثر
 الخفی فی الخبر ان اللہ تعالیٰ قال لموسیٰ علیہ السلام هل عملت لی عملا قط قال الہی
 صلیت لک و صمت و تصدقت و ذكرت فقال اللہ عز و جل اما الصلوٰۃ فذاك البران
 و الصوم جنة و الصدقة ظل و الذکر نور فای عمل عملت لی فقال موسیٰ الہی دلتی علی
 العمل الذی هو لک قال یا موسیٰ هل و البیت لی و لیا او عادت لی عد و افعل موسیٰ
 انه احب فی اللہ و البغض فی اللہ و در بالا از فضیل قدس سرہ نقلی درین باب گذشتہ است
 و الحق کہ محبت دوستان محبوب و عداوت دشمنان او از لوازم محبت است محب صادق

۳
 حب اللہ و
 البغض للہ

۴

۵

۶

۷

۸

درین دو عمل اختیار ندارد و محتاج بحسب تحمل نیست چنانچه در اعمال دیگر محتاج است
 دوستان دوست چه بلا بنظر زیامی نمایند و دشمنان او چه قسم زشت و بدین معنی در مجاز ظاہر و
 ہویدا است بہر کہ دعوی دوستی نماید تا تبری از دشمنان او نکند مقبول نیست منافق بیش نمیدانند
 شیخ الاسلام گفتہ کہ من بابو الحسن شمعون نہ نیکنم کہ استاد من حصری را میرنجایند و ہر کہ پیر زارنج
 دارد و توازوی رنجہ نباشی سگ بہ از تو بود۔ قال اللہ تعالیٰ قَدْ كَانَتْ لَكُمْ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ فِي
 إِبْرَاهِيمَ وَالَّذِينَ مَعَهُ إِذْ قَالُوا الْقَوْمِ هُمْ إِبْرَاءُؤُكُمْ وَمَا نَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ
 كُفَرْنَا بِكُمْ وَبَدَا بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمُ الْعَدَاوَةُ وَالْبَغْضَاءُ أَبَدًا حَتَّى تُؤْمِنُوا بِاللَّهِ وَحَدَهُ
 نَزِلَ فَرَمُودُهُ لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِيهِمْ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ لِمَنْ كَانَ يَرْجُوا اللَّهَ وَالْيَوْمَ الْآخِرَ
 پس ازین کریمہ معلوم شد کہ طالب حق را جل و علا این تبری و بغض و عداوت ضرور ناگزیر است
 و نیز فرمود و تعالیٰ لَا تَتَوَلَّوْا قَوْمًا غَضِبَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ وَنَزَلَ فَرَمُودُهُ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا
 لَا تَتَّخِذُوا عَدُوِّي وَعَدُوَّكُمْ أَوْلِيَاءَ إِلَىٰ قَوْلِهِ سَجَانَهُ فَقَدْ ضَلَّ سَوَاءَ السَّبِيلِ از این آیت
 معلوم شد کہ موالات اعداء را شد موجب گمراہی است و راہ بہ وصول بمطلب ندارد و نیز فرمود
 تعالیٰ يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ جَاهِدِ الْكُفَّارَ وَالْمُنَافِقِينَ وَاغْلُظْ عَلَيْهِمْ وَنَزَلَ فَرَمُودُهُ وَمَنْ يَتَوَلَّهُمْ
 مِنْكُمْ فَإِنَّهُ مِنْهُمْ وَنَزَلَ فَرَمُودُهُ تعالیٰ لَا تَتَّخِذُوا قَوْمًا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ يُوَادُّونَ
 مَنْ حَادَّ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَلَوْ كَانُوا آبَاءَهُمْ أَوْ أَبْنَاءَهُمْ أَوْ إِخْوَانَهُمْ أَوْ عَشِيرَتَهُمْ وَنَزَلَ فَرَمُودُهُ
 وَلَوْ كَانُوا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالنَّبِيِّ وَمَا أُنْزِلَ إِلَيْهِ مَا اتَّخَذُوا أَوْلِيَاءَ مَصْرُوعِ

تولی بہ تبری نیست ممکن

اینجا صادق است نہ در اصحاب کرام چنانچہ رفضہ گمان بردہ اند چہ تبری از اعدا باید نہ از اجابا
 و جمعی کہ بشرف صحبت مشرف اند بہ محبت و مودت با یکدیگر موصوف اند شدت و غلظت شان
 با کفار بود کہما قال اللہ تعالیٰ اَشِدَّاءُ عَلَى الْكُفَّارِ رَحِمَاءُ بِبَنِيهِمْ اِذَا رَأَوْا تَرَفًا قَحْرًا وَاِذَا نَزَلَ بِكَ الْوَعْدُ خَشَعُوا لَوَعْدِ اللَّهِ فَاسْمِعُوا لِمَنْ يُدْعِي إِلَى اللَّهِ وَرَسُولِهِ
 حق اندر جل و علا و غیر از نمایندگی کمالات اوسجانه در اینہا چیزے دیگر نیست چنانچہ مشرب

از صحابہ
 رفضہ

در الوجود
 لور سے
 طالب

اہل وحدت وجود است پس ہمہ را یک چشم محبت باید دید و هیچ کدراک بد نباید بود چنانچہ گفتہ اند مصرع
پس بدے مطلق نباشد در جهان

گوئیم عداوت عدم موالات کفار و غلطت و جہاد با اینہا بنصوص قطعیہ ثابت شدہ
است کہ ریب را اصلا دران گنجائش نیست اینہا فی انفسہم ہرچہ باشند متابعت نصوص ما را فرض
و ناگزیر است ما را بنص کار است نہ بقص نجات فردا وابستہ بنص است نہ بقص خواب و خیال
کشف و الہامات در برابر نص نمی تواند شد غایتہ الامر شخصے کہ مغلوب حال است باید کہ خود را
بتکلف بر متابعت نصوص دارد و عمل بنصوص ہر چند خلاف وجدان و کشف او بود نماید و ہموارہ
ملتی و متضرع باشد کہ حقیقت کار کما ہو منکشف گردد و چشم بصیرت او مکتحل بتراز اقدام انبیاء
صحاہ کرام علیہ السلام بود۔ مصرع

این کار دولت است کنون تا کرد ہند

یا آنکہ گوئیم کہ جماعہ کہ مشرب وحدت وجود دارند و چو در مراتب اثبات می نمایند و احکام ہر
مرتبہ را از احکام مرتبہ دیگر جدا اثبات می کنند و احکام کثرت را کہ بنائے شریعت غرابران است
از دست نمی دہند و رفع آنرا الحاد و زندقہ می شمرد۔ مصرع
گر حفظ مراتب نہ کنی زندقہ یقی

پس امر معروف و بد بدیدن با اہل فسق و کفر از احکام کثرت است در رنگ سائر احکام شرعیہ پراشتن
آن الحاد و زندقہ بود و ہر چند بدی مطلق را نفی می کنند لیکن بدی نسبی اثبات می نمایند۔ مصرع
بد بہ نسبت باشد آنرا ہم بدان

و بدی نسبی در بد بدیدن و احتراز کردن کافی ست و اہل وحدت وجود از سم پرہیزی کنند و دیگران را
از ان ملذع می آیند و مار و کژدم را می کشند و مردم را از ان می ترسانند و از مطیعان و معتقدان خود
راضی اند و از مخالفان و منکران خود ساختہ و در غضب مولوی روم قدس سرہ کہ از روساے صوفیہ
موجہ است می فرماید۔ بیت

منکر این حرف این دم در نظر شد مثل سرنگون اندر سفر

و از طعام لذیذ و آب شیرین متاع نفیس آواز خوش و بوی خوش و منزل خوش و صور جمیل بیشتر
راغب ملتذ باشد نسبت با صدرا آن و رعایت احوال منتسبان خود و حمایت شان نسبت
بدیگران بیشتر می نمایند و از مهالک خود را کناره می گیرند و جلب منافع و دفع مضار مهمل
انگن می کنند و از تدبیر معاش و تربیت فرزندان فارغ نه اند و از مشورت و کنکاش خالی نمانند
و زنان خود را در پرده می دارند و تجویزی نمایند که ناخوشی گردشان گردد و دست درازی کنند و
اطفال خود را از صحبت بد دور می سازند و ظالم و متعدی را به نیرامی رسانند و مریضیان را از غذا
ناملائم پرهیزی کنند این همه رعایت احکام کثرت است یا چیز دیگر پس در امور دنیای دنی رعایت
این احکام کردن با وجود اباحت ترک آن و در امور اخروی ترک رعایت این احکام کردن با وجود
و رواد امر الهی جل سلطان بایتن آن و بحیله وحدت وجود و سر از رقبه بندی کشیدن عجب
انصاف است و از قاعده عقل دور اندیش دور منتظران عدم انقیاد و ناگرویدن است
با حکام الهی جل شأنه و عدم اعتقاد است بطهور نبوت و انکار است از قیامت و از عذاب و

ثواب آن اعاذنا الله سبحانه و ایا که عنه

اهل وحدت وجود که مستقیم الاحوال اند قصص تشرع و تصلب شان در دین مشهور و ائمه
محتاج نوشتن نیست حضرت ایشان مافردنا الله سبحانه بسره این همه احتیاط که در وضو و طهارت
و نماز و آداب آن داشتند می فرمودند که از عمل والد بزرگوار خود اخذ نموده ام از کتب این قسم عمل
بدست آمدن مشکل است و والد بزرگوار ایشان که جد این فقیر باشند و با وجود که مشرب وحدت
وجود داشتند و بقصود دانی طاق بودند تشرع ایشان هم بر وجه کمال بود چنانچه معروف است
ایشان می فرمودند که این احتیاط را از عمل شیخ خود که در سلسله چشیده بودند شیخ رکن الدین اخذ نمود
ایشان نیز با وجود مشرب توحید به تشرع کامل موصوف بودند و حضرت شیخ این احتیاط را در اعمال
از عمل شیخ و والد بزرگوار خود حضرت شیخ عبد القدوس گرفته بودند و ایشان در حبه علیا در

منظر
ملتذذ

مستقیم الاحوال
و وحدت
و مشایخ

مشرّب و وحدت وجود داشتند و همواره مغلوب حال می بودند مع ذلک در تشریع و احتیاطات^ی نیز فرد کامل بودند حضرت خواجه احرار که چراغ نقشبندیه اند با وجود که مائل بمشرّب توحید بودند در تشریع و ترویج شریعت قدم راسخ داشتند می فرمودند که اگر من شیخی کنم هیچ کس را یارای شیخی نماند لیکن مرا برای ترویج دین آورده اند نه برای شیخی.

شیخ محی الدین بن العربی قدس سره در علم حدیث صاحب اسناد بود و در علم فقه پایه اجتهاد داشت فرموده که بعضی از مشائخ می اسبّه اعمال پورے و لیلے خود بمقتضائے حدیث حاسبوا قبل ان تحاسبوا اختیار کرده اند من در محاسبه از ایشان افروزم و محاسبه خطا نیز با محاسبه اعمال قرن کردم سلطان العارفين و سيد الطائفة که گویا بانی این مشرب بودند سرتاپا به تشریع آراسته بودند می آرند که چوں بایزید نمازی کردی قعقعا را سخنان سینه و بیرون می آید و مردم می شنیدند از هیبت حق و تعظیم شریعت فی العوارف عن الجنید يقول لرجل ذكر المعرفة فقال الرجل اهل المعرفه بالله يصاون الى ترك اخركات من باب البر والتقوى الى الله تعالى فقال جنيد ان هذا قول قوم نكلوا باسقاط الاعمال و هذه عندى عظمة والذى يسرق ويزني احسن حالا من الذى يقول هذا وان العارفين بالله اخذوا الاعمال بالله واليه يرجعون فيها ولو بقيت الف عام لم انقص من اعمال البر ذرة الا ان محال لي دونها وانها لا كد في معرفتي وا قوى بحالى منقول است که منصور علاج با آنهم دعوی هر شب از روز چهار رکعت نمازی کرد و آن شب که روز آن کشته شد یا نصدر رکعت گذارده بود یک از کمل مشائخ طبقات فرموده غصوا ابصارکم و لوعن شاة انثی، اگر مشرب اهل وحدت وجود ترک تعرض و آزار خلق بودی مولانا عبد الرحمن جامی که از کمل ارباب وحدت وجود از محققان شان بوده چهار دین جماعه در کتاب سلسله الذہب نمودی مثنوی طویل در نکوش اینها آوردی عنوان مثنوی را باین عبارت نوشته در سبزه مت آنا که بنائے مذہب خود بر کم آزار نهادماند و در ورطه اباحت و اتحاد افتاده اند بیت

ترک آزار کردن اے خواجہ
منکر آندہ پیش او معروف
نفس محنت گزیں راحت جوے
شریہ پیش او حرام و حلال
می شود مرتکب مناهی را
گاه لا فہ زندہ بہ تجرید
نیست لاف و گزاف و عارے
زندہ پیش جمع قصہ و ذہب است
از علامات عقل و دین عارے
نہ ز احوال سالب نفس عبرت
نسبت خود کند بدرویشان
ہر کہ درویش از دہ بود بزار
نیست درویشی آنکہ زندہ است
اصطلاحات عارفان از بر
دلش از سر کار واقف نہ
ہیچ جوڑ تہی نماید لغز
کردہ وہم و خیال نا پاکان
لفظہا پاک و معنیش گر گین
نافہ نکشادہ مشک افشانہ

دفتر کفر راست دیباچہ
شدہ بنگر عنان او مصروف
واردش در رہا باحتار و سہ
می نہ اندیشد از کمال و بال
می فتد در عقب ملاہی را
گہ گزافد ز مشرب توحید
لیکن اورا چونیک انگارے
مشرکش شرب پادہ عتب است
زندہ پیش حصر و کم آزارے
نہ ز احوال لاحقش حیرت
دم زندہ از ارا دت ایشان
کے ز درویش آید این کردار
نیست جمعیت آنکہ تفرقہ است
کردہ وہی کند بیان فر فر
معرفت بے شمار عارف نہ
لیک چون بشکنی نیابے مغز
مندرج در عبارت پاکان
نافہ چین لافہ سرگین
ورکشاید چہان بگنداند

وقی العوارف سئل سہل من رجل یقول انا کالباب لا اتحرك الا اذا حرکت قال هذا
لا یقولہ الا احد الرجلین اما صدیق او زندقہ لان الصدیق یقول هذا القول

اشاره الى ان قواه الاشياء بالله سبحانه وتعالى مع احكام الاصول ورعاية حدود و اعبودية
والله يتقبل ذلك احواله الاشياء على الله تعالى واستقاط الامة عن نفسه اخلاعا
عن الدين ورسمه -

عجب کار و بار است جمعی از آنکه مشرب کم آزاری و صلح کل اختیار کرده اند با همه فرق
از کافران و جهودان و جوکیه و پراهمه و ملحد و زنادقه و ارمی و غیر آن نیک اند صلح و محبتها
و انبساطها و صحبتها با یکدیگر دارند غیر از متابعان سنت رسول الله صلی الله تعالی علیه و آله
و سلم که اهل سنت و جماعت اند و فرقه ناجیه اند و در باب آنها وارد شده است لذیر هجی ما انا علیه و
اصحابی که باینها غلطت و عداوت دارند صلح شان با دیگران است باینها در مقام ایذا و
آزارند و تخریب اینها میخوانند عجب صلح کل است که با محمدیان که پیشوای شان رحمت عالمیان است
غلطت و عداوت باشد و با غیر محمدیان که محل غلطت است بنصوص قرآنی محبت و مودت بود
بلی الکفر ملت و احده نیک تامل نمایند ترک تعرض خلق اگر محمودی بود امر بالمعروف و نهی
عن المنکر از واجبات دین متین نمیگشت و حق سبحانه این امت را بتیان این امر جلیل القدر
خیر امت نمی فرمود. قال الله تعالی کنتم خیر امة اخرجت للناس تأمرون بالمعروف و
تنهون عن المنکر و ما یکر و ما یکرم فی ما ند الا امر و ن بالمعروف و الناهون عن المنکر و الحافظون
لیحد و د الله و ینیر فرموده المؤمنون و المؤمنات بعضهم ما فی لب و بعض یأمر و ن بالمعروف و
ینهون عن المنکر و جمیع انبیاء و نبیاء علیهم السلام و صحابه تابعین و تبع تابعین سائر سلف صالحین
چه کوششها در اتیان امر معروف و نهی منکر نموده اند و چه ایذاها در تحصیل این امر کشیده اند با مرث
اینهمه جهد نمودن و ایذا کشیدن سقاقت محض است، اگر ترک تعرض مستحسن می بود چرا انکار قلبی را
از انکار شرعی اصنع ایمان فرمودی کما و رد فی الحدیث الصحیح عن رسول الله صلی الله تعالی
علیه و آله و سلم انه قال من رای منکم منکرا فلیغیره بیده فان لم یستطع فبلسانه فان لم
یستطع فبقلبه ذلك اصنع الا یمان رواه مسلم و چرا تا که امر معروف را در بلده از بلاد داخل

ح ۱۰

عذاب اهل آن بلده ساختندی و در زیر و بر آن شریک نمودندی کما روی جابرانه قال قال رسول الله تعالى عليه السلام اوحى الله عز وجل الى جبرئيل عليه السلام ان اقلب مدینتكذا وکذا باهلها فقال یارب ان فیهم عبدا فلانا لم یعصک طرفة عين قال فقال باقلبها علیه وعلیهم فان وجهه لم یتعرق ساعة قط وراه البیهقی اگر گویند کریمه یا ایها الذین آمنوا علیکم أنفسکم لا یضُرکم من ضل اذا اهتدیتم دلالت برک امر معروف و نهی منکر وارد.

گوئیم ممنوع است یعنی اهتدا که در کریمه آمده است شامل امر معروف و نهی منکر است کما قره المفسرین یعنی چون شما اعمال صالحه بجا آرید امر معروف کنید و نهی منکر ننمایید گمراهی دیگران شمار از این ندارد و نشان نزول این آیت نیز مؤید این معنی است چون مسلمانان از کفر و عدم انقیاد کفار نگویند سار دلنگ شدند حق تعالی تسلیه مسلمانان باین آیه کریمه فرمود یعنی چون شما این کار خود را کردید و دلالت بر راه راست نمودید و از کفر و طغیان ترسانیدید بعد از آن کفر آنها بشما مضرت نرساند و جمیع این آیت کریمه را بر ظاهر گذاشته اند گفته اند که این آیت بآیت امر معروف و نهی منکر گشته است

عن ابی بکر الصدیق رضی الله تعالی عنده قال فی خطبه یا ایها الناس انکم تقرؤن هذه الاية یا ایها الذین آمنوا علیکم أنفسکم لا یضُرکم من ضل اذا اهتدیتم وانی سمعت رسول الله صلی الله تعالی علیه و آله وسلم یقول ان الناس اذا راوا منکرا فلم یغیروه یوشک ان یمهم الله بعقابهم وراه ابن فاجنه و الترمذی و صحیح و فی روایت ابی داود اذا راوا الظالم فلم یأخذوا علی بدیهه او شک ان یمهم الله بعقاب و فی روایت اخری له من قوم یعمل فیمهم بالمعاصی ثم یقدرون علی ان یغیروا ثم لا یغیرون الا یوشک ان یمهم الله بعقاب و عن ابی ثعلبة فی قوله تعالی علیکم أنفسکم لا یضُرکم من ضل اذا اهتدیتم فقال اما والله لقد سألت عنها رسول الله صلی الله علیه و آله وسلم فقال بل ایتمروا بالمعروف و تنأهوا عن المنکر حتی اذا رايت شحاما مطاعا و هوی منبعا و دنیا مؤثرة و اعجاب کل ذی رای برایه و رايت امرا لا بد لك منه فعدلیک نفسك و دعم اهل العوام فان وراءکم ایا ما الی بر فیمین مثل قیس علی الجمر للعامل فیهم

ح ۱۱

ح ۱۲

اجر خمسين رجلا يعملون مثل عمله قالوا يا رسول الله اجر خمسين منكم قال اجر خمسين منكم
 رواه الترمذی وابن ماجه۔ اگر گویند که امر معروف و جهاد فی سبیل الله طریقہ انبیاء کرام است
 علیهم و علی اتباعهم الصلوات و التسلیمات و طریقہ اولیا ترک تعرض است و عدم امر معروف
 چنانچه بعضی از اهل این وقت می گویند۔ گوئیم که وجوب و فرضیت این امور و فضائل اتیان
 آن و مواعید ترک آن بنصوص ثابت گشته است و فرضیت و وعد و وعید نسبت بکافران
 است خصوصیت باشخاص دون اشخاص ندارد خواص و عوام و انبیاء و اولیا در اتیان فرائض
 برابرند و همه داخل وعد و وعید۔ یا آنکه گوئیم حصول نجات و وصول بدرجات کمال مربوط بتتابع
 انبیاء است علیهم الصلوات و التسلیمات و اولیا هر چه یافته اند از ولایت و محبت و معرفت قرب
 الہی جل شانہ همه بتتابع و طفیل انبیاء علیهم السلام یافته اند راه وصول منحصر در اتباع این
 بزرگواران است قل ان کنتم تحبون الله فاتبعونی بحبکم الله سوائے این هر راهی
 که هست رو بصلوات ارد و سبیل شیاطین است کریمه فماذا بعد الحق الا الضلال دلیل شافی
 بر این معنی و آن هذ اصراطی مستقیماً فاتبعوه و لا تتبعوا السبل فتفرق بکم عن سبیل
 شاهد عدل بر آن و عن عبد الله بن مسعود قال خطبنا رسول الله صلى الله تعالى علیه و علی
 اله وسلم خطبنا ثم قال هذا سبیل الله ثم خط خطوطا عن يمينه وعن شماله وقال هذه
 سبل الشياطين علی سبیل منها شیطان یدعو الیه و قراء آن هذ اصراطی مستقیماً فاتبعوه الا
 رواه احمد و النسائی و الدارمی۔ پس هر که بے متابعت انبیاء خواهد که در راه حق در آید صل و علا و
 بحال برسد غیر گمراهی چیزه حاصل نه کرده باشد و اگر چیزه حاصل نماید استدرار بود که نتیجه آن در
 آخرت خسران و حرمان است و من يتبع غير الاسلام ديناً فكن يقبل منه و هو في الاخرة
 من الخاسرين۔ بیت

محال است سعدی که راه صفا توان رفت جز در پے مصطفی

جنید بغدادی قدس سره که رئیس صوفیه و سید الطائفه است می فرماید من لم يحفظ القرآن

سوره

توابع

با آنکه
توابع

ولم یکتب الحدیث لایقندی به فی شأننا هذا فان عملنا هذا مقید بالکتاب والسنة
می آرند که درویشی از حضرت خواجه عبدالکحالی غجدوانی قدس سره پرسید که شیطان را
بر روندگان این راه هیچ دست باشد، خواجه فرمودند که هر روزه که بسر حد فتنه نرسیده است
چون در خشم شود شیطان بر سر دست یابد اما آن روزه که بفتنه نفس رسیده باشد سر را
خشم نبود غیرت بود هر کجا غیرت بود شیطان بگریزد و این چنین صفت آنکس را مسلم شود که رو
براه حق دارد تعالی و کتاب خدای را عز وجل بدست راست گیرد و سنت رسول الله صلی الله
تعالی علیه وآله وسلم را بدست چپ گیرد و در میان این دو روشنائی راه سلوک کند.

از حضرت خواجه احمر از منقول است که حی فرمودند که اگر تمام احوال و مواجید را بجا دهند
و حقیقت ما را بعقائد اهل سنت و جماعت متحلی نسازند جز خرابی هیچ نمی داریم اگر تمام خرابیها را بریا
جمع سازند و حقیقت ما را بعقائد اهل سنت و جماعت بتوازند هیچ پاک نداریم، انصاف باید
داد نبوت ختم یافته است و زمان وحی منقطع شده و دین کامل گشته و نعمت تمام شده امروز
بکدام حجت و بکدام سند این چنین دین متین را کس تواند برداشت و بخواب خیال خود کلمه متفق
انبیاء علیهم الصلوة و التسلیمات که بوحی قطعی و اخبار الهی مثبت و متیقن گشته یکسو ساخت
عقل دورانیش را کار باید فرمود و بخواب و خیال مفرور نباید شد و از سبیل شیاطین دور
باید بود و صراط مستقیم سنت سنیه را از دست نباید داد ابتلع انبیاء علیهم الصلوات التجات
البتة منعی است و ثمر برکات و سوائے آن همه خطر در خطر است فالحدار کل الحذر راه نجات
قطعی را گذاشته براه خطر رفتن و در دام شیاطین لعین افتادن و خود را در معرض هلاک میرایی
دادن از عقل بے مستبعد است و جدو حال و خواب خیال که برخلاف پیغمبران بر حق بود
کسر آب یقیناً یجسیه الظلمات ماء است چون کار بخدا افتد جل و علا گوشت و قیامت
پر تواند زد غیر از متابعت انبیاء علیهم البرکات که بوحی قطعی ثابت شده است هیچ چیز سوندار
و دشگیری در آن وقت نماید آری اگر احوال و مواجید و کشف و الهامات باین متابعت

ارشاد خواجه
عبدالکحالی
غجدوانی

ارشاد
خواجه احمر
حوال و
مواجید
اور
بیا حقیقت

جمع شود نور علی نور باشد چون بکمال آن برسد معامله از صورت تبعیت بحقیقت شریعت آید
چنانکه صحابہ کرام و سلف صالحین و مشائخ مستقیم الاحوال را بود رزقنا الله سبحانه و ایاکم
هذه الدرجة القصوى۔

پس مقرر شد که راه وصول بدرجات قرب الهی جل شانہ خواه قرب نبوت بود و خواه قرب
ولایت و اصدان انبیاء باشد علیهم الصلوات یا اولیا منحصر در راه شریعت است که پیغمبر خدا
علیه علی آله الصلوٰۃ والسلام بدان راه رفته و دعوت کرده و ما موریدان گشته در کرمیہ قل ھذہ
سبیلی اذ عموالی الله علی بصیرۃ انا و من اتبعنی و کرمیہ قل ان کنتم تحبون الله
فاتبعوننی یحببکم الله ینزلن دلائل و ارسوائے آن ہر را ہے کہ ہست و بصلاحت ارد
و از مطلق حقیقی منحرف کل طریقہ رد تہ الشریعۃ فی زندقہ کرمیہ و ان ھذا صراطی
مستقیمہ گا الایہ و کرمیہ فماذا بعد الحق الا الضلال و کرمیہ و من یتبع غیر الاسلام
دینا فلن یقبل منہ و حدیث خط لنا الحدیث و حدیث کل بدعت ضلالتہ و احادیث
دیگر شاہ این معنی است و انچہ در عبارت بعضی از اکابر واقع شدہ است کہ راہ ہائے کہ موصول
جناب قدس خداوندی است جل سلطانہ دوراہ ست را ہے ہست کہ بقرب ولایت تعلق دارد
و را ہے است کہ بقرب نبوت متعلق است منافاتے باین تحقیق ندارد چہ این ہر دوراہ داخل
دائرہ شریعت غراست این ہر دوراہ منوط بمتابعت انبیاء علیہم الصلوات و البرکات کہ صراط
مستقیم است پس کہے کہ خواہد کہ بے اتیان احکام شریعت بے تبعیت رسل علیہم الصلوات
و التسلیمات بیکی ازین دو قرب برسد مطلب نرسد و راہ گم کند و جانب خاسر بود ہمچنین
آنچہ مشہور گشتہ کہ طرقت الی الله بعد انقاس المخلوقات درست است چہ ہر ظل را باطل خود
شاہراہ است و ہر مخلوق را عین تابندہ جا و بجا فتن فیہ بیج تدافع ندارد چہ اینہم راہ ہا در
حق وصول مشروط باتیان احکام شرعیہ است ہر کہ از دائرہ شریعت غرا بر آید خواہد کہ بیکی
از این طرق در آید در راہ ماند و مطلب نرسد بلکہ گمراہ گردد پس منشا این ہمہ طرق شریعت آمد

و با وجود تعدد طرق عاقل و یک طریق کشت اتحاد طرق گفتن باعتبار اینست که تعدد طرق
 باعتبار ناشی و در طرق باعتبار طرق کلیه است و طرق بسیار باعتبار طرق جزئیة فی معارج
 الهدایه قال بعضهم الطرق الی الله تعالى بعد دافئاس المخلوقات ولكن کما مندر حجت مندر حجة
 و منطق و منسکبت فی دائرة الشریعة الكبرى المجمللة الشریعة المحمدیة العظمی و هذه الطرق
 بالنسبة الی اركان الشجرة الشریعة اصولها و فروعها و عروقها و اغصانها و اوراقها و ازهارها
 و انوارها و لا یقال هی اشياء سواها و امور مباشرة ابرار الا و الذی براء النسمة و شق الحجة و وراء
 الحجة الیسئد و الشریعة الخفیة الكبرى الا بنیان الضلال و العی فیما بعد صراط الحق القوی
 و سبیل الله المستقیم الی سبیل شیطان المبعذ الرجید المظرو و الا بتر العقیم فماذا بعد الحق
 الا الضلال قال الله تعالى وَاَنْ هَذَا صِرَاطٌ مُسْتَقِيمٌ تَبِعُوهُ وَلَا تَتَّبِعُوا السَّبِيلَ فَتَفْرَقَ
 بِكُمْ عَنْ سَبِيلِهِ ذَلِكُمْ وَصَّكُمْ بِهِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ فی العوارف قوم من المفتونین سمو انفسهم
 ملائمتیة و ابسوا البسته الصوفیة لیسبوا بها الی الصوفیة و اقام من الصوفیة بشیء بل هم فی غرور
 و غلط بسته ترون بایسته اصوفیة توفیانا رة و دعوی اخرى و یتفحجون منا هم اهل الا بالخذ و
 یزعمون ان ضماثرهم خلصت الی الله تعالى و هذا عند هم هو الظفر بالمراد و الارقسام براسد
 الشریعة رتبة العوام و القاصین الا فقام و المنحصین فی مضیق الاقتداء تقیید او هذا هو عین
 الاتحاد و الزندقة و الا بعد و کل حقيقة ردتها الشریعة زندقه و جهل عوكة المعرورین ان
 الشریعة حق العبودیة و الحقيقة هی حقيقة العبودیة و من صار من اهل الحقيقة تقید بمحقق
 العبودیة و حقيقة العبودیة و صار مطالب بالامور و زیادات لا یطالب بها غیره فمن لم یصل
 الی ذلك لا انه یخلف عن عنقه رنقة التكلیف و یخامر باطنه الزیغ و التحریف و احادیث
 النبوی علی صاحبها الصلوة و السلام و التحیة که در باب امر معروف و نهی منکر و جهاد فی سبیل الله
 وارد شده است ایرادی نماید نیک مطالع فرماید من حذیفة ان النبی صلی الله علیه و آله
 و سلم قال و الذی نفسی بیده لتامر ن بالمعروف و لتنهون عن المنکر و لیوشکن الله ان

یبعث علیکم عن ایا من عنده ثم لتدعوه ولا یستجاب لکم رواه الترمذی وعن العرس بن
 العمیر انکذا ^{عنه} فی الله تعالی علیه السلام قال اذا علمت الخطیئة فی الارض من شهدها
 فکرها کان لمن غاب عنها ومن غاب عنها فرضها کان لمن شهدها رواه ابوداؤد
 وعن عدی بن عدی الکندی قال حدثنامولی لانا انه سمع جری یقول سمعت رسول الله
 صلی الله تعالی علیه وسلم یقول ان الله تعالی لا یعذب العامة بعمل الخاصة حتی یروا
 المنکرین ظهراً نیرهم وهماً قادرون علی ان ینکروه فلا ینکروا فاذا فعلوا ذلک عذب الله
 العامة والخاصة رواه فی شرح السنة وعن عبد الله بن مسعود قال قال رسول الله تعالی علیه
 واله وسلم لما وقعت بنو اسرائیل فی المعاصی نهتهم علماءهم فلم ینتهوا فاجاب السوم فی مجالسهم
 واکلوهم وشاربوهم فضرب الله قلوب بعضهم ببعض فلعنهم علی لسان داؤد وعیسی
 بن مریم ذلک بما عصوا وكانوا یعتقدون قال فجلس رسول الله صلی الله تعالی علیه وسلم
 وكان منکراً فقال لا والذی نفسی بیده حتی تاطر وها طراً رواه الترمذی وابوداؤد
 وفی رواية قال کلا والله لتأمرن بالمعروف وتنهون عن المنکر ولتأخذن علی یدک الظالم
 وتطریه علی الحق اطرا ولتقصرنه علی الحق قصراً ولیضرب الله بقلوب بعضکم علی بعض
 ثم معننا کما لعنهم ویم ^{عنه} در حدیث است اذا رايت امتی تهاب الظالم ان نقول لمانک
 ظالم فقد تودع منهم طب سوط وعن ^{عنه} عمر بن الخطاب رضی الله تعالی عنه قال قال
 رسول الله صلی الله تعالی علیه وسلم انه تصیب امتی فی احرار الرمان من سلط انهم شاید
 لا ینجونه الا رجل عرف دین الله فجاهد علیه بلسانه ویده وقلبه فذلک الذی سبقت له
 السوابق ورجل عرف دین الله فصدق به ورجل عرف دین الله فسکت علیه فان رای
 من یعمل الخیر اجه علیه ان رای من یعمل بباطل ابغضه علیه فذلک ینجو علی ابطائه کله
 رواه البیهقی ^{عنه} ویم در حدیث است ما من نبی بعثه الله فی امة فبلی الا کان له فی امة
 حواریون واصحاب یاخذون بسنته ویقتدون بامرته ثم انما یخلف من بعدهم خلوف

۱۵ حدیث

۱۶ حدیث

۱۷ حدیث

۱۸ حدیث

۱۹ حدیث

۲۰ حدیث

یقولون والّا یفعلون یفعلون ما لا یؤمنون فمن جاهد هم بیده فهو مؤمن ومن جاهد هم
 بلسانه فهو مؤمن ومن جاهد هم بقلبه فهو مؤمن لیس وراء ذلك من الايمان حجة خردل حم
 عن بن مسعود ویم در حدیث است اذا خفیت الخطیئة لا تنظر الا صاحبها واذا ظهرت
 فلم تغیر ضرت العامة طس عن ابی هريرة ویم در حدیث است اذا رايتما الامر لا تستطيع
 تغیره فاصبر واحتی یكون الله هو الذي یغیره عدهب عن امامة ویم در حدیث است
 وجب علیکم الامر بالمعروف والنهی عن المنکر فاما تخافوا ان یؤتی الیکم مثل الذي نهیتهم
 عنه فاذا خفتهم ذلك فقد حلّ لکم السکوت ابو نعیم والدیلمی عن مسورویم در حدیث است
 الا اخبرکم باقوام لیسوا بانبیاء ولا شهداء یغبطهم یوم القيمة الانبیاء والشهداء
 بمنزلهم من الله علی منابر من نور یعرفون الذین یحبون عباد الله الی الله ویمحبون
 الله الی عباده ویمشون فی الارض نصحا قیل کیف یحبون عباد الله الی الله قال یامرهم
 بما یحب الله وینهونهم عما یکره الله فاذا اطاعوهم اجهدهم ابوسعید النقاش فی معجمه و
 ابن النجار عن انس ویم در حدیث است اذا ظهرت المعاصی فی امتی عمهم الله عز وجل
 بعذاب من عنده قیل اما فی الناس یومئذ الصالحون قال بل یشیدهم فاصاب
 الناس ثم یصیرون الی مغفرة من الله ورضوان حم طیب عن ام سلمة ویم در حدیث است
 یئس القوم قوم یتحلون المحرمات بالشبهات ویئس القوم قوم لا یأمرن بالمعروف
 ولا ینهون عن المنکر ابو الشیخ عن بن مسعود ویم در حدیث است من ارعب صاحب بدعة
 فلا الله قلبه امانا وایمانا ومن انتقر صاحب بدعة امنه الله من الفرع الاکبر ومن اهان
 صاحب بدعة رفعه الله فی الجنة درجة ومن لان له اذا القیه تبشیرا فقد استخف بما
 انزل علی محمد علیه الہ الصلوة والسلام ابن عساکر عن ابن عمر ودر روایتی آمده من اعرض
 عن صاحب بدعة بغضاله ملاء الله قلبه امانا وایمانا ومن انتقر صاحب بدعة امنه
 الله یوم الفرع الاکبر ومن اهان صاحب بدعة رفعه الله فی الجنة درجة ومن اعرض

۲۱
حدیث۲۲
حدیث

۲۳

۲۴

ابن مسعود
وقاص

۲۵

۲۶

۲۷

۲۸

علی صاحب ید عتہ اولقیہ بالبشر واسمقبلہ بما یسرہ فقد استخف بما انزل علی محمد الخطیب
 عن ابن عمر و تم در حدیث است من انعش حقاً بلسانہ جری لما جره حتی یاتی اللہ
 یوم القيمة فیوفیہ ثوابہ بموہ حل عن انس و تم در حدیث است من مشی مع مظلوم
 حتی یتبیت له حقہ ثبت اللہ تعالیٰ قد میہ یوم نزل الاقدام ابو الشیخ وابو نعیم عن ابن عمر
 و تم در حدیث است والذی نفسی بیدہ لیخرجن من امتی من قبورہم فی صورة القرۃ
 والخنزیر عبد اہتہم فی المعاصی و کفہم عن الفہی و ہم یستطیعون ابو نعیم عن عبد الرحمن
 بن عوف و تم در حدیث است یكون فی آخر الزمان قوم یحضرون السلطان فیحکمون
 لغير حکم اللہ ولا ینہونہ فعلیہم لعنة اللہ ابو نعیم والذیلی عن ابن مسعود و تم در حدیث است
 لا ینبغی لنفس مومنۃ تری من یعصی اللہ فلا تنکر علیہ الحکیم عن حسین بن علی و تم در
 حدیث است افضل الجہاد کلمہ عدل عند سلطان جائز و امیر جائز خط عن ابی سعید
 و تم در حدیث است افضل الاعمال الحب فی اللہ تعالیٰ رواہ ابو داؤد و فی روایتہ ان احب
 الاعمال الی اللہ تعالیٰ الحب فی اللہ والبغض فی اللہ تعالیٰ وعن ذرۃ بنت ابی لہب قالت
 قلت یا رسول اللہ من اخیر الناس قال اتقاهم للرب عز وجل و اوصلہم للرحمۃ
 امرہم بالمعروف وانہماہم عن المنکر رواہ ابو الشیخ والبیہقی و تم در حدیث است
 لا تزال لالا اللہ تشفع من قالہا تردد عنہم العذاب والنقمۃ ما لم یستخفوا بحقہا
 قالوا یا رسول اللہ و الا استخفاف بحقہا قال یظہر العمل بمعاصی اللہ تعالیٰ فلا
 ینکروا ولا یغیروا رواہ الاصفہانی وعن ابی ذر قال اوصانی خلیلی صل اللہ تعالیٰ علیہ و
 المسلم بمخصال من الخیر اوصانی ان لا اخاف فی اللہ لو متکاثم و اوصانی ان لا اقول الا
 الحق وان کان ہما رواہ ابن جبان وعن ابی ہریرۃ قال کنا نسمع ان الرجل یتعلق بالرجل
 یوم القيمة وهو لا یعرفہ فیقول مالک الی ما بینی و بینک معرفۃ فیقول کنت ترانی علی
 الخطاء و علی المنکر ولا تنہانی ذکرہ رزین

فضیلت جہاد، قال رسول اللہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم ان فی الجنة مائة درجة
اعدها اللہ للمجاهدين فی سبیل اللہ ما بین الدرجتين كما بین السماء والارض رواه البخاری
وہم در حدیث است مثل المجاہد فی سبیل اللہ مثل الصائم القائم القانت بآیات اللہ
لا یفتر من صیام ولا صاوة حتی یرجع المجاہد فی سبیل اللہ متفق علیہ وہم در حدیث است
والذی نفسی بیدہ لوہا ان رجالا من المؤمنین لا تطیب انفسہما ان یتخلفوا عنی ولا جدما
احملہم علیہ ما تخلفت عن سریة تغزو فی سبیل اللہ والذی نفسی بیدہ لوہد ان اقتل
فی سبیل اللہ ثم احیی ثم اقتل ثم احیی ثم اقتل ثم احیی ثم اقتل متفق علیہ وہم در حدیث
رباط یوم فی سبیل اللہ خیر من الدنیا وما فیہا وفروا لعدو فی سبیل اللہ اوروحۃ خیر من الدنیا
وما فیہا متفق علیہ وہم در حدیث است ما عبرت قدما عبد فی سبیل اللہ فقمسہ النار
رواہ البخاری وہم در حدیث است لا یجتمع کافر وقاتل فی النار اید رواہ مسلم
وہم در حدیث است ما من احد یدخل الجنة بحب ان یرجع الی الدنیا وله ما فی الارض
من شیء الا الشہید یتیمی ان یرجع الی الدنیا فیقتل عشر مرات لما یری من الکرامة متفق علیہ
وہم در حدیث است یضحک اللہ تعالیٰ الی رجلین یقتل احدهما الآخر یدخلان الجنة
یقاتل ہذا فی سبیل اللہ فیقتل ثم یتوب اللہ علی القاتل فیستشہد متفق علیہ وہم
در حدیث است من سال اللہ الشہادة بصدق بلغة اللہ منازل الشہداء وان مات علی
فل شہداء مسلم وہم در حدیث است من مات ولم یغز ولم یحدث بہ نفسہ مات علی
شعبۃ من نفاق رواہ مسلم ونیز آمزہ جاء رجل الی النبی صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم
فقال للرجل یقاتل للمغرم والرجل یقاتل للذکر والرجل یقاتل لیری مکانہ فمن فی سبیل اللہ

لہ یحتمل ان یرلوهما بالقانت القائم فیکون تعلق الباء کتعلقہ فی قولک قام بالامر
اذا جدد فیہ فتجدلہ فالمعنی القیام بما تجب علیہ من استغفار الجہد فی معر فمکتاب
اللہ تعالیٰ والا متثال بما امر بہ والا شہاء بما نھی عنہ وان یراد بہ طول القیام ای المصلی
الذی یطول قیامہ فی صلوۃ قراءۃ فیہا طس

ال من قاتل لتكون كلمته الله هي العليا فهو في سبيل الله متفق عليه. وسم در حدیث است
 ان ميت يجتمع على عمله الا الذي مات مرابطا في سبيل الله فانه يفي به عمله الى يوم القيمة
 يا من قننة القبر رواه الترمذی و ابوداود والدارمی. وسم در حدیث است من قاتل في
 سبيل الله فواق ناقة فقد وجبت له الجنة ومن جرح جرحا في سبيل الله او نكب نكبة
 فانها تحيى يوم القيمة كما غرر ما كانت لوغها الرعفران وريحها المسك ومن خرج به خراج
 في سبيل الله فان عليه طابع الشهادة رواه الترمذی و ابوداود والنسائي. وسم در حدیث
 يبلغ النار من بكى من خشية الله حتى يعود اللبن في الضرع ولا يجتمع على عبد عمار في سبيل الله
 ودخان جهنم رواه الترمذی وزاد النسائي في اخرى في منخرى مسلم ابدا وفي اخرى له في جوف
 عبد ابدا ولا يجتمع الشحم والايمان في قلب عبد ابدا. وسم در حدیث است عيان لا تمسها
 النار عین بکت من خشية الله وعین باتت تحرس في سبيل الله رواه الترمذی. وسم در
 حدیث است رباط يوم في سبيل الله خير من الف يوم فيما سواه من المنازل رواه الترمذی
 والنسائي. وسم در حدیث است ان النبي صلى الله تعالى عليه وسلم سئل اي الاعمال
 افضل قال طول القيام قيل فاي الصدقات افضل قال جهد المقل قيل فاي الهجرة افضل
 قال من هجر ما حرم الله عليه قيل فاي الجهاد افضل قال من جاهد المشركين بماله ونفسه
 قيل فاي القتل اشرف. قال من اهرق دمه وعقر جواده رواه ابوداود. وسم در حدیث
 للشهيد عند الله ست خصال يغفر له في اول دفعة ويرى مقعده من الجنة ومجا من عذاب
 القبر ويا من من الفرع الاكبر ويوضع على راسه تاج الوقار والياقوتة منها خير من الدنيا و
 ما فيها ويزوج ثنتين وسبعين زوجة من الحور العين ويشفع في سبعين من اقربائه
 رواه الترمذی وابن ماجه. وسم در حدیث است من لقي الله بغير اثر من جهاد لقي الله و فيه
 ثلثة رواه الترمذی وابن ماجه. وسم در حدیث است الشهيد لا يجد الم القتل الا كما يجد
 احدهم الم القرصة رواه الترمذی والنسائي والدارمی وقال الترمذی هذا حديث حسن غريب

وهم در حدیث است ایس شیء احب الی الله من قطرتین واثرین قطرة دموع من
 ختیة الله وقطرة دم تهلل فی سبیل الله واما الاثران فاثرت فی سبیل الله واثر فی فریضة
 من فرائض الله تعالی رواه الترمذی وقال هذا حدیث حسن غریب وعن ابی امامة
 قال خرجنا مع رسول الله صلی الله علیه و سلم فی سریة فمر رجل بغار فیه شیء من ماء وبقل
 فحدث نفسه بان یقیم فیه ویتحلی من الدنیا فاستأذن رسول الله صلی الله علیه و سلم
 وانه سلم فی ذلك فقال رسول الله صلی الله علیه و سلم انی لم ابعث بالیهودیت و
 لا بالنصرانیت و لکنی بعثت بالحنیفیت سمیحة والذی نفس محمد بیده لغدوة او روحه فی
 سبیل الله خیر من الدنیا وما فیهها ولما قام احدکم فی الصف خیر من صلوة ستین سنة
 رواه احمد - وهم در حدیث است المومنون فی الدنیا علی ثلاثة اجزاء الذین آمنوا بالله و
 رسوله ثم لم یرتابوا وجاهدوا باموالهم و انفسهم فی سبیل الله والذی یأمنه الناس علی
 اموالهم و انفسهم ثم الذی اذا اشرف علی طمع تركه الله عز وجل رواه احمد - وهم در حدیث
 من ارسل نفقة فی سبیل الله واقام فی بیتة فله بكل درهم سبع مائة درهم ومن غزا بنفسه
 فی سبیل الله وانفق فی وجهه ذلك فله بكل درهم سبع مائة الف درهم ثم تلا هذه الآية
 والله یضاعف لمن یشاء رواه ابن ماجة - وعن فضالة بن عیید قال سمعت عمر بن الخطاب
 یقول سمعت رسول الله صلی الله علیه و سلم یقول لشهداء اربعه رجل مؤمن
 جید الا یمان لقی العدو وقصد الله حتی قتل فذلك الذی یرفع الناس الیه اعینهم
 یوم القيمة هكذا و رفع راسه حتی سقطت قلنسوة فلا ادری قلنسوة عمر اراد ام قلنسوة قال بنی صلی الله علیه و سلم
 علیه و سلم قال ورجل مؤمن جید الا یمان لقی العدو وکانما ضرب جلدہ بشوك و طلع
 من الحین اتاه سهم غرب فقتله فهو فی الدرجة الثانية ورجل مؤمن خلط عملا صالحا
 و آخر سیئا لقی العدو وقصد الله حتی قتل فذلك فی الدرجة الثالثة ورجل مؤمن
 اسرف علی نفسه لقی العدو وقصد الله تعالی حتی قتل فذلك فی الدرجة الرابعة رواه الترمذی

الحین

وقال هذا حديث حسن غريب. وهم در حدیث است القتل ثلثة قوم من جاهد بنفسه
 وواله في سبيل الله فاذا لقي العدو وقاتل حتى يقتل قال النبي صلى الله تعالى عليه وسلم
 فيه فذلك الشهيد الممتحن في خيمة الله تحت عرشه لا يفضل النبيون الا بدرجة النبوة
 ومومن خلط عملا صالحا وآخر سيئا جاهد بنفسه ماله في سبيل الله اذا لقي العدو قاتل
 حتى يقتل قال النبي صلى الله عليه وسلم فيه مصممة تحت ذنوبه وخطاياها از السيف
 صماء للخطايا وادخل من اي ابواب الجنة شاء ومتافق جاهد بنفسه ماله فاذا لقي العدو
 قاتل حتى يقتل فذلك في النار ان السيف لا يحس النفاق رواه الدارمي، وعن ابن عائذ
 قال خرج رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم في جنازة رجل فلما وضع قال عمر بن
 الخطاب لا تصل عليه يا رسول الله فانه رجل فاجر فالتفت رسول الله صلى الله تعالى عليه
 وسلم الى الناس فقال هل رآه احد منكم على عمل الاسلام فقال رجل نعم يا رسول الله
 حرس ليلة في سبيل الله فصلى عليه رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم وحشي عليه التراب
 وقال اصحابك يظنون انك من اهل النار وانا اشهد انك من اهل الجنة وقال يا عمر انك
 لا تسأل عن اعمال الناس ولكن تسأل عن الفطرة رواه البيهقي في شعب الايمان. وهم در
 حدیث است وقد الله ثلثة الغازي والحاج والمعتمر وراه النساء. وهم در حدیث است
 حرس ليلة في سبيل الله على ساحل البحر افضل من صيام رجل وقيامه في اهله الف
 سنة السنة ثلثمائة يوم واليوم كالف سنة رواه ابن ماجة. وهم در حدیث است غزوة
 في البحر مثل عشر غزوات في البر والذي يسد في البحر كالمشحط في دم في سبيل الله
 رواه ابن ماجة عن ام الدرداء. وهم در حدیث است شهيد البحر مثل شهيد البر وما بين
 الموجتين كقاطع الدنيا في طاعة الله وان الله عز وجل وكل ملك الموت يقبض الارواح
 الا شهيد البحر فانه يتولى قبض ارواحهم ويغفر لشهيد البر الذنوب كلها الا الدين وشهيد
 البحر الذنوب والدين رواه ابن ماجة، وعن ابى امامة قال جاء رجل الى النبي صلى الله

صلی اللہ علیہ وسلم فقال رأیت رجلاً غزاً یلتمس الاجر والذکر قال فقال رسول اللہ
صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم لا شیء لہ فاعادها ثلث مرات یقول لہ رسول اللہ صلی اللہ
تعالیٰ علیہ وسلم لا شیء لہ ثم قال ان اللہ لا یقبل من العمل الا ما کان خالصاً وابتغی بہ
وجہہ رواہ احمد والنسائی۔ ویم در حدیث است ان صلوۃ المربط تعدل خمسمائة صلوۃ
ونفقة الدینار والدھم منہ افضل من سبعمائة دینار ینفق فی غیرہ رواہ البیہقی وفي
روایۃ بالقی صلوۃ وقیۃ نكارة۔ ویم در حدیث است ثلث لا تری اعینہم النار عین حرست فی
سبیل اللہ وعین یکت من خشية اللہ وعین کفت من محارم اللہ رواہ الطبرانی۔ ویم در
حدیث است الا انبئکم ليلة افضل من ليلة القدر حارس حرس فی ارض خوف لعلہ لا
یرجع الی اهلہ رواہ الحاكم وقال طیح علی شرط البخاری۔ ویم در حدیث است کل عین باکنة
یوم القيمة الا عین غضت من محارم اللہ وعین سهرت فی سبیل اللہ وعین خرج منہا مثل راس
الذیاب من خشية اللہ رواہ الاصبہانی۔ ویم در حدیث است من اعان مجاہدا فی سبیل
اللہ او غار ما فی عسرتہ او مکاتباً فی رقبته اظله اللہ فی ظلہ یوم لا ظل الا ظله رواہ احمد و
البیہقی۔ ویم در حدیث است من اطل راس غار اظله اللہ یوم القيمة رواہ ابن حبان
فی صحیحہ البیہقی۔ ویم در حدیث است من احتبس فرساً فی سبیل اللہ ایماناً باللہ و
تصدیقاً بوعده فان شبعه ورتبه وروثه وولہ فی میزانہ یوم القيمة یعنی حسنات رواہ البخاری
وغیرہ۔ ویم در حدیث است طوبی لمن اکتز فی الجہاد فی سبیل اللہ من ذکر اللہ فان لہ بكل
کلمۃ سبعین الف حسنة کل حسنة منہا عشر اضعاف مع الذی لہ عند اللہ من المزید
الحديث رواہ الطبرانی۔ ویم در حدیث است صلوۃ فی مسجدی تعدل بعشرة آلاف
صلوات و صلوۃ فی المسجد الحرام تعدل بمائة الف صلوۃ والصلوة فی ارض الرباط
بالقی الف صلوۃ الحديث رواہ ابو الشیمخ وابن حبان۔ ویم در حدیث است من رمی
رمية فی سبیل اللہ قصر او بلغ کان لہ اجر اربعة اناس من بنی اسماعیل اعتقہم

رواه البزار وهم در حدیث است مقام الرجل في الصف في سبيل الله افضل عند الله من
عبادة ستين سنة رواه الحاكم وقال صحيح على شرط البخاري وهم در حدیث است ساعتان
لا ترد على داع دعوته حين تقام الصلوات وفي الصف في سبيل الله رواه ابن حبان - وهم در
حدیث است قال رجل يا رسول الله اني اقفا لموقف اريد وجه الله واريد ان يرى
موطني فلم يرد عليه رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم شيئا حتى نزلت فمزا كان جوار اللقاء
ربه فليعمل عملا صالحا ولا يشرك بعبادة ربه احدا رواه الحاكم وقال صحيح على شرط الشيخين
وهم در حدیث است ان اول الناس يقضى عليه يوم القيمة رجل استشهد فاتي به فعرفه
نعمته فعرفها قال فما عملت فيها قال قاتلت فيك حتى استشهدت قال كذبت ولكن قاتلت
لان يقال هو جري فقد قيل ثم امر به فسمح على وجهه حتى القي في النار الحديث رواه مسلم
والحافظ والنسائي والترمذي وابن خزيمة في صحيحه - وهم در حدیث است من فاته الغزو معي
فليغزو في البحر رواه الطبراني - وهم در حدیث است الشهداء ثلثة رجل خرج بنفسه
وماله في سبيل الله لا يريد ان يقاتل ولا يقتل لكن يكثر سواد المسلمين فان مات او
قتل غفر له ذنوبه كلها واجير من عذاب القبر ويوم من من الفرع ويزوج من الحور العين و
حلت عليه حلة الكرامة ويوضع على راسه تاج الوقار والخلد والثاني خرج بنفسه ماله
محتسبا يريد ان يقتل ولا يقتل فان مات او قتل كانت رقبته مع ابراهيم خليل الرحمن
بين يدي الله تبارك وتعالى في مقعد صدق عند مليك مقتدر والثالث خرج بنفسه
وماله محتسبا يريد ان يقتل ويقتل فان مات او قتل جاء يوم القيمة شاهرا سيفه واضعه
على عنقه والناس جاؤون على الركب يقولون الا افسحو النافا فان اقد يد لنا اموالنا واما
الله تبارك وتعالى قال رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم والذي نفسي بيده لو قالوا
ذلك لابراهيم الخليل اولي من الانبياء لرحل لهم من الطريق لما يرى من واجب
حقهم حتى ياتون مناير من نور تحت العرش فيجلسون عليها ينظرون كيف يقضى

بین الناس لا یجدون غم الموت ولا یغتمون فی البرزخ ولا تفر عنهم الصیحة ولا یسئهم الحساب
 ولا المیزان ولا الصراط ینظرون کیف یقضى بین الناس ولا یسألون شیئا الا اعطوا ولا
 یشفعون فی شیء الا شفّعوا فیہ ویعطون من الجنة ما حیوا وینتہون من الجنة حیث
 حیوا رواہ البزار والبیہقی والاصفہانی، وعن نعیم بن عمار ان رجلا سأل رسول الله صلی الله
 تعالیٰ علیہ وآلہ وسلم ای الشہداء افضل قال الذین ان یلقوا فی الصف لا یلتفتون وجوہہم
 حتی یقتلون اولئک ینطلقون فی العرف العلی من الجنة ویضحک الیہم ربہم واذا
 ضحک ربک الی عبد فی الدنیا فلا حساب علیہ رواہ احمد وابو یعلی ورواھا ثقات
 وہم در حدیث است الا اخبرکم عن الاجود الاجود والله الاجود وانا اجود ولد آدم واجود
 من بعدی رجل علم علم افش علم بیعت یوم القیمة امۃ واحدة ورجل جاهد بنفسہ لله
 عز وجل حتی یقتل رواہ ابو یعلی والبیہقی وہم در حدیث است ثلثة یجہدہم الله ویضحک
 الیہم ویستبشرہم الذی اذا مکسفت فئۃ قاتل ورائہا بنفسہ لله عز وجل فاما ان
 یقتل واما ان ینصرہ الله ویکیفہ فیقول انظر والی عبدی ہذا کیف صبر بنفسہ
 والذی لہ امرأۃ حسنة وقراش لین حسن فیقوم من اللیل یدر شہوتہ ویزکرنی و
 لو شاء رقد والذی اذا کان فی سفرہ وکان معہ کب قسہ رواہم حجوا فقام من السفر فی
 السراء والضراء رواہ الطبرانی بأسناد حسن، وعن ابی ہریرۃ عن النبی صلی الله تعالیٰ
 علیہ وآلہ وسلم انه سأل جبرئیل عن ہذہ الایۃ ونفخ فی الصور فصعق من فی السموات
 ومن فی الارض الا من شاء الله من الذین لم یشاء الله ان یصعقہم قال ہم الشہداء یبعثہم
 الله متقلدین اسیافہم حول عرشہ فاتاہم الملائکۃ من المحشر بتجایب من یاقوت
 ازمتہا الدر الا بیض برحال الذهب اغشیہا السندس والاسنبرق ومارقہا اللین من الحریر
 خطا ہا ہا بصار الرجال یسرون فی الجنة علی خیول یقولون عند طول النزہۃ انطلقوا
 بنا ننظر کیف یقضى الله بین خلقہ یضحک الله الیہم واذا ضحک الله الی عبد فی

موطن فلا حساب علیه وراه ابن ابی الدینیا. ویم در حدیث است مائت و قوم الجهاد الا انهم
الله بالعذاب رواه الطبرانی باسناد حسن. ویم در حدیث است ثلثة یضحک الله الیهم
الرجل اذا قام باللیل یصلی والقوم اذا صفوا فی الصلوة والقوم اذا صفوا فی قتال بالعدو
ویم در حدیث است الجهاد واجب علیکم مع کل امیر یراکان او قاجرا وان هو عمل الکبائر
عن ابی هريرة. ویم در حدیث است الجنة تحت ظلال المسیوف عن ابی موسی. ویم در حدیث
است من راح روحه فی سبیل الله کان له بمثل ما اصاب به من الغبار مسکایوم القيمة
ایضا عن انس. ویم در حدیث است من سل سیفه فی سبیل الله فقد بالی الله ابن
هريرة عن ابی هريرة. ویم در حدیث است من صدع راسه فی سبیل الله فاحتسب غفر له
ما کان قبل ذلك من ذنب طبع عن بن عمر. ویم در حدیث است من قد السیر من ایدی
العدو فانا ذلك الا سیر طاص عن ابن عباس. ویم در حدیث است ساعات فی
سبیل الله خیر من خمسين حجة عن بن عمر. ویم در حدیث است السیوف مفاتیح الجنة ابوبکر
بن عساکر عن زید کفی بالسيف شاهد عن سلمة بن المحجن السیوف اردیة المجاهدین فرعن
ابی ایوب المحاملی فی اقالیة عن زید بن ثابت. ویم در حدیث است الا اخبرکم بخیر الناس
منزلت رجل اخذ بعنان فرسه فی سبیل الله حتی یقتل او یموت الا اخبرکم بالذی یلیه حل
معتزل فی شعب یقیم الصلوة ویؤتی الزکوة یشهد ان لا اله الا الله ت ک عن ابی هريرة.
ویم در حدیث است الاسلام ثلثة ابیات سفلی وعلیا وغرفة فاما السفلی فالاسلام الذی
دخل فیها عامة المسلمین ولا یسال احد منهما الا قال انا مسلم واما العلیا فتفاضل اعمالهم
بعض المسلمین افضل من بعض واما الغرفة العلیا فالجهاد فی سبیل الله لا ینالها الا
افضلهم طبیع عن فضالة بن عبید. ویم در حدیث است من مرض یوما فی سبیل الله او
بعض یوم او ساعة غفرت له ذنوبه وکتب له من الاجر عدد عشق مائة الف رقة قيمة
کل رقة مائة رقة ابن زنجویه عن رجل من اهل الحجاز مرسل. ویم در حدیث است

اشحیل

لایزال

لموقف فی سبیل اللہ لایسل فیہ سیف ولا یطعن فیہ برمح ولا یرمی فیہ بسهم افضل من
عبادة ستین سنة لا یعصى الله فیها طرفة عین ابن النجار عن بن عمر - و ہم در حدیث است
لا یزال لجهاد حلوا خضرا ما امطرت السماء وانبتت الارض وینشأ نشوء من قبل
المشرق یقولون لاجهاد ولا رباط اولئک هم وقود النار بل رباط یوم فی سبیل اللہ خیر من
عتق الف رقبة ومن صدقة اهل الارض جمیعاً ابن عمر عن انس و ضعفه - و ہم در حدیث است
المتفق علی الخیل کما سطیده بالصدقة ولا یقبضها وابوالها واورانها عند الله یوم القيمة
کذا فی المسک ابن سعید طبع عن برید بن عبد الله - و ہم در حدیث است من مرض یوم
فی البحر کان افضل من عتق الف رقبة یجوزهم ویتفق علیهم الی یوم القيمة الحدیث کل عن علی

بیشتر
حل

مکتوب سی ام

بسیادت وافادت دستگاه میرک شیخ در اسرار کریمه ماعندکم ینفد و ماعند الله باقی -
الله تعالی ذات یابركات را مشمول الطاف خویش داشته بجزایات و واردات
معنویه سر بلند را دایع از سرچشمی رود سخن دوست خوشتر است -

قال الله تعالی ماعندکم ینفد و ماعند الله باقی این کریمه مبارک جامع مراتب
قرب است و حاصل نسخ سیر و سلوک اهل الله عموم کلمه ما که در آغاز کریمه است محتوی است
بر جمیع مراتب نفی تحقق بر موز این کریمه نام و نشان ما سوار بر میدار و به فناء انتم می رساند که
رکن اعظم ولایت است و ماعند الله باقی مستجمع مراتب اثبات است و در مرتبه از بقا که مترتب
بر فنا است و رکن دوم ولایت است تفاوت در مراتب لایت باعتبار تفاوت اقدام
سالکان است در حصول این دور کن هر چند درین دور کن قدم را سخ داشته باشد در کمالات
ولایت انتم بود هر کس از سالکان بقدر حوصله و استعداد در تحصیل این دو کمال دست پائے می زند
تا کلام صاحب دولت باشد که در بحار اسرار این کریمه غواهی نموده بهره تمام از جواهر نفیسه

بیشتر

تمام

این دو کمال حاصل نماید و مراتب نفی را طے نموده از مراتب علیا اثبات نصیب فرآگیرد۔ بیت
 سواد تہاست اندر پردہ غیب   نگہ کن تا کرار یزید در جیب
 اللہ تعالیٰ امثال با فقر را ایمانی باین معانی دہاد و شربے از این مشرب عطا کند بالنبی والہ
 الاحقاد علیہ علیہم الصلوٰات والتسلیمات والتجیات والبرکات۔

مکتوب سی و یکم (۳۱)

یکے از اہل زمانہ در جواب کتابت او کہ تعرض بحال درویشاں نموده بود۔
 نوشتہ بودند کہ ہرگز در عمر خود باین خواری زندگانی نکرده است کہ اکنون می کند، مخدوما
 بندہ عاجز کہ یہ بندہ مثل خود تملق نماید والتجاء والحلح پیش گیرد جائے آن دارد کہ ذل و
 خواری بکشد چہ را بدرگاہ غنی مطلق رونہ آرد و تضرع والتجاء کند کہ سزاوار این معنی اوست،
 کشایش مشکلات ازومی آید و لبس وسعت رزق و تنگی آن ہمہ ازوست نہ از غیر او۔ وَ اِنْ
 يَمْسَسْكَ اللَّهُ بِصُفْرٍ فَلَا كَاشِفَ لَهُ اِلَّا هُوَ وَ اِنْ يَشْرِدْكَ بِخَيْفٍ فَلَا رَادَّ لِفَضْلِهِ يُصِيبُ بِه
 مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهٖ نوشتہ بودند کہ فقر و درویشی ہمیں تنہا از تربیت الخ
 مخدوما باین را یکسے نویسند کہ دعوی فقر و درویشی داشتہ باشد باین فقیر خود را بمر اعل
 از معنی فقر و درویشی دور میداند از ہر چہ گویند از ان ہم زبون تر است و ہر عیب کہ اثبات
 نمایند از ان ہم معیوب تر۔ نوشتہ بودند کہ غرض از مسلمانی تعطف و تملطفاست الخ ہر مسلمانی
 باندا زہ طاقت خود در این امور کوشش می نماید لیکن در آنچه مقدور اینکس نیست معذور است
 و این دور از کار خود را از کمالی مسلمانی و حقیقت آن بسے دوری داند ہر چہ می نویسند بمر محل است
 نوشتہ بودند کہ صحبت باہل اللہ از باب نفس را برای حصول مطالب دنیا است یا نتیجہ
 آخرت است بالفعل نقد وقت ادراک فوائد دنیا است و معاملہ آخرت بدست آفریدگار است
 بقدر اعمال و افعال۔ مخدوما کہسے باہل اللہ محض از برای دنیا صحبت دارد و آخرت

ملحوظ نبود از برکات شان محروم مطلق است و خسران دنیا و آخرت نصیب وقت اوست
 در رنگ آنست که کسے دنیا را بعمل آخرت طلب نماید خائب و خاسر است چنانچه بقرآن مجید
 و احادیث نبوی علی مصدرها الصلوات و التسلیمات ثابت شده است این سخن در
 رنگ آن سخن است که از ابوالفضل یا فیضی نقل می کنند که می گفته که دنیا نقد است و
 آخرت نسبه هیچ کس بقدر انبیه نفروخته است آری معامله آخرت با فریدگار است
 بقدر اعمال لیکن اخلاص در اعمال و حسن قبول آن از صحبت اهل الله است عمل بے اخلاص
 در رنگ قالب بے روح است که قابل قبول نیست صحبت اهل الله است که مس وجود را
 بکیمیائے معرفت زرخالص می سازد و خلاصی از مکر شیطان و شرارت نفس اماره از صحبت این
 بزرگواران مامول است و وصول بدرجات قرب الهی جل شانہ و معرفت او که مقصود از
 آفرینش انسان است از باطن این اکابر مستول و معامله که درائے اعمال و افعال است از
 خدمت ایشان ماخوذ است و نیای نجیس خسیس است چه باشد که بطمع آن کسے با اهل الله
 صحبت دارد در رنگ آنست که کسے به بادشاه بطمع فضل او صحبت دارد اگر چنین بود
 بس راه صوفیه و طریقه ارشادشان قطع مفاوز و بوادی در طلب حق که بزرگان کرده اند
 همه عبت باشد هیچ کس بعمل خود بے فضل بجائے نرسیده است عملی که وجود عامل در آن
 در میان باشد از خیز اعتبار ساقط می دانند و رفع وجود عامل در صحبت درویشان است
 آنچه نوشته اید انکار است از فوائد صحبت و از ارشاد باطنی صوفیه علیه بلکه انکار است از اکابر
 صوفیه که صاحب ارشاد بوده برعم شما ارادت آوردن با اهل الله و صحبت داشتن با
 ایشانان محض برائے دنیای دنی است و هر که از اکابر در خدمت پیرو مرشد خود بوده اند
 مطمح نظر او مطالب دنیاوی بوده و بس ذلک مبلغهم من العلیم معامله آخرت با فریدگار
 است بقدر اعمال و افعال و صحبت اهل الله در رنگ صحبت اهل دنیا نیست بواسطه
 جلب منافع دنیا عاذنا الله سبحانه عن هذا الاعتقاد.

بن
 س خسیس چه

مکتوب سی و دوم (۳۲)

بہار محمد در آنکہ در آنحضرت عز سلطانہ دین خالص بے شرکت مطلوب ست۔
 بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ اللّٰهُ تَعَالٰی اَمْتَالِ مَا بُو اِلٰہِو سَاں رَا اَز کَر قَتَا رِیَآئِ لَاطَا ل
 نجات بخشیدہ در طلب محبت خود یکجہت و یک رو گرداناد قال عز من قائل اَلَا یَتَذٰکُرُ الَّذِیْنَ
 اَلْتَمٰوْا لَیْسَ دِرَآءَہُ فَا لَیْسَ دِرَآءَہُ فَا لَیْسَ دِرَآءَہُ فَا لَیْسَ دِرَآءَہُ فَا لَیْسَ دِرَآءَہُ فَا لَیْسَ دِرَآءَہُ
 ماسوامی طلبند اذ جاء رَبِّہٖ بِقَلْبٍ سَلِیْمٍ دے کہ مسکن ماسوا ست دربار گاہ کبریا خوار و
 بے نواست و ہی از انوار او تعالیٰ مصرع در خانہ دو میہمان نلکجند۔
 فکر تخلیہ سراز اہم مہام است کہ مہمان خانہ خالی می خواہد و در حوصلہ ما بہ ازیں مہمانی
 انا عند منکسرۃ القلوب در عالم حقیقت انکسار دل سبب سلامتی اوست بر عکس عالم
 مجاز ہر چند شکستہ تر بود از مایافت مرادات و از گنجائش ماسوا سالم تر بود برائے ظہور انوار
 عالم کبریا والسلام علیکم۔

مکتوب سی و سوم (۳۳)

بحاجی محمد افغان در آنکہ مدار کار بر محبت شیخ کامل و متابعت سنت سنیہ است۔
 بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ کتابتے کہ برادر اعزاز شد میاں حاجی محمد فرستادہ بودند
 رسیدہ خوشوقت ساخت در یوزہ توجہات دربارہ خود و دربارہ مستر شدان خود نمودہ بودند
 گاہ گاہ توجہ کردہ میشود بیشتر ہم خواہد کرد انشاء اللہ تعالیٰ لیکن بدانند کہ مدار کار بر رابطہ
 معنوی ست کہ عبارت از محبت و اعتقاد و گردیدن و تسلیم است مستر شدرا نسبت بمشر خود
 ہر چند ایں رابطہ قوی تر بود اخذ فیوض و برکات از باطن او زیادہ تر کند محبت صرف و رابطہ
 معنوی بے توجہ در اخذ فیوض از باطن قطب کامل مکمل کافی ست و توجہ محض بے محبت رابطہ

معنوی کمتر موثر است تا اثر توجہ را قابلیت محل در کار است آری توجہ کہ با رابطہ مذکورہ معنوی جمع شود نور علی نور بود و مدار بر قوت رابطہ است و اتباع سنت پیغمبر صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم اگر دین دو امر رسوخ دارد غم نیست آخر او را ضائع نخواہند گذاشت از کمالات اکابر محروم نخواہند ساخت اگر در یکے ازین دو چیز خلل رفت خطر در خطر است اگرچہ ہزار ریا سنت نماید و السلام۔

مکتوب سی و چہارم (۳۴)

بحافظ عبدالکریم در فرق میان حیوۃ دنیوی و حیوۃ برزخ صغری۔
الحمد لله وسلام علی عباده الذین اصطفی حیوۃ کہ بنشأ دنیوی تعلق دارد و چیز می طلبد حس و حرکت و حیوۃ کہ بنشأ برزخ متعلق است محض حس است بے آنکہ باوے حرکت بود حق سبحانہ حکیم مطلق است موافق ہر محل حیاتے دادہ است در برزخ از حس چارہ نیست تا عالم ملذذ صوت بند و حرکت ہیچ در کار نیست بخلاف نشأ دنیوی اخروی کہ آنجا ہر دو در کار است فافہم السلام

مکتوب سی و پنجم (۳۵)

بجامع العلوم شیخ بدرالدین سلطان پوری در بیان آنکہ در قرب ولایت فنائے علم و ارادت در کار است و در قرب نبوت فنائے این اوصاف در کار نیست حل شدہ کہ برین تحقیق وارد میشود۔
بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ سُبْحَانَكَ لَا عِلْمَ لَنَا اِلَّا مَا عَلَّمْتَنَا اِنَّكَ اَنْتَ الْعَلِیْمُ الْحَكِیْمُ
مصرع از ہر چہ می رود سخن دوست خوشتر است

مخدوماد در قرب ولایت کوشش تام در زوال صفت ارادت از سالک می نمایند و فنائے ارادت را شرط ولایت می دانند و در قرب نبوت زوال متعلق سوے این صفت مطلوب است این صفت کہ فی نفسہا از صفات کاملہ است بحال خود است و زوال آن مطلوب نیست و بچنین در قرب ولایت زوال علم اشیا مطلوب است چہ نسیان یا سوا

کہ فنا عبارت از انست شرط ولایت است در قرب نبوت زوال گرفتاری باشی مطلوب است
علم کہ فی نفسہ صفت کمال است زوال آن مطلوب و ناگزیر نیست۔

سوال، انبیاء علیہم الصلوٰات والتسلیمات کہ بالاصالت بقرب نبوت متحقق اند
قرب ولایت ایشان را نیز ہمہ وقت حاصل است پس باید کہ زوال صفت ارادت و علم
نبوت این ہر دو صفت ایشان را در یک وقت حاصل بود باعتبار حصول ہر دو قرب و آن
ممکن نے و تنافی لوازم دلیل تنافی ملزومات است پس این ہر دو قرب در یک وقت جمع
شود و آن خلاف مقرر و خلاف واقع است۔

در جواب گوئیم بر تقدیر تسلیم اشراط بقائے صفتین در قرب نبوت قرب ولایت
کہ بے قرب نبوت بود مشروط بقائے علم و ارادت است و چون این قرب با قرب نبوت
جمع شود شرطیت و مشروطیت ممنوع است کما سیجی تحقیقہ انشاء اللہ تعالیٰ۔ ہا آنکہ گوئیم
کہ ولایت را دو جزو است فنا و بقا، در فنا زوال صفتین است و در بقا عارف را ارادتے
از نزد خود عطای فرماید و صاحب ارادت می سازند و ہمچنین در بقا اگر علوم را ائمہ عود نماید
کنجا نش دارد پس صاحب قرب ولایت در حالت بقا می تواند کہ بقرب نبوت متحقق شود و جامع
قربین باشد این جواب بے خدشہ نیست چہ این جمع و تحقق در حق کسے است کہ از راہ قرب
ولایت بقرب نبوت عروج نماید و فنا و بقا ولایت را حاصل نموده بکمالات مقام نبوت برسد
و این قسم وصول از نوادراست اما شخصے کہ براہ قرب نبوت واصل شدہ است چنانچہ عامہ
و اصلاان این دولت ہمیں رسیدہ اند جمع این دو قرب در حق او اشکال دارد چہ بقا باین
دو صفت مشروط بقائے اینہا است و در راہ قرب نبوت فناے این صفتین در کار نیست تحقیق
این مقام آنست کہ فناے صفت ارادت در قرب ولایت مقصود اولی و شرط بالاصالت نیست
مقصود اصلی رفع متعلق سویر ارادت است چون رفع متعلق سویر ارادت در مقام ولایت
بے رفع ارادت صورت پذیر نیست لاجرم در رفع ارادہ و فناے آن سعی می نمایند تا رفع

متعلق سور آن شود زیرا که چون اصل ارادت نبود تعلق آن به نیک و بد صورت ندارد و ثابت
 الجدار او کلا ثمة انقش و آنکه گفتم که در مقام ولایت رفع متعلق سو بے رفع ارادت صورت پذیر
 نیست برائے آنست که قرب ولایت قرب ظلی است و گرفتاری در آن موطن گرفتاری است
 بطل و قرب ظلی را آنقدر قوت نیست که با وجود صفت ارادت رفع متعلق سور آن تواند نمود
 لاجرم در رفع ارادت کوشش می نمایند تا رفع متعلق سور آن بسهولت صورت بندد و در قرب
 نبوت قرب اصلی است و گرفتاری است باصل و قرب اصل و گرفتاری آنرا قوتی است که با وجود
 صفت ارادت رفع متعلق سور آن تواند نمود لاجرم در رفع اراده سعی نمی نمایند چه آنچه مقصود
 از رفع آن بوده بوجه احسن بوصول پیوسته است و ارادت فی نفسها صفت کامله است اگر نقص
 قبح در آن راه می یابد از راه متعلق آن می آید و چون متعلق سور آن مرتفع شد غیر حسن کمال در آن
 هیچ نماند و بقای آن مطلوب گشت همچنین در صفت علم گوئیم که مقصود اولی در قرب ولایت
 از زوال علم زوال گرفتاری است باشد و چون زوال گرفتاری اشیا درین قرب بے زوال علم اشیا
 صورت نمی بندد چه قرب ظلی و گرفتاری ظلی را آن قوت نیست که با وجود علم اشیا گرفتاری اشیا
 را تواند زایل نمود لاجرم در زوال علم کوشش می نمایند و نسیان اشیا را می خواهند تا گرفتاری
 بآنها نماند و در قرب نبوت گرفتاری باصل است و گرفتاری اصل قوی است می تواند که محبت
 گرفتاری اشیا را با وجود علم اشیا زایل سازد تا چار در زوال علم کوشش نمی نمایند که صفت
 کمال است بلکه بقای آن را می خواهند و آنچه مقصود از زوال علم است درین قرب بوصول
 پیوسته است هذا -

و جواب دیگر از اصل سوال گوئیم که شرطیت زوال صفتین در ولایت صغری است که
 ولایت اولیا است و ولایت ظلی است و ولایت انبیا علیهم الصلوات والبرکات ولایت
 کبری است که ولایت اصلی است و شرطیت زوال صفتین درین ولایت به ثبوت
 نه پیوسته است -

مکتوب سی و هشتم (۳۶)

بشمس الدین خویشکی در بیان ظاهر انعم و باطن انعم -

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ قَالَ اللَّهُ تَبَارَكَ وَتَعَالَى وَذَرُّوا ظَاهِرَ الْأَنْثِمِ وَبَاطِنَهُ
حق سبحانه و تعالی بنده بار چون بنعم ظاهره و باطنه بنواخته است چنانچه فرموده وَاسْبِغْ عَلَيْنَا
نِعْمَةَ ظَاهِرَةً وَبَاطِنَةً لَّا جُرمَ بترک ظاهر انعم و باطن آن تکلیف فرمود تا کفران نعمت باتیان
یکه ازین دو انعم ننمایند و شکر ظاهر و باطن بترک انعمین بجا آرند ظاهر انعم می تواند که آن باشد که
علمائے ظاهر آنرا بیان فرموده اند از اتیان حرام و مکروه و باطن انعم التقات باطن بود با سوا
حق سبحانه و محبت و گرفتاری بمادون اتعالی دله که گرفتار غیر است از دین توقع خیرست و رحمت
که مائل بماسویست در بارگاه کبریا خوار و بے نواست نزد اهل الله سلامتی دل از انعم
مهام است خلاصی روح از اول مقاصد اذ جاء ربه بقلب سليم حصول معرفت الله
و وصول بدرجات قرب همه موقوف بر آزادی دل است از محبت دید و دانش ماسوا در یک
دل دو محبت جمع نشود مصرع در خانه دو میمان نه گنجد -

این جادین خالص میخواهند که شرکت را بر تابد لا اله الا الله الخالص والسلام

مکتوب سی و نهم (۳۷)

بغلام محمد افغان در آنکه ذکر از مقاصد اولی نیست و آنچه دوام ندارد اعتبار ندارد -

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ اللَّهُ تَعَالَى بِرَحْمَةِ شَرِيعَتِ غَاوَسِنِ مُصْطَفَى عَلَيْهِ
و علی آله الصلوات و البرکات اعلی مستقیم داشته در مدارج قرب ترقیات دهد و مکتوب مرغوب
رسیده سبب مسرت گردید نوشته بودند که این داعی را بعضی اوقات رتبه فنا و خویش دست
می دهد در انحال گاه ذکر قلبی هست و گاه نه -

مخدوم با ذکر مقصود اولی نیست مطلوب ازان فناء فی المذکور است چون فناء فی المذکور که از مقاصد است حاصل شد که ذکر نباشد پس در حالت فناء که هنگام استیلاک و بے شعوریت اگر ذکر را نیابتد قصود ندارد مستهلک اگر با وجود ذکر ذکر را احساس نکند گنجایش دارد بلکه در بعضی از اقسام فناء و الی ذکر شرط ناگزیر است. مخدوم با ذکر قلبی اگر حرکت و جنبش دل را خواسته آید پس دوام آن هیچ در کار نیست نه در حالت فناء و نه در حالت غیر فناء آنچه دوام پذیر و ناگزیر است توجه و حضور قلبی است حرکت باشد یا نه دیگر هیچ علامت فناء و نشانی دانه نشود که کدام قسم فناء دست می دهد فناء جذبه یا فناء سلوک، فناء جسدی یا فناء لطائف، فناء قلب یا فناء نفس هر کدام را آثار و علامت است و معتبر در فناء آنست که دوام پذیر و آنچه دوام ندارد چندان معتبر نیست سوائے فناء جذبه. والسلام

مکتوب سی و هشتم (۳۸)

برفعت بیگ در غیب برایتان اموری که طالب این راه را ناگزیر است.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ وَالسَّلَامُ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ اخوی اعز می رفعت بیگ از دنارت علایق بر فعت حقایق آید وارضیق صور بوسعت معنی گراید عمر چند روزه را که ملک ابدی بآن دست می آید در پیوستگی صرف نماید و دوام اقبال را بجانب قدس حضرت بچون حقیقی جلالت عظمت از دست ندهد بیت

دام همه جا با همه کس در همه کار میدار نهفته چشم دل جانب یار

شهباز را با طائف از کار روشن دار گریه و استغفار سحر غنیمت شمار غلص عمر از دست می رود و موسم کار با انجام می رسد بکدام عذر کار را می رود بفرماندازیم که هر امر و زرا فردا نیست فکر بر اصل بایک در دواز ظل با صل باید رفعت فیر و الی الله بیت

دادیم ترا از گنج مقصود نشان گریا تر سیدیم تو شاید برسی والسلام علیکم

کار و مستغفار

مکتوب سی و نہم

بملاحسن علی در دفع شبہ کہ بر مکتوب میرزا عبید اللہ نموده بود۔

الحمد لله وسلام علی عباده الذین اصطفیٰ نوشته بودید کہ از مکتوب کذا و کذا کہ نامزد
عرفان شاعر عبید اللہ بیگ شدہ بود بہرہ مند گردیدیم بعد از ان نوشته بودید کہ اگر کسی این جا
بگوید کہ این فرق و امتیاز در مقام شریعت است و کسانی کہ ہمہ را یکسان می دانند نظر
بمقام طریقت است چنانچہ در رسالہ دیگر دیدہ شد کہ ہر کہ در شریعت است کارش رد و قبول
خلق است چوں از اہل طریقت گشت از رد و اعتراض خلق باز ماند در طریقت سراسر آشتی
است با ہمہ کس دوستی بخلاف شریعت کہ آنجا با دشمنان جنگ است و بادستان آشتی،
پس از بزرگی کہ کلمہ رد و اعتراض نظر بحال کس واقع شدہ است از غلبہ شریعت خواہد بود
نہ طریقت، جواب این سوال را مستدعی است۔

مخدوم! جواب این سوال از مکتوب اخوی عبید اللہ شری برای ظاہر نیک تامل واقع نشد
است مع ذلک، در جواب گوئیم کہ اگر مراد سائل از عدم امتیاز و یکسان دیدن در مقام طریقت
و وحدانی است بطریق ذوق و حال کہ از اختیار بیرون است پس مسلم است چہ صاحب این دید
مستہلک مقام جمع است و متفرق مرتبہ وحدت و مستہلک امتیاز میان حسن و قبح منقود است
و ہمہ ابرصراط مستقیم می بیند لیکن چون مقبول است از زلت محفوظ است و احکام بندگی را
فر و گذاشت نمی نماید باطنش مستہلک است ظاہرش با احکام شرعیہ متخلی این ارادہ بماندن فیہ
جنگ و تدافع ندارد و هیچ محل سوال نہ۔ و اگر مراد آنست کہ اہل طریقت از دائرہ شریعت حقہ
برآمدہ اند و از کالیف شرعیہ آزاد گشتہ اند و سوار بقعہ بندگی کشیدہ اند پس ممنوع و نامسموع است
و معتقد آن ملحد و زندیق احکام سماوی نسبت بکافہ انام است خصوصیتے باشخاص دون اشخاص
ندارد و عوام و خواص در امتیاز احکام شرعیہ برابرند و اہل شریعت و اہل طریقت و اہل حقیقت

احکام شرعیہ

از اتیان فرائض و اجتناب از محرمات چاره ندارند و هیچ کس در ترک واجبات از تکاب مناهی، هیچگونه معذرت نیست پس آنچه در رساله دیده اید که هر که در شریعت است کارش رد و قبول خلق است و چون از اهل طریقت گشت اند - بر تقدیر این اراده در کمال سقوط است و قابل استشهاده چه هر کس محکوم احکام شرعی است و هیچکس از این دایره بیرون نیست تا از اهل طریقت گردد و بانیگ بد دوستی و آشتی پیدا کند و ترک رد و اعتراض بر خلق اختیار کند حق سبحانه با آن رحمت یافت اظهار تبری و عداوت بکفار و کفر ساری فرماید و مسلمان را امر بعبادت و شریعت و غلظت قتال با نهامی نماید عجب مسلمانی بود که باین قسم دشمنان خدا عز و جل برخلاف فرموده او در مقام آشتی بود و دوستی نماید مع ذلک دعوی ولایت و قرب الهی کند جل سلطان ولایت قرب فرع اسلام است حق سبحانه می فرماید وَمَنْ يَتَوَلَّهُمْ مِنْكُمْ فَأِنَّهُمْ مِنْهُمْ وَنَزِمِمْ بایر و لَوْ كَانُوا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالنَّبِيِّ وَمَا أُنْزِلَ إِلَيْهِ مَا اتَّخَذُوا آلَهُمُ الْأُولِيَاءَ بِالْحَمْدِ اهل حال در حال معذور است در عمل بمقتضای آن حال ما خود و لیکن عبارت آن رساله را بر شهود و حال فرود باید آورد فان کلام السکاری محمل باید دانست که این حال که رافع تمیز بین الحسن و القبح بود در طور ولایت هم نقص است کمال آنست که از سر بصری آید و از جمع بفرق بعد الجمع و از کفر با سلام گراید و السلام علیکم -

مکتوب (۴۰) چهلیم

برفت بیگ در نصیحت -

الحمد لله والصلام علی رسول الله بیت

مصلحت دیدن آنست که یاران به کار بگذارند و سرطه یاری گیرند
شفقت آثار عمر عزیز گذشته می رود و اجل مسمی رسیده می آید نوع زندگانی نمایند که وقت عزیزی
در پی اصلاح باطن رود و در تعمیر دل که محل نظر مولی است جل سلطان مصروف گردد و در

استعداد گور و قیامت کوشند شهبانے نار را بوظائف از کار روشن دارند و گریه استغفار سحر را مفتسم
وانند و در شبان روزی یک دو وقت برائے خلوت مقرر باید ساخت که هیچکس در آن وقت مزاحم
نباشد و بکلمه لا اله الا الله نفی مقاصد مرادات خود کنند تا هیچ مرادے و مقصودے در ساحت سینه
غیر از حق سبحانه نماند. مصرع این کار دولت است کنون تا کرار رسد. والسلام اولاً و آخراً.

مکتوب چهل و یکم

بملا محمد شریف کابلی در آنکه مستر شدر را استر ضائے مرشد تا انزیر است.

الحمد لله و سلام علی عباده الذین اصطفیٰ مکتوب برادر گرامی مولانا محمد شریف رسیده
خوشوقت ساخت الله تعالی بر جاده شریعت علیه و سنت سینه استقامت کرامت فرماید و بر محبت و
غفیرت شیوخ که سائل و صول مطلب علی اندروام و سرخ غایت کند نوشته بودند که آنچه باعث
آزار خاطر توشده است از بنده واقع نشده است یا ران کابل بجهت بعضی اغراض خبر بارسانیده
گران خاطر ساخته اند مخدوماً هیچکس از مردم کابل چیزی که موجب آزار خاطر فقیر باشد از شما نرسانیده است
خاطر فقیر هیچ وجه از شما آزرده نیست غیر از راه آزرده گی مولانا محمد صدیق که رفع آن برفع آزرده گی
مولانا وابسته است بغیر ازین از هیچ رنیز فقر را نسبت بشما گران خاطر نیست هر که خلاف
آن بشما رسانیده است خلاف واقع است خاطر شریف ازین ممر جمع باشد و استر ضائے مولانا
محمد صدیق شما را ناگزیر است بهر کیف مشارالیه را از خود راضی سازند تا باطن همه پیران از شما
راضی باشد و ابواب فیوض مفتوح بود و السلام اولاً و آخراً.

مکتوب چهل و دوم

بملا محمرفادرجواب کتابت وے که از تنگی معیشت نوشته و ذکر احادیث فضائل فقر.
الحمد لله و سلام علی عباده الذین اصطفیٰ مکتوب مرغوب خوی مولانا محمد وفا که

منشی از محبت و مشعر از ذوق بود رسیده خوشوقت ساخت توقع که هم برین متوال احوال از نیایش
باشند که سبب توجه غائبانه است از فقر و تنگ نشوند و از تنگی معیشت دربارت باشند - الله
يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَاءُ وَيَقْدِرُ طالباں حق جل و علا از فعل او سبحانه باید که شاد و خرم باشند
بلک لذت گیرند آنچه از محبوب حقیقی می آید محبوب است ایلام باشد یا انعام نعمت بود یا نعمت بیت
مے تلخ است جو رنگدازان که هر چندش خوری باشد گواراں

هنگام مضائق صوری باید که کشایش و فتوحات معنوی مضاعف باشد که خرابی ظاهر سبب
طراوت باطن است موجب عدم پرداخت بحضور باطن چون باشد و احوال غریبه که پیش ازین
رو میداد احوال چار و ندر هر چه بلا شد آشنائی مولائی حقیقی جلت عظمت مگر منحصر در وقت و وسعت
فراخی ست تا زبان تنگستی از وسعانه قطع نموده آید بر خلاف گذشته بکلیت بجانب حق آیند جل و علا
بظاهر و باطن متوجه جناب قدس او باشند تعالی و از طلب او سبحانه هرگز نیاسایند چه قسم احوال خوب
بیان می گردند افسوس که لطافت استعداد خود را بخاک برابر نمایند و از جواب نفیسه بخرف ریزه چند
قناعت کنند فیما ویلتا علی من اعرض عن ذکر الله و یا حسرتا علی من فرط فی جنب الله -
قلت تمتعات دنیویہ سبب سهولت حساب اخرویست پیغمبر خدا صلی الله تعالی علیه آله وسلم فرموده است
اِنَّ بَيْنَ بَيْتَيْنِ اَوْ بَيْنِ اَدَمٍ بَيْتَهُ الْمَوْتِ وَالْمَوْتُ خَيْرٌ مِنَ الْفِتْنَةِ وَبَيْنَ بَيْتِ الْمَوْتِ وَبَيْنَ الْمَوْتِ قُلَّةٌ الْمَالِ قُلَّةٌ
لِلْحَسَابِ تَلْجِهَانِ دُنْيَاوِي وَسِيلَهُ دَرَجَاتُ آخِرَتِ اسْتَنْعَمَاتِ اَنْ مَوْجِبُ نَقْصَانِ اَنْ وَرَدِثِ اسْت
حُلُوَةُ الدُّنْيَا مَرَّةُ الْآخِرَةِ وَهَرَّةُ الدُّنْيَا حُلُوَةُ الْآخِرَةِ وَهَمَّ دَرَدِثِ آدَمَ اسْتِ اَنْ اَطْوَلَ النَّاسِ
بِیَوْمِ الْقِيَمَةِ اَكْثَرُهُمْ شُبْعَانِ الدُّنْيَا وَهَمَّ دَرَدِثِ آدَمَ اسْتِ اَنْ اَطْوَلَ النَّاسِ
بِالْبَلِيَّاتِ حُلَا لَهَا حَسَابٌ وَحَرَامُهَا عَذَابٌ وَنَزِيرُ دَرَدِثِ اسْتِ مَامِنْ عَبْدٍ يَرِيدُ اَنْ يَرْفَعَ فِي الدُّنْيَا
دَرَجَةً فَارْتَفَعِ الْاَوْضَعَهُ اللهُ فِي الْآخِرَةِ دَرَجَةً اَكْبَرَ مِنْهَا وَاطْوَلَ وَهَمَّ دَرَدِثِ اسْتِ تَبَا لِلذَّهَبِ
وَالْفِضَّةِ قِيلَ فَمَا تَذَخَّرَ قَالَ لِسَانًا ذَاكَ رَأَوْ قُلُوبًا شَاكَرًا وَرُوحَةً تَعِينُ عَلَى الْآخِرَةِ - بدانند که هر که
بجمیع همت متوجه کار آخرت باشد و تمامی رو بحق سبحانه آرد حق تعالی از کرم امور دینی و دنیاوی

او کفایت فرماید رسول خدا صلی الله تعالی علیه وآله وسلم فرموده است من جعل الهموم هما
 واحدا هم المعاد کفاه الله سائر همومهم و من تشعب به الهموم من احوال الدنیا لم یبال الله
 فی ای اودیتها هلك و هم در حدیث است من اصبح والدنیا الکبریه فلیس من الله فی شیء و
 من لم یتق الله فلیس من الله فی شیء و من لم یهتم للمسلمین فلیس منهم طلب اذن خواندن
 بعض آیات بعد از نماز باید بجهت رفع تنگی معاشر نموده بودید مخدوا اگر نیت صالحه درین
 رفع روئے در چه مانع است بخوانند.

مکتوب چهل و سوم

نخواجه عبدالصمد کابلی در ذکر محصلات قرب الہی جل شانه.

بسم الله الرحمن الرحیم بحمد الله العظیم ومصلیا علی رسولہ الکریم اما بعد فبحاری الامور
 مشکور المسئول من الله سبحانه عافیتکم واستقامتکم علی جادة الشریعة العلیة والسنة السنیة
 وتحلیتکم بالحقائق بحیث شرفه ربیه خوشنونت ساخت از حرارت طلب که اندراج یافته بود
 بوضوح انجامید حق سبحانه از یاد این حرارت فرماید و نائرة آنرا در باطن مشتعل سازد تا از
 علائق کونی پاک و مصفا کند و بحقائق الہی جل شانه متحقق و متحلی گرداند و از اسباب محصله
 این دولت دوام ذکر است و قلت اختلاط باضلاقی و قلت حرف و حکایت لا یعنی در سخن
 است بر محبت شیوخ والسلام.

مکتوب چهل و چهارم

بمحمد صادق بخاری در معنی هدایت بصراط مستقیم.

الحمد لله رب العالمین والصلوة والسلام علی سید المرسلین و الیجمعین. هدایت
 کردن حق سبحانه و تعالی بنده را بصراط مستقیم عبارت از آن است که هر ضیق که در صدرش بود

دور کند و پیچ تنگی در سینه وے از پیچ و جہ نہاند و سیر تمام در امتثال او امر و انتہا از نوای حاصل آید و
رضائے وے تابع قضا و قدر حق سبحانہ بود حتی کہ اگر عالمے بر ہم شود یا بمصائب صعب و آلام
سخت اور مبتلا سازند پیچ کدورتے در باطن وے ازین امور پیدائے شود و این امور را عین صواب
انساب بشود و بطور غایت تمام ازین اشیاء راضی گردد بلکه مرلایے و مصیبتے کہ پیش آید آنرا از
نعم او سبحانہ شمرد و در شکر آن کوش و القائے و سواس خناس کہ در سینه اومی بود و در آنجا آشیانہ
داشت بر طرف شود و کلبہ اورا از آنجا ویران سازند چون عارف کامل یابن کرامت علیا و سواد
عظمی مستعد گردد مہتد بہدایت الہی جل شانہ گردد و صراط مستقیم یابد و شرح صدر نیز عباد
ازین امتداد است کما قال اللہ تبارک و تعالیٰ فَمَنْ يُرِدِ اللّٰهُ اَنْ يَّهْدِيْهٖ يَشْرَحْ صَدْرَہٗ لِلْاِسْلَامِ
وَمَنْ يُرِدْ اَنْ يُضِلَّہٗ یَجْعَلْ صَدْرَہٗ ضِیْقًا حَرَجًا کَاَمَّا یَصْعَدُ فِی السَّمَآءِ وَایضًا قَالَ تَعَالٰی
وَلَوْ اَنَّا کَتَبْنَا عَلَیْہُمْ اَنْ اَقْتُلُوْا اَنْفُسَکُمْ اَوْ اَخْرِجُوْا مِنْ دِیَارِکُمْ مَا فَعَلُوْهُ اِلَّا قَلِیْلٌ مِّنْہُمْ
وَلَوْ اَنَّهُمْ فَعَلُوْا مَا بُوعَطُوْنَ بِہٖ لَکَانَ خَیْرًا لَّہُمْ وَاَشَدَّ تَنْبِیْثًا وَاِذَا لَا اَنْبِیَاہُمْ مِّنْ لَّدُنَّا
اَجْرًا عَظِیْمًا وَاَلْہٰدِیْنَاہُمْ صِرَاطًا مُّسْتَقِیْمًا وَاَلْسَلَامُ عَلٰی مَنْ اَتٰبَعِ الْہٰدِی۔

مکتوب چہل و پنجم

بشاہ خواجہ در ذکر بعضے مکاشفات حضرت پیر دستگیر خود۔

بسم اللہ حامدا و مصلیا حضرت مجدد الف ثانی حضرت ایشان ماضی اللہ تعالیٰ غنہ
می فرمودند کہ وقتے نشسته بودم کہ دائرہ غضب او سبحانہ ظاہر گشت و سیر دران دائرہ افتاد
انواع غضب و تعالی صفاتی و ذاتی و گوناگون اتفاقا اہل سلطانہ دران مقام مطالعہ نموده آمد
و این سیر بتطویل انجامید بعد از ان دیدم کہ از ان دائرہ برآمدہ سیر در مقامے کہ فوق تر ازین مقام
بود واقع شد در صد قطع آن مقام گشتم چون ملاحظہ نمودم معلوم گشت کہ این سیر در استغنا
الہی است جل شانہ انواع استغنا ہائے ذاتی و صفاتی درین مقام مرئی گشت و امور عجیبہ

در این مقام دیده شد بعد از آن فوق این مقام سیر افتاد معلوم گشت که مقام رحمت رافت
اوست تقدس تعالی درین مقام ظهور حال صرف است که تشابه از جلال بآن مخلوط نیست
درنگی از غضب انتقام و استغفار در این جایافته نشد و هر چند تنبیه نمودم بخیار عفو و تجاوز رحمت
و مغفرت یافته نشد و در هر مقامی ازین مقامات ثلثه مقامهای متفاوت و ظاهراً گشت بعد از آن سیر
فوق این مقام واقع شد الی ما شاء الله سبحانه حضرت ایشان با قدس سره دو شخص را فرمودند که
شماره از دایره غضب بیرون گردند مگر صد فوق باشد و السلام

مکتوب چهل و هشتم

بمیر مغل در ترغیب بر اتبلاع سنت سنیّه و رسوخ بر محبت شیخ -
الحمد لله و سلام علی عباده الذین اصطفی برادر گرامی میر مغل ازین فقراد و رافقاده
سلام عاقبت انجام خوانند هر چند ملاقات صوئی بشمار واقع نیست لیکن نسبت انجذاب مغوی بران
می آرد که دو کلمه محبت آمیز نوشته آید - مخدوم چون رابطه اخلاص با فقرا بهم رسانده اید نگاہداشت
پاس آن بمراعات طریقه فقرانا گیر است اتبلاع شریعت علیّه و سنت سنیّه از دست نباید ادا
دوام اقبال را بجناب حضرت بچون حقیقی بوصف نیستی غنیمت باید شمرد - مصرع
این کار دولت ست کنون تا کرد دهند
والسلام

رشد

مکتوب چهل و نهم

بحقائق آگاهه خواجه محمد حنیف در بیان طریق تسلیک طلاب و توضیح مراتب کمال مع
المعارف المتعلقة

بعد الحمد و الصلوة و ارسال التحیات بجناب اخوی میرساند که مجلس در بیان طریقه تسلیک
طلاب اشاره بکمال الکمال باندازه فهم قاصر در تحریری آرد استملع فرمایند لا اله الا الله کلمه توحید است

و توحید جدا گردانیدن قدیم لذاته ست از غیر قدیم لذاته در جانا و آنرا درجات مراتب است.
مرتبه اولی تقوه بکلمه توحید است با تصدیق قلب این مرتبه عوام مومنین است زیاد
و عباد و علما که در صد قطع منازل سلوک نیستند و در بوادی سیرالی الله در آمده اند همه
داخل این مرتبه اند.

مرتبه دوم مخصوص باهل سلوک است که متوجه مراتب و جوب اند و در سیرالی الله در آمده
با انجام آن نرسیده اند این جماعه چون یقین کرده اند که وصول بمطلوب بموجب الا لله الدین الخالص
بے قطع علائق و تخلص از ماعدا نیست و حکم ما جعل الله لرجل من قلبین فی خوفه در مکیه
محبت حق با غیر حق جل و علا جمع نمی شود لاجرم جمیع همت در بے قطع علائق قلب اند و برایشان
یا بجز جذبات الهی جل سلطانہ می خواهند که تعلق علمی و حی آن از ماسوی گسته گرد و هم با مدار این
کلمه طیبہ احت باطن ساعه فسانه از این علائق پاک می سازند الی ان یتلغ الکتاب اجله بیت
تا بجا روبرو لایزوی راه کے رسی در سراے الا الله

مرتبه سوم آنست که نسیان ماسوی نماید و از تعلق علمی و حی ماعدا و ارب و قدیم را
از حادث از روی علم و محبت جدا کند و حضور مع الله سبحانه ملکه دل شود بنوعی که اگر بتکلف یاد
ماسوی نماید پیادش نیاید و اگر فرضاً عمر نوح علی نبینا و علیه الصلوٰۃ والسلام بصاحبین قلب
بدهند هرگز غیر مخطور و نگر در این حالت معبر بقنای قلب است و مربوط است بتمامی سیر
الی الله و نتیجه وصول ست با فعال و اجبی تعالت.

مرتبه چهارم نفی منتسبات است از وجود و سایر صفات که تابع وجود اند از نفس حاضر
بیانش آنست که وجود و کمالات تابعه آن مخصوص بواجب است تعالی و تقدس و اگر در ممکن
نمودار است از آنحضرت مستفاد و مستعار است آنچه ذاتی اوست عدم است که آن بواسطه انعکاس
کمالات نمودی پیدا کرده است از اعدام دیگر متمیز گشته و ممکن باین نمود بے بود خود را کامل و مبداء
خیرات تصور نموده دعوی شرکت همسری پیدا کرده است و بخود اقبال و از اصل اعراض نموده است

و چون سالک مستعد را بفضل میخواستند که بقرب خویش بتوانند این معرفت اورا عطا می فرمایند تا
اعراض از خود و اقبال با آنجناب مقدس پیدا می کنند و هم بتکرار این کلمه مبارک هر ساعت کمالاً
عاریتے را با اصل حواله می نمایند از شرک خفی و دعوی همسری و ابر و خائن در امانت نبود و قدیم را
از حادث بعد از آنکه شرکت در کمالات خاصه او نموده بود جدا سازد و خوش گفت - رباعی
وصافی خود بر غم حاسد تا که   ترویج چنین متاع کاسد تا که
تو معدومی خیال هستی از تو   باشد فاسد خیال فاسد تا که
مرتبه خامس حقیقت افراد است و از نفی بانسفا آمدن است و از طریقت بحقیقت پیوستن
و کمالات عاریتے را با اصل ملحق دیدن و خود را که مرات این کمالات بود معدوم یافتن و حجاب
بے حس و حرکت دیدن این کمال معبر بقلای نفس است و نتیجه تجلی صفات -

مرتبه سادس آنست که عدم را که مرات کمالات بود بعد از محقق کمالات باصل بعدم مطلق
لاحق یافتن کمال زوال نفس حاضر در این مرتبه صورت می بندد که نه از وجود حکم ماند و نه از عدم اثر
لا یُبْقِی وَ لا تَذَر این کمال هر چند متبای تجلی صفات است اما حصول این بے پر تو تجلی ذات
میسر نیست چه تمامی هر مقام بے پر تو مقام فوق آن صورت ندارد باید دانست که در مقام نفس
اقدام بے متفاوت است تا کدام صاحب ولت بود که بحقیقت آن برسد هر چند بسیارے تو هم
و عقل این معنی نمایند و در مراقبه گوهری از بحار آن بدست آرند و تخلص و ارشادگی قلیل ادر غلبات
شوق و محبت یا بطریق اندراج یا بے پر تو بر کامل مکمل کثیر دانند اما کسی که بکمال این تخلص متحقق
گشته است علی قدر الطاقه البشریه مگر قلیل باشند و تا بحقیقت این تخلص و فنا نرسد از اثبات
الوہیت خود نجات کامل نیابد و تکرار کلمه طیبہ لا اله الا الله اثبات الوہیت خود نماید که از راه
اثبات صفت کمال خود آمده بود و لواجبات و لو علی سبیل الندرۃ و لبعض اللطائف دوز بعض
او نحو من الاثبات عالم یفن کلا و لم یخلص را سنا می آرند که عزیزی را در بادی عقبه سخت
پیش آمد آن عزیزی نذر کرد که اگر از این عقبه نجات یابم هرگز حق را جل و علایا نکم القصه

نجات یافت بشهر درآمد و سیر نمود و بمرد شیخ الاسلام گوید که او در نزد خود صادق بود چه اگر می زیست
یاد کردن ناکردن هر دو مشکل بود و نیز شیخ الاسلام گفته که آنچه او نذر کرده که هرگز او را یاد نکنم جهت
گ یاد خود گفته زیرا که ذکر این کس هیچ گونه لیاقت آنجناب قدس ندارد بعد ذکره الیه
شیخ محی الدین بن العربی قدس سره در بیان کرمیه **وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا يَنْبَغِي مُحَمَّدٌ** می فرماید که میتوان
که ضمیر بجمده راجع بشی باشد یعنی نیست هیچ چیز مگر آنکه تسبیح می کند بجمد خود چه تسبیح او عاید
با دست و شایان مرتبه تقدس و تنزه نیست بدانکه چون اشخاص عالم ظلال و صفات اند و سیر
اسم را خداوند جل علا که چندین ظلال در میان است که نوبت باین شخص رسیده است پس در
هنگام ترقی فنا و بقا بطل از ظلال اسم که مبدأ تعین سالک است خواهد حصول پیوست و منتهیات
را بآن اسم که ظلی است از ظلال حواله نموده باوصاف آن اسم متحقق خواهد گردید چه هر اسم جامع
اسما و صفات است بعد از تحقق بآن اسم که متوجه فوق گردد بطل فوقانی که اصل آن اسم است
در رنگ آن اسم متحقق خواهد گشت و این اسم تحتانی را گذاشته بآن فوقانی که اصل اسم او است خواهد
پیوست و همچنین از اصل ثانی باصل ثالث و از اصل ثالث بابع و از اربع بخامس و از آن بسادس و
سابع الی ماشاء الله تعالی بقا خواهد یافت تا کلام صاحب دولت بود که ازین همه مراتب ظلال
گذشته باصل اسم واصل گردد حضرت خواجه نقشبند قدس سره فرموده اند که هفت سال همراه مولانا عارف
در تنگ پوی آن بودم که از اصل آگاهی یابم سه بار بسفر حجاز رفتم اگر مثل مولانا یا شبیه مولانا آنجا
می یافتم هرگز بر نمی گشتم.

چون

باید دانست که وصول بظلال اسم و سیر در مراتب آن معبر بولایت صغری است که ولایت
اولیا است و سیر در اصول اسما و صفات منوط بولایت کبری است که ولایت انبیا است علیهم الصلو
و البرکات و این هر دو ولایت بآسم الظاهر تعلق دارد و از گذشته این اسم اسم الباطن است که
ولایت بلا را اعلی است و فرق در اسم الظاهر و اسم الباطن در مکتوبات قدسی آیات حضرت قطب
المحققین حضرت ایشان با قدس الله سره الا قدس مسطور است با جمله اسم الظاهر اسمی است که

ذات درال اصلا ملحوظ نیست و در اسم الباطن ذات در پرده اسم ملحوظ است فالسیر فی العلم
مثلا سیر فی الاسم الظاهر والسیر فی العلم سیر فی الاسم الباطن و از گذشت اسم الباطن درجہ
عروج کمالات نبوت در پیش است علی تفاوت مراتب الانبیاء والرسل علی جمعہم عموما و علی
خاصہم خصوصا الصلوات والتجلیات و حصول این کمالات بالاصالہ انبیاء است علیہم الصلوٰۃ
والتبجیت وراثت ہر گراہنواز بندہا۔ و آنچه بالا دو مرتبہ در فناء نفس گفتہ شد باعتبار اجمال و
کلیہ بود و الافادہ ہر اسمی کہ در مراتب ظلال و اصول مسطور شدہ است مرتبہ ایست از مراتب
توحید۔

مرتبہ سابع افراد ذات است تعالیٰ و تقدس از صفات و اسماء تعالیٰ زیرا کہ محب
ذات بشرکت صفات راہنی نیست ہر چند انفکاک صفات از ذات تعالیٰ متصور نیست ذات
تعالیٰ از صفات در پیچ وخت و حال جدا نہ لیکن بمقتضای امر مع من احب ذات را با
ذات تعالیٰ معیتست کہ از صفات آنجا پیچ ملحوظ نیست پس انفکاک ذات از صفات در
دید و محبت است کہ مٹم معیت مذکور است و بس نہ خارج و نہ در نفس الامر شہر
و من بعد ہذا ما یدق صفاتہ و ما کتمہ احطی لہ یہ واجمل
تنبیہ: و چون معاملہ از مراتب ظلال و اصول بالا رود و اصل را در رنگ ظل و الٹارد
و از کمال علو و عدم تمیز بجزیت و جہل انجامد معاملہ کہ بکلمہ طیبہ مربوط بود با انجام رسد و تکرار
ایں کلمہ مبارک دران موطن نتیجہ نہ بخشہ ترقی در آنحضرت بہ نماز و تلاوت قرآن مجید بود علی
تفاوت الدرجات از حضرت ایشان ما قد سنا اللہ سبحانہ بسرہ الا قدس مستمع گشتہ است
کہ در این وقت اگر تکرار کلمہ طیبہ را بعنوان آنکہ لفظ قرآنی ست نمودہ می آید وابتدا بتغویز
کردہ می شود نتیجہ تلاوت قرآن مجید می دید و تفہیم فائدہ نہ ولیکن ہذا الخرا المکتوب والحمد للہ
او لا و اخرا و الصلوٰۃ والسلام علی رسولہ دائما و سرمدا و علی الہ الکرام و صحبہ العظام و صلے
علی جمیع الانبیاء و الملائکۃ و المرسلین و الصالحین۔

مکتوب چہل و ہشتم

بمیر محمد خانی در ترغیب بر التزام ذکر

مخدوم محل نظر مولیٰ جل و علا دل است دل را پاکیزہ باید داشت و متطہ حق را بسوی
از منظر خلق زیور تر نباید ساخت و در زینت کمتر نباید داشت پاکیزگی دل وابستہ بذكر
است ذکر و فکر را مداوم باشند و سبق باطن را عزیز دانند و دوام اقبال بجناب قدس بوصف
نیستی از لذت نعم شمارند و گرفتاری آن معلای بارگاہ را از عزائم امور تصور نمایند بیت
ہر چه جز عشق خداے احسن است گر شکر خوردن بود جان کنان است والسلام

پاکیزگی دل

وصف نیستی

مکتوب چہل و نہم

نیز بمیر محمد خانی در آنکہ معالجہ امراض استیفاء لذات فانیہ بدو ایرات مثال امر و نواہی است جل شانہ
حضرت حق سبحانہ بحصول مطالب کونین سر بلند دارد و معالجہ لذات و تمنیات فانیہ منوط
باتیان احکام شرعیہ است و امتثال او امر و نواہی الہیہ اگر اس امتثال و انقیاد در میان نباشد
آن لذات مفسد و ناگوار است و مٹم سخط و عقوبات فلاح حقیقی در ترک استیفاء لذات است ہما
امکن و ہر کہ مرتکب است و معالجہ آن در کار دارد نیز از حضرت آن رستہ است فویل لمن ارتکبها
وافتن بحلاوتھا ولم یعالجھا بمراۃ الاوامر التواہی و انھمک فی السفلیات ولم یرفع
راسہ الی العلا فیاحضرنا علی ما فرط فی جنبنا لله و اتبع الهوی و اترا الحیوة الدنیا و اعرض عن ما هو
خیر و البقی الم یعلم بان اللہ بیری و ان العاقبة للمتقوی فاذا جاءت الطامة الکبریٰ یوم یبذلکوا الناس
ماسع و یاجذل من ارتقی الی ربہ لم یلتفت الی الوری ولم یرعینہ الی زھرة الحیوة الدنیا و خاف
مقام ربہ فغی النفس عن الهوی و امر اھلہ بالصلوۃ و اصطر برعلھا فطوبی لمو بشری و السلام
علی من اتبع الھدی و التزم متابعت المصطفیٰ علیہ علی الصلوات البرکات العلی

مکتوب پنجم

شیخ احمد اللہ افغان دراجو با سولہ کہ نموده اول آنکہ توحید دوام پذیر دیانہ دوم آنکہ بعد از حصول سیر انفسی بجهت سیر آفاقی تعب کندیانہ سوم آنکہ خوارق افضل است یا معارف چہارم آنکہ فنا فی اللہ بے فنا فی الشیخ صورت بندیانہ پنجم آنکہ آنچه مقرر طلب است کہ ہر ساعت منزل نو باید بسبب محبت باطنی است یا بطاعات ظاہر یا در کثوف یا در فنا و بقا اگر آخر است پس ترقی فانی بچہ معنی است ششم آنکہ چون حالت مرید بجائے رسد کہ ہر گاہ خواہد صورت مرشد حاضر شود ویرال لازم است کہ در حضور آیدیانہ ہفتم آنکہ چون سالک را وقت در خلوت و انجمن یکسان باشد خلوت نشین دیانہ ہشتم آنکہ شہود ارواح در مراقبہ بہتر است یا در معائنہ۔

الحمد لله وسلام على عباده الذين اصطفى کتابت برادر عزیز شیخ اسد اللہ رسید و خوشوقت ساخت اسولہ چند اندراج یافتہ بود در حل آن باندازہ فہم قاصر می نویسداستماع فرمایند پرسیہ بودند کہ مسعود یک می فرماید بیت

رفت از مسعود یک جملہ صفات بشر او کہ ہمہ ذات بود باز ہمان ذات شد

وقت

ہر گرا این دید رومی دید ہمیشہ در ان می ماند یا گاہ گاہی می شود بداند کہ بعضی طالبان گاہ گاہ دست میدہند و بعضی را این حالت دائمی است معتبر نزد کمل اہل اللہ ہمان حالت است کہ دوام پذیر دین حالت بود یا غیر این حالت آنچه دائمی نیست چندان اعتبار ندارد مگر آنکہ ترقی از ان حالت شود و بلند تر رود۔ باید دانست کہ منشا این حالت غلبہ سکر و افراط محبت است کہ تمیز از دیدہ بصیرت سالک برداشته است و ممکن را عین واجب تعالی ساختہ این معاملہ در شہود سالک است و بس قلب حقیقت محال است۔ بیت

تو او نشوی ولیک گر جہد کنی جائے برسی کن تو توئی بر خیزد

ہدایں راہ توحید شہودی درکار است توحید وجودی ہیچ درکار نیست باید کہ مشہود و معلوم
و مطلوب سالک غیر از احدیت ذات تعالیٰ ہیچ چیز نہ بود تا قناری نہ نماید و بدو نہ خط افتاد دیگر
پرسیدہ بودند کہ کسے را کہ سیر انفسی بے سیر آفاقی حاصل آید برائے سیر آفاقی محنت کنڈیانہ بدانند کہ
کمال سیر انفسی را وصول بمطلوب قرار دادہ اند و سیر آفاقی را از مطالب نشمرده پس ہر کہ واصل
مطلوب گردد در پے غیر مطلوب چرا محنت کشد و بعد از رسیدن منزل ہوس راہ چون نماید۔
بآنکہ گوئیم ہر کہ را جذبہ او بر سلوک مقدم است سلوک در ضمن جذبہ حاصل می شود و سیر آفاقی
در ضمن سیر انفسی صورت می بندد چہ جذبہ عبارت از سیر انفسی است و سلوک سیر آفاقی۔

دیگر پرسیدہ بودند کہ خوارق فضل اند یا معارف و اگر معارف افضل اند پس ہمہ فاسق و
فاجر معارف می گویند و بیان می کنند و خوارق از این قسم نیست۔ بدانند کہ معارف الہی تعالیٰ
افضل از خوارق عادات و کشف مغیبات از مخلوقات است زیرا کہ معارف کشف اسرار ذات و
صفات اجبی است تعالیٰ و تقدس خوارق کشف احوال مخلوقات است پس چنانکہ فرق در
خالق و مخلوق است فرق در معارف و خوارق باید تصور نمود کہ اول متعلق بخالق است تعالیٰ
و تقدس و ثانی متعلق بمخلوق و نیز معارف صحیحہ داخل کمال ایمان است و سبب زیاد آن و
خوارق نہ این چنین است و ہیچ کمال انسانی بآن وابستہ نیست اینقدر است کہ بعضے کاملان را
حاصل می شود نیز تفاضل اہل اللہ معارف الہی است جل سلطانہ و بکشف اسرار ذات و صفات
تعالیٰ تقدس نہ بکشف و کرامات اگر خوارق عادات از معارف الہی افضل باشند باید کہ
جوگیہ و برہمہ کہ بر ریاضات اظہار خوارق می نمایند از کمال اہل اللہ کہ در معارف قدم راسخ دارند
و باظہار خوارق التفات نمی فرمایند و توجہ بکشف احوال مخلوقات با وجود توجہ بخالق تعالیٰ منزل
خود می انگارند فضل باشند عجب سوال عامیانہ نموده اند خوارق عادات ہیچ دلیل کمال و قرب الہی
نیست کہ اہل بطالت را نیز حاصل است مدار آن بر جوع و ریاضت است بقرب معرفت کارے
ندارد و طالب کشف و کرامات طالب گرفتار با سواست از قرب و معرفت بے نصیب۔ شاعر

معارف اور
خوارق

نور

ز ابلیس لعین بے سعادت   شود پیدای هزاران خرق عادت
گه اندر در آید گاه از بام   گه در دل نشیند گه در اندام
رها کن ترهات و شطح و طامات   خیال طور و اسباب کرامات
کرامات تو اندر حق پرستی است   جز این کبر و ریا و عجب هستی است

یعنی کمال مرتبه انسانی در فنا و نیستی است غرض از طاعت و عبادت و سلوک و ریاضت
فی الحقیقه آنست که سالک بر عدمیت ذاتی خود عالم و مینا گردد و داند که هستی و توابع آن بالا صلاحت
خاصه مرتبه و حجاب است تعالی و هر گاه که خواهد اظهار کرامت خرق عادت نماید و عوام را معقد خود
گرداند و خود را بدین سبب از سایر خلائق ممتاز سازد هر آینه موجب کبر و عجب و هستی خواهد بود از
فائده عبادت و سلوک و ریاضت بے بهره و محروم باشد و سدره معرفت گردد و نعوذ بالله سبحانه
من ذلك.

سلطان وقت شیخ ابو سعید ابوالخیر را گفتند که فلان کس بر روی آب می رود گفت سهل است
مرغی و صعوه نیز بر آب می رود و گفتند فلان کس در هوای پردگفت ز غنی و گیس نیز در هوای پردگفتند
فلان کس در یک لحظه از شهر به شهر می رود گفت شیطان نیز در یک نفس از شرق به غرب می رود
این چنین چیزها را بس قیمت نیست مرد آن بود که در میان خلق نشیند و دوست کند و زن خواهد با خلق
در آمیزد و یک لحظه از خدای خود غافل نباشد.

حضرت شیخ الشیوخ در عوارف می فرماید بعد از ذکر خوارق و کرامات که مرتبه این همه خوارق
و کرامات فروتر است از مرتبه تجوهر قلب بزرگ و وجود ذکر ذات شیخ الاسلام هروی قدس سره
می فرماید که فراست اهل معرفت آنست که تمیز کنند کسانی را که صلح اند و حضرت حق سبحانه را
از کسانی که صلاحیت ندارند و بنیاد اهل استعداد را که بحضرت حق سبحانه اشتغال دارند
بحضرت جمع رسیده اند و فراست اهل ریاضت و جوع و اهل خلوت و تصفیه باطن که مرتبه و لا
نرسیده اند کشف صورت و خبر دادن از معیبات کشف و اخبار اینها خاص بمخلوقات است

چہ این جماعہ از حضرت حق سبحانہ مجبورند و اہل معرفت چونکہ اشتغال شان بمعارف واردات
 الہی است جل و علا لاجرم اخبار شان نیز از آن حضرت است اکثر اہل عالم چون از این جناب قدس
 بیگانہ اند و دلہائے ایشان مائل بدنیاست کشف صور اخبار از معنیات نزد اینہا بیسے عزیز است
 و اہل آنرا اہل شہ میدانند و مقربان حق جل و علا می شمرند و از کشف اہل حقیقت اعراض دارند
 و آنچه اینہا از حق خبر می کنند باور ندارند و می گویند اگر اینہا اہل حق باشند چرا از احوال مخلوقات
 خبر ندارند و ہر گاہ بر کشف احوال مخلوقات قادر نیستند بر کشف امور کہ برتر از انست چگونه
 قادرند و چونکہ از اہل معرفت باشند و باین قیاس فاسد تکذیب اہل الشہ می نمایند نمایند
 کہ حق سبحانہ و تعالی استہام و غیرتے کہ در یادہ اینہا دارد نمیگذارد کہ اینہا باحوال خلق بہ پردازند و
 ما سوائے او تعالی ملحوظ شان بود و اگر باحوال خلق متعرض شوند شایان این مرتبہ علیان باشند پس
 اہل حق شایان خلق نیستند چنانکہ اہل خلق شایان حق سبحانہ نیستند و اگر اہل حقیقت ادنی التقات
 بکشف صور نمایند از دیگران بہتر یا بتدو چون فرست اہل صفا و ریاضت نزد حق سبحانہ قدر
 ندارد لاجرم مسلمانان یہود و نصاری و سائر طوائف دران شرکت دارند و خصوصیت با اہل اللہ
 ندارد تا اینجا محصول کلام شیخ الاسلام است۔

آرے بعضے از اولیاء را جہت بعضے حکم و مصلح با ظہار خوارق مامور و یادون می کنند عجب ہزار
 عجب کہ خوارق را با معارف چہ نسبت تصور کردہ اند کہ باین قسم سوال ساقط اجرات نمودہ اید معارف
 الہی را کہ یراہل آن بیان کنند ہیچ نقصانے در شان معارف ندارد و حجت برے درست می شود
 و در رنگ آنست کہ جوہر نفیس بدست کناس خسیس اقتد ہیچ نقصانے در جوہریت و نفاست آن راہ
 نمی یابد پس مندرفع شد آنچه نوشته بودند کہ معارف را فاسق و فاجر بیان می کند خوارق نہ اینچنین است
 یا آنکہ گوئیم کہ این مقدمہ مشترک الزام است در خوارق نیز محقق و مبطل شرکت ارتد پس خوارق
 سازین قسم است بگفتن راست نیاید و نیز گوئیم کہ سخن در کشف معارف اسماء الہی است کہ اہل اللہ
 بآن ممتازند اگر بطالے بتقلید بیان معارف نمایند بکشف حال از بحث خارج است اگر گویند

کہ بسیارے از بطل دعوی کشف و حال در معارف الہی می نمایند و توحید احاطہ و سر بیان ذاتی بکشف
بیان می کنند۔ در جواب گوئیم بر تقدیر تسلیم دعوی شان از کجا کہ این معارف کہ این بطلان میگویند
معارف الہی باشند و مشہود شان دین توحید و سر بیان و احاطہ ذات حق و شیون ذاتیہ او تعالی بود
تسویات شیطانی از احاطہ ما و شما بیرون است کہ چہ داند کہ یکدام راہ باہل خودی بد باہل
و بعنوان حقانیت و امی نماید و غیر حق را حق می داند و احاطہ سر بیان آنرا احاطہ و سر بیان حق میفہماند
تعالی اللہ عن ذلک علو اکبر۔ در راہ غیب الغیب ہر ذرہ از ذرات تدائے انا الحق می زند و ہر خس و
خاشاک آن بعبادت خودی خواند و اے اگر رحمت دشتگیری نفراید و ازین ورطہ اے مہلکت برآرد
حضرت ایشان با قدر سنا اللہ سبحانہ بسرہ الا قدس نوشتہ اند کہ بسا است کہ بر سالک عالم ارواح
منکشف گردد و بعلاقہ لطافت و بیچونی آنرا ذات حق دانند تعالی و احاطہ و سر بیان او کہ باجم است
احاطہ و سر بیان حق بنید و مشہود آنرا در مرات کثرت مشہود و وحدت در کثرت تصور نماید و این
مغلطہ عظیمہ است مر سالکان این راہ را عزیزے از مشائخ متقدمین فرمودہ است کہ سی سال
روح را بجداے پرستیدہ ام و در مکتوبات قدسی آیات آنحضرت قدس سرہ دیدہ باشند کہ یکے از مشائخ
وقت با آنحضرت پیام فرستاد و احوال خود را بیان نمود کہ فنا و محویت بجائے رسیدہ است کہ اگر
بجانب زمین نظری کنم زمین را نمی یابم و اگر بجانب آسمان نظری کنم آنرا نیز نمی یابم و همچنین عرض
و کرسی بہشت و دوزخ را نیز وجود نمی یابم و خود را ہم نمی یابم و پیش کہے کہ می روم آنرا نیز نمی یابم
و جود حق تعالی را پایانی نیست نہایت او را هیچ کس نیافتہ است الی آخر اقال۔ و نیز نوشتہ کہ من
این را نہایت کاری دانم و مشائخ نیز تا ہمیں جاسخن کردہ اند اگر شما ہم ہمیں معنی را نہایت میاید
فہما اگر و اے این چیزے دیگر نہایت میگوئید پس ہن اعلام کنید تا بطلب حق پیش شما بیایم
حضرت ایشان در جواب آن نوشتند کہ صاحب این حال ربع قلب را طے کردہ است و نیز
نوشتہ اند کہ این فنا و محویت او در عنصر ہوا است کہ محیط ہر ذرہ از ذرات است و مشہود او غیر از ہوا
امر دیگر نیست و ہما را خداے بے نہایت دانستہ است تعالی اللہ عن ذلک۔

بسا است کہ این توحید بعنوان کشف و حال ظاہر شود و فی الحقیقہ کشف حال نبود بلکہ ناشی از سلطان خیال باشد و از کثرت تعقل این معنی در تخیلہ نقش بستہ باشد چنانکہ حضرت ایشان قدس سرہ الاقدس در مکتوب تحقیق توحید شہودی و وجودی نوشتہ اند کہ مشاء توحید و جودی جمع کثرت ہمارست مراقبات توحید است تعقل معنی کلمہ طیبہ لا الہ الا اللہ بلا موجود الا اللہ است ظہور این قسم توحید بعد از تحمل و تحمل و تخیل بواسطہ استیلائے سلطان خیال است کہ از کثرت مزاولت معنی توحید این معنی در تخیلہ نقش بستہ است چون بجعل جاعل مجبول است ہر آیتہ معلول است صاحب این توحید از ارباب حوال نیست چہ ارباب حوال ارباب قلوب اند و از مقام قلب درین وقت خبری ندارد علی پیش نیست لیکن علم را درجات ست بعضی ہا فوق بعضی الی آخرہ ہر گاہ در طبع صوفیہ کہ از اہل حق اتو این نوع مغلطہا رو میدارند باشند در اہل بطالت کہ دام گاہ شیطان لعین اند خداوند اہل شانہ کہ چہ قسم مغلطہا خواہد بود کہ از تلبیس ابلیس لعین راہ برآیند دارند۔ پرسیدہ بودند کہ فنا فی اللہ بے فنا فی الشیخ میشود یا نہ، بدانند کہ شیخ واسطہ فیوض است تا واسطہ درست نشود بمطلب چگونہ راہ یافتہ شود پس بے فنا فی الشیخ مشکل است کہ فنا فی اللہ کجھول پیوند دومرید را باید کہ ارادت خود را تابع ارادت شیخ خود کند و خود را تمام با و سپارد و در صحبت او کالمیت بین یدی الغسال بود و این معنی در ہمہ طریق در کار است علی الخصوص در طریقہ ناکہ افادہ و استفادہ دین طریق عالی انعکاسی است مدار بر صحبت است پس ہر چند وجوہ مناسب است بشیخ مقتدا بیشتر داشتہ باشد تا تاثیر صحبت زیادہ تر بود و راہ اخذ فیوض کشادہ تر باشد آری اگر شخصے اویسی بود و محتاج بہ پیر ظاہر نباشد و صرف عنایت متکفل حال او بود تواند کہ بے فنا فی الشیخ فنا فی اللہ اورا حاصل شود۔

فنا فی اللہ اور
فنا فی الشیخ

پرسیدہ بودند کہ طالبان خدامی گویند جل و علا کہ در یک منزل و یک مقام نباید بمانند ہر ساعت و ہر لحظہ منزل نومی باید پس این در محبت باطن است یا در طاعت ظاہر و یا در کشف است یا در فنا و بقا است اگر در فنا و بقا است پس چیزے کہ فانی شد ترقی او یکہ معنی است

گوئیم کہ این منازل و مقامات در کمالات اسمائے الہی است جل سلطانہ و در بقایان کمالات
مالک رشید چون از کدورات بشریت تصفیہ مرآت باطن نماید و تخلیہ سمر از باسوی کند کہ حاصل
ماست مستعد آن می شود کہ اسماء الہی درے جلوہ فرماید و یک یک اسم بقا و تحقق پیدا کند
سقا از باسوی مہم ترقی است در بقا و تحقق با سمانہ منافی آن چہ مقرر است کہ بقا بعد از فنا
مورث می بندد۔ گفتہ اند کمالات محبوب را نہایت نیست محبوب ہر ساعت در مرآت محبوب بیک
مال جلوہ گر است ہموارہ راہ ترقی برے مفتوح است اگر کسی یک تجلی بند شود راہ ترقی مسدود
نہد و ہمیں معنی مسعود بگفتہ بیت

بزارم از آن کہنہ خدائے کہ تو داری ہر لحظہ مرا تازہ خدائے دگرے ہست

و نیز بایں اعتبار گفتہ اند منازل الوصول لا ینقطع ابدالاً بدین۔ بیت

نہ حسنش غایتے دارد نہ سعدی را سخن پایاں بمیرد تشہ مستقی و دریا، بچناں باقی

و این سیر را سیر در معشوق گویند گفتہ اند عاشق را اینجا از سیر سیر شدہ است۔ بیت

آئینہ صورت از سفر دورست کان پذیرائی صورت از نورست

و این جواب بر اصطلاح قوم است و حضرت ایشان را در اینجا مقالہ مفردہ است کہ از مکاتیب
رسائل ایشان واضح و واضح است۔

✓ پیر سیدہ بودند کہ چون کس را صورت مرشد چنان غالب آید کہ ہر گاہ توجہ کند آنرا حاضر
یابد آنکس را لازم است کہ در خدمت حضور آید یا نہ۔ مخدو با صورت پیر کہ حاضر وقت مرید بود آنرا
نسبت رابطہ گویند و بزرگان با اشارت ہمیں نسبت نمودہ اند آنجا کہ فرمودہ اند۔ مصرع
سایہ رہبر بہ است از ذکر حق

یعنی این نسبت کہ حفظ صورت پیر باشد تا فاع تر است مرید را از ذکر و غلبہ و دوام این معنی مرید را
نعمت عظمی است گوئیا ہموارہ در حضور است اخذ فیوض از پیر سہولت می نماید و نیز حصول
آن خبر از مناسبت نامہ بہ پیر سیدہ بہر مع ذلک خدمت حضور پیر اثر دہد و در و منافع دیگر می آرد

مرید صاحب رابطہ را کہ بحد کمال نرسیده است خدمت حضور پر لازم و ناگزیر است از صحبت چاره و گذر ندارد بصورت و رابطہ اکتفا نمودن او از خطاست اصحاب رسول علیہ علی آلہ الصلوٰۃ والسلام بدولت صحبت و حضور اصحاب شدند و بدرجات علیا رسیدند و بیس قرنی ہر چند از راہ مناسبت معنویہ اخذ فیوض از باطن آن سرور علیہ علی آلہ الصلوٰۃ والسلام نمود لیکن چون بشرف صحبت مشرف نشد از درجہ صحابہ منزل ماند و در جرگہ تابعین داخل شد صورت پیر فی الحقیقت عین پیر نیست و از پیر مستغنی نمی کند و پیر چیز ہاست کہ در صورت او نیست خوش گفت بیت

گر مصور صورت آن دلستان خوابد کشید حیرتے دارم کہ نازش را چہ سان خوابد کشید

پرسیدہ بودند کہ اگر کسی را وقت چنان غالب آیدہ است کہ مجلس و گوشہ اورا یکسان شدہ است پس اورا خلوت گزیدن گوشہ نشستن لازم است یا نہ مخدوم برائے تحصیل وقت و حال گوشہ نشستن لازم نیست لیکن خلوت منافع بسیار دارد از جمع نمودن ظاہر با باطن بوظائف طاعات و اذکار و قلت لایعنی و امثال آن چنانچہ در اختلاط خلق از راہ گزند خلق مضار بسیار است از غفلت ظاہر و از تکاب فضول کلام و نظر بنا محرمان و جز آن پس نظر باین کسب منافع و دفع مضار گوشہ گرفتن از خلق مستحسن و ناگزیر است اما بشرطیکہ حقوق خلق ضائع نشود و ادا یابد العزلة منیة الصدیقین شنیذہ باشد و نیز این قسم شخصے اگر خلوت نشیند برائے حصول ترقی از وقت و حال بوقت و حال دیگر بلکہ ترقی از حال بحول حال گنجایش دارد کہ در یک حال ماندن نہ از کمالات است۔

پرسیدہ بودند کہ شہودار و ارج و سوال و جواب نمودن با تہاد در مراقبہ بہتر است یا صریح دیدن بہتر است مخدوم با صریح دیدن بہتر است احتیاج سوال ندارد لیکن در غیر مراقبہ و بے پوشیدن چشم ہم کہ خوابد دید بچشم میر خوابد دید نہ بچشم نہ۔ ہر چند کمال معتد بہ باین شہود وابستہ نیست والسلام علی من اتبع الهدی و التزم متابعت المصطفیٰ علیہ علی آلہ و اصحابہ الصلوٰۃ و التسلیمات و البرکات العلی۔

مکتوب پنجاہ و یکم

بمحمد مقیم قصوری در اعراض از فضائل صوری و ترغیب تحصیل کمالات باطنی مع بیان بعض منہا۔
 بسم الله وسلام على رسول الله۔ صحیفہ شریفہ جناب خوی فضائل دستگاہی رسید
 مسرور و خوش وقت ساخت امید کہ ہمہ رین ہنوال اجہ دور افتادہ بپا دآوری می نموده باشند
 از اشعار عربی و فارسی خود کار سال داشته بودند مطالعہ نموده آند نیک است و قصد ہلے
 بلند کردہ اید این قدر فضیلت آن برادر گرامی معلوم دوستان نبود زیادہ باد قل رب زدنی
 علما لیکن در شعر عربی رعایت قواعد علوم عربیہ ضروری است تا مہارت دین علوم نبود شعر
 عربی در آویختن چہ ضرور است۔ منحد و ما شعر و آنچه بدین مانند ہر خید بدرجہ علیا برسد داخل فضائل
 صوری ست کہ نزد اہل معنی از حیر اعتبار ساقط است۔ بیت

توے ز وجود خویش فانی رفتہ ز حروف در معانی

سعی نمایند کہ از معنی کہ عبارت از سیر معشوق در عاشق است بلکہ انتقائے عاشق است

بالکلیہ حظ کامل فرا گیرند بعد از حصول معنی تلبس بحروف نقصان ندارد۔ مصرع

ہر چہ خوبان کنند خوب آید

لیکن پیش از تحقق معنی بصورت حروف در ماندن بطالت است از گفت و شنود کارے نمی کشاید
 اقبال دائم بصفت ذل و عجز جناب قدس در کار است مراقبہ متواتر بہت فرو رفتگی و نیستی کہ
 فی الحقیقہ کمال بے نعتی است بے رسمی مطلوب است تا باشد کہ قطرہ از چاشنی معنی در کام جان
 او بچکانند و اورا از ان سیراب ابد سازند و این کار دوست سبحانہ و تعالی و موہبت صرفہ است
 آنچه بظاہر باین وابستہ است دوام عبودیت و تفقد است و ہموارہ متعطلش بے آرام بودن
 و جز از ویسج چیز بالوف ناشدن و آتش شوق او سوختن و ہمہ وقت باین تلوا سہ ساختن و
 بدین سوز گداختن است کہ میہ و مَا خَلَقْتُ الْحَيَّ وَالْأَشَّ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ شاہد این معنی است

و بعضی از شیفتگان بارگاه قدس از یعیبدون ليعرفون خواهند و نال هر دو عبارت بعد از نال
یکه است چه بهترین عبادات ذکر است و کمال ذکر فنا فی المذکور است که حاصل معرفت است
چه معرفت نزد اهل انشاء عبارت است از فنا فی المعروف پس عبارت چون بدرجه کمال برسد
بمعرفت یکے شود یا آنکه گوئیم که معنی یعیبدون آنست که مرا بخلوص به پرستند که هوا و نفس و شیطان
دران میان دخل نبود و آن بے معرفت و فنا صورت نه بند پس برین تقدیر عبادت بے معرفت
متصور نبودند اے برادر دوام معرفت عبادت هر چند باین کس مربوط است چو نیک بنگری
آن نیز بے سابقه غایت حصول نه پذیرد پس در وسائل و مقاصد سابقه لطف در کار است و
در بدایت و نهایت دستگیری غایت می باید دیگر هیچ اینقدر هست که بصورت اسباب و سائل یا
باین طرف و آنراشته اند و مقاصد و تلج را بخود گرفته و فی الحقیقه همه بوی و بسته است و
چیز دیگر در میان حائل نیست اِلَیْهِ یَرْجِعُ الْاَمْرُ كُلُّهُ فَاعْبُدْهُ وَتَوَكَّلْ عَلَیْهِ

در خل

مکتوب پنجاه و دوم

بجناب رشاد پناه میر محمد نعمان قدس سره در تاویل کریمه یَا اَیُّهَا الَّذِیْنَ اٰمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ حَقَّ
تَقَاتِهِ مَعَ تَاوِیْلِهِ الْکَرِیْمَةِ الَّتِیْ تَلٰهَا اَیْنَ بِکَرْتِیْ حَسْبِ الْاِتِّفَاقِ بِتَمَامِ نَهْرِ سِدِّهِ حَقَّقْنَا اللَّهُ سُبْحَانَهُ
اِیَّاکُمْ بِکَمَالِ الْاِنْقِطَاعِ وَالتَّخْلِیِّ عَمَّا سِوَاهُ سُبْحَانَهُ بِحِثِّ لَا یَبْقِیْ عَنْهُ فِی عَیْنِ الْبَاطِنِ عَیْنٌ وَ لَا اَثَرٌ
لِیَحْصُلَ التَّبْتُلُ لِتَمَامِ الْمَشَارِ الِیْهِ فِی قَوْلِهِ تَعَالٰی وَ یَبْتُلُ الْیَّهَ تَبْتِیْلًا اِیْهِ تَبْتِیْلًا کَامِلًا عَنْ نَفْسِکَ
وَعَنْ سَائِرِ لَطَائِفِکَ الْمُتَعَلِّقِ بِالْخَلْقِ وَ الْاَمْرِ عَنِ الْکِمَالَاتِ الْوُجُودِیَّةِ الرَّاجِعَةِ اِلَیْهَا وَ حَقِیْقَةِ
التَّقْوٰی اَتَمَّا هُوَ هَذَا التَّبْتُلُ وَ الْاِنْقِطَاعُ وَ کَانَ قَوْلُهُ تَعَالٰی یَا اَیُّهَا الَّذِیْنَ اٰمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ
حَقَّ تَقَاتِهِ الْاِیْتِمَامُ اِلٰی مَا ذَکَرْنَا اِی الَّذِیْنَ اٰمَنُوا صُورَةُ اِنْقِطَاعِ عَمَّا سِوَاهُ وَ تَخْلُو اِلَیْهِ سُبْحَانَهُ
وَ اَتَخْلَعُوا عَنْ الْعَوَاقِقِ وَ التَّقْیِیْدَاتِ مُتَوَجِّهَیْنَ اِلٰی حَضْرَةِ الْاِطْلَاقِ حَقِّ الْاِنْقِطَاعِ وَ الْاِخْلَاقِ
بِحِثِّ لَا یَبْقِیْ عَنْ ذَوَاتِکُمْ وَ کِمَالِ تَکْمِلِ الرَّاجِعَةِ اِلَیْکُمْ اَثَرٌ وَ یَسْرِیْ فَنَاءُکُمْ فِی لَطَائِفِ الْخَلْقِ وَ الْاَمْرِ

کلهای و لا تموتن بالموت الذی هو قبل الموت الاول الا وانتم مسلمون له مشرفون بالاسلام
الحقیقی دائماً فی جمیع الاحوال لدلالة الاسمیة علی الدوام والاستمرار فکان فی الکرمیة حت علی
دوام الموت والبقاء لیکون الاسلام والبقاء المترتب علیهما بما بخلاف صاحب التجلی البرقی فانه
لم یمت موتاً دائماً لیسیر هذا التجلی ایضاً فی حق سرمد وینبغی ان یمکن ان التجلی البرقی لیس من
التجلی الذاتی الصرف فی شئ وانما هو تجلی ذاتی مع ملاحظة لشار الذی هو سریع الاستتار و
الذات اذ التجلی لا استتار له واعتصموا بحبل الله جمیعاً ای بالحقیقة الجامعة الکلیة المقبولة
بالحقیقة المحمدیة لیسیر الاعتصام بهذا الحبل ذریعة الی الوصول بحضرة الاطلاق و
لا تفرقوا یتفرق الاسماء والاعیان الجزئیة فان الاسماء الجزئیة والطرق المتفرقة ما لم
تنته الی حضرة الاجمال لتصل الی حضرة الاطلاق واذکروا نعمة الله علیکم بعد ان جمعکم
فی الحقیقة الجامعة اذ لکنتم أعداء یتفرق الاسماء اذ مقتضی بعضها یعارض مقتضی البعض
الاخر فاکلف بین قلوبکم ان جمعکم فی حقیقة واحدة جامعة وجعلکم علی قلب واحد قلب
محمد رسول الله صلی الله تعالی علیه وسلم فاصبحتم بمنجیة اخواناً متولدین من حقیقة
واحدة اخذین منه القیوض کما یأخذ الاخوان من الام.

مکتوب پنجاه و سوم (۵۳)

بحقائق و معارف آگاه خواجه محمد باشم کشتی در اشارات ببعض کمالات خواجه وایما ببری
از اسرار مخصوصه خود.

الحمد لله رب العالمین والصلوة والسلام علی سید المرسلین محمد وآله اجمعین امید
داریم که آن برادر گرامی از صنوف دال وارسته بمبدول حقیقی پیوسته باشند و از خبری بکلی و از انجا
بما فوق ملحق گشته و از قوسین باو ادنی رسیده و خالص را از مخلوط جدا ساخته و از دایره صباحت
گذشته چنگی بدایان نقطه ملاحظت زده بل بمقتضای المرء مع من احب در بطون مرکز نقطه

مذکورہ نفوذ کردہ باشند و از علم بنادانی و از گفت بجموشی آمده و معاملہ نفی را پس پشت داده کلیت
نگران اثبات گشته بل از انجا نصیب مجهول الکیفیت و لونی الجملہ فرار فرشته باشند و از خلیل حبیب
رو آورده علیہا الصلوٰۃ والتسلیمات و علی عہدہا ماصح
باکرمیان کار ہادشوار نیست

از علوفطرت و مجتہاد دیوانگی ہائے شما این امور قریب است بلکہ توان گفت ثابت اما
مثل من ناقابل پست استعدا دیر کہ تمام قابلیت خود را بر زلات و معاصی صرف نموده چہ یارا
کہ این مطالب از جہت را تواند خطور نمود این سخن را بر تکلف یا شکست نفس حمل نمایند کہ
بیان واقع است آری این قدر می یابد کہ با وجود این ہمہ ناقابل و عصیان تری در نشأ و نہا
او و رعیت نہادہ اند کہ مستودع را از حقیقت آن کمای اطلار ع ندادہ اند ہوارہ والہ نشاء
خود است و ہمہ وقت عاشق ہا باوے در میان دارد بلکہ آن سرزد مودع آن انکار م نیز
محبوب است و السلام اولاً و آخراً۔

مکتوب پنجاہ و چہارم (۵۴)

بجانان بکیم در حسن ایلام محبوب و اسرار عشق۔

بسم اللہ الرحمن الرحیم فعل الحکیم لا یخلو عن حکمہ ہر چہ از جیل مطلق می رسد
گوارا و مرغوب است۔ بیت

می تلخست۔ جور گلزاران کہ ہر چندش خوری باشد گواران

بلا تا زیانہ محبوبست کہ محب را از التفات ماسوے محبوب باز میدارد و محبوب لالت می فرماید
بلا کند محبوبست کہ بہر گز ریشہ محب آونجہ است و کشان کشان می برد۔ بیت
من نہ باختیار خود می روم از قفای او آن دو کند عنبرین می بروم کشان کشان
بلا دلالت است میان محب محبوب کہ بحسن دلالگی خود یکے را بدیکرے می پیوندد و در عالم

مجاز دلالت از جانب عاشق است بمعشوق این عجب کہ اینجا دلالت از جانب معشوق است بل
سبقت از اصل می باید فرع هر چه دارد از اصل دارد فرع در امرے بخود استقلال ندارد این عشق
و محبت کہ در می است نیز از ان طرف است و عطیہ اوست۔ بیت

ادلے حق محبت عنایتے ست زدوست و گرنہ عاشق مسکین ہیچ خورسند است
ناز معشوق ہر چیز مقتضی استغنا و بے پروائی است کہ دلالت فرستادن را بر نمی تلبس لیکن چون نیک
بنگری عشق از طرفین است محبوب نیز در رنگ محب مشتاق محب است در حدیث قدسی است
الاطال شوق الا برار الی لقائی وانا الیہم لاشد شوقاً خوش گفت۔ شعر
عاشقان ہر چند مشتاقی جمال لبند دلبران بر عاشقان از عاشقان عاشق ترند
اما عشق معشوق در نہانی و پردہ است۔ شعر

پری رواز برهن آلودہ شرم درون از شعلہای دوستی گرم
و عشق عاشقان بے پردہ است با چندین جوش خروش۔ شعر
عشق معشوقان نہان ست و ستر عشق عاشق تاد و صد طبل و نفیر
لیک عشق عاشقان تن زہ کند عشق معشوقان خوش و فرہ کند و اسلام

مکتوب پنجاہ و بنجم

بمولانا محمد صغیر در جواب حال یارے کہ نوشتہ کہ خطرہ از دل و دماغ او بر طرف گشتہ۔
الحمد لله و سلام علی عبادہ الذین اصطفے صغیرہ شریفہ انوی اعزی خواجہ محمد صغیر
رسیدہ خوشوقت ساخت صبحۃ اللہ و حافظ با عافیت رسیدند از شما بسیار راضی آمدند حق سبحانہ
جزائے خیر دہاد در احوال ملا نعمان صافی نوشتہ بودند بعد از ان گم شدگی و نیستی بسیار غالب شد
و خطرات از قلب دماغ بالمرہ بر طرف شد و کیفیات عجیب غریب ظاہر شدن گرفت انہ
مخدو یا ہمہ احوال این یار مسلم است لیکن رفع خطرہ از دماغ مطلقاً محل تا مل است

از قلب چون خطرہ مرتفع شود بدماغ رود از دماغ کہ محل حواس باطنہ است چون بر طرف شود یکجا رود درینجا سترے است کہ حضرت ایشان با قدسنا اللہ سبحانہ بسرہ بآن ممتاز بوده اند بدگران تاجہ رسید اجائزے کہ بعضے یاران داده اند ہرچہ بعد از استخارہ واقع شد است امید کہ مبارک است والسلام

مکتوب پنجاہ و ششم

بمولانا محمد صدیق در سر کثرت ظہور کیفیت در غیر مراقبہ۔

الحمد لله وسلام على عباده الذين اصطفى اخوی اغزی مولانا محمد صدیق نوشتہ بودند کہ حالت مراقبہ وعدم آن یکسان گشتہ است بلکہ بعضے اچان کہ مراقب نیست کیفیت بیشتر ظہور می کند در آوان تقید و توجہ و مراقبہ کیفیت خلوت کمتر دست می دہد و در آوان بے توجہی کیف مالتفق کیفیات خاص مشہور می گردد و محذوب این یافت از اصالت نسبت مشعر است و از ورای آفاق و انفس مخبر وضع مراقبہ گوئی برائے نسبت انفسی است ہر چند کلیہ نیست گاہے تخلف ہم می نماید چنانچہ عزیزی بآن اشارت کردہ است: بیت
چون جلوہ آن جمال برون ز تو نیست پادرد امان و سر بجیب اندر کش
نہایت دائرہ ظل نہایت انفس است بیرون آفاق و انفس ظل نیست شروع در نسبت
اصالت است و ایضا نسبت بزرگان ما حکم معشوق دلربا دارد ہر چند بآن تقید نمائی و
توجہ کنی و مراقب آن نشینی در عشوہ آید و خود را یکسو کشد و محبوب گردد و چون آن را بطور او
گذارے جلوہ نماید و بقدر او ظہورے فرماید والسلام علیکم وعلی من لدیکم۔

مکتوب پنجاہ و ہفتم

بمیرزا عبید اللہ در جواب بعضے مواجید کہ نوشتہ۔

الحمد لله وسلام على عباده الذين اصطفى دو صحیفہ شریفہ از برادر اعز اکرم بتعاقب

یکدیگر که بعد از دیر یا دآوری فقرائے دور افتاده نموده بودند رسید مسرت تمام بخشید الحمد لله سبحا
که در رابطه فقر و در اذواق باطنه با وجود صحبت مخالف فتورے راه نیافته است از مطالعه
احوال سنیہ کہ در صحیفہ مندرج بود ذوقین و ملتذ گردید و آنچه در مکتوب اخیر مندرج بود کہ با وجود
مغلوبی اذواق باطن ظاہر ہمہ بر طبق شریعت غرا است بل آنچه در مرآت شراعیہ مواجید
مشہود است او فرا احتیاط است الخ ذوق بر ذوق افزود حق سبحانہ مدارجات اخروی را
مربوط بشریعت حق کہ بوجہ قطعی ثابت شدہ است ساختہ و قرب خود را منوط باتباع سنت
سنیہ نمودہ است کرمیہ قل ان کنتم تحبون الله الا یہ مشعربا نست و آنچه بعضی از سالکان
را در اثنائے راه امورے کہ بظاہر مخالف طور نبوت است روئے می دید اگر از مقبولان است
ظاہر او را با حکام شرعیہ متعلی می دارند و از ورطہ مہالک محافظت می نمایند و خلاف وجدان
ازو بعمل می آرند جمعی را ازین شہودی برآرند و بحقیقت کار کہ اسلام حقیقی است و دران موطن
مطابقہ کشف است با علوم شرعیہ ہندی سازند و جمعی دیگر را در ہمیں شہود تا آخر میدارند
لیکن مقبولان را کلائت و لیدی فرمایند الحمد لله از مطالعہ مراسلات لطیفہ حظے فرا گرفته
از اصالت نسبت است کہ نوشتہ اند کہ مہالک از دائرہ احکام بیرون رفتن نمی گذارند و در ہر
حکمے ذوق خاص لطیفہ دل را حاصل است و مواجید ہمہ بر طبق سنت سنیہ۔

نوشتہ بودند کہ در ادائے فرائض و جدانیست کہ در سنت ہماں معنی بطریق تفصیل است
این وجدان مخبر کمال صاحب معنی است و چون بکمال الکمال ترقی واقع شود در فرائض معنی
در یابد کہ در نوافل نشانے ازان نباشد۔

نوشتہ بودند کہ در قرارت قرآن مجید تالی خود را نمی یابد در حدیث محدث است دریا
این نیستی را ہم نیستی دیگر است بلی لا یحمل عطایا الملك الا مطایا ہ و ہما یشیر الی ہذا
المعنی ما قال شیخ الشیوخ قدس سرہ فی العوارف فالصوفی لما الاحملہ نورنا صینۃ التوحید
والفی سمع عند سماع الوعد والوعید و قلبہ بالتخلیص عما سوی اللہ تعالی صار بین یدی اللہ سبحا

حاضر اشہد ابیری لسانہ ولسان غیرہ فی التلاوة کشیحة موسیٰ علی نبینا وعلیہ الصلوٰۃ السلام
 حیث اسمع اللہ تعالیٰ متھا خطابا بایہ باتی انا اللہ فاذا کان سماعہ من اللہ تعالیٰ واستماعہ الی اللہ
 تعالیٰ صار سمعہ بصیرہ وبصرہ سمعہ عملہ وعملہ عاد اولہ وآخرہ والسلام

مکتوب پنجاہ و ہشتم (۵۸)

بمولانا اللہ داد در تحریص بر محافظت نسبت باطن۔

الحمد لله وسلام علی عباده الذین اصطفیٰ مکتوب مرغوب اخوی اعز میاں اللہ داد
 رسیدہ خوشوقت ساخت باید کہ ہمیں منوال احوال را نویسان باشند کہ سبب تقویت رابطہ معنوی
 و باعث توجہ غائبانہ محافظت نسبت باطن از اہم ہمام است و نگاہداشت مزار التفات بامور
 از انشرف مقاصد بعد از فراغ درس در شبانہ روزی یک دو وقت برای خلوت مقرر باید ساخت کہ بے
 مزاحمت اغیار و بطائف از کار و افکار مشتغل باشند و نفی وجود و توابع آن ازین مورد بے بود نما
 عزیزے گفتہ یک ساعت در نفی وجود بشریت کوشیدن بہ از عبارت متعبدانست چندین سال
 والسلام علیکم وعلیٰ من لدیکم۔

مکتوب پنجاہ و نہم (۵۹)

بمولانا محمد صدیق پشاوروی در ترغیب بر التزام نیاز و نفی وجود۔

حضرت حق سبحانہ و تعالیٰ بمراتب رشد و ارشاد ترقی بخشاد از ہنگام وداع کتابتے از شما
 رسیدہ خاطر نگرانست کہ یکہ زندگانی می نمایند و یکدام مردم صحبت دارند بیچسب اخل طریق
 شدہ است یا نہ، اگر شدہ است یکہ کیفیت شدہ مجمل معلوم شدہ است کہ اوقات مضبوط دارید
 و ارشاد خاص در بہاد شما مورد است کہ باعث غبطہ دوستان می شود حمد اللہ سبحانہ علی ذلک
 امید است کہ برا و ضلع نامرادی و شکستگی مستقیم باشند و از حوادث و زلازل مذہب نشوند خوش گفت

من بعد من و کی در دوست است چون دوست دل شکسته میدارد دوست
 و در نیم اوقات بنفی وجود بشریت کوشند تا معامله با تنفا آید و از ظل باصل رود و از گوش باغوش
 رسد ثم عومل معکم ما عومل خوش گفت - بیت
 چکد مشک ترازد تم گران گیسو بچنگ افتد دید صبح از گریه بیا نم گران مه در کنار آید و السلام

مکتوبات (۶۰) شصتم

نحوه محمد فاروق در آنکه شریعت اصل جمیع کمالات است چه کمالات نبوت چه کمالات ولایت -
 الحمد لله و سلام علی عباده الذین اصطفی مصرع از سر چه میرود سخن دوست خوشتر است
 محروم کمالات ولایت نتیجه صورت شریعت است و کمالات نبوت ثمره حقیقت شریعت
 پس کمالات از کمالات ولایت و نبوت نیست که بیرون دایره شریعت بود و استغنائی از آن
 داشته باشد یا نه بعضی از معاملات که ورای کمالات مسطور است که در حصول آن اعتقاد
 و عمل را تا اثر نیست افاضه آن از راه تفضل و احسان است و آن معاملات بالاصالت خصوصاً
 بانبیا و مرسل دارد علی نبینا و علیهم و علی جمیع الانبیاء الصلوات والبرکات و از گذشت آن
 معاملات نیست که فیضان آن از راه محبت است که فوق تفضل و احسان است که بالاصالت
 نصیب حبیب کلیم است علیها الصلوات والتجیات و معاملات که تعلق بجموبیت ذاتیه دارد
 خاصه حضرت حبیب است علیه و علی آله الصلوات والتسلیمات این معاملات هر چند بیرون دایره
 شریعت غراست لیکن چون شریعت اصل و بنیاد است هیچگونه از آن استغناء ندارد بدانند که
 این معاملات مسطور هر چند بالاصاله مخصوص باین اکابر است لیکن رواست که کمل تابعان را
 بطریق وراثت از آن نصیب بود و در رنگ تنوع بطفیل او هم آغوش دولت خاصه او باشد
 مصرع دید صبح از گریه بیا نم گران مه در کنار آید
 چون تابع همواره طفیلی و اولش خوراست تو هم مساوات و نصیب با همسران تنوع مدفوع و

مرفوع است این معارف از اسرار خاصہ حضرت ایشان است مراد از تالیع کامل یا است یا مثل او
امثال بابواہوسان را گفت و شنود این امور بشرط حسن قبول ہم مقتنم است ایمان آن داخل
رَبَّنَا آتِنَا نُورَنَا وَاعْفِرْ لَنَا إِنَّكَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ وَالسَّلَام

مکتوب شصت و یکم

بمولانا حسن علی در آنکہ از عدم علم بحال نفی حال نباید کرد و آنکہ اجازت تعلیم طریقہ برد و نوع است
الحمد لله و سلام علی عباده الذین اصطفیٰ مکتوب مرغوب مولانا حسن علی احسن الله
سبحانہ حالہ و حاصل مالہ رسید حضرت حق سبحانہ بطریقہ مرضیہ مستقیم دارد و از موانع حصول مطلوب
یکسو کناد۔ نوشته بودند کہ نہ از اشتغال بعلوم بوی بمشام جان از جانان می رسد و نہ از ذکر و فکر چیز
بکام جان می افتد تذبذب بین ذلک تقد و وقت است۔ مخد و باز از راه عدم علم بہ نسبت
نفی نسبت باطن مطلقاً نمی توان نمود چہ بسا است کہ نسبتے باطن را کہ مناسب این نشاہ است
حاصل بود ظاہر را اصلاً از ان اطلاع نبود و نفی نماید و ازین رہگذر در قلق و اضطراب بود و غمنا
من علم و منامن جہل پس امثال شما مردم را نفی علم نمودن بہ از نفی اصل است ایضاً این دار
چون دار عمل است دار اجر ہمیش است خود را بوظائف اعمال سرگرم باید داشت چہ تذبذب
بطریقہ نامورہ بسر باید برد و در وقت عمل اجر طلبیدن و بآن در ماندن خود را از اجرازد داشتن
موطن لقاء حقیقی در پیش است مَنْ كَانَ يَرْجُوا لِقَاءَ اللَّهِ فَإِنَّ أَجَلَ اللَّهِ لَآتٍ وَرَأَىٰ الْبَشَرُ لِقَاءَ اللَّهِ
انتظار مطلوب کہ ناشے از محبت است بہ از استغراق در مطلوب است چہ اول عمل است و
ترقی بخش و ثانی اجرا است کہ موعود بہ نشاہ دیگر است جہت تسلیہ طلاب بنمونہ از آنچه موعود است
و بطلی از طلال آن آرام می دهند و بعضی را این آرام ہم ندهند و در اجر موعود نقصان نکند
عزیزے از حضرت رسالت پناہ را صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ وسلم بخواب دید پر سید یا رسول اللہ
بالتوحید فرمود کما یجس ببالک او خطر فی خیالک فاللہ تعالیٰ بخلاف ذلک

و شما اگر میخواهید که مطلوب را در این نشاء در آغوش آرید و غنقا را در دام کنید مشکل است - بیت
 غنقا شکار کس نشود دام باز چین کاینجا همیشه باد بدست است اگر
 دیگر نوشته بودند که مقام شیخی و ارشاد شرائط دارد از اطلاع بر قابلیت استعدادات
 طلاب حصول آثار دینیه - بدانند که اجازت تعلیم طریقه دو نوع است یکے آنکه کالمے را خلافت
 دهد و در مقام شیخی بنشانند و آن دریا نحن قیہ نیست بشرائط چه رسد دوم آنست که کالمے
 ناقصه را اجازت دهد و بعضی از منافع مجاز و مترشده ان او در این ضمن ملحوظ دارد درین صورت
 همه شرائط در کار نیست حضرت قطب المحققین حضرت ایشان با قدر سائله سبحانه بسرہ الاقدس در
 رسالہ مبدا و معاد بزرگاشته اند گاہ باشد که کالمے ناقصه را اجازت تعلیم طریقه بکنند و در ضمن اجتماع
 مریدان آن ناقص کار آن ناقص با تمام می رسد انج - و نیز در سہما نجا نوشته اند کہ نقص ہر چند
 منافی اجازت است اما کامل مکمل ناقص را نائب مناسب خودی سازد و دست او را دست
 خودی داند ضرر نقص تعدی نمی نماید و اللہ سبحانہ اعلم بحقائق الامور کلمہا -

و اجازتے کہ بشما داده شدہ است ازین ہر دو نوع منزل است کہ مقید باشخاص محدود
 است تا در شغل و مراقبہ تنہا نباشند و چندین شریک بوند کہ در این طریقه علیہ این معنی اثر عظیم دارد
 و از عزلت مطلق صحبت بشرط قتادریک دیگر بہتر است کہ در صحبت فیوض یکدیگر بر سر یکدیگر فائض
 می شود این نوع اجازت را کہ سفارت محض است شما شیخی و امر عظیم تصور کردہ ازان گریزانید
 و می نویسید کہ این چنین کسے کہ مرید از آنچه کہ بود دیگرگون نتوان ساخت ہوس شیخی اگر نکند بہتر است
 چنانچہ این رباعی از عزیز مشہور است - مصرع

باہر کہ نشینی و نشد جمع دلت

مخدومانا حال کسے را تلقین ذکر کردہ اید از کجا یقین کردید کہ احوال او دیگرگون نخواہد شد
 جمعیت دل در حق او کجھول نخواہد پیوست قیمتہ امر قدر بہتہ ہر گاہ در اول قدم ہمت را از دست
 میدہید و آب تادیدہ موزہ میکشید معلوم است کہ انجام آن چہ خواہد بود و چہ نتیجہ خواہد داد - بیت

اگر گوئی که بتوانم قدم در نه که بتوانی و اگر گوئی که نتوانم برو بنشین که نتوانی
شمارا بتغیر احوال مسترشدان چه دخل میانی پیش نیستید اگر در مخبر سوخ داشته باشید بگر
این نوع نه نویسد بدانند که این گفت گوئی نه از دوسه آزار است که این جا کمال صفا است بلکه
از جهت تنبیه است بر مواقع خطا که مرشد را نسبت بمسترشد ناگزیر است والسلام علی من اتبع الهدی

مکتوب شصت و دوم

بلا محمد قلی در آنکه در مقام رضا و اعتبار است.

بسم الله والسلام علی رسول الله در مقام رضا که منتها مقامات است دو
اعتبار است اعتبار اول رضائے حق سبحانه است از عید و اعتبار ثانی رضائے عید است
از حق سبحانه و اعتبار ثانی فوق اعتبار اول است چه اول رضائے حق است بعد از ان رضا
عید کما قال سبحانه رَضِیَ اللهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ وَاَسْلَام

مکتوب شصت و سوم

بحضرت مخدوم زاده بلند درجه جامع کمالات صوری و معنوی شیخ محمد صبغة الله سلمه رب
در بیان نسبت حق با خلق بوجه تمثیل باز کر بعضی معارف مناسبه آن.
والله المثل الاعلی نسبت به سبحانه تعالی و تقدس مع العالم شیهة بنسبة النقطة
الجوالة مع الدائرة الموهومة التي نشأت من سرعة دوران تلك النقطة لكن جعل الله
سبحانه العالم موجودا بوجود هو ظل وجوده سبحانه خارجا بخارج هو ظل خارج سبحانه ولا
نسبة له سبحانه مع العالم من الاحاطة والسرمان المتعارفين لكن نعلم انه سبحانه محیط للعالم بالحاطة
که بدو رکها افهامنا و لا یدخل فی جیطة او هامنا اعلم ان النقطة المذكورة لیست بدخلة فی تلك
الدائرة ولا بخارجة عنها الاختلاف مراتب الوجود فان فی مرتبة وجود النقطة لیس من الدائرة اثر و

انما ہی فی الوهم فلا یتصور نسبت الخروج والدخول مع ذلك لیس فی تلك الدائرة شیء سوى تلك النقطة مع انما لیست عندها فذلك قس علیه ما نحن بصد بیانہ فهو سبحانه اقرب فی الوجہ و ابعد من الوجدان فالسیر والسلوک انما هو قطع دائرة العالم علی قدر استعداد اقلهم لیتوصل بها الی نقطة الواجب واعلم ان حشر المومنین انما یکون علی نقطة من دائرة العالم التي لها قرب من نقطة الاصل بعضها اقرب من بعض علی تفاوت درجاتهم۔

حضرت ایشان باری تعالیٰ عنہ می فرمودند کہ سیر من الآن تا نقطة رسیده است کہ اقرب نقطة اصل و فوق آن سیر متصور نیست پس ناچار حشر نیز بر همین نقطة سیر گردد زیرا کہ فوق آن نقطة متصور نیست لیس و راہ العبادان قریبہ انکارم کہ بعد از وفات و روز قیامت در بہشت بعضی امورے کہ متمم این مقام اند و این مقام تعلق دارند فائض گردند و ایضا بعضی علوم و معارفے کہ در این دار بر منصہ ظهور نیامده است شان آنها دین دار تشر است بکرم خداوند جل سلطانہ ظهور فرمایند و منکشف گردند و این قسم خالق و دقایقے کہ در اینجا شان آنها است راست بسیار است اگر اندک ازان بیان نماید متبویل باجماع السلام علی من اتبع الهدی

مکتوب شصت و چہارم (۶۴)

بشاہزادہ دین پناہ سلطان محمد اورنگ زیب سلمہ اللہ تعالیٰ در بیان فضائل جہاد اصغرو شرح معارف جہاد اکبر۔

بسم الله الرحمن الرحيم الحمد لله وسلام على عباده الذين اصطفى اما بعد ذرہ حق
بعرض می رساند خوشا وقت و حال آنانے کہ در این امر خطیر و مهم عظیم کرمیت را در خدمت پرچمت
چمت برستہ اند و بہ نیت صالحہ این سفر صعب را کہ فی الحقیقہ مٹم خیرات و برکات و وسیلہ
ترقی درجات بشوق برگزیده اند رسول خدا صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم فرمودہ اند ان فی البجنة مائة
درجة اعدها الله للمجاهدين في سبيل الله ما بين الدرجتين كما بين السماء والارض رواه

فضیلت جہاد

البخاری، وابو ہریرہ روایت کرده کہ رسول خدا صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ وسلم فرمود موقوف ساعتی
 سبیل اللہ خیر من قیام لیلۃ القدر بمکۃ عند الحجر الاسود رواہ البیہقی وابن حبان فی صحیحہ
 قال العلماء فیکون موقوف ساعتی سبیل اللہ خیر من قیام مائۃ الف الف شہر لان قیام
 لیلۃ القدر بمکۃ بمائۃ الف الف شہر فی غیرہا، والنس رضی اللہ تعالیٰ عنہ روایت کرده است کہ
 رسول خدا صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ وسلم فرمودہ من رابط لیلۃ فی سبیل اللہ حارصا من وراء
 المسلمین کان لہ اجر من کان من خلفہ ممن صام وصلى رواہ الطبرانی باسناد جید قال
 العلماء ہذا الحدیث دلیل علی ان اللہ تعالیٰ یکتب للوالی مثل اعمال من عبد اللہ آمنا فی
 محل ولا یتبہ بحمایۃ لہ وما اجزل ہذا الفضل لعظیم افسوس کہ این دو راز کار ازین قسم نعمت
 خوشگوار بحسب ظاہر محروم است وجہ بعضی عوائق وموانع ازین جہاد فی سبیل اللہ مجبور
 یا لیتنبی کنت معہم فافوز فوزا عظیما لیکن ازوے باطن با خود دانند و از راہ دعا و توسل
 کہ وظیفہ فقر است ممد و معاون تصور فرمایند اگر فقرائے اہل عزلت سالہا ریاضت کنند و
 ربعیات کشند بگردان عمل نرسد طاعات و عبادات کہ در آن مقام بوقوع آید باضعاف بر طاعات
 عزلت زیادہ است ذکر و تسبیح آن موطن ثواب دگر دارد و نماز آتجائے رتبہ علیحدہ دارد و صدقانہ
 و نفقات آن محل را در جہ بزرگ امراض آن معرکہ را نتیجہ جہاد رسول خدا صلی اللہ تعالیٰ علیہ
 وآلہ وسلم فرمودہ اند طوبی لمن اکثر فی الجہاد فی سبیل اللہ من ذکر اللہ فان لہ بکل کلمۃ
 سبعین الف حسنة کل حسنة منها عشرة اصناف مع الذی لہ عند اللہ من المزید رواہ
 الطبرانی و نیز فرمودہ اند علیہ الصلوۃ والسلام الصلوۃ فی مسجدی تعدل بعشرة الاف
 صلوۃ والصلوۃ فی المسجد الحرام تعدل بالف مائۃ صلوۃ والصلوۃ بارض الرباط بالم
 الف صلوۃ رواہ ابوالشیخ وابن حبان و نیز فرمودہ اند علیہ و علی آلہ الصلوۃ والسلام ان
 صلوۃ رباط تعدل خمس مائۃ صلوۃ ونفقة الدینار والدرہم فیہ افضل من سبع مائۃ
 دینار نفقہ فی غیرہ و نیز فرمودہ اند علیہ و علی آلہ الصلوۃ والسلام من اعان مجاہدا فی

سبیل اللہ اوغازیا فی عشرینہ او مکاتبا فی رقبۃ اظہ اللہ فی ظلہ یوم لا ظل الا ظلہ وراہ
احمد والبیہقی، ونیز فرمودہ اند علی آلہ الصلوٰۃ والسلام لموقف فی سبیل اللہ لا یسل
فیہ بسیف ولا یطعن فیہ برمح ولا یرمی فیہ بسهم افضل من عبادۃ ستین سنتہ لا یعصر
اللہ فیہا طرفۃ عین وراہ ابن النجار، ونیز فرمودہ علیہ وعلی آلہ الصلوٰۃ والسلام من مرض
یوم فی سبیل اللہ او بعض یوم او ساعۃ غفرت لہ ذنوبہ وکتب لہ من الاجر عدد عتق مائۃ
الف رقبۃ قیمۃ کل رقبۃ مائۃ الف وراہ ابن زنجویہ۔

و شک نیست کہ این خدمت و ہم کہ بآن توجہ دارند جہاد فی سبیل اللہ است اخرج
ابو ذر والذہبی عن ابن عباس رضی اللہ تعالیٰ عنہما فرموا یکون فی اخر الزمان قوم یسمون
الرافضۃ یرفضون الاسلام فاقتلواہم فانہم مشرکون واخرج الدارقطنی عن علی عن التبی
صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم قال سیأتی من بعدی قوم لہم یقال لہم الرافضۃ فان درکتم
فاقتلہم فانہم مشرکون قال قلت یا رسول اللہ ما علامۃ فیہم قال یرطونک بما
لیس فیک ویطعنون علی السلف واخرجہ عن طریق اخر نحوه وكذلك من طریق اخر
وزاد عنہ ینتحلون عنا اهل البیت ولسو كذلك وایت ذلك انہم یسمون
ابا بکر وعمر رضی اللہ تعالیٰ عنہما۔

فصل بالخیبر رجعا من الجہاد الا صغرا الی الجہاد اکبر در حدیث قدسی آمدہ است
عاد نفسک فانہا انتصبت بمعاداتی نفس امارۃ انسانی باوجود تصدیق قلبی وافرار لسانی
بر کفر و انکار خود مصر است با حکام سماوی نمی گردد و با و امر الہی جل سلطانہ انقیاد ندارد میخواید
ہمہ منقاد او باشند و او منقاد احدی نہ بود دعوی ہمسری و خودی دروئے متمکن است و ندائے
انار یکم از تہاد او سمری زندہ لہذا معادات او مرضی و مقبول آمد و مخالفت و جہاد باوے بروفق
شریعت غرا جہاد اکبر گشت جہاد باعدائے آفاقی گا ہے اتفاق می افتد و جہاد با دشمن دروئے
دائمی است ارحم الراحمین از کمال رافت و رحمت در حصول ایمان و نجات از عذاب مغلدر

در افضہ

فی النجیر جہاد اکبر

بتصدیق قلبی کفایت فرمود و باز عان نفس تکلیف نفرمود. بیت
چشم دارم که دیداشک مرا حسن قبول آنکه در ساخته است قطره بارانی را
آری بعضی کمال افراد انسانی باشند که نفس شان از امارگی برآمده باطمینان پیوسته بود مقدار
احکام الهی گشته مجال مخالفت دروے نمانده باشد و راضی و مرضی گردیده کریمه **يَا أَيُّهَا النَّفْسُ**
الْمُطْمَئِنَّةُ ارْجِعِي إِلَىٰ رَبِّكِ رَاضِيَةً مَّرْضِيَّةً در شان او وارد است ایمان کامل و اسلام
حقیقی درین موطن صورت می بندد این ایمان از زوال محفوظ است و از خلل مصون بخلاف
ایمان سابق که از خلل و زوال محفوظ نیست، رسول خدا صلی الله تعالی علیه و آله و سلم همین
ایمان را طلب نموده اند آنجا که برای تعلیم امت فرموده اند **اللهم انی استلک ایماناً لیس بعد کفر**
و در کریمه یَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا آمِنُوا بِاللَّهِ الْإِيمَةَ وَكَرِيمِهِ وَالَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ أُولَٰئِكَ
هُمُ الصِّدِّيقُونَ وَالشُّهَدَاءُ عِنْدَ رَبِّهِمْ گویا اشارت باین ایمان است و در حدیث **نَفْسٌ**
لَنْ يَوْمَنَ أَحَدٌ كَمَا حَتَّى يَكُونَ هَوَاهُ تَبَعًا لِمَا جُئْتُ بِهِ همین ایمان مراد است مطلوب اولی در
طریقه صوفیه علیه حصول اسلام حقیقی است که با نقیاد نفس اماره مربوط است و اسلام که پیش
از اطمینان نفس بمحض تصدیق قلبی حاصل است آنرا اسلام مجازی میگویند و این را حقیقی
المجازینفی و الحقیقه تثبت و لا تنفی.

ارکان اسلام از نماز و زکوة و روزه و حج و جهاد و سایر اعمال حسنه که پیش از اطمینان
نفس بوقوع آید گویا صورت اعمال است اگر نماز میخواند صورت نماز است و اگر صائم است
صورت صوم است و علی هذا القیاس سایر الاعمال چه نفس اماره هنوز سرکشی و انکار خود است
حقیقت اعمال چگونه صورت بندد و چون نفس باطمینان رسد و از سرکشی و طغیان باز آید
حقیقت اعمال بجا آید و حقیقت نماز و روزه و غیره ادا یابد و باندازه تفاوت این صورت و حقیقت
تفاوت در درجات جنان و نعم آن و مراتب قرب رویت اخروی باید تصور نمود جنات
مقربین را با جنات عوام مؤمنین چه نسبت است قطره را با دریای نسبت هست که هر دو از یک

جنس اندو مرکب از اجزائے مائی تفاوت بکثرت و قلت اجزا است و صورت را با حقیقت هیچ نسبت نیست رویت اخروی ہم ہمہ را یکسان نیست درجات و مراتب دارد باندازه تفاوت درجات بینندگان چنانکہ امام محمد غزالی قدس سرہ تصریح بآن نموده است پس رویت غیر متکیف ہر کدام اہل صورت و اہل حقیقت قیاس باید نمود کہ چہ نسبت خواهد داشت . بیت
بود کہ صدر نشینان بارگاہ قبول کشد گوشہ چشمی باہل صفِ تعال

این صورت و حقیقت ہر دو داخل دائرہ شریعت علیہ است و با خود از سنن صوریہ و انوار معنویہ نبویہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام و التمجید یکے صورت شریعت است و دیگر حقیقت شریعت پس معدن ہمہ کمالات شریعت غرآند و بیچ کمالے نماںد کہ ولای شریعت حقہ بدان اختیار افتد معرفۃ اللہ را معنی ادراک بسیط کہ اہل اللہ قرار داده اند و کمال انسانی را بآن منوط ساختہ نیز تمامے و کمال آن مربوط بفناء و اطمینان نفس است . بیت

بیچ کس را تا نگر در دوا و فنا نیست رہ در بارگاہ کبریا
پس عقلائے اولی الابصار را ناگزیر است کہ در حاصل کار و نقد روزگار خود تامل خدائی نمایند
ہر کہ این دولت مطلوبہ دارد فطوبی لہ و بشری آنچه مقصود از خلقت او بود بجا آورد و نعمت در حق او تمام شد والا اطلب آن فارغ نباشد و از ہر جائے بویے بمشا او برسد از پے آن برود . بیت
ترسم کہ یار با مانا آشنا بماند تا دامن قیامت این غم بماند
والسلام اولاً و آخراً .

مکتوب شصت و پنجم

بمولا حسن علی در ترغیب بزرگ تسلیف و نفی ارادت .

حققتنا اللہ سبحانہ وایاکم بحقیقۃ الشریعۃ المصطفویۃ علی صاحبہا الصلوٰۃ و السلام و التمجید و خلصنا عما یبغضنا عن المعرۃ الکلیفۃ بخد و ما اشراف عمر کہ ایام جوانی است

و ہنگام رستی قوی و جوارح گذشتہ میرودارذل عمر رسیدہ می آید افسوس کہ اشرف اشیاء کہ
معرفۃ اللہ است بارذل عمر کہ موموم محض است حوالہ نموده آید و اشرف عمر در ہوا و ہوس کہ
ارذل اشیاء است صرف یا بدہلک المسوفون مقصود از خلقت ثقلین تحصیل این معرفت است
درین نشا فانیہ و کسب ضائے مولائے حقیقی است درین مہلت سیرہ و امثال ما بوالہوسان
در پے آرزو ہائے بیہودہ تا کہ ازین دولت مطلوبہ محجوب یا شیم تا چندہ ارضائے نفس و شیطان از
رضائے خداوندی جل شانہ دور و محو گردیم **الْمَرْيَانِ لِلَّذِينَ آمَنُوا أَنْ تَخْشَعَ قُلُوبُهُمْ لِذِكْرِ**
اللَّهِ وَمَا نَزَلَ مِنَ الْحَقِّ حَاجِرِ حَصِينَ وَمَانَع قَوِي از معرفت کا مروائی و ہوا پرور نیست آرزو ہا لاطائل
و امانی بیہودہ ہرچہ مقصود تست معبود تست شنیدہ باشد **أَفَرَأَيْتَ مَنِ اتَّخَذَ إِلَهَهُ هَوَاهُ**
نص قرآنی ست بیت

در تو یک یک آرزو ابلیس تست

عشوہ ابلیس از تبلیس تست

در تو صد ابلیس زاید و السلام

گر کنی یک آرزوے خود تمام

چون

مکتوب شصت و ششم (۶۶)

بمولانا محمد صدیق پشاورى در جواب عریضہ وے کہ مشتمل بر وارد عظیم بود۔

الحمد لله وسلام على عباده الذين اصطفى صائف شریفہ بتعاقب یکدیگر رسیدہ احوال
سنجیدہ بوضوح انجامید قل رب زدنی علماً دار قوی کہ در نماز پیشین رودادہ و در شما نصرت
تمام کردہ و در رسید خود را آورده بود نیز واضح گردید سبب لذات روحانیت گشت حمد اللہ سبحانہ
على ذلك وعلى جميع نعماته تعالى ما لا کہ تجلی شانے از شیون الہی جل شانہ بودہ کہ بجهت متاسبت
اصالت کہ بمبدأ تعین شما داشتہ طور فرمودہ است شمار از خود بر بودہ بر زبان شما با سرار و معارف گو باشد
و بقا بخود دادہ ان الملوک اذا دخلوا قریۃ افسدوها وجعلوا اعزۃ اهلها اذ لک بآیات
متلبس بآن شان متجلی گشتہ و فنا و بقا بخشیرہ تواند بود کہ ظہور این معاملہ تعبیر آن واقعہ باشد

کہ دیدہ بودید کہ بر دیوارے برآمده ام میگویند هذا جدار العشق الى اخره این معاملہ گویا تعلق
بطرف دیگر ازان دیوار دارد و آن دیوار بر رخ بوده کہ مبدأ تعین است چه مبدأ تعین بر رخ است
میان عاشق و معشوق و راه وصول منحصر در آنست در آن وقت چوں قوت باطن چندان نبوده
از آن دیوار دور ہوا شدہ بودید و فوق آن استعلائے نمودید و الحال بجهت قوت کہ دست داده استعلا
نمودید دیدید آنچه بدیدید و شیخ حسن چوں بشما نسبت محبت درست دارد بکمال کہ پرتوے ازین نسبت
بطریق اندراج برے افتاده باشد بدانند کہ شان عبارت از کمال ذاتی است کہ زیادتی بر ذات تعالی
ندارد و مندرج است در غیب الغیب چون علم حق سبحانہ بکمالات ذاتیہ خود تعلق یافت کمالات مندرجہ
در علم نیز و تفصیل یافت و مبادی تعینات عبارت از این کمالات مفصلہ است ہر کمالے مبدأ تعین
شخص است از اشخاص و بطور حضرت ایشان با صفات سبعہ یا ثمانیہ اورائے وجود علمی نیز شریعت
در خارج چنانچہ مذہب اہل سنت و جماعت است شکر اللہ تعالیٰ سبب ہم با بجملة آن کمال مندرج
اصل است ہر کمال علمی را و این کمال علمی ظل آنست اما ظہور آن کمال از مرتبہ بطون بسبب این کمال
علمی است تواند بود کہ باین اعتبار عزیزی گفتہ باشد مصرع

ولدت اہی اہا ہا ان ذامن اعجبات

ام عین ثابتہ خود را گفتہ کہ مبدأ تعین اوست و ایان ام شان الہی را کہ اصل اوست گفتہ
باشد و چون عین ثابتہ سبب ظہور آن شانست از مرتبہ بطون نسبت ولادت کہ سبب ظہور این
از طرف ثانی نیز اثبات کرد و السلام۔

مکتوب شخصت و مفتی

حضرت مخدوم ہذا دے عالی قدر جامع علوم ظاہری و باطنی خواجہ محمد نقشبند سلمہ ربہ در بیان مذہب
علماء مسئلہ کلام الہی جل شانہ و تدقیقے کہ درین مسئلہ حضرت مجدد الف ثانی راست۔
مذہب اہل سنت و جماعت شکر اللہ تعالیٰ سبب ہم در مسئلہ کلام آنست کہ حضرت حق سبحا

و تعالیٰ از ازل تا ابد منظم است بکلام واحد بسیط حقیقی تکثر و تفصیل را در آن گنجائش نیست میفرماید
 که از ہاں یک کلمہ بسیط امر و نہی ناشی گشتہ و ہماں کلمہ بسیط استفہام و تمنی و تخریج و اخبار و وعید و
 وعدہ صدور یافتہ و ہماں کلمہ بسیط است کہ فرقان و توراۃ نام یافتہ و بزبور و انجیل تفصیل گرفتہ
 حضرت ایشان را رضی اللہ تعالیٰ عنہ درین مقام مقالہ مفردہ است و تدریجی است بعد تحقیق
 و آن آنست کہ در کلام الہی جل شانہ با وجود اجمال و عدم تجزی تفصیل ہم ثابت است و وسعت و
 تمیز ہم کائن با وجود بساطت امر از نہی ممتاز است اخبار از انشا ہر اچنانچہ در مرتبہ ذات تعالیٰ با وجود
 اجمال تفصیل و وسعت اثبات می نماید چہ وسعت و تفصیل نیز از صفات کمال است قال اللہ تعالیٰ
 و تقدس و اللہ واسع علیہ

بند
تفصیل

نمایم

باید دانست کہ اجمال و تفصیل کہ در المرتبہ علیا اثبات می نمایم آن اجمال و تفصیل است
 کہ در فہم ما در آید و درک ما کرد کہ آن موجب تبعض و تجزی است تعالیٰ اللہ عن ذلک علو
 کبریا بلکہ در رنگ ذات و صفات بچون و بیچگون است عرفت رجبی بجمع الاصل اد۔ این
 معرفت ہر چند و رائے طور عقل است اما موید بکشف صحیح و الہام صریح است و تمیزے کہ علماء کرام
 نفی آن نمودہ اند تمیزے است کہ از قسم چون و چند است کہ منافی بساطت است۔
 فائدہ: چون لفظ اجمال و وحدت را در آن حضرت مناسبت زیادہ است از لفظ تفصیل
 چہ لفظ تفصیل کثرت ہم تبعض و تجزی است بنا بر اں اجمال و وحدت برائے اطلاق بر اں جرم متعال
 اختیار نمودہ اند والا و تعالیٰ ازین اجمال و تفصیل کہ درک ما است منزہ و مبرا است و اگر وحدت
 و وسعت بچون گیریم ہر دو ثابت است فافہم ولا تکن من القاصرین۔

مکتوب شصت و ہشتم (۶۸)

در بیان بعضے مراتب اصول بطریق اجمال بکیمینہ خادبان محمد عبید اللہ عفی عنہ۔

حضرت حق سبحانہ و تعالیٰ بذات خود موجود است نہ بوجود عینا کان ذلک الوجود داد

زائد او کذا صفات سبحانہ موجودہ بذاتہ تعالیٰ لا بالوجود۔ زیرا کہ دران موطن قدس وجود
را گنجایش نیست و همچنین وجوب امکان را دران مرتبہ علیہ گنجائی نہ لایفہما نسبتان بین
الوجود و الماہیۃ فحیث لا وجود ثمة فلا وجوب ولا امکان۔

حضرت ایشان ماضی اللہ تعالیٰ عنہ می فرمودند ہر چند بتعمق نظر در دور دور رفتہ میشود
محسوس می گردد کہ در المرتبہ علیا دانستہ مع الصفات الثمانیہ المتمیزۃ بعضها عن بعض ،
حقیقت ماورائے این امرے یافتہ نمی شود چہ وجود چہ وجوب فوق این مرتبہ نیست کہ در
انجا این صفات اعتبارات محض اند در حضرت ذات تعالیٰ و تقدس و زیادتی بر ذات تعالیٰ
ندارند آری این قدر هست کہ این اعتبارات را دران مرتبہ تمیزے بایکدگر ثابت است و فوق
این مرتبہ مرتبہ نیست کہ دران جا این تمیز ہم کائن نیست و غیر از اعتبارات محضہ امرے دیگر مفہوم
نمی شود و فوق این مرتبہ آن مرتبہ مقدسہ است کہ در انجا هیچ اعتبار ملحوظ نیست جہل و حیرت
ہم لازم آں مقام است۔ باید دانست کہ در مراتب سہ گانہ اول چون ذات تعالیٰ ملحوظ با صفات
است در صورت مثالی بصورت دائرہ ہویداجی گردد و دو قوس کہ یکے عبارت از ذات باشد و یکے
از صفات ظاہری گردد و در مرتبہ اخیرہ چون اعتبارے و اضافتے ملحوظ نیست لاجرم در صورت
مثالی نصف دائرہ کہ کنایہ از یک قوس ذات باشد ظاہری گردد و ہمیں سراسر است کہ حضرت
ایشان مادر مکتوب بیان طریق نوشتہ اند کہ دران مرتبہ غیر از یک قوس ظاہر نشدہ در این جا سرے
خواہد بود کہ بران سر اطلاع ندادند۔

باید دانست کہ مرتبہ اول از این مراتب چہار گانہ کہ مرتبہ صفات است نصیب لطیفہ
روح است و مرتبہ ثانی کہ مقام شیونات است نصیب لطیفہ سراسر است و مرتبہ ثالث کہ بہ تمیز
و تقدیس مناسب است نصیب لطیفہ خفی است و مرتبہ رابع نصیب اخفی است و نصیب
قلب از مرتبہ افعال است کہ دون این مراتب است بعد از گذشت این مراتب چہار گانہ عالم امر
معاملہ بعالم خلق می افتد والسلام۔

مکتوب شخصیت و ہم (۶۹)

بحقائق آگاہ خواجہ محمد صدیق کشمی و خواجہ محمد صالح کولابی در آنکہ عارف ہر چیز بکمال الہی رسید
نصیب و از بعض وجوہ ذات باشد تعالیٰ و بعضی از کمال باشد کہ نصیب شان از جمیع وجوہ ذات بود بجانہ
الحمد للہ و سلام علی عبادہ الذین اصطفیٰ التفات ناہائے گرامی عزیزین مشرف ساخت
از کرم او تعالیٰ امیدوار باشند۔ مصرع بتاریکی درون آب حیات است۔ استماع فرمایند
چون عارف مقامات وصول را طے کردہ معاملہ بجائے رساند کہ منتہائے معارج اوست در منازل
قرب ہر آئینہ نصیب او از بعض وجوہ ذات خواہد بود کہ اصلی است از اصول اسمی کہ برد اتعین عارف است
و بانندازہ جامعیت اسم در آن وجہ ہم جامعیت خواہد بود ہر چند اسم جامع بود وجہ نیز جامع باشد لیکن
نصیب از جمیع وجوہ دیگر است و نصیب از یک وجہ کہ جامع وجوہ است دیگر کمالا یخفی علی الفطن۔
ہر چند از اصول و از اصول اصول معاملہ عارف فوق رود اما بانندازہ اسم خود کہ مربی اوست
تقدیر را ہمراہ خود خواہد برد و از جمیع وجوہ تفصیلاً نصیب خواہد یافت ہر چند در اول وہلہ وصول آن وجہ را
در سائر وجوہ مستہلک یابد و متمیز نہ بیند اما فی الحقیقت متمیز است چون در آن مقام استقرار تام نماید
و حدت نظر را شستہ باشد تمیز را خواہد دریافت۔ چون این معرفت معلوم گشت معرفت غریب تر و
غامض تر بشنوند بعضی کمال از ان قبیل ہوند کہ انہار از جمیع وجوہ نصیب بود بیانش آنست کہ
آن وجہ را کہ اصل اسمی است کہ برد اتعین سالک است با وجوہ دیگر یا بہ الاشتراک ہست اندازہ
یا بہ الاشتراک از جمیع وجوہ حظ خواہد گرفت چہ نوع را یا جنس خود شاہراہ است۔
سوالی ماہیت مرکب از ماہ بہ الاشتراک یا ماہ الامتیاز است و ہر کدام را خصوصیات
علیحدہ است آیا ممکن است کہ از ماہ الامتیازات سائر وجوہ ہم نصیب حاصل نماید۔
جواب گوئیم چون ماہ بہ الاشتراک را بر ماہ الامتیازات صدق است اگر چہ عرض است
چہ جنس عرض عام است مرفصول انواع خود را پس ازین راہ نصیب تمام از ماہ الامتیازات نیز

حاصل خواهد نمود و از راه عرض عام با افراد و خواهر رسید و از جمیع وجوه ذات تعالی مفصلاً نصیب خواهد یافت و از همه کمالات که در نوع بشر ممکن الحصول است بطیفیل خاتم الانبیا علیه و علیهم افضل الصلوات و اکمل التسلیمات حظا خواهد برد این معرفت از معارف خاصه حضرت ایشان است قدس الله سبحانه بسر الاقدس و از کمالات مخصوصه ایشان بعد انبیا علیهم التحیات و البرکات.

مکتوبات هفتم

بملا محمد افضل ولد شیخ بدرالدین سرهندي در معنی حدیث القبر روضه من ریاض الجنة بایا بشارتی که حضرت مجدد الف ثانی رضی الله تعالی عنه بآن بشر گشته بودند.

بسم الله العظیم و مصلیا علی رسولہ الکریم و آلہ اجمعین در حدیث نبوی علی مصد رها الصلوة والسلام و الفحیة آمده است که القبر روضه من ریاض الجنة مراد از روضه بودن قبر آن است که حج و مسافه که میان بقعه قبر و جنت بوده است مرتفع می گردد و هیچ پرده و مانعی در آن هر دو مقام نمی ماند گویا بقعه قبر را فنائی و بقای جنت حاصل می گردد فافهم و هذا معنی قوله صلی الله تعالی علیه و آله وسلم ما بین قبری و منبری روضه من ریاض الجنة. باید دانست که این قسم روضه مراخص خاص راست هر مومن را بیسر نیست غایه ما فی الباب. چون قبور مومنین صفائی و نورانی پیدا کند استعداد آن حاصل میشود که پرتو از جنت بر آن قبور منعکس گردد و حکم آئینه تصفیه کرده می گردد.

مخفی نماند که حضرت مجدد الف ثانی حضرت ایشان با از غایه ابتلع سرور دین و دنیا علیه افضل الصلوات و اکمل التحیات نیز بشر شده بودند که روضه متبر که که قبر آن حضرت در آن است و معن قدیم آن روضه مقدسه روضه ایست از ریاض جنت می فرمودند که بشر شده ام با آنکه اگر مشت از خاک آن روضه بشره در قبر شخصی بنیدازند امیدواریم باین عظیم است فکیف من دفن فیها الحمد لله رب العلمین و الصلوة والسلام علی رسولہ محمد و آلہ اجمعین.

مکتوب ہفتاد و یکم (۷۱)

بھومن بیگ کابلی در آنکہ تعلق بہا سوی از اشد امراض است۔

سَلَامٌ عَلَیْکُمْ طِبْنَمُ۔ بیت

ہر چیز عشقِ خداے احسن است گر شکر خوردن بود جان کننست

گر فکاری مادی حق سبحانہ از اشد امراض قلبیہ است فکر از آلہ آن از اہم ہمام است۔ مصرع
درخانہ اگر کس است یک حرف بس است

مکتوب ہفتاد و دوم (۷۲)

بہا محمد مسافر در تخریص بر رضا بہ قضائے الہی جل شانہ۔

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ اخوی ملا محمد مسافر بعافیت باشد بیاد خداوندی جل شانہ
خوشوقت بود کتابہائے شمار سیدہ ہر رنج و الم کہ می رسد چون بتقدیر و ارادہ خداوندی ست تعالیٰ
غیر از رضامندی چارہ و گذشت بر وظائف طاعات چیست باشند و بر احوال و امراض صبر و شکیبائی
نمایند و عافیت را از کرم او سبحانہ طلب نمایند و سچکس را از خلائی در میان نہ بیند و ہمہ از حق سبحانہ
و تعالیٰ دانند و دفع آنرا ہم از او بخواہند کہ بے تقدیر و سبحانہ کس یکے ضرر نتواند رسید و بے ارادت
او سچکس دفع ضرر نتواند کرد در راہ بندگی اینست والسلام۔

مکتوب ہفتاد و سوم (۷۳)

بہو لانا حسن علی در جواب سوالے کہ بر مکتوب میرزا عبد اللہ نموده بود۔

بِسْمِ اللّٰهِ حَامِداً وَ مصلیاً اخوی ملا حسن علی احسن اللہ حالہ و حصل امالہ

شبیہ کہ بر کتابت اخوی عبد اللہ بیگ نوشتہ بود جواب آنرا طلب داشتہ کہ فرق و امتیاز میان

حسن و قبح در مقام شریعت است چنانچه در رساله دیده است که در طریقت سراسر آشتی است و با همه کس دوستی بخلاف شریعت که در اینجا با دشمنان جنگ است و با دوستان آشتی الخ عجب شبهه واهی است طریقت با شریعت چه تقابل است و کدام مساوات، شریعت غرا که بوجی قطعی که ریب را اصلا در آن گنجایش نیست ثابت شده است و احکام آنرا اصلا نسخ و تبدیل نه تا قیام قیامت این احکام باقی است و عمل بمقتضای آن همه را از عوام و خواص لابد و ضروری.

طریقت هرگز احکام آنرا نمی تواند برداشت و اهل خود را از تکالیف شرعی آزاد ساخت از عقاید قطعی اهل سنت و جماعت است که بنده هرگز بدرجه نرسد که تکالیف شرعی از وی ساقط شود هر که معتقد خلاف آنست از جرگه اهل اسلام بیرون است جمعی را حتی سبحانه دشمنان خود مقرر سازد و امر بغلظت و شدت جهاد و قتال با آنها فریاد آشتی کردن بآن جماعه و دوستی نمودن از قاعده اسلام خارج است دعوی محبت خدای تعالی و رسول او صلی الله تعالی علیه آله و سلم بآن جمع نه شود و آنرا برتابد که اطاعت محبوب توی دوستان محبوب و تبری از دشمنان او از لوازم مقام محبت است. آری بر بعضی سالکان این راه امورے که بظاہر مخالفت به کتاب و سنت دارد بسیار دارد می شود که آخر از آن باید گذشت درین وقت سر رشته شریعت را از دست نبرد و سنت را بدندان محکم گیرد و بخلاف کشف و وجدان خود بتقلید اهل سنت و جماعت اعتقاد و عمل کند خص و خاشاک این راه بصدرای اتی آنکه الله می سراید و سالک بیچاره را از مطلب علی بازداشت به پرستش خود دعوت می نماید سالک مستقیم را درین هنگام باید که متابعت خلیل الله جوید و لا احب الا فیلین گوید و بموجب وجهت و حجتی الایه بغیب الغیب پوید و متابعت حبیب الله علیه و علی الخلیل و سایر الرسل الصلوات و البرکات بزیغ البصر گرفتار نگردد و گاه خود را از کسانی که با جماع از وی افضل اند و می اند و گاه افضل بنده مسجد و تخانه یکسان خیال نماید و اسلام و کفر را برابر در یابد اگر سر رشته کتاب سنت را در اعتقاد و عمل از دست نبرد و معذور است چه در کشف و وجدان اختیار ندارد. والسلام اولاً و آخراً.

مکتوب و طریقت

نمی تواند

مقام محبت
بدرسم لازم

تعلیم

مکتوب ہفتاد و چہارم

بحقائق آگاہ شاہ نعمت اللہ قادری در آنکہ سبقت از اصل است و در ظل ہر چہ بہست
مستفاد و مستعار از اصل است و نصیب ظل اضمحلال است۔

بسم اللہ حامداً و مصلياً عنایت نامہ نامی و صحیفہ گرامی کہ نامزد این بے حال نمود
بودند مشرف ساخت امیدوار است کہ ہمہ بن منوال این دور از کار آگاہ گاہ بکاشیہ ضمیر مہر
تنویر راہ می دادہ باشند و با ذوق خاصہ می نواختہ و در این نامہ کہ از عین کرم بود بے سابقہ
مراسلت نعمتے بود غیر مترقبہ امیدوار کشائشا و ترقیہا از وصول آن گردید بے سبقت از
انہرگان می باید و کرم از کریمان می شاید۔ مصرع

درخانہ بکدخدائی ماند ہمہ چیز

از پیش گاہ چنین آمدہ و اشدر شوق باطل منسوب گشتہ بدایت از مبدأ است و آغاز از اصل
مُجِبِّہٌ و مُجِبُّونَ خیر و کمال کہ ظل دارد ہمہ مستفاد و مستعار از اصل است ظل در هیچ چیز بخود
استقلال ندارد اگر نسبت خیر و کمال بخود نماید خائن بود و دعوی ہمہ سری باطل پیدا کند کمال در حق
او انتقائے کمال است و خیریت در سلب خیریت نصیبے کہ از اصل دارد و بقدر منتسبات بآن خود
تلاشی است ہر چند ظہور اصل بیش محو تلاشی ظل بیش بیچارہ کہ جز انتقا از اصل بہرہ ندارد از کمال
او چہ خبر داشتہ باشد و بحال او چگونه پے برد۔ بیت

گیرم کہ بغنخانہ ما یا رخسار اند کو حوصلہ و طاقت دیدار کہ دارد

امید گاہ درین آخر زمان کہ زبان بعد نبوت است و آوان قلت انوار سنت و تراکم ظلمات بدعت
و جود امثال شما شاہبازان معتمد است اگر امثال ما مخمولان زاویہ خمول ہزار ریاضت در کج
گمنامی بکشیم و دست و پا بزیم برابر یک کلمہ الحق ایشان کہ در دل سلاطین اثر نماید نشود و بگرد
آن نرسد حق سبحانہ سلاطین را در عالم ہشاہ روح در جسد ساختہ است کہ صلاح روح صلاح

جسد است و فساد روح فساد جسد، همچنین اصلاح سلاطین اصلاح تمام عالم است کدام عمل است کہ بگردان می رسد مگر باصلاح آثار شیخ محمد صالح کہ در مجالس و معارف شناگونی ایشان است تا اثر و صاف جمیله ایشان و حدیث اخلاق و احسان بزرگان دارد چون متوجه آن حدود بود با وجود ناقابلها بدو کلمه نامربوط خویشتن را فریاد خاطر عاطر داد و مصدرع اوقات شریف گردید ظلال افادت و ارشاد سایه گستر بیسوط باد۔

مکتوب ہفتاد و پنجم

بمیزرا طاهر بیگ در آنکہ ذکر را مشوب بہیچ غرض نسا زد حتی المواجید والاحوال۔
 اللہ تعالیٰ از رقیق ماسوی محرکنا دود در مدارج قرب ترقیات دہاد بندہ مقبول آنست کہ بدوام ذکر موصوف بود و لمحہ بغفلت و ہوانفس نہ پردازد و ذکر را مشوب باغراض خود نسا زد و مخلص بود بلکہ احوال دہواجید ہم روز ذکر ملحوظ و محظور نبود بمقتضائے کرمیہ اذکر و ذنی اذکر کم البتہ از ان طرف ہم یاد خواہند کرد تا بچہ نہج یا دفرایند و بکدام عطیہ بنوازند بلکہ در ان وقت جانب اذکر کم منظور و ملحوظ نبود و بخلوسینہ و خلوص امنیت متوجہ و حاضر باشد بلکہ حضور بنو باشد کہ نفس حاضر نیز در میان نبود و رخت بصحرائی عدم کشد و حضور خود بخود روئے نماید مصرع
 این کار دولت است کنون تا کر از ہند

والسلام علی من اتبع الهدی والزم متابعت المصطفیٰ علیہ علیہ من الصلوٰۃ افضلھا ومن التسلیمات اکملھا

مکتوب ہفتاد و ششم

بمیزرا امان الشہر بیان پوری در تاول سورۃ اخلاص۔
 بسم اللہ الرحمن الرحیم محمدہ و نصلی علی رسولہ الکریم۔ مصرع
 از ہر چہ میرود سخن دوست خوشتر است

قال عز من قائل قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ کلمہ ہو گوئی اشارت بعبہ ہوت و اطلاق
ذات ست تعالیٰ عن الشیون و الاعتبار حتی عن قید الاطلاق و الله عبارت از
قابلیت اولی و وحدت ذاتیہ است کہ قابلیت ذات ست تعالیٰ مراعتبار تجرید و انصاف را
بجمیع اوصاف کمال و احد کنا یا ز احدیت مجرده است کہ مقید است بتجرید از صفات و
اعتبارات الله الصمد اشارت است بواحدیت کہ مرتبہ انصاف است باوصاف کمال
از صفات افعال و سایر صفات ثبوتیہ و شین و اعتبارات ذاتیہ چہ مقام صمدیت را این انصاف
ناگزیر است لهذا بجائے هو الصمد الله الصمد آمد کہ قابلیت این انصاف مرا این مرتبہ راست
و در مرتبہ کہ تعبیر از ان ہو واقع است این قابلیت اصلاً ملحوظ نیست بے توسط برزخیت کبری
مقام لاحق است لَمْ یَلِدْ وَلَمْ یُولَدْ وَلَمْ یَكُنْ لَهُ کُفُوًا أَحَدٌ اشارت بصفات سلبیہ تشریفاتی
و تقدسیات ذاتیہ است مما لم یعلم تفصیلها و کذا تفصیل الشیون الثبوتیہ لا الله الواحد
الفہار پس این سورہ علیہ با وجود قصر و قلت الفاظ جامع مراتب و جوب است حاوی اسرار
معارف الہیہ و لفظ مبارک الله الصمد چنانچہ مستجمع شیون و کمالات مرتبہ و جوب است، ایمانی
بمراتب کونی و تعینات امکانی نیز وارد چہ صمدیت مستدعی احتیاج است پس این سورہ مبارکہ
متبرکہ کہ بطریق اجمال جامع جمیع مراتب جوبی و امکانی آمد و هیچ کمالے نماذکہ این سورہ انبائی
از ان نداد قاری آنرا باید کہ سرسری بر آن نگذرد و از معانی و اسرار آن بے خبر نہ بود و از ملاحظہ صفات
کمالی و مشاہدہ جمال لازوال بے بہرہ نہ رود و از تخلق باعلاق کمال و تحقق باوصاف جمال حقی
فرگیرد و ہوت ذات تعالیٰ ایقلے حاصل نماید و از مرتبہ اجمال و تفصیل بقدر استعداد بہرہ مند
گردد و از ملاحظہ صمدیت آنحضرت جلالت عظمت احتیاج ذاتی و فقر جلی خود مطالعہ نماید و اوصاف
خیر و کمال را بنہام منسوب مخصوص باوراند تعالیٰ و از انانیت امارہ بکلّیت و از بدین زبان
آنچہ مقصود از خلقت او بود بحصول انجامد و نعمت در حق او تمام شود و از صفات تشریفاتی تقدیس
کہ خاتمہ سورہ بدانتست۔ بدانکہ سالک ہر چند در معارج عروج صعود نماید و قرب پیدا کند

وفنا و بقا مشرف گردد همه وقت دوتی و بیگانگی نقد وقت دارد و بیگونه میبایست اتحاد یا تخریب
پیدا نکند و مشارکت در ذات و صفات و حاصل نماید که بنده همیشه بطریق بندگی مطوق است
و او سبحانه همواره تیزیه و تقدیس خویش موصوف بالله رب العالمین بعضی از وقایع و کشف
احوال از خود و از بعضی یاران خود قلم نموده بودند اهل و پسندیده است مطالعه آن فرحت فراوان
بخشد الله تعالی ابواب فتوح و ترقیات را همواره مفتوح دارد بالتون والصاد-

مکتوب هفتاد و هفتم

بشیخ عبدالحجید برهانپوری در آنکه وصول بدرجه کمال را علامات است.
بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ برادر گرامی شیخ عبدالحجید ازین دور افتاده سلام عافیت
انجام خوانند مکتوب مرغوب آن برادر که نامزد این دور از کار نموده بودند از بلده ملتان رسید مطالعه
آن فرحت فراوان بخشد و از احوال سینه مقامات علیه اندراج یافته بود چه عجب اگر حق سبحانه بنده را
به بعضی از مریایا مخصوص گرداند و بمقامات علیه اکابر سرافراز گرداند اَللّٰهُمَّ صَلِّ وَسَلِّمْ عَلٰی سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ لِّیْکِنْ
مصدق این قسم امور اتبع سنت سنی است اجتناب از بدعت نامرضیه مصداق دیگر آنست که
هولت اولیای احکام شرعی و سنن مرضیه باشند یومن احد کم حتی یکون هواه تبعالما جئت به
بمضمون حدیث است حق سبحانه در مدارج قرب ترقیات دارد برین نبویه علی مصداق الصلوة والسلام
والنجه استقامت کرامت کناد یا مول از دوستان دعای سلامتی خاتمه است.

مکتوب هفتاد و هشتم

بمیر محمد ابراهیم ولد سیادت دستگاه میر محمد نعمان در ترغیب بر تحصیل رابطه و فانی فی الشیخ و اتبع سنت
واختیار صحبت شیخ کامل و فانی الله که قدم اول این راه است.
بِسْمِ اللَّهِ حَامِدًا لِلَّهِ الْعَظِيمِ وَمُصَلِّيًا عَلٰی رَسُولِهِ الْكَرِيمِ سیارت نقابت پناه

در طریقه مبادی وصول درجه کمال مربوط بر رابطه محبت است بشیخ مقتدا طالب صادق از راه محبت
 که بشیخ دارد اخذ فیوض و برکات از باطن او می نماید و بمناسبت معنویه ساعه فضاة بزرگ او می بر آید
 گفته اند فتافی الشیخ مقدمه فتائے حقیقی است ذکر تنهایی رابطه مسطوره بی فتافی الشیخ موصول نیست
 ذکر هر چند از اسباب وصول است لیکن غالباً مشروط بر رابطه محبت و فتادری شیخ است آری
 این رابطه تنها با رعایت آداب صحبت توجه و التفات شیخ بے التزام طریق ذکر موصول است و
 در سلوک تسلیک اختیاری که بطریق دیگر وابسته است مدار کار بر وظائف او را و اذکار است و
 بنیاد معامله بر ریاضت اربعینات و بهر طریقیت باین مثابه رجوع نیست در این طریق که طریقه
 صحابه کرام است علیهم الرضوان افاده و استفاده انعکاسی است صحبت شیخ مقتدا با رعایت
 آداب کافی است وظائف اذکار و طاعات نیز از مملات و معاونات است صحبت خیر البشر علیه
 و علی آله الصلوٰۃ و الزکیات و التسلیات و التحیات النامیات در حصول کمالات بشرط ایمان و تسلیم
 و انقیاد کافی بود لهذا راه وصول درین طریق اقرب گشته است در اخذ فیوض و برکات از شیخ
 کامل مکمل کمول و صبیان و شیع و اجیا و اموات برابرند ریاضت درین طریق عالی که متضمن
 اندراج نهایت است و در بدایت ابتلع سنت سنیه است اجتناب از بدعت نامرضیه است -
 حضرت خواجہ احرار قدس سره فرموده اند اگر پسند که معتقد درویشان فاواده حضرت خواجگان
 قدس الله تعالی اسرار هم چیست بگو اعتقاد اہل سنت و جماعت و دوام عبودیت که بے ادائے
 عبادت متصور نیست و آن عبارت از دوام آگاہی است بکیاب قدس حق سبحانہ بے مزاحمت
 شعور بوجود غیرے بلکه ذہول از صفت آگاہی بوجود حق سبحانہ دریافت این سعادت عظمی بے
 تصرف جذبہ کہ عبارت از ظهور محبت و وقیاست میسر نیست سبب در طریق جذبہ قوی تر از
 صحبت کسی کہ سلوک او بطریق جذبہ واقع شدہ باشد نیست اگر حق سبحانہ بحض عنایت صحبت کسی را نداند
 تصرف جذبہ کہ عبارت از آگاہی است بحق سبحانہ بر سبیل ذوق باو دل را درین آگاہی لذت
 هست ظاہر شود باید کہ سعادت خود را در تسلیم در کلی و جزئی باو داند و شقاوت خود را در اعراض

موصول
بطریق

✓

انہوں نے ہمیشہ اوقات خود را مصروف نگاہداشت ادب او گردانہ ہرچہ منکر اوست خویش را
نگاہ دارد و در غیر مرضی او خویش را صرف نکند چنانچہ ہرچہ محبوب او باشد محبوب خویش گردانہ
ہرچہ منکر اوست بالطبع آنرا کارہ باشد تا بصفیہ گردد کہ جز مراد او مراد دیگرش نبود و ہمہ مرادہا
از ساحت سینہ اش رخت برگیرد چوں حال اینچار شد شاید کہ آن وصف کہ بدل عارض
شدہ است بقایا بدرتم کلامہ - بزرگان این طریقہ گفتہ اند مصحح

سایہ رہبر بہ است از ذکر حق

وسایہ رہبر اشارت بطریقہ رابطہ کردہ اند کہ عبارت از حفظ صورت شیخ است بطرزے کہ
در این طریق معہودہ است یعنی طریقہ رابطہ طالب بندی بر اسود مندر است از ذکر ہر چند ذکر
فی نفسہ شرافت و فضل دارد بیانش آنست کہ مرید بیچارہ چونکہ گرفتار عالم سفلی است بعالم
علوی مناسبت ندارد تا اخذ فیوض و برکات از آنحضرت بے توسط نماید متوسطے باید زد
چہنیں کہ از عالم علوی خطے فرا گرفته بعالم سفلی برائے دعوت و ارشاد خلق رو آورده باشد و از راہ
مناسبت اولی از عالم غیب اخذ فیوض نمودہ از راہ مناسبت ثانیہ کہ بعالم سفلی دارد آن
فیوض را مستعدان آل رساند پس طالب رشید ہر چند وجوہ مناسبت بشیخ بیشتر داشتہ
باشد اخذ فیوض از باطن او زیادہ تر نماید بیت

زان روے کہ چشم تست احول معبود تو پیر تست اول

و چیز ہائے کہ محصل مناسبتند بشیخ محبت اوست خدمت و رعایت آداب او است ظاہر و باطناً
بیچ بے ادبی بخدا نرسیدہ است شنیدہ باشد و اتبع او است در عبادات عادات و مرادات
خود را تابع مرادات او ساختن و در ہمہ امور خود را با و سپردن کاملت بین یدی الغسل -

و طریقہ رابطہ از اجل این امور است اشہ مناسبت بشیخ پیرامی کند و سہل امور مستطوع
است کہ محصل مناسبت اند چون نسبت رابطہ غالب می آید خود را عین شیخ می بیند و لباس و
وصف او خود را موصوف می یابد و ہر کجائی نگردد صورت شیخ می بیند بیت

ازین بتان ہمہ در حتم منی می آئی بہر کہ می نگرم صورت تو می بینم
 محذروا از نشاء طلب ظاہر ساختہ بودند بدانند کہ حق سبحانہ می فرماید اَلَا لِلّٰہِ الدِّیْنُ الْخَالِصُ
 طالب حق را تا اگر پرست کہ در طلب محبت او تعالیٰ یک جہت و یکرو بود کہ این امر خطیر شرکت را
 بر نمی نماید ہر قدر کہ بکثرت او نیجتہ است جہات کثرت با خود دارد و لویا لطلب والعلم والمحبۃ از
 وحدت حقیقی دور و ہجور و ہر خیدا سقاط کثرت نماید چہ از روی توجہ والتفات و طلب و چہ از روی
 دید و دانش بوحثت اقرب بود تا سالک در صد اسقاط است در مقام طریق است و چوں معاملہ
 از اسقاط بسقوط آید و از محبت و دید دانش با سوی وار ہر بحقیقت برسد در این مقام دل را آنقدر
 انقطاع از با سوی و نیان آن دست می دہد کہ اگر سالک ہا بتکلف یاد و احضار با سوی نماید سیر
 نشود و بیاد نیاید این کمال نخستین است از کمالات ولایت و شرط است مرکبات دیگر را و این معاملہ
 معبر بقائے قلبی است سعی باید نمود تا کمال اول بدست آید بعد از آن سخن از کمالات دیگر در میان
 آورده شود۔ مصرع در خانہ اگر کس است یک حرف بس است

مکتوب ہفتاد و نہم

بخواہ محمد حنیف در تحقیق مقام بندگی و ذکر رموز و اسرار قل اعوذ برب الناس۔
 بسم اللہ الرحمن الرحیم متقیقت بندگی و حلاوت طاعات و قنۃ بحصول انجامد کہ
 قبلہ توجہ جز بارگاہ صمدیت نبود و مرجع حقیقی در ہما مور غیر او سبحانہ نباشد و از تدبیر ہوائے نفسانی
 گذشتہ تفویض امور بجناب قدس لم یزل و لا یزال نماید و پشت اعتماد را بر امور فانی و ہالک نہ ہند
 کہ نتیجہ آن جز بعد و حریان از مطلب علی نیست اے برادر علت رجوع در کون باحدے و سبب
 اعتماد بر موجودے یا آنست کہ مربی است و تربیت صوری یا معنوی با و وابستہ است و بحکم کریمہ
 قل اعوذ برب الناس مربی حقیقی جناب قدس اوست تعالیٰ و تقدس و تربیت ظاہر و باطن
 حقیقتاً مربوط با دست سبحانہ و رجوع و تواضع بروفق شریعت غرابہ پیرو استار و مادر و پدر

و من یحذو حذو همد که در عالم بحکم الهی جل شانہ مرتبیا نند چون بامر حق است تعالیٰ فی الحقیقه
تواضع و رجوع بآنها باین عنوان تواضع و رجوع باوست و یا سلطنت و بادشاهت است سلطنت
مَلِکِ النَّاسِ مراور است جل سلطانہ و یا معبودیت الوهیت است کہ بحکم عقل و عرف رجوع
در کون و اعتماد و تواضع و خضوع بالہ و معبود متخس بلکه واجب و ناگزیر است و معبودیت و الوهیت
نیز مقتضائے کرمیہ الیہ الناس بجناب مقدس بچون حقیقی مسلم است نفس انسانی و وسواس شیطانی
کہ حق سبحانہ امر باستعاذہ از شر او در کرمیہ من شر الوسواس الخناس الذی یوسوس فی صدور
الناس من الجنة والناس می فرماید دشمنان در کمین اند میخوانند کہ از این مربی و معبود حقیقی و
بارشاه حقیقی بندہ را محجوب سازند و بما سوی او گرفتار گردانند و بشرک علی و خفی دلالت می نمایند
از شر این قسم لعین استعاذہ ناگزیر است ہموارہ مستعید باید بود و اوصاف ثلثہ را کہ درین سورہ مبارکہ
ذکور است بروجہ کمال منحصر در آن جناب مقدس تصور باید نمود تا از شر دشمن ایمن شود و راہے مبارک گاہ
قدس یا بدربتنا ایتنا من لدنک رحمۃ و ہیئ لنا من امرنا رشداً

مکتوب ہشتم

بمیرزا محمد فاروق در تضاد بندگی بارادت و مداحی روضہ مبارک حضرت ایشان خود و شرافت بلدہ سرمند
اللہ تعالیٰ بحصول مرادات مکرم دارد بلکه از جمیع مرادات ہی کناد و بارادت خویش قیام
دہاد مقام بندگی کہ نیستی و بے وجودیت وصف ارادت را برتا بد کہ منبتی از ہستی و خودی ست
و نقطہ ہستی و انانیت بر سینہ محب کوہ قاف است و سد سکندری کہ دفع آن بے سابقہ کرم امکان
پذیر نیست مجرد اعمال صوری بے جذبات قویہ معنوی ازین گرداب نمی برآرد و نا نائزہ آتش شوق
در باطن مشتعل نسازند و عشق شرکت سوزند ہند نجات و تخلص ازین بارگران محال است تا
سالک درین ارادت خود است مرید است و چون از ارادت و مرادات وارید و بارادت او تعالیٰ
قائم شود از مقام ارادت برآید مقام سخی را شاید

نقطہ انانیت
یا ملاحظہ

درین جزو زمان این معنی که کمال نخستین است از کمالات ولایت و همچنین سائر کمالات ولایت
از مزارق الفاضل الانوار قدوه کبار حضرت پیر دستگیر قدس الله سبحانه بسرہ الاقدس مفاصل و مستفاد است
و مجاوران آن روضه منوره بلکه طالبان اطراف و کثاف که از روی صدق می آیند و سرباز
بان سده سنیہ میسایند ازین دول مستفیض و مستفید میگرددند و از یک نوش بصد جوش و خروش
ترک خویش نموده بمطلب پے می برند. امروز بقعه سمرهند از کثرت فیوض و انوار و از بسیارے ظهور
اسرار رشک هند و غیر هند است آنرا از هندند اند که دریچه ولایت است خاک هند با آب ولایت
یکجا شده است باده محبت با فیون جمع در طینت آن با هم آمیخته لاجرم از جوش سکر عین و
اثر را از طلبه آن بر پرورده است سرود ستار ازرقاصاں آنجلے برداشته خوش گفت بیت
ازان افیون ساقی درے افگند حریفان رانہ سرماند و تہ دستار
مع ذلک از شربت جمع الجمع سیرابست و از شیر صحو و دعوت ترویج ازہ این ہمہ ہدایت و ارشاد اثران
و این دید و داد پر تو آن تا کجا لطافت طینت این بقعہ را بیان نماید و فیوض و اسرار وجود و اثبات
آنرا ظاہر سازد کہ از طالبان ہوشمند مخفی نیست بر منصفان صفاکیش پوشیدہ نہ از بکار اسرار آن
گوہرے بدست می آید کہ در جاہتے دیگر کیاب است و از خمخانہ آن بکام مشتاقان شربے
می رسد کہ از آفاق و انفس می برد. مثنوی
بس کنم خود زیر کاں را این بس است بانگ دو کردم اگر در درہ کس است
والسلام اولاً و آخراً۔

مکتوب (۸۱) ہشتاد و یکم

بہ رفعت بیگ در آنکہ ترک کثرت شرط این راہ ست۔
 قُلِ اللّٰهُ ثُمَّ ذَرْهُمْ وَعَدَّتْ وَكَثُرَتْ حَتّٰی بَلَغَتْ طَالِبِ حِدَّتِ رَا تَرَكَ كَثْرَتِ نَا لَزِيْرَا
 ہر قدر جہات کثرت یا خود آید ہمان قدر دور و محو راست و حدانی باش ہم از روی طلب و محبت

وہم از روی علم و ارادت نامناسبت پیدا کنی و مرآت وحدت گردی و توحید حقیقی رسی
التوحید اسقاط الاضافات۔

مکتوب ہشتاد و دوم

بہ محمد کاشف در آنکہ وصول بمطلوب بے گذشتن از خود ممکن نیست۔
مَا عِنْدَکُمْ یَنْفَقُ وَمَا عِنْدَ اللّٰهِ بَاقٍ طَالِبِ حَقِّ جَلِّ وَعَلَانَا اِزْ لِبَاسِ عَارِیَہِ مَنْخَلَعِ نَشُوْدِ
وازیادوں اور بہرہ و از منتسبات ہی نگردد و از خود نگذر در را ہے بجناب قدس او سبحانہ نہاید و متخلق
باخلاق باقیہ نگردد۔ مصحح بامار سیمہ نشین و با خود منشین

مکتوب ہشتاد و سوم

بخواجه عبدالصمد در آنکہ نفاد اسباب صوری مد معاملہ باطنی است۔
بسم اللہ الرحمن الرحیم اللہ تعالیٰ ابواب فتوح را ہموارہ مفتوح دارد تمام ترین عبارات
در سیر و سلوک اہل اللہ این آیت کریمہ است مَا عِنْدَکُمْ یَنْفَقُ وَمَا عِنْدَ اللّٰهِ بَاقٍ طَالِبِ صَادِقِ
نا از ہمہ منتسبات ہی نگردد بانوار لایزال بقا نیابد ہر خیر عمرہ در این معاملہ باطنی است و فنا و بقا
بالاصالہ از اوصاف اولیٰکن زوال امتنع صوریہ و نفاد اسباب معیشت و اسقام و حوادث ظاہری
از ممدات معاملات باطنہ است اسباب ترقیات معنویہ شاہ بازی باید کہ در بکار اسرار این آیہ کریمہ
غواصی نماید و از عموم دو کلمہ ماکہ در آن واقع است بہرہ ور گردد۔ والسلام

مکتوب ہشتاد و چہارم

بمولانا محمد صدیق پشاورى در آنکہ شوق و ذوق و مشاہدہ و حضور و امثالہا ہمہ در توسط است و در
انتہا خوف و حزن است و شرح کلمہ کہ در ضمن بشارتِ عالی بآن ظہم شدہ۔

الحمد لله وسلام على عباده الذين اصطفى صحیفه شریفه اخوی اغری مولانا محمد صدیق رسیده
خوشوقت ملتذ ساخت در انجام مدرج بود که اگر قبل ازین گریه های پر شوق داشت الحال گریه های
پر خوف دارد و اگر قبل ازین بوصف نیستی مراقبه داشت الحال بجز حیرت و سرگردانی چیزی ندارد و اگر
قبل ازین نسبت حلاوت داشت الحال بے نسبتی و بے حلاوتی است بهمی حال از مراقبه نسبت و
اسرار و معارف عاری و بری گشته در یادیه حیرت و تیه نکارت سردرگم است نه گرفتار فنا است نه طاعت
بقا است نه جویان حضور است نه پویان شهود -

مخدوم شوق و حلاوت و مراقبه و نسبت و نیستی همه در توسط احوال است در آخر کار خوف حیرت
و سرگردانی و بے حلاوتی و بے نسبتی است چون کار باصل بالاصل یافت بلکه اصل را در رنگ ظل در راه گذارد
و بے مناسبتی خود بآن ذروه علیا احساس نماید آن شوق و حلاوت و خیال نسبت و اسرار و معارف که
بال مالوف بود و بزوال آرد و بجای آن خوف و حیرت بے حلاوتی و جهل و نکارت نشیند نه آن جهل
و نکارت که نصیب عوام است امر نیست که تا بآن متحقق نشود در نیاید جهل و نکارت است که هزاران مرتبت
بر علم و دانش دارد و آن خوف حیرت است که بوجه بر شوق و حلاوت راجح است این اطلاقات از
قبیل مدرج بمایشبه الذم است تا سیر سالک در اصول است شوق و حلاوت و معرفت و درازی زبان در
تبیان اسرار و معارف اثبات نسبت احاطه و مریان اصالت و ظلیت و مراتب امثال آن گنجایش
دارد چون معامله از اصول بالا رود و اصل را در رنگ ظل و اگر در کل لسان حاصل آید و نسبت مسطور
رویاست آرد ما للتراب و رب الارباب و این معرفت و حلاوت منتفی گردد در آن موطن اگر علم و
التذاذ است از ریابت دیگر است امر نیست که تعبیر از آن بجهل و حیرت انساب است من لم ینق
لم یدر هر چند بعضی از عبارات شما مودی این معنی که مسطور شده نیست فی الجمله ازین حمل ابادارد و
لیکن امید است که از حوالی آن نصیب داشته باشد حکم المرء مع من احب معین باهل این نسبت
حاصل نموده -

نوشته بودند که به یقین مبین دریافت که کردی از خواهش و آرزو در آینه دل نه نشسته است

درہم ضمن یکقسم صلاوت ولذتے فرو گرفت کہ تمام عمر اس قسم صلاوتے روندادہ باشد در عین التذاذ
خاص النخاص بود کہ بگوش ہوش فرو خوانند کہ ہذا ہو مقام تسلیم والرضا لکن بعد از ان خود را نور صرف
باقتم و بے کیف دیدم انہ و در معنی لکن تجر کشیدہ اند و احتمالاً ہا نوشتہ اند آنچه بخاطر در معنی لکن میرسد
آنست کہ لکن الوصول بالمطلوب الحقیقی و رانہا و آنچه از مجلس سرور کائنات علیہ افضل الصلوات
واکمل النجات معنی استفادہ نمودہ اند کہ نچ لکن استقم می تواند باین معنی جمع شد یعنی لکن استقم
علیہ الترتقی الی ما ہو المطلب الاقصی و آنچه گفتہ شد کہ الوصول الی المطلب الا علی و راء ہذا
زیرا کہ تسلیم و رضا و فنا ارادت داخل شروط و ارتفاع موانع ست تفصل اقدام کمل امور دیگر است
این قسم امور قدر مشترک است کہ لابد است۔

اگر گویند کہ مفرقہم است کہ مقام رضا فوق جمیع مقامات است اول مقامات توبہ گفتہ اند
و آخر آن رضا پس ارتقا از مقام رضا چگونه تصور گردد گوئیم کہ این انتہائے مقامات سلوک است
کہ حصول آن بکسب ریاضت مربوط است نہ منتہائے مقامات عروج مطلق، و آنچه نوشتہ اند کہ
از آن زمان کہ این واقعہ منکشف گشتہ است کہ شکستہ کہ اگر استقامت در این کس می بود ظاہر مخاطب
باین خطاب نمی گشت کہ تحصیل حاصل محال است بیج تحصیل حاصل نیست کہ استقم لفظ مستقبل است
باستقامت حال منافات ندارد قال اللہ تعالیٰ خطاباً بالنبیہ علیہ السلام فاستقم کما امرت
آریہ استقامت کار مشکل است و امر بآن کہ شکستن قال رسول اللہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم
شیبتنی سورۃ ہود و آنچه در واقعہ اعتراض فقیر شاہدہ نمودہ اید و بعد از انقیاد و تسلیم شما آن اعتراض
متبدل بضر آن شدہ گوئیا امتحان انقیاد و تسلیم شما بودہ است رَبَّنَا آتِنَا زُكْرًا وَ نَارًا وَ اعْفِرْ لَنَا
إِنَّكَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ۔

مکتوب ہشتاد و پنجم

بحضرت پیرزادہ خواجہ محمد عبید اللہ در حل شہادتے کہ بر کلام حضرت مجدد الف ثانی رضی اللہ تعالیٰ عنہ

تمودہ و تحقیق مذہب آنحضرت در منزل وجود آنحضرت ذات تعالیٰ عیناں کان اوزار اؤ تحقیق تقدم
حیوة بر علم و ذکر تعین وجودی و حی مع التحقیقات الدلائل بکل مقام۔

بسم الله الرحمن الرحيم والحمد لله وسلام على عباده الذين اصطفى خصوصا على
سيدنا لوري امام التقي محمد المصطفی صاحب قاب قوسين او ادنى وعلى الشمس لدرجى وصحبه
نجوم الهدى اما بعد فهذه فقرات ترشحت من نسمات التزيينات وروضات تنسجت من
نفحات التقديسات لولم احذية برزت من لمعات الفتوحات وسواها قد سببت بدت
من رشحات العطيات الهامات فيها للعقل العليل مداواة وانعافات للروح منهج الروح
حیوة كلمات واقية في حل لمشكلات وهدية محقرة من بضاعة فرجاة مرسله الى المخدوم
المكرم جامع الكمالات المتتمت في جلباب الشوق والوجد والذات مورد الجذبات ومهبط
الانعامات الغائص الحجب حج المعقولات الخائض في دقائق التصوف والالهيات وانه قد
كان ارسل اليها رسالة شريفة جلیلة متضمنة لمعارف عليّة واسولة غريبة ولم يكن عندي
ما كان فيها عملها فكيف ما احسن منها قد ورد فحيوا يا احسن منها اوردوها وذلك لقصور فهمي
وقلة ادراكي خصوصا عن الاسرار الهیة التي زلت في بواديها الاقدام وضلت في مباديها الاقدام
ولذا كنت اصرف عنان العناية من ان اكتب في مقابله شيئا صريحا لئلا يوبال كناية حتى مضت
سنة على هذا النمط ولم يظهر من اجاب قط الى ان جاءت مكاتبة مكررة من المخدوم والمكرم
ان اكتب في جوابه فاعلم فاضطرت الى اخذ القلم واستغنت من انوار القدم فشرعت فيه
بمقتضائى ما لا يدرك كله لا يترك كله والله الا امر جله ومنه عقده وحله۔

فاقول لما تأملت في تلك الرسالة وجدت بعض مسائلها متعلقة بالطبيعي وبعضها
بالرياضي وبعضها بالتصوف والالهى ورايت الاشتغال بدقائق الطبيعى والرياضى تضيقا
لوقت الاعمال اشرف واشتغالا بما لا يعنيه في الدنيا والاخرة بل كلادان يورث كثرة الممارسة
بهذه العلوم وهما في العقائد الدينية قال رسول الله صلى الله تعالى عليه وآله وسلم علامة

اعراضه تعالى عن العبد اشتغال به لا يعنيه ولو كان للنفس كمال معتد به مربوطاً بهذين
العلمين لما اهل به صاحب الشرع ولما اعرض عنه السلف بل كانوا يرغبون في تحصيله ويحثون
على تعليمه وليس فليس وما يتعلق بالتصوف فمنه ما يتعلق بشرح مسئله وحدة الوجود وبيان
الاتحاد الذاتي بين الخلق والحق تعالى وتقدس وان هذه المسئلة قد بينت تفصيلاً في كتب
الصوفية الموحدة ونحن بمعزل عنها ومنها ما يتعلق ببعض معارف شيخنا واما مننا و
قبلتنا الحبيب الرحمان والمجدد لآلاف لثاني فنحن نتكلم فيه معتصماً بالله العزيز القوي ^{متوكل}
عليه لا اله الا الله ونستعقر الله ولا حول ولا قوة الا بالله. قوله وهل ثبت عندهم ان الوجود
زايد على الواجب او عينه وعلى الاول كيف التخلص عن البراهين العقلية التي تدل على عينيته
ولا يحتاج لكثرة شهرتها الى الذكروها وهي قطعية على ما رجم المخالف انتهى

مسئلة
وحدة الوجود

اقول ههنا شق ثالث وهو انه سبحانه تعالى ثابت بنفسه لا بالوجود فيكون ذاته العلي
كافياً لتحقيقه غير محتاج الى الوجود ولا يكون للوجود ثمة مدخل عيناً كان او زائداً على ما سيجي
تحقيقه انشاء الله تعالى فلا يرد على هذه الدلة النافية لكونه سبحانه وتعالى موجوداً بوجود
زايد على ماهيته فان قيل مرجع كونه تعالى موجو ان نفسه كون الوجود نفس ذاته كما هو ^{ذهب}
الصوفية العلية واحد لان معنى كون الوجود عينه ان ما يترتب على الوجود يترتب على الذات
تعالى قلنا ليس الامر كذلك لان معنى كونه سبحانه موجو ان بنفسه ان حقيقة سبحانه وتعالى في
نفسه وراء الوجود كاف في ترتب اثار الوجود عليه والوجود متنزل على تلك المرتبة العليا على ما
سيجي تحقيقه انشاء الله تعالى في تبين مذهب شيخنا واما ما رضى الله تعالى عنه.

ومعنى كون الوجود نفس ذاته ان حقيقة سبحانه هو الوجود ليس الا على ما يستفاد من
تحقيقاتهم فاطلاق الوجود على تلك المرتبة المقدسة حقيقة عندهم ولو اريد بعينية
الوجود ان يترتب على الوجود ما يترتب عليه كان اطلاق الوجود عليه سبحانه بطريق المجاز و
التشبيه والتظهير والمجاز يتفق فيصير نفى الوجود عنه ويكون الذات تعالى في نفسه غير الوجود

والصوفیة القائلون بعينية الوجود لا يجوزونہ کما لا یخفی علی المتتبع فی کلامہم الواقعة علی
اطوارہم یقولون ان حقيقة الحق سبحانه وجود یحت لیس الاوسلب الشئ عن نفسه محال
ولو لا اطلاق الوجود علیہ تعالی عندہم بطریق الحقيقة لما کان للاختلاف بین القائلین
بعينية الوجود فی کونه سبحانه وجودا مطلقا و فردا منه معنی محصلا وكيف یسوغ اطلاق الوجود
على تلك المرتبة العلیا بطریق المجاز عندہم -

ومبنى مسألة وحدة الوجود علی کونه تعالی وجودا مطلقا علی ان اکثر الادلة علی
عينية مدخولة غیر تامّة فقطعینہا ممنوع و کونها قطعية علی ما رجم المخالف لا یضربنا قوله
والتعین الوجود الذی ذهب الیه شیخنا و امامنا و قبلتنا قدس سرہ الا قدس المراد منه اما الوجود
العالم و الوجود الخاص و الوجود المطلق قلنا المرتبة التي یسمونها بعض الصوفیة العلیة
وجودا یحتاجون انہا مرتبة اللاتعین عندنا منزلة عن مرتبة الذات العلی و تعین من
تعیناته سواء سموه وجودا خاصا و عاما و مطلقا و لا یبعد ان یقال انه وجود مطلق
لکن لا مطلق عن قید الاطلاق لانه متعین متزل و هذا الاطلاق یناسب لللاتعین بل مطلق
عن القیود مقید بالاطلاق فهو مطلق من وجه مقید من وجه و لا یغبار علیہ کما قالوا فی
مرتبة الوحدة علی انا نقول ان هذا الترید غیر سدید لانه ان اراد المطلق المطلق
الحقیقی فالترید غیر حاصروان اراد به المطلق الاضافی فمع عدم انحصار الترید الدلیل
الذی اورد علی ابطاله علی ما یسمی غیر مطابق له وان اراد المعنی الشامل للمعنیین
فالدلیل ناقص عن المدعی غیر تام فعلى كلا التقديرين الاخيرين لا یتم التقریب قوله
و علی الاول لا بد من ان یكون زائدا فم لا یتحقق الخلاف فان ابن العربی و ابتاعه
رضی الله تعالی عنہم ایضا ذهبوا الی ان الصادر الاول هو الوجود العام بل نسبة العموم
و لا نبساط - قلنا ارتفاع الخلاف ممنوع فانهم حکموا بعدم مغايرة الوجود العام للوجود
المطلق و نحن نقول بزيادة التعین الاول علی الذات العلی و مغايرته اياه و زیادة

النسبة لا يرفع الخلاف او النسبة غير الوجود ثم لا يخفى ركاكة الترتي بقوله بل نسبة العموم و
الانبساط قوله وعلى الثاني والثالث لا يحصل التعيين الذي لم يكن في المرتبة السابقة فانه
لم يزد على الذات شئ. قلنا لما كان الذات العلى في نفسه غير الوجود فلا معنى لقوله لم يزد
على الذات شئ.

قوله اما على كون الوجود مطلق الوجود ظاهر فانه غير متعين قلنا المطلق الاضافي غير
متناهي للمتعين وهذا المعنى هو الالهي لان يراد في التريد من لفظ المطلق لكونه من محتملات
الوجود المتعين واما ارادة المطلق الحقيقي فمتناهي للطبع السليم جدا اذ المتعين لا يحتمل غير
المتعين اصلا فبعد تسليم كون مذهب الختم ان الوجود متعين فـ ان يسأل عنه ان
مرادك بهذا المتعين غير المتعين او شئ اخر.

قوله واما على كونه وجودا خاصا فانه وجود مع النسبة الى الذات المحض والنسبة
التي لا تستلزم الغير الحقيقي والاعتباري لا توجب لتعين الزايد فيه محت اما اولا فلا نسبة
الشئ الى نفسه لا تستلزم التغاير والوجود غير الذات المقدس ونسبة الى الذات تحصل
التعين واما ثانيا فلان العلم عندكم عين الذات تعالى ونسبة الى الذات تعالى تحصل التعيين
عندكم واما ثالثا فلان عدم استلزام النسبة الغير الاعتباري في حيز المنع وينبغي ان يعلم
ان نسبة الوجود عندنا الى الذات العلى نسبة الصاد الى المصدر اذ هو في نفسه غني عن الوجود
موجود بنفسه فلا يحصل حج لقوله فان كان هذا التعيين الوجودي غير زايد على الذات
فيكاد ان يرتفع الخلاف من البين فمعنى كونه متعينا بالوجود انه من حيث هو وجود لكن
ينبغي ان يكون الوجود وجودا محضا فان النسبة على انه هو يوجب الخصوصية الا ان
يكون المراد انه صار وجودا او صار موجودا او الوجود زائد ولا يخفى انه يوجب ان يكون
الذات تعالى من حيث هو غير موجود فيرد عليه البراهين التي تدل على ان الواجب الوجود
خاصا كان او عاما انتهى قد عرفت ان اكثر تلك الادلة مدخولة فلا ترد علينا.

قولہ ویردان یکون هذا التعین زائدا وقد سبق ان التعین الوجودی لا یمکن ان یکون زائدا قلنا قد سبق ایضا اجوبۃ عدم امکان الزیادۃ فلیتذکر قولہ ثم علی تقدیر ان یکون زائدا موجود فی العلم اوقی الخارج او معدوم قلنا هنا کشف آخر وهو ان یکون هذا التعین موجودا فی ظل الخارج ولا یدل نفیہ من دلیل۔

قولہ فان نفس الامر لا یخلو عن العلم والخارج قلنا ممنوع اذا کلی الطبیعی متحقق فی نفس الامر مع قطع النظر عن مشخصاتہ الخارجیۃ والذهنیۃ علی ما افادہ البعض و الدلیل الذی اورد علی امتناعہ مدخول فیہ ایضا ان ارید بالخارج وراء العلم تختار انہ موجود فی الخارج لان للخارج مراتب بعضها فوق بعض فالذات المقدس فی اعلی مراتبہ والوجود فی مرتبہ ہی دون مرتبۃ الذات تعالی فلیسا فی مرتبۃ واحدة وان ارید بہ اعلی مراتبہ الکی ہی مرتبۃ الذات العلی فالخارج ممنوع علی ان نقول ان التحقیق ان الوجود العلمی والخارجی من اقسام مطلق الوجود والمطلق وراء الاقسام فینبغی ان یکون الوجود ثابتا وراء العلم والخارج وهذا المعنی موید بالكشف والفراسة الصحیحۃ قولہ و علی الاول یلزم ان یکون صفة فیقتضی وجود اخر قلنا هذا فی غیر الوجود مسلم و فی الوجود ممنوع قولہ و علی الثانی یلزم التکثر فی مرتبۃ الوجود ای الخارجی لان الموجود فی الخارج هو الذات لیس الاقلنا ممنوع لجواز ان یکون للخارج مراتب مختلفۃ و یکون مرتبۃ الوجود دون مرتبۃ الذات تعالی و تقدس علی ما مر۔ قولہ ویردہ البرهان القطعی لان المراد بالوجود ہر المبدأ۔ قلنا ممنوع لان المبدأ الذات تعالی والوجود واسطۃ لا فاضۃ کمالات من الذات العلی الغنی فما یقال من ان الوجود مبدی کل خیر و کمال معناه عندنا ان کل خیر و کمال فائض منہ سبحانہ فالوجود واسطۃ فی وصول فیض اذہو تعالی بذاتہ المقدس بدون ملاحظۃ هذا الوجود غنی عن العالمین

قولہ ولا یدان یکون اول الا و ایل مبدأ والالم یوجد شیء فالحکم بان الوجود زائدا

يستلزم عينيته لانه على تقدير زياده يكون له مبدأ والا لكان واجبا بالذات وتعدد
الواجب بالذات محال ولو كان المبدأ ذاتا مع الوجود لكان المبدأ اثنين وكل اثنين ممكن
هذا من البراهين القطعية المشهورة التي مع عدم احتياجها الى الذكر قد جرت القلم بذكره انتهى
قلنا تركيب لعلته التامة وتعدد اجزائها غير مستحيل بل واقع والفاعل ذات الواجب عز وجل
ليس الا والوجود واسطة وشرط فلا يباس باثنينية المبدأ وتعدده على الاول وعلى الثاني
التعدد متنوع.

قوله وما يتناسب هذا المقام ان التعيين الاول عبارة عن التعيين الذاتي لا بد منه لكل
موجود في كونه موجودا فان الشئ عالم يتعين ولم يتميز ولا اقل من العدم لم يوجد ومعنى
اللاتعيين عدم فراجه هذا التعيين لتعينات اخر بل عدم انحصاره في عدم تقيد
فالتعيين الاول للحقيقة الالهية هو الحقيقة الجامعة لجميع الصفات اجمالا فعليه كانت
او انفعالية وانما قلنا اجمالا لانه عند تفصيل الصفات يتحصل التعينات الغير المتناهية
وانما قلنا بالتعميم لان المقيد بالصفات الفعلية تدرب وهو متميز عن العبد وبالعكس حقيقة
الواجب بعد التنزل عن تعينه الاول للذاتي تعينه بالربوبية فليست الربوبية تعينه الاول
الذاتي لا يبعد تسمية بالوجود لكنه غير زايد كما تقرر وما وقع في بعض عباراتهم ان التعيين الاول
هو التعيين العلمي الاجمالي لا يخالف ما ذكرنا لانه ليس المراد به ان حقيقة الواجب هي العلم فقط
ثم تنزل وصار صفات اخر فانت في تلك المرتبة كما هو عين العلم كذلك هو عين القدرة و
الارادة وغيرهما وان في نفسه راء حقيقة العلم ثم تنزل وصار حقيقة العلم بل انهم عبروا
عن تلك الحقيقة الجامعة اجمالا بجميع الصفات بحقيقة العلم لان الصفات لما كانت لها
في تلك المرتبة ثبوت وان كان اندراجيا وانما جيا وثبوت التعدد ليس الا في العلم وايضا
العلم عين العالم وعين المعلوم على وجه لا حاطه فان حقيقة العلم من حيث هي عين كل معلوم
اجاز التعبير عنها بحقيقة العلم واما الصفات الاخر فان القدرة مثلا من حيث هي ليس عين

الارادة مثلا ولا عين المقدور فالعلم الذي هو التعيين الاول غير العلم الذي وقع التنزل
به ثانيا في مرتبة التفصيل وفي هذه المرتبة تعيينات كثيرة منها التعيين العلمي من حيث انه يتميز
عن التعيين الارادي وغيرها والمقصود من هذا التطويل ان تمنوا على احقر المريدين بالتنبيه
على الصواب والخطاء في هذا المماثل انتهى.

اقول حاصل ما يستفاد من هذه التحقيق حصر الذات تعالى وتقدس في مراتب
تعييناته ونفي ان يكون للذات العلمي مرتبة وراء التعيينات ومعنى اللا تعين عدم انحصاره
في تعيين معين فالعین الاول هو الحقيقة الجامعة للصفات اجمالا وهو المسمى بالوجود
فيكون هذه المرتبة تعيينا وجوديا وتعيينا علميا اجماليا ما كونه وجودا فلا ان الوجود هو
حقيقة الحق عز وجل ولم يثبت لها مرتبة فوق هذه المرتبة واما كونه علميا فلكون العلم
عين العالم وعين المعلوم على وجه الاحاطة بخلاف الصفات الاخر فانها ليست بهذه
المتانة فارتفع الخلاف وصار التعيين الاول عند الفرقين شيئا واحدا سواء تسميه بالعلم
او بالوجود وانت خير بازان هذا تنقيح مذهب الشيعي واتباعه رضي الله تعالى عنهم ولا يكون صلحا
لا عن تراخي الخصمين وهم هنا البحوث الاول ان التعيين اجمالي والتفصيلي علميان على ما هو المقرر
عندهم فعلى هذا يكون الواجب تعالى من الموجودات العلية تعالى عن ذلك الثاني انه يستحيل ان يكون الشيء
موجودا في علم نفسه ولا يكون له وجود وراء وجوده في علمه اذ التعيينات الخارجية متأخرة عن
هذا التعيين حادثة الثالث لما كان حقيقة الوجود موجودا علميا فكيف يكون تعييناته خارجية
حيث قالوا ان سوى التعيين اجمالي والتفصيلي تعيينات خارجية واما ما يستفاد من عبارته
سلمه ربنا تسميته بالعلم مجرد تعبير لئلا يات في نفسه حقيقة العلم فيه نظر. اما او لا
فلانه اما ان يعتبر في هذه المرتبة حضور الذات تعالى لنفسه في علمه على ما هو المقرر عندهم
او لا يعتبر وعلى الاول يكون اطلاق العلم على هذه المرتبة بطريق الحقيقة لا بمجرد التعبير
وعلى الثاني لا تسلم جواز اطلاق العلم على الذات الموجود في الخارج مع قطع النظر عن

حضوره لها لان معنى كون العلم عين العالم وعين المعلوم كونه عينا لهما باعتبار كونهما
 عالمين ومعلومين لان تعليق الحكم بالمشتق يشعر بالعلية فلا يقال لزيد الموجود في الخارج انه
 علم فالذات المعرا عن النسب الاعتبارات مع قطع النظر عن حضوره لنفسه كيف يجوز
 التعبير عنه بالعلم مع ان التعبيرات ساقطة في تلك المرتبة فظهر ان اطلاق العلم على
 هذه المرتبة ليس محرر تعبير على ما يدل عليه صريح عباراتهم كما لا يخفى على المتتبع فانهم
 يقولون تعقل ذاته بذاته ولذا ايسمونه بالعقل والحضرة العلية العلم المطلق والوجود
 المطلق بمعنى الوجدان الغير المقيد بالتفصيل قال في نفس الفصوص وهذه المعرفة
 كلية جملة وفي الفصوص واول التعينات المتعلقة بالنسبة العلمية الذاتية يتعقل وحدة
 الحق ووجوب وجوده ومبدأيته وسما من حيث علمه نفسه في نفسه وان علمه بنفسه
 سبب لعلمه لكل شئ وعبر عن هذا التعين في موضع اخر بالعلم الوجداني وايضا فيه غيب
 هويته الحق اشارة الى اطلاقه باعتبار اللا تعين ووحدة الحقيقة الماحية لجميع النسب
 والاسماء والاضافات والاعتبارات عبارة عن تعقل الحق نفسه ادراكه لها من حيث
 تعينه واتصافه وهو عبارة عن تعين الوجود في النسبة العلمية الذاتية واتصافه عبارة عن
 صورة علمه بنفسه من حيث تعينه في تعلقه وامثال هذا في كلامهم اكثر من ان يحصى
 واما ثانيا فلان اطلاق العلم عليه لو كان بطريق المجاز لجاز نفى العلم عنه مع انه غير جائز
 عندهم على ما لا يخفى واما ثالثا فلان اتحاد العلم مع العالم والمعلوم انما هو في العلم
 الحضورى وكون العلم الذى تميز به الصفات بعضها عن بعض حضوريا هم بل هو من قبيل
 العلم الحضورى لحصول صور المعلومات والاعيان الثابتة به ولو سلم كونه حضوريا
 فاتحاده مع الذات البحت بدون ملاحظة اعتباره معهم بل لتحقيق ان في العلم
 الحضورى ايضا الذات المحوطة مع اعتبار من اعتباراته كالذات البحت على ما افاده
 بعض المحققين. واما رابعا فلان اتحاد الشئ مع الشئ لا يقتضى جواز اطلاق الاسم

نقد

المختص باحدهما على الآخر الا ترى ان كلامنا من المصاحك والماشي مثلا متحد مع الانسان
ولا يجوز اطلاقه على ماهية الانسان من حيث هي وكان المقيد والجوئي متحد مع
المطلق والكل مع ان الاسماء والاحكام المختصة باحدهما من حيث هو لا يجوز
اطلاقها على الآخر من حيث هو على ما حققه الصوقية الموحدة وغيرهم. مصرع
گر فرق مراتب کنی ز ندیقی

واما خامسا فلان تعدد الصفات في العلم يقتضي اتحاد العلم مع كل صفة من الصفات
المندرجة والمندرجة ولا يلزم اتحادها مع الذات تعالى حتى يجوز اطلاقه عليه لا يقال
الصفة في تلك المرتبة غير متميزة من الذات تعالى فاتحادها مع احدهما اتحادا مع الاخرى
لانا نقول ارتفاع التميز مطلقا في تلك الحضرة مما يناقش فيه لجواز ان يكون ثمه تميز
مجهول الكيفية غير هذا التميز العلمي ولا يعرف كيفيةها وهذا التميز العلمي اثر ذلك التميز
وتعلق العلم بكل واحدة منهما علاوة مما يؤيد ذلك ولو سلم فلا نسلم ان العلم باحدهما
عين العلم بالاخرى بل العلم بالذات من حيث هي غير العلم بالصفة من حيث هي وان
كانت غير متميزة عنه على ما لا يخفى اذ باختلاف الحيثية يختلف العلم فان قيل العلم
المتعلق بالقادر مثلا علم بالذات والصفة معا لان معنى القادر ذات له القدرة فجاز
ان يكون ههنا ايضا من هذا القبيل اذ الذات في هذه المرتبة ملحوظة مع الصفات
ولو اجمال لا غير معرات عنها فالجواب من وجهين احدهما انه لا يكون للذات البحت
مرتبة اذ لم تثبت مرتبة فوق هذه المرتبة وثانيهما مع كون العلم المتعلق بالقادر علما
بالذات والصفة بل بالصفة فقط الا ترى ان ارباب المعقول قالوا ان في علم الشيء بالوجه علم بالوجه
فقط فتحقق الحمل بالنسبة الى ذات الشيء واما سادسا فلانه على تقدير جواز الاطلاق
لا يابحث لهم على تسمية الذات الموجود في الخارج علما الرابع من الابطاح انه لو انحصر
الذات تعالى في مراتب تعييناته ولم يكن للمطلق وجود متاصل وراء وجود تفيداته يلزم

ان يكون الواجب سبحانه محتاجا في وجوده الى وجود الممكنات وكذا في سائر الكمالات
والصفات تقدم وجود الممكنات وصفاته على وجود الواجب تعالى وصفاته سبحانه و
بطلانه اظهر من ان يخفى الخامس ان هذا التحقيق يخالف لما هو المقرر عند القوم من
اثبات مرتبة الاطلاق وراء التعينات ولذا يمتنعون التفكير في الذات المعرأة قال في نفس
الفصوص لما كان الحق سبحانه من حيث حقيقة في حجاب عزته لا نسبة بينهم وبين
ما سواه كان الخوض فيه من هذا الوجه التشوق الى الطلب تضييعا للوقت وطلباً لما
لا يمكن تحصيله ولا الظفر بما لا بوجه كل جملي وهو اذ فاء ما تعين امر به ظهر كل متعين
لذلك قال سبحانه بلسان الرحمة والارشاد وَيُحَذِّرُكُمُ اللَّهُ نَفْسَهُ وَاللَّهُ رَؤُوفٌ بِالْعِبَادِ
فيظهر ان مرتبة الذات موجودة لا يمكن التفكير فيها الا انها تعبير محض ويقولون ان علمه
سبحانه لا يتعلق بذاته المقدس للزوم الاحاطة والتميز والتفكر في مرتبة التعيين الاول
واحاطة علمه سبحانه له غير ممنوعة وايضا يقولون اول ما صدر عنه تعالى التعيين الاول
وسيمونه بالصادر الاول معلوم بالضرورة ان لعل صادر مصدر موجود قال للاله
اراده الهى وقدرت ما تنهاى بنفس رحمانى چون ايجاد تعين اول كرد قال ايضا اول مرتبة كه قبول
اين فيض نمود تعين اول است وفي الحديث النبوى على مصدرها الصلوة والسلام والنتيجة
اول ما خلق الله تعالى نوري وفي رواية اخرى اول ما خلق الله العقل وبالحكمة لا خلاف
لاحد في صدور هذه المرتبة وابعده من المراتب ومن المحال ان يكون ايضا الصادر
المصدر رشيئا واحدا وايضا انهم يقولون ان التعيين الاول واسطة بين الحق والخلق و
برزخ بين الوجوب الامكان قال في الفصوص وذلك الشرط الوجودى هو العقل الاول
الذى هو الواسطة بين الحق وبين ما قدر وجوده من الممكنات الى يوم القيمة قال للاله
ذات احدية چون اقتضائى تعين اول كرد كه برزخ جامع است ميان وجوب وامكان الواسطة
والبرزخ لا بد له من طرفين موجودين وبالحكمة حصر الذات تعالى في مراتب تعيناته

نقد

في الحقيقة نفى للذات العلى المقدس فان قيل قد اثبت سلمه مرتبة اللا تعين -
 قلت جعل هذا المرتبة اعتبارا محضاً ولم يثبت لها وجوداً مستقلاً وراء التعيينات
 ولذا اثبت عينية الوجود في اول التعينات ولو ثبت مرتبة وراء الوجود ثبت ما ادعيناه
 من ثبوت مرتبة الذات وراء الوجود وايضاً لو لم يكن مرتبة الاطلاق الذاتي موجودة عندهم
 وراء التعينات لما كان للمناقشة في ان المطلق الذي هو لا بشرط شيء كيف يكون موجوداً
 مع ان المطلق لا يوجد الا في ضمن المقيد مساعراً ولما تحلوا في التقصى عنه لما حاله
 بعض المحققين على الكشف الوجدان فان قيل انهم حكموا بعدم زيادة التعين الاول
 على الذات فيكون متحداً مع الذات تعالى فيكون هو الموجود فيرفع الخلاف ولذا قال
 في القصص حقيقة الحق عبارة عن صورة علمه بنفسه من حيث تعينه في تعقل نفسه
 بان قد يوجد العلم والعالم والمعلوم -

قلنا لا شك ان التعين الاول اعتباراً من اعتبارات الذات المطلق وتعين من
 تعيناته مقيداً بالحضور الذاتي فلا يكون وجوداً متجاوزاً ما حكمهم بعدم زيادته على الذات
 فالمراد بنفي الزيادة نفى وجوده في الخارج فلم يوجد في الخارج انما هو الذات المقدس ليس
 الا وهذا التعين انما هو في العلم والمراد انه لم يدخل في حیطة العلم شيء سوى الذات
 العلى من الصفات والاضافات المتميزة ولا يلزم من شيء منها الاتحاد ولا ان سلم
 فلا يلزم من اتحاد شيء مع شيء جواز اطلاق الاسماء والاحكام المختصة باحدهما من حيث
 هو على الآخر كما في العام والخاص والماهية والعارض على ما مر، واما عبارة القصص
 فهي لبيان الحقيقة من حيث التعين والتقدير على ما يشهد عليه تلك العبارات كلامنا
 في المطلق كيف ولا يكون الذات من الصور العلمية المتعينة وهو باطل والخلاف باق فان
 قيل قد اطلقوا لفظ المطلق في التعين الاول ايضاً فما وجهه -

قلنا هو اطلاق صده التقيد فيكون مطلقاً مقيداً او اطلاق مرتبة اللا تعين

اطلاق عن صفة الاطلاق ايضا كما ان اطلاق عن التجرد والتقييد فيكون مطلقا مطلقا
قال المحقق الدواني وجود مطلق اعني وجود من حيث هو بـ شرط تجرد واطلاق وغير آن
عوارض صفات حقيقيه في ذاته وان رامت اثبات في كنه مرتبة اول غيب هويت است الهـ
فظهر ان الموجود المتاصل في وجوده عندهم انما هو مرتبة يعبرون عنها بغيب الهوية
والوجود البحت وهو وراء التعينات والتعينات اعتبارات فيه لان الموجود هو التعين
واللاتعين اعتبار محض فحاشا ان يكون مراد هؤلاء الكبراء ذلك هذا وتحقيق مذهبا
ان طالب اليقين وصاحب لفطرة السليمة اذا رجع الى وجدانه بفكر صائب وتامل
صادق وانصف من نفسه ادرك ان ذات الله تعالى المقدس لا ينبغي ان يحتاج في وجوده
الى غيره ويكون في نفسه خاليا عن الوجود ولا احتياجه في ثبوته الى الوجود وادرك ايضا ان
ماهية حقيقة سبحانه لا ينبغي ان يكون هو الوجود لان الوجود مع كونه في نفسه من المصادق
والاحداث لا ضرورة لنا بالقول بكونه حقيقة الواجب الموجود في الخارج بوجود اصيل
وان يصطلم عليه بواسطة عدم احتياجه الى الغير ومع ذلك لم يرد الشرع بما الحق
ان له سبحانه ماهية وحقيقة وراء الوجود ثابتة بنفسها مستغنية عن عرض الوجود
لها وما يترتب على الوجود يترتب على تلك الماهية بذاتها فهي موجودة بذاتها المقدسة
لا بالوجود عينا كان او زائدا.

وقولنا موجود بنفسه مجرد تعبير لقولنا هست لان الوجود امر زائد ثابت قائم به
تعالى او عينه فلا مدخل للوجود في تلك الحضرة العلية المعرأة عن جميع النسب الاعتبارية
كما لا مجال للعدم ثمة فهو سبحانه لغاية تقدسه لا يصل اليه نسبة ما لكونه خالقا لخلقها
فكلا النقيضين منزلة عن تلك المرتبة المقدسة غير متصورين ثمة حتى يتصور ارتفاع
النقيضين فلا نقاضة لشيء بشئ في مرتبة الذات المعرأة عن جميع الاعتبارات حتى يستحيل
ارتفاع النقيضين اذا لا ارتفاع والثبوت من الاعتبار والنسب المتفية عن تلك الحضرة

الا ترى الى ما افاده بعض المحققين من ان الجسم في مرتبة وجوده السابق على البياض
لا ابيض ولا ابيض وليس ذلك ارتفاع النقيضين المستحيل لان المستحيل
ارتفاعهما بحسب نفس الامر مطلقا لا بحسب مرتبة من المراتب فان الامور التي ليس
بينها علاقة التقدم والتأخر والمعينة ليس لبعضها في مرتبة الوجود ولا عدم انتهي
فلما ساء امثال هذه الامور في الممكنات فما ظنك في شان خالق الممكنات تعالى وبالله
المثل الأعلى فعلى هذا الاحتياج في نفى الاحتياج للذات المقدس الى الغير الى
اطلاق لفظ عليه يكون مفهومه اللغوي من المعقولات الثابتة والمعاني القائمة
بالغير ولو كان كذلك لكان صاحب الشرع احق بالتعبير عن ذاته المنزه بالوجود
الاخبار كما اخبر به عن سائر اسمائه وصفاته وكما لا تنويع فليس فانه عز وجل
بذاته العلي مستغن عن عرض الوجود له فما يتفرع على الوجود يتفرع عليه سبحانه وكذا
الحال في سائر الصفات فكل ما يتفرع عليها بذاته العلي كاف فيه ومع ذلك له
سبحانه صفات ازلية موجودة قائمة بذاته لورود الشرع بها ولما جرى عاداته سبحانه بان
كل ما ثبت في عالم الحقيقة ان يجعل لما نموزجا في عالم المجاز ليستدل به عليه جعل
الوجود انموزجا بوجده وبنفسه لا بالوجود فان الوجود لو وجد كان موجودا بنفسه
دون الوجود المجاز فنظرة الحقيقة فنحن نوافق جمهور المتكلمين في زيادة الوجود على الذات
الغنى العلي وعدم كون الوجود عينه ولكننا لا نقول باحتياج الذات المقدس الى
الوجود واستكمالها بالغير مع كماله بنفسه وترجوا ان يكون مراد السلف من زيادة الوجود
لهو هذا المعنى ان كان منهم رواية في هذه الباب لكن الظاهر ان ليس من السلف
في هذا نقل انما هو قول المتأخرين من اصحابنا رحمهم الله سبحانه بخلاف زيادة
الصفات فان النصوص معاصرة لها فالحاصل ان الحق عز وجل موجود بذاته
وصفاته السبعة بل الثمانية موجودة بذات الحق تعالى دون الوجود فالوجود كما هو

متنزل عن مرتبة الذات المقدس كذلك متنزل عن صفاته الحقيقية فلما لم يتخلل
 في حضرة الذات المقدس والصفات العلية وجود لم يتخلل وجوب ولا إمكان اذا لا إمكان
 والوجوب نسبة بين الماهية والوجود في حيث لا وجود لا وجوب ولا إمكان فمن هذا
 التحقيق اندفع اشكال صعب يورد على الصفات الحقيقية بانها ما يمكنه لذواتها او
 واجبة فعلى الاول يلزم حد وثم لا ان كل ممكن حادث عندهم وايضا يلزم جواز
 انفكاكها عن الذات فيلزم جواز الجهل والعجز تعالى عن ذلك وعلى الثاني يلزم تعدد
 الواجب لذاته المنافي للتوحيد قال شيخنا وامامنا الامام الرباني والمجدد للآل الثاني
 فذاته تعالى وصفاته سبحانه فوق هولا، الثلاثة المنحصرة غاية ما في الباب اذا تصور
 ذاته تعالى وتعلقت صفاته سبحانه بالوجوه والاعتبارات اذ لا سبيل الى الكثرة عرض
 لذاته سبحانه في الوجود التصوري الظلي الوجوب لما هو المناسب واللائق لغنائه تعالى
 وعرض لصفاته سبحانه بالوجود الذهني الامكان لما هو المناسب لاحتياجهما الى الذات
 فذاته تعالى وصفاته سبحانه في حد انفسها فوق مرتبة الوجوب والامكان بل فوق
 مرتبة الوجود ايضا وباعتبار الوجود التصوري الظلي الوجوب يتناسب لذاته تعالى و
 الامكان يتناسب للصفات تعالت وتقدسست فالصفات تعالت من حيث الوجود الخارجي
 لا واجبة ولا ممكنة بل هي فوق الوجوب والامكان وباعتبار الوجود الذهني ممكنة ولا يلزم
 من هذا الامكان الحدوث لما انه ليس لذواتها كما للممكنات بل لوجوداتها الظلية وبناسب
 هذه المعرفة فاقال الماريا بل معقول من ان الكلية والجزئية تعرضان للماهية باعتبار
 خصوصية الوجود الذهني فلا يوصف بهما الماهية حال الوجود الخارجي فزيد الموجود
 في الخارج مثلا قبل التعقل ليس بجزئي كما انه ليس بكل بل عرضت له الجزئية بعد الوجود
 الذهني الظلي بل نقول جميع النسب والاضافات والاحكام والاعتبارات التي تحمل عليه
 تعالى كالأوهيته والربوبية والاولية والازلية غير الصفات الثمانية الموجودة انما

اشاره
 عليه السلام

یطلق علیه سبحانه باعتبار التصور والتعقل والا فالذات من حيث هو غير متصف بصفة
ولا مسمى باسم ولا محكوم بحكم فصاحب الشرع تعالى انما اطلق على ذاته اسما واحدا
باعتبار التناسب والتشابه لتكون قريبة الى افهام المخلوقات ويكون التكلم معهم
على قدر عقولهم كما يقال لزيد الموجود في الخارج بدون ملاحظة وجوده الذهني انه
جزئى على سبيل التشبيه والتنظير ويكون حكمهم بالجزئية تناسب اشبه من حكمهم بانه
كلى فلكذلك الحكم بالوجوب والوجود على الذات الغنى العلى اولى وانسب من الحكم
بالامكان والامتناع والا فلا يصل الى جناب قدسه تعالى وجوب ولا وجود كما لا يليق
بجناب تزيهه تعالى امكان ولا امتناع فافهم هذه المعرفة الشريفة القدسية فانها
اساس الدين وخلاصة علم الذات والصفات تعالت وتقدست وفاتكم بها احد من
العظماء ولا واحد من الكبراء استاثرة الله سبحانه هذا العبد بهذه المعرفة والسلام على
من اتبع الهدى.

وما افاده شيعنى واماى قد سنا الله سبحانه يسر السامى ان الصفات الحقيقية
موجودة في مرتبة الذات ولم يحصل من اثباتها تعين وتنزل في تلك الحضرة العلية ومع
كون الصفات تفاصيل للكمالات المندرجة في حضرة الذات لم يحصل منها مرتبة اخرى
فحكمها امتازة عن احكام سائر الاجمال والتفصيلات لان مرتبة احدتها امتازة عن
مرتبة الاخرى فمرتبة التفصيل دون مرتبة الاجمال وهذا المعنى مفقود في تلك الحضرة
المقدسة والتفصيل ثابت في مرتبة الاجمال وثبت هذه المرتبة وراء العلم والخارج و
تقسيم الوجود الذهني والخارجي انما هو في مرتبة الامكان فلا مجال في تلك الحضرة
للخارج ولا للعلم لانها لم يكن للوجود مدخل ثمة فالوجود الخارجي والعلى فرعه وهذه
المعرفة كشفية بل جميع ما سيجئ وما ذكرنا في تحقيق الوجود وغيره اثبات الصفات مع كون
الذات المقدس كافيا فيما يترتب على الصفات العلية امور ذوقية كشفية وما يورد في اثباتها

ارشاد محمد
عليه السلام

ممازاة

من قبیل التنبیہات علی الیدیمہات التی لا مساع للبحث فیہا والعلم الواجب المتعلق بتلك الصفات فی تلك المرتبة المقدسة تشبیہ العلم الحضوری كعلمه سبحانه بذاته العلی وكما لاته لمتدرجة فی الذات وتلك الصفات مع زیادتها كما تھا نفس العالم وحضورها كحضور نفس العالم فمن ههنا ذهب جم غفیر من الصوفیة العلیة الی عینیتها مع ذات الواجب تعالی نفی غیریتها والكمال الموافق لمذاق علوم الانبیاء علی اجمعهم عموما وعلی افضلهم خصوصا الصلوات والبركات والتجیات والمطابق لاراء اهل السنة والجماعة شكر الله تعالی سعيهم ان یسلب عینیتها مع القول بنفی غیریتها ویقال لاهو ولا غیره ولذا قلنا ان علمها تشبیہ بالعلم الحضوری لعدم عینیتها ولما لم یتزع منه صورة وحضور نفسها كائن كان من قبیل العلم الحضوری ولا یتوهم من هذا ارتفاع النقیضین لان اتحاد الزمان والمكان شرط فی حصول التناقض وليس فی تلك الحضرة زمان ولا مكان فلا یتصور التناقض وما یتصرف فی لفظ الغیر ویراد بالغیر المصطلح فالنظر الكشفي ینفی هذا التخصیص وینفی الغیرية بای معنی كان فان ارباب لكشف یجدون بالذوق والقراءة الصیحة المقتبسة من مشکوة النبوة ان الصفات كما انها لیست عین الذات لزیادتها لیست غیرها وان كانت رائدة وبنیهما نسبة الاثنینة ففی تلك الحضرة انتقض قاعدة ارباب المعقول ان الاثنان متغائران.

اذا عرفت هذا فاعلم ان لهذه المرتبة المقدسة التی هی مرتبة الذات مع الصفات الحقیقیة تعالت وتقدست ظهورا فی مرتبة الثانية بلا تغیر وتبدل وذلك المرتبة مرتبة الوجود الذی هو خیر محض وكمال صرف وليس لشیء غیر الوجود قابلیة مظهر جمیع الكمالات بطریق الظلیة ولهذا ان تعلق العلم بتلك المرتبة المقدسة وان تزع كمالاته لكان اول شیء یتزع منها حضرة الوجود والكمالات الاخر تابعة له ولهذا ذهب جماعة من الصوفیة العلیة وغیرهم الی عینیت الوجود للذات المقدس وتصوره مع كونه

تعيينا باللائعين وثبوت هذا التعيين الوجودي وراء العلم والخارج لان الوجود الخارجي والعلمى من اقسام مطلق الوجود ومرتبة المقسم فوق مرتبة الاقسام فحاضرة الوجود من حيث هو سابق على كلا الوجودين ولا يتصور ثمة وجود خارجي ولا ذهني على ما مر وحاضرة الوجود بطريق الظلية جامع بجميع الكمالات الذاتية والصفاتية اجمالاً وتفصيلاً قال اجمال تعين اول والتفصيل كانه تعين ثان ففي مرتبة اجمال الوجود لا يتميز كمال عن كمال ولا صفة عن صفة وفي مرتبة تفصيل الوجود امتياز الكمالات وظهرت الصفات فاول شئ ثبت في تفصيل الوجود الحيوة التي هي ام جميع الصفات وهذه الصفة كانتا ظل لصفة الحيوة التي لها ثبوت في مرتبة حضرة الذات المنزه ويصدق في حقها الاهو ولا غيره وهذا الظل لما كان ثبوت في مرتبة هي دون مرتبة الذات تعالى يصدق في حقها الاهو ولا يصدق لا غيره بل كان مغائر الذات الحق عز وجل وكذا حال سائر الصفات تعالت وبعد صفة الحيوة ظهر صفة العلم ثم الصفات الاخرى من الارادة والقدرة وغيرها والعلم مع كونه جزء من التعيين الوجودي وحصنة من حصصه جامع لجميع الصفات والصفات الاخرى من استقلالها كانتها اجزاء لصفة العلم لان لهذه الصفة نوع اتحاد مع موصوفها ليس لغيرها هذا الاتحاد اذ العلم قد يتحد مع العالم والمعلوم والقدرة لا تتحد مع القادر والمقدور وكذا الارادة والسمع وغيرها لا تتحد مع الموصوف ولصفة العلم بجامعيته اجمال لا يظهر فيه الصفات متميزة وتفصيل يظهر فيه الكمالات متميزة كما للوجود واجماله حكم مركز الدائرة ولتفصيله حكم محيطها فمن ههنا اندفع ما قد يورد ان تميز الحيوة عن سائر الصفات انما هو في تفصيل العلم الذي يسمونه بالواحدية واما في مرتبة اجمال فلا تميز هناك لصفة من صفة اخرى فكيف يحكم بتقدم الحيوة على العلم الجملي على ما وقع في عبارات شيعتنا واما ما قدس سره والعجب من هذا المعترض كيف يورد اصطلاح طائفة غير مسلم عند الخصم حجة عليه امثال هذا من

عدم الاطلاع على حقيقة هذا المذهب لمخصم واصطلاحه فيعد جهلا اعتراضا وقد عرفت
ان التميز الحاصل لصفة الحيوة في تفصيل الوجود بعد ان دما جنى حضرة اجماله
سابق على العلم الجملي والتفصيلي فالحاصل ان هناك تفصيلا تفصيل للكلمات
المندرجة في اجمال الوجود والحيوة هناك مقدم على العلم بنوعيه وتفصيل في حضرة
العلم لما اندرج في اجماله الحيوة ههنا مؤخر عن العلم فالعلم المحيط مسبق بالحيوة و
المحيط سابق عليه وانت خير بان صفة الحيوة المسبوقه بالعلم ليس في الحقيقة صفة الحيوة
بل صورة علمية لتلك الصفة فصفة الحيوة سابقة على العلم البتة وصورتها العلمية مسبوقة
بالعلم ومع قطع النظر عن جميع ما ذكرنا فتقدم شأن الحيوة على شأن العلم مما لا يحتاج
الى دليل وتنبية عند ذى فطرة سليمة واقاد شىخى وامامى قد سنا الله بسره السامى اخرا
في موضع اخر ان حقيقة الحقائق والحقيقة المحمدية على مظهرها الصلوة والسلام و
التحية هو التعيين والظهور الحجبى والحجب مبدأ الظهورات ومنشأ خلق المخلوقات وورد
في الحديث القدسى كنت كرا مخفيا فاجبت ان اعرف فخلقت الخلق لا عرف فلو لا هذا
الحجب لما وجد موجودا اصلا فمن ههنا ظهر سر لولاك لما خلقت الا فلذلك وفي رواية لما
اظهرت الربوبية وهذا الحجب مركز ومحيط الخلقة التى هى كالظل لذلك المركز فالمرکز
حقيقة لمحمد صلى الله عليه وسلم ومحيطه الدائرة التى هى كالظل لذلك المركز والخلقة حقيقة
لا براهيم الخليل ومبدأ لتعيينه على نبينا وعليه الصلوة والسلام وجاز ان يكون الخلقة
تعيينا ثانيا لكن في النظر الكشفى هذا المركز والمحيط تعيين واحد والتعيين الثانى في النظر
الكشفى التعيين الوجودى الذى ظهر بعنوان اصله الذى هو التعيين الحجبى قبل ظهور
هذا الاصل فان قيل الحجب فرع الوجود اذا الحجب بدون الوجود لا يتصور فكيف يكون
الحجب اصلا للوجود

قلنا قد سبق ان الحق جل سلطانه موجود بنفسه وصفاته الثمانية تعالت

موجودة بذات الحق ولا تدخل للموجود ولا للوجوب ثم بل الوجود والوجوب من
الاعتبارات المنتزلة عن تلك الحضرة فاول اعتبار ظهر لايجاد العالم المحب ثم الوجود
الذي هو مقدمة اليجاد لان لتلك المرتبة المقدسة بدون هذين الاعتبارين غناء
ذاتيا عن ايجاد العلم ان الله لَغَنَى عَنِ الْعَالَمِينَ وان شئت تفصيل الكلام في هذا
المقام وتحقيق المرام على التمام وان تعرف حقيقة مقام الخلقة والمحب والوجود فعليك
بكلام الامام غوث الانام شينجنا و قبلتنا جزاه الله سبحانه عنا خير الجزاء واعلم ان التعيين
العلمي الجملي المذكور سابقا هو الذي يسميه الشيخ واتباعه قدس سرارهم بالوحد والتعيين
الاول والحقيقة المحمدية ويقولون هو اوسع التعينات وهو مشهود الكل وهو التجلي الذاتي
وله مقام التوحيد الاعلى ومبداءه وهو ماخذ الاعتبارات ومنبع النسب الاضافات
الظاهرة في الوجود والباطنة في عرصة التعقلات والاذهان والمقول فيه انه وجود مطلق
واحد واجب ويقولون ان اطلاق اسم الذات على الحق تعالى لا يصدق الا باعتبار
هذا التعيين ووراءه مرتبة اللاتعيين والوجود المطلق فاقول ليمت شعري كيف
حكموا يكون صفة من صفاته تعينا للذات المعرأة عن النسب الاضافات بل لاظهار ان
يقال ان هذا التعيين تعين صفة العلم وظهورها في المرتبة الثانية والصفة في الحقيقة
غير الموصوف ولا ينبغي ان يقال انه تعين الذات بهذه الصفة لان الذات
لا يتعين بالصفة واريابا لمعقول قالوا في علم الشئ بالوجه ان المعلوم هو الوجه
فبالنسبة الى ذات الشئ يتحقق الجهل وقد تحقق بما تقر ان هذا التعيين حصته من
حصص الوجود التي تميز وتعين في تفصيل الوجود لكنه اجمع الحصص وهو مسبوق
بصفة الحيوة والحيوة مسبقة بمرتبة الوجود الاجمالي والتفصيلي والوجود مسبوق
بالخلقة والخلقة مسبقة بالمحب المحب تعين اول واعتبار اسبق فالتعين العلمي الجملي منزل
عن التعيين الاول بسنة مراتب وعما فوقه بسبع مراتب وما ينبغي ان يعلم ان ليس معنى

المتعین عندنا ان الحق عز وجل تنزل فصارجاً او وجوداً بل معنى التعین المصدور
لانه الا ليق بالتزیه والانسب بلسان الانبياء على اجمعهم عموماً وعلى خاتمهم
خصوصاً الصلوات والتسليمات والتحيات والبركات .

مکتوب هشتم و ششم (۸۶)

مولانا محمد حنیف در حصول نسبت قیومیت و حصول بهره اصالت مجبوت ذاتی و کمال انفعالی .
الحمد لله و سلام على عباده الذين اصطفى اخوی اعزى مولانا محمد حنیف از این مسکین
ضعیف بعد از مطالوعه دعا و سلام معلوم نمایند در آن هنگام که حضرت مجدد الف ثانی قدس الله
سبحانه بسره الاقدس درویشی را از مخلصان خود بخلعت قیومیت نواختند و باین امر خطیر
سرفرازش ساختند آن درویش را در خلوت طلب داشته فرمودند که علاقه ارتباط من باین مجمع گاه
همین معامله قیومیت بوده که آنرا بتوعطا نموده شد مکونات بشوق تمام بتور آورند احوال سبب
ماندن خود درین جهان قانی نمی یابم و ادائے قرب احوال خویش این جهان پریش فرمودند
آن درویش دلریش با وجود استماع بشارت مسطوره جگر کباب و دیده پر آب گشته با کمال الم و
اندوه در خود فرو رفته نه زبانش را یارای گفتن مانده و نه سامعه را تاب شنفتن . چون آنحضرت این
تلوین را در آن مسکین مطالوعه نمودند از روی نهایت کرم فرمودند غم مخور که سنته الله سبحانه این چنین
جاری گشته است که یکے را بخود می خوانند دیگرے را بجایش می نشانند و از کمال نلطف عبارت
آن عزیر را که در نفحات می آید بر زبان مبارک رانندند که پیغمبر صلی الله علیه و سلم پایے در کشیدند ابو بکر
بجای او نشست ابو بکر پایے در کشیدند عمر بجای او نشست و عمر پایے در کشیدند عثمان بجای او
نشست عثمان پایے در کشیدند علی بجای او نشست . آن درویش چون در خود هیچ گونه قابلیت
این معنی نیافت و نیز الم تذکور در خاطرش مرکوز بود به لایال نعم لب توانست کشود و امورے که
استکشاف آن ضروری بود در میان نیاورد این بود که چون آنحضرت فرمودند کما شیا بقیومیت تو

صاحب مکتوب از
اور قیومیت

راستی تر و خوشتر از انار قیومیت من نیز لم آنرا نتوانست جرأت نمود که پرسد خوش گفت - بیت

بانه

وحشی گذشت یار و نکردی حکایتی
لے خان بان خراب بان تو بسته بود

چون اندوه این درویش آنحضرت پیش از پیش دیدند فرمودند در ارتحال من گونه میلت هست
اما به بینم که چه علاقه در میان است متوجه گشته بعد از لحظه فرمودند که تا ایام وصال من قیام تو با من بود
و قیام افراد عالم با تو، این مقوله گونه تسلی ده خاطر حزین این مسکین گردید بعد ازین ماجرای
بیک سال و سه ماه چند روز کم واقعه آنحضرت روئے نمود چه این گفت و گو در عشره اولی ذی الحجه
سنه یک هزار و سی و دو بود و در ارتحال آن هادی انام بست و ششم صفر سنه یک هزار و سی و چهار بود
پیش از عنایت این خلعت بمرت یازده سال که آن درویش در آن هنگام در حوالی چهار رده
سالگی بود بعضی اشرف رسانیده بود که من از خود نور می یابم که تمام عالم از آن نور منور است
و آن نور در هر ذره از ذرات عالم سارست چون آفتاب اگر آن نور فرورد عالم ظلمانی است
آن عالی حضرت و پیر بشارت داده فرمودند که تو قطب وقت خویش می شوی و این سخن من یاد دأ
حمد الله سبحانه که موعود منجر گشت و اثر بشارت بحصول پیوست چه قطبیت یکے از شعب
قیومیت است -

برده

طبیعت اور
قیومیت

بر سر اصل سخن رویم و گوئیم که قیوم درین عالم خلیفه حق است جل و علا و نائب مناب او
اقطاب ابدال در دایره ظلال وے مندرج اند و افراد او تا در محیط کمال او مندرج، افراد
عالم همه بوسے روئے دارند قبله توجه جهانیان اوست دانند یا ندانند بلکه قیام عالمیان بذات او
چه افراد عالم چه نکه مظاہر اسما و صفاتند ذاتے در میان شان کائن نیست همگی اعراض و اوصاف اند
و اعراض و اوصاف را از ذات و جوهر چاره نیست تا قیام شان بآن بود و عادت الله جاریست
که بعد از قرون منطاوله عارفه را نصیب از ذات ارزانی داشته و پرا ذاتی عطای فرمایند که بحکم
نیابت و خلافت قیوم اشیا می گردد و اشیا بوسے قائم می باشند -
باید دانست که حصول نسبت قیومیت هیچ کس را تا نصیب از اصالت نداشته باشد

میسریت آن عالی حضرت متعالی منقبت درویشے را کہ بحصول نسبت قیومیت بشارت
داده بودند بہ نوید ثبوت نشأ اصالت و برانیز سر بلند گردانیدند و نیز فرمودند کہ ہر قدر کہ نصیبے از
اصالت داری موافق آن نشأ محبوبیت در نہاد تو مورد است یعنی محبوبیت ذاتی و کمال انفعالی
در حق وے نشان داده و مَا ذَلِكَ عَلَى اللَّهِ بَعِزٌّ

مکتوب ہشتاد و ہفتم

بمیر محمد منصور در بیان امورے کہ ابلاغ آن ضروری ست۔

الحمد لله وسلام علی عبادہ الذین اصطفیٰ آیت کریمہ کہ در باب کفار اہل کتاب
بجملہ و کفار اہل اسلام را دالت بکفر و ارتداد می نمود بطریق تخریص باین جماعہ فرمودہ بودند و
خود را بزعم خود مسلمان و بر حق قرار داده و طرف ثانی را قرین یہود و ابلیس لعین در اغوا و اضلال
ساختمہ بوصوح انجامید حَسْبُنَا اللَّهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ ما شما مسلمان و در حیرت درویشان خود را
می گیرید کہ شمارا یاد گیرے را از راه حق مانع آید ایم ازین باب حرفے ہم در میان ما و شما نیامدہ است
بہتان لازم حدیث و در صحبت ما مرتد و گمراہ و کافر کیست و نیز مراد از این اغوا و دلالیت
بازتداد غوایت و ارتداد شریعت است یا غوایت ارتداد طریقت کہ عبارت از خروج است از اطاعت
و طریقت شیخ چنانچہ مقرر است اول خود مراد نیست اگر مراد دارند چہ چارہ است مانند ثانی کہ رد
طریقہ باشد کہ نصیب وقت است معلوم شریفہ است کہ مادر آن وقت دریں دیار نبودیم بسیر رفتہ
بودیم معلوم نیست کہ دلالیت کنندہ باین ارتداد کہ بود گناہ آن برابستن معقول نیست و مگر از
این جانب مقدمہ غیرت یا غیرہ کہ لازمہ طریقہ صوفیہ علیہ است ہیچ در میان نیامدہ است شما دوم
مرتبہ است کہ بدایت بجنگ می کنید و ایندای رسانی بدینے دل ادنی مسلمان چہ نتیجہ دارد
فکیف ایندے اہل حقوق از غیرت خداوندی جل سلطانہ نمی ترسید کہ فتنہ خفتہ بیداری کنید این قدر
بدانکہ مقبول یکے مقبول ہمہ مردود یکے مردود ہمہ از یکے قطع نمودہ ہوس ترقی و وصول را از خاطر

شریف بدر کنید ہر چند رواست کہ از راہ استدراج صورت کشائش و ترقی رونماید اما از حقیقت و معنی
آن بے بہرہ است شیطان دشمن قوی ست از مکر آن بیچ کس این نیست فالخذر ثم الخذر سخن درجا
دیگر است کہ کشائش و ترقی بر آن متفرع است فالخذر ثم الخذر چون شما سلسلہ جناتیدید این قدر
گفتہ شد و الا امورا ہم دیگر در پیش است نوبت باین قسم گفتن و نوشتن نمی رسد و نیز حقوق آشنائیا
ہم مقتضی بود کہ یک دفعہ ابلاغ حقیقت کار نمودہ آید و السلام

مکتوب ہشتاد و ہشتم

مولانا محمد حنیف در بیان معارف اقریب و تفصیل سیرے کہ ورے آفاق و انفس است و قائل
فنا و کشف سر علیہ عجز و حیرت در طریقہ علیہ آنحضرت سلمہ اللہ تعالیٰ۔

الحمد لله وسلام على عباده الذين اصطفى سعادۃ آثار اخوی مولانا محمد حنیف ازین
مہجور ضعیف استفسارے نمودہ بود بتقریب حل آن سطرے چند نویسد بگوش ہوش استماع نمایند
قال عز من قائل و نحن اقرب الیہ من حبل الومرید ذات حضرت واجب الوجود حل سلطانہ
ہمچنین کمالات ذاتیہ او تعالیٰ از بندہ بہ بندہ نزدیک تر است پس سیرے کہ باین مراتب متعلق شود
ولائے سیر آفاقی و سیر انفسی باشد و نیز درائے جذبہ سلوک بود چہ سلوک سیر آفاقی ست و جذبہ سیر
انفسی، سیر آفاقی را بعد در بعد فرمودہ اند و سیر انفسی را ہر چند قرب در قرب گفتہ اند لیکن آن قرب
ظلی است ازین قرب اتحاد باید گذشت تا معاملہ اقریبیت روے دہد چنانکہ زوال علم حصولی
اشیا کہ عبارت از فناے قلبی است بے تمامی سیر آفاقی ممکن نیست و بے شروع در سیر انفسی سیر
ہمچنین زوال علم حضوری شخصی کہ بذات و صفات او متعلق است و فی الحقیقت فناے نفس است
بانتہائے سیر انفسی و دخول در مراتب اقریبیت مربوط است در سیر انفسی علم حضوری عارف برجاست
چہ نفس درین موطن بعنوان حقانیت پیدا ست و از قید آن بتام رہائی بحصول نہ پیوستہ
تا وصول بمطلوب حقیقی پیدا آید چہ مطلوب بموجب کرمیہ است و از انفس است و آنچه

در نفس نمودار است از آیات دالہ است چنانچہ قرآن مجید بآن مشعر است سَتَرِيهِمْ اَيَاتِنَا
 فِي الْاَفَاقِ وَفِي اَنْفُسِهِمْ حَتَّىٰ يَتَبَيَّنَ لَهُمَ اَنَّهُ الْحَقُّ وچوں علم حضوری عین عالم است
 ناچار بزوال آن زوال نفس عارف خواہد شد و اثرے ازوے خواہد ماند و زوال علم حضوری باین
 معنی است کہ علمی تعلق بذات عارف داشت از آنجا کندہ بواجب تعالیٰ متعلق شود حاضر دران موطن
 حق سبحانہ باشد نہ ذات او بیانش آنست کہ ہر کمالے کہ در ممکن نمودار است ہمہ مستفاد و مستعار
 از مرتبہ وجوب است تعالیٰ از وجود و حیوۃ و علم و قدرت و امثال آن و ممکن این کمالات را از خود
 فہمدہ خیانت در امانت نمودہ است و چون عارفی را بمحض فضل و کرم باین دید عارفی بتواند
 مرۃ ثانیۃ تواند بود کہ بحکم اِنَّ اللّٰهَ يَاسْأَلُكُمْ اَنْ تُوَدُّوا الْاَمَانَاتِ اِلٰى اَهْلِهَا اَمَانَات را درست
 باہل امانات بسپارد و چون علم حضوری او پرتوے ست از حضور ذاتی مطلوب این حضور بآن حضور
 ذاتی ملحق خواہد شد در رنگ سائر کمالات کہ باصول خود ملحق می گردند درین ہنگام عارف خود را
 خالی محض خواہد یافت بعد م صرف ملحق خواہد دید نہ ذکرے در خود احساس نماید و نہ توجہ نہ یافتے بود
 و نہ حضوری بعد از تحقق باصل اگر یافت ست از خود بخود است و اگر حضور است ہم از خود بخود کائن
 الحوادث اذا قورن بالانیم لم یبق لہ اثر و دین موطن کہ موطن فنائے نفس است بروجہ کمال
 اطلاق کلمہ انا از عارف زائل می شود و عارف از خود بانامی تواند تعبیر کرد زیرا کہ بعد از فنائے نفس
 کہ مورد کلمہ انا بود انا را موردے نہ ماند کہ بران اطلاق یا بدہ بآن معنی کہ انا برحق اطلاق شود و خود را
 حق بیند کہ خودی در میان نہماندہ است و انانیت برکنندہ و آنچہ حضرت ایشان قدسنا اللہ سبحانہ بسر
 الاقدس در بعضے از مکتوبات جلد اول زوال کلمہ انا را از سکر نوشتہ اند و فرمودہ کہ در صحوا مثالین
 سخنان متصور نیست در سیر انفسی نوشتہ اند بلکہ در فنائے جذبہ کہ سلوک تام بآن منضم نگشتہ است
 زیرا کہ در این موطن مورد کلمہ انا ہنوز ہر جا است لیکن بجهت غلبہ محبت کہ منشا سکر است مستور
 گشتہ است نہ زائل حکم بزوال آن نمودن محض سکر است اگر بصحی آید مورد آن را در باید و حکم بزوال
 آن نکند کہ تمامے آن سیر تمامے ولایت صغری ست پس برین تقدیر در کمالات ولایت صغری کہ

بسیر انفسی مربوط است استعار کلمہ انا نیز از وجہ کمال منزل بود و کمالے کہ درین مکتوب بیان آن
می رود از کمالات ولایت کبری است کہ پورے آفاق و انفس متعلق است و حقیقت فناے
نفس در آنجا متحقق است و در این موطن مورد کلمہ انا از یخ برکنده شده است کہ عود آن صورت
ندارد فنا و بقا و صحو و سکر آن را یکسان است و الزائل لا يعود و آنکہ گفتیم کہ حقیقت فناے نفس
در آنجا متحقق است زیرا کہ فناے نفس فی الجملہ در ولایت صغری نیز بحصول می پیوندد و لیکن کمال
آن درین موطن است چنانچہ تحقیق آن در مکتوبات جلد ثانی تفصیل مبین است و چون عاشق
بیچارہ خود را سزاوار و درود کلمہ انا نیابد و خود را شرک بیند و از انانیت پاک گشته نبری گزیند تو اندر
کہ معشوق از روی فضل و احسان بموجب هَلْ جَزَاءُ الْإِحْسَانِ إِلَّا الْإِحْسَانِ آن گم شدہ
را در خلوت کہہ انائے خود جادید و عاشق صادق از ہمہ روی تافہ بخود در حرم خاص کعبہ مقصود
اعتکاف گزیند نہ بدان گونه کہ عاشق عین معشوق شود بیت

خیال کج مبر این جا و بشناس کسے کو در خدا گم شد خدا نیست

درین موطن از عاشق در دمنده اثر نیست معشوق است کہ خود بخود جلوه گر است و عاشق را از
میان برداشته۔

بر خود

سوال ہر گاہ علم حضوری عین عالم باشد و آن علم بعد از کمال باصل خود کہ علم حضوری
واجب است بلحق می گردد و مقرر است کہ بحق ہر کمال باصل خود کائن است نہ بامرے کہ مبائن اصل
آن باشد لازم می آید کہ حقیقت ہر شخص و مبداء تعین او علم بود و حال آنکہ صفات دیگر نیز مبادی
تعینات خلایق است چنانچہ بطور حضرت ایشان ما قد ساء اللہ بسره الاقدس تکوین مبداء تعین حضرت
آدم است و کلام مبداء تعین حضرت موسی و قدرت مبداء تعین حضرت عیسی علی نبینا و علیہم الصلوٰۃ
والتسلیمات و جمیعہ داخل ولایات این بزرگوار اند مبادی تعینات شان جزئیات این صفات
اند و جزئیات جزئیات این صفات علی تفاوت درجات۔

جواب: حقیقت محمدی علی مصدرہ الصلوٰۃ و التسلیمات و الخیرہ چنانچہ مقرر این طاعت

اجمال حضرت علم است و حقائق سائر خلائق تفصیل این اجمال است پس نظریا بن معنی توان گفت کہ حقائق جمیع خلائق علم است چہ ہمہ خلائق ظہور و تفصیل آنحضرت است علی آلہ الصلوٰۃ التسلیم غایۃ ما فی الباب آن حقیقت جملی را در مرتبہ تفصیل حصص لایحیی است باندازہ کمالات مفصلہ علم کہ در حضرت اجمال اندراج و اندراج داشتند پس حقیقت ہر شخصے از اشخاص سوائے آنسرور علیہ و علی آلہ الصلوٰۃ والسلام حصہ بود از حصص علم کہ از تعلق علم در مرتبہ تفصیل بکمالے از کمالات مندرجہ اجمال حاصل گشتہ مثلاً مبداء تعین حضرت ابوالبشر علی نبینا وعلیہ الصلوٰۃ والسلام حصہ است از علم کہ از تعلق آن بصفت تکوین کہ در اجمال مندرج بود بحصول پیوستہ است و علی ہذا القیاس سائر الحقائق لیکن چون تمیز میان حصص حقائق بآن کمالات است حقیقت ہر شخصی مسمی بکمالے از ان کمالات کہ نسبت خاص بآن شخص دارد کہ سبب تمیز او شدہ است نمودہ اند پس علم اشرف صفات شد و برکات آن شامل جمیع موجودات آمد۔

جواب دیگر آنکہ اتحاد شے با شے مستلزم آن نیست کہ شے اول حقیقت شے ثانی باشد چنانچہ خاصہ را با ماہیت نسبت اتحاد است با آنکہ از عوارض است۔ اگر گویند بر این تقدیر کہ علم ذات و حقیقت انسان بود حقائق جمیع موجودات تفصیل حقیقت محمدی گفتن چگونه راست آید، چہ حقیقت محمدی علم است۔ گوئیم در کار نیست کہ اجمال ذاتی تفصیل بود چہ انواع مندرجہ تحت حیوان را تفصیل مافی توان گفت ہر چہ مافی ذاتی آن نیست و لو سلم۔ گوئیم کہ حقیقت محمدی را اجمال کل ہمہ حقائق گفتن باعتبار اشتمال و جامعیت علم است مر آن حقائق را، با آنکہ گوئیم تواند بود کہ حقیقت محمدی عبارت از جمیع کمالات ذاتیہ بود کہ متعلق علم است علی وجہ الاجمال نہ نفس علم من حیث ہو لیکن چون در ان مرتبہ علم را از ان کمالات تمیزی نیست و غیر از حضور و انکشاف امرے در ان موطن ہویدا و مفہوم نہ، لہذا آن مرتبہ را وحدت گویند و قابلیت محض خوانند و نیز علم را با معام بطور بسیار از محققان اتحاد کائن است ناچار تعبیر از ان حقیقت بعلم نمودہ اند لہذا در مرتبہ تفصیل ہمان کمالات متمیزہ حقائق سائر اشخاص اند و بر این تقدیر تقابل اجمال با تفصیل بے تکلف می افتد و بغير آن

نہ چنان و مؤیدین اوجیہ است کہ نزد حضرت ایشان ماقدسات اللہ سبحانہ بسرہ الاقدس حقیقت محمدی
اجمال تعین وجودی است یا تعین حسی کہ تعین علمی ازاں بمراتب پایاں است چنانچہ تحقیق آن
در جائے دیگر ثبت یافته است۔ اگر گویند کہ کلام بعض اکابر ناطق است بآنکہ علم حقیقت
انسان است چنانچہ مولوی قدس سرہ فرمودہ اند۔ مصرع
لے برادر تو ہمیں اندیشہ

و از حضرت ایشان نیز در بعض اوقات مثل آن مسموع گشتہ گوئیم تو اندوہ کاین اکابر بر سبیل
تجوز و مبالغہ فرمودہ باشند یعنی عمرہ در تو ہمین فکر و اندیشہ است باید کہ آن در غیر مطلوب حقیقی
مصرف نہ بود بلکہ تمام مصروف آنجناب مقدس گردد و تحقیق در این مقام آنست کہ حضرت
ایشان ما افادہ نمودہ اند جائے کہ فرمودہ اند ازین بیان لازم می آید کہ در علم حضوری ہم صورت معلوم
با وجود حضور نفس معلوم کائن است کہ حاضر نفس معلوم خاص نیست اعتبارے دروے راہ یافتہ
است کہ از نفس بصورت آوردہ فہم ہر کس باین وقت نرسد تا بذات بخت واصل نشود بوصول
بچوئی این دقیقہ را در نمی یابد۔

فصل بالآخر لے برادر حل آنچہ از این فقیر استفسار نمودہ بودی کہ سبب چیست کہ در طریقہ
حضرت ایشان ماقدس سرہ نسبت جہل و حیرت غالب است کمتر در درک می آید از تحقیق سابق
لا مح گشت زیرا کہ نسبت آنحضرت و راہ آفاق و انفس است باقریبیت متعلق و بالاکذبتہ است کہ
مواہلہ اقربیت بعلم حضوری تعلق دارد نہ بعلم حصولی و معلوم است کہ یافتہ التذاد در علم حصولی است
نہ در علم حضوری ہیچ کس شنیدہ کہ از یافت و حضور خود ملتذزودہ باشد در علم حضوری اگر یافت
والتذاد است نہ از قبیل یافت و التذاد متعارف است یافتہ است مجہول الکیفیت لہذا اگر
کسے خواہد کہ بر احوال خود اطلاع یابد و کمالات ذاتیہ و صفاتیہ خود را بداند محتاج بتصور ذات و
صفات خود خواہد گردید و بے آن پے بذات صفات نخواہد برد و خود را از خود فاقد خواہد دانست
از بس کہ بدو عینی عادت کردہ است حضور ذاتی را علم نمی انگارد و تا درک او از وراثت نہ داشتہ باشد

هر چند که مزایلت در تصور بود نمی تواند دریافت. اگر گویند که در معامله اقربیت مزایلت و مبیاینت
 کائن است چنانچه اقربیت اثبتیت را میخواهد اتحاد است که مزایلت ندارد و از اثبتیت بری است پس
 باید که سیر نفسی مقصور بر علم حضوری باشد که اتحاد و وقوع دوگانگی در آن موطن صورت می بندد نه در معامله
 اقربیت که ورائے آفاق و انفس است و بی مزایلت متصور نیست. گوئیم چون مشهود در مراتب انفس ظلی
 از ظلال مطلوب است آیت از آیات داله و ناچار حضور و مشهود آن حضور و مشهود مطلوب نبود هر چند
 صاحب سیر نفسی آنرا غیر مطلوب نداند اما فی الحقیقه غیر است پس نسبت باصل مطلوب علم حصولی باشد
 چه حضور ظل حضور اصل نیست بلکه نسبت بآن مشهود که در مراتب انفس است نیز علم حصولی کائن است
 چه مراتب را با صورتی که در آن ظاهر است نسبت حصول است نه حضور هر چند در وقت مشهود صورت
 ظاهره مراتب مخفی است و مشهود نه لیکن فی الحقیقه مراتب بر حالت اصلیه خود است زوال آن در نظر
 است و پس و ارتقاء آن در مشهود است فقط چه قلب حقیقت محال است و مقید مطلق گشتن محض
 خیال و در معامله اقربیت حکم بمزایلت و دوری نمودن از احکام و هم است در رنگ مزایلت صورت
 منعکسه در مراتب بادی صورت کائن مزایلت نیز و همی است هرگاه قرب را با دوری مصادرت بود
 و در اتحاد که نیز از افراد قرب است مزایلت نباشد در اقربیت که نازک تر است دوری و مزایلت منقوض
 باشد هر چند اثبتیت باشد اما بعد و مزایلت نبود این معامله و رائے طور عقل است محبوس عقیده
 عقل مشکل است که باین سر پی برد کشف صحیح و نور فراست که مقبوس از مشکوٰۃ نبوت بود
 باید تا ایمانی باین معامله حاصل نماید و شرب از مشرب یا بدو بر تقدیر تسلیم گوئیم مزایلتی که موجب سیر
 درک است همان مزایلت است که از راه بعد و دوری پیدا شده است نه مزایلتی که از راه اقربیت
 متوهم شود که از یافت و درک از نسبت اتحاد هم دور تر است یا آنکه گوئیم تعلق معامله اقربیت بر علم
 حضوری بآن معنی است که نفس عارف هنوز بر جا است علم حضوری او بر پامع ذلک باصل مطلوب
 علم حضوری دارد و چیزی را حاضر است که این محال است یا نفس حاضر را عین مطلوب تصور نموده
 حضور نفس را عین حضور او دانسته است که این معامله مناسب سیر نفسی است بلکه بآن معنی است که

عارف از خود محروم شده و از حضور ذاتی خود منقطع گشته حضور او که پرتو است از حضور واجبی جل
سلطان به حضور او تعالی ملحق گردد و بعد از حقوق تمام چون حضور او با و بود که از عارف و از حضور و
اثری نماید نسبت باطن از درک بعید ترمی افتد و بعدم یافت از نسبت علم حضوری که بالا ذکر یافت
متصف ترمی گردد و بنده -

بر سر اصل سخن رویم صاحب علم حصولی در مراتب قطع منازل وصول در کمال شوق و ذوق
است و بکشف و شهود خود ملتذ و نشادان و همواره در استغراق حضور مستهلک و صحبت او جذب بخش
عشق آمیز و گریه آور و وجد انگیز و آنکه معامله او و راه آفاق و انفس است از شوق در گذشتن است
و از قید شهود و استغراق در مشهود و ارسته معامله او و راه ظهورات است و کارخانه او بر تر از ظلال چه
ظهوری شایسته ظلمت نیست نهایت ظل بهایت انفس است بیرون انفس ظل نیست هر چند در
بعید باشد صحبت شان بعینه صحبت اصحاب کرام است علیهم الرضوان در صحبت این بزرگواران هیچ
شنیده که کسی تو اجد نموده باشد و نعره شوق بر کشیده و دم از تجلی و شهود بر آورده آرام این
برگزیدگان در طاعات ذوالانعام است جل و علا و فرخندگی ایشان در زندگی او تعالی کار
اینها دوام نیاز است و کمال لذت شان در نماز حدیث ارحی یا بلال و حدیث قره عینی
فی الصلوة شاهد معامله شان است آنچه ارباب ظلال را در آخر کار میسر است قدم اول این
بزرگواران است وصول به صل اینها را مسلم است و حقیقت جدو یافت هم اینها را سیر این و جدو یافت
از عالم دیگر است و راه جدو یافت سابق و تری الجمال تحسبها جامدة و هی ثمرة السحاب
در مقام سابق اگر وصل است صورت وصل است و اگر یافت هم صورت یافت چه علم حصولی بمنزله
ظل علم حضوری است -

تنبیه از لفظ اهل و حیرت که بالا مذکور شد گمان نکنی که ارباب این نسبت علیه علم نیست
خود ندارند کلا حقیقت علم و یافت در این موطن ثابت است لیکن چون بنیاد را قیام با که متحقق نزد
عوام که با سفل سافلین فرود آورده اند علم و یافت بحصول صورت معلوم است و پس علم حضوری

بیجا

زودشان گوینا علم نیست بنابران تعبیر از آن معامله مجهول و حیرت نموده می آید و الحق دریافت آن نسبت کمایی بی و فور علم و کمال معرفت متعذر است هر چند حاصل بود و طریق دریافت آن نسبت یا بآن گونه بود که حق تعالی عارفی را هدایت بصیرت بنوع عطا فرماید که به حصول صورت معلوم تواند تمیز نمود هر چند عقل عقیل بی آن نتواند برد که لا یجمل عطایا الملك الا مطایا یا بآن طریق که در صورت مثالی آن معامله مجهول با کیفیت را و نمایند یا بهام ربانی و یا با اعلام را مبر یا غیره معلوم کنند یا یقین حصول نسبت بالذاتی که بر آن مترتب است بدین در درک بود و رواست که بعضی را آن معامله حاصل باشد و علم بآن از هیچ راه حاصل نبود علم بتفصیل احوال و مقامات همه را نمی دهند حال خالص را عطای فرماید و دیگران را بعلم او کفایت می کنند لیکن این هر دو در نفس وصول برابرند تفاوت بعلم و عدم علم است که از قبیل فضل خیر نیست و در علم نیز مراتب مختلفه است. باجمه آنچه مطلوب است حصول این نعمت عظمی است علم بآن هر قدر که بود از قبیل محسنات زائده است در رنگ محسنات بدعی در فن بلاغت و لیکن هذا آخر المکتوب الحمد لله اولاً و آخراً و الصلوة والسلام علی رسولہ دائماً و سرمداً و علی آلہ الکرام و صحبہ العظام الی یوم القیام.

مکتوب هشتم و نهم

نیز بمولانا محمد حنیف در اشارت بجامعیت عارف -
 بعد الحمد و الصلوة و تبلیغ الدعوات بجناب خوی اعز می رساند احوال فقراء این حدود مستوجب حمد است المسئول من الله عافیتکم و استقامتکم علی جادة الشریعة المرصیة و الستة السنیة المصطفویة علی مصدرها الصلوة و السلام و النجیة و ترقی درجاتکم الصوریة و المعنویة و الفوز بالسعادات الاخریة و الابدیة و التخلیة و الفناء و الانقطاع بالکلیة فاذا تخلیت و فحیت حق التخلیة و الفناء و نیت نوراً و حملاً لا یتجلی فی کل شیء الا جمالك و صار العالم السفلی و العلوی مرایا لنورك و بهاءك و مظاهر حسنك و کمالك

و کنت مرکزاً و اجمالاً للعوالم ظاهراً فی کل شیء خلیفتها و افاضاً فی الخلق و تمت فی حقک النعمۃ
فانظر الی آثار رحمة الله کیف یحیی الارض بعد موتها۔ والسلام

مکتوب (۹۰) نودم

بخواجہ دینار در عریت عارف۔

بسم الله الرحمن الرحیم الحمد لله وسلام علی عباده الذین اصطفی سعادۃ آثار میان دنیا
ازین مسکین خاکسار دعوات مطالعہ فرمایند احوال فقرائے این حدود مستوجب حمد است خیریت اجبہ
دور افتادہ از کرم حضرت و باب جل سلطانہ مسئلت نموده می آید با جابت قرین باد ممکن بیچارہ کہ نصیب
اواز مطلوب حقیقی جز استہلاک و اضمحلال نیست در ادراک کمال او عاجز و قاصر است چون در بارگاه
وحدت واحدیتش غیر از انعام و نلاشی نقد و وقت ندارد از دریافت حسن جمال او ہی و حیران۔ بیت
گیرم کہ بغم خانہ ما یا رخسار آمد کو حوصلہ و طاقت دیدار کہ دارد

اوست کہ در خلوت گاہ الکبریا درائی کمال خود را خود شاہد است و در بیم گاہ انت کما اتینت علی
نفسک جمال خود را خود ناظر فہو الذی حمد ذاتہ بذاتہ و اتنی علی کمال صفاتہ فہو العارف و
المعروف و هو الشاہد و المشہود۔ عاشق بیچارہ درین جلوہ گاہ رخت با صحرائے عدم کشیدہ و
ہستی و دانش و توانائی را باہل آل حوالہ نموده۔ بیت

جسم ہمہ لشک گشت و چشم بگریست در عشق تو بجے جسم ہی باید زلیست و سلام

مکتوب (۹۱) نود و یکم

شیخ طاہر بخشی جو پوری در اظہار محبت حضرت پیر دستگیر خود و محبت اصحاب آنحضرت رضی اللہ تعالیٰ عنہ
بسم الله الرحمن الرحیم حضرت حق سبحانہ بمراتب قرب ارشاد ترقیات بخشاد خدمت
معارف آگاہ دور افتادگان را فراموش نساختہ باشند چون بموجب المرء مع من احب

ہر جا کا ارتباطی درمیان است معیت معنوی باندازہ آن نیز ثابت است امید است کہ تمادی ایام
مفارقت فتورے در نسبت سابق نیارد بلکہ اگر ارتباطی نہ کو ر قوی تر گردد چنانچہ متوقع از دوستان است
نسبت مسطور نیز زیادہ تر شود بیش از بیش گردد این فقیر را جماعت کہ بشرف خدمت پائے بوسی حضرت
قطب المحققین قدوۃ خدا طلبان حضرت ایشان مشرف گشتہ اند نسبت علیہ است در نظر از عالم جدا اند
بکے مناسبے نہ از درجہ این جماعہ مرایائے محبوب اند و نشانے از ان بے نشان دارند خدمہ محبوب منکام
غیبت او خصوصاً بغایت محبوب مرغوب اند نزد الہان و شفیعگان قدر این جماعت بیش از بیش است
ہر چند این جماعت بے پروا باشند و از لوازم ارتباط مسطور دور بوند اما نزد ما مردم نہایت عزیزند و
خدمت و محبت شان بر ما لازم بہر حال اند عا غافل نباشند و توجہ نمایند کہ فردا در زمرہ مجبان و
خادمان آنحضرت بجا محشور گردیم و در تہ لوائے مبارکش جایا بیم رَبَّنَا آتِنَا نُورَنَا وَاعْفِرْ لَنَا
إِنَّكَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ

مکتوب ۹۲ نود و دوم

بشیخ حمید احمدی در ترغیب بر تحصیل طریقہ بندگی و بیان معالجہ عجب در اعمال -
محبت آثار اخوی شیخ حمید دعا و سلام خوانند و از نوشتن احوال فارغ نباشند و در ادائے
طاعات عبادات مردانہ باشند و کمہمت را در خدمت مولی جل و علا چست بر بندند امر و ذر و زکار
روزا جبر فراست در وقت کار منتظر اجر نشستن فی الحقیقت خود را از اجر بازداشتن است و در ادائے
خدا ت مقید بلذات نباشند اگر لذت دہند نعمت است اگر نہ ہند طاعت را از دست نہ باید داد
مقصود از بندگی محنت و مشقت است کہ معادات نفس منی الفت ہواست نہ عیش و راحت کہ
متمنائے ہوا و نفس است آن لذت راحت دیگر است کما زان طرف عطا شود و نفس و ہوا را اصلاً
در ان دخل نہ بود کہ نفس در عین آن لذت بانالہ و فغان است لیکن آن لذت چوں موہبت است
طاعات را بفقدان موقوف نمی توان داشت در تحصیل طاعات بجان کوشند و امید نجات از رحمت

جو بند و طاعات را نیز اثر رحمت او فہمند و عائد بتوفیق او دارند و حول و قوۃ خود را اصلاح در آن دخل
نہند تا از عجب بر آیند و اگر احیاناً حول و قوۃ را بخود عائد بینند از آن نادم و مستغفر بوند طاعات ناچیز
نگردد و با تم تبدیل نشود لیکن باین بہانہ از اعمال و طاعات در نمایند ہم طاعات کنند و ہم استغفار
از ان طاعت نمایند و آنرا شایان جناب مقدس ندانند و امیدوار باشند کہ این ندامت و استغفار
رفتہ رفتہ علاج آن دید حول و قوۃ نماید و اعمال را قابل قبول سازد۔ بیت

چشم دارم کہ دہی اشک مرا حسن قبول اے کہ در ساختہ قطرہ بارانی را

بزرگے گفتہ اعلیٰ و استغفر طریق بندگی اینست اللہم مغفرتک اوسع من ذنوبی و رحمتک
ارحی عندی من علی۔

دادیم ترا از گنج مقصود نشان گرمانہ رسیدیم تو شاید برسی والسلام

مکتوب (۹۳) نور و سوم

بحقابق پناہ شیخ نور محمد پٹنی در حل آنکہ بر تقدیر فنا علم بفنا چگونه باشد۔

بسم اللہ الرحمن الرحیم الحمد للہ و سلام علی عبادہ الذین اصطفیٰ صدام معارف

و شنگاہ از این شکستہ آوارہ دعوات مشتاقانہ قبول فرمایند۔ مصراع

از ہر چہ میرود سخن دوست خوشتر است

سوال فنا نیسان ماسوی است و زوال علوم است با سرہا پس بر تقدیر حصول فنا اگر

علم بفنائے خود دارد فنا حاصل نیست و اگر علم ندارد چگونه داند و گوید کہ فنا حاصل است چنانچہ ارباب

فنا از ان خبر داده اند۔

جواب بعد از مضی حالت مذکورہ خواہد دانست کہ فنا حاصل گشتہ است و از ان خبر

خواہد کرد و بر تقدیر دوام فنا چنانچہ مختار حضرت ایشان ما است قدس اللہ لسیرہ الاقدس۔

گوئیم بریں تقدیر بقا لازم فناست در عین فنا باقی است و در عین بقا فانی است پس دریں موطن

صفات افعال عارف از خود فانی گشته بصفات افعال واجبی تعالیٰ متحقق می گردد مثلاً علم ممکن از خود فنا یافته بعلم واجب تعالیٰ و تقدس بقامی یابد و علیٰ ہذا سائر الصفات پس اگر عارف فانی در این مقام بعضی اشیاء را بعلم باقی در یابد منافی فنائے علم او نبود چه علمی کہ فنا یافته است بآن علم اشیاء را در نیافتہ است تا محذور لازم آید الزائل لا يعود و این علم دیگر است کہ اشیاء را بآن درک می نماید عزیزی گوید معرفت اللہ باللہ و معرفت الاشیاء بتوراتہ این معرفت اشیاء منافی بنیان اشیاء نیست۔ یا آنکہ گوئیم کہ درست است کہ فنا یک لطیفہ را از لطائف انسانی حاصل بود و علم بآن مر لطیفہ دیگر را۔ یا آنکہ گوئیم کہ فنا مر باطن را بود کہ کار اوست و علم بفنائے آن ظاہر را باشد چه بر تقدیر دوام فنا عارف چنانچہ پیش از فنا بود بعد از فنا نیز بر همان نہج است زن و فرزند و سائر دوستان را بر شن سابق می شناسد اگر بعضی احوال باطن خود را نیز در یابد و بر آن مطلع گردد محل تعجب نیست، اگر گویند محل دانش قلب است و چون قلب فانی گشت باید کہ ظاہر نیز از دانش بے نصیب گردد، گوئیم اگر مراد آنست کہ بے دانش قلب از ظاہر دانش مطلقاً مصروف است دانش مقصور بر قلب است پس ممنوع است چه مابعد اہست می یابیم کہ قلب از دید و دانش ماسوی مطلقاً رستہ است مع ذلک ظاہر بر دانش خود است اگر معنی دیگر میخواہیم پس دریدعائے ماضی نیست تحقیق آن است کہ بعد از تحقق فنائے قلب دانش کہ بآن تعلق داشت بجائے دیگر انتقال می نماید و محل دانش آنجا می گردد و السلام اولاً و آخراً۔

مکتوب نود و چہارم (۹۴)

بحقائق و معارف آگاہ شیخ عبدالحی پتینی در دفع شبہ صاحب زینتہ کہ بر مقرر قوم نموده کہ بر تقدیر کم شدن یافت چگونہ باشد۔

بسم اللہ الرحمن الرحیم الحمد للہ رب العلمین والصلوة والسلام علی سید المرسلین وآلہ الطاہرین دعائے وافی این مجبور عاصی در معرض قبول آرند احوال این فقر مقرون بعافیت است حمد للہ سبحانہ علی ذلک المسئول سلامتکم واستقامتکم۔

مخبر و ماسطرے چند در حل اشکال صاحب نزہۃ در باب فنا کہ مرقوم نموده است بتقریبی املا
نمودہ بود احوال مضمون آنرا بطریق ہدیہ بیان غریب الوجود ارسال کردہ سوال صاحب نزہۃ گوید۔ شعر
گویند عنان خود چہ تابی   گم شو کہ چو گم شوی بیابی
این نکته نمود تا صوابم   چون گم شوم آن گہ چہ یابم
یا بندہ اگر کسے دگر خواست   از گم شدنم پس او چہ میخواست

جواب محفل آنست کہ گم شدن نسبت بہ ماسوی است و یافت نسبت بحق جل شانہ فلا منافات
و مفصل آنست کہ گم شدن در مقام فنا کہ مقام عین الیقین است متحقق است چہ دین موطن علم منافی
عین است یافت در مقام بقا کہ موطن حق الیقین است صورت می بند پس گم شدن شرط یافت
شدہر چند در یک وقت جمع نشوند فلا اشکال و این بر تقدیر است کہ از یافت ادراک مرکب خواہیم
و اگر ادراک بسیط ارادہ داریم پس در عین گم شدن ادراک بسیط حاصل است چنانچہ مقرر است غریب گوید۔

رباعی   از حضرت ذات بہرہ استہلاک است   استہلاکی کہ از تصور پاک است
آن معرفتی است نامش ادراک بسیط   آنچا چہ محفل دانش و ادراک است

و برین تقدیر نیز اشکال مندرج است چہ فنا شہود نیست نہ وجودی و بر تقدیر فرض فنا
وجودی جواب ہماں است کہ در شق اول مسطور شد چہ بعد از ایجاد وجود مہوہ کہ مربوط بولادت ثانیہ
است یافت حاصل است پس حاصل آنکہ مراد از گم شدن شہود نیست یا وجودی و نیز مراد از یافت بسیط
یا مرکب بہر تقدیر مخدور و مدفوع است چہ اگر شہودی مراد است چنانچہ مقرر جمہور است از یافت
بہر معنی کہ خواستہ آید مدعا ثابت است لیکن بر تقدیر ارادہ ادراک مرکب یافت متاخر است البتہ
و بر تقدیر ارادہ بسیط معیت حاصل است اما در تقدم ذاتی اختلاف کردہ اند بعضی گویند تا نیابی
نہی و بعضی گفتہ اند تا نہی نیابی و تحقیق آنرا از مکتوبات جلد ثانی باید طلبید اگر گم شدن وجودی
مراد است نیز یافت مرکب را چنانچہ متبادر است از یافت تاخر است کما مر پس بر ہر تقدیر درست
آند چون گم شوی بیابی والسلام علیکم۔

مکتوب (۹۵) نود و پنجم

بخواجه مومن جذبی در ترغیب بر تحصیل نسبت این بزرگواران -
 بعد الحمد والصلوة و تبلیغ الدعوات بجناب خوی گرامی می رساند احوال این فقیر من جمیع احوال
 مستوجب حمد است خیریت و جمیعت اجه مسئول و مامل، کتاتنها ایشان میرسد و ازین طرف
 در ارسال جواب تقصیری رود و معذور خواهند داشت بهر حال از دعائے ظم الغیب فراموش نکنند و
 کیفیات را نویسان باشند و در وظائف طاعات قدم راسخ دارند و دوام اقبال بجناب مطلوب حقیقی
 بے وصف شاهی و مشهوری که دران موطن توجه و حضور خود بخود است و عارف را جز
 استهلاک و اضمحلال دران نصیب نیست پیدا کنند بعد از ان مترصد ثمرات که برین نسبت مترتب است
 باشند و دوستان را نیز در یوزة این معنی نمایند و السلام علیکم -

مکتوب (۹۶) نود و ششم

بخواجه محمد کاظم در نصیحت -
 بر خوردار سعادت آثار قرۃ العین خواجه محمد کاظم بعافیت
 صوری و معنوی باشند احوال فقرائے این حدود مستوجب حمد است المسئول سلامتکم و استقامتکم احوال را
 نویسان باشند و کوشش نمایند که دوام اقبال و نگرانی بجناب قدس بوصف عجز نیستی پیدا کنند و هر چه
 منافق این دولت بود از ان کناره گیرند و قوت جوانی را صرف طایف بندگی نمایند که این وسم بغایت
 مغتنم است بعد از فتور این قوت قدر آن معلوم می شود و حسرت بپرست می ماند با کجمله این وقت را در امور
 لا طائل صرف کردن المے است که تدارک آن ممکن نیست و السلام

مکتوب (۹۷) نود و هفتم

بارشاد پناه میر محمد نعمان در اظهار کلمه دوستانه -

الحمد لله وسلام علی عباده الذین اصطفیٰ تمام سیادت و تقابیت پناہ بعافیت صوری
و معنوی بوردہ یاد آور مجبان دور افتادہ باشند قلم بخور فروماندہ است چہ تو سب کہ شایان قبول آن خلاص
اولاد قبول گرد و قابل آن بود کہ از ان معدن جود جوابے برائے آن سرزند ہر چند در عمان فکر ت
نکور غواصی نمود تا گوہری بدست آورد و آن را تھہ اہل بصیرت سازد میسر نشد و بدست ہی از
ساحل آن سر بر آورد آخر الامر اعتراف بعجز نمودہ نوشتن را از ان تہنی محال کشیدہ بدو کلمہ نامربوط
خود را فریاد خاطر فیض باثر داد بیت

حافظ و طبقہ تو دعا گفتن است و بس در بند آن مباش کہ تشغیل یا شنید
و اگر گاہے بدعا و توجہ ہم یاد کنند بعید نبود ہر چند این تمنا از تمنائے سابق ہم قدمے راسخ
در استقامت دارد فحسبنا اللہ تعالیٰ بعد ہذا و نعم الوکیل

مکتوب نو و ہشتم (۹۸)

مولانا حسن علی در بیان طریقہ مرضیہ عبودیت۔

بعد الحمد والصلوات و تبلیغ الدعوات بسعادت آثار اخوی مولانا حسن علی می رساند
احوال فقراے این حدود بحمد اللہ سبحانہ مقرون بعافیت است خیریت اجبہ دور افتادہ مامول
مسئول باید کہ احوال را نویسان باشند و اوقات را معمور دارند و در اہم امور صرف نمایند و
در سر و علانیہ بخوف و تقویٰ بوند و قوت جوانی را مصروف طاعات سازند و اجائے لیالی را
از مغتنمات شمرند و شبہائے تاریا باز کار و افکار و گریہ و زاری و تذکر ذنوب و تفکر گرو قیامت منوب
دارند و ہما لکن عمل سنت را از دست ندہند و از بدعت و بتدرع محترز باشند و سعی نمایند کہ
دوام حضور مع اللہ سبحانہ بے مزاحمت اغیار حاصل کنند و ہمت بران گمارند کہ نفس حاضر نیز از
بیان بر خیزد تا حضور او با و صورت بندد و اوصاف و اخلاق او بجائے اخلاق و اوصاف
این نشیند و انانیت امارہ رو بزوال آرد، خوش گفت۔ شعر

چو جان آئی بجان من نشینی   مراد گیر بجای من نہ بینی
توئی از ہر دو عالم آرزویم   ترا چون یافتم از خود چہ گویم

باجملہ اگر نجات مطلوب است مرادات حق راجل و علا بر مرادات خود در باید گزید بلکہ خود را از ہمہ
منتسبات نہی باید دید بلکہ لا قوۃ الا باللہ را ازو باید شنید انہ جمید ہجید طریقہ بندگی این است
انہ لم یسر لکل عسر و هو علی ما یشاء قدیر وبالاجابتہ جدیر امید کہ این بے حاصل را بدعائے سلامتی
خاتمہ یادی کردہ باشد کہ دعائے ظہر الغیب اقرب باجابت است۔

مکتوب (۹۹) نورونہم

بخواجه محمد فاروق در تحریریں بر تحصیل معرفت و ضبط اوقات۔

مخدو ما ویکر ما مطلوب اصلی از ایجاد نورع بنی آدم چونکہ تحصیل معرفت صانع است جل و
مقرر است کہ معرفت بے قرار در معروف صورت نمی بند پس امثال ما ہجوران را ناگزیر است کہ
عمر گرامی را صرف این دولت مطلوبہ بنمائیم و در این زندگانی فانی پیش از فنا فانی گشتہ بہ بقائے باقی
حقیقی عزیز بہانہ ہشتا بیم افسوس است کہ آنچه ازین کس طلب داشتہ اند بجا نیاورد و بامورد دیگر پردارد
و در پے تعمیر آنچه تخریب آن خواستہ اند گرد و سر پایہ وقت عزیز را در پے استیفائے لذات فانیہ مصروف
سازد رسول اللہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ وسلم فرمودہ اند کہ ایاک والتنعیم فان عباد اللہ لیسوا
بالمتنعمین کمال خجالت انفعال است کہ مطلوب را درین مہلت قلیلہ با وجود دعوت بان در
آغوش ناکشیدہ واجابت نامودہ ازین دعوت گاہ رخت بر بندد و بعذاب بعد و خیران کہ بذر از عذاب
جہنم است خود را قرار دہد و از لذت قرب وصال فرار نماید فیما ویلتا علی من اعرض عن اللہ ووا
حسرتا علی من فرط فی جنب اللہ دوبارہ در دنیا آمدن نیست من کان فی ہذہ اعنی فہو
فی الآخرۃ اعنی واصل سبیل لہ بیت

ترسم کہ یار یا مانا آشنا بماند   تا دامن قیامت این غم بماند

باجمله کار باید کرد از گفت و شنود رایج نمی کشاید امید که درباره این دو راز کار را از صلحائے آن
دیار دریوزده دعا و توجه نمایند. والسلام

مکتوب (۱۰۰) صدم

بمیرزا لطف الله در بیان حاصل طریقه علیہ صوفیہ و ذکر بعضی نصائح.

بسم الله الرحمن الرحيم الحمد لله وسلام على عباده الذين اصطفى بورود صحیفه گرامی
مشرف گردید چه نعمتی است که در غنوان جوانی و تهیه اسباب عیش و کامرانی سودائے مطلوب حقیقی
در سویدائے دل پیدا آید و هوای هویت غیب از جبین جان هویدا باشد محبت درویشان اشراف است
و نیاز با ایشان بلیته واضح بر آن. پیر انصار قدس سره می فرماید الهی چیست این که دوستان خود را کردی
که هر که ایشان را شناخت ترا یافت و تا ترا نیافت ایشان را شناخت محب این طائفه با این
طائفه است المرء مع من احب شنیده باشند سعادت آثار این موسم جوانی و فراغ را مختتم دانند
و قوت آنرا صرف خدایات مولی علی الاطلاق نمایند هنگام کار همی موسم است در وقت پیری و سستی
قوی بر تقدیر حیات فراغ معلوم است که چه از دست می آید در حدیث آمده است سبعة یظلهم
الله فی ظله یوم لا ظل الا ظله امام عادل و مشاب نشأ فی عبادة الله و رجل قلبه معلق
بالمساجد و رجلان تمحبا فی الله اجتمعا علی ذلك و تفرقا علیهم و رجل دعت امرأه ذات
منصب جمال فقال لانی اخاف الله و رجل تصدق بصدقة فاخفاها حتی لا تعلم شماله
ماینفق یمینه و رجل ذکر الله خالیا ففاضت عیناه رواه البخاری و مسلم و غیرهم.
سعی فرمایند که بر شش عمل اخیر قیام نمایند و بنیابت امام بر عدالت مستقیم باشند بدانند که
حاصل طریقه بزرگان ما قدسنا الله سبحانه با سرار هم العیلة اتباع سنت است و اجتناب از بدعت
و دوام توجه و نگرانی است بجناب قدس سبحانی بوصف عجز نیستی بحدی که دل را انقطاع تام از
ماسوائے او تعالی حاصل آید و تعلق علمی و حبی او از اشیا گسته شود و از رقیت ماسوی آزاد باشد

نہ از شادی آن شادان و نہ از غمی آن غمگین و نیز دل را حضور و آگاہی بمطلوب حقیقی بنوع پیرا
شود کہ غیبت در قفائے آن نبود حضوری کہ غیبت در قفائے آن بود نزد این اکابر معتبر نیست
تا حضور و آگاہی ملکہ نشود و وصف ذاتی او نکرد و چنانچہ سمع صفت سامعہ و بصیر صفت
باصرہ این نسبت شریفہ متصور بود و نفی نمودن است نفس حاضر را چون بفضل او سبحانہ تمام
منتفی شود و حضور و شہود مطلوب خود بخود پیدا آید درین ہنگام شہود بود بے وصف شاہدی و
مشہوری بعد از اں بمقتضائے من قتلۃ قانا دیتہ بود و مہوب موجود گردد درین ہنگام سیر
معشوق در عاشق است، خوش گفت بیت

آئینہ صورت از سفر دورست   کان پذیرای صورت از نورست
و آنچه در بالا گفتم کہ حاصل طریقہ بزرگان مالتہ زیرا کہ حقیقت این برگزیدگان و راستے
این گفتگو است سرسیت کہ تعبیر آن بامثال این عبارات متعسر بلکہ متعذر است من لہ
بذلک لم یدر۔ باید دانست کہ دریافت این معانی مسطورہ بذوق و وجدان بے طول
صحبت و خدمت اکابر این طریق عالی دشوار است ازین عاصی مہجور از تذکر این امور لزاج ہر اسان
است در پوزہ حصول این معانی نمودن در رنگ سوال است از سائل فقیر ہر چند از راہ محبت
این طائفہ علیہ ایمانی باین معانی حاصل نمودہ است لیکن چون در محبت ناقص است در آنچه
مترتب بر محبت است نیز باید کہ ناقص باشد چہ محب را اطاعت محبوب لازم است ان بالمحب
لمن یمواہ مطیع و چون اطوار این اکابر در خود کمتری باید متفرع علیہ آنرا چگونہ بروجہ کمال باید
آرے بمقتضائے حدیث قدسی انا عند ظن عبدی بی چون حسن ظن باین فقرائے دور از کار
دارند بچشمی کہ باندرازہ ظن شما با شما معاملہ فرمایند۔ بیت

می تواند کہ دہد اشک مرا حسن قبول   آنکہ در ساختن است قطرہ بارانی را
والسلام علیکم و علی سائر من اتبع الہدی والتزم متابعت المصطفی علیہ و علی الہ الصلوٰات
والبرکات العلی۔

مکتوب صد و یکم (۱۰۱)

بیاد تپناه میر محمد نعمان در آنکه مصداق حصول نسبت صوفیه علیّه تخیلی است به احکام شرعیّه -
 بسم الله حامدا ومصليا على رسوله الكريم الله تعالى ذات بركات را مشمول الطاف
 داشته مسند آراء ارشاد دارادوار مستی موهوم متخلع ساخته بدوام نیستی موصوف کناد تا مستی حقیقی
 جلوه فریاد و خود بخود حاضر باشد این معنی ذوقی است و جدائی بگفتن و نوشتن راست نمی آید و بنظر و فکر
 این معنائی کشاید که با وجود تکالیف سماوی نابودن بچه معنی است و بودن و نابودن در یک وقت
 چگونه باشد عرف ربی بجمع الاضداد - عزیز گفته در هر چیز رحمت است الا در عشق که می کشند
 و از کشته دیت می خواهند یعنی از گم شده احکام بندگی فرو نمی گذارند و مصداق این نسبت تخیلی است
 با احکام شرعیّه چه کمال آن بفنا و اطمینان نفس می رساند و از نفس مطمئنه خبر موافقت بیاید و مخا
 و در این شریعت که دعوائی این نسبت نماید از مغز جز پوست حاصل ندارد و آنچه دارد از راه استدراج
 است وَمَنْ يَسْتَعِزَّ غَيْرَ الْإِسْلَامِ دِينًا فَلَنْ يُقْبَلَ مِنْهُ وَهُوَ فِي الْآخِرَةِ مِنَ الْخَاسِرِينَ
 امید که این دور از کار را از دعای خیر منی سازند و در اوقات مرجه استقامت او خواهند - فان
 الاستقامه فوق الكرامة - والسلام -

مکتوب صد و دوم (۱۰۲)

باجه اکبر آباد علی الخصوص ارشاد تپناه میر محمد نعمان در تذکیر بر تحصیل معرفت صانع جل و عز
 و تحذیر از حریان آن -

الحمد لله وسلام على عباده الذين اصطفى اما بعد این تذکار نسبت ازین خسته دل افکار
 برای اجبه هوشیار فاعبیر و آیه اولی الا بصار بدانند که مقصود از آفرینش انسان تحصیل معرفت حق است
 جل و علا و در معرفت اقدام متفاوت است باعتبار تفاوت استعدادات بعضیها فوق بعضی

علا

۶

ہر کس در معرفت بقدر عرفان خود سخن کرده است اما آنچه مجمع علیہ این طائفہ علیہ است قدر مشترک
است لابد است در مدارج قربانست کہ معرفت بے فناے در معروف صورت نمی بندد۔ بیت

بیچ کس را تانہ گردد اوفنا نیست رہ در بار گاہ کبریا

شعر از تست حجاب تو یقین است شرط ہمہ رہ روان ہمین است

می بیند گوے مذہب این است می باش و مباحش مشرب این است

پس بر یاران ہوشمند ناگزیر است کہ در حاصل کار و تقدیر روزگار خود نیک تامل فرمایند ہر کہ را معرفت

مستورہ حاصل است فطوبی لہ و بشری باید کہ این حاصل را صرف امور غیر حاصلہ نماید و ہمت

بر آن گمارد کہ اصل را در رنگ ظل و اگزار دومر کہ را بمعرفت راہے نکشوند و در طلب و فقدا این

دولت نیز ندادند فالوہ کل لویہ آنچه مقصود از خلقت او بود ادا نمود و امرے را در این نشاء

ازوے طلب استند بجا نیاورد و بامورد دیگر پرداخت و تعمیر چیزے کہ تخریب آن خواستہ اند نمود

و سرمایہ عمر گرامی را در ہوا و لایعنی مصروف ساخت و زمین استعداد خود با وجود حصول اسباب

معطل گذشت کمال انفعال است کہ مطلوب را درین مہلت قلیلہ با وجود دعوت بآن

در آغوش ناکشیدہ ازین دعوت گاہ رخت بر بندد فردا بکدام رود در حضرت صمدیتش در آید و بکدام

حیلت زبان عذر بکشاید و عذاب بعد و حرمان بدتر از عذاب حجم است چنانچہ لذت قرب و

وصال زیادہ از لذات جنات نعیم است فیما و یلتا علی من اعرض عن اللہ و یا حترنا علی

من فرط فی جنب اللہ دوبارہ در دنیا آمدنی نیست مَن کَانَ فِی ہٰذِہِ اَعْمٰی فَمَہُو فِی الْاٰخِرَۃِ

اَعْمٰی وَاَحْسَلٌ سَبِّیْلًا ہ بیت

ترسم کہ یار با مانا آشنا بماند تا دامن قیامت این غم بجا بماند

می آرند کہ استاد ابوالقاسم قشیری رحمۃ اللہ تعالی علیہ بوعلی دقاق را قدس سرہ پس از اوقات خواب

دید کہ بسیار بمقراری می کرد و می گریست گفت اے استاد چہ بودہ است مگر باز گشتن بدنیسا

می بایست گفت آری ولی نہ از برائے مصلحت دنیا و نہ برائے آنکہ مجلس گویم بلکہ از بہر آنکہ

میان بریندم و عصا برگیرم و همه روز بر یک یک در شوم و حلقه و عصا بر در برنم و بگویم نکنید نمی انید
که از که بازی مانید - شاعر

صاحب خانه را دهم آواز   کز پیچ ماند از همه باز
عمر بگذشت در پریشانی   بنگری کز چه بازی مانی

پس بر امثال ما مجوران لازم است که عمر گرامی را بخوض این معانی بدیوه صرف نمایم و درین
زندگانی فانی حکمت و صول بفقہ آن اصول خواهم و از سیر صالحین و ثنعت عارفین بیان این
معانی و تفسیر این حدیث جویم و در طلب آن بجان کوشیم و از هر جائے بوی ازان بمشام جان بر
از پی آن شویم هر چند دست طمع از نقد این گنجینه تهی بود بارے از طلب در فقدان قارغ نباشیم
و از جرگه متمردان بیرون شویم خوش گفت بیت

بچه مشغول کنم دیدہ دل را که بدم   دل ترمی طلب دیدہ ترا میجواید

طالب را باید که در طلب خود را آرام ندید و همواره مضطرب باشد - ابو بکر طستانی قدس سره گفته که
تصوف اضطراب است چون سکون آمد تصوف نماند محب را بے محبوب قرار نیست و هیچگونه محاسن
اوانس و الفت نمی گیرد و گفته اند مرید را بدین صفت باید بود که در کلام مجید مسطور است حتی اذا
صَاقَتْ عَلَيْهِمُ الْأَرْضُ بِمَآرِحِهَا وَصَاقَتْ عَلَيْهِمْ أَنْفُسُهُمْ وَظَنُّوا أَنْ لَا مَلْجَأَ مِنَ اللَّهِ إِلَّا
إِلَيْهِ چون طالب آواره بدین صفت شود بمصدق ثُمَّ تَابَ عَلَيْهِمْ لِيَتُوبُوا امید است که بجز بخشش
بخشش آید و عاشق صادق را ازین خروش برآرد و در یک از معرفت در باطنش بکشد نشانه ازان بخت
پدید آرد و در جرگه رجال لَا تُلْهِهِمْ تِجَارَةٌ الْآلِيَةِ دَر آرد و بصفت لَا يُصِيبُهُمْ ظَمَأٌ وَلَا نَصَبٌ
وَلَا مَخْمَصَةٌ فِي سَبِيلِ اللَّهِ الْآلِيَةِ متصف سازد بیت

بس کنم خود زیر کان را این بس است   بانگ دو کردم اگر در ده کس است

مامل از دوستان مقبول آنست که این دور افتاده را از دعا های مرحوه منسی نسا زند و در نوز
حصول معانی مزبوره درباره او نمایند لَنَنْصُرَنَّكَ لَنَنْصُرَنَّكَ لَنَنْصُرَنَّكَ لَنَنْصُرَنَّكَ لَنَنْصُرَنَّكَ

يَا أَيُّهَا عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ وَصَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَى سَيِّدِ الْمُرْسَلِينَ كَمَا ذَكَرَهُ الذَّاكِرُونَ وَكَمَا غَفَلَ
عَنْ ذِكْرِهِ الْغَافِلُونَ وَعَلَى أَلْوَحْيِهِ وَسَلَّمَ تَسْلِيمًا كَثِيرًا دَعَا عَلَى جَمِيعِ الْأَنْبِيَاءِ وَالْمُرْسَلِينَ وَعَلَى
مَلَائِكَتِكَ الْمُقَرَّبِينَ وَعَلَى عِبَادِ اللَّهِ الصَّالِحِينَ

مکتوب صد و سوم (۱۰۳)

بارشاپناه میر محمد نعمان در اظهار محبت و دید قصور اعمال۔

الحمد لله وسلام على عباده الذين اصطفى خدام نجابت نقابت دستگاه این اجبه دور افتاد
را از دعائے خیر نفسی سازند رابطه حب معنوی و شوق ملاقات صوری که این احقر را بجانب شماسست محتاج
تحریر نیست چون دل را بدل راهی است بحقیقت جامع خود رجوع فرمایند المجاز قنطرة الحقیقة اینجا
سرسیت پس شگرت ان الله خلق آدم على صورته اظهار آن سرکار این دل افکار نیست از کریمه
إِنَّ اللَّهَ يَخُولُ بَيْنَ الْمَرْءِ وَقَلْبِهِ اگر توانند بان سرپه برند شاید که این کریمه بکریست بے پایان غواصی
باید که فراموش روزگار را از آنجا بدست آرند فی ذلک لَذِکْرٌ لِّمَنْ كَانَ لَهُ قَلْبٌ یَسْمَعُ سَمْعَ
از حوصله خود بیرون رفت و بجائے شد که از آنجا خود در راه است امثال ما مردم بوالهوس را با این قسم
سخنان چه نسبت شخصی که مستغرق بجه عصیان بود او را فکر آثام و یا تم ذنوب خود داشتن از همه امور
اهم است امروز یا فرداست که یکایک طپانچه مرگ بر روی عیش خوشگوار می رسد و معاملات گور
قیامت پیش می آید و نامه پراز عیوب این کس در حضرت علام الغیوب آشکار میشود و سویر معامل
او یا آنحضرت هویدا می گردد دنیا خجلتا علی ما علمنا و یا حسترا علی ما فرطنا ربنا لا تَوَاخِذْنَا زَنِیْنًا وَاخْطَاْنَا

مکتوب صد و چهارم

بمیرزا عبد الله در تحقیق فناء نفس دلالت بر التزام آداب شرعی و ورایت مطلوب جل و علا۔
بعد الحمد والصلوة و تبلیغ الدعوات می رساند مطالعه صحیفه لطیفه و احوال پسندیده آن گرامی برادر

خوشوقت و ملتذ گردیدہ نوشتہ بودند کہ دل از کار اذکار با موره آرام پذیر نیست و ہمگی افعال را نسبت بخود جز اضافت ہمت و ہی نمیدانند و خود را بلکہ جمیع وجودات را در تحت قہرمان جودی کہ لا وھود نفی و اثبات او بمبر اصل از پیمانگان اند مضمحل می یابد و بتکلف در ادای او امر واجبتا تو ہی قہر اللوقت نموده بجائے می آرد۔

مخدوم این مراقبہ و این دید لطیف و صیل است کمال این مراقبہ آنست کہ این نسبت و ہی اوصاف افعال ہم بخود نہ بیند و این افعال و اوصاف درست باصل حوالہ نماید و خود را بعدم صرف ملحق یابد و لاشی محض نیست سازج بیند تا از خود با تا نتواند تعبیر نمود علامتش آنست کہ در خود نہ ذکرے یابد و نہ توجہی نہ ہمنی بیند و نہ حرارتے از دل تکرر ذکر و توجہ مذکور مطلقاً مسلوب شود و اگر احياناً در دل حرکتے یا توجہ و حرارتے فہم در دلیل عدم صفائی مراقبہ مسطورہ نماید دل را آرام ذکر آن ہنگام بود کہ نفس ذکر ثابت باشد ذکر توجہ از مباعدت و کمال مباعدت مشعر است و چون این گمان از میان برخاست نماند الا الواحد القہار تا بآن معنی کہ ممکن واجب گشت و با مختصرات اتحاد پیدا کرد کہ آن غیر واقع ست بلکہ بآن معنی کہ ممکن نماند و از خلعت مہومہ خویش تخرید کرد و واجب بر صرافت اطلاق خود چنانچہ بود ہست و خواهد ماند بعد از حقوق افعال و اوصاف باصل اگر ذکر و توجہ است از خود بخود است، خوش گفت شعر

ولو شجلی من وجہ قصر و لعیثی من عینہ کل

و اذواق دیگر کہ نوشتہ اند بہترین ہمہ آنها ہمیں مراقبہ است کہ مذکور گشت باید کہ در جمیع واردات آداب و حدود شرعیہ را نیک رعایت نمایند و تبرک ادبے از آداب آن مسأله نکنند و اگر خلاف مقرر علما امرے ظاہر شود بدانند کہ آن از راہ سکر و غلبہ محبت است و حق مثنی ہمان است کہ علما بیان آن نموده اند مقصود از سیر و سلوک حصول فنا و نیستی است و زوال گرفتاری ست از اسوائے مطلوب حقیقی چہ آفاق و چہ انفس تا در دیدہ بصیرت ہیچ چیز منظور و مشہود نبود حتی کہ اسما و صفات نیز در شہود و محبت شریک ذات مجرد نباشد گرفتاران احدیت مجرہ شرکت امر را

و توجہ
لعبہ

مثنی

راضی نیستند همه مشهورات محبت را در تحت لا آورده نفی می نمایند خواه آن بود و خواه صفت و شامی نویسد
که وجود صور خیالی را چون ظلال شیون صفات می دانند نفی آنها باعث انحلال وقت می شمارد و
یقین مبین بصب عین علمی شده که هر یک از مخطی و صیب در تحت فرمان قربان وجودند و تلون اینها
را تلون دیگر است.

مخدوم هر چند همه در تحت فرمان قربان وجودند لیکن باید که متعلق طلب محبت مرتبه باشد
که هیچ نسبت و اضافت بآن دروه علیا راه نیافته باشد و در مشهورات و تمخيلات بود
از ظهورات ظلال روفاقه مطمح همت جز ذات ظاهری که در این مراتب است چیز دیگر نباشد باید که
همه مشهورات را در تحت لا آرند تا مستقی گردند بحمد الله سبحانه که امثال این مشهورات بنظر پست
درآمده است که نوشته اند که این همه کشاکش از نارسیدگیست التماس خلاصی از اسوا از توجه بندگان
خداوندی دارد اللهم ارنا الحق. و آنچه نوشته اند اگر ایراد پذیرد دل را تابع وقت سازد.

مخدوم هر واردی که روئے نماید شکر آن بجای آرند و بعد از حصول تمکن در آن طالب
ترقی از آن باشند و هل من مزید گویا بپای آن پویان بودند. بیت

نه حُسنش غایت دارد نه سودی سخن بپای   بمیرد نشسته مستقی و دریا همچنان باقی
إِلَى أَنْ يَبْلُغَ الْكِتَابُ أَجَلَهُ.

مکتوب صد و پنجم (۱۰۵)

بشیخ محمد صالح تمحانی سری در فضیلت فقر و ترغیب بر تحصیل فناء.

مکتوب مرغوب خوی اعز شیخ محمد صالح رسیده خوشوقت ساخت از مضائق روزگار
نوشته بودند بر فعل و ارادت حق سبحانه راضی بلکه ملتذ باید بود و سختی فقر و تلخی قاعه را نعمت خوشگوار دانست
آن را مراتب فعل و صفت جمیل علی الاطلاق باید تصور نمود و شیوه مرضیه صیب خداوندی جل سلطان
که مقصود است از خلقت و مرکز دایره خلقت و محبت است. باید دانست حدیث نفیس الفقراء

الصابر و زجلساء الله غدا يوم القيامة شئبه باشد حیات دنیاوی چند روزه بیش نیست فکر گورو
 قیامت درین فرصت بسیره ناگزیر است علاج علت معنوی که عبارت از گرفتاری است بمادون
 حق سبحانه از احم هم دلی که گرفتار غیر است از وجه توقع خیر است سلامتی قلب که شرط نخستین این
 راه است و قتی متحقق شود که ماسوی را در دل گنجائی نبود لاجا و لا علما بجیشتی که اگر بتکلف یاد
 اشیا نماید بیادش نیاید بواسطه نیانی که دل را از ماسوی حاصل شده است این زبان مورد اسرار
 و مهبط انوار قدم می گردد و محل تجلیات غیر متکیفه می شود - مصرع
 این کار دولت است کنون تا کرادهند

وَفِي ذَلِكَ فَلْيَتَنَافَسِ الْمُتَنَافِسُونَ وَالسَّلَام

مکتوب صد و ششم (۱۰۶)

بخواجہ محمد فاروق در آنکہ در محبت ذاتی جلال زیادہ از جمال لذت بخش است -

الحمد لله في السراء والبضاء والصلوة والسلام على سيد الانبياء وآله الاصفياء
 مصیبتی کہ درین ایام بآن عزیز روزگار رسیده است باعث تالم اجبه دور افتاده گردیده ان الله
 وَاِنَّا لَآلِيَهُ رَاجِعُونَ لیکن چون فعل حق است جل و علا و دلالت خاص بقا عمل خود می نماید ،
 دو تمند از وسیله وصول آنجناب عالی ست این حرارت صوری سبب چندین حلاوت های معنوی است بیت
 می تلخ است جور گلزاران که هر چندش خوری باشد گواران
 هر آتش کان بی فروزد بت سیم خلیلاں را بود بارغ براسیم

لذتے کہ از راه جلال و ایلام محبوب ست عاشق صادق را بیش از لذت جمال و انعام او ست
 چه لذت اولی از شائبہ حظ نفس مبر است و خالص مراد محبوب ست بخلاف لذت ثانیه این کمال
 ناشی از محبت ذاتی ست بلکه در محبت ذاتیه هم خصوصیت علیحدہ دارد چه مقتضای مطلق محبت ذاتی
 استوائ ایلام و انعام است زیادتی ایلام نشا دیگر دارد و آنے دیگر آرد خوش گفت - بیت

آن دارد آن نگار که آنست هر چه هست آنرا طلب کنید حرفیان که آن کجاست
مخالف تشریف پے در پے رسیده است و در جواب تقصیر رفته معذور خواهند فرمود چون قاصد
بآن حدود معلوم نبود بنا بر آن ازان تقاعد نمود والسلام۔

مکتوب صد و هفتم (۱۰۷)

بشاه فضل الشریعہ پوری در عظمت مطلوب و بزرگی طالب صادق۔
بسم الله الرحمن الرحيم همواره بغایات رحمانی جل شانہ ممتاز باشند نمیدانند کہ بہ اجمہ
دور افتاده چه نویسید لطایف محبوب زیاده از آنست کہ زبان زد این ہرزہ گوئی گردد و نفایس
معشوق بر تر از آنست کہ قلم این بوالہوس خیال ترجمانی آن نماید ہر گاہ تذکر و خطور آن دقایق
ہوش بر بود و خیال فک و اندیشہ از تصور آن بلغزد جائے آن دارد کہ زبان در میدان ترجمان آن
اسرار گنگ باشد و قلم در بادی تعبیر آن بشکافد بیچارہ مشتاق را معاملہ بجائے می رسد کہ تصور
و خطور او را ہم آنجا بار نمی دهند دیگران بحقیقت او چه پے برند بیت
دلہا ہمہ آب گشت جانہا ہم خون تا چست حقیقت از پس پردہ برون
بلے غیرت معشوق باندازد احسان اوست ہر چند احسان بیش غیرت بیش۔

مکتوب صد و ہشتم (۱۰۸)

بہ محمد فاروق ولد خواجہ عبدالغفور سمرقندی در نصیحت۔
بر خوردار سعادت آثار ازین گرفتار دعا خوانند باید کہ در تحصیل علوم دینی کوشش بلیغ
مرعی دارند و سعی نمایند کہ عمل بر طبق آن حاصل شود و از صحبت ناجنس اہل تفرقہ و اہل بدعت
محترز باشند و باطن را بہ نسبت ماخوذہ معمور دارند و در دوام آن کوشند و از ہر چہ منافی دوام آن
بود معرض بوند چہ نعمت است کہ ظاہر با حکام شرعیہ متعلی باشند و باطن بآن نسبت معمور بود

و صحبت خدمت برادر کلاں خود را مغتنم شمرند و مشغولی را در مجلس اوتازه دارند و بطریق که دلالت نمایند بر
 امکان آنرا مرعی دارند و احوال را نویسان باشند و بر محبت فقر مستقیم بوند و السلام

مکتوب صد و نهم (۱۰۹)

بخواجہ محمد فاروق در تفضیل حالتی که در قیامت موت نوم رود و بر نسبتی که درین دار حاصل شود و
 در تفیظہ رود و چنانچه در دنیا عالم امر حاصل است عالم خلق تابع او در آخرت معامله بر عکس است و بعضی
 کمل بوند که دینائے ایشان را حکم آخرت بود۔

بسم الله الرحمن الرحيم والصلاة والسلام على رسولہ الكريم وعلى من تبعه في سلوك
 المنهج القويم. مخدو یا استماع یافته که سعی بلیغ در تعمیر اوقات دارند و اما الکن یا مورا لا یعنی نمی پردازند
 حمد الله سبحانه على ذلك چه نعمتی است که در ایام جوانی و تهیہ اسباب کامرانی تو جہی بحجاب قدس
 سبحانی داشته کوشش در جمعیت اوقات نموده آید شکر این نعمت عظمی را بجا آرند و در از یاد آن کوشند
 وَلَئِنْ شَكَرْتُمْ لَأَزِيدَنَّكُمْ۔

و بدانند که جمعیت صوری که بظاہر وابستہ است اثر نسبت معنوی است که نصیب باطن است
 و لازم نیست که نسبت باطن کمایی بر ظاہر جلوه گر باشد چه آن نسبت بمنزلہ معشوق اوست ظاہر
 بمشائے عاشق آن و مشکل که معشوق در قید عاشق در آید که کرشمہ لازمہ معشوق است چنانکه منگیر او عاشق
 بیچارہ ہر قدر کہ شائق و والہ معشوق بود همان قدر معشوق را ناز افزاید و از عاشق کردن کشتی نماید ہر چند
 باطن باید از ظاہر ترقی می نماید و بدستگیری او بمدارج قرب عروج می فرماید بہیت
 عاشقان را نصیب از معشوق جز خرابی و جان گذاری نیست

عجب معاملہ است ہر چند ظاہر در خدمات باطن کوشد و در ترقی آن سعی جمیل مرعی
 باطن از روی بیگانہ تر گردد و از آغوش آن روز بروز چہ طاعات و مجاہدات ظاہر سبب از یاد
 طراوت باطن است و وصف معشوقی او کہ ناز و استغنا از لوازم آنست بکمال می رسد ازینجا است

در انتهای نسبت باطن از درک دوزخ می افتد غریبی می فرماید نسبت باطن هر چند بجهالت کشد
زیبا تر بود قال الصدیق اکبر رضی الله تعالی عنه العجز عن درک الادراک و این تعطش و
نیافت ظاهر تازمانی است که کارخانه ظاهر ریاست چون خلل در آن برودندای الرحیل در رسد نسبت
باطن میدان خالی یافته بصد آب تاب بے پرده در جلوه ظهور آید و بد که هم آغوش نسبت باطن شود
چه حجاب او از آن نسبت ظاهر که بود ارتحال نمود و نیز چون موت از مقدمات قیامت است مشهور
آنجا اتم و اکمل است از ظلمت دور و باصالت نزدیک تر است و چون نوم را با موت اخوت مناسبت
است بعضی از دولتمندان را در همین نوم حالتی روی دهد که شبیه حالت موت بود و به حالت یقظه تفوق
داشته باشد. مصرع   ز به مراتب خوابی که به زبیداری است

تفصیل این معامله را این احقر در جای دیگر نوشته است از آنجا باید طلبید. بدانند که چون معامله
برزخ صغری با آنجا رسد بر رخ کبری رونماید و اجزای منشره و عظام رمیمه اجمع سازند و معامله از خلل
وارد در آن وقت و لیت قرب بالا صال به بدن عنصری را باشد و بمصدق کریمه و نرید آن تمنّ
عَلَى الَّذِينَ اسْتَضَعُوا فِي الْأَرْضِ وَ جَعَلَهُمْ أَيْمَةً وَ جَعَلَهُمُ الْوَارِثِينَ ه این بدن مجزول
نامراد را که چندین محن و شدائد دنیوی دیده و لکد کوبی و آیدای خلق کشیده و در تنه بار و امر و نوای
فرومانده و تلخی مرگ چشیده و بجا کساری گریخته و آتش فراق و سوز اشتیاق سوخته بصد خوبی
و ناز در معرکه خلافت بر سر سلطنت بنشانند و بکمال عز و جاه امام و پیشوائے لطائف عالم امرش
گردانند و بر عکس معامله دنیوی که باطن در معاملات قرب اصل است ظاهر تابع آن در آنجا ظاهر
اصل بود و باطن تابع آن ظاهر باشند بآن معنی که نسبت از باطن سلب نموده بظاهر دهند و
او تابع ظاهر گردانند بلکه بآن معنی است که باطن نسبت سابق متمکن بود ظاهر را امری دهند
قرب و منزله بخشند که باطن با وجود معامله خود بشوق و آرزو تبعیت ظاهر خواهد و نسبت خود را در
جنب نسبت او محو و تلاشی بیندازد اجاء تهم الله بطل نهر عیسی.

تنبیه بعضی کمال باشند که درین نشاء آن یا بند که دیگران فردا یا بنده امروز ظاهرشان را

نسبت
و مرگ گردد
و هم آغوش
نسبت
مطلوب شود

بر باطن شان مزیت داده آنرا متبوع و این را تابع سازند و دنیاے شان را حکم آخرت دهند آخرت
 اینها را بران قیاس باید نمود که چه حکم خواهد بود چنانچه حضرت ایشان را با خطاب دنیاے ترا حکم آخرت
 دادم مشرف ساخته اند۔ بیت

اگر چه این لحظه ممکن کار شب نیست ز بخت مقبلان این ہم عجب نیست
 باید دانست قرب نبوت بعالم خلق تعلق دارد و قرب ولایت بعالم امر هر که را بقرب
 نبوت بنوازند این کمال در حق او ثابت بود۔ مصرع
 این کار دولت است کنون تا کرا دهند

سخن بجائے دیگر رفت مقصود آنست که جمعیت صوری باشند و مقتضائے امر مع من احب
 بابرگان خود از راه محبت معیت پیدا کنند و اجبه دور افتاد را بدعا پایا دآوری می نموده باشند
 والسلام علیکم وعلی من لدیکم۔

مکتوب صد و دهم (۱۱۰)

بقیصر خفیر محمد عبید الله عفی عنہ در شرح رباعی عارف بلند سیر شیخ ابوسعید ابوالخیر قدس سره
 الحمد لله و سلام علی عباده الذین اصطفی رباعی
 زلفش بکشی شبے دراز آید ازو چوں بگذاری جنگل باز آید ازو
 گر یک گره از پیچ و خمش بکشی عالم عالم مشک طراز آید ازو
 گویند که این رباعی را حضرت شیخ ابوسعید ابوالخیر قدس سره در سرقضا و قدر گفته است
 بخاطر فائز در حل آن چند وجه مخطوری گردد و وجه اول آنکه حضرت حق سبحانه بکمت بالذخیر
 قدرت کامله خود را در پرده حکمت مستور ساخته است اسباب را که مقتضائے حکمت است
 روپوش قدرت گردانیده و بنصوص قاطعه دعوت بر قدرت خود نمود و نیز دلالت بر بقائے سبب
 حکمت فرمود و کمال را بجمع میان سبب و مسبب نمود بدین سبب تا ایشان حضرت یعقوب

علی نبینا وعلیہ الصلوٰۃ والسلام کہ جمع نمود میان ہر دو در کتاب مجید خود کرد جائے کہ گفتہ ولانہ
لذوعلیم لما علمناہ ولکن اکثر الناس لا یعلمون ہ پس ہر کہ نظر او بر عالم حکمت مقصور شد
و در بتداسباب ماند و بقدرت مسبب حقیقی حل و علی پے ہر دضال شد و و عالمے را بگمراہی برد و ہر کہ
سبب را مطلقاً از میان برداشت از حکمت حکیم مطلق غریبانہ چشم پوشیدہ کارخانہ بزرگ خداوندی
را غر و جل معطل ساخت کار را بر اہل عالم بند نمود و ہر کہ سبب را در میان آورد و مؤثر حقیقی در جمیع اشیا
فعل حق را جل و علا دید بمرکز حق متہنگشت از ہر دو مہلکہ وارہید و عالم را بہدایت کشید زلف
کہ در مجاز ساز روی محبوبست در رباعی حضرت شیخ گوئی کنایت از حکمت ست کہ رویش
قدرت ست اگر آنرا بروئے قدرت بکشی و قدرت را بآن مستور سازی یا آنرا بخود کشی و بآن در آوری
و پے بقدرت نہ بری شب دراز آید ازو یعنی تاریکی بگمراہی کہ راہے بنور ہدایت ندارد از ان پدید آید
چوں بگذاری یعنی اگر حکمت را از دست بدہی و اسباب را مطلقاً فرو گذاری چنگل باز آید ازو یعنی
تنگی و انقباض با وجود وسعت و بسط پیدا آید۔ مصرع

گریک گرہ اچ و خمش بکشتائی

یعنی اگر سبب را بجائے داری و گرہ پیچ و خم آن را کہ عالمے بآن بندگشتہ است و از پیچ اوربائی
نیافتہ و بحقیقت معاملہ نشافتہ بکشتائی و از بندش وارہی و بحقیقت بکشتائی و اسراری کہ در ایجا
اسباب مودع است گرہ را از روئے آن بکشتائی و براں اسرار اطلاع یابی از ضیق طرفین
خلاص شوی و بشاہراہ وصول حضرت ذوالجلال در آئی و عالمے را راہ نما گردی چنانچہ گفتہ
عالم عالم مشک طراز آید ازو

یعنی زلف کہ سبب ضلالت جمع کشیدست درین وقت وسیلہ ہدایت و رہنمونی کہ مشک طراز
کنایت از انست می گردید درین وقت حاصل مر این کس را از ان زلف مشک طراز است چہ
مشک طراز را خاصیت نیکوست کہ در آفاق انتشار می یابد و عالمی بآن از ضلالت بہدایت
می آید۔

و جہدوم آنکہ خالق افعال بندہ حق است جل سلطانہ لیکن کسب بندہ روپوش فعل حق
آمده است پس زلف عبارت از کسب بندہ است برین تقدیر اضافت زلف باو بنا بر آنست کہ
کسب بندہ نیز بقدرت باہرہ او تعالیٰ مستند است اگر آنرا بروئے فعل یا بخود بکشی و فعل بندہ را
مخلوق بندہ دانی چنانچہ مذہب قدیریہ است ضلالت افزاید و اگر کسب بندہ را مطلقاً منظورند
و بکبر روی در جنگل باز آئی و اطاعات و بندگی دریانی و اگر گرہ اندوئے کسب بکشتائی و صنع حق
را در میان مطالعہ کنی و فعل بندہ را از مجموع خلق حق سبحانہ و کسب بندہ دانی و راہ حق متوسط
بین الجبر و التفویض گزینی مہتد شوی و عالم را بہدایتبری۔

و جہد سوم آنکہ اگر کثرت را کمر و پوش وحدت حقیقی است بروئے وحدت بکشی و
بشہود کثرت از شہود وحدت دریانی و ظلمات کثیرہ کثرت افق و از نور وحدت محبوب شوی و اگر
کثرت را از میان برداری و متہلک مرتبہ جمع شوی و افعال متکثرہ را فعل یک فاعل دانی و حرکت
اختیارہ عباد را در رنگ حرکت مرتعش یابی و اسباب را در میان نہ بینی و بکفر حقیقی متحقق گردی
لاجرم در جنگل باز و صید صیاد آئی و مقام ارشاد را کما یشیع نشانی و اگر کثرت را کہ مصنوع اوست تعالیٰ
و مرتبہ است از مراتب بجائے خود داری از بند و گرفتاری آن رہائی یابی یا اسرارے کہ در کثرت
مودع است گرہ را از دوئے آن بکشتائی و درہ را بے کثرت اسرار غیبی مطالعہ نمائی چنانکہ شہود یکی
مانع شہود دیگرے نبود از جمع بجمع آئی و بفرق بعد الجمع گرانی و اسباب را در میان بینی و افعال
عباد را موافق قول اہل حق یابی و بر سر قضا و قدر مطلع شوی و از کفر حقیقی باسلام حقیقی ستر ف گردی
و بمقام دعوت کہ مقام انبیاست علیہم الصلوٰات و التسلیمات بری چہ گفتہ اند النہایۃ ہی الرجوع
الی البدایۃ۔ عالم عالم مشک طراز آید ازو آن کثرت کہ سبب بعد و حرمان از مطلوب بود و سبب
قرب و وصل آن گردد تا تراسبب آن مقام تکمیل و ارشاد حاصل شود۔

و جہد چہارم ہر چند بے تحمل و تکلف بر سر قضا و قدر مناسبت ندارد آنست زلفش بکشی شب
داز آید ازو زلف کنایت از پردہ تعین است کہ بروئے غیب ہویت ذات تعالیٰ اعتبار کردہ می آید

تخل

و مرتبہ لاتعین را متعین می سازد اگر آن پرده را از میان بکشی و برداری و بورائی آن پوئی ظلمت
غیب پدید آید و راه گم گردد چه دریا و رائے تعین که لاتعین است سیر و سلوک و معرفت و شهود
مفقود است چنانچه گفتند و خبر حریان ازان مرتبہ علیا نصیب نداشتہ چون بگذاری چگل باز آید و
یعنی اگر پرده تعین را بحالش بگذاری و آنرا طلب داری ترا صید نمایند و از یا سوارت بتانند اگر
اہل آن باشی و چون طالب صادق در اینجا حریان مطلق و محجوبیت صرف از ذات بکت و غیب
ہویت ہمید جهت تسلیہ او فرمود، گر یک گره از پنج و خمس بکشی یعنی اگر حقیقت این تعین را کمای
دریابی و گره دو نمائی آنرا واکنی و بدانی کہ این تعین محض اعتبار است در ذلت تعالی و اصلاً
زیادتی بر تعین ندارد و نیز بدانی کہ این پرده سبب انکشاف و نمایندگی پرده کیست چنانچه مولوی
جامی قدس سرہ گفته رباعی

با گل رخ خویش گفتم لے غنچہ دہان ہر لحظہ میوش چہرہ چون عشوہ دہان

زد خندہ کہ من بعکس خوابان جہان در پرده عیان باشم و بے پرده نہان

عالم عالم مشک طراز آید ازو یعنی آن پرده چون از حریان و اربابانید و از بے نصیبی خلاصی بخشید و
نشانی ازان بے نشان داد و مطلوب را مکشوف و نمایان ساخت مشک طراز ازان پدید آید و بے
وصال بخشید و بدوش بادہ لایزال گردانید۔ والسلام علی من اتبع الهدی۔

مکتوب صد و یازدم^(۱۱۱)

بمولانا محمد صدیق پشاورى در شرح احوال او۔

بسم الله حامداً لله تعالى ومصلياً على رسوله الكريم صلى الله عليه وسلم
رسيد خوشوقت و ملتز گردانيد صد شکر کہ از ياد فقر و فاقه غنيستند و نظر سمت بر یک مطلب و خندانند
بظاہر گاہے بخيال وصال او شادانند و زمانے بوسم فقدا و مہموم خوش گفت بیت
جانان غم خود دو انداندر بر من من شادی خود قدای جانان کردم

از استیلائے خوف خاتمہ اکثر می نویسد۔ مخدوما این غمے است تالب گور همراه است مسلمانی می باشد
 که ازین غم خالی نباشد قل او کثر هر که را شق ثانی عطا شود دلالت بر کمال ایمان او دارد شکر این نعمت
 بجا آرید لکن شکر تکرار کزید شکر نوشته بودند که بشارت در باب حصول ایمان میسر می شود
 حمد الله سبحانه که بشارت سوال ایمان کامل نموده اید که نوشته بودید که همواره استدعای
 که حق سبحانه ذره ایمان نصیب این کس بکند الحال در بیماری که در ماه رمضان روداده بودیم شد
 که در درگاه ما هیچ کمی نیست ایمان کامل را بخواه انحر و کریم چون دلالت بر سوال امری که نزد
 اوست بکند نشانه عطا است و اگر بشارت صریح هم یابید چون قطعی نیست نفس ابهام باقی است
 و خوف دامنگیر هر چند از ابهام تا ابهام فرق است۔ دیگر نوشته بودید که بعضی اسرار دران بیماری
 حاصل شده است که آنرا کتابت بر نمی دارد یضیق صدری و لا یطلق لسانی حسب حال این
 اسرار می گردد هر چند منکشف است و اظهر من الشمس است اما بتقریر و تحریر مطلقا راست نمی آید
 از مطالب آن بسیار دوفین گشت اللهم زد لیکن اگر این قدر می نوشتید که این اسرار از کدام
 قبیل اند و چه چیز متعلق اند بتعلیل صرف وابسته اند یا از بابت تحقق اند گنجایش داشت
 از بے ادبیهائے صوفی محمد شریف مکر نوشته اند مخدوما هر بے ادبی که کرده است تنها بشما
 نکرده است به بزرگان این سلسله کرده است چون شما که پیر و باشد از وے آزرده باشید ما را
 باو چه آشنائی ماند قوت انتقام به در فقیر کمتر است دو کلمه از وے غیرت باو نوشته است اگر متاثر
 شد قہا والا او دانند و کار او۔

تا ابهام

نوشته بودند که بے حلاوتی از راه علو سمیت است یا از راه قصور استعداد مخدوما نسبت
 باطن هر چند بلند تری رود بجمالت نزدیک تری شود ظاہر را بے حلاوت می دارد چنان باطن
 دور تری افتد و بیگانه تری گردد عارف هر چند در معرفت پیش قدم بود فقہ و نکارت زیاده تر
 حاصل نماید هر چند نزدیک تر گردد و تر افتد فهو الواحد الفاقد وهو القریب البعید همان قصه
 شاگرد رسن تابست که با استاد خود می گفت هر چند کار بیشتر می کنم از تو دور تری افتم، نوشته بودند

کہ معلوم می شود کہ رجوع خلاق و ایستہ بکمال نیست بلہ چنین است ہر گاہ قبول خلق دلی قبول
خالق تعالیٰ نبود کہ بطلان را نیز قبول خلق حاصل است دلیل کمال چگونہ بود والسلام علیکم۔

بظاہر

مکتوب صد و دوازدہم (۱۱۲)

والصلوة

شیخ محمد شریف کابلی در تنبیہ بر موقع خطا و آنکہ مستر شہداء استر ضائے مرشد ناگزیر است۔
بعد از الحمد والسلام نمودہ می آید درینو لا شئیرہ شد کہ مولانا محمد صدیق را کہ پیر شماست
رجائیدہ اید و گستاخیہا و بے ادبیہا نمودہ اید و در سلوک سابق تغیر یافتہ و مولانا بسیار بسیار از شما
رنجیدہ بحدیکہ معاملہ بہ تبری و سلب رخصت کشیدہ است ازان تو اضعیہا و نیستیہا و خدا طلبیہا
کہ از شما طاہری شد این امور بے مستبعد و خیلہ محل تعجب است از سیر کہ قطع می کنید کہ می پیوندید
مگر از خدا ہم جل و علا قطع می خواہید بخاطر مردمان از سیر قطع نتوان نمود و بخت رضائے مخلوق
از خالق تعالیٰ نمی توان برید چہ بلا شد حقوق از عالم رفت از مثل شما مردم کاین قسم حرکت نالایم پیدا
شود پس اعتماد از یاران و اہل ارادت برخاست ہر کہ نشو و نما پیدا خواهد کرد قبولی خواہد ہم رسانید
یا صفائی در وقت خواہد دید از سیر اعراض و ترک آشنائی خواہد نمود اناللہ وانا الیہ راجعون۔ باید کہ
بشاہدہ این امور رابطہ محبت و روضہ عقیدہ بہ پیروی از خود و انکساری و خاکساری بسدہ او
بیش از پیش نماید کاین دولت پہن کردہ اوست این صفا و قبول از انوار و برکات او نہ آنکہ گردن
کشی نماید و رعونت ہم رساند کہ مشیخت بطالبان صحبت داشتن درین وقت از محرمات طریقت است
عجب است کہ ایمان سلامت ماند بطالبہ صحبت داشتن امریست علیہ در نفحات از غزیرے نقل
می کنند کہ ہر کہ پیر را رنجہ دارد و تو بد و بد نباشی سگ از تو باشد چہ جائے آنکہ مرید خود باشد رنجش پیرو بد
فہمیدہ اید و دندارک نماید و مولانا را از خود راضی سازید بہ طریق کہ راضی شود غیر ازین علاج
نیست اگر مولانا راضی ست باینرا ضمیمہ والا ما نیز راضی نیستیم رضائے مافرع رضائے مولانا است
شخصی می گفت کہ ارادہ آدن سر ہند دارید آدن سر ہند از بے رضائے مولانا محض عبث است

کہ باز بہ پشاور بایدرفت راضی بایدر ساخت چنانچہ مولانا بنو سید پکا کہ از قلم راضی شریک بعد ازین
مانیر را ضمیمہ خواہ بیاید و خواہ نیاید۔ مخدوم آنچہ نوشتہ شدہ است از راہ دوستی و بہبودی شما
نوشتہ شدہ بدتبرید بہ بیت

من آنچہ شرط بلاغ است باتو میگویم تو خواہ از سخنم پذیر گیر و خواہ ملال

نصیحت بظاہر تلخ است سعادت مند کسے است کہ این تلخی را در رنگ شکر بجاید و از علالت معنوی بہرہ یابد
چون کتابتہائے متکثرہ از مولانا در انواع شکوہ از شمار سید بنا بر آن نوشتہ شد زینہار الف زینہار کہ
ازین چیز ہا در میان آمدہ است نام شوید و در رضاے مولانا بجان کوشید۔

مکتوب صد و سیزدم (۱۱۳)

بحضرت مخدوم زادہ عالی قدر جامع علوم ظاہری و باطنی خواجہ محمد نقشبند سلمہ ربہ در تاویل کریمہ
اللہ نور السموات والارضین الایہ۔

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ و در فی الحدیث اول ما خلق اللہ نوری۔ اول چیزے کہ
حق سبحانہ بیا فرید نور محمدی بود علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام والتجیہ و سایر مخلوقات را از علویات
سفلیات از ان نور پیدا آورد حق تعالی گو یا خود را بآن نور می ستاید آنجا کہ می فرماید اللہ نور
السموات والارضین لے ذ نور السموات والارض حق سبحانہ خداوند آن نور است کہ آسمانہا و
زینہا و با فیہا بآن نور پیدا گشتہ است مثل نورہ صفت نورے کہ منسوب است با و تعالی و
آن نور گو یا کنایت از تعین اول و حقیقت محمدی است علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام والتجیہ
کمشکوٰۃ فیہا مضباح ہمو چراغے ست در طاقچہ و دخول کاف تشبیہ ہر مشکوٰۃ بنا بر اشتمال
مشکوٰۃ است ہر مصلح و مشکوٰۃ بدن غصری آن سرور را علیہ الصلوٰۃ والسلام باید تصور نمود
المضباح فی زجاجہ آن چراغ افروختہ و قندیل است از آبکینہ و آن قندیل گو یا باطن مبارک
آن خلاصہ موجودات است علی آلہ الصلوٰۃ والسلام کہ آن نور از راہ باطن او

علیہ الصلوٰۃ والسلام تعلق بہ بدن عنصری گرفته است باطن یا قلب و ست علیہ الصلوٰۃ والسلام
 یا ہیئت و جدائی او کہ از ترکیب اجزائے عشرہ عالم خلق و عالم امر بحصول پیوستہ است یا گوئیم زجاہ
 کنایت از تعین وجودی است کہ تعین ثانی است چہ تعین اول کہ تعین حی است نسبت بمافوق
 محفوفست بتعین وجودی و توانہ بود کہ زجاہ کنایہ از تعین علمی باشد کہ علم را یا و صلی اللہ علیہ وسلم
 خصوصیت است کہ صفت دیگر را نیست و بموجبیت او علی آلہ الصلوٰۃ والسلام این صفت
 را سری ست کہ دیگرے محرم آن نہ، لہذا محبوب ترین صفات نزد او تعالی بطور حضرت ایشان ما
 قدس اللہ سبحانہ بسرہ الاقدس این صفت است و یحتمل کہ زجاہ تعین وجودی بود و مشکوٰۃ تعین
 علمی باشد یا بجملة الزجاہ آن آبگینہ بہر معنی کہ باشد از کمال صفا و نصارت کائناتھا کو کتب درری
 گوئی ستارہ ایست درخشان، باید دانست کہ تعین اول و حقیقت محمدر حضرت ایشان ما
 تعین حی است اول چیزے کہ از مرتبہ اطلاق و از گنج مکنون بعرضہ وجود آمد و متعین گشت حب است
 کہ مدار اعتبار وجود است چنانچہ حدیث قدسی کنت کز اغفیا فاجبت ان اعرف فخلقت
 الخلق لا عرف دلالۃ بر آن دارد این تعین حی کہ نشا بموجبیت ذاتیہ آن سرور است علی آلہ
 الصلوٰۃ والسلام مرکز دائرہ است و محیط آن خلقت است کہ حقیقت ابراہیمی است علی نبینا و
 علیہ الصلوٰۃ والسلام حسن مرکز بحسن مباحث منہاجت دارد و حسن محیط بحسن صباحت می ماند
 صباحت حسن تفصیلی است کہ در معرض بیان آید چنانچہ در عالم مجاز تعبیر از ان بر شاققت قدو
 صباحت قدو لطافت چشم و ابرو و امثال آن نمایند و مباحث حسنہ است معنوی و آئینہ ست
 زوقی کہ از محیط تعبیر بیرون است و ورائے رشاقت لطافت مذکور است کہ تعبیر از ان بآن
 حسن می نمایند خوش گفت بیت

آن دارد آن نگار کہ آنست ہر چہ هست   آنرا طلب کنید حرفیان کہ آن کجاست

و این مرکز و محیط یک تعین است کہ مسمی باشرف و اسبق اجزائے اوست کہ مرکز است یعنی حب
 تعین ثانی تعین وجودیست چہ حب است کہ سبب وجود و ایجاد گشتہ است و تعین علمی دون

ظہور

تعیین وجودی است و حصه ایست از حصص آن لیکن اجمع حصص است چنانچه تحقیق آن در جای دیگر ثبت یافته است.

بر سر اصل سخن رویم که آن مصلح افروخته که در آئینه است یوقد افروخته می شود و از دیاد نور آن نموده می آید من شجرة مبارکة زیتون از درخت بابرکت بسیار نفع که درخت زیتون است که در زمین مقدس شام رسته است این شجره مبارکه گویا کتابی از حقیقت خلقت حضرت ابراهیم است علی نبینا وعلیه الصلوة والسلام و چون آنحضرت شجره انبیا است در قرآن مجید در حق او وارد گشته و بارگنا علیه وعلی استحق بنا بران شجره مبارکه از وی تعبیر میتوان نمود و مناسبت زیتون با و آنست که منبت زیتون زمین شام است و نیز درخت مبارک است چنانچه منقول است که هفتاد پیغمبر علیهم السلام بر وی دعای برکت کرده که یکی از آنها حضرت خلیل است علیه السلام و نیز آورده اند که زیتون اول درخت است که بعد از طوفان رسته است و آنحضرت هم اول اولی الغرم است که بعد از طوفان بر منصفه ظهور آمده و چون حقیقت خلقت بر تراز طبقات زمین آسمان است لا شرقیه ولا غربیه آنرا فرموده یکاد زیتونها یضی و لو لم تمسه نار نزدیک است که روغن آن درخت روشنی دهد بنفس خود اگر چه نرسیده باشد بر وی آتشی یعنی حقیقت خلقت در درخشندگی و هدایت بشایه ایست که بے آنکه آتش محبت از وی اشتعال یابد روشنائی بخش است و صباحت آن بجز مزج ملاحت راه بر مطلوب است و چون ولایت ابراهیمی یا ولایت محمدی علیهما الصلوة والسلام جمع گردد و نائره محبت از خلعت افروخته شود و صباحت این ولایت با ملاحت آن ولایت اقتران یابد و کمالات مجید در مرکز روئے نماید نور علی نور نور بر نور و نور صباحت یا نور ملاحت یکجا آید و نور ابراهیمی یا نور محمدی جمع شود علیهما الصلوة والسلام و ملاحت با صباحت منبغ گردد. بیت

پدر نور و پسر نور است مشهور ازین جا فهم کن نور علی نور

ازین اجتماع نورین و اقتران سعدین مقام محبوبیت محمدی صلی الله تعالی علیه وعلی آله و سلم بدرجۀ

علیہا رسد و معاملہ از دو طوق عبودیت بیک طوق آید و قسود از امر باتباع ملت ابراہیم علیہ السلام
بروجہ کمال بنظور رسد و دعائے کما صلیت باجابت تمام پیوند و این کمال در حق او علیہ علی آلہ
الصلوٰۃ والسلام بروجہ کمال بحصول پیوست و بدعو مستجاب شد الحمد للہ سبحانہ علی ذلک و علی
جميع نعمائہ حمد اکثر اکثر بعد از حصول این معاملہ توجہی کہ خود بحال این واپس ماندگان داشت
کمتر گشتہ است و فردے را از افراد امت بکراست آنها گماشتہ و خود در خلوت خانہ قاص با مجرب خلوت
داشتہ علیہ علی آلہ الصلوٰۃ و التسلیات البرکات و التحیات و تفصیل بعضی امور کہ درین جا
باجمال ذکر یافته است از مکتوبات قدسی آیات حضرت ایشان ماباید طلب نمود و السلام

مکتوب صد و چہار دہم (۱۱۴)

مولانا محمد صدیق پشاورى در فضیلت علومہت و محبت و حزن -

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ صحیفہ گرامی اخوی اعزى مولانا محمد صدیق رسیدہ خوشوقت
ساخت از ورود عنایات و برکات و بلند ہمتیہا و تعطش و دیوانگیہا کما اندراج نمودہ بودند مطالعہ
آن ملت گذرید قیمت جوہر آدمی بروفق ہمت اوست و ہر چند جوہر قیمتی تر محبوب و مرغوب تر از آن
است کہ وارد گشتہ ان اللہ یحب معالی الہم و بیغض مسافلہا علومہت چون بانسہ حب
جنون جمع شود و با حزن و عشق یکجا گردد و نور بر نور آید و قیمت بر قیمت افزاید و راہ ترقی بیش از
بیش کشاید من یرد اللہ بہ خیرا جعل فی قلبہ نائحہ و نیز آید ان اللہ یحب کل قلب حزين
قال علیہ علی آلہ الصلوٰۃ والسلام لو ان محزوناً بکی فی امۃ لرحم اللہ تلك الامۃ ببکائہ -

اے شادی آن دل کہ در اں دل غم تست

مصرع

عشق و درد است کہ آدمی را بر سائر آفرینش فضل دادہ است و بدولت قرب و معرفت
بنواختہ آدمی کہ از نشہ حب و جنون خالی ست ملحق بچوانات ست اگر فضل و عزیت
انسان را عشق و محبت قرار دادہ آید چہ بلا خوب و زیبا بود پر در بند عقل عقیل نباید بود اندر کے

ازیں بند رہائی باید طلبید ازین بند بجائے رسیدن دشوار است۔ بیت
 دل اندر زلف لیلی بند کار از عقل مجنون کن کہ عاشق را زبان در مقالات خردمندی
 مخدوم ابوالحسن محمد شریف کابلی رومی گویند کہ درین ایام خیلے باصلاح آمدہ است و غیر
 او ضلع سابق نمودہ برین تقدیر گنجایش دارد کہ عفو از زلات او نمودہ آید و چون صحت رشید
 و مؤثر دارد اورا برین امر خطر باید آورد و تجویز تعلیم طریقت باید نمود و چون شما از اطوار او بیشتر
 از فقیر واقف خواہید بود تا مل شافی و استخارہ نمودہ بعد اقبال قلب اورا سر حلقہ سازند و
 اجازت تلقین فرمایند ہر درجہ از اخلاص و ارادت کہ دارد مستغنم است ظاہر دیگرے ازوے بظہور
 آید کہ بہ ازوے بود بعد از انکہ شما تجویز نماید فقیر نیز موافق آن چیزے با و بنویسد والسلام علیکم
 و علیٰ من لدیکم۔

مکتوب ۱۱۵ صدویانزدہم

بشیخ عبداللطیف لشکر خانی در تہذیب محبوب حقیقی صل شائے۔
 الحمد للہ و سلام علی رسول اللہ دعائے غریبانے این مسکین وسیلۃ فتح ابواب باد
 حمد اللہ سبحانہ احوال فقرائے این توارح بر پنج صلاح است ازین پنج وجہ نگرانی نیست غیر از یک نگرانی
 و باوجود گرفتاری ہائے صوری فی الحقیقت یک گرفتاری ست ہر چند از ان بے نشان ہیچ نشانے
 بدست نیست تمامی کار و بار اینجائی سوز و گداز است ہمگی ماند و بود این سوز و انتظار در دست
 نہان و سوز نیست بے نالش و بے پایان مصرع کہ می سوزد درون چون شمع و پیراہن نمی سوزد

مکتوب ۱۱۶ صدو شانزدہم

بمیرزا عبید اللہ در بیان وراثت حق سبحانہ و تعالیٰ۔
 الحمد للہ و سلام علی عبادہ الذین اصطفیٰ برادر رشید عبید اللہ بیگ این دور از کار را

از دعائے خیر نفسی نسازند و همواره بجزایات و عنایات در مراتب قرب ممتاز باشند و از گفت و شنود
 و از علم بنیادانی آیند بلکه درای مراتب سلوک و جذب پویند و برتر از معرفت و جهل جویند چه امری که
 در پے آنیم و درای جذب و سلوک است و بیرون از آفاق و انفس و درای فنا و بقا است و درای
 تجلیات ظهورات و درای دخول و خروج و درای قرب بعد و درای توحید و اتحاد است و درای
 شهود و مشاهدات و درای لفظ و معنی است و درای علم و جهل و درای کثرت و وحدت است و درای اسم و
 صفت و درای قید و اطلاق است و درای خیون و اعتبارات و درای موهوبات و تمجیلات و مکاشفات
 است و درای تجلی افعال و صفات ذات تعالی و تقدس اصل در رنگ ظل از ان دولت سرادر
 راه است فهو سبحانه و راہ الوراثم و راہ الوراہن و راہیت در جانب قربت نہ در جانب بعد از هر چه
 تصور کرده شود نزدیک تر است بلکه از ذات این کس یا این کس نزدیک تر است و راہیت جانب بعد
 جولانگاہ و ہم است این و راہیت از دیدہ عقل و ادراک و ہم و خیال بیرون است چه فهم و وہم
 از خود نزدیک ترے را نتواند تصور نمود فهو تعالی اقرب فی الوجود و بعد من الوجدان این کمال
 از کمالات ولایت انبیا است علیہم الصلوٰت و البرکات چه کمالات ولایت اولیا منحصر در مراتب
 قرب است کہ غایت قرب اتحاد رفع اثینیت است کہ نہایت این ولایت است و معاملہ
 اقریت از اتحاد ہم نازکتر است از اتحاد باید گذشت تا معاملہ اقریت روئے نماید مصرع
 لذت می نشناسی بخدا تا پنحشی

مکتوب صد و ہفتم (۱۱۷)

بملا شہداد در ترغیب بر تحصیل فناے قلب و نفس۔

بعد از رفع دعوات باخوی ملا شہداد می رساند کہ احوال این فقر مستوجب حمد است و
 خیریت اجہ مسئول و مامول است باید کہ در اتباع سنت کوشند و در تعمیر اوقات بوظائف طاعت
 جد نام نمایند و بر ذکر و توجہ قلبی بجمع ہمت بدوام باشند بحدی کہ ماسوی مذکور از ساحت پسینہ خست

بر بند و تعلق علی و حبی آن از غیر او تعالی منقطع شود که اگر تکلف یار یا سوی نماید بسیار دنیا پر
و حضور مع الله سبحانه ملکه دل شود چنانچه سمع صفت سامعه و بصر صفت باصره این زبان فتا
قلبی حاصل آید بعد از آن اگر بعض فضل نفس حاضر نیز بر و ال آورد تمام منتفی شود و نسبت
حضور و توجه ازین طرف گسسته بآن پیوندد و حضور او با و روی نماید و بقائے نفس مشرف گردد
مصرع این کار دولت است کنون تا که رارسد والسلام

مکتوب صد و هفتم (۱۱۸)

بمولا نا محمد صدیق پشاورى در رعایت مقام شیخت و ذکر بعضی از لوازم آن -
الحمد لله و سلام على عباده الذين اصطفى مکتوب مرغوب که درینو لا ارسال
داشته بودند در سیده خوش وقت ساخت حضرت حق سبحانه بطریقه مرضیه استقامت کرامت فرماید
و از موانع وصول مطلب ارجمند یکسود دارد نوشته بودند حسب الحکم هنگام طلبه را یک قسمی
سرگرم می داشت هیچ احدی بے تاثیر نمی ماند حتی که اکثرشان در اول توجه متاثر می شدند
حمد لله سبحانه على ذلك شکر این نعمت عظمی بجا آرند و از عجب پندار ترسان و لرزان باشند
و این امر را که مقام دعوت مست خیر و بزرگ اند و از ادائے حق آن معترف بقصور بودند و از توجهات
بطلبه و تفقد احوال آنها بتساهل نگذارند که از اعظم عبادات مست بعد از قرض این امر و ادائے
حق آن بقدر طاقت بطاعات دیگر مثل درس و اذکار پر از ندان احب عباد الله الى الله
من حبه الله الى عباده شنیده باشند شکایتی از بوالهوسی و عدم استقامت طالبان نموده بودند
اظهار افسردگی از تلقین آنها کرده مخدوم اکثر طالبان این زبان بهمین حال دارند طالبان با دق کم است
لیکن بعد از استخاره خود و استخاره او و بعد از حصول التشریح طریقه را باید گفت بعد از آن اگر
بے استقامتی و بر گشتگی در کسی ظاهر گردد گوشه باشد ضرر اوست قل هذه سبيلي ادعوا الي
الله على بصيرة انا و من اتبعني و سبحان الله و ما انا من المشرکين

مکتوب صد و نوزدهم (۱۱۹)

مولانا محمد امین در جواب کتابت او کہ متضمن ارادت بودہ و وجہ توفیق در میان کرمیہ قلّ کُلُّ
مَنْ عِنْدَ اللَّهِ وَکَرِمِهِ مَا أَصَابَكَ مِنْ حَسَنَةِ الْآيَةِ وَبِیْنِ حَضُورِ نَقِشِ بَنْدِیْ جَوَابِ سُوْلِهِ دِیْگَرِ
الْحَمْدُ لِلَّهِ وَسَلَامٌ عَلٰی عِبَادِهِ الذِّیْنَ اصْطَفٰ مِکْتُوبِ مَرْغُوبِ خُوِیْ اَعَزِّیْ مَوْلَانَا مُحَمَّدِیْنَ
وَصَوْلِیْ اَفْتَنَ بِاعْتِزَالِ فَرَحَتِ وَ مَسْرَتِ گِرْدِیْدِ زَادِ کَمِ الشَّحَانَةِ شَوْقًا وَ ذَوْقًا وَ تَوْفِیْقًا اَهْلًا رَا اَلَامِ
مِهَابِ جَرَّتِ نَمُودِه بُوْدِنْدِ مَخْدُومِ اَدْنِیَا دَارِ الْفِرَاقِ اسْتِ دَعَا کُنِیْدِ کِه در دَارِ السَّلَامِ جَمْعِ گِرْدِیْمِ نُوْشْتِه
بُوْدِنْدِ کِه دَرِیْنِ اَیَّامِ دِیْدِیْسْتِیْ وَ تَغْیِرِ عَالَمِیَّانِ دَرِیْهَرِ اَنْ اَزِ سَمْتِ رَازِ گِیْ گِرْفْتِه مَخْدُومِ اَدْنِیْسْتِیْ مَعْبُودِیْمِ
اسْتِ کِه مَقْدَمَه فَنَا اسْتِ تَغْیِرِ عَالَمِیَّانِ دَرِیْهَرِ اَنْ تَعْلُقِ بِشَهُودِ سَالِکِ دَارِ دِجَانِجِه تَفْصِیْلِ اَنْ بِشَافِه
نَزْکُورِ شُدِه اسْتِ۔

وَنِیْزِ نُوْشْتِه بُوْدِنْدِ کِه جِهَانِیَّانِ رَا سَمِه ظُہُورَاتِ حَقِّ جَلِّ وَ عِلَامِیْ یَا بَدِ وَ دَرِ مَرَاتِ مَظَاهِرِ
غُلَطِ نَمَاجِرِ ذَاتِ وَ اَحَدِ مَشْهُودِیْ گِرْدِ دُوْنِیْ دَانْدِ کِه مَعْبُودِیْسْتِ وَ عَابِدِ کِیْسْتِ۔ مَخْدُومِ اَبِیْنِ دِیْدِ
اَبِیْنِ شَهُودِ اَمْتِ شَاخِ دِیْگَرِ کِمَالِیْ دَانْدِ وَ فَتْحِ الْبَابِیْ فَرَا بِنْدِ نِیْکِ مَبَارَکِ اسْتِ لَیْکِنْ دَرِ غَلْبِه
اَبِیْنِ حَالِ آدَابِ شَرْعِیْہِ رَا مَحَافِظَتِ تَامِ بَا یَدِ نَمُودِ وَ حَقُوقِ بِنْدِ گِیْ رَا نِیْکِ بَجَا بَا یَدِ آوَرْدِ وَ بَا یَدِ بَقِیْنِ
کَرْدِ کِه اَبِیْنِ شَعْبَه بَرِ تَقْدِیْرِ صَحْتِ اَزْدَاہِ اسْتِیْلَانِیْ مَحَبَّتِ مَحْبُوبِ اسْتِ کِه مَحَبِّہ رَچِه مِیْنْدِ وَ دَانْدِ غَیْرِ مَحْبُوبِ
نَه مِیْنْدِ وَ نَدَانْدِ وَ اَزِ ہَرْ کِجَا لَزْتِ فَرَا گِیْرِ دَسْتِ بِمَحْبُوبِ نَمَا یَدِ وَ عَدَمِ تَمِیْزِ مِیَّانِ عَابِدِ وَ مَعْبُودِ کِه نُوْشْتِه بُوْدِنْدِ
نَاشِیْ اَزِ مَقَامِ جَمْعِ اسْتِ اَنْ اَزْ کَفْرِ حَقِیْقِیْ نِیْزِ گُوِیْنْدِ چُوْنِ بِمَقَامِ فَرْقِ بَعْدِ اَلْجَمْعِ رَسْدِ وَ اَزْ کَفْرِ بِاسْلَامِ حَقِیْقِیْ اَیْدِ
عَابِدِ رَا اَزِ مَعْبُودِ مِیْمِزِ بَا یَدِ وَ خَلْقِ رَا اَزِ خَالِقِ تَعَالٰی جَدَا مِیْنْدِ وَ اَنْجِه دَرِ اَلَا نَدِ کُورِ شُدِ کِه اَبِیْنِ شَعْبَه بَرِ تَقْدِیْرِ
صَحْتِ زِیْرِ اِکِه مَشْهُودِ دَرِ مَرَا یَہُ کَثَرَتِ نَه ذَاتِ وَ اَحَدِ اسْتِ تَعَالٰی۔ بَیْتِ

خَلْقِ رَا وَجہِ کِه نَمَا یَدِ اَوْ   دَرِ کِدَامِ آئِیْنِه دَرِ آیْدِ اَوْ

نُوْشْتِه بُوْدِنْدِ سَحَابِ اَشْدِّ قَائِلِ اَنَا الْحَقُّ وَ سَحَابِیْ رَا اَرِیَابِ ظُہُورِ تَشْنِیْعِیْ نَمَا یَنْدِ مَکْرَمِیْ دَانْدِ

که از نسبت غیریت چه شاید و اهل این و رطه را چه حاصل آید انچه بدانند که حقائق ممکنات اعدام است
 که بواسطه انعکاس کمالات امتیاز یافته است پس کمالات در ممکنات مستعار و مستفاد از مرتبه
 و جوب بود و ذوات آن غیر از اعدام چیز دیگر نباشد و چوں این دید عاریت بر عارف غالب
 می آید کمالات منعکسه را درست حاصل می یابد و خود را اعدام صرف می بیند و بوی از هستی و توجع
 آن در خود نمی یابد این زبان بقول حقیقی مشرف می شود نه آنکه خود را عین حق تعالی یابد که خوری
 از وی زائل گشته و یخ امانیت بر کنده به انا الحق و امثال آن تکلم نمی نماید معدوم را یا موجود حقیقی
 چه اتحاد و کدام اشتراک مقصود از نفی غیریت انتقالی شرکت ممکن است با واجب تعالی در خیر و
 کمال و این انتقالی اشتراک رین صورت بوجه اتم حاصل است از برای نفی این اشتراک چه
 در کار که بعینیت قائل شویم و در محذورات اقصیم وجه توفیق در میان دو کرمیه که کرمیه قل کل
 مِّنْ عِندِ اللَّهِ وَكَرَّمَهُ مَا آصَابَكَ مِنْ حَسَنَةٍ فَمِنَ اللَّهِ وَمَا آصَابَكَ مِنْ سَيِّئَةٍ فَمِنَ
 نَفْسِكَ باشد پرسیده بودند بدانند که خلق سیئات که درین جا عبارت از بیلیات است از حق است
 سبحانه لیکن جزا بر اعمال سو بر بنده است بشامت عمل خود مورد بلا و مصیبت می گردد چنانچه از
 عائشه صدیقہ رضی اللہ تعالی عنہا منقول است که فرموده ما من مسلم یصیبه صوب کانتصب
 حتی الشوکه یشاکرها و حتی انقطاع شمع نعلها لا یذنب و ما یعفو الله اکثر پس باندازه
 خلق بلا و ایصال آن فرمود قل کل مِّنْ عِندِ اللَّهِ و باعتبار استجاب آن یکسب زووب فرمود
 فَمِنْ نَفْسِكَ فَلَا تَذَلَّ فَمِنْ خِلَافِ حَسَنَةٍ كَتَفَضَّلَ مُحَضَّ است همه اعمال خیر بنده مکافات نعمت
 وجودیم نمی کند بنعم دیگر چه رسد رسول اللہ صلی اللہ علیہ و علی آلہ وسلم فرموده لا یدخل الجنة
 احد الا برحمة الله قبل و لانت قال علیہ و علی الصلوة والسلام و ما انا و آنچه بعضی از
 نعم عاجله و آجله جزائے عمل بنده در قرآن و احادیث آمده است آن نیز از راه تفضل است که تفضل
 صرف عمل بنده را باین وجه رسانند بیت

آنکه در ساخته است قطره بارانی را

چشم دارم که دهر اشک مرا حسن قبول

وایضا وجود کہ بالا صالت خاصہ حضرت معبود است تعالیٰ مبدأ ہر خیر و کمال است پس مبدأ احسانات او بود تعالیٰ و عدم کہ ذات ممکن است منشا ہر شر و نقص است پس منشا نیات نفس ممکن باشد و کریمہ قل کل من عند اللہ باعتبار خلق است منشا دیگر است و خلق دیگر چنانچہ گویند منشا نباتات ارض است و منشا ہر وارید آب با وجود آنکہ خلق از دست تعالیٰ از نسبت نقشبندیہ حضور خاص این اکابر استفسار رفتہ بود و پدید آمد کہ نسبت نقشبندیہ حضور ایشان شہودی است مبرا از وصف شاہری و شہودی و حضوری است برتر از نسبت حاضر و حاضریت کہ بکثرت تعلق دارد و در ان موطن شہوت حق سبحانہ خود بخود است این حضور را حضور بے غیبت غیبت نیز گویند حضرت قدوۃ المحققین حضرت ایشان ما نوشتہ اند کہ اندراج الہیایت فی الہدایت درین موطن صورت می بندد و حصول این نسبت مرطوب را درین طریق در رنگ اخذ کردن طالب است در سلاسل دیگر اذکار و اوراد را از پرتابراں عمل نماید و پے مقصود بر دہ مصرع

قیاس کن رنگستان من بہار مرا

و نیز نوشتہ بودند در باب نقشبندیہ کہ می فرمایند کہ ما فضلیا نیم کہ نہایت دیگران در بدایت ما مندرج است پس نہایت ایشان علیہم الرضوان عبارت از چہ باشد و ما بیان این معنی در کتب این اکابر هیچ بنظر نہ آمدہ است معلوم نیست کہ کسے شرح این معما نمودہ باشد غیر از حضرت ایشان ما قدسنا اللہ سبحانہ بسرہ کہ جواب این سوال بتفصیل در مکتوب دوست و بست و حکم از مکتوبات جلد اول نوشتہ اگر شوق این معنی را متکیہ شود آنجا مطالعہ نمایند و واقعہ کہ دیدہ اند میگویند کہ قدوۃ المحققین حضرت ایشان ما از ہمہ اولیا افضل اند حتی از فلان عزیز و اضطرابے ازین واقعہ ظاہر ساختہ اند و ما جلے اضطراب نیست فضل درین جائے تواند کہ بمعنی انفع باشد و ہمیں معنی حضرت خواجہ احرار قدس سرہ العزیز فرمودہ اند مصرع

سایہ رہبر ہر جا است از ذکر حق

یعنی حفظ صورت پیر کہ آنرا رابطہ گویند و مند تر است مرید را از ذکر گفتن و واقعہ کہ در باب انگشتین

بواصر

بواسیر دیدہ انداختی کہ فقیر نیز آن انگشتن را خوش نمی کند مضمون حدیث من علق شیئا و کل الیه شنیذ باشد۔ نوشته بودند کہ بے انصافان بہ ہمت متہم می کنند نہ این چنین ست۔ مخدوم اگر در شما نیست کفارت شامی شود بجا طریح تیار تر نعوذ باللہ من المحور بعد الکور۔ از حق سبحانہ استغفار مسألت نمایند و این دور افتادہ را از دعا فراموش نکنند۔

مکتوب صد و بیستم (۱۲۰)

مولانا محمد حنیف در جواب عریضہ فرمائی کہ مشتمل بر حالت عالیہ واقعہ روشن بود۔

الحمد لله وسلام على عباده الذين اصطفى: صحیفہ شریفہ اخوی اعزى مولانا محمد حنیف

رسیدہ باعث بہت وسرت فراوان گردید حضرت حق سبحانہ در مدارج قرب ترقیات بے اندازہ کرامت فرمایند۔ نوشته بودند کہ بعد از رسیدن اینجا کیفیت ظاہری شود و در تمام بدن مرا بہت می کنند و نیز نوشته بودند مفہوم می شود کہ تلاوت قرآن را در حصول آن نسبت مدخلیت تمام است ہر چند تلاوت می کنند آن نسبت قوت می گیرد اگر در تلاوت فتوری یابد در آن نسبت نیز فتور راہ می یابد

مخدوم می تواند کہ نشان این کیفیت حقیقت قرآنی بود و چون رابطہ محبت باہل این نسبت درست آید و جمعیت استعداد نیز در حصول این معنی و امثال آن از شما قریب است باجمکہ کیفیت مسطورہ از نسبتہائے ظلال فوق است باصل الاصل منشبت می نماید شوق کمالاً مخصوص نسبت ضمنی نمودہ بودند بچشم کہ نصیب از آن بحصول پیوستہ باشد و این کیفیت کہ نوشتہ اند اثر آن بود فقیر دریں باب تاہل نکرده است امیدوار باشد۔ بیت

از آن طرف نہ پذیرد کمال و نقصان   و زین طرف شرف روزگارین باشد

طلب مسودات جدیدہ نمودہ بودند اگر توفیق یافت بیاری می گویم کہ اگر حیرے ازان قابل نقل باشد نقل گرفته بفرستد و واقعہ کہ دیدہ بودند گویا شخصے آپ ہان خود را در دہان من می اندازد

ما

ومی گوید کہ امانت آن سرور است صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ وسلم کہ برائے تو داده بودند رساندم
 بغایت اصرار و امید بخش است گواثر آن فی الحال ظاہر نشود و آنچه از احوال یاران خود نوشته
 بودند خیلے محظوظ ساخت ہمہ احوال سنجیدہ و مقبول است بایکدیگر دست گیر بیان اللہ تعالیٰ
 ترقیات ارزانی داشته بمطلب حقیقی رساند چون ایام اعتکاف بود امور ضروریہ در پیش نہروا نہتوا
 پرداخت و بر اجوبہ لا یدر اقتصار نمود درینا اتمم لنا نورا و اغفر لنا انک علی کل شیء قدير
 بعد از نوشتن کتابت در حصول نسبت ضمنیہ پارہ تامل نموده شد هیچ واضح نشد اگر مقدور است
 باز تامل و توجہ ملیح دین باب خواهد نمود انہ المیسر لکل عسیر

مکتوب صدست و یکم (۱۲۱)

بحضرت پیرزادہ خواجہ علید اللہ در آنکہ سبقت از اصل است و ظل هیچ چیز مستقل نیست
 حضرت حق سبحانہ ذات بابرکات حضرت مخدومی و مخدوم ندادگی را دیر گاہ بر مفارقت مجاہد
 و ہوا خواہان باقی و پایندہ دارد بالنبی و آلہا لا ہجاء علیہ علیہم الصلوٰات والبرکات الی
 یوم التئاد بود و عنایت نامہ گرامی مشرف گردید امید کہ این مجور دور از کار گاہ گاہ بگوشہ
 خاطر عاطف آورده بملاطفات و عنایات می نواختہ باشد ازین طرف سراسر تقصیر است عفو فرمایند
 بے کرم از گریبان می آید مصراع

درخانہ بگد خدائی ماند ہمہ چیز

بدایت از مبدائی باید و سبقت از اصل کہ از پیشگاہ چنین آیدہ است و اشد شوق بانحضرت
 منسوب گشتہ خیر و کمال کہ ظل دارد ہمہ استفاد و مستعار از اصل است ظل دیبچ چیز بخود
 استقلال ندارد اگر نسبت خیر و کمال بخود نماید خائن بود و دعوی ہمہ سری باطل پسند کند کمال
 در حق او انتقائے کمال است خیریت در سلب خیریت و نصیبے کہ از اصل دارد بعد رد
 منسبات بآن محو و تلاش است ہر چند ظہور اصل بیش محو و تلاش ظل بیش خوش گفت نیست

نماید

معشوق اگر چه گشت ہمنمائے ما ویران تر از اول ست ویرانے ما
 ظل بیچاره که جز انتقا از اصل بهره ندارد از کمال و جمال او چه خبر داشته باشد الا ان یوجد
 بعد العدم ویولد بالولادة الثانية فحينئذ لا يحل عطایا الملك الا مطایاہ
 ومن بعد هذا ما یدق صفاتہ وما کتمہ احطی لادیہ واجمل
 سخن بجای دیگر رفت مقصود آنست کہ نظر بر تقصیرات این طرف نامورده از توجہات غائبانہ منسی
 نسا زند و این عاصی را بدعائے خیر و سلامتی خاتمہ یاد آرند والسلام اولاً و آخراً۔

مکتوب صد و بیست و دوم (۱۲۲)

بمولانا محمد صدیق پشاورى در شرح احوال دے و جواب استفسار ہا کہ نموده و تحسین احوال یاران او
 الحمد لله و سلام علی عباده الذین اصطفیٰ مکتوب مرغوب رسید چون مشعر از استقامت
 و اوضلاع و سنجیدگی احوال بود مطالعہ آن فرحت بخشید شکر خدا جل و علا بجای آرند و طالب یادداشت
 باشند لئن شکرتم لا زید تکم نوشته بودند خود را در عالم دیگری دانند و باین عالم ماسی
 ندارد و منشائے آن انقطاع باطن است از عالم سفلی و اتصال او بعالم علوی لیکن این
 دید در وقت عروج است و هنگام نزول کہ بظاہر و باطن متوجہ خلق است این دید مفقود است
 و آنکہ جنبہ خود را مثل جہاد بے حس و حرکت می یابید و اثر ساز ہستی در خود نمی فہمید از فناست و
 آنکہ محاط انوار خود را می بینید و دیدہ ہائے نور را می یابید کہ در شما حلول می کند ہر جزو از بزلے انوار
 را اجزائے خود می دانید می تواند کہ از بقا باشد بدانند کہ معتبر در فنائے نفس آنست کہ سالک
 بذوق وجود خود و توابع وجود خود را از صفات کمال ظلال کمالات واجبی یا بدو این دید چنان
 غالب آید کہ این کمالات را درست باطل سپارد و خود را جہاد میت بیند و باین تغییر نتواند نمود و نہ ذکر
 در خود یا بدو نہ توجہی بعد از تحقق توجہ او با و است و ببقا مریوط بولادت ثانیہ است من قتلۃ فانا
 دینہ درین وقت عارف را از نزد خود اوصاف و اخلاق عطائی قریبند و عارف باوصاف

معروف خود راجی و عالم و شنوا و بینا و متکلم می یابید.

باید دانست که فنا و بقا فی الحقیقه با همی است که مبداء تعین سالک است نه بذات
اقدس تعالی اگر فنا و استهلاک است در اسم است و اگر تحقق و بقا است هم باوصاف آن اسم
چه هر اسم جامع اسما و صفات است و آنکه سالک خود را نیابد و معدوم بیند بے آنکه منتسبات را از
اصل راند و باطل سپارد و معبر بعودم است که فنا بے جذبه است که عود از آن ممکن است بخلاف
فنائے حقیقی که از عود امین است.

نوشته بودند که در نماز تصویر می کند که راکع و ساجد دیگر است و بعد از نماز کیفیت خاص
روی دیدن بهیچ که باطن هر امر در حلاوت التناز در می رود این حالت بے اصل است حالت
صلوئیه را بر غیر آن بے تفوق است التناز بے که در ادائے نماز روی دیدن خبر از نهایت کار است
علی الخصوص نماز فرض.

پرسیده بودند که ورود و احوال بشارت عالی اشارات و ظهور و معارف و اسرار شرط کمال است
یا نه شرط بودن مفقود است هر چند ترتیب این امور بر کمال است. و نیز پرسیده بودند علامتے که تعلق
بحال متوسط و شتی دارد کدام است شتی از متوسط و متوسط از شتی بچه چیزها متمیز می شود بدانند که
توسط و انتہا را مراتب بسیار است در ولایت چندین مراتب است بعضیها فوق بعضی که نهایت مرتبه
شکافی بدایت مرتبه فوقانی است و از گذشته مراتب لایت کمالات مرتبه نبوت است که نهایت
آن بدایت این است لیکن کمال اول و نهایت نخستین فناست که عبارت از نیان ماسوی است
و زوال علوم ماعدا اگر زوال علم حصولی اشیا است فنائے قلب است اگر زوال علم حضوری است
فنائے نفس است این نیان فی نفسه هم کمال است و در قرب لایت و هم شرط کمالات دیگر که
فوق اوست و تمیز التناز در صلوة از خصائص انتہا است کما مر.

نوشته بودند که نهایت سیر تا بقا باشد است یا بعد از گذشتن معاملات فنا و بقا باشد نهایت کبر
دیگر تعلق دارد و آن چیست. بدانند که بعد از گذشتن معاملات فنا و بقا که با اصول و اصول

اصول تعلق دارد کار بجهل و حیرت می افتد نه جهل و حیرت متعارف که نقص است این آن جهل و حیرت است که هزاران مرتبت دارد بر علم و معرفت من لم یدق لم یدر و نیز از گذشت آن معامله نسبت بجهول الکلیفیت رومی دیگر کذا و کذا هم کذا و کذا غیر از اشارات از آن معاملات چه در گفت آید در حضور هر چند می خواستم که امثال این سخنان بشمار در میان آورم لیکن چون عثمان شوق شمارا از آن مصروف می دیدم عثمان سخن را نیز مصروف می داشتم الحال چون معامله بر سر آمده است رگ اشتیاق جنبیده سطره دیگر چند موافق مرام شمامی نویسد استماع نمایند معامله فتاوی نفس که در بالا ذکر یافت نتیجه تجلی صفات است و از گذشت آن کار و بار با تجلی ذات است معامله این تجلی از گفت بیرون است از وقتی است و جدائی نه بیانی و ترجمانی این قدر هست که این تجلی ذاتی دائمی است لان الذات اذا تجلی لا استتار له ازین جا معلوم شد که تجلی برقی که گفته اند نه تجلی ذات است تعالی تجلی شان است از شیونات ذات تعالی و حضرت شیخ ابن عربی تعبیر از تجلی ذات یا این عبارت نموده است التجلی من الذات لا یكون الا بصورة المتجلی له فالمتجلی له ما رای سوی صورته فی مرات الحق و ما رای الحق ولا یمكن ان یراه و شیخ قدس سره این تجلی را منتهای تجلیات گفته و فرموده فلا تطمع ولا تتعب فی ان ترقی من هذا الدرجه من التجلی الذاتی و حضرت ایشان ماقدرنا الله بسره الاقدس این تجلی را تجلی شان از شیونات ذات تعالی مقرر نموده اند که آن شان اصلی است از اصول اسمی که بمبدأ تعین سالک است و باین عداقت آئینه داری صورت عارف نموده است و برنگ آن برآمده نه تجلی ذات تعالی بلکه تجلی شان هم برخط تنزیهی نیست مقید بر آنیه صورت اخذ حکم آن است توجه غائبانه را نوشته بودند که بچه طریق است حضور و غیب در توجه بکسان است عمده درین معامله و هدائی شدن و جمع نمودن است خود را از توجهات شقی.

و نیز نوشته بودند که عدم علم باحوال مستر شدن موجب منقصت هست یانه بدانند که در سلوک و تسلیک اختیاری پیر از احوال مرید و همچنین مرید را علم باحوال خود ناگزیر است در طریق

کہ طریقہ اصحاب کرام است علیہم الرضوان بیچ درکار نیست نہ در جانب پیرونہ در جانب مرید چہ
افادہ و استفادہ درین طریق انعکاسی و انصباغی است مرید در صحبت شیخ کامل بانرازہ محبت
فنائی البتہ ہر ساعت بزرگ اومی برآید درین صورت علم چہ درکار ہم در افادہ و ہم در استفادہ خرورہ
کہ بتالش خورشید بختہ می شود چہ درکار کہ خورشید را یا خرورہ را علم بہ بختن و بختہ شدن باشد درین
طریق ہر چند وجوہ مناسبست شیخ زیادہ تر پیدا کند انصباغ در حق او بیشتر پیدا آید و تحصیل وجوہ مناسب
باتباع شیخ است ظاہر و باطن کہ سرموئے مجال مخالفت اعتراض در خود نیابد کہ سبب سر راہ و خسار
است نیز خدمت رعایت آداب و ست چنانچہ بزرگان فرمودہ اند و سرور محبت اعتقاد است با پیر
بیت زان روے کہ چشم تست احوال معبود تو پیر تست اول

نوشته بودند کہ بامستر شدن تا حصول فنائے قلبی در ایشان بشوق محبت داشته می شود
بعد از ان اثر کمتر مفہوم می شود و چندان در درک نمی آید و مانند نسبت بزرگان ما بہت کمال علو
بجہالت و حیرت اقرب است نسبت ہر چند از قید ظلال و ابرہ و باصالت آید از مظان علم و معرفت
دور تر افتد و قدوة المحققین حضرت ایشان ما قدرنا اللہ سبحانہ بسرہ الا قدس نوشته اند نسبت باطن
ہر چند بجہالت کشد زیرا تر بود مستر شدن را بوظائف اذکار و طاعات سرگرم دارند و باتیان خدات
رعایت آداب ترغیب کنند و معطل نگذارند امید کہ از نسبت خاص بزرگان بہرہ یابند مقصود حصول
نسبت است علم بآن امر دیگر است اگر بدیند فہما و نعم والا غم نیست نسبت چون بتانی و تعب
حاصل شود قدر و عزت دارد و آنچه بسہولت زودی بدست آید چندانے قدر و عزت ندارد و اگر کسے
استعجال نماید بوالہوس است طالب نیست قابل صحبت نہ مردم در طلب دنیا دنی چہ رنجہا کہ
نمی کشند طلب حق جل و علا حق بآنست بزرگان درین طلب یا ضہاکشہ اند و عمر با گذرانیدہ بیت
ادھدی شصت سال سختی دید تباشے روے نیک سختی دید
بر سر پاے چلہ داشتہ ام تخم وحدت بیمنہ کاشتہ ام

فنائے قلبی کہ در طریقہ نابعضے از طلاب را بسہولت دست می دہد در رنگ آنست کہ کسے را چشم

برسندند و یکایک بمنزل رسانند و راه چندین سالہ بطرقہ العین قطع نمایند ہزاران احوال و مواجید
تلوینات . مشاہدات الوان و اوار متلونہ و غیر متلونہ و کشف و واردات کہ بمطلب حقیقی چندانی کار
ندارد بگردان نسیان نہ رسد حصول این معنی را در حق طالبان امر سهل ندانند و قطع تمامی دائرہ سیر
الی اللہ را کہ بہ پنجہ ہزار سالہ راہ تقدیر آن کردہ اند آسان ندانند و بتمام از تلوینات برآمدہ
تکمیل پیوستن را امر محقر خیال نکنند آری این معاملہ نسبت بکمالات دیگر کہ فوق اوست حکم
قطرہ دارد نسبت بدریائے محیط . بیت

آسمان نسبت بعرش آمد فرود ورنہ بس عالی ست پیش خاک تود

حضرت شیخ الشیوخ قدس سرہ در کتاب عوارف بعد از ذکر خوارق و کرامات می نویسند کہ اینہا
ہمہ مواہب الہی است جل شانہ جمعہ را بآن مشرف می سازند و گاہ بود کہ برتر از آن جمعہ باشند کہ
آنرا بیچ از آن خوارق و کرامات نبود بعد از آن می نویسند کہ این ہمہ خوارق و کرامات دون ذکر ذات
تعالی و دون تجویر قلب است بزرگ

نوشته بودند بلا بعد اللہ تمام یارے در یک ہفتہ بقنائے قلبی رسید و بعد از یک ماہ از ابتداء
زمان ذکر احوال خود را کہ و انمود ہمگی بقنائے نفس می ماند و علامات این فنا طاہری گشت . مخدوما
این از جملہ نوادر و غرائب است حال خالے را نگریان زودی این ہر دو دولت میسر شدہ باشد . نوشته
بودند بلا ادیس احوال بسیار عالی دارد و صحبت او بسیار است بعد از استخارہ ہار خست اشخاص
معدومہ با و داده شدہ است . مخدوما این عدد را چون مشارالہ بتمام رسانند عدد مضاعف از
عدد اول یا زیادہ از آن تجویز کنند و بکذا و ہر گاہ استقامت بر اوضاع شرعیہ و اطوار صوفیہ درو
قہند و معاملہ فنا و تکمیل مشاہدہ نمایند اگر صلاح دانند بعد از استخارہ ہار خست مطلقہ بطریق سفار
بدہند بشرط استقامت بر سنت سنیہ علی مصدرہا الصلوات و التسلیات . و نیز نوشته بودند کہ
صوفی محمد شریف کہ از مشرشدانست از کابل آمدہ است نسبت حال او را از نسبت و حال خود
فائق دریافت مخدوما فقیر ہم باین عزیز در یک مجلس صحبت داشتہ بود و خیل محظوظ گشتہ لیکن

تفوق محل توقف است زادن الله سبحانه وایا کم و سائر اخوانکم کرامتم و ترقیا و توفیقاً ربنا
اتمم لنا ورننا و اغفر لنا انک علی کل شیء قدیر

مکتوب صد سبت سوم (۱۲۳)

بمیرزا عبیدالله در ترغیب بر اعلای همت و تفصیل شہوی کہ در احکام شرعیہ فی نماید بر شایعات دیگر
الحمد لله و سلام علی عباده الذین اصطفیٰ مکتوب مرغوب برادر اعرار شد رحمت را
میر دوست محمد رسانیده خوشوقت ساخت الله تعالی بعافیت و ترقیات ارادہ نوشتہ بودند کہ با وجود
انتقال شہود غیر و غیرت بکمال بحدے کہ بمعارضت ظلیت اعتباری ہم رضامتی دیدہ بلکہ کفر در نظر
می آید کہ وجود دیگرے اثبات نموده آید رعایت عمودیت عبادت بر جاست دقیقاً از اطوار طواہر
شرع بقدر امکان قوت نمی سازند شکر خداوندی جل سلطانہ بجا آرند کہ باطن این ہمہ مغلوب
این قسم حال باشد و ظاہر بر آداب شرعیہ مستقیم بود حق سبحانہ روز بروز استقامت را افزون کند کہ نجات
متیقن درانت دریا و رائے آن خطر است ہمت را بلند دارند و این احوال را معرات وصول اند
و زینہا صعود تصور نمایند و مطلوب را و راہ الی طلبند و بیرون از شہود و مشاہدہ جویند عزیزی
پیغمبر خدا صلی اللہ تعالی علیہ وسلم بخواب دید گفت یا رسول اللہ ما التوحید فرمود علیہ و
علی آلہ الصلوٰات و التسلیمات کما یجس ببالک و خطر فی خیالک فانہ سبحانہ و راء ذلک
نوشتہ بودند کہ محبت با حقیقت حضرت قائمیت علیہ من الصلوٰات و دوہا و من التسلیمات
انہا بکمال ترین مقامے است غوامض احکام شرعیہ در صور خاصہ بے کیفیت متجلی می شود و از محالی
دیگر صاف تر چہ مقصود را انکشاف می بخشد و ما این شہود را کہ در محالی احکام شرعیہ دیدہ نماید
با شہودات کہ در مراباے این نشاۃ فانیہ ظاہر گردد چہ نسبت چہ احکام شرعیہ را شہادت بوجود
نشاۃ اخرویہ است کہ در ان نشاۃ جانب وجود ممکن را تزجیح دادہ مظهر حسن جمال صفات کہ در وجود
ایشان ثابت است خواهند ساخت بخلاف موجودات این نشاۃ فانیہ کہ جانب عدم ممکن را

بخلاف

ترتیب

ترتیب نموده منظر حسن و جمال کہ در جانب احتمال عدم صفات نمودار شده بود ساخته اند چه صفات احمی
 را کہ موجودات ہمیں نشاء مظاہر آنست چنانچہ در جانب وجودشان حسن و جمال کاٹن است درجا
 احتمال عدم شان نیز حسن و جمال ثابت لیکن جسے کہ در عدم نمودار گردد در رنگ آنست کہ حفظ
 را بشکر غلاف نمایند و شیرین دانند لہذا لذات و نعمات اخروی ہمہ مرضی و مقبول و ترقی بخش
 آند و آخرت دار رضا گشت و دنیا دار غضب آند و انہماک در نعمات فانیہ آن غیر مرضی کہ حسن و جمال
 این موطن مخلوط بہر آب عدم است تحقیق این معاملہ در مکتوب صدم از مکتوبات جلد ثالث
 حضرت ایشان ماقدر سمرہ بتفصیل کاین است ازان جا طلب نمایند بلکہ گوئیم کہ احکام شرعیہ کہ
 او امر و نواہی الہی است خطاب ازلی است کہ بصفت کلام تعلق دارد پس اینجا ظہور نفس اسم بود
 بے مرآت عدم و سائر ظہوات را کہ وابستہ بظلال اسماست در مرآت عدم بآن ظہور چہ مساوات کلام نسبت
 نوشتہ بودند کہ درین لامردم بسیار تکلیف طریقہ می کنند الخ مخدو باہر جا کہ طالب صادق بینند و
 استخارہ راہ دہر اقبال قلب بے تکلف باشد طریقہ بگویند والا تکلیف نیست لیکن اگر بعضی وساوس و
 ہوا جس دریں کار روئے دہد استغفار ازان درکار است بعضی از کمالات ولایت کبری و خصائص نبوت
 خواص ولایت قدوۃ المحققین حضرت ایشان ماقدر سنا اللہ سبحانہ سمرہ الاقدس استفسار نموده بودند مخدو با
 اکثر این امور در مکاتیب آنحضرت میں و مشروح است مطالعہ فرمایند کہ اگر درجائے خفایے مانند استفسار نمایند
 تفصیل ولایت سہ گانہ کہ ولایت صغری و ولایت کبری و ولایت علیا باشد در مکتوب دویست و شصتم از مکتوبات
 جلد اول است بیان ولایت حضرت ایشان و خصوصیات آن در مکتوب صدم و چہارم و مکتوب صدم و پنجم
 از مکتوبات جلد ثالث مذکور است ہمیند نیک تامل نمایند کہ ہر مکتوب بکمرے مست عملان در اسرارے پایان
 خواصی باید تادریائے یگانہ را از مکاتیب چہارگانہ بر آورد و ازجا نز و دو دو گانہ شکر بجا آرد آئیے بسیار
 از اسرارند کہ در قید کتابت نیامدہ اند لیکن نوشتن راست نیامدہ موقوف بر صحبت است۔ بیت
 آسودہ شبے پاید خوش مہتابے   تابان و حکایت کنم از ہر بابے
 والسلام اولاً و آخراً فرزندان و متعلقان بحبیت باشند۔

مکتوب صد و بیست و چہارم (۱۲۴)

مولانا محمد صدیق در فرق میان ایمان عوام و خواص و اخص خواص -
 اللہ تعالیٰ از مراتب شہود کہ وابستہ بظلال است گذرانیدہ ایمانے بغیب الغیب کہ تعلق
 باصل دارد از زانی کتا دوا زین وصل کہ در رنگ سراب آب نماست ربائی دادہ بحقیقت کار رساناد -
 ایمانے بغیب یا نصیب عوام است یا نصیب اخص خواص کہ بہرہ از کمالات نبوت یافتہ اند و
 از نہایت النہایت بقدر استعداد آگاہ خواص و متوسطان بلذت شہود خوردند و بخیر ال
 وصال آرمیدہ خوش گفت . بیت

بوقت صبح شود ہجیر روز معلومت کہ باکہ باختم عشق در شب دیکور

کما اھمس ببالك او خطر فی خیالك فاللہ سبحانہ بخلاف ذلک ایمان بغیب عوام ارس
 پردہای ظلمانی و نورانی ست و خواص ہر چند از حجب ظلمانی تمامی وارستہ اند لیکن از حجب نورانی
 بالکل برآمدہ و بان گرفتار ماندہ اند و شہود آنرا شہود مطلوب قرار دادہ و عاشقی ہائے کہ بنفس
 مطلوب توان کرد بان در میان آوردہ و ایمان غیب اخص خواص باز گذشت حجب نورانی و ظلمانی
 است این بزرگواران مشہود طائفہ ثانیہ را پس پشت دادہ گرفتار و راہ الوارند یقین کردہ اند کہ درین
 نشاء ازان مرتبہ مقدسہ غیر از ایقان نصیب نیست کہ روئے بنشأۃ اخروی موعود است ہر چند
 ہیچ قسم از حجاب حائل ندارند لیکن ضعف بصرو بصیرت مانع درک شہود است شتان مابین
 الایمانین و الغیبین ربنا اتمم لنا نورنا و اغفر لنا انک علی کل شیء قدير

تصور کردہ

مکتوب صد و بیست و پنجم (۱۲۵)

مولانا حسن علی فی التذکیر و النصیحت -

اَسْتَجِیْبُوْا لِلرِّیْكَمِ مِنْ قَبْلِ اَنْ یَّآئِیَ یَوْمَ لَا مَرَدَّ لَکُمْ مِنَ اللّٰهِ مَا لَکُمْ مِنْ مَّجَآءِ یَوْمَئِذٍ

فولت

وَمَا لَكُمْ مِّنْ تَكْرِيفٍ شَانِ الصُّوفِ الْمَسَارِعَةِ إِلَى الْأَسْتِجَابَةِ شَوْقًا إِلَى رَبِّ الْأَرْيَابِ وَالْمُبَادَرَةِ
إِلَى الْخَيْرَاتِ وَالطَّاعَاتِ طَلِبًا لِلْمَرْضِيَّاتِ وَالدرجات سَارِعُونَ إِلَى مَغْفِرَةٍ مِّنْ رَبِّكُمْ وَجَنَّةٍ
عَرْضُهَا السَّمَوَاتُ تَوَلَّهَتْ قُلُوبُ الْعَارِفِينَ فِي بَيْدَاءِ عِظَمِهِ وَكِبَرِيَّائِهِ وَاحْتَرَقَتْ أَبْكَادُ الْمَجِينِ
فِي شَوْقِ لِقَائِهِ فَوَاسِفًا عَلَى مَنْ أَعْرَضَ عَنِ اللَّهِ وَيَا حَسْرَةً عَلَى مَا فَرَطَ فِي جَنَابِ اللَّهِ لَا تَشْتَغَلُ
بِتَعْمِيرِ مَا أَمَرَتْ بِتَخْرِيْبِهِ اجْتَهِدْ فِي تَعْمِيرِ سِرْكَهِ وَتَنْزِيهِهِ وَلَا تَنْتَظِرْ إِلَى شَيْءٍ إِلَّا وَرَأَيْتَ اللَّهَ سُبْحَانَ
قَبْلِهِ بَعْدَهُ وَلَا تَصْحَبْ مَعَ أَحَدٍ إِلَّا وَابْصُرْهُ تَعَالَى مَعَهُ اعْلَمْ أَنَّهُ عِزُّ شَانِهِ مَعَ قَلْبٍ مِنْكَسِرٍ
حَزِينٍ أَوَاهٍ مُحْتَرِقٍ بِنَارِ الْمَحَبَّةِ خَالٍ عَنِ فِكْرِ لَاهٍ مُتَجَاوِزٍ عَنْ دَارِ الْغُرُورِ مُتَاهِبٍ لِلدَّارِ الْقَرَارِ لَا
لَا تَرْكَبُوا إِلَى زُخَارِفِ الْأَغْنِيَاءِ وَالظَّالِمِينَ إِلَّا أَنْتُمْ فِي مُرِيَّةٍ مِّنْ لِّقَاءِ رَبِّهِمْ إِلَّا أَنَّهُ بِكُلِّ
شَيْءٍ مُّحِيطٌ وَالسَّلَامُ

مکتوب صد و بیست و ششم

بِشَاهِ تَوَاجُهِ تَرْزِي فِي بَيَانِ الْأَسْتِجَابَةِ الْمَذْكُورَةِ فِي الْآيَةِ الْكَرِيمَةِ اسْتَجِيبُوا لِلرَّبِّكُمُ الْآيَةِ وَبَيَانِ أَنَّ
جَمِيعَ الْكِمَالَاتِ مِنْ دَرَجَةِ فِي الشَّرِيعَةِ الْغَرَاءِ.

اسْتَجِيبُوا لِلرَّبِّكُمُ مِنْ قَبْلِ أَنْ يَأْتِيَ يَوْمَ لَا مَرَدَّ لَهُ مِنْ اللَّهِ مَا لَكُمْ مِنْ مَّجْلَى يَوْمَئِذٍ
مَا لَكُمْ مِنْ تَكْرِيفٍ الْأَسْتِجَابَةِ الصُّورِيَّةِ التَّجَلِّيِّ بِالْأَحْكَامِ الشَّرْعِيَّةِ وَالتَّزْيِينِ بِالسَّنَنِ
الْمُصْطَفَوِيَّةِ عَلَى صَاحِبِهَا الصَّلَاةِ وَالسَّلَامِ وَالتَّجَمُّدِ مَا يَتَعَلَّقُ بِالظَّاهِرِ وَالْأَسْتِجَابَةِ الْمَعْنَوِيَّةِ
الْأَنْقِطَاعِ وَالتَّخْلِي عَمَّا سِوَا الْحَقِّ تَعَالَى وَتَقْدَسِ وَالتَّجَلِّي بِالْإِسْرَارِ وَالْمَعَارِفِ الْإِلَهِيَّةِ مِمَّا لَمْ
تَعَلَّقْ بِالْبَاطِنِ الْأَوَّلِ صُورَةَ الشَّرِيعَةِ وَالثَّانِي حَقِيقَةَ الشَّرِيعَةِ فَالْكَمَالَاتِ الظَّاهِرَةِ وَالْبَاطِنِ
دَاخِلَةً فِي دَائِرَةِ الشَّرِيعَةِ الْحَقَّةِ فَصُورَةُ الشَّرِيعَةِ أَصْلٌ وَحَقِيقَتُهَا ثَمَرَةٌ مُتَفَرِّعَةٌ عَلَيْهَا فَمِنْ
كَشَجَرَةٍ طَيِّبَةٍ أَصْلُهَا ثَابِتٌ وَفَرْعُهَا فِي السَّمَاءِ فَيَقْدِرُ قُوَّةُ الْأَصْلِ بِكَوْنِ الثَّمَرَةِ وَالْفَرْعِ
الْكَثْرَ وَاعْلَمْ أَنَّ كَمَالَ الْوُصُولِ كَمَالَ التَّقْوَى وَكَمَالَ اتِّبَاعِ الشَّرِيعَةِ الْغَرَاءِ وَالتَّجَوُّزِ فِي

التزین

عن دار الغرور والتأهب لدار القرار والصلوة والسلام على النبي المختار والابرار كلما اظلم الليل واشرق النهار وعلى سائر النبيين والملائكة الاعلى وسائر الصالحين امين.

مکتوب (۱۲۴) صد و بیست و هفتم

بافادت دستگاه شیخ میرک در بیان حقیقت ممکن و بیان فنائے حقیقی.
حضرت حق سبحانه و تعالی ذات بایرکات را در مدارج قرب بجزایات و غایات ترقیات
دهاد بالنبی وآله الامجاد علیه و علیهم الصلوات البرکات الی یوم التئاد نمی اندر آبخواب عالی چه نویسد
ممکن بیچاره که نصیب او از مطلوب حقیقی جز استهلاک و اضمحلال نیست از کمال او چه دریابد
و بحسن و جمال او چگونه بے بر چه ذات او عدم است که بواسطه انعکاس کمالات وجودی نمود
بے بود پیدا کرده است و باین نمود بے بود خود را کامل و خیر خیال نموده و بنیاد دراز برین نمود
بے بنیاد نهاده و چون سابقه غایت در رسد و کمال اصل پر تواند از رو حقیقت معامله و اشود
کمالات انعکاسی باصل عائد گردد و امانت باطل امانت شود عارف رو بصحرائے عدم آرد و
از مستی خود منخلع گردد این زمان بقنائے حقیقی مشرف شود ممکن نام را اگر بخود نسبت خیر و کمال
نماید خائن بود و دعوی همسری باصل پیدا کند کمال در حق او انتقائے کمال است از وے و خیریت
در سلب خیریت این دید و این انخلع اثر افراط محبت است که باصل پیدا کرده است چه
مقتضائے کمال محبت قنائے محب است و ایقائے محبوب بیت

عشق آن شعله است کو چوں بر فروخت هر چه جز معشوق باقی جمله سوخت

و هر چه ظهور اصل بیش استیلاے این محبت شرکت سوز بیش و محدود تلاشی بیش بیت

آنرا که بحسن دیده تیر است این عشق بلاے خانه خیر است

حضرت حق سبحانه انشال ما بهجوران را ایمانی باین معانی دهاد و شربے ازین مشرب روزی کناد بالنبی
الاهی الذی هازاغ بصرة و ما طغی علیه و علی آله الصلوات و البرکات العلی.

مکتوب صدست و هشتم (۱۲۸)

بحافظ عید الغفور در آنکه طالب مواجید طالب ماسوی است.

مخدو و چون با فقرائے شکستہ برائے خدائے عزوجل محبت دارید امید است که نتیجه بخش باشد و کشایش کار پیدا کند تلویحات احوال بعضی طالبان را که در اثنا بے راه دست می دہد پیش از وصول بدرجہ فنا و بقا از مطالب نیست و غیر حق است تعالیٰ طالب حق را جل و علا اعراض از ماسوی اویسانہ تا گزیر است تا قبلہ توجہ پرانندہ نشود پس طالب احوال و مواجید گرفتار ماسوی است آری فنا و بقا از مطالب است سعی در تحصیل آن و همچنین در پوزہ آن از اہم مہام است کہ ولایت بآن مربوط است و معرفت حق سبحانہ کہ مقصود از ایجاد انسان است بآن منوط دیگر آن قسم و لولہ شوق و نائرہ عشق کہ در مجاز و رمی می دہد در حقیقت در کار نیست کہ آن عشق و محبت چون متعلق آن بے کیف و بیچون است نصیب از بیچونی دارد لہذا آنرا بعضی تعبیر بارادہ طاعت نموده اند گاہ باشد کہ آن محبت بکسوت چون پدید آید و نعرہ و زاری پیدا آرد و گاہ بود کہ باین تمطظہور نکند و بحقیقت بے کیفی خود باشد بلکہ رواست کہ در بعضی اوقات نفی این محبت نماید و فی الحقیقت محبت بر کمال بود نمی بینی کہ در عالم مجاز هیچ کس را هیچ چیز از نفس خود محبوب تر نیست زیرا کہ ہر چیزے را کہ دوست می دارد از مال و زن و فرزند برائے خود دوست می دارد و در محبت خود هیچ نعرہ و شوق در میان نیست و آنچه گفتیم در عالم مجاز زیرا کہ در عالم حقیقت محبوب حقیقی از نفس خود محبوب تر است لہذا اثرا این محبت آمد. مصرع

گر این سودا بجان بودے چه بودے

و محبت رسول خدا صلی اللہ تعالیٰ علیہ و علی آلہ وسلم نیز ازین قبیل است چنانچہ در حدیث آمدہ کہ ابن یثمن احد کم حتی اکون احب الیہ من نفسہ و اهلہ و الناس جمیعاً و شیخ طریقت چون نایب مناب رسول است صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم و واسطہ وصول فیوض الہی محبت و نیر باید کہ ہمیں تمطظ بود و السلام.

مکتوب صد سبت و نهم (۱۲۹)

مولانا محمد صدیق در تعبیر واقعہ عالی کہ نوشتہ

الحمد لله وسلام على عباده الذين اصطفى مدتے ست کہ ازان برادر دینی کتابتے نہ رسیدہ
خاطر نگہداشت بہر حال کج معیت باشد و بکمال انسانی بر سرند واجتہ دور افتادہ را از دعائے سلامتی
خاتمہ فراموش نکند پیش ازین بمدتے نوشتہ بودند کہ در خواب می بیند کہ بر بالائے دیوار کج کہ در نہایت
رفت و باریکی است برآمدہ است و ترسان و لرزان بہیبت تمام بر بالائے آن دیوار عبور کردہ است
یک گز و پاد و گز ازین دیوار ماندہ بود کہ از پشت دیوار افتاد و باز مستحکم شدہ و کمر چست بر بستہ بصد
محنت خود را بر سر دیوار کرد و چون بر پشت دیوار نگاہ کرد دید کہ چند سطرے قلم علی بر بالائے آن دیوار
نوشتہ اند "ھذا جدار العشق وسیف المحبۃ" بجزرے کہ این کلمات دید نعرہ از نہاد فقیر برآمد و
خود را در موامعلق یافت در ہمیں اشنا افتاد دست داد الخ

مخدوم می تواند کہ این دیوار تمثیل عین ثابۃ باشد کہ اصل ولایت مربوط بوصول آنست و
وصول بآن موجب فناے سالک است از تعین امکانی و بقائے او بوجود مویہوب حقانی ناچار سیف
محبت بود و چون این تعین عین ثابۃ پردہ است بر روی اطلاق پس جدار عشق بود و پردہ معشوق
بود چہ عشق بمعنی معشوق است رواست کہ عشق بمعنی عاشق باشد اضافت جدار بسوئے عشق
بیانیہ بود و اطلاق عاشق برین مرتبہ بجهت تحقق و بقائے عاشق است بآن مرتبہ و این تعین ہر چند
بوجود مویہوب حاصل گشتہ است لیکن از تنگناے جزئیت نہ برآمدہ است از اطلاق منزل است
و عاشق در ہر مرتبہ کہ باشد حجاب معشوق است انت الغمامۃ علی شمسک فاعرف حقیقتک
و بر آمدن بالائے آن کنایت از رفع حجاب این تعین و شہود مرتبہ اطلاق است و در ہوا شدن یا
کنایت از گذشتن است ازین تعین بالکل و در فوق آن خرامیدن است یا عبارت از نزول است
کہ معبر بسیر عن الشد باشد است کہ بعد از سیر فی الشد بحصول می پیوند و این تعبیر انسب است از آنکہ

این دیوار را بتعین امکاتی تعبیر نموده آید و این واقعه را تعبیر است دیگر پس عالی که از جمله اسرار
 قدوة المحققین حضرت ایشان ماست قدسنا الله بسره الاقدس آن معنی بالفعل فراخور حوصله شما
 نمی نماید الا ان یشاء ربی شیئاً وسیع ربی کل شیء علماً چون محبت شما با اهل این نسبت گونه
 درست است امیدوار باشند فان المرء مع من احب صحبت اجمال دارد و شوق تفصیل ندارد و آثر
 هم نیاز دارد و غنیمت پندارید طالب یادت با شیر و قل رب زدنی علماً بیت
 فریاد حافظ این همه آخر بهره نیست هم قصه غریب و حدیث عجیب هست
 والسلام علیکم وعلی من لدیکم -

بیت اجمالی

مکتوب صدوی ام (۱۳۰)

بخواجه محمد حکیم ولد قاضی اسلم در آنکه جمیع کمالات منحصر در اتباع سرور کائنات علیه السلام است
 و بیان آنکه استفاضه از باطن مرشد باندازه محبت مرید است -
 بعد الحمد والصلوة و تبلیغ الدعوات بجناب شفقت شعاری رساند احوال و اوضاع فقر
 این حدود مستوجب حمد است المستول من الله سبحانه و سلامتکم و استقامتکم علی جادة
 الشریعة المرصیة و السنة السنیة المصطفویة علی مصداقها الصلوة و السلام و التحیة
 فان کمالات الصوریه و المعنویة من درجته فی دائرة الشریعة البیضاء و منحصرة فی اتباع
 خاتم الانبیاء علیه علیهم الصلوة و البرکات العلی فالجذبة و السلوک و مرجوان من اثاره
 و الفناء و البقا و جودان فی اطوره و الولايات الثلاث من الصغری و الکبری و العلیا قطر انوار
 من بحاره و النبوة و الرسالة فاخودان من انواره و المقطعات القرآنیة رموز من اسرارہ صلوات
 علیه علی اله و انصاره و سلم صحیفه شریفه که نامزد این دور افتاده دور از کار فرموده بودید رسید
 خوشوقت ساخت امید که این طریق را مرعی دارند و تحریک سلسله ارتباط معنوی می نموده باشند که
 سبب دعا و توجه غائبانه است و همت بران گمارند که این سلسله قوی تر گردد و بحال رسیده مقرر است

آثار

کہ افاضہ برکات از باطن مفیض باندازہ این ارتباط است ہر چند باطن طالب بانوار این ابطہ
روشن تر ظهور صورت فیض از باطن مفیض تمام تر خوش گفت . مصرع
بقدر آئینہ حسن تو می نماید روی
مامول از دوستان دعائے سلامتی خاتمہ است والسلام

مکتوب صدوی و یکم (۱۳۱)

بحافظ محمد شریف در نصیحت و ترغیب بر تحصیل فناء قلب و نفس .
الحمد لله و سلام علی عباده الذین اصطفیٰ خدام حافظ الکلام المجید ازین دور افتادہ
دعوات خوانند و اندعائے خیر منسی نسا زند و در تعمیر اوقات کو تشدد و سر و علانیہ پورع و تقوی
باشند و گور و قیامت را نصب عین سازد و بر ذکر و حضور و مراقبہ چندان مداومت نمایند کہ این
معنی حضور صفت راستہ دل شود و از تکلف یاد کرد و اہم چنانچہ سمع صفت سامعہ و بصر
صفت باصرہ و حوہی آنحضرت عز اسمہ دین خالص میخوابد و بشرکت راضی نیست سعی نمایند کہ
ماسوی مذکور از ساخت سینہ رخت بر بندد و تعلق علمی و حبی او از ماسوی بر خیزد بحدیکہ اگر بتکلف
یاد ماسوی نماید پیسر نشود بواسطہ نیائی کہ دل را از ماسوی حاصل گشتہ است این زبان سالک
بفنائے قلبی برسد بعد از ان اگر بحض فضل نفس حاضر نیز از میان رخت بر بندد و کوس رحات زند و
ذکر و توجہ و حضور از خود بخود بود بفنائے نفس مشرف گردد و قابلیت قرب معرفت پیدا کند . بیت
دادیم نراز گنج مقصود نشان گریا نرسیدیم تو شاید برسی دلا اولاً و آخراً

مکتوب صدوی دوم (۱۳۲)

نیز بحافظ محمد شریف در نصیحت .
جناب آقای حافظ محمد شریف بشرف حفظ اوقات و نسبت باطن مشرف پورہ ساعی

از دیاد کیفیت آن باشد از دوام ذکر قلبی نوشته بودند مبارک است کوشش نمایند که از ذکر بجز کور
روند و از دال بیدار آید و از صورت بحقیقت شوند و از لفظ بمعنی گرایند خوش گفت بیت

قوی ز وجود خویش فانی رفته ز حروف در معانی

زیاده برین گنجایش وقت نیست - بیت

آسوده شے باید و خوش مہتابے تابا تو حکایت کنم از ہر بابے والسلام والا کریم

مکتوب صد سی و سوم (۱۳۳)

بمولانا محمد صدیق در جواب کتابت وے کہ متضمن حالات و استفسار ہا بود۔

بعد الحمد والصلوة و تبلیغ الدعوات می رساند مکتوب مرغوب رسید نوشته بودند کہ در اوائل
حال خود را در غلبات محبت از جماعہ کہ اہل شغل بودند ممتاز می یافت الحال خود را بنوعی خالی
دور از کار خیال می کند کہ از جمیع مخلوقات کمتری شمار دو سچ گوہ در خود را کہ قبولیت نمی فہم
شغل و اذکار و مراقبہ خود را لاشعری فہم الخ

امید کہ ازین ہم خراب تر و خالی تر گردند و بعد صرف ملحق گردند و ہمہ وقت فقر ذاتی منظور
بود و امانت باہل امانت شود و عدم بعد دیگر تعمیر اوقات و طائف طاعات ریاضات ہرچہ
از دست آید مغتنم و محمود است ترقی بخش و منور باطن است گواہی آن بظاہر کمتر مفہوم شود و
ذوق ولذت آن بالفعل بدرک آید استفسار از فرق میان الہام و خطرات امور حسنہ نموده بودند۔

بدانند کہ الہام نیز از جملہ خطرات است لیکن ما بہ الانتیاز حصول یقین یا غلبہ ظن است
بہم و انشراح باطن است بآن و نیز صاحب الہام می فہم کہ از جائے القاست و انتشار خطرہ
نفس این کس است و پس از علامات فناے روحی و سری و خفی و اخفی و ما بہ الانتیاز ہر کد ام پرسیہ
بودند۔ مخدو با بالفعل وقت مساعد این تفصیل نمی نماید کہ وسعت ندارد و قاصد بر سر راہ اکثرانی الحال
چیزے معلوم گرد و توفیق یافت می توید انشاء اللہ تعالی این قدر بہت کہ فناے نفس بر کمال

تضمن فنائیں لطائف است کہ رئیس این لطائف عشرہ اوست ہم پیش از فنا و بعد از فنا
 تبارکم فی الجاہلیۃ خیارکم فی الاسلام اذ افقہوا اگر در مکتوب بیان طریق تامل نمایند بختل
 نہ فنائے ہر کدام ازین لطائف جدا جدا فہمند مگر با اجتناب از امور محدثہ در دین و در طریقہ تا اگر یہ
 ست احداثے کہ در طریقہ کنند کہ در بزرگان نبود مثل بدعتی است کہ در دین مکمل احداث شود
 برکات طریق تازیانے فائز است کہ با امور محدثہ آن طریق را ملوث نساختہ اند ان شاء اللہ لا یغیر
 ما بقوم حتی یغیروا ما بانفسہم خبر شرط است ۔

مکتوب صدی و چہارم ^(۱۳۴)

مولانا حسن علی دروداجی بزرگان این طریق عالی با اشارت بمعنی اسرار عالیہ ایشان ۔
 الحمد للہ و سلام علی عبادہ الذین اصطفی حضرت حق سبحانہ پر عبادہ شریعت غرا و
 سنت مصطفی علیہ علی آلہ الصلوٰۃ التسلیمات مستقیم و مستقیم دارادہ مخدوم بزرگان ما عمل سنت
 اختیار کردہ اند و از بدعت اجتناب فرمودہ امورے کہ در دین محدث گشتہ است ہر چند بظاہر در
 باطن نافع نماید بران عمل نمی نمایند و ابتداء سنت را اگر چه بصورت در حقیقت سودمند نماید از
 دست نمی دہند لہذا کارخانہ ایشان بلند آمد و پیش طاق وصول شان مرفوع گردید و بدایت
 اینہا نہایت آمیز گشت و از حقیقت کار آگاہی یافتند و از ظلال گذشتہ باطل پیوستند و از کمالات
 مخصوصہ انبیاء علیہم الصلوٰۃ التسلیمات بہرہ کامل گرفتند و حکم نمودند کہ بہر
 فضل از ولایت است اگر چه ولایت آن نبی بود و حکمے کہ بر خلاف آن بودہ بر سر وقت محمول
 داشتند اگر شئمہ از حقیقت معاملہ این اکابر در میان آرد نزدیک است کہ نزدیکان دوری جویند و
 واصلان راہ ہجر بپنید مستمع از ہوش رود و مشکلم را تاب نماند بیت

فریاد حافظ این ہمہ خبر ہر زہ نیست ہم قصہ غریب حدیث عجیب ہست
 تشاہات قرآنی و فریست ازان و مقطعات فرقانی ایمائے است بان این دولت

بالا صالت نصیب انبیاء کرام است علیهم الصلوات التسلیمات وکمل ورثہ را از اتباع این
بزرگواران نیز نصیب هست بوارثت ولو علی سبیل لقلۃ والنذرۃ فعلیک باتباع خاتم المرسل
علیہ وعلیہم الصلوات والبرکات لتنال من برکاتہم وتذوق اذواقہم وتنجو من مہالك الطامة
الکبری بشفاعتہم والسلام علیکم وعلی من لدیکم۔

مکتوب صدوی و پنجم (۱۳۵)

نیز مولانا حسن علی در آنکہ از عہدہ منصب قضا بر آمدن بسے مشکل است۔
بعد الحمد والصلوة و تبلیغ الدعوات باخوی اعزی مولانا حسن علی با حسن الشہ سبحانہ حالہ و
حاصل آئالہ فی رساند احوال فقراءے این حد و مستوجب حمد است کتابت آن برادر رسید اللہ تعالی
بجمیعت ظاہر و باطن دارد و از دید و دانش ماسوی رہائی دہد و از آفاق و انفس ترقی بخشاد
و آنچه در باب قاضی محمد رفیع نوشته بودند مخدوم و این معاملہ ہر چند تعلق بصحت دارد لیکن شوق
مشارالہیہ ملاحظہ نمودہ طریقہ را فی نوید حق سبحانہ نافع گردانند از عہدہ منصب قضا بر آمدن
بسے مشکل است قاضی تشرع باید کہ از عہدہ این خدمت بر آید امام ابو حنیفہؒ بآن علم و تقوی قبول
این منصب نمودن رسان و از آن باید بود و ہموارہ خلاصی ازین منصب براری مسالت باید نمود
احتیاط در رقم شرط این اہ است بحسن ادا بمشارالہیہ این معنی در میان آرند والسلام علیکم۔

مکتوب صدوی و ششم (۱۳۶)

بملا نعمت اللہ در نصیحت۔
اخوی اعزی ملا نعمت اللہ بانعامات خداوندی جل شانہ ممتاز باشد کتابت شمار سید در تعمیر
اوقات جدید بلوغ مرعی دارند و اخلاط یا غلابی بقدر ضرورت نمایند و اجلے لیالی را مختتم دارند و بر کردار خود
اگر یہ نزاری دارند و این دور افتادہ را بدعا یاد کنند والسلام علی من اتبع الهدی۔

مکتوب صدوسی و مفتح

بمیرزا عبید الشهد در ذکر اسرار غامضة بطریق اجمال -

بعد الحمد والصلوة وتبلیغ الدعوات می رساند مجاری امور مشکورات المستؤل منه سبحانه
عاقبتکم واستقامتکم وترقی درجاتکم فی مدارج القرب ووصولکم الی مراتب الوالات الثلاث
ثم قهرها الی علوم الوراثة والنصیب من کمالات مرتبة النبوة ثم منها الاطلاع الی مقام خاتم
الانبياء علیه علیهم وعلى الکل لصلوات والبرکات لیطمئن النفس کمال الاطمینان
وینشرح الصدر حق الانشراح ویجری العناصر المختلفة فحری الاعتدال فی اخذ نصیباً
من الخلة والمحبة الذاتية وحظاً من اسرار الخفية التي اشیر الیه بلسان الصحابی
لو تثبته فیکم لقطع هذا البلعوم وینبغی ان تعلم ان العدة فی حصول کمالات الولاية
الصغری المراقبة والاذکار الالهیة من ذکر اسم الذات والتفی والاثبات وفی حصول
الولایتین الاخرین الذکر اللسانی بالتفی والاثبات ومهد فی حصول کمالات المربوطة
لمرتبة النبوة تلاوة القرآن والصلوات خصوصاً الصلوات المفروضة ثم یجئ بعد
ذلك مقام لیس للعل فی نتیجة ولا للاعتقاد اثر الترقی هناك مربوط بمجرّد التقصّل
والاحسان هذا المقام بالاصالة مخصوص بالانبياء المرسلین علیهم السلام و
البركة وبتبعيته هم لغيرهم ایضاً نصیب من هذا المقام ثم یاتی کمال فو قد یرتقی فی
من التقصّل الی المحبة فالترقی فی حصول هذا کمال منوط بالمحبة الصرفة وفی
المحبة ایضاً کمالان المحبة والمحبة فظهور کمالات المحبة الذاتية بالاصالة
مخصوص بالکلمة علیه السلام وکمالات المحبة الذاتية او لا خصوصية
بالحبيب علیه علی اله افضل الصلوات واکمل التحیات بطفیلها ثانیاً لغيرها رجاء
من هذين الکمالین والسلام -

(۱۳۸)
مکتوب صدوی و ششم

بمولانا محمد صدیق در ترغیب بر اعلائے ہمت و در کشف ہر آنکہ در غیر توجہ نسبت متراید گردد بخلاف توجہ
بسم اللہ الرحمن الرحیم الحمد للہ و سلام علی عباده الذین اصطفیٰ صحیفہ شریفہ رسیدہ
خوشوقت ساخت از دید قصور بلند ہمتی و عدم اکتفا بامور حاصلہ نوشتہ بودند نیک باریک است
ممکن بیچارہ کہ فی نفسہ از خیر و کمال ہی است کمال در حق او دید قصور سلب کمال است خیریت در نفی
خیریت و شہود نقص و شریعت بعد از ان کہ خود را از کمال مہموم ہی ساختہ رد امانت نمودن ثایان آن شد
کہ از غنی مطلق گذائی نماید و در پوزہ گری نماید و چون عطایا و کمالات اورا پایانی نیست و تعطش و افلاس
این نیز بحد کمال ہر چند بلند ہمتی کند و یہ ہل من مزید سرایدی نمزد۔

نوشتہ بودند ہر گاہ قصد امتوجہ و مراقب می شود نسبتی کہ خاطر خواہ است محسوس نمی گردد
و چون از توجہ وامی گذارد بے خواست بے قصد نسبت مخصوص محسوس می گردد و لہذا بمراقبہ کمتر می پردازد
مخدوم نسبت باطن ہر چند باصالت رود و از قید ظلیت ارہار از درک ظاہر و ترقی و در حیطہ مراقبہ
نہ در آید مراقبہ بہ کمالات ظلی دست و گریبان است از کمالات صلی قلیل النصیب اہل شہود و مشاہدہ
بمراقبہ بلندند و آنکہ از شہود گذشتہ است بمراقبہ کمتر پردازد باید دانست کہ آنچہ نہ کور شد معاملہ اہل انتہا
واخص خواص است ہر این معنی نسبت بخواص و متوسطان آنست کہ چون ظاہر سالک بیاطن خود
توجہ ندارد باطن در معاملہ خود سرگرم است بے مزاحمت احدی بمطلب در آویختہ است چون ظاہر
روی بیاطن آرد باطن را نیز توجہی بظاہر پیدا شود و در ان سرگرمی کہ بمعاملہ خود داشت فتورے راہ
یابد و آن آرام و حضور خلل پذیرد و اشد سیانہ المہم للصواب۔

(۱۳۹)
مکتوب صدوی و ہفتم

باجہ پشاور در بیان حقیقت عارف کامل۔

بعد الحمد والصلوة وتبلیغ الدعوات الی الاخوان الکرام خواجہ محمد صدیق ومولانا
حسن علم وبلانعت الله افناهم الله سبحانه عن الالهواء والارادات وابقاهم بالمرضیات و
سائر الکمالات وزینهم بلباس التقوی وحلاسه خلیة التجلیات واعزهم عن تفاصیل الشیو
الی اجمال لذات فالعارف الکامل لمشرف بالبقاء الذاق یشاهد جماله فی مرایا العوالم ویری
نفسه کلا واجمالا والعالم مظاهره وتفصیله وبعین ذاته ساریا فی افراد العالم محیطا به احاطة
السل لا جزائه بل لبعض منه احاطة بالذات لصفاته فله الذات واسواه مظاهر الصفات
وهذا النوع الاخیر مخصوص بافراد من الکمل له حکم العنقا فی الغرایة لو وجد واجد بعد
الوف من السنین لا غنم بیت

اگر پادشاه بدر پر زدن بیاید تو تواب خوابه سبست مکن

مکتوب صد چہم

بشیخ شایم جلال آبادی در آنکه درجات متابعت رسول تلیه السلام بعضی کسی است وبعضی
موسمی واعتقاد و عمل را در بعضی دخلی است و در بعضی نه -
بعد الحمد والصلوة وتبلیغ الدعوات می رساند احوال و اوضاع فقرای این حدود متو
حداست امیر که اجته دور افتاده نیز بر پنج سلسله باشند و بر متابعت سید کائنات مفر موجودات
علیه افضل الصلوات واکمل التجیات ظاہر و باطنا مستقیم بوند و این متابعت را درجات مراتب
است حضرت قبله الواصلین اسوة المحققین خلیفه الله فی العالمین حضرت ایشان با قدر سائند
سجانه بسر الاقدس در مکتوب پنجاه و چهارم از مکتوبات جلد ثانی ہفت درجہ متابعت قرار داده اند
آن مکتوب را اگر تواند مطالعہ کنند و درجہ نخستین از آن کسی است کہ اعمال ظاہرہ و باطنہ تعلق
دارد و درجہ سوم من وجہ کسی دین وجہ موسمی است چہ مبادی مقدمات آن کسی است نفس آن
موسمی است درجہ چهارم موسمی است لیکن اعتقاد و عمل را در حصول آن مدخلیتہ ہست درجہ پنجم

و ششم ازین ہم بزرگتر است از مقفم چه نویسد مقصود از مطالعہ این قسم اذواق خواص اہل شہد و
چیز است اطلاع بر عجز و قصور خود و ہم ایمان بکمال این با کابر کہ منہر برکات است حصول از یاد
محبت است بایشان تا داخل بشارت المرء مع من احب گردد والسلام والا کرام۔

مکتوب صد چیل ویم (۱۴۱)

بمیرزا عبید اللہ بیگ در آنکہ موجود حقیقی را با موبوم بیچ نسبت نیست۔

بعد الحمد والصلوة و تبلیغ الدعوات بجناب اخوی عبید اللہ بیگ می رساند صحیفہ لطیفہ کہ
متضمن احوال شریفہ بود رسیدہ خوش وقت ساخت آنچه اندراج یافته بود کہ توحید خیر تبدیل علم نیست
اطلاق فنا بر آن مستبعد است و نیز مندرج بود تنزیہ را بمرتبہ می نمایند کہ اصلا بہ تشبیہ رشتہ ندارد
و تشبیہ را بکمالے جلوہ می دهند کہ اصلا بہ تنزیہ نزاع ندارد ہمہ درست و سنجیدہ است موجود حقیقی را
با موبوم چه نزاع و کہ ام ترافع موجود در مرتبہ کائن است کہ از موبوم در آنجا نامہ و نشانی نیست
آئینہ را با صورت منعکسہ در آن بیچ نسبت نیست نمی توان گفت کہ صورت داخل آئینہ است یا
خارج ازان یا متصل بآن یا منفصل ازان این نسبت موبوم را با موجود است کہ ہر دو در یک مرتبہ
اند آئینہ در خارج است و صورت مخترع و ہم توحید درین مرتبہ ہر چند تبدیل علم است لیکن عبارت
معروفہ را کہ فنا و نیستی موبوم در بقا و هستی حقیقی باشد می توان باین معنی صرف کرد و آنچه نوشته اند
الآن فکر بہر چہ نتیجہ بود دیگر اعمال مشروعہ ہمان شہودی بخشد صیل است اللہ تعالیٰ این دید را بکمال
رساند و از ہر حکمے از احکام شرعیہ را بہ مبطلوب کشاید والسلام

مکتوب صد چیل دوم (۱۴۲)

بہ محمد کاشف در جواب سوالے کہ نمودہ بود در ذکر لسانی نفی و اثبات کلمہ محمد رسول اللہ یا کلمہ
لا الہ الا اللہ چندم بار صغیر کند و در جواب سوال وے از سجدہ بعدوتر۔

فنا و نیستی موبوم در بقا و هستی حقیقی باشد

بعد الحمد والصلوة وتبلیغ الدعوات بہ برادر رشید خواجہ محمد کاشف می رساند کتابتہ کہ
 دین و لایست جمال با عصا ہا فرستادہ بودند رسید و رسانید تقبل اللہ سبحانہ۔ استفسار نمود
 بودند کہ در وقت تکرار کلمہ طیبہ نفی و اثبات کلمہ مبارکہ محمد رسول اللہ را ہم بآن ضم کنند یا نہ و اگر بکنند
 بعد از چندین مرتبہ ضم بکنند جواب مرتبہ را تعین نیست بعد ہر دہ یا بیست یا ہر چاہ یا صد ضم کنند تکرار
 این کلمہ نفی مقاصد و مرادات خود نمایند تا تمام از مرادات خود بر آید و جزو احد حقیقی و مطلب حقیقی
 هیچ مقصود نداشته باشند مراد خود جستن را مقام بندگی بر تابد مشائخ فرمودہ اند ہر چہ مقصود
 معبود تست، در حدیث آمدہ است من جعل ہموما ہما واحد اکفاه اللہ ہموما الدنیا والآخرہ
 و در روایتہ ہما واحد ہما المعاد یا ہما الآخرۃ آمدہ است مراد از معاد یا آخرت دار النخل و است کہ
 دار اللقا است و می تواند کہ مراد از ان بازگشت باصل باشد چنانچہ مولوی علیہ الرحمہ درین بیت
 اشارت نمودہ است۔ بیت

ہر کسے کو دوری انداز اصل خویش باز جوید روزگار و صل خویش

استفسار دیگر از سجدہ بعد و نیز نمودہ بودند فقیر جواب آن را بار وایت پیش ازین فرستادہ است
 عجب مت کہ نرسیدہ است بالجملہ عمل ما و عمل حضرت ایشان ما نیست علماء آنرا منع کردہ اند نباید کرد
 فی سنن الہدی السجدتین بعدہا ای بعد صلوۃ التراتمفصولتین بیخما بالجائوس و قراءۃ
 آیتہ الكرسی فیہ المعمولتین علیہما فی بلاد الہند لا اصل لہما من الاخبار و الآثار و لا روایت لہما
 ایضا فی الفقہ المختار و لا عمل علیہما فی اہل العرب بل لشافعیۃ یقولون بحر متہما و اکثر الحنفیہ
 لا یعرفونہما اصلا و راسا و سالت فقہاء المدینہ عنہما فنقلوا الکراہۃ فیہما والسلام

(۱۴۳) مکتوب صد و چہل و سوم

شیخ محسن کشمیری دبیان آنکہ طالب حکم اعمی دارد و وصول فی خدمت کامل موہبت صرف است۔
 بسم اللہ الرحمن الرحیم حضرت حق سبحانہ و تعالیٰ از رقت باسوی محر ساختہ تمام گرفتار

حجاب قدس خویش گرداناد و بحقیقت احسان کہ نشان آن ان تعبد الله کا ذی تراء است رساند تا سر معیت او تعالیٰ کہ با عباد محسنین است کہ از کلام مجید مفہوم است جلوہ فرماید و از اسم بمسمی دلالت نماید و بشرح سدر کہ وابستہ با طینان نفس و درآمدن نورسیت در مینہ کہ علامت آن تجانی از دار غرور و آنادگی دار قرار است کما ورد متحقق سازاد بجرمتہ من باز اغ بصرہ و باطغی علیہ و علی آلہ الصلوٰات و البرکات التسلیمات العلی۔ صحیفہ شریفہ کہ منی از درد طلب شوق مطلوب بے ہمتا بود مشرق ساخت چہ تہ است کہ با وجود تعلقات شتی و صحبت اہل دنیا سوائے مطاہر حقیقی در سویدائے دل پیدا آید و ہوائے ہویت غیب از جبین جان ہویدا باشد محبت در ایشان اثر آنست و نیاز با ایشان بینہ واضح ہر اں محب این طائفہ با این طائفہ است و جلیس ایشان از ایشان المرء مع من احب حدیث نبوی است علیہ علی آلہ الصلوٰة والسلام از حق سبحانہ از دیاد این داعیہ را داعی باشد و قوت این خواہش و شوق خواہند تادیرین طلب یک رو و یک جہت باشد این جوہر نفیس را بخار امانی فانی بے نور و بے رونق سازند و بزاری از کرم او تعالیٰ مسالت نمایند کہ بصحت کامل رساند تا جوہر استعداد متجلی شود و کمال انسانی در صحبت او ظہور نماید و بصحت ناقص گرفتار سازد کہ از ناقص کامل نیاید استعداد سالک ضائع شود۔ مصرع

از کوزہ ہمان برون تراود کہ در دست

طالب بے چارہ حکم اعمی دارد مشکل است کہ تمیز میان کامل و ناقص کند سابقہ فضل اینجا در کار است و دستگیری رحمت می باید و بس و در پوزہ حصول کمال ازین عاجز بے پرو بال در رنگ سوال است از سائل بے نوال ہر چند از راہ محبت این طائفہ علیہ ایمانی بکمال این اکابر حاصل نمودہ است ہذا بعضی از طالبان کہ باوے نشست خواست می نمایند از راہ حسن ظن بلکہ بحض فضل و موسیت شربے ازین مشرب حاصل نمودہ می نمایند و واسطہ رشد و ہدایت جمعے می گردند لیکن چون این دور از کار درین محبت ناقص است در متفرع علیہ آن نیز باید کہ ناقص باشد آری بمقتضائے حدیث قدسی انا عند ظن عبدی بی چون حسن ظنی باین فقراء بے سرو برگ پیدا کردہ ۱۰

یجتمل که بفضل باندازه آن از آن طرف نیز معامله فرمایند. بیت
می تواند که دیداشک مرا حسن قبول آنکه در ساخته است قطره بارانی را
والسلام علیکم وعلی سائر من اتبع الهدی والتزم متابعت المصطفی علیهم وعلی اله الصلوات
التسلیمات والتحیات والبرکات العلی.

مکتوب صدوق بهل چہارم (۱۴۴)

مولانا محمد صدیق در آنکه معامله اصل و راء الوارست آنچه بخلاف این ست از ظلال است.
بسم الله الرحمن الرحیم جناب اخوی توفیق اتاری مولانا محمد صدیق ازین در رافتاده
دعا و سلام عافیت انجام خوانند و بر وظائف طاعات از کار سرگرم بودند و نماز شب و گریه سحری
را مغتنم شمرند و خواهان معامله باشند که از حوصله درک بیرون بود و معبر بعبادت و مشار باشارت
نگردد و چنانکه گاه و بزم نباشد معامله که باصل وابسته است چنین است و آنچه چنین است بظلال
و اوصاف تعلق دارد مانا که سید الطائفة قدس سره بعد از موت در مقام که از حال خود خبر داده است
اشارت بهمین معامله نموده است آنجا که فرموده طاحت العبارات و فنیست الاشارات و ما نفعا
الارکیات رکعاتی جوف اللیل چه عبارات و اشارات که بظلال و صفات وابسته است بعد
از ظهور اصل مبارک منور گشت ذاتی و ناچیز شد و اثر از آن نماند و چوں بآن ذرّه علیا ملائمت
ندارد غیر از ادائے وظائف بندگی از بندہ علی الخصوص ادائے نماز که معراج مومن است و جامع
عبادات است خصوص که در جوف شب واقع شود که آن وقت اشرف ساعات زمان است
و هنگام نزول بایں آسمان لاجرم فرموده و ما نفعا الارکیات رکعات رکعاتها اله.

حضرت خواجه نقشبند قدس سره فرموده اند هفت سال همراه مولانا محمد عارف در تنگ
دلی آن بودم که از اصل آگاهی یا بم سه بار سفر جز از رستم اگر مثل مولانا یا شبیه مولانا آنجا
می یافتیم هرگز از آنجا بر نمی گشتیم پس برامثال ما بچوین ناگزیر است که بجان و دل درین طلب

مضامین
فنیست
رکعات

رکعات

بجو شیم و از سر جا بوی ازین دولت بمشام باطن برسد از پی آن برویم والسلام اولاً و آخراً.

مکتوب صد چهل و پنجم (۱۲۵)

بہ محمد عاشور بخاری در آنکہ کلمہ طیبہ توحید متضمن خلاصہ تمام سلوک است ذکر نصائح نافعہ۔
الحمد لله وسلام علی عباده الذین اصطفیٰ صحیفہ شریفہ خوش وقت ساخت حضرت حق
جل و علا از گرفتاری ماسوی بکلی نجات داد و در مدارج قرب ترقیات روزی کناد و از برکات کلمہ
طیبہ سیراب گرداناد و مقرب الی اللہ است کہ در تنویر باطن نافع نری ازین کلمہ مبارکہ نیست بجز
اول این کلمہ سالک مستعد نفی ماسوی مطلوب حقیقی می نماید و بجز دویم آن اثبات معبود بحق
می فرماید کہ خلاصہ تمام سلوک است۔ بیت

تا بجا روب لایہ روی راہ نرسی در سراے الا اللہ

طلب نصائح کہ مشتمل بر تہذیب اخلاق باشد نموده بودند و با کتب شرعیہ و احادیث نبویہ علی مصداق
الصلوٰۃ والتحیہ بروجہ کمال متکفل این امر است بمقتضائے شریعت غرا عمل نمایند و سنت مصطفیٰ
را علیہ الصلوٰۃ والسلام در ہمہ امور پیشوا سازند کہ نجات اخروی و وصول بدرجات قرب الی جل شأ
مربوط بآنست و در تعمیر اوقات جد بلیغ مرعی باید داشت کہ وقت بغایت عزیز است در لایعنی ضر
نشود و اختلاط بخلق بقدر ضرورت باید نمود زیادہ بر قدر حاجت بامردم صحبت داشتن دین راہ
در زندہ مہلک است و احیائے لیالی و گریہ سحری را غنیمت باید داشت و از انہماک در لذات فانیہ
محترز باید بود کہ باطن را مکر ربی رونق می سازد و با ہمہ کس خندان کشادہ ابرو باید پیش آمد و از
امر معروف و نہی منکر بروجہ احسن خود را دریغ نباید داشت در طعام و منام و کلام رعایت حد سبباید کرد
نہ چندان بخور کرد ہانت برآید نہ چندان کہ از ضعف جاننت برآید

شمر

و در طلب حق جل و علا مضطرب بے آرام باید بود۔ ابو بکر طستانی گفتہ است کہ تصوف
اضطراب است چوں سکون آمد تصوف نماند محب را بے محبوب قرار نیست و هیچ گونه ہما سوای

انس الفت نمی گیرد گفته اند هر یک را بدین منت باید بود که در کلام مجید مسطور است حتی اذا ضاقت علیهم الارض بما رحبت وضاقت علیهم انفسهم وایام جوانی را مقتنم دانند و قوت آنرا صرف خدایات و لا نمایند در وقت پیری بر تقدیر حیات و فراغ معلوم است که چه از دست می آید حدیث شایب بنسأ فی عبادة الله گوش زده باشد و از صحبت مبتدرع دور باید بود و از امور مبتدعه یک سو باید شد که نجات در سنت است از حق سبحانه همواره مسالت باید نمود و بصحت کامل رساند تا جوهر استعداد متجلی شود و کمال انسانی ظهور نماید و بصحت ناقص گرفتار سازد که از ناقص کامل نیاید و استعداد سالک ضائع شود.

نوشته بودند که عقیده وحدت چنان راسخ شده است که ساعت بساعت از ملامتله سرایان فیس حقیقی متأثر می شود و تولائے کلی در امور بخدادار دیگر در بعضی امور الخ نعمت بزرگ است شکر و اوندی جل سلطان بجا آرند و از یاد این دید خواهند تا همه جا جمال او مطالعه نمایند و همه مرایای کمال او فهمند و از حول و قوت خود تمام بر آیند و همه امور مفوض با او دانند و از خود معدوم و با وجودی باشند و ذات او را در الوار تصور نمایند و واقعه که دیده و نوشته بودند بغایت پسندیده روشن است از مناسبت نامه خبری در حق سبحانه امور مبطنه را از قوت لفعول در آنه قریب عجیب و غریب پس کنم خود بر کان این پس است بانگ و کردم اگر در ده کس است والسلام علیکم

مکتوب صد و چهل و هشتم (۱۴۶)

بمولانا محمد صدیق در آنکه ظهور جلال الهی را جل شانه در رنگ جمال انعام او سبحانه موجب ترقی و لذت یا فیمید الحمد لله فی السراء والضراء هر چه از محبوب حقیقی جل سلطان آید و نظر محب بلکه در نفس الامر عنا و زیباست محب از ایلام اولذت می گیرد چنانکه از انعام او یک را ظهور جمال و می بیند و دیگر را مظهر جلال او هر دو را صفت کمال می فهمد و صفت را زینت موصوف می نماید و از صفت موصوف می گراید از آن حال فرزند حکر گوشه برضا و شکیبائی پیش آیند بلکه چون فعل محبوب حقیقی است

از ان لذت گیرند و فعل رازینہ وصول فاعل سازند چہن ابروئے جبے صبری چہ گنجایش دارد
از وجود فرزند چنانچہ متمتع بودند و ظهور نعمت حق جل و علا آنرا تصویر می نمودند از فقدان نیز باید
کہ خوشوقت باشند و تربیت جلالی در حق خود دانند و سعادت خود درین درد و الم کہ در کبہ
رضامندی صاحب حقیقی است جل سلطانہ فہمند مصیبتہائے ایں جہاں ہر چند بظاہر خراشندہ
بجراحت است اما نظر بباطن مرہم و راحت است و سبب قرب ترقیات است خوش گفت رباعی
بادرد بساز چون دوائے تو منم در کس منکر کہ آشنائے تو منم
گر بر سر کوئے عشق من کشتہ شوی شکرانہ بدہ کہ خونہائے تو منم

چون

مکتوب صد چہل و ہفتم (۱۲۷)

بمیر محمد خانی در ترغیب بر تعمیر اوقات و ذکر احادیث فضائل قصائے حوائج مسلمانان و فضائل
حسن خلق۔

بیتنا اللہ سبحانہ وایاکم علی متابعتہ سید المرسلین حبیب رب العالمین علیہ وعلی آلہ
من الصلوات افضلہا و من التسلیمات اکملہا شفقت آثار احیات دنیوی بغایت قلیل است
و معاملات ابدی و سرمدی بآن مربوط سعادت مند کے است کہ ابن فرصت بسیرہ را غنیمت دانستہ
ساختگی کار آخرت در ان نماید و توشہ سفر دراز را مہیا سازد و چون شمار حق تعالی مرجع مہمات
جمعہ از خلائق ساختہ است شکر خداوندے جل سلطانہ بجا آورده کمر ہمت را در روانی مہمات
خلق اللہ چست بر بندند و خدمت گاری عیب و آمار صاحب خود را وسیلہ نیل درجات دنیوی و
اخری تصویر فرمایند و نیک سلوکی و احسان با خلائق و طلاق وجہ و حسن خلق۔ با اینہا و رفق و
سہولت و معاملات اینان را در سچہ رضامندی مولائے حقیقی جل سلطانہ دانت و سبب نجات
واسطہ ترقی درجات فہم در ہر پش آمدہ است الخلق عیال اللہ فاحب الخلق الی اللہ من
احسن الی عیالہ۔

در توجہ

احادیث چند در فضیلت قضائے حوائج مسلمانان اذ قال سرور ابائشان و فضیلت
 حسن خلق و رفق و تانی و بردباری می آرد نیک تامل نمایند و اگر در حق حدیثی خلفائے ماند از طالب
 علم متدین حل آن خواهند یافت فیما بعد صلی اللہ علیہ وسلم فرمود است: المسلم اخ المسلم لا یظلمہ
 ولا یسلمہ ومن کان فی حاجۃ اخیہ کان اللہ فی حاجتہ ومن فرج عن مسلم کربۃ فرج اللہ عنہ
 کربۃ من کرب یوم القیمۃ ومن ستر مسلماً سترہ اللہ تعالیٰ یوم القیمۃ رواہ البخاری و مسلم
 و در روایت مسلم است: واللہ تعالیٰ فی عون العبد ما کان العبد فی عون اخیہ۔ و ہم در حدیث
 است: ان اللہ خلق خلقہم لحوائج الناس تفرغ الناس الیہم فی حوائجہم اولئک
 الامنون من عذاب اللہ رواہ الطبرانی۔ و ہم در حدیث آید ان اللہ تعالیٰ اقواما اختصہم
 بالنعم لمتافع العباد ویقرہم فیہا ما یبدلوا فاذ امنعوا ہما نزلت ہما تمہم فحولہا الی غیرہم
 رواہ ابن ابی الدنیا و الطبرانی۔ و ہم در حدیث است من مشی فی حاجۃ اخیہ کان خیرا لہ
 من اعتکاف عشر سنین ومن اعتکف یوما ابتغاء وجہ اللہ تعالیٰ جعل اللہ بینہ و بین
 النار ثلث خنادق کل خندق ابعد ہما بین الخافقین رواہ الطبرانی و الحاکم و قال صحیح
 الاسناد۔ و ہم در حدیث است من مشی فی حاجۃ اخیہ حتی یقضیہا لہ اظللہ اللہ عز وجل
 بخمسۃ و سبعین الف ملک یصلون علیہ و یدعون لہ ان کان صبا حاجتی بمسی و
 ان کان مساء حتی یصیر و لا یرفع قدما الا حط اللہ عنہ بہا خطیئۃ و رفع بہا درجۃ
 رواہ ابن حبان و غیرہ۔ و ہم در حدیث است من مشی فی حاجۃ اخیہ المسلم کتب اللہ تعالیٰ
 لہ لکل خطوۃ سبعین حسنۃ وھی عنہ سبعین سیئۃ الی ان یرجع من جہت فارقد فان
 قضیت حاجتہ علی یدہ خرج من ذنوبہ کیوم ولدتہ امۃ ان ہلک فیما بین ذلک دخل
 الجنة بغير حساب رواہ ابن ابی الدنیا۔ و ہم در حدیث است من وصل لایۃ المسلم الی ذی
 سلطان فی مبلغ برّ و تیسیر عسرا عان اللہ تعالیٰ علی اجازۃ الصراط یوم القیمۃ عند حض
 الاقدام رواہ الطبرانی۔ و ہم در حدیث است افضل الاعمال ادخال السرور علی المسلم

شراہ الطبرانی۔ و ہم در حدیث است المؤمن کسوت عورتہ او اشبعت جوعتہ او قضیت لہ
 حاجتہ شراہ الطبرانی و ابوالشیخ۔ و ہم در حدیث است احب الاعمال الی اللہ تعالیٰ بعد المقرآن
 ادخال السر علی المسلم رواہ الطبرانی۔ و ہم در حدیث است ما ادخل رجل علی مو من سرور الا
 خلق اللہ تعالیٰ عز وجل من ذلك السر ملکاً یبعث اللہ عز وجل روحہ فاذا اصاب العبد
 فی قبرہ اتاہ ذلک السر فیقول من انت فیقول انا السر الذی ادخلتني علی فلان انا
 الیوم انس و حشک و الفک حجتک و اثبتک بالقول الثابت و اشهدک مشاہد یوم
 القيمة و اشفعک الی ربک و اریک منزلک من الجنة شراہ ابن ابی الدنیا و ابوالشیخ۔
 و ہم در حدیث است سئل رسول اللہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم عن اکثر ما یدخل الناس
 الجنة فقال تقوی اللہ و حسن الخلق و سئل عن اکثر ما یدخل الناس النار فقال الغم و
 الفرج رواہ الترمذی و ابن جبان و البیہقی۔ و ہم در حدیث است ان من اکمل المؤمنین
 ایماناً احسنہم خلقاً و اطهرہم باہلہ رواہ الترمذی و الحاکم۔ و ہم در حدیث است۔ ان العبد
 لیبلغ بحسن خلقه عظیم درجات الآخرة و اشرف المنازل و انه یضعف العبادة و انه
 لیبلغ بسوء خلقه اسفل درجۃ فی جہنم رواہ الطبرانی۔ و ہم در حدیث است الا اخبرکم
 بایسر العباد و اھونها علی البدن الصمت و حسن الخلق رواہ ابن ابی الدنیا۔ و نیز در حدیث است
 ان رجلاً جاء الی النبی صلی اللہ تعالیٰ علیہ و آلہ وسلم من قبل وجهہ فقال یا رسول اللہ ای العمل
 افضل قال حسن الخلق ثم اتاہ عن یحییٰ فقال ای العمل افضل قال حسن الخلق ثم اتاہ عن
 شمالہ فقال یا رسول اللہ ای العمل افضل قال حسن الخلق ثم اتاہ من یحییٰ عن
 خلفہ فقال یا رسول اللہ ای العمل افضل فالتفت الیہ رسول اللہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ
 فقال مالک لا تفقه حسن الخلق هو ان لا تغضب ان استطعت رواہ محمد بن نصر المروزی
 و ہم در حدیث است انما زعمیم بیت فی ربض الجنة لمن ترک المراء و ان کان محققاً و بیت فی
 وسط الجنة لمن ترک الکذب و ان کان فارحاً و بیت فی اعلا الجنة لمن حسن خلقه

رواہ ابوداؤد وابن ماجہ والترمذی۔ و ہم در حدیث قدسی آردہ ان ہذا دین ارتضیتہ لنفسی
 ولن یصلح لہ الا السخاء وحسن الخلق فاکرموہ بہما ما اصبحتموہ رواہ الطبرانی والبیہار۔
 و ہم در حدیث است الخلق الحسن یدیب الخطایا کما یدیب الملاء الجلیل والخلق السوء یفسد
 العمل کما یفسد الخلل العسل رواہ الطبرانی۔ و ہم در حدیث است ان اللہ رفیق یحب الرفق
 فی الامر کلہ رواہ البخاری ومسلم۔ و ہم در حدیث ست ان اللہ عزوجل یحب الرفق ویرضاہ و
 یعین علیہ ما لا یعین علی غف رواہ الطبرانی۔ و ہم در حدیث ست الا اخبرکم بمن یحرم علی
 النار او بمن یحرم علیہ النار یحرم علی کل ھین لین یھل رواہ الترمذی۔ و ہم در حدیث ست
 التانی من اللہ تعالیٰ والعجلۃ من الشیطان وما لحد الثرمعاذیر من اللہ تعالیٰ وما من شی
 احب الی اللہ من الحلم رواہ ابویعلی۔ و ہم در حدیث است ان العید لیدرک بالحلم درجۃ الصائم
 القايم رواہ ابن حبان۔ و ہم در حدیث ست وجبت حجة اللہ علی من غضب فحلم رواہ الاصفہانی
 و ہم در حدیث است الا انبئکم بما یشرق اللہ بہ البیان یرفع بہ الدرجات قالوا نعم یا رسول اللہ
 قال تحلم علی من جھل علیک وتغفو عن ظلمک وتعطى من حرمک وتصل من قطعک رواہ
 الطبرانی والبیہار۔ و ہم در حدیث است لیس الشدید بالصرعۃ انما الشدید الذی یملک نفسه
 عند الغضب رواہ البخاری ومسلم۔ و ہم در حدیث است ان من الصدقة ان تسلم علی
 الناس وانت طلیق الوجه رواہ ابن ابی الدنیا۔ و ہم در حدیث است تبسمک فی وجہ اخیک
 لک صدقہ وامرک بالمعروف ونہیک عن المنکر صدقۃ وارشادک لربک فی ارض الضلال
 لک صدقۃ واولطتک الحج والشوک والعظم عن الطریق لک صدقۃ وافرغک من
 دلوک فی دلو اخیک لک صدقۃ رواہ الترمذی۔ و ہم در حدیث ست ان فی الجنة غرقۃ نیری
 ظاہرہا من باطنہا و باطنہا من ظاہرہا فقال ابوہالدک الا شعری لمن ھی یا رسول اللہ
 قال لمن اطاب الکلام واطعم الطعام وبات قائما والناس بینام رواہ الطبرانی والحاکم۔
 ابن احادیث از کتاب ترغیب و ترہیب کہ از کتب معتبرہ علم حدیث است ایراد نمودہ شدہ

اللہ تعالیٰ عمل بمقتضائے آں کرامت فرماید صفحہ حال خود را بمضمون این احادیث موازنہ نمایند آنچه موافق حال آید شکر خداوندی جل سلطانہ بران بجای آید آورد و آنچه نہ چنین باشد بجزواری توافق حال خود بآن از حق سبحانہ مسالت باید نمود و اگر بالفعل توفیق عمل آن کس نیاید بہر حال عزائم بتقصیر خود نقد و خواہد بود آہم نعمتے است العیاذ باللہ سبحانہ کہ توفیق عمل نیابد خود را مقصر ہم نداند کہ از اسلام قایل النسیب است بیت

ہر کس کہ بیافت دولت یافت عظیم
و آنکس کہ بیافت رزق یافت بس

عظیم

مکتوب صد چہل و ششم (۱۳۸)

بجناب ارشاد پناہ میر محمد نعمان در آنکہ قبح و شرارت مرآت حسن و جمال است۔

اللہ تعالیٰ ذات باریکات اشمول لطاق داشتہ مستارے ارشاد دارد ظہر الفساد فی البر والنجس بما کسبت ایدی الناس بشامت اعمال مادیمہ مال است کہ خلق بلیہ قحط گرفتارند مردم بجهت استسقاء برآردہ بودند و این دور از کار نیز در میان ایشان بود با این ہمہ بارگناہ بیقین تصویر می کرد کہ ورود این بلا از نتائج اعمال سوادست مردم از وجود او برکت می جستند و او را دپوزہ دفع با می ساختند و از حقیقت حال واقف نبودند از ظلم حکام می نالیدند و او چون این ظلم با اعمال خود نسبت می داد و جنب این آنرا بیارمنشور خیال می کرد۔

مخدوم با این ہمہ تفصیلات از امثال اغرہ واجبہ یاد دارد کہ رحمت بحال او نمایند و غور زات او خواهند و بسبب کثرت معاصی او را میجو نکلند بر حید عاصی است اما میوار رحم است رحم الراحمین ہم نظر رحمت بحال عاصیان را می دارد و فرداشتافت نیز نصیب عاصیان باشد کماوردی آرند کہ روز قیامت بچی این زکریا را علی نبینا و علیہم الصلوٰات والتسلیمات بیارند و هیچ معصیت در دیوان او نہ او را در دیوان عاصیان بدارند تا حساب از ایشان گرفته شود صفت غفران برای اہل عصیان است ستاری ذنوب عیوب را خواہان است و عفو تفصیلات را جوہان است

ظہود خیریت را شریعت می باید و خایند را بندگی - بیت

منم کاستاد را استاد کردم غلامم خواجہ را آزاد کردم

پس ہر چند وجہ قبح و نقص و شر بیشتر نمایندگی و آئینہ داری حسن و کمال و خیر زیادہ تر
سبحان اللہ قبح و نقص دین جامعنی حسن و کمال پیدا کرد ای ام مقبرہ با وجود شہادت چون وجہ
خیریت عارضی دارند آئینہ داری اسما و صفات نمودند عدم مطلق کہ وجہ از خیریت ندارد شر محض
است تقابل بوجود بخت دارد تعالی و آئینہ داری آن مرتبہ مقدسہ برپاست - بیت

غلام خویشتم خواند لالہ رخسارے سیاہ رونی من کرد عاقبت کالے

از ہزاراں یکے از عرفا بعد قرون متطاو لہ بحصول این کمال ممتاز است نزول بعد صوفی فرماید
و آئینہ داری حضرت ذات تعالی معرازا اسما و صفات می نماید و نور ہدایت او از عرش تا فرش فرو
می گیرد و ہذا پستی خاک سبب رفعت او گشتہ است و خواص خاکیان را بر قدسیان فضل دادہ سخن بجاء
دیگر رفت مقصود آنست کہ این دراز کار را در اوقات مرچہ بدعا یاد آرند و عفوزلات او خواهند -

مکتوب صد چہل و نہم

مولانا محی مدیق در آنکا جزان لازمہ این داراست آنکا نسبت اگر از ظاہر محتتم گردد و بیاطمین
مبلوہ گریا و زاری نیست -

الحمد لله وسلام على عباده الذين اصطفى مكاتيب ثرينا خوي اعزى مولانا!
محمد مدیق رسیدہ خوشوقت و سرو ساخت زاد کم اللہ سبحانہ زیادہ توفیقاً از شکر و شکایت کہ
می نویسند بونوح می انجامد مخدوماد و یاد الفراق است محل تقادر پیش است کہ یہ من گان
يَرْجُوا لِقَاءَ اللَّهِ فَإِنَّ أَجَلَ اللَّهِ لَآتٍ شَعْرًا مِّنْهُ است پیرایہ او تعالی درین اثنا غیر
از آنکہ بسوز و گداز سازد و بجزان و فکر میسوف بود چارہ ندارد ہر گاہ - تہنیت بیب علی آلہ
افضل الصلوات والتسلیات دوام حزن تو اسل فکر باشد بدگیاں چہ رسد غایۃ الامر جہت تسلیہ

طالب نمونہ از بعض امور و عودہ بریاطن او جلوه گرمی سازند۔ مصرع

بلا بودے اگر این ہم نمودے

از کم کردن مہمان نواہیاتا لم می نمایند با کے ندارد اگر از ظاہر مستور گشتہ بریاطن متجلی است در نفا
می آرد در ویشے ابو محمد جریری را گفت بر سباط انس بودم درے از سباط بر من بکشادند از مقام خود بلغزید
و از اں محبوب شدم راہ بگم کردہ خود چوں یا ہم مرا برابر ہے کہ بآن رساند دلالت کن ابو محمد بگرسیت گفت
اے برادر ہمہ یاس درد گرفتارند و یاس داغ بتدلیکن بر تو بیتے چند بخوانم کہ بعضے ازین طائفہ گفتہ اند شعر

جریر

قف بالدیار فہذہ آثارہم تبکی الاحبۃ حسرة و تشوقا
کم قد وقفت بھا اسائل مخبرا عن اہلہا او صادقاً و مشفقاً
فاجا بنی داعی الہوی فی رسمہا فارقت من تھوی فعر الملتقی

مکتوب صد و پنجاہم (۱۵۰)

بشیخ محمد شریف کابلی در آنکہ فنا قدم اول است درین راہ۔

الحمد لله و سلام علی عباده الذین اصطفیٰ اخوی گرامی مولانا محمد شریف ابن دوراز کا
را از دعائے خیر منسی فسا زند و بر سنت نبوی علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام مستقیم باشند و از ہستی
موسوم بتمام متخلع گردیدہ بوجود مہوب متحقق بوند و بد ام نیستی صید ہستی نمایند و ظہور ہستی و توجہ
آن بے کمال نیستی میسر نیست و تخلق با خلاق محبوب بے فنا از منتہیات ممکن نہ کمالات دیگر
فوق آن بسیارند لیکن ہمہ مشروط یاس فنا اند۔ بیت

بیچ کس لا تا نگردد او فنا نیست رہ در بار گاہ کبریا

پس فنا قدم اول ست درین راہ شعر

در راہ قدم

ومن بعد ہذا ماتدق صفاتہ

وما کتمہ احظ لہ دیہ واجمل

مکتوب صد پنجاہ و یکم (۱۵۱)

بسم الله الحمد لله انک ہر چیز نسبت باطن قوت پذیرد تخیلی احکام شرعیہ بیشتر گردد۔
کتابتہائے اخوی مولانا نعمت اللہ رسیدہ خوشوقت ساخت جمعیت استقامت باشند
قان الاستقامۃ فوق الکرامۃ و از ہستی موہوم برآردہ بروام نیستی موصوف باشند تا ہستی مطلوب
حقیقی جلوہ فرماید و سالک را ازوے رباید خود بخود حاضر باشد این معنی ذوقی است و جدائی بگفتن و
نوشتن راست نمی آید و بنظر و فکر این معنائی کشاید کہ با وجود بقائے تکالیف شرعیہ نابودن یکہ معنی
است بودن نابودن در یک وقت چگونہ باشد عرفا فت ربی بجمع الاضداد۔ عزیزے گفتہ در
ہر چیز رحمت است الا در عشق کہ رحمت نیست می کشد و از کشتہ دیت می خواہند یعنی از کم شدہ
احکام بندگی فرو نمی گذارند عجب معاملہ است ہر چیز این نسبت برعارف غالب می آید سبب
از دیار تخیلی او با احکام شرعیہ می گردد چہ نفس امارہ کہ بالذات آبی احکام شرعیہ است و با نقیاد
می آرد و کمالی تجلی بکمال اطمینان است بر این شریعت کہ دعوی این نسبت می نماید از حقیقت
نسبت بے بہرہ است از مغربہ پوست دریا نہ چہ کمال این نسبت باطمینان می کشد و علامت
اطمینان کمال اتباع احکام منزله است لیس فلیس ثبتنا الله سبحانہ وایاکم علی کمال متابعتہ
صاحب الشرع علیہ علی الصلوات والتسلیمات والتحیۃ۔

مکتوب صد پنجاہ و دوم (۱۵۲)

بفتح خان شیرپوری در حل شبہ کہ بر کلام حضرت خواجہ بزرگ قدس سرہ العزیز نمودہ
بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ پرسیہ بودند کہ حضرت خواجہ بہاؤ الدین قدس سرہ فرمودہ اند
روزہ مانفی ماسواست پس معلوم می شود کہ ماسوی ہست چیست بحقیقت وجود دارد یا نہ
اگر بحقیقت وجود دارد بنفی ماستقی نمی شور و اگر بحقیقت وجود ندارد چہ حاجت بنفی جواب مراد

حضرت خواجہ قدسنا اللہ سبحانہ لیسرہ الاقدس والہ اعلم بالصواب از نفی ماسوی نفی تعلق و نفی مقصودیت
 ماسوی است بلکہ نفی شہود و شعور ماسوی کہ حاصل فنا و توحید شہودی است کہ شرط این راہ است
 ماسوی بحقیقت موجود باشد یا نباشد توحید و جودی هیچ در کار نیست تا نفی وجود ماسوی کردہ آید آنچه
 لابد است وصول بمنازل قرب بران موقوف توحید شہودی است باید کہ در دیدہ بصیرت سالک
 نام و نشان از ماسوی نماند و تعلق علمی و حیوانی و از ماسوی گسستہ شود تا قابلیت ظہر راوار قدم
 پیدا کند راہے بیارگاہ قدس یابد و بدو نہ خطا افتاد مقرر است تا نہ ہی نیابی مارا بنفی وجود اشیا
 چندان کار نیست علاج مرض باطنی کہ مانع وصول است نزد ما از اہم مہام است و آن
 تعلق و گرفتارست با اشیا و شہود و شعور است بماسوی چہ بطور ولایت علوم کوئی با معرفت
 الہی حل سلطانہ جمع نیاید و شہود کثرت با شہود وحدت یکجا نشود سالک را ناگزیر است کہ بہ لا
 نفی این امور نماید تا نیسان ماسوی شود و فنا پیدا آید۔ بیت

تا بجاروب لا زوبے راہ تری در سرای الا اللہ

نوشته بودند اگر گفته شود بحقیقت وجود ندارد مگر وجود مجازی۔ جواب ہمین وجود مجازی در
 مرتبہ خودش هست یا نیست اگر هست چہ فائدہ بنفی ما و اگر نیست نیست فائدہ در نفی آن گوئیم
 وجود مجازی چونکہ در اذہان بعنوان وجود حقیقی مرکوز شدہ است سالک نفی عنوان حقیقی آنرا
 می نماید تا مجاز بعنوان حقیقت ظاہر نشود و بوجود حقیقی حق حل و علامت شاکت پیدا نیاید و سدر راہ
 سالک نشود المجاز بنفی شنیدہ باشد۔

حقیقت

نوشته بودند اگر گفته شود اصلاً نیست مگر وجود مہوم۔ جواب چوں اصلاً نباشد مہوم و مہوم از
 کجا گوئیم کہ مرتبہ و ہم کہ عبارت از نمود بے بود است در علم اللہ کائنات ثابت است و است کہ حق سبحانہ عالم
 را دیر مرتبہ کہ در علم او تعالی بود بوجود خلق فریاد خارج اصلاً نبود تحقیق این معنی در کتب این کار بندہ کور است
 نوشته بودند اگر گفته شود وجود ظلی۔ پس من وجہ باشد من وجہ نباشد و این نفی در وجہ است
 کہ نیست ہست نہ لا جرم نفی نفی بے فائدہ بود گوئیم کہ نیست ہست نہ لا سالک چوں بعنوان ہست حقیقی

۱۵۲

تصور کرده و بنیاد در از برین بے بنیاد تہارہ است نفی عنوان ہستی حقیقی اومی نماید تا از روئے ذوق و حال نیستی ذاتی او ہوید اگر دوزنیہ صعود ہست حقیقی گردد و از ظل باصل شاہراہے کشاید۔

مکتوب صد پنجاہ و سوم (۱۵۳)

بحاجی حسین در آنکہ مقصود از فنا و بقا زوال گرفتاری ماسوی است صفائی عبودیت نہ امر دیگر۔

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ خدمت حاجی الحرمین الشریفین ازین محب دور افتادہ سلام عافیت انجام خوانند صحیفہ شریفہ رسیدہ سبب مسرت گردید مطالعہ احوال پندیدہ و اذواق مواجید سنجیدہ مسرت بر مسرت بخشید اللہ تعالیٰ ترقیات بے اندازہ دہاد و علوم و اذواق تازہ بخشاد۔ مخدوما چون این دارد ار عمل است و محل کشت و کار در افزونی عمل سعی بلیغ باید نمود در از دیار کمیت کیفیت آن بیاید کوشید مقصود از فنا و بقا زوال گرفتاری ست از یادون حق سبحانہ کہ مانع دوام اقبال است بجناب قدس معبود حقیقی و حصول سیر است در اعمال و طاعات و تنقیہ عبادات ست از ذائق شرک خفی از حصول فنا و دید عدمیت بندہ بجائے زود و معدوم مطلق نشود و سراز ربقہ بندگی نکشد و در جانب بقا ہم با حق جل و علا در نفس لامر یکے نگردد و متحر نشود مقصود صفائی عبودیت است و نیک بودن در معاملت با و سبحانہ این معنی در فنا ظاہر است در بقا نیز چون دید اتحاد است پس بمقتضائے انا عند ظن عبدی بی گوئی حضرت معبود تعالیٰ بایں کسوت متلبس گشتہ بعبادیت آردہ است و مقرر است کہ ہر چہ با بجناب قدس منسوب ست اتم و اکمل است لا احصى ثناء علیک انت کما اثنت علی نفسک پس عباوتے کہ ہنگام بقا بود اتم و اکمل باشد۔

مکتوب صد پنجاہ چہارم (۱۵۴)

بمیرزا عبید اللہ در شرح احوال وے کہ در عریضہ نوشتہ بودہ۔

الحمد لله وسلام علی عباده الذین اصطفی صحیفہ شریفہ کہ بمصوب شیخ نور الدین درویش

خدمت

نقل گرفتاری یادون حق تعالی

وے درویش بود۔

ارسال داشته بودند پس از مطالعه آن توقف یافت.

نوشته بودند که درین ایام در ادائے نماز حالتی روی می دهد که قبل ازین نبود چنان ظاهر می شود که جسم در حرکت تابع جسم دیگر است چنانچه جامه تابع بدن است و اصلا این حال از نظر پوشیده نمی شود و در قلیل اوقات در خارج نماز در حرکت و سکون بهمین حال است. محدود و این حالت بغایت آهیل است نماز را چنانچه بر غیر نماز تفوق است حالت صلوتیه را بر غیر حالت صلوتیه نیز تفوق است این جسم دیگر متبوع که نوشته بودند مانا که صورت مثالیه وجود موهوب است که بولادت ثانیه مربوط است که بعد از تحقق فنا و بقا با سیم که مبداء تعیین اوست آن وجود حاصل گشته و باطن عارف گردیده و لطائف عشره عالم خلق و امر او نسبت بآن ظاهر آمده و این ظاهر و باطن را آن ظاهر و باطن است که متعارف قوم است که عالم خلق را ظاهر گویند و عالم امر را باطن نامند و آنکه گویند که عارف ظاهر با خلق است و باطن با حق جل و علا. بیت

از برون در میان باز ارم   و ز درون خلوتی ست بی ارم

مراد از آن ظاهر و باطن متعارف است و تصفیه باطن بهمین معنی گویند چه تصفیه باطن بمعنی اول معنی ندارد و نگرانی و توجه او بمطلوب صورت نه پذیرد چه توجه و نگرانی مشعر بمباشته و مباعدت است این باطن که حکم قیوم ظاهر دارد هر چند از عالم اجسام نیست لیکن امور معنویه درین راه بسیار است که در صورت مثالی بعنوان اجسام ظاهری شوند و آنچه نوشته با آنکه عرض نموده که نسبت و همی سجود حواله باصل است و این حال معروض متضاد با اوست. محدود و میان این هر دو حالت هیچ تضاد نیست حالت صلوتیه مسطوره می تواند که مترتب بر بقا باشد و حواله نسبت و همی فنا است و فنا را با بقا هیچ تداخل نیست فنا و بقا نزدیک است در عین فنا باقی است در عین بقا فانی چه فنا از اساسی مطلوب است بقا با مطلوب این شبه شما مشبه بشبه صاحب زهد است که بر مقرر قوم تخطیه و اعتراض نموده است و گفته. شمع

گویند غنائ خود چه تابی   گم شو که چو گم شوی بیابی

این نکتہ نمود تا صواب کم چون گم شوم انگہی چه یابم
 یا بندہ اگر کسے دگر خواست از گم شدنم پس او چہ می خواست
 پس اعتراض نیز در فروع است چہ گم شدن کہ قناست نسبت بماسوی است یافت کہ از بقا است
 نسبت بحق تعالی است در میان این و آن تداخل نیست این فقیر این مطلب را در کاغذے
 بتفصیل نوشتہ است اگر خفائے ماند آنجا رجوع نمایند مخدوم آنچه از امور غیبیہ کونیہ و احوال موتی
 کہ ظاہر شود در کار نیست کہ آنرا بتفصیل نویسند اجمال ہم کافی ست کہ بمطلب اصلی چندانہ کار
 ندارد مگر چیزے کہ غایت داشتہ باشد و آنچه بمطلب اصلی تعلق دارد بتفصیل آن اگر بہ پردانند سخن
 است و در ہر کہ نشہ طلب یا بند بعد استخارہ طرفین طریقہ را با و بگویند و اگر از دھام خوش نیاید
 در صحبت کم کسے نگاہ دارند و طریقہ ستر احوال محمود است محتاج استفسار نیست عزیزے از حضرت
 رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم در خواب پرسید یا رسول اللہ ما التصوف گفت التصوف ترک الدعا
 و کتمان المعانی و حصول بشارت مقام فردیت کہ نوشتہ بودند مبارک است لیکن نہ نوشتہ اید کہ
 آثار این ہیج در خود یافتہ شد یا نہ آری این قدر نوشتہ اید کہ در آن مقام ارشاد فرود مقام فردیت
 متصور نمود فقیر نیز در باب توجہ خواہد نمود انشاء اللہ تعالی آری در مراتب عروج مقام فردیت
 بر مقام ارشاد تفوق دارد ارشاد چونکہ متضمن عروج و نزول است بر فردیت مزیت دارد چہ در فردیت
 ہمیں عروج و رو بحق است تعالی نزول و رو بخلق کہ مقام تکمیل و دعوت ست ندارد و لکلی و جھتہ
 آری کسے کہ جامع کمالات فردیت قطبیت بود کبریت احمر است چنانچہ حضرت ایشان مادر او آل
 جامع این ہر دو نسبت بودہ اند بعد از ان بکمالات و راشت پیوستند و سید الطائفہ قدس سرہ نیز
 جامع بود نسبت فردیت او را از شیخ محمد قصاب حاصل شدہ بود و نسبت قطبیت را از شیخ سری
 سقطی نسبت قطبیت را در جنب نسبت فردیت فراموش نمودہ است آنجا کہ فرمودہ مردم می اند
 کہ من مرید پیری ام نہ من مرید محمد قصابم۔

و ظہور الوان و اضواء و انوار چندانہ منافات بہ نسبت فنا و نیستی ندارد و ہنگام ظہور

آن خود را بآں سر نباید داد هر چند لذت بخش بود متوجه نسبت خود باید بود۔

نوشته بودند که صحبت در وقائع با سلاسل دیگر بسیار واقع است التفاتها بسیار مفهوم می شود بلکه در همین از احیان آنقدر انکشاف جلی است که نمودار روح را بصر با بصیرت شریک است تکلیف طریقه های خود می کنند ازین وهم بسیار دارد کذا و کذا۔ مخدوم شما در کار خود سرگرم باشید و حرمت مشایخ را نگاہدارید لیکن قبله توجه را پراکنده نکنید و توجه بیک جانب مقصود را بریزید بزرگ اندر تقدیر وقوع شفقت می کنند هر که یکجا همه جا و هر که همه جا هیچ جا نه۔

باید دانست که اگر بر طالب این راه که ارادت لشیخی آورده است ظاهر شود که نسبت یا توری بوی از عزیز دیگر رسیده است باید که آن نسبت را از پیر خود دانند که بصورت آن عزیز ظاهر گشته افاده نموده است اعتقاد کند که پیر او جامع است لطیفه از لطائف او که مناسبت بآں عزیز دارد بصورت آن عزیز خود را نموده است این از جمله اغلاط طالب است شما خود محفوظید اما یاران را ازین دقیقه آگاه سازند شیطان دشمن قوی است مباد ازین راه قبله توجه را بطلب منتشر سازد و از وصول بمطلوب باز دارد بلکه از راه برود مخدوم و یایک کتابت از شما پیش ازین پدید می رسیده بود پیش از ترک آنرا نوشته بودید بعد از آن از شما کتابت نرسیده غیر از همین کتابت که جواب آن نوشته شد و در آن کتابت شوق ترک و استنکاف بے رغبتی تمام از وضعی که داشتند بیش از پیش بود و پاره بسط مقدمات درین باب نموده بودند و نیز در آن کتابت مندرج بود که درین ایام بکا و حیرت و عجز و افتقار بسیار است ارادت و عنا و طاقت پردے که در او اهل مفهوم می شد کمتر است مسبب بے توسط اسباب در نظر علمی بودا کمال که در قباب اسباب ست اول صنع مدلول صانع بودا کمال قضیه برعکس است آرزوئے شعوری بودا کمال زوال شعور آرزو است فنا را بر بقا می گزید الان بقا را اصطفا می کنند صفات را عین ذات میدانست آرزوئے تحقیق بے کم و کاست کمال وجود را در اینها بتائین مفهوم می شود اعتبار امنیت صحیح اکنون دل گرو سکر است جلوت و محافل و سیر و سفر خوش می آمد درین زمان زوایا و اقامت و

تقاعد معقول ہمت شدہ۔ مخدوم یا معاملہ ہر چیز از ابتدا و ترقی افتد امور مسطورہ روئے می نماید
النتہایت ہی الرجوع الی البدایت مندرج بود کہ مرتبہ سلوک قدمی و مرتبہ سلوک نظری ظاہر
بے تفاوت بیک معنی باشد یا نہ بیک معنی است چنانچہ حضرت ایشان در مکتوبات این معنی را تفصیل
نوشته اند از آنجا ملاحظہ نمایند والسلام علیکم وعلی سائرین اتبع الہدی والتمم متابعتہ المصطفی
علیہ وعلی الصلوٰات والبرکات العلی وعلی جمیع الانبیاء والمرسلین وعلی کل الملائکۃ
المقربین وسائر الصالحین آمین۔

مکتوب صد و پنجاہ و پنجم (۱۵۵)

شیخ عرب بخاری در آنکہ تعمیر ظاہر سبب تخریب باطن است آنکہ حالتی کہ در نماز و دیگر مجہزات انتہاست۔
شامدا و مسلیا اخوی اعزی شیخ عرب ازین درویش دلریش سلام عافیت انجام خواند
صحیفہ مرسلہ خوشوقت ساخت حمد شدہ سبحانہ کہ بعافیت صوری و بطراوت و جمعیت معنوی مستعدند
اللہ تعالی ترقیات ہاد و مزید بر مزید عطا کند من استوی بوماہ فہو منجون خلاصہ اوقات را بوظا
طاعات مصروف دارند درین فرصت بسیرہ تعمیر باطن و تنویر آن پردازند مہیات مہیات۔
تعمیر ظاہر سبب تخریب باطن است بالعکس بابواہوسان در پے تعمیر ظاہر یکم پس از باطن
چہ خبر داشتہ باشیم در حدیث آمدہ است فانی بعثت بمخراب الدنیا ولم ابعث
بعمار تہا۔

نوشته بودند در اثنا صلوٰات خمس کیفیت نادرہ روئے می دید و دیدنیستی بطریق دوام
است علی الخصوص در حین ذکر و مراقبہ نہ از وجود اثرے در نظری آید و نہ از عدم ارادہ سچ امر
در دل نمی آید۔ مخدوم یا احوال سنجیدہ و پسندیدہ اند خصوص حالتی کہ در حین ادائے نماز رومی ہند
بے اہیل است ولذات آن نبی از انتہا۔ والسلام اولاً و آخراً۔

مکتوب صد پنجاہ و ہشتم (۱۵۶)

بجواب پیرزادہ خود خواجہ عبداللہ در آنکہ ورایے فنا و ورایے توحید و تجلی ذات معاملات دیگر
بسیار است بیان بعضے کمالات صلوٰۃ و شرح کلام حضرت خواجہ بزرگ قدس سرہ کہ فرمودہ اند
ظہورِ حواجز و وسوس بعد از فنا مضرت نیست۔

بسم اللہ والسلام علی رسول اللہ عرض دعا و نیاز از کمترین داعیان باخلاص خدام
مخدوم زادہ بر جادۂ قبول فرمایند غایت نامہ گرامی مشرف ساخت امید کہ ہمہ رین منوال اجہ
دور افتادہ را بملاطفات و معارف نازہ می نواختہ باشند این عاصی تنباہ کار از روی کمال شرمندگی
و خجالت کہ از جناب مقدس باری تعالی دارد خود را تائیان آن نمی داند کہ تحقیق یا بتقلید سخنے از
حوالی جرم اقدس او بر زبان یا بر قلم آورد و از ہمیں بہت در بعضے اوقات در رسال جواب غایت
نامہ ہائے تقصیری رود لیکن الحال بحسب امر شریف جرات می نماید و آنچه بفہم قاصر این احقر راہ دادہ
می نویسد و تقصیرات را امید عفو دارد۔ مگر بافتاب و وجہ کمال بے تجلی ذات میسر نیست لیکن
تواند بود کہ ورایے تجلی ذات معاملات دیگر بسیار باشد حصول سعادت عظمی بآن مربوط بود و بابہ
التفاضل بین الانبیاء علیہم الصلوٰۃ و البرکات نیز همان معاملات باشد آری طریقہ انبیاء نیستی و
گذشتگی و آزادی است اما حقیقت انبیاء ظاہر اورایے آن باشد علیہم التجات التسلیمات از طریق
ما حقیقت فرق بسیار است فنا فی نفسہ از مطالب مقصودہ نیست مقصود اصلی امور دیگر است کہ
فنا شدہ است کہ وفی ذلک فلیتئافس المتئافسون ہر چند صاحب نفی کہ بمنہائے نقطہ رسید
باشد مجمل از اثبات و لوفی الجملہ نصیب دارد اما از نصیب تا نصیب فرق بسیار است جمع کہ فطرت
اصلی شان از مقام نفی است ہر چند از مقام اثبات بقدر نصیب دارند اما آن نصیب طفیلی است
ذاتی نیست آنچه ذاتی ایشان است نفی و انتفاست و جمع کہ بحسب استعداد طبعی از مقام اثبات
نصیب دارند نفی طفیلی اینہا است در ضمن اثبات کہ ذاتی این جماعت است نفی نیز بحصول

محمد عبد اللہ

فنا شدہ است کہ

می پیوند و شتان مابین النصیبین کذا و کذا اگر شمه ازان معاملات کہ بمقام اثبات تعلق دارد
و بدانش این بے حاصل پارہ ازان از راه تقلید و پارہ از راه تحقیق درآمده در میان آرد نزدیک است کہ
نزدیکان دوری جویند و می ترسد کہ قطع البعوم در حق او صادق آید۔ بیت

سرایا آتشی امشب قریح گو دیگرے پر کن کہ خواہد سوخت مجلس تا توئے در جام خواہی کرد

درین مقام بزعم این قاصر از توحید ذاتی و شہود وحدت در کثرت نام و نشانی پیدا نیست و همچنین بعد
از نزول تمام ازیں مقام بہر ارشاد نام شہود وحدت در کثرت نمی آید و در کار نمی داند و مبتدی و متوسط
غیر مرجوع و مرجوع درین معرفت باید کہ فرقی نداشته باشد چہ اگر مشہود در مرایائے کثرت مطلوب
حقیقی است شایان نفی نیست پس چرا مبتدی و متوسط را این معرفت ضرر داشته باشد و بتقی آن سعی
نمودہ آید و اگر مطلوب حقیقی نیست و قابل نفی است چنانچہ حضرت خواجہ بزرگ خواجہ نقشبند فرمودہ اند
قدس سرہ کہ ہر چہ دیدہ شد و شنیدہ شد و دانستہ شد آن ہمہ غیر است بحقیقت کلمہ لا نفی آن باید نمود
پس منتہی مرجوع را چون ازان چارہ نبود و یکدام جرمیہ اورا بمشاہدہ غیر مطلوب آرام می دهند
این معرفت غیر واقع را بروکظاہر بسیار نند و بعد از تخلص او بفضائے اطلاق چہا محبوس زندان کوچہ
تنگش می دارند چنانچہ حضرت خواجہ مامویر الدین ارضی قدس سرہ فرمودہ اند کہ توحید کہ چہ تنگ است
شاہراہ دیگر است ازیں عبارت شریفہ دوحیر مستفاد است یکے آنکہ توحید از مطالب نیست راہ
مطلوب است چہ مطلوب و رائے کوچہ و شاہراہ است۔ دوم آنکہ راہے است تنگ بسا است کہ
از مطلوب باز دارد و این عبارت دلالت بران ندارد کہ بعد از فنائے اکمل و نزول اتم البتہ باید
کہ این معرفت روئے نماید۔ اگر گویند در مجالی کثرت مشہود ہر چہ مطلوب بروجہ کلیہ نیست لیکن
ظہورات اوست کہ بعنوان جزئیت مشہود گشتہ است پس مبتدی و متوسط چون کہ بمطلوب نرسید
اند در وقت ظہور این معرفت شاید بشہود جزئی از شہود کلی بازماند و منتہی چون کہ بمطلوب رسید
بعد از رجوع اوقات از ان تمام مدت دعوت اگر او را بایں مشاہدات جزئیہ مانوس دارند گنجائش دارد
غیر مطلوب را مطلوب نخواہد دانست و آن آرام بروجہ کمال نخواہد گرفت و محبوس کوچہ تنگ نخواہد

کے

آوردیدہ اور بھناے اطلاق متخلص گشتہ است و مطلوب را کہا ہو دریافتہ و می دانند کہ این شہود بہ
 تسلیہ اوتنا جل مسمی عطا کردہ اند گوئیم منتہی کہ بکمال مرتبہ انتہا رسیدہ است شاید کہ بعد از
 رجوع بایں مشاہدات جزئیہ تر شد شود لیکن عارفی کہ بکمال انبیا علیہم الصلوٰات والتسلیمات
 و اکابر اولیا علیہم الرضوان رسیدہ است و شربہ از اصل یافتہ اگر عالم نزول فرماید یا مثال این
 مشاہدات چرامفتون خواهد گردید و بایں شہود بالوف و بالیوس کجا خواهد شد و نیز منتہی کہ بکمال کمال
 رسیدہ و یقین یقین است کہ ہرچہ در مجالی اکوان ظاہری شود از قبیل کسر آب بقیعۃ یحییٰ
 الظلمات ماء است و غیر مطلوب است مطلوب و راہ و راہ آن بہت پس بغیر مطلوب چگونه الفت
 خواهد گرفت و این معرفت برائے چہ بروے ظہور خواهد نمود، خوش گفت بیت
 تو در عالم غمی گنجی ز خوبی مرا ہرگز کجا گنجی در آغوش
 درویشے در وقتے از اوقات از موجودات عالم امکان مثل زمین و سحاب آسمان و
 شمس و نبات و حیوان استفسار نمود کہ آنچه ارباب وحدت وجود در مریائے شما شہود و مشاہدہ
 مطابو با ثبات می نمایند راست است و مطلوب در شما جلوہ گر است ہمہ جدا جدا تقدیس و
 تنزیہ او تعالیٰ کردند و نمودند کہ بر این تہمت متہید ما را چہ یارائے آنکہ دعویٰ منظریت مرا تہیت
 او نمائیم او سبحانہ بآن علو شان و تنزیہ چگونه در با ظہور فرمودہ باشد مصرع
 منہ تہمت سایہ بر آفتاب

خود را خالی محض و ساذج صرف و نمودند حقیقت آسمان پیش از حقایق دیگران ازین دعویٰ
 تبری نمود و بکمال اظہار عجز و زاری و ذل پیش آمد و چون جماعہ بآن بیچارہ سرگردان امور غیر
 واقع منتسب می دارند و ارجاع حوادث کوئی و امثال این با دمی نمایند ازین جہت آن قدر
 استیلائے ہیبت خداوندی جل سلطانہ اورا فرو گرفته بود کہ بیان آن نمی توان نمود از ترس و
 خجالت گداخته و آب شدہ می رفت دریں اثنا آفتاب از عابدان خود نیز تبری کرد و نمود کہ این
 جماعت مرا شرمندہ و رسوا ساختہ اند من باین نامرادی و سرگردانی و اینہادین مقام لرزان و

نالان بود۔

برسر اصل سخن رویم انس کمل مرچوبین در طاعات و عبادت محبوب است در ادائے حقوق مخلوقات اعلیٰ الخصوص در نماز که معراج مومن است انس خاص دارند بحدی کہ گویا بیرون آن معطل و بیکارند حدیث ارحمنی یا بلال و حدیث قرۃ عینی فی الصلوۃ رمزیت از آن خصوص جماعہ کہ بحیثیت ذاتیہ مشرف اند و بولایت خاصہ محمدیہ پیوستہ علی صاحبہا الصلوۃ والسلام و التمجیہ انس شان در طاعت است بہمت شان مصروف بر تکمیل نماز از علو بہمت بشہود و شاہد سرفروشی آرند چہ بیقین دانستہ اند مکشوفات و مشہورات این نشاۃ ظلال مطلوب مست نہ عین مطلوب و مطلوب مطلق ازین مقیدات و مشاہدات مبرا است لہذا نہ از ان شہود و مشاہدہ را تخریمہ اولی کہ با امام یا بندیرا برمی دانند و طمانینت خشوع نماز را باز تجلیات تصویر می نمایند آری محب چونکہ ہموارہ شہود محبوب را خوابان است ہمہ وقت وصل و اتصال اورا آرزو مند جائز است کہ از کمال شوق بظلال محبوب نیز مہیا ساید و بظہورات او عاشقیہا نماید عزیزے گفتہ بیت

ہوے تو از جاہم مست و بخود زہر سو کہ آواز پایے برآید

محبوب نشانے از اصل دارد و گرفتار ذات مست من حیث ہو و از غلبہ این گرفتاری بامور دیگر ملتفت نیست معاملہ کہ او دارد در آنجا نام شہود و تجلی بردن عار است پس محمدی المشرب کہ اقرب بحیثیت است باید کہ ازین مشاہدات بعد بود و از ہمہ شہودات خواہ شہود در مرا یا بود و خواہ بیرون مرا یا یکسو باشد و عبارتے کہ از حضرت خواجہ بزرگ نور اللہ مرقدہ منقول است کہ ظہور ہوا جس و وساوس بعد از فنا مضرت نیست محال دیگر دارد کہ بغایت عالی است چہ در کار کہ بر محلے فرود دارند کہ مخالف مشرب آنحضرت بود و تلافی عبارت ایشان کہ سابقاً مسطور شدہ داشتہ باشد زیرا کہ فی تامل کہ این عبارت باین معنی باشد کہ مقصود از فنا زوال گرفتاری است از یادون او تعالی و چون بفنا و اطمینان نفس این معنی بحصول پیوست بعد از ان اگر علم اشیا عود نماید و وساوس پیدا آید از مضرت واردہ زیرا کہ علم اشیا کہ فی نفسہ صفت کامل است بچہت گرفتاری اشیا مذموم بود و چون

بفنا از ان گرفتاری نجات میسر شد علم اشیا از صفت دم برآمد و نیز می تواند که باین معنی باشد که عارف
کامل را بعد از تمامی کار چون مقام عبدیت رسد هر فردی از افراد عالم شاہراہی می شود بجناب
اقدس او تعالی پس درین وقت خطرات که سابقاً موجب غفلت و دوری بود سبب جمعیت و
حضور می شود و از خطرات راہی بحالق خطرات تعالی کثارت می گردد۔ بیت

دردل با غم دنیا غم معشوق شود   بادہ گر خام بود نچہ کنز شیشہ ما

و نیز علم ممکن چونکہ بحصول صورت معلوم است در نفس عالم و موجب تاثر عالم است معلوم
لاجرم سبب تلون و تغیر عالم است کہ مستلزم نقص است و علم واجب تعالی از کیفیت حصول منزہ
و میراست پس اگر علم عارف کامل بحکم تخلق و باخلاقی اللہ ازین قبیل بود و اثر تاثر و تغیر و از
نقص بکمال آید مستبعد بود درین وقت خطرات و حدیث نفس باشد و هیچ از ان تاثر و تغیر بود این معرفت
از معارف غریبہ غریبہ است و از اسرار خفیہ خفیہ است رَبَّنَا اِنِّتَ اِنَّكَ رَحْمَةٌ وَهِيَ لَنَا مِنْ اَمْرِنَا
رَشَدًا وَ صَلَّی اللہُ تَعَالٰی عَلٰی خَیْرِ خَلْقٍ فَحَمِّدْ وَاَلِہِ اَجْمَعِیْنَ وَ سَلِّ عَلٰی جَمِیْعِ الْاَنْبِیَاءِ وَ الْمُرْسَلِیْنَ وَ
الْمَلَائِکَہِ الْمُقَرَّبِیْنَ وَ سَائِرِ الصَّالِحِیْنَ وَ الْمُؤْمِنِیْنَ اٰمِیْن ۔

مکتوب صد پنجاہ و ہفتم (۱۵۷)

بولا تا بعد الغفور سمرقندی در اظہار افراط محبت پیر دستگیر و اسحاب آنحضرت در آنکہ این وقت تاب
ظہور نسبت شریفہ ایشان ندارد۔

الحمد لله و سلام علی عباده الذین اصطفیٰ چه نعمتی است کہ کسے در او ان پیری بجلیل طاعت
منحلی باشد و ہنگام ضعف بر اعدائے قویہ غالب بود آثار قبول اہل اللہ از اطوار او پیدا باشد و انوار
حبیبش بشہادت این معنی ہویدار بود استماع اخبار توفیق آن عزیز باعث فرحت تمام و شکر خداوندی
جل سلطانہ می گردد و سبب عا و امداد از دیار آن نعمت منی می شود این ہمہ انوار از بركات نظر دوستان او
سجائے و این جمعیت صوری کہ ظاہر بادائے وظائف بندگی یافتہ است اثر نسبت معنوی است کہ

از باطن شان بر باطن تافہ است جماعت کہ بشرف خدمت بسعادت پاپوس حضرت قبلہ حقیقی
 مشرف گشته اند بغایت عزیز و محبوب اند و بہایت شریف و مرغوب چہ اینہا مایہ کمال است
 محبوب اند و یادگار آن جمال پاک او ہر گاہ این جماعت رامی بیند حالتی روی دید کہ گویا جمال مبارک
 آن قبلہ خدا طلبان را مشاہدہ می نماید و آن صحبت آن اجتماع شد فی اللہ کہ گرد عالم مثل آن
 منصور نبوده و نیست خطوری کند دیدہ پر آب جگر کباب می گردد آرزو ہمیں است کہ باہنا صحبت
 دارد و حرف و حکایت ہمیں با نماید لیکن افسوس کہ این جماعت روز بروز در قلت اند و یاد وجود
 این قلت از یکدیگر دور افتادہ اند بیت

ز ہجر و ستان خون شد و درون سینه جان من   فراق ہم نشینان سوخت مغز استخوان من
 الخیر فیما صنع اللہ سبحانہ بہ جا بستند مغتسم اند مصرع
 بیادگار بمبانی کہ بوے آن داری

حالت این سوختہ فراق و دل شدہ مشتاق آنست کہ کسے کہ پروانہ وار گرد شمع وجود آنحضرت گشتہ
 و نشانہ وار ہدف تیر توجہ یگانہ او نشدہ و شکار رفتار واداہاے محبوبانہ و نگردیدہ و بستہ فتراک
 نزاکت قدر عنایہ او گشتہ و کشتہ چشمان میگون معشوقانہ او نیست عاشق تبسم دلبرانہ او نہ و
 جبین نازنین خود را بر آستانہ غلیباے او بکمال شوق و آرزو نسائیدہ خاک پائے سگان در گاہ او را
 تو تیاے چشمہائے خود ساختہ و نشان خط بندگی او بر چہنہ او پیدا نمودہ و سلسلہ غلامی آن بارگاہ
 در گردن جان و تن او ہویدا نباشد باوے نہ نشیند و آشنائی نکند و سخن نکوید حکیم مرا چنین آفرید اند
 در اختیار خود نیستیم دیوانگان محبت ہر جا بوے محبوب یا بند جان فدا نمایند و ہر جا از محبوب نشانہ
 نہ بیند بصدقہ فرسنگ ازان جا بگرزید ہر کہ بایں آوارہ میل نشست و خاست ارد باید کہ چنین بود
 والا باوارگان چہ آشنائی و کلام نشست و خاست بارہا بخاطرمی رسد کہ کنجی اختیار نماید و مغاکے
 در نہ زمین گزیند تا جماعہ را کہ نہ باوصاف مذکورہ اند نہ بیند و سخن ایہا نشنود مخدو یا این وقت را
 تاب برداشت این نسبت شریفہ نیست بواسطہ قرب قیامت و تراکم ظلمات روز بروز این نسبت عالیہ

تجربہ نشین

در استتار است انوار آن در اختفا و حملہ آن در کمی غیر از آنکہ این کس در زاویہ تجرد علاجے ندارد
لیکن این نیز در اختیار این کس نیست خداوند امر از مہمان ایشان گردان از نظر اگیان مہمان ایشان
گردان کہ طاقت نظارہ قوم دیگر ندارم۔ والسلام علیکم وعلیٰ من لدیکم۔

مکتوب صد و پنجاہ و ہشتم (۱۵۸)

بمولانا محمد حنیف در اظہار درد و سوز و دلالت بمطلب بقا دار آخرت۔

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ الْحَمْدُ لِلّٰهِ وَسَلَامٌ عَلٰی عِبَادَہِ الذِّیْنَ اصْطَفٰ سَعَادَتِ اَنْثَارِ اُخْوٰی
مولانا محمد حنیف ازین گرفتار آثار و دعوات مشتاقانہ قبول فرمایند مکتوب مرغوب شمارا درینو لا عزیز
از لاہور فرستادہ بمطالعہ آن خوشوقت گردید از فحوائے کتابت جاذبہ شوق پیدا بود و حرارت طلب
ہویدا الحمد للہ سبحانہ علیٰ ذلک ہر قدر کہ از جذب و حرارت دست دہد نعمت است کمال آنست
کہ بحد جنون رساند و از یاسوی بکلیہ برہاند لن یؤمن احدکم حتی یقال انہ عجنون این جنون نصیب
دوستان باد و بطفیل ایشان جرءہ ازان در کام درد و نشان باد اظہار اشتیاق این دیار نموده اند و
و انتظار طالب این آوارہ دارند۔ مخدوم اہل این دیار چونکہ در سر خیال دیار دیگر دارند و از دوری
آن ہموارہ بمعنی سوگوارمند و ستانرا نیز دلالت بآن دیار می نمایند ہر چند ہرچ نشانے ازان دیار پیدا
و اثرے از دیار آن ہویدانہ جز از ہجران دوری نسیمے ازان نیست غیر از سوز و گداز حاصل از وہ شعر

ففی القار و ساکنہ و انس رہم شیون بین جوافی و صنوعی

آرے اگر عبور این موطن نمایند در دشریک ماتم زدگان ہجران گردند و جرءہ کش تلخ نشان بر
حزقت فقدان شو بد چہ مانع است لیکن با این ہمہ درد دوری و سوز ہجران غایات بیش از بیش است
والطاف افزون از پیش غایت است کہ باین درد مانوس میدار و میان سوز ساز داده بیت
دین دیار بآن زندہ ام کہ گاہے نسیم عاطفہ زان دیار می آید
اطلاق دیار و دیار در جاتے کہ از دار و دیاری پاک و مبرا است بطریق صنعت مشاکلہ است یا کنایت

بناچہ در کلام مشائخ کرام مثل آل می آید و از آیت
لا و هو زان سرے روزی باز گشتند جیب و کیسه ہی

مکتوب صد پنجاه و نهم (۱۵۹)

شیخ حسن در دلالت بر شکر نعمت و تحذیر از مکر الهی جل جلاله

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ الحمد لله وسلام علی عباده الذین اصطفی اخوی اعزی شیخ
حسن احسن الله سبحانه حاله وحصل اماله ازین درویش دلریش سلام عافیت انجام خوانند
ستمع اخبار توفیق شما و گرمی هنگام طالبان استقامت اوضلع واستمرار حلقه ذکر و فکر سبب
سرت دوستان می گردد و باعث مزید شکر و حمدشان می شود و درین جزو زیان که هنگام قرب
قیامت است این قسم اجتماع مردم خدائی و صحبت شد و فی الله از نعم جلیله است بیت
آسمان سجدہ بردہ بر زمینے کہ درو یک و کس یک و نفس بہر خدا بنشیند
در کار خود سرگرم باشند و شکر خداوندی جل شانہ بجا آرند و لَنْ نَشْكُرَکُمْ لَا زَيْدًا تَنکُمُ
و از مکر الهی تعالی ترسان و لرزاں باشند و از کید شیطان ایمن نبوند و از هوا و ہوس نفسانی و قیاق
شرب خفی پر حذر بوند و سرگاہ مقتدایان امام ابوریثی نفسی بفرمایند و ای برابا بجمہ محبت رابطہ معنوی
را بہ بزرگان نمود محکم دارند و عوہ و ثقی سنن نبویہ را علی مصدر با الصلوٰۃ والسلام والتحیہ از دست
ندہند و دوام التجا و ابتہال و تضرع و زاری را بجانب قدس حضرت لم یزلی لازم گیرند تا امید
نجات صورت بند و توقع از دوستان آنست کہ این دور از کار را بدعائے خیر یاد آرند کتابتے کہ
فرستادہ بودید رسید الله تعالی معینکم و ناصرکم۔

کنہ

مکتوب صد و شصتم (۱۶۰)

شیخ عبداللطیف لشکر خانی در آنکہ باید کہ ظاہر در رنگ باطن بدام حضور و صوف بود۔

حضرت حق سبحانه و تعالیٰ بکمالات صوری و معنوی متجلی داشته گرفتار مطلبی دارد که هر چه
 مآدون اوست در جنب او محو و متلاشی گردد تا محب او بمقتضای المرء مع من احب آفاق و انفس
 و دایره نموده بخود آنجا بولان نماید و همه در طلب او عطا فرماید که از تجلیات ظهورات او چشم فرو بسته
 ذات ظاهری و متجلی را خواهان جویند بشرکت من مازاغ بصره و ماطغ علیه و علی اله الصلوات
 و التسلیات و البرکات العلیٰ او منزه و احوال فقرائے این حدود مستوجب حمد است لله تعالیٰ
 الحمد لله و المنة علی ذلك المسئول من الله سبحانه سلامتکم و عافیتکم متمنای این مسکین
 در یاد خود و سایر دوستان آنست که همت خود را کلیاً مصروف جناب مقدس مطلوب حقیقی
 گماشته نشود و هر چه منافی این دولت عظمیٰ بود بشیراً از این اعراض نموده آید نشود که بر معنوی باطن اکتفا
 نموده ظاهر را بغفلت سر در بند آید این نیز از دایره شرک خفی بیرون نیست غزیه فرماید لوا قبل مقبل
 علی الله هدایة عمره ثم اعرض عنه لحظة کان فافاته اکثرهما ناله اما چه توان کرد جمیع آرزوهای سر نیست
 از مقتضیات بدنی و اختلاط خلق چاره نه آید این قدر معلوم می گردد که همین غفلت ظاهر که لابدی
 اگر مقرون به نیت صالحه نموده آید از غفلت می برآید و تحقق بندگی می گردد مثلاً نوم که سر سر غفلت است
 اگر مقرون به نیت دفع کسل و طاعت گردد ذکر می گردد نوم العلماء عبادۀ شنیده باشند و اختلاط
 بمرم به نیت ادائے حقوق آهنا نیز ذکر است که ادائے واجب و مستحب است علی هذا القیاس ذکر
 منحصر در ذکر سانی نیست در هر عمل که ملحوظ رضائے مولیٰ بود جل و علا داخل ذکر است ان هذین
 تذکرة فمن شاء اتخذ الی ربّه سبیلاً ازین بیان لایح گشت که دوام حضور که عبارت
 از طرد غفلت است علی الاستمرار چنانچه نسبت بباطن گفته اند در ظاهر نیز ثابت است لیکن دوام
 حضور ظاهر را که عبارت است از مقرون گردانیدن جمیع اعمال و افعال را به نیت صالحه و در جمیع
 امور ملحوظ رضائے مولا ساختن حتی در امور که بظاهر غفلت می نماید دوام حضور باطن لازم است
 و لا عکس این کمال مخصوص بمخلصان است که از تصنع و تصحیح نیت در هر عمل برآمده اند و نیت اینها
 بفناء و بقا بر وجه اکمل تصحیح یافته است مخلصان مکسور اللام ازین کمال قلیل النصب اند

والمخلصون علی خطر عظیم این بزرگواران کہ بحقیقت اخلاص رسیده اند و از تصنع و تکلف کہ لازمہ طریقت است و راستہ ہرچہ می کنند از برای خدای کند تعالی و ہرچہ ازینہا بظہوری آید شراست سبحانہ خواہ نیت کنند یا نہ نیت محتمل است در متعین احتیاج تصحیح نیست چہ نفس ایشان فدائے مولائے خود گشتہ است اطلاق کلمہ انا را بر خود شرک می دانند پس ہرچہ کنند عاید با و باشد تعالی چنانچہ ہرچہ اول می کردند برای نفس خودی کردند و محتاج بہ نیت بودند۔

نہ
بودند

باید دانست کہ سوے ادب فی ایذاءے این قسم عارف منجر بہ ایذاء سوے ادب او سبحانہ باشد زیرا کہ درین صورت منسبات آن بے تکلف بجناب او تعالی منتسب می گردد ہر گاہ اعمال آن عارف بے احتیاج نیت مرا و را باشد تعالی اعمال دیگران کہ نسبت با و بوقوع آید بطریق اولی بان جناب عاید یوندر بر ہمیں قیاس تعظیم و اطاعت او تعظیم و اطاعت مولائے او بود حل علا و ہمیں اعتبار در کلام مجید و ارد گشتہ باشد من یطیع الرسول فقد اطاع الله بیت
بس کنم خودیر کاں را این بس است بانگ دو کردم اگر درہ کس است و السلام اولاً و آخراً

مکتوب صد شصت و یکم (۱۶۱)

بحق این آگاہ خواجہ محمد صدیق کشمی در عظمت مطلوب حل و عز نورالت بر علایہ ہمت۔
الحمد لله وسلام علی عباده الذین اصطفی التفات نامہ گرامی کہ درینولا ارسال داشته بودند بمطالعہ آن متہج و مسودہ گردید سلامت باشد سفر حج مبارک یاد یقین است کہ در دعا ہا کہ مرحومہ این فقرہ انسی ساخته باشند بخیر و ماہمت علیار ابران گمارند کہ از مطلوب حقیقی بیجہ برست نیارند و آرزوئے وصل و اتصال را بان راہ نہ ہرچہ یقین یقین معلوم گشتہ است کہ ہرچہ از وید برست آید فرخوڑ حوصلہ وصل است و مقید با استعداد یافت او و مطلوب ازین تقیلات منزہ و میر است ازین قیود مطلق و معر پس باید کہ مطمح ہمت مقصور بر مرتبہ بود کہ از قیود ادراک و تقیلات استعداد برتر باشد۔ بیت

اگر نہ ہی یکف دامنِ یارم گرفتارِ کسے دیگر نہ دارم

چہ ممکن تا بقید امکان مقید است از مطلق حقیقی چگونہ خطے فراگیر و انخلاء تمام از بشریت و امکان متصورہ، شیخ عطاری فرماید: بیت

نمی بینی کہ شاہی چون پیمبر نیافت او فقر کل تورنج کم بر

إِلَّا أَنْ يَشَاءَ رَبِّي شَيْئًا وَسِعَ رَبِّي كُلَّ شَيْءٍ عِلْمًا عجب معاملہ است درین مقام نہ ہجر مطلوب را میخواد و نہ وصل اورا معذک یاس آن ہم ندارد کہ این کمال فوق معاملہ یاس است عرف ربی بجمع الاضداد و رفع النقایض این کمال وابستہ بنشأۃ محبوبیت است زیرا کہ محب ہموارہ شہود محبوب را میخواد و ہمہ وقت وصل و اتصال اورا آرزو مند کجایارائے آن وارد کہ پرتوے از محبوب بروے ظاہر شود و خود را توانزگاہ داشت عزیزے گوید بیت

بہ بوے تو از جا جہم مست و بخود زہر سو کہ آواز پائے برآید

محب آثار و افعال و صفات جمال و جلال و حسن خدو خال شیفۃ محبوب گشتہ است محبوب است کہ نشانے اناصل دارد و گرفتار ذات مست من حیث ہو و از غلبہ این گرفتاری بامور مذکورہ ملتفت نمی شود و قبلہ توجہ را پرانہ نمی کند قُلْ هَذِهِ سَبِيلِي اَدْعُوْا اِلَى اللّٰهِ عَلَى بَصِيْرَةٍ اَنَا وَمَنْ اَتَّبَعَنِي وَشَهِدَ اللّٰهُ وَمَا اَنَا مِنَ الْمُشْرِكِيْنَ ما این قسم بلند ہمت را حکم من تواضع للہ دفعہ اللہ در نشأۃ اخروی امیدار ہا است کہ دیگران انیست اِنَّ هَذِهِ تَذْكِرَةٌ فَمَنْ شَاءَ اتَّخَذْ اِلَى رَبِّهِ سَبِيْلًا

مکتوب صد شصت دوم (۱۶۳)

بجناب رشاد نپاہ میر محمد نعمان در اشارت بعضی اسرار غامضہ و از واق خاصہ خود۔

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ الْحَمْدُ لِلّٰهِ وَسَلَامٌ عَلَىٰ عِبَادِهِ الَّذِينَ اصْطَفَىٰ دعا و نیات را بن علما صی ہجو مخمول زاویہ خمبول در معرض قبول بادی دانہ کہ چہ نویسید لطائف محبوب عالی تر از انست کہ زبان زد این ہرزہ گوئی گردد و نفاس معشوق بر تر از انست کہ قلم این بوالہوس خیال ترجمانی آن نہ

در اندک صیب مال از مطلوب حقیقی جز استمال نیست

لا یجمل عطایا الملك الا مطایبا آنچه نصیب این بیچاره است استهلاک و اضمحلال است اگر خود
خیر و کمالات نسبت نماید شرک طریقت بود و خائن در امانت باشد و قد منّا الی ما عملوا من عمل
فجعلناه هباءً منثوراً این آوارہ فی نفسہ از جمیع منسبات ہی است عدمی ست وجود منسا
و تحسبہم ابقاھا و هم یرکود و نقرا و ذاتی ست فاقہ او سرمدی امانات ہموارہ از اہل امانات ست
بیچارہ کہ کمال او عدم بود و جمال او نیستی از ہستی مولائی خود چہ خبر داشتہ باشد و از کمال و جمال او
چگونہ اطلاع یابد سر ہو العارف و المعروف اینجا ہویدا ست حضرت جمیل علی الاطلاق مثال با
دور از کارانرا ایمانی باین معانی دہاد و شربے ازین مشرب روزے کند۔

مکتوب صد شخصت سوم (۱۶۳)

نیز بجناب ارشاد پناہ میر محمد نعمان در اشارت بعضی اسرار عامتہ و اذواق خاصہ خود۔
خدام سیادت و نقابت و تنگاہ ہموارہ یاد آور مجاہد صمیمی بودہ بدعائے ظہر الغیب معاون
باشند احوال فقرائے این حدود مستوجب حمد است المسئول من اللہ سبحانہ سلا متکم
عافیتکم و استقامتکم علی جادۃ شیو حکم فانھا ملائکہ الا مرید و نھا خطر الفتاد از شمول
عنایات کہ در بارۃ این عاصی واقع است چہ تولید مصرع
دادا وراقابلیت شرط نیست
قبل من قبل بلا علنا اگر تفصیل آن پردازد کجمل کہ قلم طاقت آن نیاورد و کاغذ بسوزد و مشکم و مستمع
از ہوش رود بعد از آن کہ گوید کہ شنود خوش گفت۔ بیت
سراپا آتشے امشب قدر گو دیگرے پُر کن کہ خواہد سوخت ساغر تا تو فے در جام خواہی کرد
و ایضا لطافت علوان زبان رامی گیر و یضیق صدری و لا یطلق لسانی مصرع
سخن از لب تو گفتیم بلیم سخن گرہ شد
پس باید کہ مستمعان مکمل را معذور دارند و از راہ جنسیت بذات اوراہ جویند تا از ذات بیچون حقیقی

حظ یابند هر چند ذات متکلم را با ذات مستمعین هیچ جنسیتی در میان نه چه ذات انصیبی از بیچونی یافته
و با ذات بیچون حقیقی اتصالی و نسبتی خاص پیدا کرده بلکه دیگران را اصلا ذات نیست بذات علت
چگونه پے برند ذات خالق عارف خود را سوا دست بهر حال دست و پائی باید زد و همواره باین ترانه
مترنم باید بود. بیت

مفلسا نیم آورده در کوئے تو شیئا نثر از جمالِ روئے تو

اللهم اجعل حبك احبا لاشياء الى واجعل خشيتك اخوفا لاشياء عذی واقطع عني حاجات
الدنيا بالشوق الى لقائك واذا اقرت اعين اهل الدنيا بدنياهم فاقر عيني بعبادتك والسلام اولاد

مکتوب صد شصت و چهارم (۱۶۴)

بیت خاں در آنکه طالب حق جل و علا درین دار همواره یاد دگر دانست و در خدمت دنیا
صحیفه نکرمت که نبی از الم فرقت بوده مشرف ساخت چه توان کرد دنیا سراسر محل فراق و اندوه
است موطن لقاء آخرت است حق سبحانه باعمال آن سرگرم دارد تا لقله آنجائی صورت بندد هرگاه
لقله مطلوب حقیقی موعود با آنجا است لقله دیگران فرع لقله اوست سبحانه زیرا که نشاء دمیوی
تاب برداشت لقله او تعالی بوجه کمال ندارد لهذا طالبان او درین نشاء همواره جگر کباب دیده
پر آب اندر همه وقت سوگوار در سوز و گداز و بقرار نشاء در انتظار طلوع آفتاب احدیت بیدارند و
روزانه در هوای مانتاب همیست متعطش و بقرار. بیت

منبأ کزین ره گذرمی برند لب خشک و دامان ترمی برند

بے او آرام ندارند و با ما سوا انس و الفت نمی گیرند و باین ترانه دایم مترنم اند. بیت

بچه مشغول کنم دیده و دل را که بدم دل ترمی طلبد دیده ترمی خواهد

شوریده کارند و آشفته حال در جهان بے جهان اند و در عالم بے عالم اند مع ذلک فی الحقیقت در عالم
اینها اند و سایر افراد عالم باینها برپا و دولتمندان این جماعت اند و آزادان هم ایشان که نه

مترنم

شوریده کارند

یا بیچ کس پیوند دارند و نہ با نفس . بیت

غلام نرگس مست تو تا جدا رانند خراب باره لعل تو ہوشیارانند

اگر سرمایہ حاصل دارند و لا دارند و اگر تکلم و خطاب دارند ہم باوے دارند ہر چیز بظاہر ہا و شما متکلم و
نہی اطیم لیکن فی الحقیقہ حدیث درد و شکوہ اندوہ با و لیست درین حدیث نیز اینہا ترجمان پیش نیند
ایمّا اشکو ابنتی و حزنی الی اللہ و اعلم من اللہ والا تعلمون خوش گفت خداوند مرا ازین قوم
گردان یا از نظر اگیان این قوم گردان کہ قوم دیگر رطاقت ندارم مانا کہ چاشنی از شربت درد مندان
نصیب باطن شما گشتہ است کہ آرزوے فقر و تجرید نمودہ اید بے بیت

ہر کسے کو دور ماند از اصل خویش باز جوید روزگار وصل خویش

از جوانان مستعد افسوس می آید کہ فطرت ہائے عالی خود را مصروف این دنیہ کردہ اند و بظاہر مشغوف این
عجبہ غدار گشتہ و از جوہر نفیسہ بخذف ریزہ چند فروماندہ اند جمال مطلق تابا نیست و راہ آمد و رفت
کشادہ و بایست فطرتان ازان جمال محبوب و مجبوریم . بیت

و السلام علیکم و علیٰ اٰلکم

در جهان شادی و مافارغ در قرح جرعه و ما ہشیار
آمد سحر آن دلبر خوتین جگر آن رباعی گفتہ کہ تو بر خاطر من بار گران
شرمت بادا کہ من بسویت نگران باشم تو نہی چشم بر روی دیگران

مکتوب صد شخصت و پنجم (۱۶۵)

شیخ الیاس در شرح بعضی کمالات مصطلوہ ایں طریقہ علیہ .

الحمد لله رب العالمین والصلوة والسلام علی سید المرسلین محمد وآلہ اجمعین اما بعد
چون صلاح آثار شیخ الیاس ازین فقیر درخواست کہ بعضی از کلمات کہ درین طریقہ علیہ زبان زد و
دائر است شرح آن بنویس اجابۃ للمسئول باندا زہ فہم قاصر خود نوشتہ آمد و اللہ سبحانہ اعلم بالصواب
سفر در وطن عبارت از سیر نفسی است کہ آنرا جذبہ نیز گویند ابتداء معاملہ ایں بزرگواران

ازین سیر است و سیر آفاقی که سلوک عبارت از ان است ضمن این سیر قطع می یابد و در سلاسل دیگر شروع کار از سیر آفاقی می کنند و انتها بسیر انفسی می شود و شروع کار از سیر انفسی خاص این طریق است و اندراج نهایت در بدایت بهمین معنی است که سیر انفسی که نهایت دیگر است بدایت این اکابر است سیر آفاقی مطلوب ابیرن از خود جستن است سیر انفسی در خود آمدن گردد دل خود گردیدن درین معنی گفته اند بیت

همچو نابینا مبر هر سوه دست   با تو در زیره گلیم است هر چه هست
خلوت در انجمن یعنی در انجمن که محل تفرقه است از راه باطن با مطلوب خلوت داشته باشد
و تفرقه بیرونی بحجره درونی راه نیابد بیت

از بیرون در میان بازارم   و ز درون خلوتیست بایام

در ابتدا این معنی بتکلف است در انتها به تکلف و درین طریق این معنی چوں در ابتدا دست می دهد و راه برای حصول آن وضع کرده اند از خصائص این طریق آمده است هر چند تشبیهان طرق دیگر را نیز دست می دهد و اندرین معنی گفته اند بیت

از درون شواش و ز برون بیگانه باش   این چنین زیبا صفت کم می بود اندر جهان

من لم یملک عینه فلیس القلب عنده

نظر بر قدم عبارت از آنست که در راه رفتن نظر بر قدم دوخته شود و محسوسات متلونه پراکنده نکند تا بحسبیت اقرب باشد چه در ابتدا دل تابع نظر است پریشانی نظر در دل تاثیر می کند خوش گفت بیت

بچه مشغول کنم دیده و دل را که بدام   دل ترمای طلبد دیده ترمای خواهد

ن جوید

هوش در دم عبارت از آنست که واقف نفس خود باشد تا بغفلت نبرد کلمه سوم برای دفع تفرقه است که از آفاق می خیزد و کلمه چهارم دافع تفرقه نفس است یاد کرد و یادداشت سالک تا زیاده که در تکلف و تصنع است و بحقیقت و بلکه حضور پیوسته است در مقام یاد کرد است بیت

دایم همه جا با همه کس در همه کار   می دار نهفته چشم دل جانب یار

و چوں حضور و ام پذیرد و از تکلف یاد کرد و وارید بلکه گردد که بنفی منتفی نشود یادداشت بود بیت

دارم همه جا با همه کس در همه حال در دل زن و آرد و در دیده خیال
 و یاد داشت را معنی دیگر هم هست بغایت عالی و آن معنی در خور این مکتوب نیست ،
 وقوف قلبی آنست که نگران واقف دل بود و توجهی و نظری بآن داشته باشد قطع نظر از ذکر بکند
 تا تفرقه بآن راه نیابد و بنقوش با سونی منتقش نگردد و گفته اند که دل بیکار نیست یا با سونی آمیخته
 است یا با مطلوب در آمیخته است آدمی تا بیدار است حواس ظاهره که جوایس اند اخبار عالم
 بدل می رسانند و در تفرقه می دارند و چون بخواب می شود حواس باطن باین کار می کنند و دل ایشان
 می دارند و چون صاحب دل متوجه بدل خود می گردد گویا حصنی گردد دل ازین توجه پیدا می شود و
 نمی گذارد که اخبار عالم بدل بر سر درین بنگام دل بمقصد اقصی در آید و چه بیکاری در حق او مفقود است
 چون ازین طرف ممنوع گشت چاره ندارد غیر از توجه بآن طرف احتیاج بذكر و توجه بذكر ندارد
 دل از دشمن بازدار دوست اطلبیدن حاجت نیست رنگ از آئینه بزدل غیر از ظهور نور هیچ نیست
 از حضرت ایشان شنیده ام که کسی را که ذکر قلبی در نگیرد و متاثر نشود و پیرا از ذکر باز داشته بجزر و قوف
 قلبی امر باید کرد و توجهات باید نمود تا ذکر در گیرد -

وقوف عددی عبارت از آنست که بر عدد ذکر نفی و اثبات بر نهی که درین طریق معهود است
 واقف باشد تا در هر نفس طاق گوید نه جفت . مراقبه مشتق از ترقب است ترقب انتظار را گویند پس مراقبه
 جمع نمودن حواس ظاهره و باطنه است در انتظار محبوب . بیت

همه چشمیم تا برون آئی همه گوئیم تا چه فرمائی

عزیز گوید مراقبه را از گریه آموختن و مراقبه را معنی دیگر هم هست و آن آگاهی و علم بنده است
 بدوام اطلاع حق سبحانه و برود حضور او تعالی مرا و را خواجه بزرگ قدس سره می فرمودند که طریق مراقبه
 از طریق نفی و اثبات اعلی است اقرب است بجزیه از طریق مراقبه بمرتبه وزارت و تصرف در
 ملک و ملکوت می توان رسید اشراق بر خواطر و بنظر موهبت نظر کردن و باطن را منور گردانیدن
 از دوام مراقبه است از ملکه مراقبه دوام جمعیت خواطر و دوام قبیل دلها حاصل است این معنی را

جمع و قبول می نامند. سلطان ذکر آنست که ذکر تمام بدن را فرو گیرد و هر عضو در رنگ دل ذاکر
و متوجه مطلوب گردد. بیت

هر دم بهوای تست دمساز   هر موی زگیوم به پرواز

رابطه حقیقت صورت پیراست در دل حضرت خواجه احرار قدس سره اشارت بر رابطه نموده اند
جائے کہ فرموده اند مصحح   سایه رهبر به است از ذکر حق

یعنی این طریق از ذکر نافع تر است بیانش آنست که مرید بیچاره چونکه گرفتار عالم سفلی است بعالم علوی
مناسبت ندارد تا اخذ فیوض و برکات از آنحضرت بے توسط نماید متوسط باید خداوند سر و جهت که
از عالم علوی حلقه فر گرفته بعالم سفلی   جهت عوث ارشاد رو آورده باشد و از راه مناسب اولی
از عالم غیب اخذ فیوض نموده از راه مناسب ثانیه که بعالم سفلی وارد فیوض را مستعدان رساند و آن
واسطه در حق مرید پیرست که اتصال بچوئی بغیب لغیب نموده بعالم شهادت رجوع نموده است پس مرید
هر چند وجوه مناسب به پیر بیشتر داشته باشد اخذ فیوض از باطن او زیاده تر نماید بیت

زان روی که چشم تست احوال   معبود تو پیر تست اول

و چیزهای که مناسب به پیر آن حاصل شود محبت است به پیر و خدمت رعایت آداب
اوست ظاہر و باطن و اتباع اوست در عادات عبادات و مرادات خود را تابع مرادات او ساختن
و خود را در حضور او کمالیت بین یدی الغال دیدن در پیر فانی گشتن و لهذا گفته اند که فانی البش
مقدمه فانی الله است طریقه رابطه از اهل این مورا است و اشرف مناسب به پیر پیرامی کند و اهل امور
مسطوره است که محصل مناسب اند چون نسبت رابطه غالب می آید خود را عین پیری یابد و لباس
صفت او خود را موصوف می یابد و هر کجا که می نگرند صورت پیری بیند. بیت

در دیوار چو آینه شد از کثرت شوق   هر کجای نگرم روے ترا می بینم

توحید یگانه گردانیدن دل است از التفات بهما سوی و از شهود و شعور با عدا. بیت

توحید بعرف صوفی   صاحب سیر   تخلیص دل از توجه اوست بغیر

عدم قناست در حجت جذبہ و آن عبارت است از عدم شعور بہ خود و باوصاف خود و وجود
عدم بقائی ست کہ برین قنات مرتب شود این قنات و بقا چون در حجت جذبہ ست کہ سلوک بآن ضمیمہ گشتہ
است از عود و وجود بشریت ایمن نیست پس ولایت بآن بحصول نہ پیوند و فنا و بقاے حقیقی
است کہ ولایت بآن مربوط است از عود مذکور ایمن است دوام آنرا لازم قناتے حقیقی نیسان با سویی
اوست تعالی و زوال علم ماعد حضرت ایشان با قدس سرہ فرمودہ اند کہ اگر زوال علم حصولی اشیا
قناتے قلبی است و اگر زوال علم حضوری ست کہ عبارت از نفس حاضر است قناتے نفس است
وجود فنا بقائی ست کہ برین قنات مرتب می شود و وجود موموب بولایت ثانیہ موجود گردد حضرت خواجہ
نقشبند قدس سرہ ہمیں معنی فرمودہ اند کہ وجود عدم بوجود بشریت عودی کنہا و وجود فنا بوجود بشریت
عودی کند۔ باز گشت عبارت از ان ست کہ بعد از ذکر نفی و اثبات بطریق معهود بزبان قلب
بگوید خداوند مقصود من تویی و رضاے من بتو۔

مکتوب صد شصت و ششم (۱۶۶)

بحافظ عبدالکریم در شرح احوال او۔

الحمد لله وسلام علی عباده الذین اصطفیٰ مکتوب مرغوب اخوی اعزری مولانا عبدالمکریم
رسید موجب مسرت گردید حمد لله سبحانہ کہ از جمعیت التذاد معنوی خالی نیند از یاد فقر فارغ نہ شاید
کہ ہمیں منوال احوال را نویسان باشند و اوقات را بوظائف طاعات مراقبات معمور دارند و
از دوال و ظلال باصل و بدلول حقیقی رواند و از علم بحیرت از گفت بجموشی آیند و از پوست بخر و از
لفظ بمعنی گرا آیند خوش گفت۔ بیت

قوے ز وجود خویش فانی   رفتہ ز حروف در معانی

ہر خیز مطلوب حقیقی چنانچہ ورانے لفظ است بیرون معنی است نیز و بر تاز پوست مغراست۔ بیت

لا دھوزاں سرانے روز ہی   باز گشتند جیب و کیسہ ہی

اہل ازان دولت سرادرنگ ظل در راہ است چون باہل پس نسبت علیہ فی الجملہ محبت ارادت
درست کردہ اید امید است کہ باندازہ آن نقاب از جمال این معنی بکشاید و شر بے ازین مشرب عطا
فرماید و آنچه نوشتہ بودند کہ در وقت ذکر نفی و اثبات گاہ گاہ خود را لاشے محض می یابید لاشے محض
یافتن را دو مقام است یکے آنکہ متنسبات را از وجود توابع آن باہل حوالہ نماید و خود را بعد م صرف
ملحق بیند و بہ انا تعبیر تواند نمود این حالت بغایت اہل و عبرت فائے نفس است و بشر وصول کعبہ
مقصود دوم آنکہ بے این حالت دید مسطور متحقق بود این نیز نیک است کہ از مقدمات حالت اولی است
ہر چند از مقدمات تا مقدمات فرق بسیار است۔

نوشتہ بودند کہ نہ شعور بخود ماند و نہ شعور بعدم شعور خود این حالت در فائے قلب کہ بمشافہ نگو
می شد حاصل است چہ در ہنگام نیان نمی قلب نہ شعور بجا سوی دارد و نہ شعور بعدم شعور در ظاہر دوام
این حالت متغیر است ہر چہ دوام ندارد از چیز اعتبار ساقط است والسلام اولاً و آخراً۔

مکتوب صد شخصت و ہفتم (۱۶۷)

نیز بجا فظ عبد الکیم در تنزیہ مطلوب دلالت بر اعلاے ہمت۔

حضرت حق سبحانہ و تعالیٰ گرفتار مطلبی گرداناد کہ دامان عظمت و کبریا بی ادبوت تمنا و
آرزو باوث نشود و ہمتی در طلب او عطا فرماید کہ ہر چہ از شے ظاہر شود ظاہر او باطن چہم ازان پوشیدہ
التقاہ آن نماید بلکہ بسوزد و بگدازد و ہر چہ چیز نخواہد و بامرے ملتفت نگردد این زبان نہ ہجر اورا خواہد
نہ وصل را ہجر محبوب چگونہ میخوابد وصل اورا برائے آن نخواہد کہ بمیقین یقین دانستہ است کہ وصل
و اتصال بآن فراخور حوصلہ اوست و مقید باستعداد و وایافت او دامنے کہ او گرفتار آنست
ازین مقدمات منزہ و میراست ازین فیود معر ایں از بلند ہمتی بآن وصل التفات نمی نماید و ہر چہ
ازان ظہور نماید از ہمہ رو تافہ مطمح ہمیش جز مطلوب حقیقی کہ ورائے ظہور است و ورائے
آرزو ہاست چیز دیگر نیست۔ مصرع آن لقمہ کہ در دہان نگنجد طلبد۔

تفہیات

مع ذلک از مطلوب بایوس ہم نیست کہ این معاملہ فوق معاملہ یاس است عجب معاملہ است
 نہ ہجر مطلوب را میخوابد و نہ وصل اورا ویاس ہم ندارد و درین جامع اضداد ہم رفع نقائص از
 استیالہ برآمدہ است عرفتی بجمع الاضداد این کمال وابستہ بمقام محبوبیت است زیرا کہ
 محب کہ ہموارہ شہود محبوب را می خوابد و دائم وصل و اتصال اورا از رومن کجا یارائے آن دارد
 کہ پرتوے از محبوب ظاہر شود و خود را تواند نگاہداشت عزیزے گوید بیت
 ہوے تو از جا ہم مست و بخود زہر سو کہ آواز پایے بر آید
 محب آثار و افعال و صفات جمال و جلال و بحسن خدو خال محبوب شیفۃ است محبوب
 کہ نشانے از اصل دارد و گرفتار ذات ست من حیث ہی و از غلبہ این گرفتاری باین امور ملتفت
 نمی شود و قبلہ توجہ را پرانگندہ نمی کند والسلام

خط

مکتوب صد شخصت و ہشتم (۱۶۸)

بہ تفار شہید در آنکہ شرط نخستین این راہ فناست۔

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ اللہ تعالیٰ ابواب فیوض و ترقیات را ہموارہ مفتوح دارد
 آدمی مادام کہ در بند علم و دانش است از معرفت بسیط کہ نزد اہل اللہ مغیر است بے بہرہ است
 نسیان با سوی وزوال علم باعد شرط نخستین این راہ ست علم حصولی اشیا باشد یا علم حضوری کہ
 عبارت از نفس حاضر است تا ساحت باطن از نقوش علمیہ اشیا پاک مصفا نشود ظہور انوار قدم
 صورت نہ بندد و تا نفس حاضر بریاست را بے بآن حریم ندارد بیت
 بیچ کس را تا نگردد اوست نیست رہ در بار گاہ کبریا

مکتوب صد شخصت و نهم (۱۶۹)

بمیرضیاء الدین حسین در آنکہ یاس از عمل مستلزم اعتماد بکرم است۔

الحمد لله وسلام على عباده الذين اصطفى صيغة شریفه که بمصوب قاصدا محمد زاید

ارسال داشته بودید رسیده مسرت بخش گردید. مصرع

اے وقت تو خوش که وقت ما خوش کردی

مقدمات بسوطه که نبی از یاس تام از عمل اینکس باشد و اعتماد کلی بر کرم و فضل لم یزلی بود اندراج نموده بودند و بوضوح پیوست بے هر چند یاس از عمل بیش اعتماد بر فضل بیش از عزیزے پرسیدند که این همه امید که داری از چه روی داری فرمود یاسی من کل عملی یعنی این همه امید که دارم بسبب یاس من است از همه عمل خویش و آنچه از ذکر مرگ قیامت و غالب آمدن شوق داراللقا بجهت غلبه رجا و حسن ظن با و تعالی مندرج بود نیک و مبارک است حدیث نفیس احسن ظنک بربک و حدیث قدسی انا عند ظن عبدی بی مؤید این معنی است مقدمات شوق آمیز و سوز انگیز نوشته بودند و نیز نوشته بودند الهی چون آشنائے تو یا خلق بیگانه است بر آشنائی که ندارم انچه امیدوار ساخت حق سبحانه بحقیقت این آشنائی رساند و هر هائی تمام از خود و از خلق نصیب وقت گرداند. مصرع

اے وای بر آنکه از خود از خلق نه رست

و کمال این انقطاع و ذهاب عین و اثر از سالک از روی یافت و شهود بے تجلیات صفاتی بلکه بے تجلی ذات تعالی میسر نیست ذهاب آثار ظلمات عدم که شب دیگر بعد و دور است بے طلوع آفتاب احدیت از افق غیب الغیب برخیزد سالک که بسبب آن بدولت قربصال تواند رسید ممکن نه والسلام

مکتوب صد هفتم (۱۴۰)

مولانا محمد حنیف در آنکه باید که ذکر هیچ غرض مشوب نباشد حتی الاحوال و المواجهه.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ الحمد لله وسلام على عباده الذين اصطفى مصرع

از هر چه می رود سخن دوست خوشتر است

مخدوم طالب حدیث ذات را باید که ذکر و فکر را بخلوص امنیت کند و مشوب با غرائز و

را بولصیر

امانی خود سازد بلکه احوال و مواجید ہم دران ملحوظ و منظور نبود مقتضای میعاد فا ذکر و فی
اذکر کہ از ان طرف نیز یاد خوانند کردہ بیند کہ بچہ پنج یاد فرمایند و بکدام عطیہ نوازند بلکه در ذکر
باید کہ جانب اذکر کہ ملحوظ نباشد و بخلو سینه یاد کند۔

اگر گویند کہ از کریمہ یَدْعُوْنَ رَحْمَتَهُ خَوْفًا وَ طَمَعًا خلاف آن مفہوم می شود و آنکہ گفتہ اند
کہ می تواند کہ مراد خوف و طمع از الوصال باشد تشفی ازین شبہ نمی نماید چہ بسا است
کہ منظور ذکر و عبادت این خوف و این طمع ہم نبود و وصل و فراق محظور نباشد گوئیم کہ شک
نیست کہ او سبحانہ بذات اقدس خویش نیز مستحق ذکر و عبادت است قطع نظر از ثواب عقاب قرب
درجات این کریمہ منافی این معنی نیست غایت الامر رواست کہ این کریمہ ناظر باستحقاق صفاتی باشد
و استحقاق ذاتی و رائے آن بود از نصوص دیگر کہ تسبیح و ذکر دران مقید خوف و رجائست مستفاد
گردد مثل اِلَّا ابْتِغَاءَ وَجْهِ رَبِّهِ الْاَعْلٰی و کریمہ و مَا تُفْقُوْنَ اِلَّا ابْتِغَاءَ وَجْهِ اللّٰهِ
می تواند کہ دعاء کریمہ یَدْعُوْنَ رَحْمَتَهُ الْاَیْمٰنِ یعنی سوال بود کہ مقابل ذکر است چنانچہ در حدیث
قدسی آمدہ است من شغلہ ذکر عن مسائلتی اعطیتہ افضل ما اعطی السائلین و سوال
من حیث انه سوال البتہ خوف و طمع دران ملحوظ است بخلاف ذکر۔

مکتوب صد ہفتاد و یکم ^(۱۷۱)

بحاجی محمد افغان در نصیحت

مخدوم اوقات را معمور دارند و بخلوت و تنہائی بیشتر راغب باشند و اختلاط با مردم
خصوصاً مردم بیگانہ کہ داخل طریق نیستند کمتر نمایند و بقدر ضرورت با تنہا نشستن خواست کنند
لیکن باحوال طالبان نیک پردازند و تفقد و احوال پرسی آہنہا چنانچہ باید بجا آرند و حق شرعی اہل غایب
را نیز بجا آرند و اختلاط کثیر با تنہا نہ نمایند کہ مصاحبت ناسامیل بظام دنیاوی می آرد و از
حق سبحانہ غافل می سازد و دوری اندازد۔

بلکه باطنیان نفس مشرف گشته اند و بقائے اتم و بقائے اکمل پیوسته و از کلفت تصحیح نیت اخلاص در عمل و ارشته اند هر که در تکلف تصحیح نیت اخلاص است مخلص است بکسر لام و آنکه از تکلف گذشته است و بحقیقت پیوسته مخلص است بفتح لام که در کرمیه *انته من عبادتنا المخلصین* وارد است و المخلصون علی خطر عظیم و السلام

مکتوب صد هفتاد و سوم (۱۴۳)

بخواجہ ابراهیم در جواب سوال او از معنی عبارت عزیزی که گفته علم حق را تعالی در علم خود گم می یابم - بعد الحمد و الصلوة و تبلیغ الدعوات می رساند مجاری امور شکور است المرجومه سبحانه استقامتکم علی جادة الکبراء فانها ملاک الامر بدونها خراط القناد. نوشته بودند که عزیزی گفته است که علم حق را تعالی در علم خود محوی یابم ازین سخن اظهار استعاذه نموده بودند و نوشته بودند که عکس این باید گفت که علم خود را در علم واجبی محوی یابم -

مخدوم باید اغراض را گنجایش نیست لیکن نشان این دیدار باید جست بدانند که نشان این دیدار آنست که علم خود را مرآت علم واجبی جل سلطان یافته و مرآت را اجمع از فی المرات خیال نموده در رنگ آنکه صورت آفتاب یا آسمان در آئینه ظاهر شود و ساده لوحی آفتاب را یا آسمان را خبر آئینه تصور نماید این از قبیل اشتباه نمودن شئی است بشئی چه ظاهر در مرآت نمودن آفتاب است نه نفس آفتاب ازین بیان حل شد معنی آن بیت مولوی معنوی قدس سره که فرموده - بیت

علم حق در علم صوفی گم شود این سخن کے باور مردم شود

و نزدیک بآنست آنچه از شیخ محی الدین بن العربی قدس سره العزیز نقل می کنند که گفتا است که جمع محمدی اجمع از جمع الهی است چه جمع محمدی جامع مراتب و جوب امکان است بخلاف جمع الهی این نیز از قبیل اشتباه نمودن است باصل چه ظاهر در مرآت محمدی صورت مرتبه و جوب است نه عین آن مرتبه خوش گفت - بیت

تواز خوبی نمی گنجی بعالم   مرا هرگز کجا گنجی در آغوش

این درویش را نیز این دیدگاه گاه در یاد خود بحصول می پیوندد لیکن منشأ آن بکرم الله سبحانه معلوم است از زلت و خطا محفوظ است مالم التراب و رب الارباب این قسم چیزها درین راه بسیار روی دهم از همه باید گذشت و عجز و نادانی باید آید و بنده باید شد و خیال خواجگی از سر باید برداشت و کمال خاکساری لوازم بندگی بجا باید آورد اگر به بندگی قبول فرمایند ز به عز و شرف والا خسارت نقد و وقت است کمال ممکن در بندگی ست خداوندی با و تعالی مسلم است - بیت
گرز معشوق خیال در مراست   نیست معشوق آن خیال دیگر است

والحمد لله اولاً و آخراً و الصلوة والسلام علی رسولنا و سیدنا و علی رسولنا الکرام و صلیه
العظام الی یوم القیام

مکتوب صد هفتاد و چهارم (۱۴۴)

بخواجہ گدا در بیان خلاصہ سلوک بطریق اجمال -

الحمد لله و سلام علی عباده الذین اصطفیٰ اخوی گرامی خواجہ گدا محمد ازین و راقدا
رعائے قراوان خوانند و اوقات را بنزد و مراقبه بسر بند یکدیگر که دل را انقطع تمام از باسوی مذکور حاصل
آید و تعلق جی و علمی او از ایشان ایل گردد حضور مع الله سبحانه و صفاتی دل شود و از تصنع و تکلف
باید کرد و از هر چنانچه سمع صفت سامع بصرفت با صره بعد از آن سعی کند که این وصف حضور یا آنجناب
اقدس رجوع کند و نفس حاضر از میان بر خیزد و حضور او خود بخود بی فراحت اغیار صورت بندد این
نسخه حال و خلاصه تحقیق اهل کمال و السلام

مکتوب صد هفتاد و پنجم (۱۴۵)

بحاجی حسین در آنکه مشاهدات و تمجیلات را نفی باید نمود -

جناب مشیخت آب شیخ حاجی حسین محب دور افتاده را فراموش نکنید گاهی بد عیاد آوری
 نمایند و از اعلام احوال خود و تفقد احوال دوستان غافل نباشند و بعد ابدان را سبب بعد قلوب
 سازند و ابواب فیوض را که از راه قلوب ست همواره مفتوح دارند و جمیع مشهودات و متخیلات
 خود را که بعنوان حقانیت ظاهر شود نفی نمایند و در یادری معادلات و مشهودات پونید و خواهان
 نسبت مجهول الکفایت باشند آری مشهودی که تمثال نسبت مذکوره بود و تذکار آن معامله نماید
 نفی آن در کار نبود و بر وظائف طاعات و عبادات مستقیم باشند و همه اوقات را در آن مستغرق
 دارند و السلام اولاً و آخراً -

مکتوب صد و هشتاد و هشتم ^(۱۰۶)

بمیرزا الطفا شهن سعید خان در آنکه فناء شرط معرفت است ترغیب تحصیل این دولت علیه -
 حضرت حق سبحانه ظاهراً بر یورش و شریعت غراً آراسته و باطن را از ثمرات و برکات آن شاداب و
 سیراب اراد بالنبی و آله الامجاد علیه و علیهم الصلوات و البرکات الی یوم التدار مخدوم چونکه مطلوب
 از ایجاد بنی آدم تحصیل معرفت حق است جل و علا و معرفت بطور این طائفه علیه بے فناء در معرفت
 صورت نمی بندد - بیت

بیچ کس را تا نگرود او فنا نیست ره در بارگاه کبریا
 پس بر امثال ما بهجور ان ناگزیر است که عمر گرامی را بنحو این دولت مطلوب صرف نمایم و
 پیش از فناء صوری بقاء حقیقی بشتابیم و سرمایه وقت را در پی استیفاء لذات فانیه نگماریم
 و تعمیر چنبره که تخریب آن خواستند ننماییم عذاب بعد و حرمان بدتر از عذاب حیم است چنانچه لذت
 قرب وصال زیاده از لذات جنات نعیم است فیلویلتا علی من اعرض عن الله و احصرنا علی
 من فرط فی جنب الله دوباره در دنیا آرد نه نیست من کان فی هذه اعلمی فیه
 فی الآخرة اعلمی و اصل سبیل لاه بیت

ترسم کہ یار با مانا آشنا بماند تا دامن قیامت این غم بماند
 از جوانان مستعد افسوس می آید کہ فطرتہائے عالیہ خود را مصروف این تیرہ گردانیدہ اند و بظاہر مشغول
 این قبحہ غدار گشتہ و از جواب نفیسہ بجز فربہائے چند فروماندہ جمال مطلق تابان ست راہ آمد و رفت
 آن کشادہ امثال با پست فطرتان ازان جمال مجہولیم و ازان حریم متعال مجبورہ بیت
 در جہاں شادی و ما فارغ در قدح جرعہ و ما ہشیار
 کمال خجالت انفعال است کہ حضرت کریم دونوال بآن عز و جلال نظری باین ذرہ مثال اشته باشد
 و از سر علانیہ او آگاہ بود و از نہایت جہالت توجہ قلب ابدی گراں آرد و سرنیاز باغیا را و دارد رباعی
 آند سحر آن دلبر خونین جگر آن گفتا کہ تو بر خاطر من بار گراں
 شرم بادا کہ من بسویت نگراں باشم تو نہی چشم بر سے دگر آن
 باید کہ تا ہنگام ملاقات صوری طریقہ مقاصد اجاری دارند تا راہ افاضات معنوی مفتوح تر باشد۔

مکتوب صد ہفتاد و ہفتم^(۱۷۷)

بملا جمال الدین درانکہ برکشوف و قانع اعتماد نباید ہا د کمال معتبر معرفت صانع است جل علا و در تحقیق فنا
 الحمد للہ و سلام علی عبدہ الذین اصطفی صائف شریفہ بتعاقب یک دیگر رسیدہ خوشوقت
 و پہنچ گردانید حضرت حق سبحانہ ہموارہ با ذوق و شوق دارد و عروجات و ترقیات ہاد مخد و ماچول
 تفرقہ در کشوف و منامات بشارت صحیحہ صادقہ و خلاف آن متعسر است اعتماد بران نباید نہاد
 و اعتبار آن چندان نباید نمود کہ کمال معتد بہ بآن مربوط نیست آنچه شایان اعتماد است و بیشک
 منجی است کتاب سنت است باید کہ ہمت بر آن گمارند کہ عمل بمقتضائے کتاب سنت میسر آید و ذکر
 نیز از مامورات شرعیہ است و ام آنرا از دست نہ ہند و اوقات را بآن مستغرق دارند و کمال کہ اہل اللہ
 مقرر نمودہ اند معرفت صانع است جل و علا و معرفت عبارت از فناست در معروف۔ بیت
 تو مباش اصلا کمال این ست و بس رود و گم شود وصال این ست و بس

و فنا بطور یاد و گوشت است پس فناء قلب نسیان اوست ماسوی مذکور را بحدے کہ اگر تکلف
 باد ماسوی نماید بیادش نیاید بالجمله تعلق جی و علمی اواز ماسوی منقطع گردد و فناء نفس عبارت از
 متفائے نفس حاضر است بتمام و کحوق است بعدم صرف بحیثیت کہ تعبیر از خود بانا نتواند کرد درین
 موطن عارف را نہ ذکرے بود و نہ توجہ چہ از عارف اثرے تماندہ است ذکر و توجہ کہ را بود بعد از ازاں
 اگر توجہ و ذکر و حضور است از خود بخود است مقصود ازین فنا زوال گرفتاری مادون حق سبحانہ است
 پیہ آفاق و چہ نفس کہ سم قاتل و مرض مہلک است انجلائے ایمان است و انقیاد احکام شرعیہ است
 بروجہ کمال و حصول سیر است در امثال او امر و انتہا از نوای و دفع عجب ریاست در طاعات تا
 خلاص پیدا آید و اطمینان نفس امارہ است کہ بالذات معادی احکام الہی است جل و علا
 و سلمان گشتن است باسلام حقیقی مجمل آنکہ مقصود از سیر و ساوک و فنا و بقا تحصیل بندگی است
 فیسی تا احکام و لوازم بندگی کما ہی بقدر الامکان بجا آرد و سرکشی کہ از راہ نفس و ہوا پیدا است
 و بزوال آرد نہ آنکہ بندہ سراز رفقہ بندگی بکشد و دعوائے خواجگی بنماید و تماشائے صور و انوار غیبی
 کند صور و انوار حسی چہ کمی دارد کہ کسے آنرا گذشتہ ہو س صور و انوار غیبی نماید صور و انوار حسی و غیبی
 ہر دو مخلوق اند و بدایع حدوث و تنسم رویت و مشاہدہ حق جل سلطانہ باختر تعلق دارد و در دنیا
 نیست چنانچہ اجماع علمائے کرام و صوفیائے عظام بران واقع است و آنچه بنشادنیوی تعلق دارد
 حصول ایقان است پس نتیجہ طریقہ صوفیہ علیہ در نشادنیوی کمال احکام شرعیہ است و وصل و
 مشاہدہ و قرب نتیجہ است کہ تعلق باختر دارد باید کہ کرمیت را در اتیان احکام شرعیہ چیست
 بر بندہ و امر معروف و نہی منکر را شیوہ خود سازند و اجائے سنن متروکہ را از اہم امور دانند و
 ہر واردے کہ روئے دہد در ستر آل کوشند و بر وقائع و منامات اعتماد نہ ہند اگر کسے در خواب
 پادشاہ یا قطب وقت گشت چہ می شود پادشاہ و قطب است کہ در خارج بہ این دو منصب
 برسد و اگر در خارج ہم کسے پادشاہ شد یا مکونات مسخروے گشتند کدام بزرگی حاصل کرد و کدام
 عذاب گور و قیامت ازوے رفع شد بہ بیت

گردید مسخر تو گردد زین ہر دو چہ حاصل تو گردد

بلند ہمتان باین قسم امور التفات نمی نمایند و در مراضی مولی جل سلطانہ می کوشند و در فتاویٰ نیستی و ستروادات سعی می نمایند حمد اللہ سبحانہ کہ در محبت و اعتقاد بزرگان رسوخ تام دارند و اوضاع شمایندیدہ مستمع می شود از امثال شہادستان امیدواریم کہ این عاصی را از دعا فراموش سازند و رحمت و مغفرت رضای خداوندی در حق این فقیر در پوزہ نمایند والسلام

مکتوب صد ہفتاد و ہشتم^(۱۷۸)

بمولا نا حسن علی دہتر غیب بر کسب علوم شرعیہ اچای سنن مصطفویہ علی مصدر بہ الصلوٰۃ والسلام والتحیۃ با ذکر نصائح دیگر۔

بعد الحمد والصلوٰۃ وتبلیغ الدعوات بسعادت آثار اخوی اعزّی مولانا حسن علی احسن باللہ سبحانہ حالہ و حاصل امالہ می رساند احوال مستوجب حمد است اللہ سبحانہ الحمد والمنہ علی ذلک المسئول من اللہ تعالیٰ ثباتکم واستقامتکم علی طریقۃ الکبراء فانہما ملاک

بروہنہ طریقہ

الامر مدار النجاة وید و مہا خطر القتل برادر چون آوان آخر الزمان است و دین سستی پیدا کردہ است و سنت متروک گشتہ و بدعت شائع شدہ تحصیل علوم و نشر آن دین طوم وقت ظلمانی از اہم ہمام است اچای سنت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام والتحیۃ از اعظم مقاصد کرمیت در کسب علوم شرعی و نشر آن اچای سنت مصطفویہ چیست بر بندہ و زاویہ نام

راویہ نامہ رادی

دوام نگہ رانی

محجز و نیستی

احوال و مواجید

و دوام نگہ رانی را بجانب قدس ایزدی عزیز ہانہ بوصف عجز و نیستی از دست ندہند دیگر هیچ فکر احوال مواجید نکنند کہ کمال آن مربوط با آخرت است و امورے کہ صوفیہ وقت بآن خرسندند یا از قیاس کسر آب بقیعۃ یحسبہا الظمان ماء است یا بہر تسلیہ شان از ہزاران یکے را وانمودہ خوش گفت آنکہ گفت تلك خیالات تری بہا اطفال الطریقہ این داردار عمل است ادائے طاعات مردانہ باشند و از زاو گوشہ را مقتنم دانند و امور معاش صوری را بحضرت رز

ادائے طاعات

امور معاش

والقوة المتین سپارند و جمعیت را در ترک تدبیر آن دانند که معامله تدبیر و جمع اسباب بدو تسلسل می کشد و حصول جمعیت تمام ازاں محال عادی است دیگر فاتحه پدر عزیز شما خوانده شد ان شاء الله
وَلَا تَأْتِ الْيَتِيمَ أَجْزًا مِّنْ حَقِّ سِجَانَةٍ مِّمَّنْ خَلَقَ فَسْوَءَ بَعْدٍ لِّمَن كَانَ يَلْمِ الْيَتِيمَ
خود را دو بقاتحه و صدقه و استغفار همواره یاد می نموده باشند۔

مکتوب صد هفتاد و نهم (۱۷۹)

بخواجہ محمد صدیق در ولالت بر طلب استقامت بر شریعت و بر محبت مرشد در آنکه حصول نسبت دیگر است علم بآن دیگر و کشف بر آنکه حال باشد و علم بآن نباشد۔

بعد الحمد والصلوة و تبلیغ الدعوات می رساند که مکتوب مرغوب مع حرفی نیازمرا بعد

آخری رسید و مقدمات دور و دراز آن واضح گردید و ما ازین جانب کمال صفاست غباری

در خاطر راه ندید افسردگی نصیب اعدا باد در کار خود سرگرم بوند و در هر وضع که باشند دوام اقبال را

بوصف نیستی از دست ندهند و از حضرت حق سبحانه استقامت طلبند الا استقامت فوق الکرامه

شنیده باشند فقیر نیز استقامت شمارا در پوزه کردم امید که آثار آن بظهور آید اگر از احوال و مواجید

بیچ ظاہر نشود و استقامت بر شریعت و بر محبت حضرت ایشان و فقرائے ایشان باشد با که ندارد

و از حقیقت بے نصیب نیست و اگر معامله بر عکس است جزا استدراج نباید دانست این سر رشته را

محکم باید داشت نسبت بزرگان مابین عالی است از حیث دانش بیرون مشکل که دست ادراک

یکایک بر امان آن رسد هر چند حاصل بود چه حصول امر دیگر است و علم بآن دیگر یعنی علم حصول

نسبت باطن راست که علم و التذاز نصیب است اگر با ظاہر مختلط است چنانچه در ابتدا

علم و التذاز باطن در ظاہر نیز بحکم جوار سرایت می کند و ظاہر نیز واجد و ملتزمی گردد و چون کار

بانتها آید باطن از ظاہر مفارقت گزیند و حق جوار نفع شود ظاہر بیچاره از دولت باطن بهره

کم گیرد و خود را خالی و بے نسبت یابد بلکه گاه بود که از کمال بے مناسبی بباطن مبتدی رشید را

کہ چاشنی از انتہا بحکم اندراج النہایۃ فی البدایہ یافتہ است از قلب کہ مقام جذبہ است برآمدہ
و بہ مقلب آن تہ پیوستہ و بظاہر ہر ذوق و وجد موصوف است از خود کمال داند و از خود نفی نسبت
نمودہ اورا صاحب نسبت داند ازین جاست کہ طالب در صحبت این قسم مبتدی و متوسط بظاہر
رشد بیشتر می فہم و وجد و التذاز زیادہ ترمی بیند چون مرشد و بشوق و وجد ملتذ است در مشرشد
نیز این کیفیت پر تومی افگند شیخ الاسلام گفتہ اگر خرقائی و محمد قصاب بجائے بودندے من شمارا
بوے فرستادے نہ بخرقائی کہ وے شمارا سودمند تر بودے از خرقائی، یعنی خرقائی منتهی بود مرید از
کم بہرہ یافتے۔ راقم گوید یعنی بہرہ بود دانش تعلق دارد نہ مطلقا چہ بہرہ کمال آنست کہ در صحبت
منتهی حاصل است بہرہ اولی را باین بہرہ چہ نسبت آن صورت بہرہ است این حقیقت بہرہ لیکن از
کمال علو چون نسبت او از ادراک متعارف بیرون است در طالب نیز باین کیفیت ظہور می نماید
نسبت اصحاب کرام علیہم الرضوان ہمیں بودہ است فلا تلک من الممترین

شاگرد شیخ الاسلام
را کا مطلب

نسبت صحابہ

مکتوب صد ہشتاد (۱۸۰)

بحضرت خفائق و معارف آگاہ جامع علوم ظاہری و باطنی شیخ محمد یحیی دامت برکاتہ در ذکر
خصائص حضرت مجدد الف ثانی بطریق اجمال و تعرض بر احوال درویشی۔

الحمد لله و سلام علی عبادہ الذین اصطفیٰ۔ بخند و مادر کتابت اخیر مندرج بود کہ در
مشافہہ ہم ذکر بعضی معارف خاصہ آنحضرت نمودہ می شود مثل گذشتن از معارف توحیدی و بالا
رفتن از مقام جذبہ و سلوک بے تکلف تسلیم و تصدیق می نماید۔ اے عزیز این مزایا و مابہ التفاصل
آنحضرت کہ فقیر نوشتہ بود امور دیگر است کہ دیدہ عقل و و ہم در ادراک آن خیرہ و زبان خیال و تخیلات
آن لال است و این کمال کہ شمار در معرض بیان آورده اید رتبہ ایست پائین از رتبہ ہائے صعود آن
کمالات مزایا بلکہ این کمال را کہ از کمالات ولایت است نسبت بآن امور کہ متفرع بر کمالات
نبوت است ہیچ اعتبار و اعتدادے نیست کاش حکم قطرہ داشتہ باشد نسبت بدریائے محیط

کمالات ولایت
کمالات نبوت
کی نسبت

این کمال از قبیل علوم لایق الانظار است آن امور از اسرار لازم الاستیفاء معلوم است که علوم را با اسرار چه نسبت است معامله که با خلقت آنحضرت قدس سره وابسته است جداست و اسرار و دقائق و نازیهائے که در ذات صفات نوشته اند و تحقیقات و مقالات مفروده که بیان فرموده اند علیحدہ و معاملات اصالت و تخمیر طیف از بقیہ خلقت خاتم الرسل علیہ و علیہم و آلہ کل الصلوات التسلیمات را خود چه بیان نماید و از ولایت آنحضرت که ناشی از مقام مجبیت و محبوبیت ذاتی است چه نشان دهد از حقیقتہائے ہوت که خصوصیت یا نشان دارد و آن حقیقت مخزن رحمہائے نامتناہی است کہ یک چشمہ آن نشاء بہن گشته و چشمہ دیگر بنشاء دیگر ذخیرہ شدہ و صفت رحمن و رحم الراحمین ہم از آن حقیقت انبعاث یافته است و ایضا ترقی از تعین اول اثبات نموده اند و دیگران را از آن منع نموده و منتہائے سیر و سلوک را تا آنجا گفته و فوق آن مرتبہ اطلاق و لاتعین ذات بحت تصور نموده کہ سیر و سلوک و علم و معرفت را در آنحضرت ممنوع دانستہ و حضرت ایشان چندین مراتب تعینات از گذشت آن اثبات فرمودہ اند و تعین اول را بمراحل از آن بالا برده بلا تعین خود چه رسد و دقائق حقیقت محمدری و حقیقت قرآنی و حقیقت کعبہ ربانی و حقیقت صلوة و حقیقت کہ فوق این حقائق است کہ آنحضرت بہ بیان آن ممتازند در مکتوبات مسطور است کمالات حقیقت لایت محمدری و ولایت ابراہیمی و ولایت موسوی و ولایت احمدی و کمالات انبیاء و خصوصیات رسل و مزایائے اولوالعزم و مبادی تعینات ہر کدام ازین بزرگواران و خصوصیت حضرت روح اللہ و حضرت مہدی موعود و مبادی تعینات بلا علی و ولایت حضرت صدیق و مبداء تعین اورضی اللہ تعالیٰ عنہ کہ بیان فرمودہ اند تا آنکہ نویسد علی نبینا و علی سائر الانبیاء و الملائکۃ الصلوات و التسلیمات علی اتباعہم و ہمچنین تفاوت اقدام اصلمان بحقیقت صلوة و مرتب انبیادین جا و صفوف اربعہ این بزرگواران علیہم التحیات و خصوصیات انبیاء کہ اسامی متبرکہ آنہا در قرآن مجید مسطور است علیہم الصلوات و آنکہ مقام آنسرور علیہ السلام بر ہمہ این مقامات سروری است و نصیب کہ آنحضرت را ازین مقام ثابت است

ونصیب حضرت مہدی موعود ازان منشأ اصالت ولایت خود و اصالت حضرت مہدی علیہ الرضوان
 تا کجا شرح دہد و در مرض موت اسرار و دقائق کہ بیان فرمودہ اند و کمالات اہل بیت آنسرور را
 علیہ السلام و علیہم التحیات البرکات و بعضے از خدایات شایستہ خود نسبت باینہا بچہ طریق معقول
 سازد و حقائق قیومیت و قاین مقام خلقت مزایای محبت و اسرار صباحت و ملاححت و امتزاج این
 دو حسن مطالعہ نمودہ باشند و اسرار مقطوعات کہ در بالا فرمے ازان گذشتہ دریلے است بے پایان کہ
 در گفت و شنود نیامدہ و سر بستہ رفتند و آنچه نوشتہ اند کہ مکشوفات خود را برابر معارف آنحضرت می اند
 سخن در فہم معارف آنحضرت است بلکہ در فہم اصطلاح شیخ ابن عربی می و دیگر اہل ازان دورا برای
 بآن جستن خیال محض است کہ ناشی از نادانی و خام خیالی است بسا نادان کہ از روئے جہل مرکب
 اعتماد بر بعضے وقائع خود ہا نمودہ در توہمات فاسدہ افتادہ اند و مردم را از راہ بردہ اند و ضلوا فاضلوا
 ضاعوا فاضاعوا برابر جستن فرع ادراک بلکہ فرع تصور است کہ بوقوع نیامدہ برای کجا و
 مساوات کو۔ مصرع بخواب اندر مگر موشی شتر شد

مکتوب صد و ہشتاد و یکم (۱۸۱)

ہولانا جمال الدین در بیان مقام جمع و ترغیب بر تحصیل فرق بعد الجمع۔

الحمد لله وسلام على عباده الذين اصطفى صحیفہ لطیفہ مشرف ساخت از مطالعہ
 اذواق و مواجید و اشواق و تلویحات کہ در ضمن اشعار رنگین عبارات دلکش بود حظ ہا نمود مصرع
 اے وقت تو خوش کہ وقت ما خوش کردی

مخدو با امثال این و لولہائے شوق و دیوانگیہائے عشق کہ سالکان را دست می دہد
 شکوفہ انجمن جمع است کہ ہنگام استوار شمس حقیقی از غنچہ سویدائے قلبی سر می برآرد و نماز را درین وقت
 استوار مرفوع می داند و تکالیف شرعیہ را زنجیر دست پائے مجنون می یابد و خیال سقوط تکالیف
 می نماید ذکر القلق و ذنب می فہم می گوید توبۃ العوام من الذنوب و توبۃ من قول

بقیہ

لا الہ الا اللہ ونیز میگوید ذکر اللہ بسود القلب ویزداد المعاصی والذنوب وارتعین نزد
ملت یکسوست و نرائے انا علی مذهب ربی مترنم و بہ نماز رسمی کمتر می آید و بقیام و قعود آن نمیکرید
و می پندار و لا صلوة للمؤمن الا فی قلبہ و میخواند بیت

بکفر و باسلام یکساں نگر کہ ہر یک ز دیوان او دقیرست

ہر چند بظاہر از حدود شرعیہ تجاوز نمی نماید و بہ نماز و سایر احکام مقید است و اگر این را ہم
نداشتہ باشد محدود و مردود است کہ از محبت خارج است فارق عدل میاں محق و مبطل اتیان
احکام شرعیہ است و التزام ملت مصطفویہ علی مصدرہا الصلوة والسلام والنجۃ ہذا و آنچه این فقیر
بآن ترغیب نموده است از تعمیر اوقات اتیان اعمال صالحہ بشوق و رغبت مناسب مقام جمع الجمع
و فرق بعد الجمع است کہ مقام صحواست دین وقت آرام در بندگی ست التذاد و طاعات ارحنی
یا بلال رفیقست ازین معاد قرۃ عینی فی الصلوة اشارۃ است باین متمنا باین کمال ناشی از مقام نبوت
است آنچه بالا گذشت ناشی از شطح ولایت این اسلام حقیقی است آن کفر حقیقی نسبت آن باین نسبت
قطرہ است بادریائے محیط بلکہ نسبت قشر است بالب بلکہ نسبت مہموم است باموجود حقیقت معالہ
ایجا ہویدا است آنجا بیش از شمع و نمونہ نیست از شمس حقیقی جز مثال ازاں حاصل ندارد خوش گفت بیت
تواز خوبی نمی گنجی بعالم مرا ہرگز کجا گنجی در آغوش

چون این کمال پر تواند از کمال سابق رویا ستار آرد و نشانے از ان نمازند بلکہ از ان نام و مستغفر بود
نماز مقصور برین صورت نیست در عالم غیب الغیب حقیقی دارد کہ فوق حقیقتہاست تا بآن حقیقت
نرسد از کمال این چہ دریابد و آن حقیقت باین صورت برپاست نماز معشوقے ست در با گوئی صورت
زیبائے او را در عالم مجاز باین ارکان مخصوصہ نمودہ اند و ادہائے رعنائی او را باین قیام و قعود و
اکاب و خشوع ظاہر ساختہ ہر کہ والہ آن صورت نگر در حقیقت آن ارکان را چہ دریابد و کسے کہ فریقہ
آن ادا ہا نشود حقیقت این قیام و قعود را چہ فہمید بیت

چکد مشک تر از دستم چو آن گیسو بچنگ افتد و در صبح از گریہ نام گران مہ در کنار آید

مکتوب صد و هشتاد و دوم (۱۸۲)

بمیرزا عبیدالله در شرح احوال و جواب استفسارها و تحقیق حیوة و موت حضرت خضر علیه السلام
الحمد لله و سلام علی عباده الذین اصطفیٰ بطالعه صحیفه شریفه گرامی سرور و خوشوقت
گردیده نوشته بودند که از آن مقام استخلاص یافته نسبت و همیه مضافه بخود را که حواله بصل است شیخ
بیش در نظر نمی افتد در اکثر اوقات اما در اقل قلیل اوقات علم بشیخ هم نمی ماند بل علم بعدم او
حمد الله سبحانه که از کوچه تنگ بشاهراه درآمده اند و از ظل بصل شافیه این کمال که وابسته
بانعدام سالک است بعد از حقوق منتبسات بصل بطور حضرت ایشان با قدرت الله سبحانه بضر الله
معبر به تجلی صفات است کمال این تجلی وابسته به تجلی ذات است چه تمامی هر مقام مربوط بگذشتن
است از آن مقام از آثار تجلی ذات است که شیخ و جماعه در نظر عارف بعد از حقوق منتبسات بصل
می ماند نیز زایل گردد عارف محوصف و متلاشی محض گردد و آن شیخ و جماعه عدم بوده است که بسط
انعکاس کمالات اندک سائر اعدام متمیز گشته بود و چون کمالات املته بصل امانات ملحق شد ما به
الانسیاز این عدم از آن اعدام نماند پس ناچار آن عدم که مرآت کمالات وجودی بوده و این مجموع
ذات ممکن گشته بعدم مطلق شود این زمان از عارف نه عین ماند و نه اثر که باقی ولا تذر
و آنچه نوشته اند که در اقل قلیل اوقات علم بشیخ هم نماند ما که مقدمه این کمال بود و آنچه
گفتم که مقدمه این کمال بود چه ذات چون متجلی شود مرا و استتار نیست و نیز از علامت این
مقام انتفائے ذکر و حضور و توجه است از عارف اصلا و زوال مورد کلمه انا است رأسا بعد از
بحوق کمالات باصل حضور خود بخود است و نصیب عارف از این مقام جز استهلاک استخلاص
از قیود و همیه خروج از جیل مرکب شرک خفی و مرض معنوی بوده نیست
و آنچه نوشته اند که وجود قبل ازین بر ذائقه چاشنی وحدت می داد و عین او تعالی می دانست
امروز از تعینات چون اوصاف در نظر است بقایت عالی است مطابق قول علما را بصل حق شکر

می نماید

شکر اللہ تعالیٰ سببہم و موافق مذاق حضرت ایشان است این تعین وجودی بطور آنحضرت
فوق تعین علمی جملی است کہ اسبق تعینات ست بطور دیگران و از حیرت و عدم دریافت و رائے
معاملہ وجود اظہار نموده اند بے غیر از جہل و حیرت از ان حضرت جلت عظمتہ چہ نصیب باشد ہر خند
درک بود ابادرک درک نبود العجز عن درک الادراک ادراک نشان حال آن مقام است این
جہل و حیرت کہ ہزاراں مرتبہ بر شہود و معرفت دارد از اعلیٰ مقامات ست زینہار میل بہ پستی نمایند
و از اوج بحفیض نگرانید و از آب بسراب نہ فریبند خوش گفت بیت

اگر ندھی بکف دامن یارم گرفتاری کسے دیگر ندارم
آرے از ہستی گذشتن بعقل راست نیاید و بظاہر دہشتی کوشیدن است لیکن چہ توان کرد
عرفت ربی بجمع الاضداد ہستی و نیستی ہر دو چون از اعتبارات ست پس از آنحضرت منزل باشد
لا وھو زان سرای روزی ہی باز گشتند جیب و کیسہ ہی
تعجب و تحیر شما بر محل است ہر گاہ فوق تعین علمی جملی سیر و سلوک و علم و معرفت تجویز نمایند کہ
بطور اینہا نیز این تعین مسبوق بحضرت وجود است فوق حضرت وجود چگونہ نسبت علم اثبات
نمودہ اید ہر چہ بطور ایشان این حضرت وجود مرتبہ ذات بکت است و بطور یا تعینے است از
تعینات او قال الشیخ محی الدین العربی قدس سرہ فی الفصوص یا حیا صلہ ان التجلی
من الذات لا یكون الا بصورة المتجلی له فالمتجلی له ہارای سو صورتہ فی مرات الحق
و ہارای الحق ولا یکن ان براہ بعد از ان فرمودہ کہ این تجلی منتہائے تجلیات ست غایت مشاہدات
فلا تطمع ولا تتعجب فی ان ترقی من هذا الدرج من التجلی الذاتی ثم قال و ہادراہ الا
العدم المحض چہ عالم ظہور اسما و صفات ست از اسما و صفات بالاکذشتن در عدم خود کوشیدن
است لیکن باید دانست کہ بموجب المراءع من احب محبوب چونکہ و رائے آفاق و انفس
است و رائے نسبت اعتبارات چہ نسبت علم و چہ نسبت وجود ناچار محب را بحکم این معیت
بیرون آفاق و انفس و و رائے نسبت علم و ہستی گذر گاہ بود و و رائے ظل و اصل نظر گاہ باشد

باقنا و بقائے ہر مرتبہ برتن فوق آن امدادی نماید و دلیری سازد و اصل را در رنگ ظل آن در را
می گذارد تقاعد از آن چه صورت دارد و گرفتار آن ذات بخت را بجا دون آن تسلیه چگونه متصور
بود چاشنی ظلال و اعتبارات بر ذائقه طالب ذات تعالی لذت نمی دهد و در رنگ طفلان باین
شیرینی اضافی و حسن عارضی فریفته نمی گردد و لب تشنه شراب تسنیم بموج سراب میراب نمی شود
و هَرَّاجَةٌ مِنْ تَسْنِيمٍ عَيْنًا يَشْرَبُ بِهَا الْمُقَرَّبُونَ مَابَهُ التَّفَاضُلُ بَيْنَ اخِصْ خَوَاصِّ اَزْ اَنْجَا
و تفاوت انظار کمال در آن مرتبه پیراسته طمع و تحمل بقب طلب هم در آنحضرت زیبا
و فِيْ ذٰلِكَ فَلْيَتَنَافَسِ الْمُتَنَافِسُونَ

مخدوم با مشرت اسباب منافی توکل نیست چه تاثیر از جانب حضرت حق سبحانه دانند
ثقه با و نماید و سبب متیقن را در میان آرند عین توکل باشد آراء از تکاب اسباب موهوم و بعیده
اگر دور از توکل گویند گنجایش دارد اما از اسباب متیقنه چاره نیست آتش بسوزد و تاثیر احراق از
حق داند و طعام بخورد و سیر سازد و بیند سبحان اگر در وقت حاجت ازین قسم اسباب تقاعد نماید
و ازین ره گذر حضرت رسد عاصی شود و اسباب سه گونه است اسباب موهوم و لازم التکرر اند و
اسباب متیقنه واجب الاتیان و اسباب مشکوکه و مظنونه جائز الطرفین اند و حق سبحانه امر بمشورت
فرمود که از اسباب است بعد از آن امر بتوکل نمود قال الله تعالى وَشَاوِرْهُمْ فِي الْاَمْرِ فَاِذَا
عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ اِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَوَكِّلِينَ در اعمال اخروی توکل معنی ندارد که آنجا موهوم
بجهد و کوشش خوف و خشیت بدان موطن محبوب مرضی است یَدْعُونَ رَبَّهُمْ خَوْفًا وَطَمَعًا
درین معنی تمام تر است اعتماد بر فضل و کرم داشته باشد و اعمال ظاہر و از دست نه دہد انتحال او امر و
انتہا از تواری طریقہ بندگی و حقیقت توکل اینست درہ منحصر درین - پرسیدہ بودند کہ بندہ را
مقامے دست دہد کہ از خود بدوام اوقات چنان فارغ شود کہ مراجعت اصلا نماند بمانہ
مخدوم این معنی مودائے فناست کہ در آنجا از خود بلکہ از جمیع ماسوی بدوام فارغ حاصل است
لیکن فنا و بقا از احوال باطن است و ظاہرنا این نشاۃ برپاست بضروریات بشری محتاج است فراغ از آن

وکل

اسباب کی
ن قسمینمحال اخروی
و توکل

ایضا پیرسیده بودند که کشف خواطر و علم بر مغیبات و استجابت دعوات از علامات قبول این راه است. مخدوم امور مسطور و امثال این که از خوارق عادات است دلائل قبول نیست که اهل استدراج نیز بدان شرکت دارند و شروط ریاضت نیستند که بے ریاضت هرگز حاصل نشوند چه بعضی را بے ریاضت نیز دست می دهد هر چند قلیل بوند و خوارق نیز قلیل باشند چه کثرت ظهور آن توان گفت که شروط ریاضت نیست چنانچه ولایت نیز شروط ریاضات و کرامات نیست. قال شیخ الشیوخ قدس سره فی العوارف بعد ذکر الخوارق والکرامات وقد یكون فوق هؤلاء من لا یكون له شیء من هؤلاء الی آخر ما قال واکثر خواص اولیا از عجب محفوظ اند چه فنائے کم بنیاد عجب پیچ ریاز ازین بابر داشته است و نیز جایز است که از مقبولان بعضی از زلات بحکم بشریت صادر شود چه اولیا از زلات محفوظ نیستند لیکن زود متنبه شوند و تدارک آن بحسنات نمایند و بعضی قدرتها که در نوم یادر واقع دست دهد اگر آن در عالم یقطه پدید آید از خوارق است والا لا و هم و خیال اگر اعجوبه بدست فکرت دهد اگر اذعان و ایقان قلب مساعداً باشد اعتماد را شاید والا لا و عمده در توجه و گماشتن خاطر با گیرے جمع همت است بجانب او قلت طعام و منام از مرغوبانست احتیاج استفسار ندارد لیکن نه بحدے که از طاعات باز دارد و خشکی دماغ و خیالات فاسده آرد و از ریاضات و صعوبات دیگر هر چه موافق سنت باشد مبارک است از قسم رهبانیت نباشد لارهبانیت فی الاسلام کشف صحیح نه از احکام خیالیه است بلکه از احکام الهامیه است که مورد آن قلب است آری بعضی از کشف باشد که منشائے آن خیال بود آن کشف شایان اعتماد نبود تا تصدیق قلب به آن منضم نشود چنانچه گذشت این قدر هست که وهم و خیال را در ادراک امور غیبیه دخل تمام است که بحد آن زود می تواند دریافت وهم است که پنجاه هزار ساله اهر که میان رب تعالی و مرئوس ثابت است بطرفه العین قطع می نماید و خیال است که احوال باطنه و امور غیبیه و علوم لدنیه را بتصور و تمثیل نکومی همانند واریاب جمل را واریاب علم می سازد و هر چند از خود استقلال ندارد و بر احکام آنها که باستقلال بود اعتماد نیست لیکن

کرامات

هست

اولیا از زلات محفوظ نیستند

در ریاضات موافق سنت کشف

خبر است شائسته درین راه ازین باب وقوع می آید طے ارض را که جمعی مربوط به بعضی ادعیه می دانند
چه عجب اسماء الهی را زیاده ازینها تاثیر است لیکن رواست که بعضی را به توسط ادعیه میسر شود
در نماز اعضائے جسمی که خورد و خیر نماید و گاهی از آن هیچ نماند بسیار نیک است حالتی که در نماز و
دیر صیقل است بر غیر حالت صلوتیه مزیت دارد سعی نمایند که التذاذ و جمعیت در نماز پیدا شود که
التذاذ در صلوات علی الخصوص در صلوات مفروضه از علامات انتہا است نماز را امر عظیم دانند در
اوقات مستحبه با جماعت سائر شرائط و مستحبات و تعدیل ارکان بسکون و قاراد نمایند مضمون
حدیث را شنیده باشند که در نماز حجاب را که میان او و میان پروردگار است بر می دارند و نیز
الساجد یسجد علی قدمی الله فلیسال ولیرغب از کشف صور مثالیہ گوناگون و صحبت داشتن
با آنها که نوشته بودند نیک است کتب بیشتر علم است اما بمطلب حقیقی کارے ندارد و چون محل نسبت باطنی
نیست چه باک کیفیت که در بلده کابل روداده نوشته بودند محظوظ ساخت زادکم الله سبحانه و قد شرف
استفسارے از حضرت خضر رفته بودند علی نبینا وعلیه الصلوٰۃ والسلام، نوشته بودند که در کتب
کلامیه حیات ایشان از معتقدات شمرده اند و ما علماء را درین مسئلہ قیل و قال است تا در کدام
کتاب از معتقدات گفته باشد نقلهای شواذ درین باب بسیار است که همه قابل اعتماد نیست
و آنچه از بعضی مشایخ کرام از ملاقات آنحضرت و صحبت داشتن و حکایت نمودن منقول است
بر تقدیر صحت مثبت حیات نیست چه هرگاه روح ایشان را قدرت کارهای اجسام داده باشند
امورے که از اجسام بوقوع آید روح ایشان متجدد گشته بوقوع آرد امور مسطورہ مستبعد نبود و اگر
نقلے که صریحاً دلالت بر حیات ایشان داشته وارد گشته باشد یا مسلم داریم که نقلهای سابق
مثبت حیات است نیز منافات ندارد چمنی تواند که در آن وقت در قید حیات بوده باشد الحال
در گذشته و ما نقل عن علی ابن ابی طالب رضی الله عنه انه قال لما توفي النبی صلی الله تعالی
علیه و صحبه وسلم وجاءت التعزیه فجاءهم آت یسمعون حسوا یرون شخصه فقال
السلام علیکم اهل البیت و رحمت الله و برکاته کل نفس ذائقه الموت و انما توفون أجورکم

ما

محبت
نیات
حضرت خضر

روای

يَوْمَ الْقِيَمَةِ ان الله عزاء من كل مصيبة وخلفا من كل هالك ودركا من كل مافات
 فبالله فتقوا واياه فارجوا فان المصاب من حرم الثواب قال علي تدرون من هذا هذا
 الخضر مويد لما قلنا ان سماع الحسن وعدم روية الشخص يدل انه عليه السلام في
 عالم الارواح وما جاء في بعض الروايات فدخل عليهم رجل طويل واسع المنكين
 في ازار ورداء يتخطى اصحاب رسول الله صلى الله عليه وسلم حتى اخذ بعضا دقي باب
 البيت فبكي ثم اقبل على الصحابة فقال ان الله عزاء من كل مصيبة ثم فقال ابو بكر رضي الله
 تعالى عنه لعل هذا الخضر جاء ان يعزينا عليه صلى الله عليه وسلم فما ضعفه البخاري
 والفضيلي في الاصابة في معرفة الصحابة نقل ابو بكر النقاش في تفسيره عن علي بن موسى الرضا
 وعن محمد بن اسماعيل البخاري ان الخضر مات وان البخاري سئل عن حيوة الخضر فانكر ذلك
 واستدل بالحديث ان علي راس مائه سنة لا يبقى على وجه الارض ممن هو عليها احد هذا
 الحديث اخبره هو في الصحيح عن ابن عمر هو عمق من تمسك بانه مات وانكر ان يكون
 باقيا ونقل ابو الحسن ابن المناري في كتابه الذي جمعه في ترجمة الخضر عن ابراهيم الحزبي ان
 الخضر مات وبذلك جزم ابن المناري المذكور وذكرا بن الجوزي في جزئه الذي جمعه في ذلك
 عن ابي يعلى ابن الفراء الحنبلي قال سئل بعض اصحابنا عن الخضر هل مات فقال نعم
 قال بلفظي مثل هذا عن ابي طاهر العياري وكان يحجته بانه لو كان حيا لجا الى النبي صلى الله
 عليه وسلم واستدل ابن الجوزي بانه لو كان حيا مع انه كان في زمن موسى عليه السلام
 وقبل ذلك لكان قد رجده مناسبا لاجسادهم ومقتل اجسادهم لا يماثل مقدار
 اجسادنا والذين يدعون روية الخضر في سائر اخبارهم لا يدل على ان جسده نظير
 اجسادهم ثم استدلل بما اخبره احمد بن طريق محالد عن الشعبي عن جابر ان رسول الله
 صلى الله تعالى عليه وسلم قال والذي نفسي بيده لو ان موسى كان حيا ما وسعه
 الا ان يتبعني قال فاذا كان هذا في حق موسى عليه السلام فكيف لم يتبعه الخضر

ان لوکان حیا فیصلی معہ الجمعۃ والجماعۃ و یجاہد تحت رایتہ کما ثبت ان عیسیٰ علیہ السلام
یصلی خلف امام ہذا الامۃ و سئل ابو الحسن بن المناوی عن تہم الخضر و ہل ہو باق
ام لا قال اکثر المعتلین معترفون بانہ باق من اجل ما روی فی ذلک قال والا حادیث
المرفوعۃ فی ذلک و اہیتہ والسند الی اہل الکتاب ساقط قال وواعد ذلک کلمہ من
الاخبار فکلہا و اہیتہ الصدر و لا عجاز لا یخلو احوالہا عن احد الامرین اما ان تكون دخلت
علی الثقات استغفال او یكون بعضهم متعمدا وقد قال اللہ تعالی و ما جعلنا للبشر من
قبلیک الخلد قال ولو کان الخضر حیا لما وسعہ الخلف عن رسول اللہ صلی اللہ علیہ و آلہ
وسلم و الهجرة الیہ قال وقد اخبرنی بعض اصحابنا ان ابراہیم الحری سئل عن تہم الخضر
فانکر ذلک و قال هو متقادم الموت تم کلام اصابتہ۔

ادخلت
استغفال
تعمد

و آنچه نوشته اند کہ عزیزی خضر را از جملہ اسامی مقامات سلوک تعداد نموده کہ ہر کہ از
سالکان بدان مقام برسد با اسم خضر موسوم می شود و آن خضر کہ رفیق سکندر بود در بہان وقت
درگذشتہ و نوشته بودند کہ این تحقیق مطابق تحقیق حضرت ایشانست و تطبیق اقوال سلف را
تسمیہ خضر اسم آن مقام است محل خدشہ است چہ اختلاف در خضر معین است و مثبتان حیات او
علیہ السلام ادلہ کہ بر مطلب خود آورده اند و احادیثی کہ نقل کرده اند و نوشتن او آب حیات را
دلاالت بر شخص خضر دارند نہ نوع خضر کہ کلی است آنچه بعد از ملاقات حضرت ایشان ہر دو عزیزی فرمود
کہ ما از عالم ارواحیم و کارہائے اجساد از ارواح ما با قدر خداوندی جل سلطانہ می آید و ہمہات
قطب مدار ہما رجوع دارد مستغنی است ازین تطبیق چہ ہر گاہ در ہمہات و خدمات ایشان
مستقل باشند و روح شان حکم جسد گرفته برائے چہ خضر ہائے دیگر را اثبات نمایم علی ما لا یخفی
فہذا صلح عن تراصی الخصمین۔

ارواح

بے صوت
شایدہ ارواح

دیگر استفسار از مشاہدہ ارواح نموده بودند کہ بے صورت است یا با صور الخ۔ بدانند کہ مشاہدہ
ارواح گاہ در کسوت صور مثالیہ بود چہ ہر چیز را در عالم مثال صورتی کائن است حتی کہ معانی

نیز آنجا صور است که بآن منکشف می شود این دیدار و هم خیال بیرون است چه عالم مثال در
رنگ عالم شهادت از موجودات مست یا ارواح متنج یا جسد گشته بزرگ صور ظاهر شوند و هیچ
مخبر و نه بدو گاه مشاهده آن بے توسط صور بود و از قبیل تلقی روحانی باشد چنانچه خود نوشته اند
و این معنی و معانی سابقه نیز در طائفه فقرا کثیر الوقوع است و نطق و رؤیت و سماع اصوات
چنانچه از اخبار مفهوم می شود ثابت است و از قبیل تلقی روحانی است یا از قبیل دو طریق سابقه و
بر تقدیر رفع احتیاج آلات در وقایع توسط صور بعضی را برای تفهیم و افهام بود چه معانی و احوال
باطنی نیز بصورت مثالیه ظاهر می شوند تا قریب با دراک شوند.

مخبر و ما معالما ارواح و برزخ صغری بے نازک است درین باب جرأت بظن و تخمین
نمی توان کرد آنچه بنصوص ثابت گشته مجمل بآن ایمان باید آورد و تفصیل آنرا بعلم الله تعالی باید حواله
کرد که وَقَدْ أُوتِيتُمْ مِنَ الْعِلْمِ إِلَّا قَلِيلًا لَنْ قَاطِع است به تنعیم و تعذیب قبرا ایمان آریم و
بتفاسیل آن نه پردازیم که مامور بآن نیستیم و همچنین حکم اموات میان خودها آندره است و نعره با و صیحه
معدبان قبردار گذشته که یسمعها ما بین الخافقین غیر الثقلین قول باید کرد روح مجرد صیحه
می کند که غیر ثقلین بشنود و قریباً توسط آلات جبری که گونه جیاتنی یافته است و آنچه نوشته اند اگر محتاج
بالت باشد عالم حدوث را به وزیر خود داشته باشد مخدومادار حدوث از ممکن در حیوة و بعد مرگ
هرگز زائل شدنی نیست. بیت

سیه رونی ز ممکن در دو عالم جدا هرگز نشد و الله اعلم

ممکن هر چند قریب الٰهی جل سلطانه پیداکند و درجات کمال حاصل نماید بروحانیت و جسمانیت خود
در هر نشانه که بود ممکن است حادث چه اجماع ملئین بر حدوث جمیع ماسوی الله تعالی منعقد گشته است
و منکر آنرا تکفیر کرده اند ز بهار خیال قدم غیر حق را جل و علام هر چند از طبع کمال بودند نکنند و در بنیاد
خلل بیندازند نجات اخروی بفتوای علمای وابسته است کشفی که برخلاف مقرر علمای بود از اعتبار
ساقط است مقصود از سیر و سلوک طلاع بر عیوب مکنونه نفس است و حصول سیر است در امتیاز

تفرقہ میان
عدم و فنا

احکام شرعی و ذوال دقایق شرک خفی است باطمینان نفس وابستہ است امور دیگر از محسنات است
 کہ از بحث خارج است۔ استفسار از تفرقہ میان عدم و فنا نودہ بودند۔ مخدوم باین از مرال
 اقدام سالکان است طالب بیچارہ بسا است کہ خود را بوجود عدم قانی حقیقی انگار و کامل دانند
 مشکل است کہ باین فرق مہتر گرد درین وقت پیر کامل مکمل باید کہ بہر دو طریق جذبہ و سلوک
 پرورش یافتہ باشند تا آن بیچارہ را ازین ورطہ برآرد و درالت بر نقصان او نماید و بقنائے
 حقیقی را ہمنوی فرماید این فقیر این تفرقہ را تفصیل در مکتوبے نوشتہ است بحتم کہ اخوی
 مولانا محمد صدیق کہ در سرکار شاہزادہ شہا متعلق است داشتہ باشد اگر میسر شود مطالعہ خواهند
 نمود عدم فنائی است در حجت جذبہ کہ سلوک بآن ضم نگشتہ است پیدامی شود در آن وقت
 خود را و اوصاف خود را نمی یابد و گم می کند و جود عدم عبارت از بقا است کہ برین فنا و عدم در
 جہت مذکورہ مترتب می شود فنا عبارت از استیلائے ہستی مطلوب است بر عارف کہ عارف و صفا
 و اخلاق خود را بر تو اوصاف اخلاق مطلوب یابد بحدیکہ ہمہ را درست حوالہ بانحجاب قریں نماید
 و خود را از ہمہ ہی یابد پس در اول استتار اوصاف است کہ مفنی نیست و در ثانی از الہ کہ آن
 مفنی است بے عنایت ازلی دشوار است کہ سالک باین فرق مہتر گردد و استتار را از الہ جدا
 نماید و آنچه نوشتہ اند فرقی کہ در اینہا توان نمود بعد از افاقہ است کہ عدم بوجود بشریت عاید
 و فنا نہ۔ مخدوم بادر عدم غیبت از حس در کار نیست تا بعد از افاقہ بوجود بشریت باز آید مردم سینین
 در عدم و جود عدم می گذرانند و باین فنا و بقا بر مسند شیخی می باشند و آنچه گفتہ اند کہ وجود
 عدم بوجود بشریت عودی کنہ باین معنی است کہ صاحب وجود عدم امین ازین عود نیست بخلاف
 صاحب وجود فنا و نیز صاحب عدم و تفرقہ در جود بشریت و جود محبوب متعسر است وجود
 بشریت را بسا است کہ وجود حق می داند و اوصاف خود را و صاف او می انگارد و این معنی
 بے سابقہ فنائے حقیقی از رتبہ کمال در راہ است از احوال مترشدان نوشتہ بودند شکر خداوندی
 جل شانہ بران نمایند مترشدان مرایائے شمایند معانی شہا است کہ در انہا ہویدا است نیک

بآنها پردازند و توجهات گمارند و ترقیات شان را در پوزه گریاشند و از آداب شریعت از آداب سلف از
 اطوار بزرگان خود هر چه مناسب است بآنها در میان آرند و طرق وعظ و نصیحت را باز ندارند و تعلیم
 آداب نمایند که کشایش بدین منوط است هیچ بے ادبی بخدا نرسیده است تعبیر قانع و اشکشاف
 حال و اعطائے نسبت چون نیک متوجه می شوید بکمال که بتدریج این امور حاصل شود بیت
 تو کار بگفت زردان کن خود کار بگویت که آن کن

نوشته بودند که تلاوت قرآن مجید درین ایام خوش می آید و بخدوای این معنی و حالت صلواتی بشارت
 انجام کارند قل رب زدنی علما باید که اوقات را باین سه چیز معمور دارند تلاوت قرآن مجید و نماز با طول
 قنوت با خضوع و خشوع و تکرار کلمه طیبه لا اله الا الله اگر روز معین برائے این کلمه طیبه تعیین نمایند
 خوبست که در شب روزیان عدد رسانند و اوقات طلب نموده اند فقیر از کتب معتبره احادیث
 متنبع بلیغ نموده و اوقات پیغمبر صلی الله تعالی علیه آله وسلم جمع نموده است لیکن هنوز مسوات
 به بیاض نرسیده است سالهاست که مسوات افتاده است توفیق به بیاض آن نمی یابید اگر بپیشتر پاره
 از آن نوشته می فرستد انشاء الله تعالی اگر از کتب احادیث مثل مشکوة و حصن حصین پاره از وظائف
 انتخاب نموده بعمل آرند مستحسن است فقیر دین ایام بطالبان احوال آنها مطلقا نمی تواند پرداخت
 تا حکمت دین چه باشد آرزو دران مصروف است که در گوشه خزیده شود و بے ضرورت شرعی به هیچکس
 راه ملاقات نباشد رَبَّنَا آتِنَا مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً وَهَبْ لَنَا مِنْ أَمْرِ نَارِشَدَّ از دوستان بے غای سلامتی
 خاتمه بامول است والسلام علیکم وعلیٰ سایر من اتبع الهدی التزم متابعت المصطفیٰ علیه علی آله و
 اخوانه من الانبیاء و الملائكة و الصالحین الصلوات و التسلیمات البرکات العلی.

مکتوب صد و هشتاد و سوم (۱۸۳)

بکمینه خاک نشینان این درگاه مقدس فقیر حقیر محمد نبی الله عفی الله تعالی عن زلاته و ذکر بعضی اسرار
 غامضه و حل شبهات که بر بعضی تحقیقات حضرت مجدد الف ثانی وارد می شود.

بلاور قرآن
 نماز
 کلمه

اوراد و وظایف

الحمد لله وسلام علی عباده الذین اصطفی بعض اسرار علیہ و تحقیقات جلیہ در تحریر
می آرد نیک استماع نمایند آخرین چیزے کہ حضرت ایشان مافردنا اللہ سبحانہ بسرہ الاقدس نوشته اند کہ
مکتوبے ست کہ قبیل آخرین مکتوبات جلد ثالث است متصل بآن بنام مولانا حسن دہلوی و در آن مکتوب
فوق تعین و جودی تعین جی اثبات نموده اند و ترقی ازاں منع فرموده اند و زانہ در تحریر این معارف
علیہ بوده اند شبانہ آنحضرت راتپ گرفت کہ روز ششم ازاں تپ ارتحال نمودند بعد از ارتحال آنحضرت
آن نوشته در معرض ظهور آمد و مخلصان بشرف مطالعہ آن مشرف گشتند و نقل ازاں برداشتند بعد از
تحریر این معارف سنینہ در شاند مرض موت نیز معارف و اسرار کثیرہ بیان نمودند و وصایا فرمودند
جملہ آن اسرار آن بود کہ شبے کہ صبح آن حالت این فرمود تا شب پیش آن حضرت مخدومی میاں جو نیز در آن وقت
حاضر بودند و مرض در غلبہ و ضعف بر کمال بود فرمودند مرا بنشانید بندہ در کنار خویش آن قدوہ
کبار را بنشانید چنانچہ بار مبارک آنحضرت برین درہ بمقدار بود ازاں بار امیدوارم کہ چہ قسم بار
خوشگوار بر وزگار این خاکسار آورد و چہ عالی اسرار و استعارہ برین دل افکار بیارد۔ القصد آن عالی
حضرت فرمودند کہ داعی وصال لایزال در سر من نداد کہ سلطانت می طلبد رغ ہمت بلند پرواز
من رو بآشیان قدس نہاد تا رسید جائے کہ رسید ازاں بار گاہ عالی بہا نہ داشتید کہ سلطان درخشا
نیست بعد ازاں معلوم شد کہ این مقام حقیقت کعبہ ربانی است بہا و رائے آن بشتافتم و عروج
نمودم تا بمقام صفات حقیقیہ کہ موجودند و جو زاید رسیدم این مقام صفات و رائے صور علیہ
صفانت کہ در مرتبہ تعین علمی کائن است و رائے سور صفانت کہ در مرتبہ تعین و جودی و غیر
جی است تعالی ازین مقام نیز متوجہ ذوق گشتم تا باصول این صفات کہ شیون ذاتیہ اند و مجرد
اعتبار اند در ذات غر شانہ و اصل شدم و شہر دو برد در ہر مقام با من ہمراہید ازاں جا برفوق
بردند و بذات بخت کہ مجہد است از نسب اعتبارات رسانیدند و حضرت مخدومی را فرمودند کہ
بعلاقہ امامت من دلاں جا با من ہمراہی چہ دلا یا م این مرض امامت آنحضرت ایشان می کرد
و فقیر را فرمودہ بودند کہ در مسجد ہمراہ یاران نماز بخوانید و امامت کنید ایں بے پرو دلاں جہت ایشان

با جماعۂ یاران در مسجد نماز خوانده باقی اوقات در خدمت حاضر می گشتم و روزانه و شبانه در همان خانہ
که محل لقائے جانانہ بود در خدمت می گذراندم با کلمہ این احقر را از راه دیگر اصالتہ بوصول این درجہ
قصوی اشارت نمودند در همان مجلس یا مجلس دیگر در ہمیں مرض موت فرمودند کہ حصول این
درجہ کمال و وصول باین رتبہ متعال منوط بہ تلبس بکلام مجید سبحانی است بطیفیل و توسط قرآن
باین منزلت ممتاز گشته ام ہر حرفی را از حروف قرآنی دریائے می یا کیم موصل کعبہ مقصود است
درین اثنا آن بیت را کہ حضرت شیخ ابوسعید ابوالخیر قدس سرہ بمجر دشین بن آن از راه دور بزیارت
قائل آن رفتہ بودند آن اینست . بیت

اندر غزل خویش بہان خواہم گشت   تا برب تو بوسہ زخم چو نش بخوانی
بزیان شریفیآوردند و ذوقہا نمودند بعد از آن فرمودند کہ مناسب ما سخن فیہ چنین باید گفت بیت
اندر سخن دوست بہان خواہم گشت   تا برب او بوسہ زخم چو نش بخواند

فونیش

سخن محب کجا برب محبوب برسد چنانچہ سخن او را با وقرب منزلت است از سخن او با و توان رسید
انہ از سخن خود کہ سخن کوتاہ راہ است این حقیر گوید من عرفا لله کل لسانہ آنرا گواہ است مصرع
بس سخن کوتاہ باید و السلام

فصل با کجیر درین مقام دو سوال وارد است، سوال اول آنکہ آن عالی حضرت
در مکتوبے کہ اخیر اخیر نوشتہ اند متصل باین مرض چنانچہ بالا گذشت بزرگداشتہ اند کہ ترقی از تعین
اول کہ تعین جی است واقع نیست کہ فوق آن لا تعین است در آنجا قدم نہادن از امکان
برآیدن است و بوجوب تحقق گشتن کہ محال است این عروجاتی کہ واقع شد ہمہ فوق تعین جی است
و جبہ آن چہ باشد جواب می تواند کہ ممنوع وصول قدمی باشد و آنچه مسطور شد وصول نظری بود
و چ فلا منافات مانا کہ این معنی را از آنحضرت در همان مجلس استفادہ نموده است۔

سوال دوم آنکہ از بعضی عبارات آنحضرت مستفادی شود کہ حقیقت کعبہ فوق اعتبار
شیون صفات است و از سابق خلاف آن مفہوم گشت۔ جواب مراد از صفات و شیون کہ حقیقت

کعبہ را از ان تفوق است صور علمیه صفات است که در مرتبہ تعین علمی ثبوت دارند چه در اصطلاح قوم
مقام صفات و شیون عبارت از همین صور علمیه تفصیلیہ است چنانچہ اجمال این مرتبہ را مرتبہ
ذات می گویند و تجلی آنرا تجلی ذات می دانند و نیز مراد از ان صفات حسیں تفصیل مرتبہ تعین وجودی است
که حضرت ایشان با اثبات این تعین ممتازند و نزد حضرت شیخ محی الدین عربی و تابعان او قدری ابراز
این مرتبہ مرتبہ لا تعین و مرتبہ اطلاق ذات است تعالیٰ چه فوق تعین علمی جملی که تعین اول است
نزدشان مرتبہ لا تعین است و وجود بحت نزد ما این مرتبہ که مرتبہ وجود بحت است بتعین موصوف
است تعینات صفات نیز درین مرتبہ ثابت است که از جمله آن تعینات تعین علمی است لیکن
چون علم اجمع صفات است در اینجا نیز در رنگ وجود صفات و شیونات ذاتیہ کاین است و
آنرا نیز در رنگ وجود و مرتبہ است مرتبہ اجمال که آنرا دیگران تعین اول و حقیقت محمدری میدانند
و مرتبہ تفصیل ازین تحقیق لایح گشت که تعین علمی جملی تعین اول صفت علم است که از صفات
حقیقیہ زائده است نه تعین اول حضرت ذات تعالیٰ بلکه در تعین اول بودن آن مرصفت
علم را نیز سخن است چه فوق تعین وجودی در ان مکتوب اخیر تعین جمی اثبات کرده اند که در اینجا
نیز اجمال و تفصیل است۔

بر سر اصل سخن رویم حقیقت کعبہ ربانی چنانچه فوق صور علمیه واحدیت است که نزد قوم
مقام شیون و صفاتست و فوق اجمال علم که نزدشان مقام وحدت و تجلی ذات است همچنین
فوق تفصیل کمالات مرتبہ حضرت جود است که نزد حضرت ایشان مابہر حصہ از ان کمالات
از کمالات حضرت ذات و صفات است از صفات او تعالیٰ و نیز فوق اجمال حضرت جود است که تعین
اول و حقیقت محمدری است بقول قدیم آنحضرت در قول اخیر آنحضرت تعین اول و حقیقت
محمدری تعین جمی است که فوق تعین وجودی است چه حیات است که سلسلہ وجود و ایجاد را
جنبانیده است چنانچہ حاجبتان اعراف مرتبہ است از ان و حقیقت کعبہ ربانی ازین تعین جمی
نیز تفوق دارد و از اجمال و تفصیل آن حقائق منتہائے حقائق بشری و ملکی است برتر است

اغلاصن اور
جواب

اگر گویند کعبہ ہر چند بیت اللہ است اما قلب مومن بحکم بیعتی الحدیث نیز حکم آن دارد پس تفوق برین از کد ام رو بود، گوئیم وَبِئَهِ الْمَثَلُ الْأَعْلَىٰ دَرِ عَالَمِ مَجَازِ سَلَاطِنِ رَاہِ حَیْدِ اَمَکَنَہِ وَ نَشْتِگاہِ بَیَارِ اسْتِ لَیْکِنِ خَانِہِ خَانِہِ اسْتِ کہ از مزاحمت اغیار بیکانہ اسْتِ آرامگاہ جانانہ اسْتِ نَشْتِگاہِ دِیْکَرِ اَبَا خَانِہِ چہ نسبت و کد ام مساوات ہذا ماند صفات حقیقیہ زائدہ کہ اصلاً انفکاکِ شان از ذات تعالیٰ جائز نیست اگر از بیت اللہ تفوق بوند گنجایش دارد و العلم عند اللہ سبحانہ فاند فہ المناقات و زوال الاشتباہ۔

حقیقت کعبہ
اور حقیقت محمدی

تنبیہا از بیان سابق لائح گشت کہ حقیقت کعبہ ربانی فوق حقیقت محمدی است چہ حقیقت محمدی علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام والتجہ ناشی از مراتب تعینات است و حقیقت کعبہ فوق مراتب تعینات است ماند حقیقت قرآن مجید سبحانی کہ بحقیقت کعبہ ربانی چہ نسبت دارد در رسالہ مبدا و معاد کہ از مصنفات حضرت ایشان است است کہ حقیقت قرآنی و حقیقت کعبہ ربانی فوق حقیقت محمدی است و حقیقت کعبہ ربانی فوق حقیقت قرآنی و در مکتوبے از مکتوبات جلد ثالث بزنگاشتنہ اند کہ حقیقت قرآنی فوق حقیقت کعبہ است آنچه در سابق از آن حضرت منقول شد نیز مشعر بہین معنی است تطبیق میان این دو تحقیق آنچه بخاطر فائز راہ می دہد ناشی است از تحقیق سابق کہ در شیون صفات واجبی تعالیٰ مشروح ساختہ چہ قرآن مجید ناشی از صفت یا شان است سبحانہ و در شیون و صفات دوا اعتبار میں گشت اعتبار تعین اعتبار اطلاق لا تعین پس نظر باین دوا اعتبار حکم بسبقت ہر کد ام از حقیقتین بر دیگرے می تواند کہ بورہ باشد یک حکم بیک اعتبار بود و حکم دیگر یا ندازہ اعتبار دیگر فلا تخالف فی الحقیقۃ۔

و آنچه در مکتوب صدم از جلد ثالث اندراج یافتہ است کہ معاملہ کعبہ ربانی ازین دو ظہور اسمی یعنی ظہور قرآنی و ظہور محمدی ہم عجب تر است کہ آنجا ظہور معنی تنزیہی است بے کسوت صورت اشکال چہ کعبہ کہ مسجد الیہ خلایق است عبارت از سنگ و کلوخ نیست ہمچنین جدران سقف نیست چہ اگر اینہا نباشند کعبہ کعبہ است و مسجد الیہ است پس آنجا ظہور ہست اما هیچ صورت نیست و این از

عجب عجائب است انتہی دلالت برتفوق این حقیقت برحقیقت قرآنی ندارد چہ معنی تنزیہی یا ہرچہ در آنحضرت جل سلطانہ اعتبار نموده آید از الوہیت ربوبیت و وجوب وجود و غیر ہا از صفات حقیقیہ کہ بشرافت وجود خارجی پیوستہ اند منزل است چنانچہ در مکتوب ثالث جلد ثانی این معنی مبین و مشروح است آری ظہور این حقیقت بے کسوت صورت است بخلاف ظہور کلام مجید و ظہور محمدی کہ بکسوت حرف و صوت صورت انسانی است این از غرایب است و حقیقت محمدی چون از اسمائے اصفیہ است ناچار ازین دو حقیقت منزل بود۔

سوال ازین بیان لازم آمد کہ کعبہ حسنا از حضرت پیغمبر صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم افضل باشد جواب گوئیم ممنوع است زیرا کہ تفوق یک حقیقت بر حقیقت دیگر موجب افضلیت صاحب حقیقت اولی بر صاحب حقیقت ثانیہ نیست چہ می تواند کہ صاحب حقیقت تحتانی را عروجات بر حقیقت فوقانی شود و مراتب قرب رود و صاحب حقیقت فوقانی محسوس حقیقت خویش بود و عروج از حقیقت خود تہ تماید و کثرت مراتب قرب کہ مدار فضل بر آن است حاصل نکند نمی بینی کہ ولایت ملای علی فوق ولایت خواص بشر است و فضل مر خواص بشر است باعتبار عروج از حقائق ملک ملک را عروج از حقائق خود ہا نیست و قَامِنَا إِلَّا لِمَقَامٍ مَّعْلُومٍ و در مآخض فید نیز این معنی ظاہر است و نیز عالم ام فوق عالم خلق است و فضل مر عالم خلق است چہ قرب عالم خلق اصلی است قرب عالم امر نالی عنصر خاک پائین تر لطائف عالم خلق و عالم امر است وستی او سبب فعت او گشتہ و قربے کہ خاکیان راست قدسیاں راست بیت زمین زارہ بر آسمان تاختہ زمین و زبان را پس انداختہ فافہہ ولا تکن من القاصرین۔

اگر گویند کہ آنحضرت قدس اللہ سبرہ الاقدس در مکتوبے کہ بشیخ را ہر جو پوری نوشته اند و آن مکتوبے اخل جلد ہائے مکتوبات قدسی آیات شدہ بزکاشہ اند کہ حقیقت کعبہ عبارت از ذات بیچون واجب الوجود است جل سلطانہ کہ گردی از ظلیتہ ظہور بے راہ نیافتہ است و شایان

عمر اخص
در جواب
جہ سے حضور
فضل ہیں

قدس ادر
جواب

مسجودیت و معبودیت است ازین عبارت تفوق این حقیقت از صفات حقیقیه و حقیقت قرآنی مطلقاً لازم می آید که بخلاف تحقیق سابق است گوئیم که اولاً چون مقرر قوم است فوق مراتب تعینات مراتب ظلال و ظهورات است مرتبه اطلاق ذات است تعالی بنابر آن حضرت نیز ازین مرتبه تعبیر بذات یحیی بنموده باشند و این تحقیق و تفصیل را که فوق تعین علمی و وجودی و حی است بعد از آن افاده فرموده و ثانیاً آنکه می تواند که آن حقیقت را ذات یحیی مجازاً باعتبار ملاستی که صاحب بیت را بابت است فرموده باشند چه فی الحقیقت مسجود ذات یحیی است تعالی و بیت اسطه است این حقیقت که درین جا سخن از آن می رود معنی بیت در آن ملحوظ است ثالثاً آنکه تواند بود مراد از ذات یحیی ذات مقید باعتبار معبودیت و مسجودیت مانند آن بوده ذات مطلق معر از نسبت اعتبارات چنانچه لفظ سلطان در خانه نیست که در اول کتابت مسطور شد مشعر باین معنی است یعنی سلطان را قطع نظر از آنکه نسبت بخانه دارد باید جست بیرون ازین اعتبارات باید طلبید و صفات حقیقیه او همچنین شیونات را که کلاً اصول اند مر این صفات را از سایر اعتبارات ذات تعالی تفوق است چه ذات مقید باعتبار ملحوظ در آنجا همان اعتبار است ذات چنانچه ارباب معقول در علم شئی بوجه گفته اند که معلوم همان وجه است نه شئی و حقیقت قرآنی جامع جمیع کمالات ذاتیه است که اولاً در مرتبه صفات بلکه شان کلام فایض می شوند ثانیاً از آنجا با عالم افاده می آید و آن حقیقت بتوسط این شان صورت لفظی گرفته جلوه گر گشته است چنانچه حضرت ایشان نوشته اند که در مرتبه شیونات که زاید بر ذات نیستند الا با اعتبار شان کلام باین معنی مخصوص گشت و هر چه از کمالات در مرتبه ذات شیونات متحقق بود تمام در شان کلام فایض گشت و حاصل تمام حقیقت آن شان همین قرآن است پس بهمین عبارت عربی و ترتیب معهود مکتوب در مصاحف و هر کتب که بهر نثری منزل شده است جزوی است از اجزای این قرآن که از بعضی عبارات او بعضی وجوه مستفاد است و تخلیق جمیع مکونات من الاول الی الآخر هم مستفاد از آن اِنَّمَا قَوْلُنَا لِشَیْءٍ اِذَا ارَدْنَاهُ اَنْ یَقُولَ لَکُنْ فَیَکُونُ مصداق این قول است و هو سبحانه اعلم سألها بود که این حدیث در خاطر متمکن بود و خلجان می نمود و کل

حقیقت قرآنی

آن کما یبغی مبتدئی شکر الحمد لله الذی هدانا لهذا و ما كنا لنهتدی لولا ان هدانا الله لقد
جاءت رسل ربنا بالحق صلوات الله تعالی و تسلیماته سبحانه و بركاته عزیر هاته علی نبینا و علی
جمیع الانبیاء و المرسلین و الملائکة المقربین و سائر الصالحین اجمعین آمین۔

مکتوب صد و هشتاد و چهارم (۱۸۴)

بارشاد و پناه میر محمد نعمان در دید قصور اعمال خود و انکشاف نسبت فی قدس سره العزیز
بعد الحمد و الصلوة و ارسال التحیات بخرام نقابت و نجابت دستگاه می رساند صحیفه شریفه
درینو لا مشرف ساخت از روی کسر نفس چیزها نوشته بودند و در یوزبای ازین فقر انموده، مگر باین معجز
قابل هیچ چیز نیست خود را هیچ گونه نسبت به بزرگان نمی توانم داد۔ بیت
من یحیم و کم زینج هم بیارے و از هیچ و کم از هیچ نیاید کای
نوشته بودند که در مزار فالینا اناوار توجه نمایند که بطلبه شغل گفتن و حلقه نشستن مرضی است
یا غیر مرضی اگر مرضی نباشد ترک این امر نمایم بفرموده شما در روضه منوره رفته التماس مذکور را از جانب ایشان
نموده مرضی آنحضرت هیچ گونه در ترک این امر خطیر ظاهر نشد و مبالغه تمام در اشتغال باین مرام
مفهوم گردید و درین اثنا غا و نسبت شما و تلاطم امواج آن در نظر درآمد و العلم عند الله سبحانه
و السلام علیکم و علی من لدیکم۔

مکتوب صد و هشتاد و پنجم (۱۸۵)

بیرک عطا را الله در عدمیت سالک ما بیت ممکن۔

حضرت حق سبحانه بجهت حصول مطالب کونین سر بایند دارد و بالطائف مطلوب برتر از
تقریر است نفائس محبوب بیرون از تحریر یا او پیدانیت طالب او پیراست و در طلب او بیقرار
چون او پدید آید عاشق بیچاره رخت هستی از میان بر کشد چه ذات ممکن عدم است که بواسطه

انعکاس کمالات وجودی نمودے بود پیدا کرده است و باین نمود تخیل خود را کامل و خیر خیال نموده
و بنیاد دین برین بے بنیاد نهاده و چون سابقہ کرم کمالات اصل پر تواند آرد و حقیقت معاملہ و اشود
کمالات انعکاسی باطل عاید گرد و امانات باطل امانات شود عارف روز صحرائے عدم آرد و از مستی موی
منخل گردد این زبان ببقائے حقیقی مشرف شود ظل بیچارہ کہ نصیب از مطلوب جز استہلاک و اضمحلال
نیست از کمالات او چه در یابد و بحسن و جمال او چگونه پے برد بیت
گیرم کہ بغم خانہ مایار خراہد کو حوصلہ و طاقت دیدار کہ دارد
حضرت حق سبحانہ امثال ما مجوران را ایمانی باین معانی دہاد و شربے ازین مشرب روزے کناد بالنبی
والہا لا ہجاء علیہ علیہم الصلوٰات والبرکات الی یوم التناد۔

مکتوب صد ہشتاد و ششم (۱۸۶)

بمیز امان اندر آنکہ در قرب ولایت ہر چند اطمینان نفس است اما کمال آن در قرب نبوت است
بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ حامداً للہ سبحانہ و مصلیاً علی رسولہ الکریم حضرت حق
سبحانہ باعلیٰ مرتبہ کمال و اکمال رساند و مارہ را باطمینان آرد پیش از اطمینان نفس بصورت شریعت
ملتبس است اگر نمازی کند صورت نماز است اگر روزہ می دارد صورت روزہ است مثلاً بعد اطمینان
بحقیقت شریعت صعودی نماید و بحقیقت ایمان نماز و روزہ و حج و زکوٰۃ و غیرہا متحقق است
اطمینان نفس بوجہ کمال منوط بقرب نبوت است در قرب ولایت ہم ہر چند نحوی از اطمینان ثابت است
اما کمال آن در کمالات نبوت است اہل ولایت باندرزہ قرب ولایت می فرمایند بیت
ہر چند کہ نفس مطمئنہ گردد ہرگز صفات خود نگرود

بعد از حصول قرب نبوت اصالت و وراثت و تبعیت اسم و رسم از صفات سبتہ و ردی نمی ماند و مخالفت
کلا و راساً از و بر خیزد و در رنگ لطائف عالم امر مستہلک و مستغرق مطلوب می گردد از مستہلک
مخالفت نیاید و از فانی خلافت بر آید پس در قرب ولایت باندرزہ اطمینان از حقیقت شریعت

فصیح و دقیق تحقیقت شریعت پر وجہ کمال اثر ثمرات کمالات نبوت است این کمالے است کہ ہم انبیاء علیہم السلام و الصلوٰۃ البرکات در ان شرکت دارند خصوصیت کہ انبیاء مرسل و اولوا العزم و خاتم الرسل را علیہم التحیات الصلوٰۃ التسلیمات در ان میان ثابت است علی تفاوت الدرجات جداست و از صورت و حقیقت شریعت و راسخ است ہر چند شریعت اصل بنیاد است۔

مکتوب صد و ہشتاد و ہفتم (۱۸۷)

بآثار شیدہ در آنکہ مقصود از خلقت انسان تحصیل معرفت حق است جل شانہ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ اللّٰهُ تَعَالٰی اَبْوَابُ فِیْضِ اِمْوَارِہِ مَفْتُوحٌ دَارِ اِدْقَالِ اللّٰهِ تَعَالٰی وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْاِنْسَ اِلَّا لِعِبَادَتِیْ حَقِّ سَجَانِہِ وَتَعَالٰی اَدْمٰی رَہِہِ عِبَادَتِیْ بِنَدَیْ خَوِشِ اَفْرِیْدِہِ وَعِبَادَتِیْ کہ در ان وجود عاید در میان است نزد اہل اللہ از حیز اعتبار ساقط است عبادتے کہ شایان قبول حضرت بے نیاز است آنست کہ عبادت کنندہ در ان میان نبود و این معنی مودائے معرفت است چہ معرفت فناء فی المعروف است کہ ادراک بسیدہ است پس معرفت شرط عبادت آمد و عبادت بے معرفت صورت نہ بند و چیزے کہ مطلوب بے آن تمام نشدہ آن چیز نیز واجب و مطلوب است پس معرفۃ اللہ نیز مطلوب از خلقت انسانی آمد و عبادتے کہ پیش از حصول معرفت است از وسائل معرفت مطاوبہ است پس آن عبادت نیز مطلوب بود لیکن این عبادت سالک است آن عبادت عارف شتان ما بیہم اَرَبْنَا اٰمَنَّا وَرَنَّا وَاعْفِرْ لَنَا اِنَّکَ عَلٰی کُلِّ شَیْءٍ قَدِیْرٌ

مکتوب صد و ہشتاد و ہشتم (۱۸۸)

بخواجه عبد الصمد کابلی در آنکہ مرید مرآت کمالات پیر است و ذکر نصائح

صحیفہ شریفہ رسید از سرگرمی یاران طریق نوشتہ بودند کہ بعضے بحضور آمدہ از نفی خطرات خبر می دہند حمد اللہ سبحانہ علی ذلک حمد اکثر ایاران شہامرایائے شہانذراحوال شما است کہ در مرآت

آہا منعکس می شود در کار خود سرگرم باشند ہم باحوال یاران پردازند ہم باحوال خود یک دو وقت از
برائے خلوت معین سازند و تکرار کلمہ نفی و اثبات بیشتر راغب بوند و بلا نفی مرادات و مقاصد نمایند
و سلب جود و توابع آن از خود جویند تا تمام منتفی گردند و عدمیت ذاتی و فقر جلی روئے دہد و
حقیقت بندگی و کمال خداوندی جل شانه جلوه فرماید۔

مکتوب صد ہشتاد و نہم (۱۸۹)

بحضرت مخدوم زادہ عالی قدر شیخ محمد صبغۃ اللہ سلمہ اللہ تعالیٰ در شرح کلمہ طیبہ کہ حضرت مجدد الف ثانی
امام ربانیؒ را بیان ہم ساختند کہ دنیائے ترا آخرت گردانیدم۔

الحمد لله رب العالمین والصلوٰۃ والسلام علی سید المرسلین والموصلین اجمعین
حضرت امام ربانیؒ مجدد الف ثانی حضرت ایشان ما را رسی اللہ تعالیٰ غنہ بیشتر ساختہ بودند بآنکہ دنیا
ترا آخرت گردانیدم۔ سطرے چند در شرح این عبارت علیہ وصل این مکاشفہ غیبیہ مرقوم می گردد
بگوش ہوش استماع نمایند بدانند کہ ہرچہ در دنیا مشہور می گردد بے شائبہ ظلیت نیست کہ
دنیا تاب ظهور اصل بے شائبہ ظلیت ندارد و موطن ظهور اصل آخرت است و چون دنیائے ایشان
حکم آخرت گرفت ناچار موعود اخروی درین نشاء جلوه گر گشت و نصیب از اصل بے شائبہ ظلیت
بجصول پیوست و نیز می تواند کہ بعضے تمتعات این نشاء فانیہ کہ موجب تنقیص درجات
اخرویہ است در حق ایشان نہ این چنین باشد بلکہ باعث ترقی درجات بود چنانچہ نعیم آخرت کہ
تمتع بآن موجب ترقی است بیا نش آنست کہ اشجار و انہار بہشت و ہمچنین حور و غلمان
آن مقام مظاہر معانی تنزیہی و تحمیدی اوست سبحانہ کہ درین دار بہمان معانی یکسوت حروف
و صور کلمات پیدا شدہ است کسبحان اللہ و الحمد للہ مثلاً و چنانچہ مباشرت این کلمات درین
دار دنیا موجب ترقی است ہمچنین تمتع از ان فواکہ بہشت و مباشرت بآن لذائذ و نعم موجب
رفع درجات و ترقی مقامات است و چون بکرم الہی عم احسانہ دنیا شان آخرت گشت را بر ہم

تمتع نعیم اینجائی درنگ مباشرت لذت آنجائی گشت و نیز می تواند که سالک این راه هر چند قطع منازل و حصول نماید و باصل اصول برسد و تجلیات ثلثه مشرف شود و مشاہدات متکلیف و غیر متکلیف و سایر لوازم و لذات حاصل نماید اما تا در قید زندگانی این جهان است و در تنگنای جسد مجبوس است مقید جبل الخیال است خلاصی بالکل از قید خیال دریں دار محال است چنانچه مولاناے روم قدس سره قریب خضار میفرموده اند:

بیت من شوم عربان زن اواز خیال تا خرامم در نهایات وصال

یعنی تخلص از قید خیال بے خلاصی از تنگنای جسد ممکن نیست چون دنیای ایشاں حکم آخرت گرفت لاجرم مطلوب درین نشاء منزہ از سخت خیال میرا از اختراع و هم جلوہ گر گردد و نیز می تواند که رویت موعود اخرویت و نصیب از ان در دنیا هیچ کس را نیست مگر سرور دین دنیا را صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم و حضرت ایشاں ما تحقیق نموده اند کہ ہر کملے کہ نبی را بود کمل متابعان و رانیر تبعیت و طفیل یابست است پس اگر از اوش خوان این نعمت ہمینہ نیز نصیب از انی داشته باشند می شاید ہر چند رویت نباشد کہ آن باجماع امت غیر واقع است چه حصول اصل شے دیگر است و نصیب از ان یافتن دیگر چنانچہ آنحضرت نوشته اند کہ ہر چند رویت نیست اما کالرویتہ است فافہم فان کلامنا اشارت و بشارات لك و می تواند کہ محل آن عبارت شریفہ این باشد کہ دنیا دار عمل و کسب است و آخرت دار جزا و اجر است پس انفع دین دار اعمال است کہ مقربات اند و ترقی بخش و اگر از ثمرات مکاسب جزائے عمل است چیزے دریں دار عنایت فرمایند ہر آئینہ موجب تنقیص درجات اخروی باشد و لہذا تری بعض من اعطی الثمرات فی ہذہ الدار یتقنی عند الموت ان لا یكون له من ہذہ الامور شیء و کان ہذا ہوا السرفی عدم ظہور کثرۃ الاحوال من الصحابة رضوان اللہ تعالیٰ علیہم اجمعین مع انہم فی الدرجۃ العالیۃ من الولایتہ ہذا لکن لما جعل اللہ تعالیٰ دنیاہم آخرۃ فلا یكون حصول الثمرات لہم فی ہذہ النشأۃ منقصۃ لدرجات آخرتہم كما قال اللہ تعالیٰ فی حق خلیلہ علی نبینا و علیہ الصلوٰات والسلام و انیناہ اجرۃ فی الدنیا و انہ فی الآخرۃ لمن الصالحین و لعل و جہان ہذا الزمان لقربہ و دنوہ من الآخرۃ ملحق بتلك الدار فبظہر قیہ ما اختص بالآخرۃ لکن ہذا الحکم

مخصوص بمن شرف بھذہ السعاده العظمی والدولنا القصوی ولا یجوز لاحد ان یقیس علیہ نفسہ
الا من ادخل فی ہذا الحکم بکرمہ سبحانہ چنانچہ حضرت ایشان در بارہ مخدومی مکرمی شیخ محمد سعید و
این فقیر فرمودہ اند کہ شمارہ روز راہل این حکم ساختند الحمد للہ رب العلمین علی ذلک و علی جمیع
نعمائہ حمدا کثیرا طیبامبارکاً۔

مکتوبہ صد و دوم (۱۹۰)

بمخدوم زادہ محمد سیف الدین در ذکر معرفت مسموعہ از حضرت پیر و شگیر
الحمد للہ و سلام علی عبادہ الذین اصطفی حضرت ایشان ماضی اللہ تعالیٰ غنہ فرمودند
کہ در نماز چاشت بودیم بلائے عظیم از سینہ من برآمد و آشیانہ او را از ان جا نیز برد کردند و ظلماتی
کہ در نواحی آن بود نیز در و شد و سینہ را انشراح عجب روداد بعد از ان معلوم شد کہ این وسواس خناس بود
کہ در قرآن مجید از شر آن باستعاذہ فرمودہ خطرات و وساوس کہ در اصول دین پیدای شوند بنشانی
آن ہمیں خناس است کہ در سینہ آشیانہ دارد و ہر وقت نیش می زند و کمال شرح صدر بے رفع آن ممکن نیست
بعد ازین ماجرا ہمدیہ فرمودند کہ در حلقہ استملاء قرآن مجیدی نمودیم دیدیم کہ در آشیانہ استملاء بعض وساوس
نامناسب در خود یافتیم مستغفر شدم و متحیر گشتم کہ خناس زائل نگریز عود کرد دیدیم سینہ بہمان صرافت و
لطف است بعد از ان ظاہر شد کہ این خناس و رائے خناس سینہ است آشیانہ او در قلب است در
رفع آن متوجہ شدم دیدیم کہ این خناس ہم شبر اشبر از قلب بدر شد و السلام علیکم و علی من لدیکم۔

مکتوبہ ۱۹۱ و ۱۹۲

بفقیر حقیر محمد عبید اللہ عفی عنہ در کمالات ذات و مہو بہ عارف تام المعرفة۔
الحمد للہ و سلام علی عبادہ الذین اصطفی بترے غریب و منزے دقیق از کمین بطون منصبہ
ظہوری رسد ہمگی گوش باش و بشنوجوی عالم را کہ اعراض مجتمعات ذاتی و جوہرے درے کا من نیست

کہ بآن قیام اعراض گردد و قیامی بذات محبوب عارف تام المعرفة دہند و آن را مقوم ایشان سازند
آن ذات محبوب را نصیب از یحییٰ خواہد بود چنانچہ تحقیق این بحث در مکاتیب دیگر نموده آید است
نصیب از یحییٰ پیدا کرد از دید و دانش بیرون رفت و از فہم و وہم خارج گشت عقل سلیم ہر چیز بحث جوئے
ان نماید ہیچ حاصل ازوے بدست نیارد و وہم با وجود سرعت سیر چندانکہ دور دور رود ہیچ پے پوئے
نبرد و اورا در الورا یا بدبا وجود جوہریت امکان حکم جوہریت و امکان دروے نمیتوان کرد و خبر حکم
بہستی حکم دیگر قبول نمی نماید و السلام علی من اتبع الهدی و التزم متابعت المصطفیٰ علیہ و
علیٰ آلہ و صحبہ الصلوٰات و التسلیات و التحیات و البرکات العلیٰ۔

مکتوب صد و نود و دوم (۱۹۲)

نیر بہ فقیر حقیر محمد عبید اللہ عفی عنہ در ذکر نشانت اسالت در مادہ حضرت مجدد الف ثانی رضی اللہ
تعالیٰ عنہ و حضرت ایشان سلم اللہ تعالیٰ۔

بسم الرحمن الرحیم و الصلوٰۃ والسلام علی رسول اللہ حضرت ایشان ماضی اللہ تعالیٰ عنہ می فرمودند کہ
بقیہ از خلقت سرور دین و دنیا عایہ علی آلہ الصلوٰۃ و البرکات العلیٰ ماندہ بود و آنرا الوش گویان
بیک فردے از دولتندان امت او عطا فرمودہ اند و تخمیر طینت او از ان نمودہ و ازین راہ آن فرد را
از اصالت بہرہ و ساختہ از ان بقیہ بعد تخمیر طینت آن فرد نیز بقیہ قلیل ماندہ بود آن بقیہ نصیب
یک از منتسبان آن فرد آیدہ است و تخمیر طینت او از ان فرمودہ اند و باندرہ آن حظ از اصالت نیز
یا نہ ان ربک واسع المغفرہ مانا کہ نصیب کہ حضرت ہمدی موعود را علیہ الرضوان از اصالت
از راہ حضرت عیسیٰ علی نبینا و علیہ الصلوٰۃ والسلام و نیز آن عالی حضرت متعالی منقبت می فرمودہ اند کہ چون
بمحل عالی یعنی محفل انبیائے کرام علیہم السلام رسیدہ شد از ازدحام اہل مجلس در انجا گنجایش
نشستن دیگرے نبود حضرت خلیل علی نبینا و علیہ الصلوٰات و التسلیات کہ شان خاص در ان جا
داشتند اہل آن مجلس خطاب کردہ فرمودند یا ایہا الذین آمنوا انفسکموا فی المجالس

اہل مجلس جمیدہ رجاہ وسیع برائے نشستن بہم رسیدہ آنجا ششم۔
 تنبیہ: از حصول کمالات نبوت مرعضے افراد امت را بطریق تبعیت وراثت لازم نمی آید
 کہ آن بعضی نبی باشد یا مساوات بانی پیدا کند چہ حصول کمالات نبوت دیگر است و حصول منصب
 نبوت دیگر چنانچہ تحقیق این معنی بتفصیل در مکتوبات قدسی آیات حضرت ایشان مسطور است
 والسلام علی من اتبع الهدی۔

مکتوب صد و نود و سوم (۱۹۳)

بحضرت مخدومزادہ بابت مرتبہ خواجہ محمد نقشبند سلمہ اللہ تعالیٰ در ذکر بعضی مکاشفات حضرت مجدد
 الف ثانی رضی اللہ تعالیٰ عنہ بطریق اجمال۔

الحمد لله وسلام علی عباده الذین اصطفیٰ حضرت ایشان مارق سنا اللہ سبحانہ
 بسرہ الاقرین پیش از مرض موت تپے و سرفہ عارض شدہ بود روزے چند ازان مرض صحت دئیے دار
 چنانچہ بحالت اصلی آید و بے تکلف بسی حاضر می شد و بعد از یکماہ کم و بیش تپے عارض شد کہ
 روز ششم ازان بار السرور رحلت گزیدند در ایام کحافت مرض پیشین می فرمودند کہ من متفرق کمالات
 اہلبیت رسولم صلی اللہ تعالیٰ علیہ و علی آلہ وسلم و در آن منعقا با کمال استبشار بیان می فرمودند کہ
 مراد در باغ اہل بیت سر دادہ اند و عجائب و غرائب آن موطن مشرف می سازند و شرطے ازان در
 معرض اطہار نیز آوردند و بعضی از خصائص و کمالات حضرت امیر اکرم اللہ تعالیٰ وجہہ کہ دیدہ فکر و
 ہم اندیشہ ازان خیرہ و در راہ راست مشروح ساختند و همچنین کمالات حضرت فاطمہ زہرا و حضرات
 حسن و حسین رضی اللہ تعالیٰ عنہم بیان نمودند و علی ہذا القیاس سایر کمالات دوازده ائمہ فرمودند
 بدین تقریب کمالات و خصائص حضرات شیخین و حضرت ذوالنورین را بیان نمودند و نسبت و منزلت
 ہر کدام از خلفاء اربعہ و اہل بیت بآن سرور علیہ و علی آلہ و صحبہ الصلوٰۃ والسلام مشروح ساختند و
 بعضی از خدایات شائستہ خود را کہ بوقوع آندہ نیز در میان آوردند و قدرے از کمالات حضرت

نقائست

شیخ عبدالقادر جیلانی قدس سرہ اللہ سبحانہ بسرہ الاقدس راہم بیان کردند چنانچہ در مرض آخر این ذرہ حقیر را وصیت نوشتن بعضی ازین اسرار کہ قابل اظہار بودند نمودند چنانچہ این فقیر بقتضائے وصیت در ایام عزت آنحضرت بحسب فہم قاسر خویش با چشم گریان و دل ریش و اجبہ روضہ منورہ نشسته آن درہائے ناسفہ را در سلک نظم کشیدہ و داخل مکتوبات قدسی آیات آنحضرت گردانید چنانچہ ختم مکتوبات جاہلثالث بہماں مرقوبات مقرر گشت و نسذ فمعلکم و علی من لدیکم۔

مکتوب صد و چہارم^(۱۹۴)

مولانا محمد افضل در ذکر بعضی مقامات عالیہ حضرت ایشاں سلمہ اللہ تعالیٰ با اشارت بآنکہ آن مقام عالی مربوط باصالت و محبوبیت است۔

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ وَاَمَّا بِنِعْمَتِ رَبِّکَ فَحَدِّثْ بتاریخ سوم ماہ شعبان روئے شنبہ سنہ احدی واربعمین بعد الالف در نماز عصر بسط عظیم غظیم روراد و منزلت عالی و کیفیت پس شگرت کہ ہرگز مثل آن رونداہ بلکہ محظور و منصور ہم نگشتہ شرف و رود یافت و امورے در میان آمد کہ مصداق لا عین رأی ولا اذن سمعت ولا خطر علی قلب احد بودند زبان را پارائے گفتن آن قلم را تاب نوشتن آن نہ بیت

فریاد حافظ این ہمہ آخر ہرزہ نیست ہم قصہ غریب حدیث عجیب ہست انکارم کہ حصول آن وابستہ بنشأۃ اصالت و محبوبیت است ماناکہ آن مقام را خصوصیت بکاتب بود کہ دران بارگاہ معلا خود را منقردید بتلج کلمہ طیبہ سائر الفاظ ذکر مثل تسبیح و تحمید و تکبیر را دران حریم قدس گنجایش نیافت اگر گنجایش ہست قرآن راست و نماز را ہم بعلاقہ قرآن سواے تلاوت قرآن مجید و ادائے نماز نسبت بان مقام تعطیل و بیکارے می یابد و می فہم کہ بیج کسب و عمل را در حصول این نسبت علیہ دخل نیست موصبت صرفا ست و سابقہ غایت می باید در گریج ماناکہ ریاضات و مجاہدات در مبادی قرب لایت دخل دارد تا زمانے کہ سیر در اصل و اصول

اسول است اعمال سالک سودمند و نتائج بخش است کہ بوسیله آن سالک مستعد ترقیات می فرماید و
 بتکرار کلمہ طیبہ نفی و اثبات از ظل باصل آن را می کشاید و از اصول باصول اصول عروج می نماید
 آنچه مذکور شد بقرب نبوت تعلق دارد در اینجا اصل را در رنگ ظلال در راه باید گذاشت ریاضات
 شاقه بجوای آن بارگاہ علی را ہی نمی کشاید و اصول بآن مقام بموہبت محض است یا بحجت صرف
 خصوصیت و عدم شرکت احرار کہ در بالائے کورش چون نیک تامل نمود دید کہ از آن رنگدراست کہ
 ہر کس کہ باین منزلت رسیدہ است مقامی از خود دارد کہ دیگرے را بالاصالت در آن شرکت نیست
 ہر چند و اسلان آن مقام اقل قلیل از اینجا حضرت ایشان را کہ در اینجا ملاحظہ نمود بقایات عظمت
 نہایت ابہت در نظر آمدند چنانچہ عقل و دہم در ادراک آن حیران و سرسیمہ است زبان قلم و زبان
 در بیان آن عاجز و قاصر۔ باید دانست کہ عالم را ظل حضرت حق سبحانہ دانستن یا مرآت او تعالی تصور
 نمودن و موہوم دین و کمالات منعکسہ ظل را باصل سپردن و ظل را خالی بلکہ معدوم فہمین بعد از آن
 آثار کمالات اہل متحقق یافتن ہمہ در قرب لایات کہ از ظل باصل پیوستن است می فہمید بعد از آنکہ اصل
 را در رنگ ظل در راہ گذارد و بجوای آن حریم قدس برسد از این امور بیج در کار بلکہ منظور نبود اینجا ظل
 دانستن نیست اوصاف را باصل دادہ و خود را فانی و مستہلک دیدنی بقا و تحقق باصل پیدا کردن مشہود
 نمی گردد و وصول آن موطن را راہ جداست ازین راہ بآن مقام رسیدن دشوار است آن موطن ظهور
 جمال و رضا است اگر تعبیر از آن بضحک نماید گنجایش دارد و العلم عند اللہ سبحانہ والسلام۔

مکتوب صد و نود و پنجم (۱۹۵)

بحضرت مخدومزادہ خواجہ محمد نقشبند در کشف ہر اتباع حضرت خیر البری علیہ السلام ملت حضرت ابراہیم را
 علیہ السلام باز کرد بعضی اسرار خفیہ باین معرفت از ملفوظات حضرت مجدد الف ثانی دست۔

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ وَالسَّلَامُ عَلٰی رَسُوْلِہِ الْکَرِیْمِ مَقْصُودِ اَزَامَرِ بَاتِبَاعِ سَیِّغِیْرِہٖ عَلَیْہِ
 وَعَلٰی آلِہِ الصَّلٰوٰتِ وَالتَّسْلِیْمٰتِ مِلَّتِ حضرت ابراہیم را علیہ السلام و طلب کردن آن سرور علیہ الصلوٰت

و برکات مما ثابته صلوات برکات آنحضرت را حصول مقامی است مرآن هر روز که وصول بآن مقام
 میسر نیست بے گذشت از مقام حضرت ابراهیم و وصول بمقام حضرت ابراهیم مربوط است بمنا^{بعت}
 ملت و علیہ السلام چه بے متابعت آن ملت بآن مقام ران نیست و نسبت یکے از آن دو مقام
 بدیگری چون نسبت محراب است بمسجد و متیقن است که رسیدن بمحراب که مقام امام است بقطع
 مسافت بقعه مسجد متصور نیست چه مقام اول مرکز است و مقام ثانی محیط آن مرکز و در نظر کشفی
 تفوق مرکز بر محیط همین قسم می درآید و وصول مرکز بقطع مسافت محیط میسر نیست و چون وقت
 استیابت این دعوت رسید حضرت سید الاولین و الآخرين علیہ افضل الصلوات التسلیمات از آن
 مقام که در آن تشریف از رانی داشتند عروج فرمودند که بشوق تمام در مقام حضرت ابراهیم
 علیہ الصلوٰۃ والسلام رسیدند و در آن مقام عزیزی توقف و زبیدند و امورے در میان آمد که از جمله
 اسرار لازم الاستتار است بعد از آن آنحضرت در آن مقام که مربوط بمنا^{بعت} ملت حضرت ابراهیم
 علی نبینا و علیہ الصلوٰۃ والسلام بود داخل شدند آن مقام شرف بس عجیب مقامی است که هیچ
 مقامی از هیچ رسولی مثل آن مقام نیست چون در آن مقام مستقر شدند نظرے که بحال واپس
 ماندگان داشتند برگشت و بکلیت متوجه جناب فرس گشتند و در خلوت خانه خاص با محبوب
 خلوت داشتند و نیز محسوس گشت که چون آنحضرت صلی الله تعالی علیہ و علی آله وسلم در صد عروج
 بودند بعضی از اصحاب کرام علیهم الرضوان نیز تبعیت ایشان درین عروج شریک بودند و چون
 آنحضرت داخل مقام خاصه گشتند اصحاب کرام در مقام حضرت ابراهیم علیہ السلام زیر قدم
 مبارک ایشان مانند و در مقام خاصه گنجایش نیافتند بعد از آن مری گشت که آنحضرت
 علیہ السلام متوجه گشته حضرت ابابکر صدیق را کشیده در مقام خاصه داخل ساختند رضی الله تعالی
 و در یاد حضرت عمر رضی الله تعالی عنه تردد است آیا داخل ساختند یا نه اما ظن غالب آنست
 که ایشان نیز در مقام خاصه گنجایش نشد و السلام

(۱۹۶) مکتوب صد و نود و هشتم

بحسرت مخدوم زاده عالی مرتبه شیخ محمد صبغة الله در بیان مقلد فوق مقام رضا است -
 الحمد لله وسلام على عباده الذين اصطفى حضرت ایشان در مکتوبی از مکتوبات جلد ثانی
 نوشته اند که فوق مقام رضا مقام نیست مگر خاتم الرسل را علیه و علی آله الصلوٰة والسلام این معرفت
 از وارف سابقه آنحضرت است بعد از آن می فرمودند که من وقتی برای انبیا علیهم الصلوٰات و درود
 می فرستادم دیدم که انبیا علیهم السلام با جمیعهم از مقام خویش عروج فرمودند و هر یک ازین بزرگان
 بمقامی که فوق مقام رضا بود و سایه چتر حق گشتند و سرور دین و دنیا علیه و علی آله الصلوٰة
 والسلام بمقامی که مریدان متابعت ملت حضرت ابراهیم علیه السلام بود عروج فرمودند و بان
 مقام عزیز ملحق گشتند الحمد لله رب العالمین والسلام

(۱۹۷) مکتوب صد و نود و نهم

بملا سجاول در جواب عریفیه که مشتمل بر واردات بود و جواب بعضی اسوله که پرسیده بود -
 بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ بعد الحمد و الصلوٰة و تبلیغ الدعوات می رساند مکتوب مرغوب
 اخوی اغری رسیده خوش وقت ساخت حمد الله سبحانه که بعافیت اندود نسبت باطنی و رابطه معنوی
 فتور یافته است بلکه امید است که روز بروز قوی تر گردد از قوت رابطه است که تفاوت
 واردات در حضور و غیبت نمی فهمند و یکسان تصوری نمایند تفاوت در حضور و غیبت غالباً ثابت
 است لیکن در قوت نسبت قلت تفاوت است و هر چند قوت بیشتر قلت زیاده تر اگر این قسم قلیل
 بعنوان معدوم ظاهر شود و حضور و غیبت یکسان نماید مستبعد نبود اگر گویند گاه باشد که طالب
 رشید در غیبت ترقیات نماید و از حالت حضور بلند تر رود پس واردات غیبت در حق او افزون
 زیاده از واردات حضور شده گوئیم که اگر در حضور می بودی تواند که زیاده تر از آن ترقی می نمود -

نوشتہ بودند کہ پیش ازین حضور حق جل و علا در بیرون خود می یافتیم اکنون در درون خود
می یابیم آنچه بے معتبر نزد این طائفه علیہ شہود و انفسی است و شہودی کہ بیرون از خود بود چندان
اعتبار ندارد گفته اند بیت

بہ چونابینا مبرہر سوئے دست با تو در زیر گیم است ہر چہ ہست

لیکن گرفتار این مشہود نباید بود و آنرا ظلم از ظلال مطلوب باید تصور نمود حضرت حق سبحانہ
چنانچہ ورائے آفاق است و رائے انفس است نیز پس اورا عزیر ہانہ و رائے درون و
بیرون باید جست و بیرون آفاق و انفس باید طلبید این معاملہ بعقل عقیل معقول نشود و
بکشف ارباب ولایت ظلی بکشف و درک نبود نور فرست کہ مقتبس از مشکوٰۃ نبوت است
درک این معنی می نماید و کریمہ فتحی اقرب المیہ من حبیل الوریث کشف سر این معما
می فرماید و حالتی کہ در حین ادائے نماز فرض رومی دہر عالی واصل است از مطالعہ آن
ذوقین گردیدہ نوشتہ بودند کہ مردم این دیار بعد ہر پنج نماز دست برداشتہ فاتحہ می خوانند و این
عمل را بر خود لازم گرفتہ اند و تارک آنرا یا اعتراض پیش می آند و یا این نوع فاتحہ خواندن عمل
بزرگان مانست و در اعمال پیغامبر خدا صلی اللہ تعالی علیہ وسلم بنظر نہ درآیدہ است فی خزائن
الروایات من الخلاصۃ قراءۃ الفاتحۃ لاجل المہمات بعد الفرائض بدعتہ از مصافحہ بعد
نماز جمعہ کہ در آنجا متعارف است استفسار نمودہ بودند و ما مصافحہ فی نفسہا مسنون و عمل بزرگان
و تعیین این وقت بدعت پس این عمل ہم وجہ حسن دارد و ہم وجہ قبح نہایت کاراں اگر بااحت
بکشد چنانچہ بعضی گفتہ اند معتزم است فی خزائن الروایات قال الشیخ محمد بن الدین النوری فی
الاذکار المصافحۃ مستحبۃ عند کل لقاء و اما ما اعتادہ الناس بعد صلوٰۃ الصبح و العصر فلا
اصل لہ و لکن لا بأس بہ فان اصل المصافحۃ سنت و کوئتم حافظین علیہا فی بعض
الاحوال و مفرطین فی بعض منها لا یخرج ذلک البعض عن کونہ من المصافحۃ
التي ورد بها الشرع۔

مکتوب صد و نود و ہشتم^(۱۹۸)

باتحاد شید و رانکہ درین طریقہ عیالہ قذ فیض برابطہ و محبت شیخ است تحریریں بر رعایت آداب شیخ و دوام ذکر و بیان فنا قلب و نفس۔

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ حمد الله ومصليا على رسوله الله تعالى از قیت ما سوائے
محرر ساخته در مدارج قرب ترقیات دہار صحیفہ گرامی مشرف ساخت حمد الله سبحانہ کہ تقرائے دور
افتادہ از یاد نرفته اند و نسبت جی و ارتباط معنوی بحال خود است محب این طائفہ با این طائفہ است
المترمع من احب بطریقہ مادر وصول بدرجہ کمال مربوط برابطہ محبت است بشیخ مقتدا طالب
صادق از راہ محبتی کہ بشیخ دارد اند فیوض و برکات از باطن اومی نماید و ساعت فسانہ بزنگار اومی
مقرر است کہ فنا فی الشیخ مقدمہ فنا فی الله است ذکر بر چند از اسباب وصول است لیکن غالباً
مشروط برابطہ محبت و فنا فی الشیخ است سالک این راہ را دو چیز ناگزیر است محبت بشیخ مقتدا
بر رعایت آداب صحبت دوام ذکر چندان بزرگ قلبی مداومت نماید کہ دوام پذیرد و غفلت در قفل آن
نباشد و از تکلف یاد کرد و وارہد و حضور ملکہ دل شود و صفت او گردد چنانچہ سمع صفت سامعہ و
بصر صفت باصرہ درین وقت غفلت ظاہر حضور باطن ہر ایت نکند و نوم صوری با توجہ معنوی
جمع گردد چوں این کیفیت حضور غالب آید و قوت پذیرد نفس حاضر از میان برخیزد و رخت بصحرائے
عزم کشد این زبان حضور خود بخود دروے نماید و کلا ین کر الله الا الله جلوہ فرماید مصرع
این کار دولت است کنون تا کراد مہند

مخدوم مادر باب دفع شراعد و حساد دعا و توجہ کردہ می شود امید کہ مخدول گردند و السلام اولاً و آخراً

مکتوب صد و نود و نهم^(۱۹۹)

بحاجی حسین در شرح اذواق و مواجید او کہ نوشته بود

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ صحیفہ گرامی اخوی حاجی محمد حسین رسیدہ خوشوقت و مسرور
کرد اتید از فنا و عدمیت خود نوشته بودند بیت

بے ہرجا شود ہر آشکارا سہارا جز نہاں بودن چہ یارا

ہنگام طلوع انوار احدیت غیب در اضمحلال و استہلاک اطوار کثرت مہموم چہ ریاست لیکن
دیرین عدمیت و اضمحلال تفاوت اقدام سالکان بسیار است از انجملہ محمدی المشرب را این فنا و
استہلاک بظہاب غیب و اثر می رساند کذا و کذا و نیز نوشته بودند مشخص شدہ است کہ این ہمہ واردات
و حرکات و سکنات بر عدم است کہ او سبحانہ و تعالیٰ بقدرت کاملہ خود ظاہر ساختہ کار خود بخود است
و چیز ہائے غریب عجیب بریں معدوم دارد فرمودہ کہ در تحریر در نمی آید آری بعد اسقاط اضافات
و رد نسبت باہل آن معاملہ از خود بخود است اگر حضور است حضور خود بخود است و اگر توجہ است
ہم از خود بخود است و عارف را غیر از استہلاک و اضمحلال و انعدام ازین مقام نصیب نیست ۔
نوشته بودند دیرین روز ہا تجدید امثال ظاہر شدہ است کہ در ہر آن تمام عالم در عدم می رود مثل
آن بوجہ می آید دیرین حیرت افزودہ است مجد و ما حضرت ایشان با قدر ستائش سبحانہ بسر الاقدس
صل این معاملہ در مکتوبات نمودہ اند اگر صل آن خواہند آنجا مطالعہ نمایند و مقامات بعضی سبز رنگ
بعضی رنگ شمس کہ ظاہر شدہ نوشته بودند بوضوح انجامید با بجملہ ہمہ احوال و مواجید درست و پسندیدہ
است حق سبحانہ ترقیات نصیب وقت کنار و از دوستان در پوزہ دعا است ۔

مکتوب دوم (۲۰۰)

بصوفی نور سبک در تخریص بردوام ذکر و اختیار عزلت و سر تنجیز تعلیم طریقہ مناقص را و آنکہ آنچہ در
وقائع رومی دہد اعتبار ندارد ۔

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ الحمد للہ و سلام علی عبادہ الذین اصطفی اللہ تعالیٰ
ابواب فتوح را ہموارہ مفتوح دارد دو مکتوب مرغوب معازتہ برادر گرامی مولانا نور محمد رسیدہ

خوشوقت ساخت باید کہ ہمیں متوال از احوال ظاہری و باطنی خود را جبہ دور افتادہ را اطلاع میدادہ باشند۔ نوشتہ بودند کہ در تکرار سبق باطنی بجد است و نفی اثبات نیز در تکرار دارد نیک مبارک است نوعی بتکرار ذکر مقید باشند کہ ماسوائے مذکور از ساحت سببہ رخت بر بند و اسم و رسم ماسوائے از آئینہ دل محو و منلاشی شود اکثر اوقات در زاویہ نامرادی بغزلت باشند با خلق کمتر اختلاط نمایند و بزرگ قلبی و لسانی مشغول باشند و در ذکر گفتن هیچ چیز ملحوظ نبود از قبول خلق و حصول احوال و مواجید بے غرضانہ ذکر گویند و در وقت نشاط بچندے کہ گفتہ شدہ است تلقین ذکر بکنند بطریق سفارت نہ بطریق اصالت و خلافت و شرایطے کہ نوشتہ بودند بر تقدیرے است کہ بسر خود تلقین بکنند اگر سفارت چندے را تلقین ذکر کنند این شرائط در کار نیست کہ شما مترجم پیش نیستید و این ذکر گفتن ہم جبر نیست با اختیار شما است اگر بکلف اقبال و انشراح صدر باشد بگویند والا ہیچ در کار نیست آنچه لابد است دوام ذکر و مراقبہ است تکمیل دیگرے فرع کمال خود است و این اجازت اشخاص معدودہ بواسطہ آنست کہ چندے جمع شدہ مشغولی کنند بہتر است کہ فیض یک دیگر بر ہم دیگر منعکس می شود۔

نوشتہ بودند کہ اگر در واقعہ سالکے پیر خصت تلقین بدید از ارواح بزرگان گذشتہ نیز ظاہر شود آن سالک را بخوبی تلقین ہست یا نہ۔ مخدو با اجازت تلقین تعلیم طریقت امر بزرگی است بخواب واقعہ صورت نمی بندد تا در بیداری اجازت نکنند اجازت صورت پذیر نیست و همچنین احوال و مواجید و قطبیت و فردیت و غوثیت امثال آنکہ در منامات و قانع ظاہر شود نزد این اکابر معتبر نیست آنچه در بیداری از احوال و مواجید روئے دید از آن اینکس قطب غوث کے است کہ در خارج و قیظہ باین دو منصب مرفراز است اگر کے خود را در خواب پادشاہ دید پادشاہ نمی شود تا در خارج پادشاہ نباشد۔ بیت

چو غلام آفتابم ہمہ از آفتاب گویم   نہ شبم نہ شب پرستم کہ حدیث خواب گویم
این قدر ہست کہ وقائع و منامات صادقہ بشراتند و مخبر از استعدادات اولیا است بسا است

آن معنی استعدادے بظہور آید و بسا است کہ در معرض ظہور نیاید جانے باید کند کہ معاملہ از قوت بفعل آید و از گوش باغوش رسد عزیزے کہ در صحبت اومی گذرانند خوبہاے اور انوشته بودند کہ درین وقت بسیار غنیمت است و در پوزہ توجہ و فائقہ در بارہ او طلب داشتہ توجہ در بارہ آن عزیز نموده آمد و فائقہ از برائے از دیار توفیق او خواندہ شریا جابت قرن باد۔

مکتوب دوم و حکم (۲۰۱)

مولانا محمد حنیف در بیان نسبت و ذکر نصائح۔

الحمد لله وسلام على عباده الذين اصطفى صيغة شريفة اخوي اعزى مولانا محمد حنیف رسیدہ خوشوقت ساخت حمد اللہ سبحانہ کہ بعافیت اندواز یاد و ورافتادگان فارغ نیستند و از ہمیں مطلب خالی نہ خاطر بجانب شما نگران می باشد نمی داند کہ بچہ روش زندگانی می نمایند و چه اطوار در پیش دارند بیت

خواجہم بشد از دیدہ درین فکر جگر سوز کاغوش کہ شد منزل آسایش خوابت درین نزدیکی کتابتے از اں صوب از دوستی رسیدہ کہ گلہ از اطوار شما ظاهر ساخته ہر چند نام شما ننوشته است لیکن غالباً تعرض بشما نمودہ و کلمہ ہم مجمل بتعرض بودہ از خواندن آن خاطر بے متالم گردید کہ از شما چہ دیدہ باشد کہ نوشته است ہر چند ظاہر بیان از ارباب باطن چہ خبر داشتہ باشند لیکن چوں بشما طبیعت را محبت و میلانے است و خاطر خواہان کمال شما است از اندک چیز از جا میرود و قلق پیدا می آید در اثناے نوشتن کتابت توجہ بباطن شما نمودہ شد بہ نسبت ما نمودہ معمور یافت و زیادہ از متوقع مفہوم شد بیچ غبارے بخاطر نماز الحمد للہ سبحانہ علی ذلك و علیٰ جمیع نعمائے زہار در ارضائے اہل حقوق نوع نمایند کہ منجر بعدم رضائے صاحب حقیقی گردد حق اللہ سبحانہ بر جمیع حقوق غالب است حق اورا بکمال رعایت ادا نمودہ بحقوق دیگران باید پرداخت اوقات خود را مضبوط دارند و باہل غفلت اہل دنیا ہما ممکن پیش نیاید و باحوال طلبہ

کلمہ کلمہ

نیک پر دازند و عمدہ در ضمن گرفتن کسے را برداشتن مرض دیگرے و جزآن جمع ہمت است و حدانی التوجہ
شدن اگر این قسم امور میان نبود هیچ نقص ندارد و ولایت بآن منوط نہ از محضات زایدہ است والسلام

مکتوب دوم (۲۰۲)

بحافظ محمد شریف در نصائح -

خدایم حافظ جویا زین دور افتادہ سلام عافیت انجام خوانند و از دعائے خیر منسی نسا زین
و این عمر چند روزہ را در اہم امور صرف نمایند و اجائے لیلے و گریہ سحری را از مغتربات شمرند و
شبہائے تاریک را با توار و از کار روشن دارند و در تجارت صدق و امانت را امری سازند و حدیث
ان الله يحب التاجر الصادق شنیہہ باشند و از عقود قاسدہ و ربویہ محترز بود درین باب تاکید
تمام نمایند کہ محل لغزش علما است چہ جائے غیر علما کہ ام عالم خواہد بود درین زبان کہ ازین عقود
خالی باشد الا من عصمہ اللہ سبحانہ از علمائے متدین ہموارہ تجسس این عقود باشند و تحقیق این بحث
چون راز حق سبحانہ بزاری نجات ازین ورطہ مہلکہ خواہند و السلام علی من اتبع الہدی -

الصدق

مکتوب سوم (۲۰۳)

بارشاد پناہ میر محمد نعمان در اسرار غامضہ فنا و بقا و دقائق قیومیت جامعیت انسان کامل
الحمد لله و سلام علی عباده الذین اصطفیٰ نقابت دستگاہ شئمہ از جامعیت انسان
کامل در تحریری آید استماع فرمایند عارفے بعد از فنائے اکم کہ مربوط است بذہاب حقیقت عدمیہ
کہ موردانائے اوست چون بقا با اسم الہی جل شانہ پیدا کن حقیقت شہونیہ بجائے حقیقت عدمیہ نشیند
مدبر و متصرف دروے ہماں اسم خواہد بود و باوصاف آن اسم متصف و متخلی خواہد گشت و بکیموۃ
و علم و سمع و بصیر و کلام و ارادت و قدرت آن اسم حی و عالم و قادر و سمیع و بصیر و متکلم خواہد شد چہ
ہر اسم الہی جل سلطانہ متضمن اسما و صفات است چون آن اسم ظل اسم دیگر است و جزئی است

از خبریات آن اسم عارف از راه ظل باصل خواهد پیوست در رنگ سابق باوصاف اسم لاحق منصف
 خواهد گردید و باز از آن اصل باصل آن خواهد ملحق گشت و از اصل ثانی باصل ثالث از ثالث براربع
 خامس الی ماشاء الله تعالی متحقق خواهد گشت و چون هر اسم را با سایر دیگر مشارکت هست از راه
 ماباه الاشتراک با سایر دیگر که مباین اصولی اند نیز بقا خواهد یافت این همه اسم را لا یعد ولا
 یحصى در رنگ اجزاء عارف خواهد شد ای ان منتهی الی حضرة الذات تعالی و تقدس و عادت الله
 جاریست که بعد از قرون از هزاران یکے را بقلے ذات مشرف می سازند و ذاتی که نصیب از
 پیچونی داشته باشد از آن مرتبه مقدسه آن عارف را عطای فریاد کند که عاف بود و این همه
 اوصاف بآن ذات قائم باشد بلکه افراد عالم نیز بآن ذات قائم بودند چرا که افراد عالم در جنب او
 چونکه مظاہر اسما و صفات اند ذاتی در آنها کاین نیست پس آن عارف بحکم خلافت قیوم عالم
 می گردد و حکم و تدبیر هم می رساند قَانْظِرْ اِلٰی اَثَارِ رَحْمَةِ اللّٰهِ کَیْفَ یُجِی الْاَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا
 این زبان آن ذات بجائے حقیقت ثبوتیه می گردد و تدبیر و متصرف می شود ازین جا جامعیت
 این عارف را باید فهمید که سایر افراد عالم در جنب او حکم جز محقرند ازند قطره را با دریای نسبتی
 نیست اینها را با او آن هم نه چنان اوصاف را با ذات نسبت تلاشی و استهلاک است در وقت
 ذکر گفتن گویا با چندین هزار زبان ذکر می گوید هر اسمی بزبان خود ذکر است و عارف بمنزله کل
 اینها است در وقت تکریم بستن گویا چندین هزار شخص تکریم می بندند بعد از آن این همه
 اشخاص قرائت می کنند و بر کوع و سجود می روند و اکثر از حقائق این عالم امکان نیز با عارف
 تذکره دین امور شریک می گردند دیگران بیک زبان ذکرند و آنهم چونکه از اتانیت اماره پاک
 نیست آن ذکر هم بهمونها عاید است و شایان جناب قدس نه و این عارف چونکه از اتانیت
 رسته است بهزاران زبان ذکر است و در هیچ کدام خود در میان نه، عوام ظاهرین هر دورا
 ذکر و عابد می دانند و از حقیقت فرق آگاه نه بلکه عارف تمام حضور گشته است و در غفلت
 هم حاضر است چه در علم حضوری غفلت در همه وقت مفقود است و غافلان از آن غافل

پس عارف مذکور در غفلت ہم با حضور است و دیگران در عین حضور ہم غافل و در نفور ہما م و ایضا
غایت حضورشان در حصول است و حصول عین غفلت و عوام ایان را حاضر و ذاکرمی دانند
اورا غافل ہدا ہم اللہ سبحانہ سوا الصراط - بیت

پری ہفتہ رخ و دیو در کثمتہ و تاز بسوخت عقل ز حیرت کہ این چہ بوالعجبی است
دقیقہ ایست بگوش ہوش بشنوند کہ چون عارف خود را از اطلاق کلمہ انا پاک و مبرا سازد و از انا
امارہ تمام وارہ بمقتضائے ہل جزاء الا احسان احسان معشوق در سدان کم شد
در امانے خود جادہ و آن عاشق صادق از کاشکش غیرت وارستہ در خلوتخانہ امانے معشوقی آرام
یابد جماعت ازین طائفہ ہستند کہ می خواہند معشوق را در امانے خود بگنجانند و در خراب آباد و ویرانہ
انامے خود مطلوب را فرو دارند و بآن خوہند گذرند نہ استند کہ بظلمے از ظلال مطلوب آرام گرفتہ اند
و جزا نمودن از ان بے پایان حاصل نمودہ بیت

تو از خوبی نمی گنجی بعالم مراہرگز کجا گنجی در آغوش

بر سر اصل سخن رویم دانے کہ بعارف موہبت گشتہ است چونکہ نصیب از بیچونی دارد
جامعیت آن در بادی نظریہ یک چوں نمی در آید امانی الحقیقہ از ہمہ اسما و صفات کہ در رنگ
اجزائے عارف گشتہ اند جامع تر است بلکہ این جامعیت را نسبت بآن جامعیت قدرے نیست
و در جنب او حکم تلاشی دارد سبحان اللہ و بحمدہ این قسم مملکت سبب بصورت شخص مخف و نمودہ اند
و این ہمہ خزان ملک و ملکوت را درین طور خرابہ بے قدر و قیمت ایداع فرمودہ اند و اینہم
حسن و جمال بے رنگ و انوار و اسرار بے کیف را درین پیکر ظلمانی کہ از بارہمین ہم رسیدہ تعبیر
کرده اند و ما ذلک علی اللہ بعزیز و حکمت درین تشرین و اختیارات لبمیز الخبیث
من الطیب ہر کہ نظر او بباطن و حقیقت عارف نفوذ کرد از برکات وے مملو و سیراب گشت و ہر کہ
بر صورتش نظر او مقصور گشت و در رنگ صورت بے حقیقت خویش تصور نمود از برکات او محروم ماند
و بخسراں ابدی شسم گشت نہ است کہ این عارف تمام لب است کہ قشرے در میان جان نیست

موہوب

و قشر تیش تمام منقلب بلب گشته است و دیگران همه قشر ندب لب لیکن آن قشر منقلب چونکہ بر
کالبد قشر تیش باقی گذاشته اند بقشر بلب ہمہ وقت مشارکت صوری دارد و باین مشارکت صوری
کہ بقید کالبد وابسته است کہ بعد از شکستن کالبد باقی است خاک در شیم مجویان افکنده
دوستان خود را خود بخودی دارد اولیای تحت قبای لا یعرفهم غیری قُلْ هَذِهِ سَبِيلِي اَدْعُو إِلَى اللَّهِ
عَلَىٰ بَصِيرَةٍ اَنَا وَمَنِ اتَّبَعَنِي وَسُبْحَانَ اللَّهِ وَمَا اَنَا مِنَ الْمُشْرِكِينَ ۝

نی شود

مکتوب دوم چہارم (۱۰۴)

بہ اسد الشریک در فقر ممکن و غنائے واجب و جہل۔

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ اللّٰهُ تَعَالٰی حَسَن وَّجَمَال نِیْسْتی و سِدگی را بر آئینہ باطن جلوہ گر کن
و از دعوائے ہمسری و خداوندی نجات دہائی دہاد بکرمۃ من تحقیق بکمال العبودیۃ و اظہار اسرار
الربوبیۃ علیہ علی الصلوات و البرکات و التّحیات بندہ بر چند احکام بندگی ثابت تر بود و
دید نیستی ذاتی و فقر جہلی بروے غالب تر ظهورستی و کمالات و جہلی در حق وے زیادہ ترا
بصندھا تتبیین الاشیاء حسن و جمال و غنی و سائر کمالات بروجہ کمال خاصہ لایزال است
عجز و نیستی و احتیاج و ذل و فقر و نقس در تومی باید تا ظهور آن باین شود خلق را بصفت ذل و نیستی
و احتیاج بیافرید و پر توے از کمالات و جودی خود نیز در وے تعبیه فرمود ہر کہ خود را باین کمال عاریتے
و نمود بے بود کمال و خیر خیال کرد در بند نفس امارہ ماند و از سعادت قرب محروم شد و بدارع بعد و حرمان
گرفتار گردید فالویل کل الویل و ہر کہ کمالات عاریتے را باہل آن سپرد و بدید فقر و نیستی ذاتی خود متحقق
گردید بدولت قرب و صل ہند گشت بدام نیستی صید ہستی نمود و از راہ ذل بعز رسید قطوبی لہ و بشری
و آنچه مقصود از خلقت او بود بجا آورد و نعمت در حق او تمام شد کریمہ او من کان میثاقاً فجیناً
وَجَعَلْنَا لَهُ نُورًا یَمْشِي بِهٖ فِی النَّاسِ بَیَانِ حَالِ اَوْسْت و حدیث من قتلته فاناد بیتہ
شان او این کمال مربوط بکمال اتبع سید کونین است علی الصلوۃ والسلام اللّٰھم ادر رزقنا

دو توبی

کمال متابعت الثبات علی محبتہ ویرحم الله عبداً قلاً آمیناً۔

مکتوب دوم و تحم

بمیرزا امان اللہ برہانپوری درودائیت حق سبحانہ و تعالیٰ و ذکر بعضے کمالات لایات ثلاثہ صغریٰ و کبریٰ و علیا و کمالات نبوت و کمالے کہ فوق آنست بطریق اجمال و اختصار۔

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ حامداً لله اولاً و آخراً و مصلیاً علی رسولہ محمد الدائمات
سرمد! ابابعد صحیفہ شریفہ مشرف گردانید آنچه از احوال سنیہ و افعات علیہ کہ نوشته بودند از ذوق معنوی
ولذات عقلیہ بخشید اللہ تعالیٰ مزید بر مزید یاد و نور علی تو کریمت کناد و حالات و افعات
یاراں را کہ نوشته بودند از مطالعہ آن نیز خطبہ نمود اللہم اکثر اخواننا فی الدین و ثبتنا و یا اھم علی
متابعہ سید المرسلین علیہ علیہم الصلوٰت و البرکات الی یوم الدین امید کہ ہمہ بن منوال حبہ
دوہ افتادہ را یاد آوری می نموده باشند و بار سال اذواق و واردات تازہ خوشوقت می ساخته باشند
ہمت را بلند دارند و وقائع را بمشترات دانند ہرچہ در بیداری دست دہد از آن انکس است۔

از ہرچہ می رود سخن دوست خوشتر است

مصرع

مخدو یا آنچہ از با و شمارین نشا فانیہ طلب داشتہ اند معرفت حق است جل و علا چوں
مطلوب حقیقی و رائے آفاق و انفس است طالب اوتا از آفاق و انفس نگذرند رایہ معرفت نیابد
و گذشتن از آفاق و انفس امر سیت و جدائی تا کس از ان نگذر د معنی آزا کہ ہو نفھمد عن لم یذق
لم یدر این نسبت علیہ و رائے نسبت جذبہ و سلوک و رائے معاملہ دخول و خروج و و رائے اتصال
و انفصال است و و رائے قرب بعد و و رائے غیبت و حضور است و و رائے توحید و اتحاد است
و و رائے لفظ و معنی است و و رائے دیم و خیال نہ ہو سبحانہ و و رائے الوداء این رائیت
در جانب قرب است نہ در جانب بعد از ہرچہ تصور کردہ شود حتی کہ از ذات این کس نزدیک تر است
عقل عقیل مشکل کہ بآن پے برد و ہم خیال آنرا محال می دانند و از خود نزدیکترے نمی توانند

تصور نمود و ولایت جانب بعد از نگاه و هم است فالحق تعالی اقرب فی الوجود و بعد من
الوجدان این کمال از کمالات ولایت کبری است که ولایت انبیا است علیهم الصلوات و البرکات
کمالات ولایت صغری که ولایت اولیا است منحصر در مراتب قرب است که غایت قرب اتحاد و
رفع آئینیت است معامله اقریت ازین هم نازک تر است از اتحاد باید گذشت تا اقریت را نماید
مصراع لذت فی شناسی بخدا ناله چشتی

کمالات عالم امر این جا انقطاع می پذیرد و حقیقت اطمینان نفس درین موطن بحصول
می پیوندد و بعد از گذشت ولایت کبری ولایت علیا است که ولایت ملاه اعلی است علی نبینا و
علیهم الصلوات و البرکات و نصیب تمام از کمالات این ولایت عناصر ثلاثه است و رائے عنصر خاک
که نصیب این عنصر پاک از کمالات

مرتبه نبوت است بعد از گذشت این ولایت سه گانه شروع در کمالات نبوت انبیا علیهم الصلوات و البرکات
واقع می شود که بالاصاله نصیب انبیا است علیهم البرکات و الصلوات بتبعیت و ارثان ایشان یا
از ان نصیب است درین موطن عارف از صورت شریعت بحقیقت شریعت ارتقائی فرماید و
از صورت اعمال بحقیقت اعمال می رسد ترقیات پیش مربوط بصورت اعمال بود و نتیجه آن در اینجا
عروج منوط بحقیقت اعمال است و ثمرات نتایج حقیقت بدست می آید ازین جا تفاوت
میان کمالات ولایت هر چند ولایت انبیا بود علیهم الصلوات و میان کمالات نبوت دریاب که
صورت را در جنب حقیقت چه قدر اعتبار است پس نتایج هر کدام نیز برین موال بود و از گذشت
این ماجر معامله پیش می آید که اعمال جوارح و قلوب در اینجا اثر ندارد و صورت و حقیقت در راه
می ماند ترقی و افاضه کمالات در ان موطن وابسته بحض فضل و احسان است گفته نشود که
استغنائے عارف درین وقت از شریعت لازم می آید و هیچ کس در هیچ وقت از شریعت مستغنی
نیست زیرا که گوئیم که آنچه ممنوع است سقوط تکالیف شریعت است و آن غیر واقع است چه
کمل عرفا در رنگ عوام همواره محکوم حکم الهی اند و از اتیان او امر و انتهای از منای چاره نداشتند با آنکه

گوئیم کہ شریعت اصل و بنیاد معاملہ است و اصل بنیاد ہمہ وقت محتاج الیہ است و رخت ہر خند بلند شود و عمارت بالا رود از بچ و بنیاد چارہ ندارد این معاملہ بالاصالہ مخصوص بانبیاء و اولوالعزم است علیہم الصلوٰۃ و التسلیات و بطغیل تبعیت این بزرگواران تا کرا یا بن دولت بتوانند و چون معاملہ از تفضل بالا رود افاضہ کمالات دران موطن ازادہ محبت ذاتیہ بود و در محبت دو کمال است محبت ذاتیہ کہ بالاصالہ نصیب حضرت کلیم اللہ است علیہ الصلوٰۃ والسلام و محبت ذاتیہ کہ بالاصالہ نصیب حضرت خاتم الرسل و شفیع الامم است علیہ و علی جمیع الانبیاء و اتباعہم الصلوٰۃ و التسلیات البرکات تا کلام صاحب دولت بود کہ بطغیل ایشان ازین کمال شان بہرہ یابند و از اولش خاص شان جبرئیل در کشتہ بیت

در قافلہ کہ اوست دامنم نہ رسم این بسکہ رسد ز دور بانگ جرم شک
یا بجلہ این ہمہ درجات قرب معرفت انداز ہر درجہ کہ نصیب از زانی دارند نعمتے است عظمیٰ و ہموارہ
زنان چشم بر خوان کریمان باید دوخت و از اولش صاحبان ہمیشہ امیدوار باید بود مصرع
یا کریمان کار ہا دشوار نیست

بیت چشم دادم کہ دہرا شکم احسن قبول آنکہ در ساختہ است قطرہ بارانی را
والسلام علیکم وعلی من اتبع الہدی والتم متابعۃ المصطفیٰ علیہ وعلی آلہ الصلوٰۃ
والتسلیات والتحیات والبرکات العلی۔

مکتوب دوم و ششم (۲۰۶)

بحقائق آگاہ خواجہ محمد ہاشم کشمی ورود یافت در اشارت بعضی کمالات خود و کمالات فی قدس سرہ
بعد الحمد والصلوٰۃ و تبلیغ الدعوات بحمد حقان دستگاہ و معارف آگاہ می رساند احوال فقرا
این صرود مستوجب حمد است المستولی من اللہ سبحانہ سلامتکم واستقامتکم علی جادۃ شیوہ حکم
ظاہل و باطنافانہ ملائکہ اکامر و مدار فیوض و بدو نہ خراط القنادام روزاریاب یسا را

چشم انتظار در راه است که از سرای ربابین آگاهی یا بند و از آن گنجها گوهری بدست آرند امید که از
 روی کرم دریغ ندارند و بر فر و انگ دارند و تلخ کامان را از قند خوان کریمانه خویش بنوازند. بیت
 در سرم سودای شیرین دلبر است تلخ کامان را بشیرنی سر است
 بچشم که چو نوبت بایل یسار رسد و معالده آن نشاء بر منصفه ظهور آید همه تمنای آن نمایند که گرده
 ایشان را کحل بصیرت خویش سازند و ذره نمک خوان حسن ایشان را در یوزه نمایند. بیت
 آن دارند آن کار که آنست هر چه هست آنرا طلب کنید در بیان که آن کجا است
 با بحمله الحسنه بعشرة امثالها بیل تسعمائة قضية مقرره است بمقتضای آن آنچه تواند اثار نماید شرح
 نماید و یثرون علی انفسهم ولو كان بهم خصاصة والا حسی الله گویان و از نعیم صباحت
 و سر چشمه خلت بنسیم ملاح و جرعه محبت اکتفا نمایند. شعر
 هنیئا الارباب النعیم نعیمها وللعاشق المسکین ما یتجرع
 والسلام اولاً و آخراً.

مکتوب دوم (۲۰۴) مفت

بشیخ عبد اللطیف شکر خانی فی الوعظ والتذکیر والنصح.

بعد الحمد والصلوة یرشدنی هذا المحب لنفسه ولسائر الاجبه النجاة عن الافات
 والتخلیه عن التعلقات الانقطاع عن المقیدات والتخلص عن السفلیات الی العلویات
 وعلو الدرجات الی حضرت الصفات ومنها الی ذروة الذات باقتفاء اثار اكمل المكونات علیه
 افضل الصلوات واشمل النعمات والتسلیمات واتم البرکات المرجو من الاخوات ان لا ینسوا
 لقاء الرحمن بابتغاء الهوی والشیطان وان یغتفوا وان الصلوة والامان بکثرة ذکر الله
 المنان وبعینوا برهته من الزمان لتلاوة القرآن ولیعلموا ان النفس امارة والدنیا سحارة
 محبوبة ولذا تمها مرغوبة والاخرة منسوبة ونعیمها محبوبة والشیطان یروج النقد بعد الفقر

والفقد اولا يعلم عاقل ان الدنيا عاجلة ومتاعها فان لا يعود وتمتع الاخرة باق لا يفوت
كل امرئ يومئذ بما كسب رهين ومع زوج قرين اما شيطان لعين واما حور عين الغياث على
ما علمت ثم الغياث على ما اخترت اخترت الثلاث على الثلاث اخترت تعب النفس و
وشغل القلب وثقل الحساب على راحة النفس وفراغ القلب وخفة الحساب اشتغلت
بعمارة البدن الفاني واشبعت النفس الجانية ونسيت التوجهات الروحانية الى الجناب
السمائي وملأت قلبك بالاذكار والذات الفانية وما حصلت بعد لك الا ما تية العجب
من العاقل كيف يفهم في امور العاجلة بالتدبير ويقوض امور الاخرة الى التقدير ولا
يستيقن ان تدبير امور الدنيا في اسقاط التدبير وفي امور الاخرة بالجهد وترك التقصير
افلم يسمع نوح كل حاح من الدنيا تركها فالويل لمن اطعن بدار الغرور واعتزفها بالسوء
ونسى وحشة القبور وشدة يوم النشور وخاض بالباطل واعرض عن الكتاب المسطور في
الرق المنشور وسعى في الملامى ولم يسع الى البيت المعمور اذ لا يعلم اذ ابعد ما في القبور وحصل
ما في الصدور ان ركبهم بهيم يومئذ نخيرة والسلام على من اتبع الهدى

مکتوب دوم و ہشتم (۲۰۸)

بہ محمد یوسف خادم درمکاشفہ حضرت مجدد الف ثانیؒ

بسم الله حامدا ومصليا حضرت ايشان ماضی اللہ تعالیٰ عنہ چون از بعضے تفرقہ
ظاہری کہ لازم عشرت و اختلاط اندنگ آمدند قصد عزلت و انزوا نمودند می فرمودند کہ برائے
تصحیح نیت و تعیین موضع بجناب اوسبحانہ ملتجی و متضرع بودم دریں اثنا چنان ظاہر یافتند
کہ طریق محبوب و مرضی و انسب الیق ہمارے طریق است کہ تو بران ہستی نہ طریق انزوا و عزلت
دین اثنا نظر بر سر سہرا افتاد دیدم کہ گویا این مقام چاہے است عمیق ازین چاہہیچ چیز بر نیاید
فاہم والسلام علی سید الانام و آلہ وصحبہ العظام۔

ن
التوجه الروحاني

وہواج الاخرہ در کما

مکتوب دوم (۲۰۹)

بمیرزا اسماعیل خان بیگ در ضیحت مداحی طریقه علیہ نقشبندیہ قدس اسرار را با بہاء
مخدود دنیا دار عمل است و موضع کشت و کار عیش و فراغت بدار آخرت معرست
بندہ مقبول است کہ این حیات چند روزہ را بوظائف طاعات معمور دارد و بغفلت نگذارد و
بعیش تنعم نپردازد کہ نتیجہ آن در آخرت جز حسرت و ندامت بے سود نخواہد بود بذر کربلی چندان
مدراومت باید نمود کہ دوام پذیرد و صفت لازمہ دل شود چنانچہ سمع صفت سامعہ و بصر صفت
باصرہ و این معنی در طریقه علیہ نقشبندیہ بسہولت عمل میسر است چہ این بزرگواران ابتدائے سیر از عالم
امر نموده اند و نہایت اوراد و ریاضت درج فرمودہ پس طالب صادق را اختیار این طریق عالی
اولیٰ و انسب باشد و ایضا اکابر این طریق اہل سنت و اجتناب از بدعت اختیار نمودہ اند کہ
مثمر برکات است و نتیجہ محبت و اتیانہ کہ ذرۃ علیہ اہل سلوک است کرمیہ قل ان کنتم تحبون
اللہ فاتبعونی یحببکم اللہ شاید این معنی است والسلام اولاً و آخراً۔

مکتوب دوم (۲۱۰)

بمیرک عباد اللہ ولد قاضی محمد زاہد کابلی در انقسام علم بدو قسم در تیز علمی کہ متعلق بواجب گردد
تعالیٰ و علمے کہ تعلق بممکن گیرد۔
الحمد للہ رب العالمین والسلام علی سید المرسلین والما جمیعین علم کہ عبارت از
انکشاف است و قسم است قسمی است کہ بانکشاف احاطہ بود و قسم دیگر آنکہ محض انکشاف بود و
احاطہ نبود علمے کہ بممکن تعلق گیرد داخل قسم اول است و علمے کہ بواجب متعلق شود از قسم ثانی است
و این علم را ادراک بسیط گویند و نشان عدم احاطہ آنست کہ کیفیت در درک نیاید و رویت اخروی
مماثل قسم ثانی از علم است کہ آنجا محض انکشاف است بے آنکہ کیفیت معلوم شود و چگونه معلوم شود

کہ در آنحضرت کیفیت نیست تعالیٰ شانه و عزیر ہائے والسلام

مکتوب دوم دیار دم (۲۱۱)

بمیر محمد خانی در نصیحت.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ حَامِدًا وَمُصَلِّيًا بِرَأْسِ عَزِيزٍ وَقَدْ بَسَّ عَزِيزٌ أَسْتَبَايِدُكَ دِرَاعُو
اشرف اشیا مصروف گردد و آن خدمت مولائے حقیقی است جل شانه و کسب مرضیات او سبحانہ
واجتناب از محرمات و محظورات شرعیہ لذت طاعت فرمانبرداری صاحب حقیقی را زیادہ از
لذت محرمات باید دانست کدام نعمت خوشگوار تر از آن است کہ مولائے نعم جل و علا ازینکس از کرد
اوراضی باشد و کدام الم زیادہ از ناخوشنودی او است تعالیٰ لذت وصال زیادہ از لذات
جانات نعیم است الم فراق بدتر از عذاب تحیم فطوبی للموفقین ویل للمسوفین والسلام اولاً و آخراً۔

مکتوب دوم دیار دم (۲۱۲)

بملا گل محمد مفتی پشوری در دلالت بر عزائم امور۔

مخدوم! امر خطیر دیش کرده اید و خدمت بزرگ اختیار نموده از عہدہ او بیرون آمدن خصوصاً
دین جزو زمان بسے مشکل است کمال علم و فقاہت و قوت تقوی و تدبیر موافقت حکام و اہل ظل
دین امر بزرگ در کار است تقدیر دہانت در دل اہل زمانہ ممکن گشتہ است کہ امر و نہی را پیش برد
بسیار دشوار است ترسان لرزان باید بود ظہر المفتی جسہ جہنم شنیدہ باشند حدیث اجرا کم علی
الفتویٰ اجرا کم علی النار گوش زرد شدہ باشد از عقلاً عجب است کہ دین قسم امر نازک در آیند ظاہراً
نیت صالحہ داشتہ باشند ہر چند ما ندانیم بواسطہ قوت عیال خود بیچ عاقل تجویز نکند کہ دین
طور مہلکہ عظیم خود را اندازد امر دیگر خواهد بود اللہ تعالیٰ استقامت کرامت فرماید رَبَّنَا لَا تُزِغْ
قُلُوبَنَا بَعْدَ إِذْ هَدَيْتَنَا وَهَبْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً إِنَّكَ أَنْتَ الْوَهَّابُ۔

مکتوب دوم (۲۱۳) و صد سیزدهم

بحاجی محمد عارف در بیان درجات ولایت لطائف عالم امر و مناسب اینها با لطائف عالم خلق
الحمد لله و سلام علی عباده الذین اصطفی مکتوب مرغوب برادر گرامی حاجی عارف رسیده
خوشوقت ملتز ساخت حق سبحانه همواره در باری ترقیات را مفتوح دارد و یکسب مرضی خویش
سر بلند گرداناد از حصول فناء لطائف نوشته بودند حمد الله سبحانه علی ذلک بدانند که ولایت
پنج درجه است که مربوط بقطع لطائف پنجگانه عالم امر است و وصول بکمالات مناسبه هر کدام و
حصول فنا و بقا هر یک از ان لطائف هر چند نفس ولایت وابسته بقنائی بعضی آن لطائف
است لیکن کمال آن منوط بقنائی لطیفه اخفی است نیز تواند بود که فناء لطیفه قلبی شرح ب حصول
انجام و ولایت حاصل شود و لطیفه سر از دولت فنا به بهره بود و فناء سر دست دهر و فناء خفی و
اخفی نشود و چون فردا حقایق اشیا ظهور کند آن لطیفه که درین نشأه بقا و بقا نرسیده است از
نتایج و ثمرات که بر فنا و بقا مترتب است به بهره باشد و در رنگ دانه خام که در یک پخته می ماند
مَنْ كَانَ فِي هَذِهِ آتَمِّي فَمُهَوِّي الْآخِرَةِ آتَمِّي وَأَصْلُ سَيِّدِي

نوشته بودند که میر رب لطیفه نیز بوضوح پیوست از قلب که رب او تکوین است قطع دایره
ظلال تکوین نموده واقف ذات گردانیدند همین قسم در قدرت ارادت الی الذات البحت و چون سیر
در علم واقع شد عجایب دایره علم را یافتیم که جمیع اشیا را احاطه کرده است انچه مخدوم از اصول لطائف
خمس سیر در اصل قلبی روح که افعال و صفات زائده است نوشته اید و اصل لطیفه سر که شیون
ذاتی است نیز محتمل عبارت است لیکن از سیر در اصول لطیفه رابع و خامس خفی و اخفی باشد این
نوشته اید ولایت عیسوی خفی تعلق دارد و ولایت محمدی علی صاحبها و سایر النبیین الصلوات
التسلیمات با خفی متعلق است بدانند که هر کدام از لطائف خمس را که در عالم امر است با هر کدام
از لطائف خمس عالم خلق مناسبت است لطیفه اخفی را بنحاک مناسبت است و خفی را بنحاک

سر را بباد و روح را بآب قلب را بنفس چون معاملہ کہ بطائف عالم امر و البتہ است بانجام رسد
و سیر در اصول و اصول انہا منتہی شود کمالات عالم خلق در پیش است و سیر در اصول انہا
لطائف عالم امر را بیشتر کمالات و ولایت مناسبت است لطائف عالم خلق را کمالات نبوت بیشتر
ملائمت۔ نوشتہ بودند کہ بتحقیق آنچہ در کشف این فقیر آید کہ مبرا فقیر علم است خود را در علم یافتہ و اسم
علم را بر سر خود نوشتہ دیدم۔ مخدوم و فقیر نیز یکبارے ہمیں قسم یافتہ بودم و نوشتہ دیدہ اللہ تعالیٰ از برکات
این شان عظیم الشان بہرہ تمام عنایت فرماید آنچہ در باب فقیر زادہ بشارت یافتہ و نوشتہ اند واضح
گردید از کرم او سبحانہ بعید نیست اِنَّ قَرِیْبٌ حَیْبٌ۔

فقیر زادہ

مکتوب دوم و چہارم (۲۱۴)

بمولانا محمد صدیق و مولانا حسن علی در تذکیر۔

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ اخوان کرام مولانا محمد صدیق و ملا حسن علی بر معارج کمال و
اکمال مرقی باشند و کمال نیستی موصوف بودند و در اعمال آخرت بجان کوشند ذکر اللہ جائت الرأ
تَتَّبِعُهَا الرَّادِقَةُ ای جائت الموت بخدا فیرہ مہما ممکن از خلق یکسو باشند و گنج نامرادی را
از نعمات شمرند لا تصحب الا شرار و لا تقطع عن اللہ سبحانہ بصحبة الاخیار۔ بیت
بکج غارے خلوت گزیم از ہمہ خلق گراں لطیف جهان یار غار ما باشد سلام اولاد آخر

مکتوب دوم و پانزدہم (۲۱۵)

بصاحب کمالات صوری و معنوی مخدوم و مرادگی شیخ محمد صنف اللہ سلمہ ربہ در ترجیح نسبت موت و نوم
بر حیوة و نقیضہ۔

الحمد للہ و سلام علی عبادہ الذین اصطفی الموت جسری و صل الحبیب الی الحبیب
و نیادار عمل است و اربقا آخرت است و شروع معاملہ آخرت از موت است من عات فقد قامت

قیامت پس قرب حالتی کہ ہنگام موت و بعد آن روئے دیدار حالت نیاوی بمراتب تفوق دارد بعضے از کمل باشند کہ ایشان را بمصدق النوم اخر الموت در وقت خواب حالتی روئے دیدار بہ از حالت بیداری باشد۔ اگر گویند خواب ہر امر غفلت است در حین آن قرب حالت روئے دادن بچہ معنی است و تفوق آن بر بیداری کہ ہنگام عبادت است چگونه راست آید۔

گوئیم خواب خواص مطلقا غفلت بودن و از عبادت خالی بودن ممنوع است نوم العلماء عبادۃ شنیعہ باشند من لم یذق لم یدر۔ بدانکہ نسبت باطن ہر چند در درک ظاہر نیاید و از آغوش آن دوزخ بود متجلی تر گردد باطن از ظاہر محبوب است و از اطلاع آن مستحی ہر چند امدادات ازین بآن می رسد لیکن حیوانا و استغنا لازمہ معشوق است نسبت باطن با ظاہر نسبت معشوق است با عاشق خوش گفت۔ بیت

نہ تنها آفتم زیبائی اوست بلاے من ز تاپروائی اوست

ظاہر ہموارہ از باطن نالان و گریاں است از ناز و استغنائے آن جگر کباب دیدہ پر آب مع ذلک در خدمتکاری او جان سپاری دارد و ہنگام خواب چون ظاہر را گوئے غفلت روی می دید نسبت باطن میدان خالی یافتہ بخوبی از ہر چہ تمام تر بے حجاب بر منصفہ ظہوری آید بمصداقے تاب پردہ ناز از روئے بر کشیدہ در صحن گلزار بروز و خرامش میفرماید اگر گوئید لازم می آید تفوق حالت نوم بر حالت نماز و حال آنکہ نماز معراج مومن است کہ در حین ادائے آن از دنیا با آخرت می بر آید گوئیم لزوم ممنوع است چہ تفوق حالت نوم بر حالت نیت فقط ثابت شدہ بصلوۃ یا مثل آن ہر چند با یقظہ جمع شود السلام علیکم

مکتوب (۲۱۶) دوصدشانزدہم

بمہر نیرخان دہتر غیب بر تحصیل فنا۔

سعادت آثار میاں مہر نیرخان این دو اقدار گان را بر نہی فراموش کردہ اند کہ گاہے بسلاک و پیام یاد آوری نمی نمایند ہر حال با خدا باشند حل شانہ و از ماسوی او معرض سعی نمایند کہ دوام

حضور و آگاہی مع اللہ سبحانہ پیدا شود بحدے کہ ماسوائے او ہرگز مخطور نہ باشد بنوعی کہ اگر تکلف
خواہند کہ یاد ماسوائے نمایند بیاد نیاید بعد ازین این وصف حضور را نیز از خود نفی نمایند تا حضور
مطلوب خود بخود میر آید و نفس عارف در میان نماند اینست خلاصہ سیر و سلوک مصرع
این کار دولت است کنون تا کراہند

مکتوب دوصد و ہفتم (۲۱۴)

بارشاد پناہ میر محمد نعمان در بیان مذہب علما و صوفیہ در غنیت زیادتی وجود بیان مختار خود درین سکہ شریفہ
مصرع از ہر چہ میرود سخن دوست خوشتر است

مخدوم حضرت وجود و کمالات تابعہ آن خاصہ رب معبود است جل سلطانہ و در ممکن کہ
معائنہ می نمایند مستعار و مستفاد از ان مرتبہ علیاست جمعہ چون این کمالات را کہ در ممکن معائنہ می نمایند
و علاقہ اصالت و ظلیت بر آنہا پردہ نکشودہ کمالات مستورہ را دروے بطریق اصالت می دانند و
وجود را مشترک معنوی و بعضی مشترک لفظی می گویند ہر چند آنرا مستند بصنع قادر قدیم می فہمند و
طائفہ دیگر کمال سلوک ریاضت اند و بصفتی باطن بلکہ محض مویہت خصوصیت وجود و سائر
کمالات را بحضرت واجب الوجود تعالیٰ می فہمیدہ اند بلکہ ہر کمال را عین او دانستہ اند و اورا سبحانہ وجود
مطلق یقین نمودہ اند و صحیفہ کائنات را ظہورات و تقیدات آن مطلق تصور فرمودہ و چون مقید
عین مطلق است بتوحید و جودی و اتحاد ذاتی قائل گشتہ اند و صفات و ذوات ممکنات را باصفا
و ذات واجب تعالیٰ متحد می دانند و فرق باطلاق و تقیدی نمایند و می گویند رباعی

بشکل بتان رہ زن عشاق حق است لابلکہ عیان رہ ہما آفاق حق است

چیزے کہ بود ز رویہ تقیید جہان و اللہ ہمان توحید اطلاق حق است

می فرمایند کہ مطلق در مراتب مقیدات عین مقیدات است و مقیدات در مرتبہ مطلق عین مطلق رباعی

ہستی کہ ظہور می کند در ہمہ شے خواہی کہ بری بسوی او یا ہمہ پے

تعیین

مراتب

رو بر سر قیاس و حساب را پس که چنان می وی بوده و وی بود اندر می
 و فرقه دیگر سابقه غایت و محض فصل در اختصاص وجود و سایر کمالات با طائفه ثانیه
 شرکت دارند لیکن نه آنرا عین ذات می گویند و ذات را تعالی و راست آن اثبات می نمایند و محتاج
 این وجود نمی دانند چنانچه در تحقیق آن تفصیل نموده اند و وجود و صفات ممکن را طلال آن وجود
 و آن کمالات می فرمایند که در مراتب عدم که بمنزله ذات ممکن است منعکس گشته نمود پیدا کرده است
 پس برین تقدیر ذات ممکن عدم آمد که بواسطه انعکاس کمالات از سایر اعدام امتیاز یافته است
 بلکه در علم واجب جل شانہ پیش از انعکاس نیز ممتاز بوده است و صفات کمال دروے عاریت
 پیش نیست چون مبدأ خیر و کمال وجود است و مبدأ شر و فساد عدم پس خیر و کمال همه عاید باو باشد
 عز و جل و شر و نقص بنیام راجع بممكن که مقتضای ذات اوست کریمه ما اَصَابَكَ مِنْ حَسَنَةٍ
 فَمِنْ اِلٰهِ وَمَا اَصَابَكَ مِنْ سَيِّئَةٍ فَمِنْ نَفْسِكَ مصداق آنست و نزد طائفه ثانیه شریات
 ذاتیه در هیچ چیز کاین نیست اگر هست نسبی و اعتباری است و تحقیق آنکه عدم لاشی محض است
 مرات بودن آن کمالات را بجه معنی است در مکتوبی که به مخدوم زادگی خواجه محمد عبید اللہ ابن اخضر
 نوشته اند راج یافته اگر شبه بماند انجا رجوع نمایند پس بطور این بزرگواران ذات ممکن با ذات
 واجب تعالی متحد نگشت چه منشا اتحاد وجود مطلق گفتن است ذات واجب را تعالی و وجودات
 مقیده ذوات ممکنات را و بطور ایشان هیچ کدام ازین دو امر ثبوت نه پیوسته است هر چند وجود دیگر
 در میان نیامده است یک وجود است که بطریق ظلیت چندین جا ظهور فرموده است پس فرقه ثالثه
 با طائفه ثانیه در قول وحدت وجود شرکت دارند لیکن آنها با اتحاد رفته اند و اینها وحدت وجود بطور
 ایشان بآن معنی است که وجود خاصه حضرت معبود است ممکن فی نفسه از وجود تهی است عدم
 است به سبب انعکاس کمالات نمودی پیدا کرده است لیکن چون بصر خداوند نسبت جل سلطانه
 از خلل محفوظ است و معامله ابدی بآن مربوط پس وحدت وجود باشد و هیچ کدام بایک دیگر از ممکن
 بواجب تعالی متحد نگردد خوش گفت بیت

نه آن این گردد و نه این شود آن همه اشکال گردد بر تو آسان
 و ازین عدم اتحاد تغایر که مستلزم همسری و موجب شرکت و مساوات باشد لازم نیاید
 چه نیست رایا هست کدام همسری است و شر و نقص رایا خیر و کمال چه شرکت و مساوات است
 بود و خبر در نمود نیست ازین بود چه آید و ازین نمود چه کشاید اگر خیر و کمال دروے نمود راست همه استفاد
 و مستعار از حضرت ذوالجلال است والسلام علیکم وعلی من لدیکم۔

مکتوب دوصد و شصت و نهم (۲۱۸)

بہمت خان در آنکہ عارف را جمیع امور زینہ ترقی می گردد و تاویل کریمہ واذکُر رَبِّکَ اِذَا نَسِیتَ۔
 الحمد لله و سلام علی عبادہ الذین اصطفے بمقصود از طاعات و عبادات و مطلوب از
 سلوک و ریاضات فی الحقیقہ آنست کہ سالک بر عریت ذاتی خود عالم و بینا گردد و بوجدان خاص
 در یابد کہ ہستی و کمالات تابعہ آن غیر حق را نیست جل سلطانہ و ہر جامتو ہم است اثر و نمود ج آنست
 پس حدید البصری ہر جامتو ہستی بند بہستی او پے برد و ہر جامتو حسن و کمال در یابد آنرا زینہ حسن و کمال
 لایزال گردانند بلکہ شرور و نقائص را نیز بعلاقہ آنکہ اثر قدرت باہرہ اوست زینہ مؤثر آن سازد
 درین صورت سالک را هیچ چیز مانع و حاجب مطلوب حقیقی نیست و خطرات کہ موجب تفرقہ است
 بعلاقہ اثر و مؤثر را ہست بمقصود و وسیلہ است برائے جمعیت۔ بیت

درد دل ما غم دنیا غم معشوق بود بادہ گر خام بود پختہ کند شیشہ ما

مانا کہ در کریمہ واذکُر رَبِّکَ اِذَا نَسِیتَ ایمانی است باین مراقبہ یعنی چیزے کہ موجب
 نسیان و غفلت است آنرا بعنوان حجابیت تصور نمائے تا از نسیان و محجوبان گردی بلکه آنرا
 بعلاقہ مذکورہ زینہ صعود مطلوب گردان پس برین تقدیر اذانیست بمعنی اذ باشرت اسباب النسیان
 باشد و نیز نوم العلماء عبادہ ہمیں معنی است تواند بود کہ آنچه دیگران را سدرہ است اینہارا
 ہادی و شاہراہ است و هیچ چیز ازوے در نمی ماند و ہر چیز را زینہ وصول می سازند و رجال

لَا تَلْهِهِمْ تِجَارَةٌ وَلَا بَيْعٌ عَنْ ذِكْرِ اللَّهِ بَيَانِ حَالِ شَانِ مَسْتٍ وَلَا يُصِيبُهُمْ ظَمَأٌ وَلَا نَصَبٌ
وَلَا فَحْمَصَةٌ فِي سَبِيلِ اللَّهِ الْآيَةُ نَشَانِ شَانِ دُنْيَا شَانِ حُكْمِ آخِرَتِ كَرَفَةِ اسْتِ از آخِرَتِ شَانِ
چہ و انما یرتاوانید این دولت عظمی را از دست ندمید و ہر جا بویے ازین موسبت ترسرازیے آن
نروید امر و زہمہ چیز بدست می آید و بطالب ببقرار راہ آمد و رفت می کشاید فردا کہ ابواب سرود
بر معطل فطرت مسرود گردد چہ ندامت بے سود نخواہد افزود و اللہ یحق الحق و هو یجہدی
السبیل خوش گفت. رباعی

در قعر جرعه و ما ہشیار

در جہاں شاہدی و ما قارِع

بعد ازین گوشِ ما و حلقہ یار

بعد ازان دستِ ما و دامنِ دوست

والسلام علیکم و علی من لدیکم۔

مکتوب دوم و نوزدہم (۲۱۹)

بکترین درویشان محمد عید اللہ در معارفی کہ بتزلزل متعلق است و تفصیل شہد و بشر شہود ملک۔
عارفی کہ قطع منازل و وصول نموده و موصول خود رسیدہ است چوں خواہند کہ وے را
بعالم باز گردانند و بتزلزل بجهت ہدایت ارشاد مشرف سازند تورے از اشعات انوار قدم در قلب
وے کہ در یکہ غیب ہویت است می نہند و بقائے بآن تور کہ مستفاد از مرتبہ و جویا است می دہند
تا آنکہ این عارف تمام خود بآن نور متلون می شود و بصیغ الہی جل جلالہ منصبع می گردد و طالبان
را نیز بہمان رنگ می برآرد و تا زمانے کہ این عارف بقید حیات این جہانے مقید است بتعلقات
بدنی متعلق بہماں شعلہ مودع خرسند است و بجزئی از کلی قلع و بحکم المجاز قنطرة الحقیقہ در محلات
نیر چون عشق بکمال اکمال رسد و عاشق در خود نشانے از معشوق یابد و آثار معشوق در خرابہ
عاشق ظاہر آید می تواند کہ بہمان نشان خرسند شود و از معشوق اعراض نماید چنانچہ از مجنون عالمی
می آرند کہ وقتے یسلی نزدیک وے شد گفت ایالک عنی فان جک شغلنی عنک۔ شعر

صدرا پیران بروید

الاکمال

گفت رور که آن چنانم من   که بجز عشق تو ندانم من
عشق توای نگار فسر زانه   آن چنان کرد در دلم خانه
که ترا هم نما ند گنجائی   بعد ازین خوشترم به تنهائی

بر سر اهل سخن رویم و گوئیم کہ آنچه عارف مرحوم رادین نزول مقصود بود چون بانجام
رساند وقت وصال می در رسد و از وفاقت بدن کسرتی بآن الفت گرفته بود اعراض نماید و ندا
اللهم الرفیق الاعلی برآرد این زبان بروفق الموت جسر یوصل الحبيب الی الحبيب بحلیت
خود متوجه جناب قدس عظمت جلالت گردد و از تنگنای شہود جزئی و ارستہ بعرضہ شہود کلی بگذرد نماید۔
باید دانست کہ ملائکہ کرام علی نبینا وعلیہم السلام ہر چند مشاہد اہل اندو ہمیشہ شہود کلی
دارند اما شہودی کہ انسان رادین مرتبہ میسر گشتہ است فوق شہود ملک است بلکہ شہودی کہ عارف
رادین تیا است ہر چند جزئی است اما خصوصیت دارد کہ ملک را نیست و آن آنست کہ مشہود جزئی
ایشان را کما بجز ساختہ اند و انسان را از نفس بی گذرانند بآن جزئی بقا بخشیدہ و مشاہدہ ملک
نہ این چنین است کہ وہ از برون نظارہ می نماید و از مشہود خود چیزی بدست نمی آرد شتغل
مایین المشاہد تین۔ بشنو آنچه بالا مذکور شد کہ مشہود انسان جزئی است در مرتبہ اول است
از مراتب نزول اگر شئمہ از خصائص مراتب نزول کہ بشر بان ممتاز است در معرض بیان آرد و
کمالات مخفیہ و اسرار مختصہ انسان را کہ افضل خلایق است جلوه گر سازد نزدیک است کہ
نزدیکان دوری جوئید و اصلان راہ ہجر پویند۔ شعر
ومن بعد هذا ما یدق صفاته وما کتمہ احطی لدیہ واجمل
والسلام علی من اتبع الهدی۔

مکتوب دوم و ستم (۲۲۰)

مولانا محمد صدیق در آنکہ کفار را در روز خ جزاے وفاق است و ذکر ثبات توے۔

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ اللَّهُ تَعَالَى بِدَرَجَاتِ کَمَالٍ وَکَمَالٍ رَسَانِدِ مِکتُوبِ مَرْغُوبِ
مَنْدَرَجِ بُوَد که استیلائے شهود فضل و احسانِ نَاجِلِ ذِکره باعث استعجاب تعذیب کفار میگردد
و از برای رفع استعجاب این قدر بخاطر می رسد که دین تعذیب نیز رحمت است که بما فوق
تعذیبات معذب نخواهند شد چنانچه عزیزی می فرماید: بیت

روم بدوزخ و شکر بهشت باید گفت که این مجزومکافات من بهشت من است

مخدومِ ماحق سبحانه در قرآن مجید عقوبات کفار را جزای وفاق فرموده است پس هیچ درجه
تعذیب عقوبت که این بدکیشان مستحق آنند از آنها فرو گذاشت نخواهد شد و موافق عمل بسزا
خواهند رسید هرگاه حق سبحانه بر جمیع درجا تعذیب در برود اینها مستحق بوند و از رحمت بایوس پس
وصول رحمت و فرو گذاشت درجه از درجات تعذیب از کدام ره گذر باشد آری در ماده اهل توحید
که بدوزخ روند این مقوله ظاهر انگیزش داشته باشد که از رحمت بایوس نیند و امیدوارند و عزیزی
که قائل بیت مذکور است چون اهل توحید است امیدوار رحمت است اگر چنین گوید مستبعد
نبود حمد الله سبحانه که در آخر کتابت متنبه شده اید و نوشته اید که چون در اصطلاح شرع این اطلاق
مجاز نیست ازین توجیه ازین استعجاب مستغفمی باشد و واقعه که رسالت پناه را صلی الله علیه و سلم
در آن دیده اید و خلعت بشما داده اند و شما کالبرق الحافظ از صراط گذشته اید و ماذون بامرار
خلایق از صراط گذشته اید بسیار عالی و روشن است و بشر است حق سبحانه از قوت لفعّل آرد
إِنَّ قَرِيبٌ مِّنْ حُجَّتٍ در وقت نوشتن کتاب متوهم شد که خلعتی ازین جانب بشمار سیده تامل شای
واقع نشد که این خلعت از چه بابت است ظاهر آنست که خلعت برایت و ارشاد است لیکن
برایت ارشاد جزئی و مقید به بقعه دون بقعه خواهد بود نه برایت ارشاد مطلقه و السلام علیکم

مکتوب دوصد و سیست و یکم (۲۲۱)

بارشاد پناه میر محمد نعمان در بیان علوم بیت عارفی که از محبوبیت بهره و راست بازگرمعارف مناسب آن

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ بعد الحمد والصلوة وتبلیغ الدعوات بخدمت سیادت و
 نقابت دستگاہی مخدومی ملاذی می رساند احوال فقرائے این حدود مستوجب حمد است المسئول
 من الله سبحانه سلامتکم وعافیتکم واستقامتکم از معاملاتی که درین نشأة فانیہ بآن
 تسلی می دهند و خورسندی دارند چیدر معرض بیان آر که شعی بیش نیست و زیاده از نمونگی نصیب
 ندارد و قدم از دائره انتزاعات بر نیاورده عالی ہمتی بامثال آن شبقتہ و مقتون نگردد و هَلْ
 مِنْ مَزِيدٍ گویان بہ متزع منه پویان است ہر چند بعین نیز تعبیر است و هو سبحانه وراء التبعیرات
 اما چہ توان کرد کہ میدان عبارت تنگ است وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ و چون احاطہ متزع منه از
 طوق بشر خارج است وَلَا يَحِيطُونَ بِہِ عِلْمًا پس ناچار ہر چہ از اں مرتبہ حاصل خواہد نمود البتہ
 مقید باستعداد و دریافت او خواہد بود مطلق ازین قیوم است ازین تقیدات مبرا پس مقتضای
 علو ہمت عدم تمنائے حصول و وصول است چہ وصول نیز باندازہ حوصلہ و اصل است . مصرع
 آن لقمہ کہ در دہان نگنجد طلبہ

وظاہر است کہ ہر چہ مقید باستعداد و دریافت ممکن است مطلق صرف نیست ہر چند ممکن
 از خود رستہ و باصل خود پیوستہ باشد و بقا و بقا متحقق گشتہ چہ اصل او نیز بہ تقیید نیست و کذا
 حال اصل الاصل الی ما شاء اللہ تعالیٰ و اگر ہزاران بعد از قرون حقیقت یکے را با حقیقت آن سرور
 علیہ علی آلہ الصلوٰۃ والسلام الطباقی و اتحادی حاصل گردد و بقائے بعد از فنائے اکمل بآن مرتبہ
 علیا پیدا کند چوں آن حقیقت نیز از اطلاق صرف متمثل است از اطلاق صرف نیز بہرہ کمتر خواہد
 یافت چہ آن سرور علیہ علی آلہ الصلوٰۃ والسلام بآن بزرگی از امکان ذاتی زستہ است و بوجوب
 متحقق نگشتہ پس ناچار حقیقت او از حقیقت واجب لذاتہ متمثل باشد و ہر قدر امکان کہ در
 ممکن باقی است ہمانقدر از اطلاق صرف عدم حصول کائن مانا کہ چون آن سرور علیہ علی آلہ
 الصلوٰۃ والسلام در علو ہمت فرد کامل بود و باین کمالات و بزرگیہا کہ او را حاصل بود و خرسند و سرور
 نبود ناچار از حال او چنان خبر دارند کہ آن رسول اللہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ و آلہ وسلم و بارک

بدر استعداد دریافت

دائم الحزن متواصل لفکر چه مقتضای کمال محبت رفع آئینیت است در میان محب و محبوب
آن محال است و مستلزم قلب خفای پس حزن دائمی من گریز آید شیخ عطار می فرماید قدس سره بیت
نمی بینی که شای چوں پیمبر نیافت او فقر کل نورنج کم بر

مراد از فقر کل انحلاص تام از بشریت و امکان است. سوال در معامله او ادنی عدم بعین
اثر از ممکن زائل می گردد و جز وجود صرف در وی هیچ نمی ماند پس باید که بوجوب متحقق گردد چه اگر
امکان مربوط بشوب عدم است. گوئیم که مقدمه اخیر ممنوع است زیرا که صفات اجبی جل سلطان
از شان عدم میرانند معذک چون احتیاج بذات واجب تعالی دارند از امکان ذاتی میرانند
و وجود این عارف در مرتبه صفات اضافیه کائن است هر چند وجود او از سایر افراد ممکنات
جداست و غیر از مشارکت صوری در میان شان ثابت نیست و تحقیق این مقام آنست که زوال
عدم و حصول و جوب در حق این عارف چون یکسب است که بسیر و سلوک و فنا و بقا حاصل
گشته و جوب لذاته نیست تا انقلاب حقیقت لازم آید و جوب بالغیر داخل دایره امکان است
و استحاله ندارد این کمال و علوهست که بالاندکور شد مربوط بنشاه محبوبیست زیرا که محب که همواره
شهود محبوب را خواهان است و وصل و اتصال او را همه وقت جویند کجا یارای آن دارد که پرتو
از محبوب بروی ظاهر گردد و خود را تواند نگاهداشت عزیزه گوید بیت

به بوی نواز جا هم مست و بخود زیر سو که آواز پای بر آید

محب با آثار و افعال و صفات جلال و جمال محبوب شقیه است محبوب است که نشانه از اصل اردوارین
گرفتاری بامور دیگر ملتفت نیست این قسم عزیز را ورنشاه اخروی امید یار است که دیگران نیست
بر سر اصل سخن رویم و گوئیم آن سرور دین دنیا علیه علی آله الصلوٰه والسلام هر چند درین
نشانه دائم الحزن متواصل الفکر بوده اند اما امیدواریم که در نشانه اخروی باو معامله دینی
آید که این حزن و فکر را بر باید چنان موطن موطن حزن و اندوه نیست موطن حزن و اندوه این
نشانه فانیه است هر قسم حزن و اندوه که باشد حزن و اندوه این موطن وسیله است از برای

فرح و سرور و آن موطن در اخبار است کہ دو وزن در دل جمع نشود یعنی حزن در دنیا و حزن در عقبی
 ہر چند رفع اثبت محال است اما امرے عطا فرماید کہ موجب تسلی و رضائے او علیہ علی آلہ الصلوٰۃ
 والسلام بآن علو بہت قسرت گرداگر چہ باندانیم کہ آن امر چہ بود و کرمیہ و لاٰخِرۃ خیرٌ لَّکَ مِنْ
 الْاَوَّلٰی وَلَسَوْفَ یُعْطِیْکَ رِشْکَ فَتَرْضٰی شاہدین معنی است و ضلّے آن موطن کہ موعود
 کرمیہ و بشر بہ است منافی حزن و اندوہ است ہر چند مطلق رضا بآن منافات ندارد و مقرر است
 کہ ہر کمالے کہ مرئی را علیہ السلام حاصل شود کمال تابعان اورا از ان کمال بطریق وراثت نصیب
 است کمال این نشاہ باشد یا کمال آن نشاء و مقدمہ شروع این معاملہ انگارم کہ از موت یا شد
 الموت جسر یوصل الحبيب الی الحبيب و پرتوے و نمودن ازان معاملہ اگر در نماز کہ معراج مومن
 است از دنیا گستن و آخرت پیوستن است نیز متحقق گردد گنجایش دارد در حدیث آیدہ است کہ
 در وقت ادائے نماز حجابے کہ در میان بندہ و خداست جل و علارفع کردہ می شود و بیرون نماز گویا
 بیکار و معطل است مگر آنکہ پرتوے از حالت صلوتیہ دبیرون نماز نیز بماند باجملہ محل وصل و شادی
 آخرت است و محل نزد و فقدان دنیا بہترین امتعہ این موطن در دو اندوہ است آرام اینجا در
 بے آرامی است آرام و وصل اینجا طلبیدن و بآن خرسند بودن از بی حاصلی است محل لقار
 آخرت است مَنْ کَانَ یَرْجُوَ الْفِئَاءَ اللّٰہِ فَإِنَّ اَجَلَ اللّٰہِ لَا یَبِیْضُ اِنْ نِشَاہ بیش از مرعہ نیست
 مرآن نشاہ را بہ قدر افزونی کہ در زراعت درین موطن نمودہ آید توقع ثمرات بے اندازہ است این ارادہ
 عمل است ایزاد پیش است در وقت عمل جہر طلبیدن بے حاصل است والسلام علیکم وعلیٰ اٰلکم

محقق

درد

مکتوب دوصد و بیست و دوم (۲۲۲)

نیز بارشاد پناہ میر محمد نعمان در تاویل کرمیہ و قدّمنا الایہ وغیر آن -

اَلْحَمْدُ لِلّٰہِ وَسَلَامٌ عَلٰی عِبَادَہُ الَّذِیْنَ اصْطَفٰ الْمَرْجُوْمِ الْکَرِیْمِ الْقَهَّارِ اَنْ یَّجْعَلَ

اَلْاَخْلَاقَ الْمُنْسُوْبَةَ اِلٰی هٰذَا الْهٰیكَلِ الْاَمْکَانِیِّ بِطُلُوْعِ اَحَدِیْنِ جَلَالِہٖ هَبَاءٌ مُنْتَوَرًا

و یقدم تجلیات الرحمن و واردات المنان هذه الخرابية مسكونا معمورا وقد ورد وقد منّا
 الى ما عملوا من عمل فجعلنا هباءً منثوراً فاذا تخلص تخلصي عن المنتسبات واستقر على منصه
 عينه وقال فارغاً عن الاعيار في حمله عروساً صحاب الجنة الخارجين عن اوطان قلوبهم
 قاصدين جنة الرصال والاطلاق يومئذ يوم التخليص والانقطاع خير مستقر ااذ
 الاستقرار على سرير العين في مراتب استعداد كمال واحسن مقبلاً خالياً مع جيب المتعال
 فورد تحسبهم ايقاظاً وهم رقود ونقلبهم ذات اليمين وذات الشمال فهو المقلب المنص
 في الاحوال والافعال فيه يسمع ويبصر وعلى لسانه يتكلم اذ قال يوم تشقق السماء سماء
 الطبايع والعوايق بالغمام يورود سرادقات العز والكبرياء ونزل الملائكة الواردات الغيبية
 والالهامات الغيبية تنزيراً واهباً للحياة والاخلق من عنده بعدد الامانات الى اهلها
 في الحديث القدسي من قلته فانا ديتة فخر لا تصرف لاحد في مملكة الطبايع المختلفة
 الا فهو الفاعل لا فاعل سواه ولا اله يفعل عداة الملك يومئذ يوم دية المقتول الحق على
 خلاف ما كان قواه الذي يفعل هواه للرسم فالجلى السابق المنبى جلالة كما ورد
 ان الملوكة اذا دخلوا قرية افسدوها وجعلوا اعزاً اهلها اذ لته هذا تجلى رحمانى
 واهب للحق والبقاء ففي الاولى كل من العلم والعين حجاب للاخروى فى الاخرى ارتفع
 الحجاب وتحقق بلب الالباب والسلام على من اتبع الهدى والتزم متابعة المصطفى
 عليه وعلى الصلوات والبركات العلى.

الواهبية

المنشأ

مکتوب دوصدست سوم (۲۲۳)

بشیخ فیض الشنگالی در حل شہانے کہ برکلام امام ربانی مجدد الف ثانی تمودہ بود در کیفیت انکشافاً معاملاتی چونی
 بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ الْحَمْدُ لِلّٰهِ وَسَلَامٌ عَلٰی عِبَادَةِ الْبَیِّنِ اصطفیٰ پر سیدہ بود
 کہ آنچه در بعضی عبارات حضرت مجدد الف ثانی رضی اللہ تعالیٰ عنہ در بیان مرتبہ اصل لفظ مرکز و محیط

وامثال آن واقع می شود بکدام معنی است؟ همچنین در عبارات شریفه آنحضرت واقع است که مقامات
 جمیع انبیاء کرام علیهم السلام در مرتبه اصل اند و مقام هر یک از دیگرے متمیز است این عبارات نیز موهم
 تجزی است تعالی الله عن ذلك۔

بدانند که در مرتبه اصل چنانچه اجمال و بساطت است تفصیل و وسعت نیز ثابت است امانه آن
 اجمال و تفصیل که در فهم مانجده آن وسعت بساطت که قراخو حوصله ما گردد که موجب تجزی و تجرد
 است بلکه اجمال آن مقام و همچنین تفصیل آن مرتبه در رنگ ذات اقدس بچون و بیچگونه است
 این معامله و رائے طور نظر عقل است چه هر چه در حوصله چون گنج چون خواهد بود که چون را به بچون
 راه نیست قید دفع السؤال الثاني و اما الجواب عن الاول پس بدانند که هر پیغمبرے را با پروردگار
 خویش معامله علیحدہ است سرحد که هیچ احدے را در آن معامله بالا صالہ شرکت نیست مثلاً نسبتے و
 قربے که سید المرسلین را صلی الله تعالی علیه علی آله وسلم است غیر او را ایسر نیست و همچنین قربے که
 مخصوص حضرت ابراهیم است دیگرے را نه و علی هذا القیاس اما آن نسبت قرب مجهول لکیفیت است و
 چون عارفے را خواهند که بعلم آن نسبت مقربے که هر یک را از ان اکابر ثابت است سر قرار سازند آن
 قرب نسبت را در صورت مثالی بامرے که مناسب آن قرب مشابه آن نسبت است ظاہری سازند
 چه اطلاع بر حقائق آن نسبت بے صورت مثالی متعسر است پس غایت قرب اتصال را بصورت
 مرکز می نمایند و قرب دیگر را بصورت محیط و علی هذا القیاس اما باید دانست که آن مشہود قابل نفی
 نیست چه آن عارف درین وقت می اندک آنچہ برین ظاہر ساخت صورت مثالی آن معامله است
 نہ حقیقت آن معامله و آنچہ درین صورت ظاہر است مطابق نفس امر است پس نفی نتوان کرد بخلاف
 شخصے که صورت را عین حقیقت خیال کند و شیخ را عین شیخ داند که مشہود او قابل نفی است السلام والا کرام

مکتوب دوم دست چہارم (۲۲۴)

بمیرزا عبید اللہ بیگ در شرح بعضے مواجید و حل استفسار ہا۔

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ وَالصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ عَلَى سَيِّدِ الْمُرْسَلِينَ
 وَاللهُ وَصَحْبُهُ جَمِيعِينَ صِحْفَةً ثَرِيَّةً رَامِلًا غَاثِي رَسَائِدَ رِطَالَةٍ أَنْ اذْوَاقَ وَمَوَاجِدَ وَلِذَاتِ مَعْنَوِيَّةٍ
 فَرَاكَرَتْ حَمْدًا لِسُبْحَانَهُ كَهَرَوَةٍ وَثَقِي شَرِيعَتِ غَرَارِ اَزْدِ سِتْ نَمِي دِهْنِدِ وَبِرَ اَعْمَالِ وَعَقَائِدِ اَزَانِ بِاُتُوذِ
 اِسْتِ اِسْتِقَامَتِ دَارِنْدِ وَاِزْدَتِ رَا بِمِزَانِ شَرَعِ مِي سَجْدِ وَمَعَارِفَتِ كَمْتِ رَوَاقِعِ اِسْتِ .
 نُوْشْتِ بُودِنْدِ كِه بَا وَجُودِ حُصُولِ بَيْتِشِ وَاحِدِيَّتِ بَلَكِه اِسْتِهْلَاكِ دَرْ كِبِ اَحْدِيَّتِ رُوئے دِلِ اَز
 طَلَبِ مَاتُوقِ بَر نَمِي كَرْدِ وَنِزِ نُوْشْتِ اَنْدِ كِه دَر اِنْ اَحَالِ اِتْيَا زِ وَتَوْتِ حَوَالِه وَ اِسْتِهْلَاكِ اِسْقَاطِ وَ شَعُورِ
 بَظَلِ وَ اَصْلِ نَهْ . مَحْدُومِ اَسَالِكِ تَا زِمَانَتِ كِه سِرِ دَر اَسْمَا وَ صِفَاتِ وَ مَبَادِي تَعْيِنَاتِ خُودِ دَارِ دِ سِرِ دَر
 اَصُولِ وَ اَصُولِ اَصُولِ دَارِ دِ وَ چُونِ مَعَالِمِ اَز اِنْ بَا لَارُودِ وَ اَصُولِ رَا دَرْ رَنَگِ ظَلَالِ دَرْ رَا هِ وَ اَلْكَزَارِ
 مِي تُوَانْدِ كِه عَدَمِ شَعُورِ بِ اَصْلِ وَ ظَلِ اَز اِنْ رِگِزِ رَا شُدِ كِه اَصَالَتِ ظَلِيَّتِ دَرْ مِیَانِ نِیْسَتِ اَصْلِ اَز اِنْ
 دَوْلَتِ سِرِ اَز رَنَگِ ظَلِ دَرْ رَا هِ مَانْدِه اِسْتِ وَ چِگونِه اِنْ اَحَالَتِ مَسْمِي بِ اَسْمِ كَرْدِ كِه هِمِه اَسْمَا وَ اَعْتِبَارِ
 اَز اِنْ جَا سَاقَطِ گَشْتِ وَ چُونِ کَلَامِ مَجِیدِ رَا دَر اِنْ بَا رِگَا هِ مَدِ خِلْتِ تَمَامِ اِسْتِ تَا چَا رِ بَا یِدِ كِه بَتَلَا وَ
 اِنْ اَحَالَتِ تَوْتِ گِیرِ دِ .

نُوْشْتِ بُودِنْدِ كِه حَقِیْقَتِ رُوحِ وَ نَفْسِ اَز اِبَتِ مَرَاتِبِ اَضَحِ مِي شُودِ وَ اَلَا قِی حَقِیْقَتِ دُو مَوْجُودِ
 نِیْسَتِ اَكْرِمِ صَدْرِ شَرِ اِسْتِ مَوْسُومِ نَفْسِ وَ اَكْرِمِ مَسْمِي بِ رُوحِ وَ عَلِی هَذَا الْقِيَاسِ سِرِ وَ خَفِی بِلِ بَعْضِ
 اَز كِبَرِ اِبْرِیْنِ رَفْتِ اَنْدِ لَكِنْ مَخْتَارِ حَضْرَتِ اِیْشَانِ بَا قَدَسِ اَللهِ سُبْحَانَهُ بِ سِرِ اَلْاَقْدِسِ اَنْتِ كِه اَنْ
 لَطَائِفِ سِتِ دَرْ رَنَگِ غَضَا رِ رِجِهِ هِر كِرَامِ حَقِیْقَتِ جِدَا دَارِنْدِ وَ بَا یِكِ رِگِزِ تَغَا رِ حَقِیْقِی دَارِنْدِ بَا بَا
 هِر كِی مَعَالِمِ عَلِیْدِه مَرْبُوطِ اِسْتِ وَ نِزِ سِرِ كِرَامِ جَوَا بِر خَمْسِه عَالَمِ اَمْرِ اَوْ لَایِتِ جِدَا سِتِ سِرِ وَ سَلُوكِ
 فَنَا وَ بَقَا سِرِ كِرَامِ عَلِیْدِه وَ هِر كِی رَا اَز اَنْهَا بَا هِر كِی اَز اَنْبِیَا رِ نَبِوْ عِیْنِ عَلَیْهِمُ الصَّلَاةُ وَ الْبَرَكَاتُ تَخْصُوصِ
 اِسْتِ خَاصِ بَعْدِ اَز طِ وَ لَایَاتِ نِجْكَانِه مَعَالِمِ بَا طِیْمَنَانِ نَفْسِ مِي اَفْتِ كَزَا وَ كَزَا چَا نِچِه تَفْصِیْلِ
 اَنْ اَز مَكْتُوبِ بِيَانِ طَرِیْقِ جَدِیدِ وَ اَضَحِ اِسْتِ . نُوْشْتِ بُودِنْدِ كِه اِنْ نِسْبَتِ اِسْقَاطِ اَضَافَاتِ چَا نِچِه
 دَرْ بَیْدَارِی سِتِ دَرْ خَوَابِ اَلْبَتَلَا زِمِ اِسْتِ چَنَانِ بَا شُدِ بَا نِه نِچِه مَحْدُومِ اَكْرِمِ اِسْقَاطِ اَضَافَاتِ وَ دِ اَضَافَاتِ

بکسب و عمل است کہ مسمی بطریق است پس خواب بیداری یکساں نیست اگر بے عمل و تکلف
 است کہ مقام حقیقت است پس یکساں است کہ فقا و بقا نزدادائی است۔ و نیز نوشته بودند کہ فرق
 چیست در میان ولایت اولیائے محمدیہ و در طریقہ ولایت انبیائے سابق علیٰ اجمعہم و عموماً و علیٰ
 افضلہم و خاتمہم خصوصاً الصلوات و التسلیات و البرکات الخ۔ مخدوم با جواب این استفسار
 را از مکتوبات قدسی آیات حضرت پیر و شکیب طلب نمایند کہ بتفصیل مذکور است۔ نوشته بودند کہ بعضی
 مردم استدعائے طریقہ دیگر و رایے طریقہ نقشبندیہ می نمایند مخدوم اگر طالب استدعائے طریقہ قادری
 نماید بروح حضرت شیخ عبدالقادر قدس سرہ متوجہ گشتہ خرقہ با و بدیند و شجرہ نیز بدیند و السلام

مکتوب (۲۲۵) و صد بست و پنجم

حاجی محمد عارف در تفصیل بعضی حالات و مقامات۔

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ حَمْدًا لِلَّهِ وَمُصَلِّيًا عَلَى رَسُولِهِ الْكَرِيمِ مَكْتُوبٌ مَرْغُوبٌ خَوِي
 اعزى زائر الحرمين شریفین حاجی عارف خوشوقت ساخت دیدن سرور کائنات علیہ علی آلہ افضل
 الصلوات اکمل النجات و بشارت یافتن از ایشان بوضوح پیوست حمد الله سبحانه على ذلك
 حمد کثیر و آنچه نوشته اند کہ مکرر مکرر الہام شد کہ ہر کہ نجات خود در قیامت بخوابد دست خود
 بدامن نام حضرت ایشان ما گرفتند قدر ستا الله سبحانه بسرہ الا قدس برتر موافق الہام آنحضرت
 است کہ ملہم شدہ اند غفرت لك و لمن توسل بك الى توسط او بغير توسط الى يوم القيمة۔

و نوشته بودند کہ حقیقت نماز را چہ التماس نماید کہ در ادائے آن لذت حاصل می شود کہ شرح
 آن را در ادائی تو اند کرد ہنگام تکبیر اولی محویت روئے می دہد و شعور ہم نمی ماند خبر مشاہدہ حق
 جل و علا و در بعض اوقات توری از قلب ظاہری شود کہ گویا تمام عالم را متور گردانیدہ
 مخدوم التذاذ در نماز از نعم جلیلہ است حضرت ایشان ما قدر ستا الله بسرہ الا قدس در مکتوبات
 قدسی آیات خود نوشته اند کہ التذاذ در نماز غیر منتہی را بے نیست علی الخصوص در قرائت صلوات

زیرا کہ در ابتدائے نہایت باوائے صلوات نافله ملتزمی سازند و در نہایت نہایت این نسبت
بفراتقص منوط می گردد و پس بیت

این کار دولت ست کنون تا کمر ارشد

و نیز آنحضرت نوشته اند التذازے کہ در عین ادائے نماز دست می دهد نفس را در آن اصلاً
حظ نیست در عین این التذازاد و در ناله و فغان ست سبحان الله چه رتبه است. مصرع
هَئِثُ لَا رِيَابَ لِنَعِيمٍ نَعِيمِهَا

و نیز نوشته اند کہ رتبه نماز در دنیا در رنگ رتبه روت است در آخره. و نیز نوشته اند کہ سایر
عبادات وسائل انداز برائے نماز و نماز از مقاصد است و نوشته بودند کہ اکثر مشایخ طریق دیگر توارش
می فرمایند و فقیرم را ازین جانب می دانند و از هر جا فیض می رسد باین طرف منسوب می سازد بے
چنین باید تا قبله توجه برگزیده نشود و هر یکجا همه جانشینان باشند مامول از دوستان دعائے سلامتی
خاتمه است والسلام علیکم وعلی سائر من اتبع الهدی والتزم متابعت المصطفیٰ علیہ
علی الموصحیہ الصلوات والتسلیمات والبرکات العلی.

مکتوب دوصد و سبست و ششم (۲۲۶)

بمولانا محمد صدیق در ذکر بعضی لوازم مشیخت.

بسم الله حامدا لله ومصليا على رسوله الكريم ايا بعد فان مجاری الامور مشكورة
والمستول منه سبحانه عافيتكم واستقامتكم على جادة السنة المصفوية على مصدرها
الصلوة والسلام والنجمة. مخدومایان حمید از دوستان است طریقه و دارمرعی خواہند داشت
نوشته بودند کہ صوفی محمد شریف آید است الخ. فقیر در باره او از حضرت حق سبحانہ استدعائے ہمین معنی
می نمود کہ ظهور فرمود حمد الله سبحانه على ذلك پیرا من برائے یار کا بلی طلب نموده بودند در وقت
فرستادن استخاره نمود در بادی نظر چندان اقبال قلب باین امر ظاهر نشد و منع ہم معلوم نگردید

بہر حال پیرا میں بشمار ستادہ است چون آن یار یار در صحبت شمار سپند گاہ بگذارند و استقامت
در اوضاع او مقہوم شود و برودت از دنیا و استعداد آخرت از اطوار و لائح بود و نفع بطلاب
در صحبت او پس بعد از استخارہ و اقبال قلب پیرا میں بوسے بدہند و در اجازت تعلیم طریقت ہر چند
تائی واقع شود انبب بود بسیار است کہ در ابتدا احوال انتہا بطریق اندراج روئے نماید اما آن
احوال از زوال مامون نبود و بسا است کہ منہر استقامت بر اوضاع شریعت و طریقت نباشد
و در تائی امتحان عدم زوال است و استقامت و عدم استقامت معلوم می شود الشیخ فی
قومہ کالنہی فی امتہ شنودہ باشد و السلام

مکتوب دوصد و سبت و ہفتم (۲۲۷)

بمیرزا امان اللہ در فضیلت درد و محبت آنکہ ہر کہ بتعبیر آخرت مشغول است یاں درد و الم و محبت موصوف است
بسم اللہ حامداً للہ العظیم و مصلیا علی رسولہ الکریم نعمت خوشگوار دین نشأ
بیدار انتظار و عطش و بے آرامی است از شوق احببت درد و حزن و اضطراب است در ہوائے
ہویت بزرگی گفتہ است کہ تصوف اضطراب است چون سکون آمد تصوف نماز این شوق و
اندوہ سر پایہ سعادت است و این اضطراب التہاب ہر چشمہ یافت مصرع
بادرد بسیار چوں دوائے تو منم
امتیاز و مزیت کہ بنی آدم را از سایر اجناس موجودات است از راہ عشق و درداست مصرع
درد را جز آدمی در خورد نیست

انسان ہر چند مورد درد و محبت بیشتر باشد در معیت و قرب کامل تر بود المء مع من احب معیت
بیچ دقیقہ را فروئی گذارد کہ نصیب محب صادق نباشد سرور کائنات منہر موجودات علیہ علی
الصلوات والبرکات با وجود محبوبیت ذاتیہ بدوام حزن تو اہل فکر موصوف بود کما ورد آنکہ این
درد بے نصیب است در حکم انعام است بلکہ از انعام ہم ساقط تر و گمراہ تر چہ با وجود قابلیت

زمین استعداد را معطل و بیکار داشت و تعمیر چیزی که تخریب آن مامور است پرداخت و آنچه
درین نشأ قانیہ ازوے طلب اشتند دنیا و دفر و بکدام رود حضرت صمد پیش خواهد درآمد و بکدام
جیل از عہدہ جواب خواهد برآمد شعر

فیا و یلتا علی من اعرض عن الله ویا حسر تا علی من فرط فی جنب الله

دوبارہ در دنیا آمدن نیست مَن کَانَ فِی هَذِهِ اَعْمٰی فَمَهْوٰی الْاٰخِرَةِ اَعْمٰی وَاَصْلُ سَبَبِ لَا وُورِد
و محبت منحصر در آنچه متعارف است نیست ہر کہ بتعمیر آخرت اشتغال دارد باین درد و محبت موصوف
است چہ استیلائے محبت است بر باطن او کہ بزرگ مالوف آورده است بر خلاف نفس و تخریب
او دلیر ساخته ہر چند نداند کہ چہ دارد پیغمبر خدا صلی اللہ تعالیٰ علیہ و آلہ وسلم در بیان کریمہ او مَن
کَانَ مَبْتَلًا فَاجْتَنَاهُ وَجَعَلْنَا لَهُ نُورًا یَمْشِیْ بِہِ فِی النَّاسِ فَمُرْوَدَہُ التَّوْرَ اِذَا دَخَلَ الصُّدُورُ
انفتحہ فقیل هل لذلک علم یا رسول اللہ فقال علیہ و علی الصلوٰۃ والسلام التجافی عن دار
الغرور و التاہب لدار القرار پس آنسر و علیہ السلام استعداد آخرت و اعراض از دنیا را علامت
نور و حیات کہ مرتب است بر موت کہ پیش از موت است کہ آنرا معرفت گویند چہ معرفت بنزد
شان عبارتست از قتال فی المعروف ساختن این موت و معرفت نتیجہ درد و محبت است
رزقنا اللہ سبحانہ وایا کم قطرة من هذه الحبة وجرعة من هذا الحزن و تجافیا عن
دار الغرور و تاہب الی الدار القرار امین -

مکتوب دوم در سبب و شتم (۲۲۸)

بولا نا محمد صدیق در تخلص بر احیائے سنت امانت بدعت آنکہ اہام ظنی است طریقہ مرضیہ عبودیت -
بسم اللہ الرحمن الرحیم حامداً للہ العظیم و مصلیاً علی رسولہ الکریم درین وقت
بجہت بعد عہد نبوت قرب قیامت بدعت شائع گشتہ است ظلمات آن عالم را فرو گرفته و
سنت غریب شدہ است اوار آن مستور گردیدہ کمرہت برائے احیائے سنن متروکہ و نشر علوم شرعیہ

پست بریند و آنرا وسیلہ کمال ضامنہ حضرت خداوندی جل سلطانہ سازند و قرب بارگاہ
محمدی را ازین عمل جو تیز مضمون حدیث است کہ کہ احیائے سنت مرا کہ متروک العمل گشته است
بکند مرا و را ثواب صد شہید است اول مرتبہ احیائے سنت آنست کہ عمل کنہیان و کمال احیانہ
آنست و معی نمودن است در عمل دیگران بران در دو جزن الہام خاتمہ را کہ ہموارہ اظہار می نماید
برجاست این الہام کہ شکن است کیست کہ ازین در دامن روز خالی است قل او کثر۔

اہام
اہام

نوشته بودند کہ اثری از قبولیت بالیقین و اکبرم در حق خود مشاہدہ نمی نماید مخدوم جرم
یقین دین قسم امور در زبان نزول وحی بودہ است در غیر آن زبان علامات و آثار و بشارات
کہ سبب طمانیت قلب بود کائنات چوں و ہم الہام در میان است در دو اضطراب انگیز
است نوشته بودند کہ عبادت طاعات خود را شائستہ قبول نمی دانند بنا بر آن در بعضی اوقات از
انسان آن تکامل می و زرد مخدوم درین نشاء عمل مطلوب است و ناگزیر قابل قبول دانید یا ندانید
عمل باید کرد و از آن استغفار باید نمود و براری قبول آن باید خواست تا شائستہ قبول گردد و
تو رانیت پیدا کند عمل و استغفر طریقت بندگی اینست جز این تسویل لعین دیگر در محبت و توجہ خاطر
کہ فقیر نسبت بشماست چہ اظہار آن نماید محبتی کہ شمار است بمانند آنست در فرع ہر چہ هست از
اصل آمدہ است از پیشگاہ چنین است در کریمہ **يُحْيِيهِمْ اللَّهُ وَيُجَيِّدُهُمْ وَكَرِيمُهُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَ**
رَضُوا لَهُمْ محبت و رضائے خود را بر محبت و رضائے اینہا سبقت داد و در حدیث قدسی
و انا الیہم لاشد شوقا لاشد شوق خود را ثابت کرد۔

مکتوب دوم در وصیست و ہم (۲۲۹)

حضرت مخدوم زادہ خواجہ محمد اشرف در ذکر بعضی بہمان حضرت پیر شکیخ خود رضی اللہ تعالیٰ عنہ۔
قال اللہ تعالیٰ ہذا کتابنا یطی علیکم بالحق انا لکنا نستنبیہ ما کنتم تعلمون
علمائے کرام ازین استنسلخ استنسلخ ملک مرادی دارند و اسناد را مجازی می گویند

حضرت ایشان مامی فرمودند کہ من وقتے این آیت تکرار می کردم در خاطر رنجیت کہ حق سبحانہ تعالیٰ استنساخ را بجانب قدس خویش نسبت می فرمایند آنرا حقیقی خواهد بود یا نہ مشہود گشت کہ در آن مرتبہ مقدسہ نیز استنساخ و رائے استنساخ ملک ثابت است این فقیر معروض داشت کہ آیا استنساخ آن مرتبہ معلا مخصوص است از بعضی اشخاص یا عام است فرمودند کہ مخصوص بمخصوصان است در میان ایشان و حضرت حق سبحانہ امورے می گذرد کہ او سبحانہ نمی خواهد کہ ملک را ہم بر آن اطلاع شود ذلک فَضَّلَ اللّٰهُ يُؤْتِيهِ مَن يَّشَاءُ وَاللّٰهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ مانا کہ ہمیں سر خواهد بود کہ حضرت حق سبحانہ و تعالیٰ از بعضی خواص بکرم خویش کرام الکاتبین را دور می کند حضرت ایشان در یادہ خود بلہم شرہ بودند و کذا نسب الحق سبحانہ التوفی الی نفس فی کریمہ حیث قال اللّٰهُ تَعَالٰی اِنَّ اللّٰهَ يَتَوَفَّى الْاَنْفُسَ حِيْنَ مَوْتِهَا مَعَهَا الْمَتَوَفَّى مَلِكُ الْمَوْتِ لِمَا يَدُلُّ عَلَيْهِ الْاَيَةُ الْاُخْرٰى اَوْ يَجْتَمِعُ اَنْ يَكُونَ لِبَعْضِ الْخَوَاصِّ بِلَا تَوْسِطِ الْمَلِكِ و ما جاء فی بعض الاخبار من توسط الملك المذكور لبعض الخواص فيمكن حملها على هذا المعنى بآدنی تاویل و توجیه لا علی مباشرة و هو انه یجتمِعُ علی حضور الملك حین وفاة بعض الكل لا علی مباشرة اسباب التوفی قائل

بجمل

مکتوب دوم ص ۱ (۲۳۰)

بحضرت پیرزادہ خواجہ محمد عبید اللہ در جواب مکتوب آنجناب اعتراض بر بعضی معاملات آن مکتوب و رفع قول حکما کہ موجود معدوم نشو و معدوم موجود نگردد و ذکر کمالات نماز و تحقیق آنکہ وجود نامد است یا بعین بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِیْنَ وَالصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ عَلٰی رَسُوْلِهِ مُحَمَّدٍ وَاٰلِهٖ جَمِیْعِیْنَ غایت نامہ سامی حضرت مخدوم زاده گرامی سلمہ ربان عاصی را مشرف و ممتاز گردانید اشفاق پناہ مسئلہ وحدت وجود مسئلہ موروثی است کہ ابا عن جد این مسئلہ عزیزہ ہمارہ سیدہ است بتکرار بایں بے حاصلان القلے آن نمودن تحصیل حاصل وزیرہ بکرمان فرستادن است مقصود از تصدیع سابق آن بود کہ معلوم شود کہ ورائے این معرفت معاملہ دیگریم

هست که نسبت میان این و آن نسبت قشر و لب است محمول آن مشفق نشد و آنرا محال و
خلاف تصور نمود و در حَسْبُنَا اللَّهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ می نویسد که بعد از تجلی ذات کامله بار همه
با تجلیات صفاتی است که آنرا نهایت نیست بعد از تجلی ذات عالی همت را باید که خوابان ذات
متجلی بود و گرفتار معامله باشد که ورائی این تجلیات است تجلیات صفات چو فرود آید و جرات
نمودن با آنکه بعد از نزول نام مطلق حقیقی با کمال اطلاق و تنزیه از هر ذرات وجود خارج است
بسیار گراں است از کجا یقین کرده اند که آن مشهود مطلق حقیقی است و ذات حق جل و علا همان
معامله است مصرع   بخواب اندر مگر مو تشنه شتر شد

از شراب کوثر جز شراب حاصل ندارند و تنزیه نمودن مطلق حقیقی را از غیر و غیریت و غیرت را منحصر
در تعینات نمودن با آنکه این برد و قدومه بنی بران باشد که مطلق حقیقی را جز در ضمن مقیدات تعینات
وجود متناصل نیست این معنی مستلزم نفی ذات است تعالی عن ذلک چه اگر وجود متناصل بود نسبت
آئینیت ثابت باشد و الا نشان متعارفان قضیه مفروضه است بر تقدیر قضیه اطلاق و تقیید حکم آن
از سایر اطلاق و تقیید جداست چه مطلق را جز در ضمن مقیدات وجود نیست و اینجا چنین است
مطلق وجود متناصل دارد چنانکه تفصیل آن در جواب مکتوب آن مخدوم که منضمین مسائل متکثره
است ثبت یافته است و بر تقدیر تنزیل شخصی گرفته مطلق من حیث مطلق است هرگز بمقید
هر چند عین او باشند خوردند نخواهد بود مقیدات هر چند مطلق باشند لیکن هر کدام را احکام علیهاست
و معاملات جدا یکدیگر را باید گیرے خلط نمودن و گرفتاری یکدیگر را عین گرفتاری دیگرے دانستن از حد
نظر بعید است تمیز هر چند در آن مرتبه مفقود بود اما ازین گرفتاری تا آن گرفتاری بسیار فرق است
طالب حیوان من حیث هو هرگز باشی و فرس خوردند نشود هر چند در میان اینها نسبت اتحاد کاین
بود در مرتبه حیوان تمیز مفقود باشد و آنچه در توجیه کلام حضرت خواجه بزرگ قریس سره فرموده اند که
مراد از غیر غیر مطلوب است نه غیر حق عزربا نه منافی با سبق است چه هرگاه مشهود در ذرات وجود
مطلق حقیقی با کمال اطلاق و تنزیه باشد غیر مطلوب چگونه بود و قابل نفی بکدام وجه باشد

واز غیر اعتباری خواستن خلاف تبادراست آری مشرب آنحضرت بالجزم وحدت وجود بود
از تکاب این قسم تحلات را گنجائش هست والا لا۔

با آنکه گوئیم که مراد از مطلق که در عبارات شریفه واقع است اگر مرتبه لاتعین و غیب ہوت
است چنانچہ تبادرا عبارت است چہ مطلق حقیقی یا کمال اطلاق و تنزه مناسب همان مرتبه است
پس این مرتبه بطور این طائفہ علیہ برتر از ان است کہ متعلق علم و معرفت و شہود گردد لهذا از طلب شوق
آن مرتبه مرتبہ منع می کنند و طلب آنرا تفسیع وقت می شمرد پس قول بمشاہدہ آن در ہر ذرہ از ذرات معنی
ندارد و ہر گاہ اواز غیریت منزه بود جمیع مشاہدات مشاہدہ او باشد پس منع شوق و طلب او صورت
نہ بندد و اگر مراد مرتبہ وحدت است چنانچہ کلام قوم بآن مشعر است حیث قالوا و هو مشہود الکل
و هو التجلی الذاتی ولہ مقام التوحید الاعلی ہر چند مطلق حقیقی آنرا گفتن چندان مناسبت ندارد
کہ این مرتبہ مطلق من وجہ است کمال اطلاق مرتبہ فوق راست پس گوئیم کہ مطلوب ہنوز در آئے
آنست سالک در راہ است از مطلب در راہ بند شدن نہ مقتضائے طلب کامل است ہر چند این
تعین را نادر متعین ندانند اما تعین تعین است عالی ہمت بآن فرقیہ نشود و محمدی المشرب کہ
اقرب بمحبوبیت است بآن در نمایند و بعینیت این تعین مر جمیع اشیا را و تنزه اواز غیریت از طلب
لاتعین قرونہ نشینند۔ مصرع

فراق دوست اگر اندک است اندک نیست

اگر گویند کہ این تعین عین متعین است پس یافت و شہود یکے عین یافت و شہود دیگرے باشد۔
گوئیم پس چرا از ما فوق آن می ترسانند و منع طلب او می کنند کہ یافت او در ضمن یافت این
تعین حاصل گشت پس معلوم شد کہ یافت آن مرتبہ از یافت این مرتبہ جداست لهذا آن ممنوع شد
و این ممنوع نشد اگر گویند ہر گاہ وصول و یافت آن مرتبہ محال باشد پس چرا گرفتار آن بود و در طلب
او تفسیع وقت نماید گوئیم بر تقدیر تسلیم عشق و گرفتاری امر اختیاری نیست تا بمقدمات عقلیہ منع
انان نموده آمد و عاشق صادق را از طلب محبوب محال وصول باز داشته شود۔ شاعر

غیر

با سر زلفت تو بار اسر سوانی هست وصل هر چو محال ست تنائی هست
 تمنای عاشق بیچاره آنست که خور را در طلب معشوق بسوزد و بر باد دهد بلکه از خود نماند و نشانی
 نگذارد و بخیر او در زمانه گوازه معشوق چیزی بدستش نیاید گو غاب نکنند گو در کنند که آن نه رواست
 بلکه ناز است خوش گفت - بیت

اگر ندی بکف دامن یارم گرفتار کس دیگر ندارم
 عاشق در دمن را باین همه کمال خور سندی است که بداند که معشوق از طلب این آواره آگاه است
 و از درد فراق این بیچاره با انتباه فان لم تکن تراه فانه یراک بس است که مطلوب از عشق مجر
 در و غم بود و وصل هرگز منظور نباشد این درد طلب را فیضیع وقت چگونه گفته شود که سر پای
 عمر آن محزون مبتلا همین درد و اندوه است - بیت

بے غم و درد تو صد حیف ز عمری که گذشت پیش ازین کاش گرفتار غمت می بودم
 و آنچه فرموده اند که این معرفت را خواص و علامات است چو توحید در نفس الامر شهود است نه
 وجودی پس تحقق باین علامات در کار نبود این همه کار خانه در شهود سالک است فی الحقیقت صفات
 او بهمان صرافت تقیید در صفات واجب تعالی نشده اند قلب حقیقت محال است اگر بے تفاوت
 صفات ممکن عین صفات واجب شود باید که در هدایت محمدی صلی الله تعالی علیه وسلم و هدایت
 خداوندی جل شانه تفاوت نبود پس کریمه انک لا تهتدی من اجبت و لکن الله یهتدی
 من تیشاء بچه معنی باشد و نیز حدیث انتم اعلم بامور دنیا کم را چه وجه بود زیرا که در علم
 خداوندی عز و جبرانه این چنین نتوان گفت و کریمه لو کنت اعلم الغیب و کریمه لا ادری فایفعل
 بی و لا یکم یکدام اعتبار باشد و درین شهود سالک مستعد را منافع بسیار است چه مقصود
 از سیر و سلوک ریاضات و مجاهدات زوال گرفتاری ست از یادون او تعالی باین شهود حصول
 می پیوندد و مطلوب ازین تگم و وصول بندگی ست مشاهدۀ عجز و افتقار و گم نامی خود است
 نه آنکه بنده پا از راه بندگی بکشد و خدا شود و کمالات ذاتیه او متحقق گردد که تمنای این امورات

کما ان خودی را با نیت مشعر است حضرت خواجه بزرگ فرموده اند که بندگی با خواجگی راست نیاید
 آنچه نوشته بود که فناء حقیقی در مرتبه وحدت نهایت این طریق است ارباب حدت وجود چونکه
 همواره گرفتار نفس اند فناء روح کمال این طائفه را چگونگی گفته آید چه فناء و ال گرفتاری است
 از یاد و ن او تعالی و این جماعت همه وقت گرفتار هر ذره از ذرات اند هر چند بعنوان غیریت ندانند
 اما فی الحقیقت غیر است کمال تجرید و نیستی و قی صورت بند که ازین گرداب بر آیند و بر آفاق
 و انفس پویند با آنکه گوئیم که تحقق بخواس و علامات مذکوره در حین این فناء ثابت نیست که آن
 تحقق در مقام بقا است چه در هنگام فناء و استهلاک میوای ممکنات گشتنی نیست و مثل بصورت
 جوهریت و عرضیت شدنی نه پس برین تقدیر رواست که نهایت مرتبه توحید برسد که فناء حقیقی بود
 و ازین علامات هیچ دروے نبود و اگر تحقق باین علامات نهایت و کمال باشد پس فناء نهایت
 گفتن چگونه راست آید

بر سر اصل سخن رویم فناء و بقا وجودی بر تقدیری بود که ممکنات را وجودی باشد بود و جز در
 شهود نیست امانات همواره از اهل امانات است اینجا بر تبدیل علم نیست لیکن بمقتضای امانات
 ظن عبدی بی اندازه این کمال پاوے معامله می فرمایند و آثار و علامات مسطور دروے پیدا
 می آرند و بر تقدیر تسلیم نفی این معاملات از دیگران چگونه معلوم شود و از کجا دانسته شود که دیگران هنوز
 در راه توحید نرسیده و در حقائق آن و غوص در دقائق آن بحدی که بنده اعلائے تحقیق و
 درجه قصوی توفیق این مسئله رسیده باشند و باز بلند خداوندی جل شأنه از آن گذشته و معلوم
 وراثت پیوسته باشند مشفقاً از معارف توحید وجود هر چند دانند نویسند که حال شریف است که در
 آنجا سخن است که اکابر اهل الشریان تکلم کرده اند هر چند از راه سکر و غلبه محبت گفته باشند حضرت
 جدی قدس سره درین مقام قدم راسخ دارند و تصانیف عالی تالیف نموده اند لیکن آداب شریعت
 را از دست نداده اند چنانچه طور محققان است اما نفی دیگران نمودن و حق را محصور علم خود داشتن و
 ورنه آنرا محال دانستن از امثال ایشان خیل محمل تعجب است و همچنین حضرت شیخ ابن عربی را قائم و لا

باندازه

محمدی تعیین کردن از تمام پیران نقشبندیّه خود سلب آن ولایت نمودن است جرأت باین امور نمودن از لب قطران در کمال استبعاد است و عجب تر آنکه باین سینا را بحجت تام یاد کرده اند با آنکه عقائد فاسده او مخالف عقائد اهل حق است و موجب تکفیر و تضلیل و قال الامام الغزالی بعد بیان عقاید الحکما فوجب تکفیرهم و تشیعهم کالفارابی و ابن سینا و آنسر و علیّه علی آله الصلوات و التسلیمات در واقعہ بعزیزه در حق او می فرمودند در جل اضله الله علی علمه و نیز بعزیزه دیگر مثل این در واقعہ دیگر فرموده اند از یکگان اگر این طور امور مطالعہ نموده آید چندان جائے گله نیست اما از امثال ایشان اگر شمه ازین قسم امور گوش زد مخلصان مجان شود جائے آن دارد که گله نموده آید بنا بر این همه جرأتها می کند امید عفو است.

مخدوم حضرت قطب عرفا موی الدین الرضی خواجہ ماہر گاه در آخر کار فرموده باشند که یقین یقین معلوم شد که توحید کوچه تنگ است شاہراہ دیگر است، باز آن مخدوم می نویسد کہ آنحضرت در شہود و وحدت در کثرت بوده اند همانا کہ آن ملاذ بر قصہ صدور این عبارت شریفہ از آنحضرت مطلع نشدند کہ بتاویل آن مسارع می نمایند تا آنست کہ مجرد این عبارت از ایشان میزده باشند تا آنرا تاویل کنند و از ظاہر صرف نمایند ہر چند قابل تاویل نبود صدور این عبارت عالیہ منی از معاملات است مبنی بر مقدمات بیت آسودہ شے باشد خوش ہتا بے تابا تو حکایت کنم از ہر بابے

باید

ہر گاہ آنحضرت چنین فرمایند و درین مقام باشند آن ملاذ احق بتابعیت ایشانند ہر چند مغلوب حال باشند تقلید پیاز دست ندرند و آنچه فرموده اند کہ این معرفت با دلائل نقلیہ و عقلیہ مساعد است و دلائل نقلیہ کہ درین باب می آرند اکثرشان از قبیل تشابہات است کہ البتہ از ظاہر مصروف است و مؤدلست ادلہ عقلیہ غیر از افتاعات کہ سخن را دران جایگا هست چہ چیز خواهد بود محقق دوانی رحمہ اللہ تعالی می نویسد کہ این مسئلہ و رائے طور عقل است و مولانا عبد الرحمن جامی قدس سرہ می فرمایند کہ و رائے طور عقل طوریست کہ دران طور بطریق مکاشفہ و مشاہدہ چیز چند منکشف می گردد کہ عقل از درک آن عاجز است همچنانکہ حواس از ادراک معقولات کہ بدرک عقل است عاجز اند و دران طور

محقق شده است که حقیقت وجود که عین واجب الوجود است نه کلی است نه جزئی الهی
 و آنچه حکما گفته اند که معدوم موجود نشود و موجود معدوم نگردد و درین دو مقدمه ادعائے
 بدهمت می کنند ممنوع است و دعوائے بدهمت غیر ممنوع که حکم و هم است بلکه فی
 الحقیقت انکار است از قدرت باری و تعالی اگر معدوم را موجود کند و عالم را من غیر شیئی خلق فرماید یا
 همه را معدوم و ناچیز گرداند از قدرت او محل تعجب نیست این مقدمه منجر بقدم عالم است که قول بآن
 کفر است چه اجماع اهل ملل است که عالم بجمع اجزائے محدث است و نیز مخالف است مرآة کریم
 اَوْلَادِکُمْ الْاِنْسَانُ اَنَّا خَلَقْنَاهُ مِنْ قَبْلُ وَلَمْ یَكْ شَیْئًا قَالَ الْبِیضَاوِی فی تفسیره بل کات
 عد قاصر و نیز مستلزم تعطیل صانع مختار است تعالی شأنه چه صنع او سبحانه بطور اینها ایجاد معدوم
 نکند و ایجاد موجود خود محال و تحصیل حاصل است و بمقتضائے مقدمه ثانیه موجودات ممکنه باید که در
 بقا هم محتاج صانع نبوند بلکه و تعالی قادر بر افنائے اشیا نبود و نیز در اعراض غیر قاره که هم حدوث
 آن مشاهد است هم فنائے آن مشاهد است چه خواهند گفت قول بآن فی الحقیقت نفی صانع مختار
 تعالی عن ذلك علوا کبیرا. و عدم زیادتی صفات نیز ممنوع است که خلاف مقرر اهل سنت است
 صاحب معرفت اجماع صوفیه را در باب صفات که لاهو و لا غیر است می آرد و بر تقدیر تسلیم نمیرد علی
 برائے تمایز اعدام مقابله آنها کافی است و سخن در باب زیادتی وجود در جواب مکتوب آن ملاذ که
 متضمن مسائل متکثره است بتفصیل است لیکن چون درین جائز تقریب شده است مجملے نوشته
 می آید مگر با چون طالب یقین که صاحب فطرت سلیمه است بوجدان صحیح خود رجوع نماید بفهم صاحب
 تامل صادق نماید در باری که الله تعالی نشاید که در موجودیت خود محتاج بغیر ذات مقدس خود باشد
 و فی نفسه از هستی خالی بود و احتیاج بوجود داشته باشد و نیز در باری که حقیقت بدهمت او تعالی عین
 وجود هستی نبود چه هستی که فی نفسه از مصادر و احداث است آنرا بواسطه عدم احتیاج بغیر حقیقت
 باری تعالی دانستن و بران اصطلاح بستن معنی ندارد و ذاتی که در خارج موجود است بوجود
 اخیل چه در کار که برولفظی اطلاق کنیم که مفهوم لغوی آن معنی باشد قائم بغیر و از عوارض بود و از

معقولات ثانویہ باشند مع ذلک شرع باطلاق آن وارد نشده باشند صوفیہ علیہ ہر گاہ جمیع نسب
اعتبارات را از آنحضرت سلب می نمایند چرا جمعی از ایشان وجود را ہم سلب نکنند و از سلب وجود
ثبوت عدم لازم نہ آید کہ آن نیز نسبتی است و ہوتعالی و را النسب الاعتبارات و مراد این بزرگواران
از عینیت جود نہ نفی وجود است بمعنی آنکہ اوتعالی خود بخود موجود است و جود تعبیری بیش نیست زیرا کہ
ایں اکابر حقیقت حق را سبحانہ وجود مطلق می دانند نفی وجود از وی چه صورت دارد چہ نفی شیء از نفس
خود محال است پس حق آنست کہ اورا حقیقتی ست و ذاتی ست و رائے وجود و آن بنفسہ در موجود است
خود از عرض وجود مستغنی است بلکہ اویشانے است کہ این عرض آنجائی رسد و خود بخود موجود است
از برای نفی احتیاج بغیر چہ در کار کہ اورا عین وجود گوئیم چرا برتر از وجود گوئیم و اطلاق وجود را دران
حریم اقدس بارند ہم و عادت اللہ تعالی جاری ست کہ ہر چہ در عالم حقیقت است نمونہ و تمثال
آن در عالم مجاز ظاہر سازد کہ از آنجا بحقیقت پے برند و چون ذات آنحضرت را خاصیتے است کہ بخود
موجود است نہ بوجود و خود را نمونہ آن ساخت کہ اگر موجود شود بخود موجود شود نہ بوجود المجاز قنطرۃ
الحقیقۃ۔ و آنچه می گوئیم کہ ذات مقدس بخود موجود است مجرد تعبیر است نہ آنکہ آنجا وجود است قائم
باد و آنچه شیخ امان گفتہ کہ حقیقت حق تعالی وجود است و غیر اونیست الاعم عدم مبداء اشیا نتواند بود
و اہل آنکہ موجب قلب حقیقت است ناکام وجود بود و آن منجزی نیست لاجرم تمثیل بود محو ثقیہ است
از وجہ اول آنکہ وجود را حقیقت حق سبحانہ گفتن خلاف عقیدہ اہل سنت و جماعت شکر اللہ معہم
دویم آنکہ صفات واجبی جل سلطانہ بطور اہل سنت زاید بر ذات تعالی پس باین طور قول با آنکہ
غیر اونیست الاعم درست ناید چہ تواند کہ صفات برین تقدیر مبداء بود سوم آنکہ قلب حقیقت حق
بود کہ عدم وجود شود اما اگر موجود شود چہ استحالست دارد علما گفتہ اند کہ وجود معدوم است و بیج قلب
حقیقت نیست چہ ارم آنکہ قلب حقیقت آن زبان شود کہ عدم موجود شود اما اگر عدم موجود نہ شود
قلب حقیقت نبود پنجم آنکہ مودای لفظ مبداء کہ درین عبارت واقع است مادہ و ہیولاست ہذا
آنرا منحصر در تعبیری و تمثیل ساخت حق را جل و علما مادہ و ہیولائے ممکنات گفتن در کمال شاعت است

و مبداً بمعنی موجودات حق است سبحانه و در ایجاد تجزیه تمثیل در کار نیست اِنَّمَا قَوْلُنَا لِشَيْءٍ اِذَا
 اَرَدْنَا اَنْ نَّقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ هشتم آنکه ذات حق را عدم مقابل گفتن معنی ندارد آن وجود دیگر است
 که عدم و تقابل آنست که بمعنی کون و حصول است یفهم آنکه وجود نقیض عدم نیست تا از استغناء
 عدم وجود لازم آید بل نسبت در میان شان تضاد است و الصندان بر تفعان قال بعض الحرفاء
 فوق عالم الوجود عالم الملك الودود و آنچه گفته که اعدام اضافیه در علم حصول دارند نیز نتوانند
 اصول اشیا شرحه با قطع نظر از آنکه چون علم حضوری بود حصول اعدام بخایه بود با اصول گردن زدن
 اعدام در علم از کجا آید چه معلوم جز ثابت من وجه نبود در کمال سقوط است اولاً آنکه علم واجبی را
 حضوری گیرند یا غیر آن نفی علم او تعالی نمودن از اعدام اضافیه اثبات جهل است مراد از تعالی از اعدام
 تعالی الله عن ذلك علواً کبیراً

عدم

ثانیاً آنکه لاشک که معلوم جز ثابت من وجه نبود چه مابیشک اعدام متمایزه را می دانیم گوشت
 نداشته باشد ثالثاً آنکه عدم ثبوت اعدام متمایزه من کل الوجوه ممنوع و محل نظر است -
 خدمت شیخ صدر الدین قنوی قدس سره گفته است که شئییت بر وجه است شئییت ثبوتی
 و وجودی شئییت وجودی ظهورش است مر خود را در مرتبه از مراتب عالمی از عوالم و شئییت ثبوتی ثبوت
 شئی است در علم نه در خارج و این شئییت مجعول بجعل جاعل نیست پس معدوم مطلق شئی نیست
 مطلقاً نه باعتبار ثبوت و نه باعتبار وجود اما معدوم ممکن را شئییت ثبوتی هست پیش از وجود
 عینی و بآن شئییت مخاطب می شود با مرکن و قبول اثر می کند و بوجود خارجی می آید و در جائی دیگر
 خدمت شیخ فرموده که تحقق علم واجب بعد و بات ممکنه قبل از وجود خارجی فی الحقیقت تعلق
 بمعدوم نیست زیرا که جمیع ممکنات ناستناهی در ام الكتاب است و قلم اعلی که روح قدسی و
 عقل کل است مجمل بعضی آنست و لوح محو و اثبات که نفس کل است مفصل آن مجمل است
 محقق روانی گوید رحمه الله تعالی عدم نیز از مظاهر وجود حقیقی است چنانچه امام حجة الاسلام در بعض
 رسائل می فرمایند که اصل همه کائنات فناست پس بر فنا هم رحمت کردند با ایجاد چه فنا در اصل

قدم

موجود نبود اول درجہ وجود فنا احداث فناست زیرا کہ فناے کائنات قدیم نیست فنا در اصل خود
فانی بود چوں اورا موجود کردند نام فنا بروئے نشست اگر فناے کائنات را قدیم دانیم با قدیم باری سبحانہ
و تعالیٰ شریک کرده باشیم پس درست آمد کہ فنا قدیم نیست بلکہ فنا محدث است پس فنا کہ اصل
کائنات است در فناے خود محدث است نہ قدیم و خاک کہ اصل جمادات است در جمادی و موادی خود
محدث است نہ قدیم این ست معنی قول اہل سنت کہ المعدوم لیس بشیء یا اینجا سخن امام است۔
رابعاً آنکہ بظاہر این کلام متناقض است چہ اولاً حصول اعدام را در علم مسلم داشت جائے
کہ گفت اعدام اضافیہ کہ در علم حصول دارند نیز نتوانند اصول اشیا شد و ثانیاً نفی آن نمود اولاً
بائثبات علم حضوری و ثانیاً بانکہ معلوم جز ثابت من وجہ نبود۔ خامساً آنکہ صوفیہ علیہ اعیان ثابتہ را
اعدام اضافیہ می گویند و حقائق ممکنات تصویری نمایند و آنچه بعد ازین مسطور است کہ معلومات را
اصل پیدا شد کہ علم بلکہ عالم است اما اعدام را کدام اصل است۔

گوئیم کہ اصل و منشاء اعدام کمالات الہی اند کہ باتفاق در علم تمیز دارند درین جا کہ اخلاص
است ہذا و آنچه نوشته اند کہ حقیقت بندگی گرفتاری با دو گزشتگی از غیر اوست ہرچہ بود چہ دنیا و چہ
عقبی بلے چنین است اما محقق و مبطل در ادعائے این معنی شریک اند فارق عدل میان فریقین
تحلی است با احکام شرعیہ و تزیین بسنن مرصیہ علی مصدرہا الصلوات و التسلیمات و التحیات
علامت کمال گرفتاری با دو گزشتگی از غیر و کمال اتباع سنت و اجتناب از بدعت است ہرچہ
آن بیش این بیش والا آن گرفتاری را نہ پسندند و آن گزشتگی را عین گرفتاری شمرند۔ مگر با ایراداتی
کہ بر توجیہات کلام حضرت خواجہ بزرگ نموده اند ہر چند ہمہ آن ایرادات کلام است بر سنداخص
کہ مدفوع است معذک بطریق تنزل گوئیم کہ چوں عود ہوا جس و وساوس بے عود علم صورت
ندارد چہ در ہنگام نیان ہوا جس و وساوس نیست بنا بران بنائے سخن بر علم اشیا و نیان
اشیا نموده آمد کہ در میان این ہر دو تلازم است از مخلوق بخالق تعالیٰ بعلاقہ آنکہ وجود و
سائر صفات وے اثر قدرت با ہرہ اوست سبحانہ و ہاے است کشادہ کہ بعد از وصول

بمؤثر حقیقی براولی البصار قویہ آن راہ مبطن و آن علاقہ معنوی محسوس و مہوید است در سہمونی
 اتحاد چہ در کار است دقان را بآتش کد ام اتحاد است جماعہ کہ نسبت درست کردہ اند و محبت را
 یکمال رسانیدہ اند بادتائے علاقہ محبوب متجذب میشوند و ہر چہ چیز ازوے در نمی مانند و ہمہ اشیا را
 بعلاقہ مذکورہ ملاحظہ می فرمایند درین صورت ہر چہ چیز عارف را بخود می خواند بلکہ بماورائے خود
 دلالت می کند و نظر بصیرت عارف را بیرون از خود می اندازد بخلاف در صورت اتحاد کہ سالک
 بیچارہ را ہر شے بخود می خواند و بگرفتاری خود دلالت می کند و خود را بعنوان محبوبیت و امی نماید
 ہر زشت و دیو بکرشمہ معشوقی پیش می آید و سد سکندری می گردد بیت

پری تہمتہ رخ و دیو در کرشمہ و باز بسوخت عقل ز حیرت کہ این چہ بواجبی است

و نیز اگر وجود و سائر کمالات در ممکنات ظلال آن مرتبہ مقدسہ باشد پس از ظل باطل شاہراہ
 است و عینیت ظل مرسل را ممنوع است و این فقیر مرگز علم عارف را کہ با شیا تعلق کند بعد از
 کمال کمال حضوری ننوشتہ است لہذا فی علم حصولی علم حضوری لازم نمی آید زیرا کہ علم حق سبحانہ کہ
 با شیا تعلق می کند و رائے حضوری و حصولی است مجرد اتکشافی است کہ سبب تمیز معلوم است
 بے حصول صورت و موجودات علمی بآن معنی است کہ علم باعث تمیز آنها گشتہ است اشیا ہر جا
 ہستند برو سبحانہ منکشف اند علم واجب لا یا شیا علم حضوری با حصولی گفتن مگر بطور ارباب
 توحید وجودی راست آید و علم عارف بعد از کمال ہمیں منوال می گردد و اشیا ہر جا باشند بر
 عارف منکشف می گردند بے حصول صور آنها در نفس عارف و بے تاثیر این علم و رائے حصولی
 و حضوری است ہر چند مجوسان عقیلہ عقل آنرا باور ندارند و نہ پذیرند کہ خارج از محبت اند
 این قسم امور ذوقی است و وجدانی الزامی نیست غرابت این معرفت از ہمیں رہ گذراست کہ علم
 حضوری نبود و از حصول صورت و اربہ من لم یذوق لم یدر

مخدومان نماز را بہ از تجلیات و مشاہدات گفتن باعتبار آنست کہ یقین یقین معلوم گشتہ است
 کہ مطلوب و راہ و راہ این تجلیات و مشاہدات است گرفتاری بآن گرفتاری است بظلال بلکہ

بشبه و مثال کہ فی الحقیقت غیر مطلوب است و حکم بعینیت جمیع اشیاء مطلوب را از سکر است نماز
 است کہ خبر از مطلوب می دهد و نشانی از آن بے نشان دارد و قربے کہ در حین ادائے آنست بیرون
 آن نیست در حدیث نبوی علی مصدرہا الصلوۃ والسلام والتجہ آبدہ است کہ در نماز حجابے را
 کہ در میان بندہ و خداست برداشتمی شود لهذا ترا معراج فرمودہ پس ہر چند سعی در تکمیل آن
 نمودہ آید سعی در تکمیل آن نسبت است کہ این تجلیات و مشاہدات بگردان ترسد ذلک
 فَضْلُ اللَّهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ کمال این معاملہ نماز وابستہ
 بقرب نبوت است کہ دست اکثر ارباب ولایت از ان شجرہ بلند بالا کوتاہ است تمام ورق باید
 گردانند تا معاملہ ازین بآن کشد قرب آن جداست و علوم و اسرار آن علیحدہ راہ و وصول آن
 باین راہ مناسبست ندارد شاہراہے است کہ انبیاء علیہم الصلوٰت والتسلیمات والبرکات و
 اصحاب ایشان و خال خالے از افراد این امت نیز از ان راہ بمطلوب رسیدہ اند و ان بود کہ حضرت
 قطب العرفا خواجہ بہمیں راہ اشعار نمودہ اند آنجا کہ فرمودہ شاہراہ دیگر است ہر چند رواست
 بلکہ واقع است کہ از راہ ولایت کسے بآن دروہ علیا برسد بیت

بوصلش تار سم صبر از پا افکند شو قم کہ نو پروازم و شاخ بلندے آشیان دارم
 نماز را مقصود برین صورت نباید دانست در عالم غیب الغیب حقیقی دارد کہ فوق ہمہ حقیقتہا است
 تا بآن حقیقت نرسد و باہل آن آشنا نگردد از کمال تمازچہ دریابد ہمانا در حدیث قدسی: قف
 یا محمد فان اللہ یصلی اشارہ بآن حقیقت باشد نماز معشوقے است دلربا گویا صورت نیبانی
 اورا در عالم مجازی باین ارکان مخصوصہ و نمودہ اند و ادائے رعنائی اورا باین خشوع و آداب ظاہر
 ساختہ اند ہر کہ بآن صورت گرفتار و فریفتہ نگردد حقیقت ایں ارکان راچہ دریابد کسے کہ والدہ و
 شیفتہ آن ادا ہا نشود قدر این خشوع و طمانینت راچہ درک نماید یا بجمہ لطائف آن عالی تر
 ازان ست کہ زبان زرد این ہرزہ گوئی گردد و نفائس آن برتر از انست کہ قلم این بواہرین خیال
 ترجمانی آن نماید لیکن از انفاس نفیسہ ارباب ایں دولت عظمی امید ہادارم و از زمین محبت و

خدمت شان تویدہا۔ بیت

چکد مشک تر از دستم گران کیسو بچنگ افتد در صبح از گریبانم گران مہ در کنار آید
 سُبْحَانَ رَبِّكَ رَبِّ الْعِزَّةِ عَمَّا يَصِفُونَ وَسَلَامٌ عَلَى الْمُرْسَلِينَ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ
 امید از اشفاق عیم آن کریم آنست کہ من بعد در گفت گویا برین مہجور عاصی بر بندند و بگذارند کہ در
 کنج نامرادی ماتم گناہان و سوگ ہجران خودی داشته باشد و السلام علی من اتبع الهدی۔

مکتوب دوم صدوی و یکم (۲۳۱)

بخفایق و معارف گاہ مخدومزادہ گرامی شیخ محمد صبغۃ اللہ سلمہ اللہ تعالیٰ در مکاشفہ حضرت مجدد الف ثانی
 الحمد للہ و سلام علی عبادہ الذین اصطفیٰ عالی حضرت متعالی منقبت حضرت ایشان ما
 رضی اللہ تعالیٰ عنہ می فرمودند کہ روزی در حلقہ فجر نشسته بودم یک گونہ فنائے مخصوص رو داد و
 یقینے کہ دہشتم روز و ال آورد و این نظر بامتداد کشید تا آنکہ در نماز عصر ہماں وز نشسته بودم دیدم کہ امام
 ہماں حضرت ابو حنیفہ رضی اللہ تعالیٰ عنہ با جمیع تلامذہ خویش بلکہ با جمیع علما و مجتہدان کہ در مذہب
 ایشانند گردن جمع آمدند و مرا احاطہ نمودند و بعضی از اساتذہ حضرت امام نیز در آن وقت در نظر
 می درآمدند چوں ابراہیم نخعی و غیر ایشان می بینم کہ گویا انوار ہمہ ایشان در من درآمد و من بآن انوار
 تعین و بقایا فتم و بتمام مجسم بانوار این اکابر گشتم ہذا بعد از دوسہ روز ازین ماجرا چنان فرمودند
 کہ چنانچہ تعین و بقائی کہ بعلمائے حنفیہ شدہ بود ہماں قسم تعین و بقائی بعلمائے شافعیہ متحقق گشت
 چنانکہ دیدم کہ حضرت امام شافعی با جمیع علما و مجتہدان مذہب خویش گردن جمع اند محسوس گشت
 کہ علمائے حنفیہ از من بیرون آمدند این زبان بانوار علمائے شافعیہ متحقق گشت چنانچہ سابقا بانوار
 علمائے حنفیہ متحقق شدہ بودم، بعد از آن مشہود گشت کہ آنچہ از من رفتہ بود باز من عود نمود یعنی
 انوار حنفیہ بحال بانوار ہر واحد ازین ہر دو فرق متحقق گشت ازین بہت اگر آنحضرت لا حستی
 الشافعی گویند گنجایش دارد، می فرمودند کہ در آنوقت چنان معلوم گشت کہ حق ازین ہر دو امام

تعین

بیرون نیست اگر از خفی جائے حق مانده است شافی گرفته است از شافی تجاوز نکرده است این
معنی را بمبالغه تمام می فرمودند و ایضاً می فرمودند دو حصه از حق یا سه حصه با امام اعظم مسلم است و
ثلث یا ربع بشافی است والسلام علی من اتبع الهدی.

مکتوب دوم (۲۳۲) و صدوی و دوم

بمیر شمس الدین علی خلجالی در تحقیق کمالات فنائے نفس.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ حضرت حق سبحاء و تعالیٰ ما آواره شدگان را بحقیقت اتباع
مصطفوی علیه علی آله الصلوٰۃ والسلام متحلی داشته این خلعت مومنه را کالتفات و توجه بآن نزد
خواص بندگان او شرک است و آن کنایت از نفس ماست که حجاب پرده مطلوب گشته است بلکه خود را
بمطلوبیت الوهیت خوانده کمایل انت العمامة علی شمسک فاعرف حقیقتک بکلیه از ما
برهان ترا باشد که مطاوب حقیقی را بغیر احمیت اغیار بمطلوب دانسته و پستیده شود و این ایراد را که
بر روی آفتاب خود پرده خود گشته است از میان بردارد و در جنب شعشان نور آفتاب آنرا محو و متلاشی
سازد که جوینده ازان نام و نشانے نیابد و هرگز کلمه اتا را مورد نماز نه بآن معنی که درین وقت
خود را عین مولا تصور نماید بلکه خود را از میان بکشد و نیاید مولا مولا است اغیار را از جمله عروسی
بر آبروی عروس است نه آنکه اغیار را عین عروس تصور نمائی و از مشایده جمال عروس بشایده اغیار
درمانی و چون خداوند تعالیٰ بنده را باین قسم فنا که قدم اول است درین راه مشرف سازد و
بنده بچشم این الله یأمر که آن تَوَدُّوا الْأَمَانَاتِ إِلَىٰ أَهْلِهَا اَمَانَات را بابل امانات سپرد یعنی
کمالات عاریت را بصاحب کمالات دهد و عدم مقید را که مرآت آنها بوده بعدم مطلق سپارد
هر چند این دیدار انعکاس و عاریت هم باعتبار توهم است فقط چه فی الحقیقت هیچ کمال از
آنحضرت منفک نگشته است و عدم از عدم مطلق در نفس الامر جدا نشده اینجا تبدیل علم است
و بس زیرا که باین انعکاس توهمی که خود را کامل و خیر دانسته بود چون نظر او بر اصل خود افتاد

ونیک ملاحظہ نمودید کہ جمیع کمالات آنجا ثابت است این جا پیش از اراءت وہی و انتقاش
قدرت ہیچ نبود چنانچہ صورتی کہ در آئینہ منعکس است چوں نظر باصل خود ندارد دانکہ صورت
بیرون آئینہ است در آئینہ ہیچ صورتی ثابت نیست این زبان ہیچ نامے و نشانے ازوے نماند
حقیقت ممکن نیز ہماں علم بودہ است کہ فی الحقیقت جہل مرکب است مصرع
اے برادر تو ہمیں اندیشہ

پس دیں وقت بحکم کریمہ وَالَّذِينَ جَاهَدُوا فِينَا لَنَهْدِيَنَّهُمْ سُبُلَنَا اِنَّ اَنْ يَمُوتُوا
بجناب اقدس را ہے بدستدوبہ بقائے باللہ و تجلی ذات کہ قدم ثانی است مشرف سازند و مادام
کہ بلوث عدم بلوث است لیاقت قرب آنحضرت ندارد بلکہ تاراکہ از عدم بحقیقت او آمیختہ است
ازین دولت قلیل النصیب است والسلام علی من اتبع الهدی۔

مکتوب دوصد سی و سوم (۲۳۳)

بشیخ عبدالہادی بدایونی در فضیلت خدمت درویشان و محبت ایشان۔
بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ بعد الحمد والصلوة وتبلیغ الدعوات بملأ زمان اشفاق پناہی
می رساند احوال فقرے این حدود مستوجب حمد است المستول من اللہ سبحانہ سلامتکم
و استقامتکم بدتے ست کما از احوال خیر آل اطلائے نہ بخشیدہ اند موانع بخیر باد چہ نعمتے است کہ
حضرت حق سبحانہ و تعالیٰ بندہ را در کبر سن و اوان ضعف با ثبات قبولیت دوستان محلی و مزین گرداند
و نور چین اورا شاہد عدل سازد منقول است کہ فاسقے را بعد از موت شخصے در خواب دیدہ از احوال
او پرسید گفت مرا بخشیدند سائل ازوے تعجب پرسید کہ بکدام عمل؟ گفت روزے با زید بسطامی
بعد از نماز عصر دست بدعا برداشتہ بود من نیز بدان دعا شریک بودم و دست برداشتہ آمین میگفتم
بطغیل آن دعا مرا بخشیدند پس غبطہ بر امثال شماعزیزان باید نمود کہ موئے سیاہ را در خدمت و ستی
از دوستان او تعالیٰ سفید کردہ اید و خود را در دل ایشان جادادہ این امر عظیم القدر را اندک خیال نکنید

و بیچ عمل را مساوی این عمل جزیل الابر تصور نماید که جزائے این عمل حق است سبحانہ جزائے اعمال دیگر
بگرد آن نرسد حاصل اعمال دیگر بے آگاہی از حقیقت این عمل از صورت و شریک و زنی نماید حقیقت
این عمل است که بلب متحقق ساخته بلب الالباب می رساند و از آنجا بفرق ذلالت می نماید و حقیقت
این امر است که نفس اماره را از طغیان و سرکشی بانقیاد و اطمینان و فنا و بقا مشرف می سازد و حقیقت
این عمل است که اعمال دیگر از صورت اعمال بحقیقت آن می برد مثل نماز و روزه و زکوٰۃ و حج و غیر
آن از اعمال ظاہری در ابتدا هر چه از آن بوقوع می آید صورت اعمال است و بعد از وصول بحقیقت
کار حقیقت اعمال بجای می آرد مثلاً حقیقت نماز ادا می نماید و حقیقت روزه علیٰ هذا القیاس پس در
ادائے شکر این قسم نعمت عظمیٰ جذیل و مرعی باید داشت مع ذلک خود را قاصر در ادائے حق آن باید
انکاشت و تلا فی تقصیر اتے کہ در ادائے حق صحبت و خدمت این بزرگواران بوقوع آمده است
از کرم او تعالیٰ بتضرع و زاری تمام مسألت باید نمود تا اثر اجابت معلوم گردد رَبَّنَا آمِنَّا بِكَ لَنَا نُورٌ
وَاعْفِرْ لَنَا إِنَّكَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ وَالسَّلَامُ عَلَيْكُمْ وَعَلَىٰ سَائِرِ مَنْ اتَّبَعَ الْهُدَىٰ وَالتَّزَمِ مَتَابَعَةَ
الْمُصْطَفَىٰ عَلَیْهِ السَّلَامُ وَاصْحَابِهِ وَآخِرَتِهِ مِنَ الْأَنْبِيَاءِ وَالْمُرْسَلِينَ وَالْمَلَائِكَةِ الْمُقَرَّبِينَ وَ
سَائِرِ الصَّالِحِينَ الصَّلَوَاتُ وَالتَّسْلِيمَاتُ وَالْبَرَكَاتُ الْعَلَىٰ -

مکتوب دوم در وی و چهارم (۲۳۴)

نحاجه محمد کاظم در عزائے والد و خواجہ محمد باشم و اشارت بحصول کمالات و ذکر نصائح -
بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ قُرَّةُ الْعَيْنِينَ وَ مَسْرَّةُ الْأَذْنَيْنِ خواجه محمد کاظم مع الاخوات والاخوان
از آفات آخر الزمان و از مکر شیطان در حرز و امان حضرت حقیقظ منان بوده در مقام صبر و رضا و تسلیم
باشند نمی دانند که در عزائے اخوی مرحومی کمالات دستگاہی واقف اسرار الهی جل شانہ چه نویسند
و غم در د فراق و نایافت صوری آن کاشف معاملات معنوی را چسبان و نماید دل خربین این مسکین را
بآن خواجہ سریع السیر بلند پرواز محبت طبعی و تعلق عزیزی بوده و هست و همچنین بالعکس چنانچه

پیش از بی در حالت حیات خواجہ از مفارقت بسیرہ خواجہ دل در اضطراب می بود الحال کہ این قسم فرقت
در میان آمد خیال باید نمود کہ چه نوع الم و حرقت بر دل وارد شود۔ بیت

میان ما کہ پیرا من بود بار دو عالم در میان شد چون شود کار
ما تم دوستان حق را جل سلطانہ در رنگ ما تم سایر الناس نباید دانست ما تم دیگران در یک جزو زمین
است و ما تم اینہا در تمام زمین و آسمان ما تم دیگران در بعضی از جسمانیان است و ما تم اینان شامل
جسمانیان و روحانیان ما تم دیگران مقصور بر ظاہر و صورت است و وجود این بزرگواران چونکہ واسطہ
فیوض معنوی و اقادات باطنی است ما تم شان بر ظاہر و باطن استیلا دارد لیکن باین ہمہ چون این
قسم افعال فعل جمیل مطلق است جمیل است مصرع
ہر چہ خوبان کنند خوب آید

و در نظر مجاہدان و مشاہدان فعل او باید کہ ہمہ وقت زیبا و مستحسن نماید و کسے را کہ این دیدادند و رہائی
فیوض از باطن دوستان خود بروے کشادند و از قید صورتش رہائی دادند چہ معنی را بمعنی راہے است
و باطن را باطن نگاہے سدی کہ بود گرفتاری او بصورت و ظاہر بود چون فعل و تکوین حق جل علا
جلوہ گر گشت دل کہ محل گرفتاری است از گرفتاری برست چہ فنائے قلب کہ بر رخ و حقیقت
جامعہ است منوط بتجلی فعل است کہ فعل نیز بر رخ جامعہ است قلب را با آن مناسبت تامہ است
و باین تجلی فعلی آنکس یقین دانست کہ افاضہ فیوض و برکات فعل اوست و جود و سائط در میانہ
بہانہ پیش نیست موت حیات متوسط یکسان است این زبان از اموات در رنگ جاہرہ و رشود۔
مصرع
گر درے بستہ شدای دل دیگرے بکشایند

فی الحقیقت مقیض دیگرے مت توسط اچا اگر نشود توسط اموات بود چون این تجلی بکمال رسد
وجود واسطہ مطلقاً از نظر بر خیزد و در خلوت خانہ محبوب بے مزاحمت شہودا غبار بنشیند مصرع
بعد ازین خوشترم بہ تنہائی

سخن بجائے دیگر رفت مطلب آنکہ بفعل او تعالی راضی و شادمان باشند و جادہ شریعت را محکم

شمرند

گیرند و عمل بسنت پیغمبر خدا صلی الله تعالی علیه و آله وسلم گزینند و اوضاع سجیده و الدخود را از دست
ندهند و به پنج نماز در اول وقت حاضر شوند و در رضا جوانی والد و سایر اهل حقوق کوشند و موسم جوانی
را مغتنم دارند و جدایام در تحصیل مراعات حق جل و علامری دارند و تہائے جوانی را صرف خدایات
صاحب خود نمایند و ایام ضعف و پیری چکار از دست خواهد آمد مباد این ایام را بمسایله گذرانند
و در لہو و لعب صرف کنند و در عیش افتند کہ هنگام عیش در پیش است اللہمَّ اِنِّی اَعِیْشُ
عِیْشَ الْاٰخِرَةِ اِیْنَ وَقْتُ وَقْتُ کَارِ اَسْتُ کَمِیْمَتٍ رَاجِسَتْ دَر کَسْبِ خِیْرَاتِ بَرِیْنْدُو خِرْمُولَا
و رِضَا ئے اَوْ مَطْلَبِ نَدَاشْتَه بَاشْد فِقْر و مَسْکَنْتِ رَا بَجَانِ دُوسْتِ دَارَنْدُو بَا نَامِرَادَانِ دُر دَمَنْدَانِ
صَحْبَتِ دَارَنْدُو صِلَاحِ و دُر ویشِیالِ رَا از دِل و جَانِ غَزِیْر دَارَنْدُو مَجَالِسْتِ اِیْشَانِ گَزِیْنْدُو اَصْبِرْ
نَفْسَکَ مَعَ الَّذِیْنَ یَدْعُوْنَ رَبَّکُمْ بِالْغَدَاةِ وَالْعِشَیِّ یُرِیْوْنَ وَجْهَهُ وَ لَا تَعْدُ عِیْنَکَ
عَنْهُمْ تُرِیْدُ زِیْنَةَ الْحَیْوَةِ الدُّنْیَا و اِیْلَ دُنْیَا و مَزِیْرَاتِ اَنْ بَکُوشَ چَشْمِ نَکَاہِ نَکَنْدُو اَنْ رَا مَحْقُوقِ
نَا چِیْزِ دَانْدُو سَمِ قَاتِلِ تَصَوُّرِ کَنْدُو خِدَیَاتِ طَلَبِ حَقِّ رَا حَتِّی الْاِمْکَانَ بَخُودِ گِیْرَنْدُو بَرِیْگِرَانِ کِه تَا مَقْدُورِ
بَاشْد نِیْنْدَا زَنْدَا گِرِیْر سِر سِر بِنِیْتِ خِدْمَتِ مَرْقَدِ مَطْهَرِ نُوْرِنَا اَللّٰہِ سِجَانَه بَا نَوَارَه السَّاطِعَه بَکَنْتِ مَبَارَکِ
دَانْدُو خَانَه خُودِ تَصَوُّرِ نَمَایَنْدُو پَارَه وَ قَتِّی دُرِ مَحَاجِرَتِ رُوضَه مَنُورَه صِرْفِ کَنْدُو کَسْبِ بَعْضِ کِمَالَاتِ
نَمَایَنْدُو بَا اِیْلِ غَفْلَتِ و مَخَالَفِ طَرِیْقِ صَحْبَتِ نَدَارَنْدُو بَا عِیَالِ و فِرْزَنْدَانِ سَلُوکِ نِیْکِ و مَعْرُوفِ
نَمَایَنْدَا مَامُو اَنْسْتِ تَامِ بَا تَهَا پِیْدَا نَکَنْدَا مَوْجِبِ اَعْرَاضِ اَز اِتْخَابِ مَقْدِسِ نَشُود و مَوْرِدِ و عِیْدِ
اِنَّہٗ کَانَ فِیْ اَہْلِہِ مَسْرُورًا تَبُود بَا کَجَلَه ہَرْ چہ مَنَافِی دَوَامِ اِقْبَالِ قُدْسِی خُدَا و نَدِی جَلِ سُلْطَانَه
بُود شُوم و نَا مَبَارَکِ اَسْتُ و اَنچہ حَتِّیْنِ تَبُود مَحْمُود و مَبَارَکِ اَسْتُ کَلِیْہِ ہِمِیْنِ اَسْتُ دِیْگَر اَحْوَالِ ظَاہِرِ
بَا طَنْ خُودِ رَا و جَاعَه رَا نُوِیْسَانِ بَاشْد و اَلْسَلَامُ عَلَیْکُمْ و عَلَیْ مَنْ لَدِیْکُمْ۔

(۲۳۵)
مکتوب دوسوی و پنجم

بخدمت زاده محمد سیف الدین در تخریث نعمت حق سبحانہ و دید قصور اعمال۔

باسمه سبحانه بکرم خداوندی جل سلطان و بطیفیل رسول اوصلی الله تعالی علیه علی آله وسلم
 و بمن توجه پیردشگیر قدسنا الله سبحانه بسر اله الاقدس معامله تسلیک و تکمیل بغایت سهولت پذیرفته
 و راه وصول اقرب گشته و کار دهور با یام و شهر و مقرر شده هر چند بحسب کمیت مسترشدان این معامله
 قلت دارد چه این وقت کثرت آثار بتاید لیکن از دوی کیفیت افزون و بیش از بیش است
 یکے از مسترشدان بواسطه در سفت روز از ابتداء تعلیم طریقه از فنائے قلبی در خود نشان میداد
 و خبر با بیان می نمود که گویا بحوالی فنائے نفس رسیده و مَا ذَٰلِكَ عَلَى اللَّهِ يَعَزَّ بِزَادِ الْكُثْرِ مَجَازَانِ
 فقیر که از احوال مسترشدان خود بیان می کنند و قصص سرعت وصول شان که مشروح می سازند
 عقل عقیل در تحیر می ماند بیت

اگر پادشاه بر در پیر زن بیاید تو ای خواجه سبقت مکن

باید دانست که مربی حقیقی اوست سبحانه مصرع

از ما و شما بهانه بر ساخته اند

تنبیه: با وجود این همه افاضه انوار و افاده اسرار کار این دل افکار روز بروز در خرابی است
 و اصل روزگار و بعد و حیران است و غفلت کسب معاصی در تزلزل و در لجه حیرت فرو افتاست و از
 مکر خداوندی جل شانہ ترسان لرزان است نمی داند که فردا با من چه معامله کنند و در کدام جرگه اخل سازند
 رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا وَإِسْرَافَنَا فِي أَمْرِنَا وَثَبِّتْ أَقْدَامَنَا وَانصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ

مکتوب دوم صدوسی و ششم (۲۳۶)

بفقیر حقیر محمد عبید الله عفی عنه در مرزے با سرار حقیقت صلوة بطریق اجمال

سُبْحَانَكَ لَا عِلْمَ لَنَا إِلَّا بِمَا عَلَّمْتَنَا وَرَدِّ فِي الْحَدِيثِ قَفَّ يَا مُحَمَّدُ فَإِنَّ اللَّهَ بِصَلِّي

عالی حضرت متعالی منقبت حضرت ایشان بار ضعی الله تعالی عنه پیش از مرض اخیر و همچنین در
 مرض موت از حقائق و اسرار صلوة و حقیقت صلوة و بیان صلوة انبیا و کمل اولیا و خصوصیتے که

انبیاء است علیہم الصلوٰت والبرکات برکات دیگر و صفوف اربعہ انبیا و ملائکہ ملا را علی علیہم الصلوٰت
والبرکات افادہ نموده اند و کیفیت صف بستن این بزرگواران و تفاوت درجات ایشان در میان خود با
از روئے قرب منزلت آنکہ در صف اول ازین برگزیدہا کیست و انبیکے کہ اسامی ایشان در کلام مجید
سبحانی مذکور است در آن مجمع چه خصوصیت دارند و مقام خاص سرور دین و دنیا کہ بر مقامات
دیگران سروری و بزرگی دارد و در بیان وسعت آن مقام و از سابقان این امت کیست کہ
بوصول آن مقام بطریق و تبعیت مشرف و مستعد است و تعیین مقام خود و بیان خصوصیت
آن و آنچه در باب مخدومی استیاذی در حصول نصیب ازین دولت فرمودند و نیز آنچه در بارہ این
عاصی آوارہ بشارت دادند و آنچه در حصول این دولت بطریق اصالت و بطریق ضمانیت فرق
نمودند و ماینا سب ذلک چیز ہا در معرض بیان آوردند کہ فکر و عقل و دہم و خیال از ادراک آن
مقام حیران و سراسیمہ بود چون تفصیل اکثر امور مسطورہ از جملہ اسرار لایم الاستتار بود بتبار
باجمال در ذکر این مقام اقتصار افتادہ والسلام اولاً و آخراً۔

مکتوب دوصدی و ہفتم (۲۳۷)

بحضرت مخدوم زادہ خواجہ محمد نقشبند سلمہ بہ در اشارت بعضی مقامات حضرت ایشان سلمہ اللہ تعالیٰ
الحمد للہ و سلام علی عبادہ الذین اصطفی حضرت پیر و شکیہ رضی اللہ تعالیٰ عنہ روزے در ایام
حیات حضرت مخدوم زادہ کلاں خواجہ محمد صادق علیہ الرحمۃ والرضوان فرمودند کہ در زمرہ سابقین کہ حضرت حق سبحا
و شان شان ثلثۃ مِّنَ الْاَوَّلَیْنَ وَ قَلِیْلٌ مِّنَ الْاٰخِرِیْنَ فرمودہ است نظری کردم خود را داخل آن جرگہ دیدم
و یکے را از منتسبان خود نیز در آن جا با خود یافتہ و مثل آن در اسرار متشابہات بعد از تحال آن مخدوم زادہ
..... نیز نوشتہ اند کہ تشابہات کنایت از معاملات است و راست کہ شخص را معاملہ حاصل بود و
علم بآن معاملہ نباشد این معنی را در یک فردے از منتسبان خود مشاہدہ نمودہ است بدیگران ناچہ
رسد خوش گفت۔ بیت

سعادتہا ست اندر پرزہ غیب نگہ کن تا کرا ریزند در حبیب

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِي اَذْهَبَ عَنَّا الْحَزْنَ اِنَّ رَبَّنَا لَغَفُوْرٌ شَكُوْرٌ وَالسَّلَامُ

مکتوب دوصدوسی و شتم (۲۳۸)

بمخدومزادہ خواجہ محمد اشرف در حصول بعضی بشارات در بارہ حضرت ایشان -

بسم اللہ حامداً ومصلياً روزی حضرت ایشان ما رضی اللہ تعالیٰ عنہ پیش از آن کہ بسفر

اجمیر روند ہمراہ خلیفہ عصر در صوبہ پنجاب بالائے آب چناب در ایام تشریق موسم اعتدال خریفی بود

دقائق اسرافنا و بقا و زوال عین و اثر بطرز خاص خود میان می فرمودند و سخن از وصول بکعبہ مقصود و

نشان آل بر زبان مبارک داشتند و زیادہ از یکماہ شدہ بود کہ ہمیں قسم معارف در میان بود و روز بروز

غائب و دقائق آن می کشود و این مجبور بتوجہ شریف آنحضرت خواصی آن دریامی نمود و حضرت ایشان

ہموارہ در تفتیش تبیین وصال این بے پروبال می بودند و ترقب ترقی او داشتند و توجہ بر آن می گماشتند

تا آنکہ در آن وقت کہ بیان دقائق مسطورہ می نمودند و غیر این فقیر دیگرے در خدمت شریف بنودہ بعد

از استفسار حاصل روزگار این دور از کار نواز شہاد حق وے نمودند و بشارت حصول معاملات مزبورہ

فرمودند و این بیت در شان او بر زبان الہام ترجمان خویش آوردند - بیت

مور مسکین ہو سے داشت کہ در کعبہ رسید دست در پائے کبوتر زد و ناگاہ رسید

حمد اللہ سبحانہ علی ذلک و علی جمیع نعمائہ تعالیٰ والسلام والا کرام -

مکتوب دوصدوسی و نهم (۲۳۹)

بمیرک عباد اللہ ولد قاضی محمد زاہد کابلی صدور یافت در شرح معرفت مسموعہ از حضرت مجدد الف ثانی رضی اللہ عنہ

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ وَالصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ عَلٰی سَيِّدِ الْمُرْسَلِينَ مُحَمَّدٍ وَالْمَا جَمْعِينَ دَرَا خَبَارِ نَبَوٰی

علی مصدرہا الصلوٰۃ والسلام والتجیہ آردہ است کہ عالمی کہ بمقتضای علم خود عمل نکند آن علم بروے

حضرت مخدومزادہ

حجت می شود و مناسب نیست آنچه علمای کرام گفته اند که عالم تارک عمل را تنزل منزله جاہل می کنند
حضرت ایشان مادیین معنی متفکر می بودند آخر کار بفضل پروردگار بر آنحضرت چنان منکشف ساختند که
این حکم مخصوص بعالمی است که علم وے منقلب بحال نشده باشد اما اگر علم عالم بفضل ایزدی علم احصا
منقلب بحال شود آن علم بروے حجت نمی شود اگر چه بدان علم عمل نکند انتہی ما سمعت رضی اللہ تعالیٰ عنہ
این فقیر گوید بآنانا که عدم حجت علم بدان معنی است که بر عالم تارک عمل دو مواخذہ است مواخذہ
ترک عمل و مواخذہ علم یعنی با وجود علم ترک عمل کرد و بعد انقلاب علم بحال مواخذہ علمی مرفوع است و
مواخذہ ترک عمل بر شیت است ان شاء عفی وان شاء عاقب و تفصیل این مقام آنست که ذنوب که از
عارف قبل از ولایت صادر شده است بعد حصول معرفت امید است که آن ذنوب محو شود اگر چه آن
ذنوب از قبیل مظالم و حقوق عباد باشد لان مطلق الاسلام یحیط ما کان قبلہ و حقیقۃ
الاسلام هو المعرفۃ باللہ سبحانہ و مطلق الاسلام وان کان لا یحیط بالمظالم و حقوق العباد
لکن لحقیقۃ الشئ و کمالہ من زینۃ لیس مطلقہ و اگر از عارف بعد از معرفت صغیرہ صادر شود چه اولیا
از کبار محفوظ اند امید آنست که او را بآن مواخذہ نکنند بآن معنی که مصر بر گناه باشد و مواخذہ نشود
که آن مذہب ملاحظہ و زیادۃ است خذلہم اللہ سبحانہ و تعالیٰ بل بآن معنی که عارف را زود متنبہ
سازند تا تارک آن بتوبہ استغفار نماید۔ و آنکہ گفته ایم کہ اسلام حقیقی مظالم و حقوق را نیز محوی نماید
زیرا کہ حق سبحانہ مالک علی الاطلاق است و قلوب العباد بین اصبعہ من اصابعہ تعالیٰ یقلبہا
کیف یشاء پس امید آنست کہ آن عباد را نعم البذل داده ازان عارف راضی سازد و ازان حقوق
در گذرانند۔

فائدہ: مانا کہ معنی انقلاب علم بحال آنست کہ چنانچه قبل معرفت اخذ علوم از ادله شرعیہ
بطریق استدلال بود بعد حصول معرفت آن علوم بطریق کشف و تلقی من اللہ سبحانہ باشد و السلام
علی من اتبع الهدی و التزم متابعت المصطفیٰ علیہ و علی الصلوات و البرکات العلمیہ۔

تمت هذه النسخة الشریفة

کتبہ احقر محمد علی عفی عنہ

ای عزیزان دیده باروشن کنید

بسم الله الرحمن الرحیم
والله اعلم

فان الله سبحانه وتعالى حل جزاء الاصلان
فی داند که احسان شمارا بکدام احسان مگشاید
انکه در ادوات تنگ بهمان سلامت و دارین رطبت
باشد الحمد لله سکنه والحمد لله که اینجونی فی غایت مینرا
واحسان دیگر که لایق مگشاید موعظه و تذکیر است
اگر در موعظه قبول موعظه نفعی است غایت و نجابت
خلاصه موعظه و نبدای فصیح افلاطون و انبساط و احاطه
و اعجاب تشیع است تدقیق و تشویر و موعظه سلوک
صفا اهل سحر و جاد است که فرقه نیکو است در میان
اسلامه بکات فی مساجد است بزرگوار
محال است در این اشاعه آرای انبیا که لایق غایت
و نقلی و تشویر معنی است که احتمال مختلف دارد
در معلوم نمودن که شخصی برابر داند غرض از صراط است
این بزرگواران جدا افتاده است صحبت خود را ستم قائل
باید نهاده و محال است او را از جراح باید انکار که
علانی باک از هر فرقه که باشد مخصوص به این فرقه
از صحبت اینها نیز از ضرورت است این همه فتنه و فساد
که در دین پیدا شده است از روی اینجاست که در موعظه
دنیوی آن فرقه برابر داد اند اولئك الذين هم اقرب
الصلوة بالهدی فاما تحت شعارهم و اما کلام عسکری
و بلین بعضی را سخف دیگر که آنسوی و فتنه و فساد
نشد این دست از اخوان و اضلال که تاه کرد

مکتوب شریف امام ربانی عجمی و الف تالی
بنام شیخ فرید بخشاری از دست مبارک ایشان
این مکتوب شریف در جلد اول مکتوبات امام ربانی به غیر دو صده و سی و یکم مورد است

شامل کتاب عرفانیات باقی

